

YIL: 7, SAYI: 13 30.03.2022

ISSN: 2587-1811

MECMUA

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

EDİTÖRLER / MANAGING EDITORS

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman / Türkiye)

Dr. Özkan CİĞA (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman / Türkiye)

EDİTÖR KURULU (ALAN EDİTÖRLERİ) / SECTION EDITORS

FİLOLOJİ TEMEL ALANI

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara / Türkiye)

Doç. Dr. Selim SOMUNCU
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş / Türkiye)

İLAHİYAT TEMEL ALANI

Prof. Dr. Yunus Emre GÖRDÜK
(Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir / Türkiye)

SPOR BİLİMLERİ TEMEL ALANI

Doç. Dr. Mustafa ÖZDAL
(Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep / Türkiye)

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER TEMEL ALANI

Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ
(Bartın Üniversitesi, Bartın / Türkiye)

GÜZEL SANATLAR TEMEL ALANI

Prof. Dr. Ahmet Hakkı TURABİ
(Marmara Üniversitesi, İstanbul / Türkiye)

DİL EDİTÖRLERİ / EDITORS OF LANGUAGE

ANA DİL EDİTÖRÜ (NATIVE LANGUAGE EDITOR)

Doç. Dr. Burhan BARAN
(Dicle Üniversitesi, Diyarbakır / Türkiye)

YABANCI DİL EDİTÖRÜ (FOREIGN LANGUAGE EDITOR)

Doç. Dr. Ulaş BİNGÖL
(Siirt Üniversitesi, Siirt / Türkiye)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. M. Hilmi UÇAN Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar/Türkiye
Prof. Dr. Selim Hilmi ÖZKAN Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul / Türkiye
Doç. Dr. Armağan KONAK Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur / Türkiye
Dr. Hassan Abdallah ALZYOUTH Yarmouk Üniversitesi/Ürdün
Doç. Dr. Blanka KLIMOVÁ University of Hradec Králové/Çek Cumhuriyeti
Doç. Dr. Amina Siljak JESENKOVIÇ Saraybosna Üniversitesi, Saraybosna/Bosna Hersek

YAYIN DANIŞMA KURULU / BOARD OF EDITORIAL ADVISOR

Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/Türkiye
Prof. Dr. Ertan ÖRGEN Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir/Türkiye
Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar/Türkiye
Prof. Dr. Mehmet KARATAŞ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van/Türkiye
Prof. Dr. Mustafa KARABULUT Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman/Türkiye
Prof. Dr. Şahmurat ARIK Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu/Türkiye
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Doç. Dr. Remziye CEYLAN Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Doç. Dr. Yılmaz IRMAK Bingöl Üniversitesi, Bingöl/Türkiye
Dr. Ayça KARTAL Muş Alparslan Üniversitesi, Muş/Türkiye

Dr. Barış AYTEKİN	Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli/Türkiye
Dr. Berna FİLDİŞ	Bartın Üniversitesi, Bartın/Türkiye
Dr. Hayrunnisa TURAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye
Dr. Hüseyin MERTOL	Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta/Türkiye
Dr. Hüseyin SARAÇOĞLU	Giresun Üniversitesi, Giresun/Türkiye
Dr. Melike KARABACAK	Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin/Türkiye
Dr. Murat ÖZKUL	Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir/Türkiye
Dr. Nur AKCANCA	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale/Türkiye
Dr. Ömer ÇELİKKOL	Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta/Türkiye

YAZIŞMA ADRESİ / CORRESPONDENCE ADDRESS

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Adıyaman / Türkiye
Dergi Web Adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mecmua>
Dergi E-Posta: akademikmecmua@gmail.com

&

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
Adıyaman University Faculty of Science and Letters
Department of Turkish Language and Literature, Adıyaman / Turkey
Journal Web Address: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mecmua>
Journal e-Mail: akademikmecmua@gmail.com

MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nde yer alan yazılardaki fikir ve görüşler tamamen yazarlara ait olup MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi yönetiminin görüşlerini yansıtmazlar. [The opinions and views expressed in the articles are the authors' solely and do not reflect the views of the MEMCUA's owners]

MECMUA INDEX BİLGİSİ / MECMUA INDEX INFORMATION

1. EBSCO
2. MLA (Modern Language Association)
3. General Impact Factor
4. SIS (Scientific Indexing Services)
5. J-Gate Indexed
6. Research Bib (Academic Resource Index)
7. Cite Factor (Academic Journal Index)
8. Root Indexing (Journal Abstracting and Indexing Service)
9. DRJI (Directory Research Journal Indexing)
10. IJIF (International Innovative Journal Impact Factor)
11. İdeal Online
12. Asos İndeks
13. İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi)
14. InfoBase Index

EDİTÖRDEN / FROM THE EDITOR

Kıymetli Mecmua Okurları,

MECMUA dergisi olarak bu sayımızda yayın süreçlerini titiz bir şekilde gerçekleştiren Filoloji, Eğitim Bilimleri, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler alanından 19 araştırma makalesi ve 1 yayın değerlendirme olmak üzere 20 yayımla karşınıza çıkmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Dergimize her geçen gün gösterilen yüksek teveccüh bizleri ziyadesiyle memnun etmektedir. Bu vesileyle bu sayıda yazıları yayımlanan değerli yazarları kutluyoruz. Ayrıca bu sayımızda hakemlik yaparak dergimize katkı sunan değerli hocalarımıza şükranlarımızı sunarız. Sonraki sayıda görüşmek dileğiyle...

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
Dr. Özkan CİĞA

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Abdürreşit Celil KARLUK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Akartürk KARAHAN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Barış DOSTER	Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Cenk GÜRAY	Hacettepe Üniversitesi, Ankara/ Türkiye
Prof. Dr. Fatih ARSLAN	Fırat Üniversitesi, Elazığ/Türkiye
Prof. Dr. Halil BAL	İstanbul Üniversitesi, İstanbul/ Türkiye
Doç. Dr. Ahmet AKGÜL	Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta/ Türkiye
Doç. Dr. Ceren YEGEN	Mersin Üniversitesi, Mersin/ Türkiye
Doç. Dr. Çimen GÜNAY-ERKOL	Özyeğin Üniversitesi, İstanbul/ Türkiye
Doç. Dr. Didem ARDALI BÜYÜKARMAN	Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Doç. Dr. Erdem ÇANAK	Çukurova Üniversitesi, Adana/ Türkiye
Doç. Dr. Ferhat KORKMAZ	Batman Üniversitesi, Batman/Türkiye
Doç. Dr. Hacı Murat ARABACI	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Murat ÖZCAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Oğuzhan EKİNCİ	Erzurum Teknik Üniversitesi, Erzurum/ Türkiye
Doç. Dr. Osman OKUMUŞ	Aksaray Üniversitesi, Aksaray/Türkiye
Doç. Dr. Harun BEKİROĞLU	İnönü Üniversitesi, Malatya/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Bilge KARGA GÖLLÜ	Çukurova Üniversitesi, Adana/ Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Caner SOLAK	Erzurum Teknik Üniversitesi, Erzurum/ Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Davut ADLIĞ	Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Emre Vadi BALCI	Uşak Üniversitesi, Uşak/ Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Fatih UYAR	Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hasibe VEHBİ ŞAHOĞLU	Girne Amerikan Üniversitesi, Girne/KKTC
Dr. Öğr. Üyesi İhsan Şen	Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi İsmail BAYTAK	Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin TUĞLUK	Batman Üniversitesi, Batman/ Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Mücahit ASUTAY	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara/ Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Demirci	İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Osman AKTAŞ	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Lütfi GÜNAY	Beykent Üniversitesi, İstanbul/ Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Selahaddin GÖK	Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman YURTTAŞ	Bayburt Üniversitesi, Bayburt/ Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Talip ÇUKURLU	Siirt Üniversitesi, Siirt/ Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Uğur BOZKURT	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Uğur DEMLİKOĞLU	Siirt Üniversitesi, Siirt/Türkiye
Dr. Öğr. Gör. Fatma Münevver ŞENDURAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Veysi TURAN	Milli Eğitim Bakanlığı/Türkiye
Dr. Ahmet YILDIRIM	Harran Üniversitesi, Şanlıurfa/ Türkiye
Dr. Enes YILDIZ	Milli Eğitim Bakanlığı/Türkiye
Dr. Fikriye YAMAN	Milli Eğitim Bakanlığı/Türkiye
Dr. Hikmet ÇİÇEK	Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/ Türkiye
Dr. Hüseyin Adem TÖLÜCE	
Dr. Muhammed Felat AKTAN	Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/ Türkiye
Dr. Mustafa OKÇUL	Milli Eğitim Bakanlığı/Türkiye
Dr. Müslüm YILMAZ	Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

MECMUA
(Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi)

AMAÇ

İsmi dergicilik geleneğinin köklerinden alan **MECMUA**, Türkiye’de sosyal bilimler üzerine yeni ve dinamik bir dergi olma ve söz konusu alanlarda nitelikli ve yenilikçi çalışmaların ilgilileriyle buluşma ortamı sağlama gayesi taşımaktadır.

KAPSAM

MECMUA Dergisi, Sosyal Bilimler alanında her türlü bilimsel makaleler, çeviriler, tanıtma/eleştiri ve anma yazıları ile yazı dizileri yayımlayan; uluslararası, hakemli, ücretsiz, bilimsel bir dergidir. **MECMUA** dergisi, Aile Çalışmaları, Antropoloji, Arkeoloji, Bilgi Belge Yönetimi, Bilim Felsefesi ve Tarihi, Coğrafya, Çocuk Gelişimi, Dil Bilimi, Din, Eğitim Bilimleri, Ekonomi, Endüstriyel İlişkiler ve İş Gücü; Film, Radyo ve Televizyon, Filoloji, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler vb. sosyal bilimler alanlarından yayın kabul etmektedir.

MECMUA - YAYIN İLKELERİ
(MECMUA PUBLISHING PRINCIPLES)

1. Genel İlkeler / General Principles

- Yayımlanma kararı verilen makaleler, gerekli düzenlemeleri yapılarak sıraya alınırlar ve yayımlanmayı beklerler. Makalenin hangi sayıda yayımlanacağı konusunda yazarlara bilgi verilir.
- MECMUA Dergisi’nde yazısı yayımlanan bir yazarın, yazı yayımlandıktan sonra en erken takip eden üçüncü sayıda -özel sayılar hariç- Dergimizde başka bir makalesi yayımlanabilecektir. Örneğin Dergimizin Mart 2021 Sayısında yazısı yayımlanan bir yazar, en erken 2022 Ekim Sayısında başka bir makalesiyle Dergimizde yer alabilecektir. Ayrıca bir yazar, devam etmekte olan makalesi ile alakalı süreç tamamlanmadan sisteme başka bir makale yüklememelidir. Böyle bir durumda yüklenen diğer makale ya da makaleler reddedilir.
- Bir yazının MECMUA dergisinde değerlendirmeye alınabilmesi ve yayımlanabilmesi, öncelikle editörlerin makale hakkında dergiye uygunluk kararı vermesine bağlıdır. Editörler, şekil veya içerik bakımından uygun görmedikleri ya da yetersiz buldukları bir makaleyi hakem sürecine geçirmeksizin doğrudan reddedebilir. Değerlendirme sonucunda bir makalenin hakemlerden olumlu rapor alması o makalenin kesin olarak yayımlanacağı anlamına gelmemektedir. Editör, yayın kurulu ya da alan editörü, hakemlerden olumlu rapor gelse bile bir makalenin yayımlanmamasına karar verebilir. Ancak böyle bir durumda editör gerekçeyi yazara bildirmekle yükümlüdür.
- Dergimizin her sayısında lisansüstü tezlerden üretilen makaleler ve yayın değerlendirme / kitap tanıtımı için o sayıdaki makale sayısı dikkate alınarak kota uygulanmaktadır.
- Dergimize gönderilen makalelerin 12.000 sözcük ve 40 sayfayı aşmaması önerilmektedir. Ancak zorunlu olarak bu sözcük ve sayfa sayısının aşılması gerektiği durumlarda dergi editörlüğünün önceden haberdar edilmesi gerekmektedir.
- Dergiye gönderilen yazılar herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmişse, bu kurum veya kuruluş çalışmada belirtilmelidir.
- Daha önce, ulusal ya da uluslararası kongre ya da sempozyumlarda sunulmuş ve özeti yayımlanmış çalışmalar, bu nitelikleri belirtilerek gönderilmelidir.
- Yayımlanan yazılardan alıntı yapılması durumunda, kaynak belirtilmesi zorunludur.
- Dergide yayımlanması için gönderilen çalışmalar yayımlansın ya da yayımlanmasın iade edilmez.
- Bir sayıda aynı yazara ait birden çok makale yayımlanamaz.
- Yazar(lar), makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını çalışma ile ilgili (varsa) ihtiyaç duyulan tüm izinlerin alındığını taahhüt eder.
- Dergi yazar(lar)ı yazılarının yayımlanması durumunda, etik kurallara uygun hareket edildiğini ve etik kuralların gözetildiğini ve bu konuda tüm sorumluluğun yazar(lar)da olduğunu taahhüt etmiş olurlar.

2. Açık Erişim Politikası / Open Access Policy

MECMUA, açık erişimli bir dergidir. Açık erişim, tüm içeriğin kullanıcıya veya kurumuna ücretsiz olarak serbestçe erişilebileceği anlamına gelir. Yayıncı veya yazarın önceden izni alınmadan kullanıcılar, makalelerin tam metinlerini okumak, araştırmalarında kullanmak üzere indirebilir, kopyalayabilir, yazdırabilir, arama yapabilir, bağlantı kurabilir veya diğer yasal amaçlarla kullanabilir.

3. Ücret Politikası / Wage Policy

MECMUA dergisi 2016 yılında, ücretsiz “Uluslararası Hakemli Dergi” olarak yayın hayatına başlamıştır. Dergimize yayımlanmak üzere gönderilen ve dergimizde yayımlanan makalelerden hiçbir şekilde ücret talep edilmemektedir.

4. Yayın Sıklığı / Publication Frequency

Dergi, Mart ve Eylül aylarında olmak üzere, yılda iki defa “online” olarak yayımlanır. Yayın Kurulunun uygun görmesi halinde Özel Sayı da yayımlanabilir

5. Kapsam / Scope

Dergide, Sosyal Bilimler alanında alana katkı sunacak akademik çalışmalara, derleme ve kitap tanıtımlarına yer verilmektedir.

6. Yayın Dili ve İmla / Publication Language and Spelling

- Derginin yayın dili Türkiye Türkçesi olmakla birlikte dergi, farklı dillerde yazılmış çalışmalara da yer vermektedir. Yabancı dilde yazılan çalışmaların özeti Türkçe olmalıdır.
- Dergiye gönderilen çalışmalarda dil bilgisi kurallarına (imla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) azami derecede riayet etme zorunluluğu vardır. Yazım ve noktalamadan kaynaklanan problem ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur. İmla ve noktalama açısından, çalışmanın ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

7. Dergi İntihal Politikası / Journal Plagiarism Policy

Dergimize gönderilen çalışmalarla birlikte benzerlik raporu da sisteme yüklenmelidir. İntihal tespiti için iThenticate programı kullanılmalıdır. Bu sistem aracılığıyla makalelerin daha önce herhangi bir yerde yayımlanmadığı veya herhangi bir intihal içermediği teyit edilir. Benzerlik oranı %20'den fazla olan makaleler intihal olarak kabul edilir ve reddedilir.

8. Makale Değerlendirme Süreci / Article Evaluation Process

Makale değerlendirme süresi ortalama 3 aydır. Ancak bu süre hakemlerin geri bildirimlerine, gönderilen yazı ile ilgili hakemlerin düzeltme isteyip istememelerine, yazarların istenilen düzeltmeleri yerine getirmelerine vb. pek çok duruma göre azalıp artabilmektedir.

8.1. Editör Ön Değerlendirme Süreci / Editor's Pre-Evaluation Process

- Yazılar, yayın kuruluna gelmeden önce kurallara uygun yazılıp yazılmadığı editör(ler) tarafından makale şablonu, literatür, yöntem, bulgular ve sonuç açısından kontrol edilir; bir eksik ve/veya yanlış belirlendiğinde, düzeltilmesi için bir ön değerlendirme formu ile birlikte 15 gün içerisinde yazara iade edilir. Yazarın ön değerlendirme sürecinde Telif Hakkı Devir Formu ve gerekiyorsa “Etik Kurul Onay Formu” nu sisteme yüklemiş olmalıdır.
- Yazar editör(ler)in belirttiği düzeltmeleri yapmakla yükümlüdür. Ön değerlendirme sürecinde bir sorunla karşılaşmayan ve dergi ilkelerine uygun olan yazılar hakemlendirme sürecine alınır.

8.2. Hakemlendirme Süreci / Refereeing Process

- Dergiye gönderilen çalışmalar Yayın Kurulu kararıyla en az iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Değerlendirmeye gönderilen çalışmalarda yazar(lar)ın ve hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda çalışmayı ikiden fazla hakeme inceletebilir. Yayımlanacak çalışma ile ilgili nihai karar hakem çoğunluğunun görüşü de dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir.
- Hakemlerin makaleyi incelemeleri için verilen süre 10 gündür. 10 gün içerisinde bildirimde bulunmayan hakemlere hatırlatma mesajı gönderilir. Hatırlatma mesajı gönderildikten 5 gün içerisinde bildirimde bulunmayan hakem, yayının hakem listesinden ve derginin hakem havuzundan silinir. Yayın Kurulu ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı bir hakeme gönderir.
- Hakemler dergiye gönderilen yazıyla ilgili birden çok kez düzeltme isteyebilir. Yazar(lar), yazıların yayımlanabilmesi için hakem ve yayın kurulunun görüş ve önerilerini yerine getirmek zorundadırlar.
- Yazar(lar)dan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 10 gün içinde yapılarak dergiye ulaştırılması gerekmektedir. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü hallerde değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir.

8.3. Hakem Raporlarına İtiraz / Objection to Referee Reports

Yazar(lar) hakemlerin olumsuz görüşlerine karşı kanıt göstermek koşuluyla itiraz edebilirler. Bu itiraz Yayın Kurulu'nda incelenir ve gerekli görülürse farklı hakem görüşüne başvurulur.

8.4. Editör Değerlendirme Süreci / Editor Evaluation Process

Hakemlerden gelen görüşler doğrultusunda editör, yayın kurulu ile birlikte nihai kararını 1 hafta içerisinde verir. Editör, dergiye gönderilen yazılarda gerekli yazım düzeltmelerini, yabancı bir dilde yazılan özet ile ilgili düzeltmeleri ve gerekli gördüğü diğer düzeltmeleri yapma hakkına sahiptir.

8.5. Yayın Kurulu Değerlendirme Süreci / Editorial Board Evaluation Process

Editörler, hakem görüşlerine dayanarak verdikleri kararı 1 hafta içerisinde yayın kuruluna sunarlar. Yayın kurulunda yayımlanması uygun görülmeyen yazılar intihal programında taranmaksızın reddedilir. Yayımlanması yönünde olumlu karar verilen yazılar intihal programında taranır. İntihal programından olumlu sonuç alınması durumunda yazının mizanpajı yapılır. Ardından makale sorumlu yazara son okuma için gönderilir. Yazarın son okumada metnin değerlendirme süresi 3 gündür. Son okumanın ardından yazıya DOI numarası temin edilir. Yazılar yayın kurulunun belirlediği sıraya göre yayımlanır.

9. Düzeltme ve Geri Çekme Süreçleri / Correction and Withdrawal Processes

9.1. Yazar için Geri Çekme Süreci / Withdrawal Process for Author or Authors

- Yazar(lar)ın yayımlanmış, erken görünüm veya değerlendirme aşamasındaki çalışmasıyla ilgili bir yanlış ya da hatayı fark etmesi durumunda, geri çekme işlemlerinde dergi editörüyle işbirliği yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.
- Dergiye gönderilen yazılar ön kontrol adımı olduğu sürece yazar tarafından sistem üzerinden geri çekilebilir. Ancak hakemlendirme süreci başlayan bir makalenin geri çekilme isteği editöre gerekçesiyle birlikte yazılı ve ıslak imzalı olarak e-posta aracılığıyla dergi editörüne bildirilir.
- Editör, editör ve yayın kurulunun da görüşünü alarak konuyu değerlendirip yazara 20 gün içerisinde bildirimde bulunur.
- Yayın kurulu tarafından telif hakları gönderim aşamasında devredilmiş çalışmaların geri çekme isteği onaylanmadıkça yazarlar çalışmasını başka bir dergiye değerlendirme için gönderemezler.

9.2. Editör için Geri Çekme Süreci / Editor Withdrawal Process for

Yayın kurulu; yayımlanmış, erken görünümdeki veya değerlendirme aşamasındaki bir çalışmaya ilişkin telif hakkı ve intihal şüphesi oluşması durumunda çalışmayı ilişkin bir inceleme başlatır. Yayın kurulu yapılan inceleme neticesinde değerlendirme aşamasındaki çalışmada telif hakkı ve intihal yapıldığını tespit etmesi durumunda çalışmayı değerlendirmeden geri çeker ve tespit edilen durumları detaylı bir şekilde kaynak göstererek yazarlara iade eder.

Yayın kurulu, yayımlanmış veya erken görünümdeki bir çalışmada telif hakkı ihlali ve intihal yapıldığını tespit etmesi durumunda, en geç 15 gün içerisinde aşağıdaki geri çekme ve bildiri işlemlerini gerçekleştirir. Etik ihlali tespit edilen çalışmanın;

- Elektronik gösterimdeki başlığının başına “**Geri Çekildi:**” ibaresi eklenir.
- Elektronik gösterimdeki *Öz* ve *Tam Metin* içerikleri yerine çalışmanın geri çekilme gerekçeleri, detaylı kanıt kaynakları varsa yazar(lar)ın bağlı olduğu kurum ve kuruluşların konu hakkındaki bildirimleri ile birlikte yayımlanır.
- Dergi web sitesinin ana sayfasından geri çekme bildirimleri ilan edilir.
- Geri çekme tarihinden itibaren ilk yayınlanacak sayının elektronik ve basılı kopyasının içindekiler listesine “**Geri Çekildi: Çalışma Başlığı**” şeklinde eklenir, birinci sayfasından başlamak koşuluyla geri çekme nedenleri ve buna kaynak gösterilen orijinal alıntılarını kamuoyu ve araştırmacılarla paylaşılır.
- Yazar(lar)ın bağlı olduğu kuruluş(lar)a yukarıdaki geri çekme bildirimleri iletilir.

10. Telif Hakkı Devri / Copyright Transfer

- Dergiye gönderilen yazının, yayımlanması durumunda yazının tüm yayın hakları süresiz olarak MECMUA dergisi'ne ait olur.
- Dergiye yazı gönderecek yazarlar, "Telif Hakkı Devir Formu" belgesini doldurmalıdır. Yazar(lar) doldurdukları formu ıslak imza ile imzalamalıdır. İmzalanan form taranarak sisteme yüklenmelidir. “Telif Hakkı Devir Formu”nu iletmeyen yazarların çalışmaları yayımlanmaz.
- Dergiye gönderilen yazılar daha önce hiç bir yerde yayımlanmamış olmalı veya yayımlanmak üzere başka bir dergiye gönderilmemiş olmalıdır. Makalenin tümü ya da bir bölümü başka bir yerde yayımlanmış ise dergide yayımlanabilmesi için gerekli her türlü izin alınıp orijinal telif hakkı devir formu ile birlikte dergi editörlüğüne gönderilmelidir.
- Dergide yayımlanan makalenin içeriği, sunduğu sonuçlar ve yorumları konusunda, dergi yönetimi ve dergi editörlüğü hiçbir sorumluluk taşımamaktadır. Ayrıca daha önce herhangi bir yerde yayımlandığı belirtilmediği ya da belirlenemediği için yayımlanan çalışmalar ile ilgili telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuçlar tamamen yazar(lar)a aittir

- Dergi yazar(lar)ı yazılarının yayımlanması durumunda, yazılarında hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını çalışma ile ilgili (varsa) ihtiyaç duyulan tüm izinlerin alındığını taahhüt etmiş olurlar.
- Yazar(lar), makalenin içeriği, sunduğu sonuçları ve yorumları konusunda, dergi yönetimi ve dergi editörlüğünün hiç bir sorumluluk taşımadığını kabul eder. Ayrıca yazar(lar), tüm yazarlar adına, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarla istenecek hak talebi veya açılacak davalarda dergi yönetimi ve dergi editörlüğünün hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazar(lar)da olduğunu kabul eder.

Bununla birlikte yazarların aşağıdaki hakları saklıdır;

- Patent hakları,
- Telif hakkı dışında kalan bütün tescil edilmemiş haklar,
- Çalışmayı satmamak koşulu ile kendi bilimsel amaçları için çoğaltma hakkı,
- Yazarın kendi kitap ve diğer akademik çalışmalarında, kaynak göstermesi koşuluyla, çalışmanın tümü ya da bir bölümünü kullanma hakkı,
- Çalışma künyesini belirtmek koşuluyla kişisel web sitelerinde veya üniversitesinin açık arşivinde bulundurma hakkı.

**Yayın Etiği ve Kötüye Kullanım Beyanı
(Publication Ethics and Abuse Statement)**

1. Yayın Etiği / Publication Ethics

Aşağıda yer alan etik görev ve sorumluluklar [Committee on Publication Ethics \(COPE\)](#) tarafından yayımlanan öneri ve kılavuzlar temel alınarak hazırlanmıştır. Dergimiz aşağıda belirtilen etik ilkelerine uymayı taahhüt eder.

2. Yayıncıların Etik Sorumlulukları / Publishers' Ethical Responsibilities

- Yayıncı dergiyi yayımlamakla hiçbir maddi kâr amacı gütmemektedir.
- Yayıncı, dergiye gönderilen yazılarla ilgili editörlerin bağımsız kararlar almalarını taahhüt eder.
- Yayıncı, editörlere ilişkin her türlü bilimsel suistimal, atıf çeteciliği ve intihalle ilgili önlemleri alma sorumluluğuna sahiptir.
- Dergimize gönderilen makalelerin fikir özgürlüğü ve mülkiyet hakları gibi hususlar saygındır. Yayıncılar dergide yayımlanmış her yazının fikri mülkiyet ve telif hakkını korur. Dergi yönetimi olası ihlallerde derginin ve yazarların haklarını savunur.

3. Editörlerin Etik Görev ve Sorumlulukları / Editors' Ethical Duties and Responsibilities

3.1. Editörlerin Genel Görev ve Sorumlulukları / General Duties and Responsibilities of Editors

- Editör, dergide yayımlanan yazıların derginin yayın politikasına, derginin amaç ve kapsamına uygunluğunu sağlamalıdır.
- Editör, dergiye gönderilen yazılardaki kişisel verilen korunmasına özen göstermeli ve bu kişisel verileri, bireylerin açık rızası olmadan yayımlamamalıdır. Editör, dergiye gönderilen yazı ile ilgili tüm bilgilerin yayımlanana kadar gizli tutulmasını sağlamalıdır.
- Editör, dergide yayımlanan yazılarla ilgili eleştirileri titizlikle dikkate almalı ve bu konuda yapıcı bir tutum sergilemelidir.
- Editör, dergiye gönderilen yazılarla ilgili yazışma, dosya ve diğer kayıtları elektronik ortamda veya basılı olarak saklamalıdır.
- Editör, derginin ve yayının kalite standartlarını yükseltmek için gerekli çalışmaları yapmalıdır.
- Editör, akademik fikir çeşitliliğini ve bilimsel düşünce özgürlüğünü savunmalıdır. Aynı zamanda fikri mülkiyet hakları ile etik standartları gözeterek dergi işleyişini sürdürmelidir.
- Editör, dergiye gelen yazıları, yazarlarının etnik köken, cinsiyet, tabiiyet, dini inanış ya da politik felsefelerini dikkate almaksızın bilimsel içerik açısından değerlendirmelidir.
- Editör, yayın politikası gereği tüm yayın süreçlerinde (yayında herhangi bir sebeple düzeltme, değiştirme ve açıklama gerektiren konularda) şeffaflık ilkesini ön planda tutmalıdır.
- Editör, dergiye gönderilen yazılarda insan ve hayvan haklarının korunmasını sağlamalıdır. Editör, makalelerde kullanılan deneklerle ilgili etik kurul onayı veya deneysel araştırmalarla ilgili yasal izinlerin olmadığı durumlarda söz konusu makaleyi reddetmelidir.
- Editör, kör ve çift hakemlik süreçlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlamalıdır.
- Yazılarla ilgili hakem atamasında sadece editör ve editör kurulu tam yetkiye sahip olup yazıların yayımlanması ile ilgili sonuç kararından da editör ve editörler kurulu sorumludur.

3.2. Editörlerin Dergi Sahibi ve Yayıncı ile İlişkileri / Relations of Editors with the Journal Owner and Publisher

- Editör ve yayıncı arasında editoryal bağımsızlık ilkesi bulunmalıdır.
- Editör ile yayıncı arasındaki ilişki yazılı bir sözleşmeye dayanmalıdır.
- Editörün dergideki yazılarla ilgili alacağı kararlar yayıncı ve dergi sahibinin müdahalesine açık olmayıp bağımsız olmalıdır.

3.3. Editörlerin Yayın Kurulu ile İlişkileri / Relations of Editors with the Editorial Board

- Editör, yayın kurulu ile iletişim halinde olmalıdır.
- Editör, yayın kurulunun dergiye katkı sağlayan ve dergi alanıyla uyumlu aktif üyelerden oluşmasını sağlamalıdır.
- Editör yayın kurulunun değerlendirmelerinde nesnel ve tarafsız olmalarını sağlamalıdır.

3.4. Editörlerin, Editör Kurulu ile İlişkileri / Relations of Editors with the Editorial Board

- Derginin editör kurulunda yer alan kişiler derginin gelişimine aktif olarak katkı sunmalıdır.
- Editör, editör kurulunu alanlarıyla ilgili yazı ve çalışmalarla ilgili bilgilendirmelidir.
- Editör, derginin yayın politikasını editör kurulunun da görüş ve önerilerini dikkate alarak şekillendirmelidir.

3.5. Editörlerin Yazarlarla İlişkileri / Relations of Editors with Authors

- Editör, yazarların derginin yayın ve yazım ilkelerinin ve makale şablonunun güncel haline ulaşmalarını sağlamalıdır.
- Editör, dergiye gönderilen yazılarda çok önemli bir sıkıntısı olmadığı sürece yazıları ön değerlendirme aşamasına almalıdır.
- Editör, yazarlara, yazılarının tüm aşamaları ile ilgili doğru, açıklayıcı ve bilgilendirici şekilde bildirim ve dönüş sağlanmalıdır.
- Editör, olumlu yöndeki hakem önerilerini göz ardı etmemelidir. Olumlu yöndeki hakem önerilerinin reddi durumunda ret nedeni bilimsel, etik, yasal vb. normlar çerçevesinde değerlendirmelidir.
- Editör, yazılara gelen eleştirilerle ilgili yazarlara cevap hakkı tanınmalıdır.
- Editör, hakemlerin istedikleri düzeltme önerilerini ivedilikle yazara iletmelidir.

3.6. Editörlerin Hakemlerle İlişkileri / Relations of Editors with Referees

- Editör, dergiye gönderilen yazılar için çalışmanın alanına ve muhtevasına uygun hakemler belirlemelidir.
- Editör, hakemlere yazıların değerlendirilmesi ile ilgili gerekli form ve dosyaları süresi içerisinde göndermelidir.
- Editör, süresi içerisinde dönmeyen veya hakemlik etiğine uymayan hakemleri hakem havuzundan çıkarmalıdır.
- Editör, yazarın yazı dosyalarında yaptıkları düzeltmeleri ivedilikle hakemlere iletmelidir.
- Editör, yayın değerlendirme sürecinde hakemlerin kimlik bilgilerini gizli tutmalıdır.
- Editör, bilim etiğine uymayan ve kırıcı değerlendirmeleri yazara ulaşmadan engellemelidir.
- Editör, derginin hakem havuzunu daima güncelleyip geniş bir yelpaze oluşturmalıdır.
- Editör, yazıları farklı hakemlere gönderme konusunda çaba sarf etmelidir.
- Editör, dergiye gelen yazıları aralarında çıkar çatışması-çıkarcı birliği olmayan hakemlere yönlendirmelidir.
- Editör, hakemlerin yazıları tarafsız, bilimsel ve nesnel bir dille çalışmayı değerlendirmeleri için teşvik etmelidir.

3.7. Editörlerin Okuyucularla İlişkileri / Relations of Editors with Readers

Editör; okuyucu, araştırmacı ve uygulayıcılardan gelen geri bildirimleri dikkate almak ve bu geri bildirimler konusunda okuyucu, araştırmacı ve geri bildirimcilere sağlıklı geri bildirim vermekle yükümlüdür.

4. Hakemlerin Etik Sorumlulukları / Ethical Responsibilities of Referees

4.1. Çift, Kör Hakemlik / Double, Blind Referee

Hakemler, kör değerlendirme sürecine uygun olarak tarafsızlık ve gizlilik içerisinde hareket etmelidir.

4.2. Gizlilik / Privacy

Değerlendirme için hakemlere gönderilen çalışmalar gizli tutulmalıdır. Çalışmalar başkalarına gösterilmemeli ve içerikleri tartışılmamalıdır. Gizlilik kuralı, hakemlik yapmayı reddeden kişileri de kapsamaktadır.

4.3. İvedilik / Urgency

Hakem değerlendirmesi yapmak üzere davet alan bir hakem, ilgili çalışma için hakemlik yapıp yapamayacağını 10 gün içinde editöre bildirmelidir. Hakem değerlendirme sürecini 10 gün içinde tamamlamalı ve yazarlar da sorumlu yazara bildirilen değişiklikleri 15 gün içinde tamamlamalıdır.

4.4. Kaynak Belirtme / Specifying a Resource

Hakemler, atıf yapılmamış yayımlanmış yayın tespiti, yazar tarafından yapılan telif hakkı ihlali ve intihal durumlarının farkına varmaları durumunda konuyu dergi editörlüğüne iletmelidir.

4.5. Tarafsızlık / Impartiality

Hakemler, çalışmayı tarafsız, bilimsel ve nesnel bir dille değerlendirmelidir. Hakemler hakaret ve kişisel yorumlardan kaçınmalı, asgari nezaket kurallarına uygun değerlendirme yapmalıdır. Hakemler, ilgili makaleyi bilimsel ölçütleri göz önünde tutarak değerlendirmelidir.

4.6. Nezaket / Kindness

Hakemler, ilmi olmayan veya hukukî sonuçları olabilecek mesnetsiz değerlendirmelerden kaçınmalıdır.

4.7. Uzmanlık / Expertise

Hakemler, uzmanlık alanı ile ilgili çalışmalarını kabul etmeli, uzmanlık alanı dışındaki çalışmalarını reddetmelidir.

4.8. Çıkar Çatışması-Çıkar Birliği / Conflict of Interest-Union of Interest

Hakemler, değerlendirdiği çalışma ile ilgili çıkar çatışması-çıkar birliği fark ederse hakemlik yapmayı reddederek bunu dergi editörlüğüne bildirmelidir.

5. Yazarların Etik Sorumlulukları / Ethical Responsibilities of Authors

- Yazar(lar) dergide yayımlanan çalışmanın her türlü yayın hakkının gönderdikleri dergiye ait olduğunu kabul eder. Yazar(lar) dergimize gönderdikleri yazılar için telif hakkı talep edemez.
- Yazar(lar) dergiye gönderdikleri yazıları derginin yayın ve yazım kuralları ile makale şablonuna uygun olarak sisteme yüklemelidir.
- Yazar(lar) dergiye yayımlanmak üzere gönderilen makalenin daha önce herhangi bir yerde, herhangi bir dilde yayımlanmadığını, yayımlanmak üzere başka bir dergiye gönderilmediğini, ya da yayımlanmak için değerlendirmeye alınmış olmadığını; eğer makalenin tümü ya da bir bölümü yayımlandı ise dergimizde yayımlanabilmesi için gerekli her türlü iznin alındığını ve orijinal telif hakkı devri formu ile birlikte dergi editörlüğüne gönderildiğini beyan ve taahhüt etmelidir.
- Yazar(lar), aynı sayıda yayımlanmak üzere dergimize birden fazla yazı göndermemelidir.
- Yazar(lar), makaleye yazar olarak katkı sunmayan kişilerin ismini yazar olarak eklememelidir.
- Yazar(lar), dergiye gönderdikleri yazıların özgünlüğü temin etmelidir.
- Yazar(lar), dergimizde her türlü telifli materyal (tablo, şekil, katkı sunan alıntılar vb.) ile ilgili tüm sorumluluğu üstlenmelidir.
- Yazar(lar); başka yazarlara, katkıda bulunanlara veya kaynaklara uygun bir şekilde atıf yapmalı ve ilgili kaynaklar mutlaka belirtilmelidir.
- Yazar(lar), dergimize gönderilen çalışma ile ilgili bilinmesi gereken ve çalışmanın bulgularını ya da bilimsel sonucunu potansiyel olarak etkileyebilecek varsa mali ilişkiyi ya da çıkar çatışması (conflict of interest) veya rekabet (competing interest) alanlarını bildirmeli; çalışmaya yapılan tüm mali katkıları, sponsorlukları ya da proje desteklerini yazılı olarak belirtmelidir.
- Yazar(lar), dergiye gönderilen yazılar ulusal ya da uluslararası kongre ya da sempozyumlarda sunulmuş ve özeti yayımlanmış çalışmalar ise bu niteliklerini belirtmelidir.
- Yazar(lar), dergimizde yayımlanmış olan yazısında anlamlı bir bilimsel hata ya da uygunsuzluk tespit ettiğinde, yazısını geri çekme ya da yazıdaki hatayı düzeltme amacıyla hızlı bir şekilde editör ile temasa geçmelidir.
- Yazar(lar), dergimize gönderilen çalışmaların, bilimsel araştırma ve yayın etiğine uygunluğunu sağlamalıdır. Bu konuda YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde belirtilen kurallara titizlikle riayet etmelidir.
- Yazar(lar), dergi editörlüğünün, bir yazının ön kontrol, değerlendirme süreci ve düzenleme süreci devam ederken yazar(lar)dan makalenin etik durumuna ilişkin istediği ek belgeleri süresi içerisinde vermelidir.
- Yazar(lar), değerlendirme süreci başlamış bir yayını ile ilgili sorumluluklarını değiştirmemelidir. (yazar ekleme/çıkarma, sıra değiştirme)
- Yazar(lar), dergiye yayımlanmak üzere gönderdikleri yazılarda temel insan haklarına ve hayvan haklarına saygıyı esas tutmalıdır. Bu çerçevede makalelerde kullanılacak deneklere ilişkin etik kurul onayını mutlaka almalıdır.
- Dergi yönetimi, editör ve editör kurulu dergimize yayımlanmak üzere makale gönderen yazarların, yukarıda belirtilen koşullara uymayı kabul ettiklerini var saymaktadır.

6. YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'ne Uygunluk / Compliance with YÖK Scientific Research and Publication Ethics Directive

YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Madde 8'deki "Bilim araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemler" başlığında aşağıda verildiği gibidir. Yazarların aşağıda ayrıntıları verilen hususlardan ciddiyetle sakıncaları gerekir:

a) İntihal: Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini sahiplerine bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak.

b) Sahtecilik: Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayınlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek.

c) Çarpıtma: Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler ve/veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek.

ç) Tekrar yayım: Bir araştırmanın aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak.

d) Dilimleme: Bir araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayın yaparak doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak.

e) Haksız yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek.

f) Diğer etik ihlali türleri: Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek. İnsan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak.

Etik İlkelere Uymayan Durumun Editöre Bildirilmesi / Notifying the Editor of Non-Compliance with Ethical Principles

Editörler, hakemler, yazarlar ile ilgili etik ilkeler uymayan bir davranış ya da değerlendirme sürecindeki, erken görünümdeki ya da yayımlanmış bir makale ile ilgili etik olmayan bir durumla karşılaşılması durumunda akademikmeczua@gmail.com adresine bildirilmesi gerekmektedir.

ETİK KURUL ONAYI / ETHICS COMMITTEE APPROVAL

TR Dizin 2020 yılı Dergi Değerlendirme Kriterleri Madde 8'de sosyal bilimler de dâhil olmak üzere tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için "Etik Kurul Onayı" alınmış olmasını, bu onayın makalede belirtilmesini ve belgelenmesini talep etmektedir. TR DİZİN Değerlendirme Kriterleri kapsamında Madde 8'de yer alan bu değişiklik üzerine süreci 2020 yılında başlayan etik kurul izni gerektiren çalışmalarda Etik Kurul Onayında yer alan izinle ilgili bilgilerin (etik kurul adı, tarih ve sayı numarası) makalenin yöntem bölümünde ve ayrıca makalenin ilk/son sayfasında yer alması zorunlu kılınmaktadır. TR Dizin'in "Etik Kurul Onay" belgesi için belirlediği kriterler şunlardır:

1. Sosyal bilimler dahil olmak üzere tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.
2. Bu başlık altında, hakem, yazar ve editör için ayrı başlıklar altında etik kurullarla ilgili bilgi verilmelidir.
3. Makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir.
4. Ulusal ve uluslararası standartlara atıf yaparak, dergide ve/veya web sayfasında etik ilkeler ayrı başlık altında belirtilmelidir. Örneğin; dergilere gönderilen bilimsel yazılarda, ICMJE (International Committee of Medical

Journal Editors) tavsiyeleri ile COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmalıdır.

5. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalatıldığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

6. Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edilmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda dergimize bundan sonraki süreçte yayımlanması için gönderilecek yazılarda;

1. Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen bütün araştırmalarda;

2. İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanıldığı araştırmalarda;

3. İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalarda;

4. Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda;

5. Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif araştırmalarda etik kurula ilişkin bilgilere ilgili bölümlerde yer verilmesi ayrıca araştırma ve yayın etiğine uyulması gerekmektedir.

Araştırma makaleleri dışında gönderilecek olgu sunumlarında ise;

6. Aydınlatılmış onam formunun alındığının belirtilmesi;

7. Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi ve kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

Derleme makaleler için Etik Kurul Onayı istenilmeyecektir.

Dergiye gönderilen makaleler yayımlanması kabul edildikten sonra sorumlu yazarın makalenin son sayfaya “..... başlıklı çalışmada karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde ‘Mecmua Dergisinin hiçbir sorumluluğunun olmadığı, tüm sorumluluğun Sorumlu Yazara ait olduğunu taahhüt ederim.’ şeklinde bir ifade ekleyerek imzalaması gerekmektedir. Üniversite mensubu olmayan araştırmacılarımız da etik kurul onayı gerektiren araştırmaları için bölgelerinde bulunan Etik Kurullara başvurarak Etik Kurul Onayını almaları gerekmektedir.

MECMUA YAZIM KURALLARI (MECMUA WRITING RULES)

Yazı, Dergipark üzerinden Makale Takip Sistemi aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi beklenmelidir.

Yazar ad(lar)ı ve adresi: Yazının başlığının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılabilir e-posta adresi gibi bilgilere yer verilmemelidir. Yazar adları, sistem yöneticisi tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, yazıya editör tarafından eklenecektir. Yazılar sisteme eklenirken, yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.

Özel bir yazı tipinin (font) kullanıldığı çalışmalarda, kullanılan yazı tipi de yazıyla birlikte gönderilmelidir.

Makale Sayfa Düzeni: Makale A4 boyutunda (29.7×21 cm.) kâğıda, 2010 ve üzeri Word programında, 2,5 sayfa kenar boşluklarıyla Times New Roman Yazı Tipi, 11 Punto, paragraf önce 0, sonra 6, **satır aralığı en az, 1,15 aralıkla paragraf başlarında boşluk bırakılmadan yazılmalıdır.** Makale sayfaları numaralandırılmamalıdır.

Türkçe Başlık: Times New Roman yazı tipi, tamamı büyük kalın (bold) harflerle, 10 punto, ortalı

Öz (Başlık): Times New Roman yazı tipi, 9 punto, İlk harf büyük

Öz (Metin): Times New Roman Yazı Tipi, 9 punto, önce 0, sonra 6, iki yana yaslı, 1,15 satır aralıklı, (150-200 kelime)

Anahtar Kelimeler (Başlık): Times New Roman yazı tipi, 9 punto, iki yana yaslı, sadece ilk harf büyük, (en az 5 en fazla 10 kelime)

İngilizce Başlık: Times New Roman yazı tipi, İlk harfleri büyük kalın (bold) harflerle, italik, 10 punto, ortalı **Abstract (Başlık):** Times New Roman yazı tipi, 9 punto, İlk harf büyük,

Abstract (Metin): Times New Roman Yazı Tipi, 9 punto, önce 0, sonra 6, iki yana yaslı, 1,15 satır aralıklı, (150-200 kelime)

Keywords (Başlık): Times New Roman yazı tipi, 9 punto, iki yana yaslı, sadece ilk harf büyük, (en az 5 en fazla 10 kelime)

Giriş: Makalenin başında mutlaka “Giriş” kısmı bulunmalıdır. Giriş başlığı numaralandırılmamalıdır.

Başlıklar: Times New Roman, 11 punto, 1 no’lu başlıklar büyük harfle diğer başlıklar sadece ilk harfleri büyük, italik kullanılmayacak. “Giriş” ve “Sonuç” başlıklarına numara verilmeyecek. Başlıklar aşağıdaki şekilde numaralandırılarak düzenlenmelidir.

1. BÜYÜK HARF

1.1. İlk Harfleri Büyük

1.1.1. İlk Harfleri Büyük

1.1.1.1. İlk Harfleri Büyük

Ana Metin: Times News Roman yazı tipi, 11 punto, paragraftan önce 0, paragraftan sonra 6 nk boşluk, 1,15 satır aralıklı, iki yana yaslı, ilk satır girinti yok

Metin İçi Alıntılar: Metin içi alıntılar APA-7 Atıf Sistemine Göre (APA-7 Yazım Kurallarına bakılabilir) düzenlenmelidir. Doğrudan alıntılar üç satırdan az ise tırnak işareti içinde, italik olarak, metin içinde yazılır. Doğrudan alıntılar üç satırdan fazla ise soldan ve sağdan birer satır içeride, 10 punto ve tek satır aralıkla yazılmalıdır.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller renkli baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.

Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, tablo ve şekillerdeki kurallara uyulmalıdır.

Dipnot: Dipnotlarda otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir. Dipnotta yer alan bütün bilgiler 10 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Sonuç: “Sonuç” başlığı altında Times News Roman yazı tipi, 11 punto, paragraftan önce 0, paragraftan sonra 6 nk boşluk, **satır aralığı en az, 1,15 aralıkla**, iki yana yaslı, ilk satır girinti yok

Kaynakça: Times New Roman Yazı Tipi, 11 Punto Paragraf önce 0, sonra 6, **satır aralığı en az, 1,15 aralıkla**, paragraf başlarında ve ilk satırda boşluk bırakılmamalıdır. Kaynakça APA 7 Atıf sistemine göre hazırlanmalıdır. Kaynakçada asılı sistem 1,15 değer kullanılacaktır.

YAZIM KURALLARI (APA 7)

01.01.2022 tarihinden itibaren dergimizde değerlendirmeye alınacak makalelerin APA-7 kurallarına göre düzenlenmesi gerekmektedir. Buna göre dergimizde makale hazırlanırken esas alınacak metin içi ve metin sonu kaynakça kuralları ve örnekleri aşağıda yer almaktadır. Aşağıda verilen şablonda yer almayan hususlar ve APA-7 ile ilgili daha detaylı bilgi için aşağıdaki linke tıklayınız.

<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples>

KİTAPLAR	
1. Tek Yazarlı Kitap	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitabın adı</i> (Baskı Sayısı). Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Uçan, H. (2006). <i>Yazınsal eleştiri ve göstergebilim</i> . (1. Baskı). Hece Yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Uçan, 2006, s. 22-27)
2. İki Yazarlı Kitap	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. ve Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitabın adı</i> (Baskı Sayısı). Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2021). <i>Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı tarihi</i> . (19. Baskı). Dergâh Yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Şentürk, A. A. ve Kartal, A. 2004, s.)
3. İki'den Çok Yazarlı Kitap	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi., Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. ve Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitabın adı</i> (Baskı Sayısı). Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Okuyucu, C. Kartal, A. ve Köksal, F. (2012). <i>Klasik dönem Osmanlı nesri</i> . (3. Baskı). Kesit Yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Okuyucu vd., 2012, s. 55)
4. Editörlü Kitapta Bölüm	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitap bölümünün adı</i> . Editörün adının baş harfi. Editörün soyadı (Ed.), <i>Kitabın adı</i> (Baskı sayısı, sayfa aralığı) içinde. Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Tuğluk, A. (2021). <i>Arketipçi eleştiri</i> . U. Bingöl ve E. Yılmaz (Ed.), <i>Edebiyat yazıları II – eleştiri kuramları ve metin tahlilleri</i> (1. Baskı, s.111-129) içinde. DBY yayınları.

Metin İçinde Örnek	(Tuğluk, 2021, s.111)
5. Çeviri Kitap	
Kaynakçada Kural	Orijinal kitabın yazarının soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitabın adı</i> (Baskı sayısı). (Çevirmenin adının baş harfi. Çevirmenin soyadı, Çev.). Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi)
Kaynakçada Örnek	Deny, J. (2013). <i>Türk Dili gramerinin temel kuralları</i> .(4. Baskı). (O. Şahin, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Deny, 2013, s.25)
MAKALELER	
1. Süreli Yayınlarda Tek Yazarlı Makale	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. <i>Süreli Yayının Adı, Cilt</i> (Süreli yayının sayısı), Sayfa aralığı. http://doi.org/xx.xxxxxxxx
Kaynakçada Örnek	Ciğa, Ö. (2020). Deneysel edebiyat yönüyle müstakil bir şiir risâlesi: Cemâlî'nin (Bâyezîd) er-risâletü'l-'acîbe fi's-sanâyi' ve'l-bedâyi' adlı eseri. <i>Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i> , 8(16), 431-480. https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbid/issue/58684/838409
Metin İçinde Örnek	(Ciğa, 2020, s.435)
2. Süreli Yayınlarda İki Yazarlı Makale	
Kaynakçada Kural	Birinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. ve İkinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. <i>Süreli Yayının Adı, Cilt</i> (Süreli yayının sayısı), Sayfa aralığı. http://doi.org/xx.xxxxxxxx
Kaynakçada Örnek	Kılınççeker, Ö. ve Gök, S. (2021). Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden Türk ordusuna yapılan yardımlarda Türk Kızılayı'nın rolü (1940-1943). <i>Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 6 (11), 274-294. https://doi.org/10.32579/mecmua.849277
Metin İçinde Örnek	(Kılınççeker ve Gök, 2021, s.275)
3. Süreli Yayınlarda İki'den Çok Yazarlı Makale	
Kaynakçada Kural	Birinci yazarın soyadı, Adının baş harfi., İkinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. ve Üçüncü yazarın soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. <i>Süreli Yayının Adı, Cilt</i> (Süreli yayının sayısı), Sayfa aralığı. http://doi.org/xx.xxxxxxxx
Kaynakçada Örnek	Gönen M., Çelebi Öncü, E. ve Isıtan, S. (2004). İlköğretim 5. 6. 7. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının incelenmesi. <i>Milli Eğitim Dergisi</i> , (164), 7-35.
Metin İçinde Örnek	(Gönen vd., 2004, s. 30).
4. Gazetelerde Yayımlanan Makaleler	

Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl, Ay Gün.). Makalenin başlığı. <i>Gazetenin Adı</i> .
Kaynakçada Örnek	Carey, B. (2019, March 22). Can we get better at forgetting? <i>The New York Times</i> .
Metin İçinde Örnek	(Carey, 2019, s.)
BİLİMSEL TOPLANTI VE SEMPOZYUM	
Kaynakçada Kural	Katılımcının soyadı, Adının baş harfi. (Yıl, Gün, Ay). Sunumun başlığı. <i>Konferans /Sempozyum adı</i> , Konferans / Sempozyumun Gerçekleştiği Şehir, Ülke.
Kaynakçada Örnek	Tuğluk, İ. H. (2012). 18. yüzyıl şâirlerinden Alî Rızâullâh Efendi: Hayatı, dîvânı ve edebî kişiliği. <i>VIII. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu</i> , Diyarbakır, Türkiye.
Metin İçinde Örnek	(Tuğluk, 2012, s.123)
TEZLER	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Tezin başlığı</i> . [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi / Yayımlanmamış doktora tezi]. Üniversitenin adı.
Kaynakçada Örnek	Tuğluk, İ. H. (2007). <i>Abbas Vesîm Efendi; Hayatı, eserleri, edebî kişiliği, Divanı'nın tenkitli metni ve incelemesi</i> . [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
Metin İçinde Örnek	(Tuğluk, 2007, s.13)
SÖZLÜK	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitabın adı</i> (Baskı sayısı). Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Karaağaç, G. (2013). <i>Dil bilimi terimleri sözlüğü</i> . Türk Dil Kurumu Yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Karaağaç, 2013, s. 45)
ANSİKLOPEDİ	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Madde adı. <i>Ansiklopedinin Adı</i> .(C., ss.). Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Akün, Ö. F. (1994). Divan Edebiyatı. <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi</i> (C.3, ss.112-115). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Akün, 1994, s.160)
ARŞİV KAYNAKLARI	

Kaynakçada Kural	Arşiv Adı Kısaltması, Arşiv Adı. <i>Defter Adı [Defter Kodu]</i> . No. Numarası, (varsa) Gömlek No. Numarası. (varsa) Erişim Adresi
Kaynakçada Örnek	BOA, Osmanlı Arşivi. <i>Mühimme-i Asâkir Defterleri [A.DVNS.ASK.MHM.d]</i> . No. 989, Gömlek No. 7. https://katalog.devletarsivleri.gov.tr
Metin İçinde Kural	Defter Kodu, No. Numarası, (varsa) Gömlek No. Numarası
Metin İçinde Örnek	(A.DVNS. ASK.MHM.d, No. 989, Gömlek No. 7).

YAZMA ESERLER

1. Müellifi Bilinmeyen Yazma Eserler

Kaynakçada Kural	<i>Yazma Eser Adı</i> . Kütüphanenin Bulunduğu Şehir: Kütüphane Adı, Koleksiyon Adı, Kayıt Numarası, Varak Aralığı. Erişim Adresi
Kaynakçada Örnek	<i>Tefsîru suveri'l-Kur'ân</i> . Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar, 363/2, 48a-72b. http://yazmalar.gov.tr /eser/tefs%C3%A9ru-suveril-kuran/4084
Metin İçinde Kural	(Yazma Eser Kısa Adı, Koleksiyon Adı, Kayıt Numarası)
Metin İçinde Örnek	(Tefsîru suveri'l-Kur'ân, Yazmalar, 363/2).

2. Müellifi Bilinen Yazma Eserler

Kaynakçada Kural	Yazar Soyadı, Adı. <i>Yazma Eser Adı</i> . Kütüphanenin Bulunduğu Şehir: Kütüphane Adı, Koleksiyon Adı, Kayıt Numarası, Varak Aralığı. Erişim Adresi
Kaynakçada Örnek	Birgiwî, Mehmed ibn Pîr 'Alî. <i>Kitâb al-Ṭarîğah al-Muḥammadîyah</i> . Copenhagen: The Royal Library, Danish Collection, Cod. Arab. A.C. 5, 1a-227b
Metin İçinde Kural	(Yazar Soyadı, Koleksiyon Adı, Kayıt Numarası)
Metin İçinde Örnek	(Birgiwî, Danish Collection, Cod. Arab. A.C. 5)

TÜZEL YAZARLI ÇALIŞMALAR

Kaynakçada Kural	Resmi Yayını Basan Kurumun Adı. (Yıl). Raporun adı (Yayın no.). Yayınevi. Resmi Yayını Basan Kurumun Adı. (Yıl). Raporun adı (Yayın no.). İnternet adresi
Kaynakçada Örnek	Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). İstatistiklerle çocuk (Yayın no. 4581). https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zu
Metin İçinde Kural	İlk gönderme: (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2019, s.)
Metin İçinde Örnek	İkinci ve sonraki göndermeler: (TÜİK, 2019, s.)

İNTERNET SAYFASI KAYNAKLARI

Kaynakçada Kural	Yazar Soyadı, Adının baş harfi veya Grup adı. (Yıl). <i>Çalışmanın başlığı</i> . İnternet sitesinin adı. URL adresinden tarihinde alınmıştır.
Kaynakçada Örnek	Pilav, S. (2013) <i>Âkif Paşa</i> . Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS), http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1003 adresinden 12.04.2015 tarihinde alınmıştır.
Metin İçinde Örnek	(Pilav, 2013, s. 2)
DİĞER	
1. Aynı Yazarın Farklı Yıllarda Yayımlanan Eserlerine Gönderme:	(Arslan, 2007, s. 16; 2008, s. 28-44)
2. Aynı Gönderme Aynı Yazarın Aynı Yılda Yayımlanan İki Farklı Yayımına Yapılırsa:	(Akıncı, 2011a, s. 24-31; 2011b, s. 3-20)
3. Aynı Gönderme Ayrı Yayınlarla Yapılırsa:	(Demir, 2010, s. 37-44; Güneş, 2012, s. 55)

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Prof. Dr. Mustafa KARABULUT

Cahit Sıtkı Tarancı'nın "Talihsiz" Adlı Şiirinde Öznenin Trajedisi 1-9

The Tragedy of Subject in Cahit Sıtkı Tarancı's "Talihsiz" Poetry

Prof. Dr. Seval ŞAHİN -Tolga KARAHAN

Peyami Safa'nın Romanı ve Senaryosu: *Hey Kahpe Dünya* 10-35

Peyami Safa's Novel And Screenplay: Hey Kahpe Dünya (Hey Evil World)

Dr. Öğr. Üyesi Talip ÇUKURLU

Mahiyeti Meçhul Bir Kütüphane: Galatasaray Kütüphanesinin Yapımı Hakkında Düşürülen Tek Türkçe 36-45

Tarih Manzumesi

An Unknown Library: The Only Turkish Isopsephic Poem Written About the Construction of the Galatasaray Library

Dr. Öğr. Üyesi Osman AKTAŞ

Türkçe ve Arapçada Durum Zarfları –Karşılaştırmalı Çalışma– 46-59

Adverbs Of Manner in Turkish and Arabic –Comparative Study–

Dr. Öğr. Üyesi Erol KUYMA

Atebetü'l-Hakayık Bağlamında Temsil İşlevli Ekler 60-71

Representment affixes in the Context of Atebetü'l-Hakayık

Arş. Gör. Dr. Ömür ERBAY

Manzum Şir'atü'l-İslam Tercümesinin Otuz Üçüncü Faslı Olan Sohbet ve Görüşmenin Adabına Dair 72-82

Thirty-third Chapter Of Manzum Şir'atü'l-Islam Translation, Including The Name Of Your Conversation And Interview

Ertuğrul Gazi DERHEM

Ayfer Tunç'un *Kapak Kızı-Yeşil Peri Gecesi-Osman* Romanlarında Narsisizmin Tezahürleri 83-93
In Ayfer Tunç's Cover Girl-Green Fairy Night-Osman Novels Manifestations of Narcissism

Arş. Gör. Hakan SOYDAŞ

Türkçü Kültür Mecmuası Türklük'te Edebiyat ve Tarih Meseleleri 94-109
Literature and History Issues in Turkist Culture Magazine Türklük

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah HACİBEKİROĞLU- Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Mücahit ASUTAY

İbn Uşfûr El-İşbîlî'nin *Şerhu Cümel* Adlı Eserinde Zeccâcî'ye İtirazları 110-119
Objections of Ibn 'Uşfûr al-Ishbîlî to al-Zadjdjādî in The Work Named Sharh al-Djurnal

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Mulla Veli ABLAY

Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitim Hayatına Uyumu: Osmaniye Örneği 120-129
Adaptation Of Syrian Refugee Children to Educational Life: Osmaniye Sample

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Doç. Dr. İbrahim İNCİ

Tarihsel Süreç İçinde Türkiye'de Tarımsal Makine ve Ekipmanların Modernizasyonu 1948-1960 130-142
Modernization of Agricultural Machinery and Equipment in Turkey in The Historical Process 1948-1960

Dr. Öğr. Üyesi Kubilay ÇELİK

Yapay Zeka Gazeteciliği ve Yaratacağı Sorunlar 143-158
Artificial Intelligence Journalism And The Problems It May Bring

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk KIRMIT

Türkiye'de Tarih Ders Kitapları İle İlgili Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Değerlendirilmesi 159-169
Evaluation Of Graduate Thesis Related Rendered With History Textbooks In Turkey

Doç. Dr. Betül PAZARBAŞI- Tolga ŞAHİN

Siyasal ve Toplumsal Konjonktür Ekseninde Politik Reklam Analizi: 2015 Genel Seçimlerinde Gazete 170-191
Reklamları

Use of Social and Political Conjuncture in Political Advertisements: Message Analysis of Political Party Newspaper Advertisements (2015 General Election)

Dr. Öğr. Üyesi Erdi AKSAKAL

Bir Viral İstisna Hali Olarak Pandeminin Etik-Politik Yorumu 192-211

The Ethical-Political Interpretation of The Pandem As a Viral Exception

Arş. Gör. Dr. Yakup ŞAHİN

Halil Halid Bey ve "Rodos Fethinde Sultan Süleyman'ın Tedabir-i Siyasiyesi" Adlı Risalesi 212-245

Halil Halid Bey And His Tractate Which Named "Rodos Fethinde Sultan Süleyman'ın Tedabir-i Siyasiyesi [The Political Measures of Sultan Suleiman in The Conquest of Rhodes]"

Dr. Öğr. Üyesi Rıfat Vedat YILDIRIM

246-255

Antik Yunan Felsefesinde Müziğin Etik ve Saflaştırıcı Gücü

Ethical and Purifying Power of Music in Ancient Greek Philosophy

Öğr. Gör. Sait ŞAHİN

256-268

Türklerin Çinlilerle Elçilik İlişkileri

Embassy Relations of Turks with the Chinese

Seyid Muhammed Taki Hüseyini

Şihabüddin Abdullah Sayrafi ve Kendisine Atfedilen Hulâsatü'l-Efkâr fi Ma'rifeti'l-Edvâr Adlı Eser; 269-279

Hayatı, İçeriği ve Şüpheler

Shahab Al-Din Abd Allah Sayrafi And The Work Named Khulasa Al-Afkar Fi Marifat Al-Adwar Attributed To Him; Life, Content And Doubts

YAYIN DEĞERLENDİRME / PUBLICATION REVIEW

Oğuzhan GÜNDÜZ

280-282

Menâkıb Literatürüne Katkı: Menâkıb-ı Üveys El-Karenî (el-Mevâhibü'l-İlâhiyye fi'l-Menâkıb-ı'l-Kareniyye),

Bilal Alpaydın ve Yunus Emre Varol, Buhara Yayınları, ISBN: 978-605-4530-60-1, 2020, 112.

CAHİT SITKI TARANCI'NIN "TALİHSİZ" ADLI ŞİİRİNDE ÖZNEİN TRAJEDİSİ

The Tragedy of Subject in Cahit Sıtkı Tarancı's "Talihsiz" Poetry

Prof. Dr. Mustafa KARABULUT

Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adıyaman, Türkiye, mkarabulut@adiyaman.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
20.12.2021

Kabul/Accepted:
21.01.2022

Sayfa/ Page:
1-9

mecmua.1038907

Öz

İnsanoğlu dünyaya geldiği andan itibaren trajik bir yaşamın içerisine girer. Çünkü hayat olumlu ve olumsuz yönleriyle bireyi içerisine hapseder. Hayatın olumsuz yönlerine rağmen genelde yaşamın cezbeden yönleri kişiyi dünyaya bağlar. Şiirlerinde genel olarak insanın yaşam-ölüm trajedisini dile getiren ve karamsarlık ve ölüm düşüncesine ağırlık veren Tarancı, memleketi Diyarbakır'dan ayrılıp İstanbul'a gittikten sonra yalnızlık ve yabancılaşmayı derinden hisseder. "Talihsiz" adlı şiirde umutsuzlukla birlikte esarete mahkûm bir insanın trajedisi vardır. Şair dünyadan zevk alamaz durumdadır. Ona göre bu dünyaya gelen kişi daha en başında kaybetmiştir. Kendini "Bir gecenin susuzluk mahsulü", dünyayı ise bir "iğneli beşik" olarak algılayan şair, adeta kundaksız uyumaya terk edilmiş, korumasız kalmıştır. Şaire göre dünyaya gelen insanın benliği "ıstırap mihı"yla çıkışsız ve çaresiz kalmıştır. Kişi, artık ecelin kucağındadır ve ölümü beklemektedir ve bu haliyle var oluşunun anlamına erememektedir. Hayattan beklentisi olmayan kişi, tükenmişlik ve yok oluşun korkusu ile iç içedir. Yaşamı sorgulayan ben anlatıcı kendisini ecelin kucağında eriyen çocuk olarak algılar. O, dünyada varlığı ve yokluğuyla sanki bir "sır"dır. Şair tükeniş psikoza içine girmiştir. İçindeki bunalıyı geceye sığınmakla yok etmeye çalışır. Bu makalede amaç, Cahit Sıtkı Tarancı'nın "Talihsiz" şiirindeki öznenin trajik algısını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Cahit Sıtkı Tarancı, Talihsiz Şiiri, Özne, Trajedi.

Abstract

Human beings enter into a tragic life from the moment they are born. Because life imprisons the individual with its positive and negative aspects. Despite the negative aspects of life, the attractive aspects of life generally connect the person to the world. Tarancı, who expresses the tragedy of human life and death in general in her poems and gives weight to the thoughts of pessimism and death, feels loneliness and alienation deeply after leaving her hometown of Diyarbakir and going to Istanbul. In the poem "Talihsiz", there is the tragedy of a person condemned to captivity along with despair. The poet is unable to enjoy the world. According to him, the person who was born into this world lost at the very beginning. The poet, who perceives himself as "the product of a night's thirst" and the world as a "cradle with needles", is almost left to sleep without swaddle and remains unprotected. According to the poet, the self of the person who was born was left without a way out and helpless with the "pain". A person is now in the lap of death and waiting for death, and as such, he cannot understand the meaning of his existence. The person who has no expectations from life is intertwined with the fear of burnout and extinction. The narrator, who questions life, perceives himself as a child melting in the lap of death. It is like a "secret" with its existence and non-existence in the world. The poet has entered into exhaustion psychosis. He tries to destroy the anxiety' in him by taking shelter in the night. The aim of this article is to reveal the tragic perception of the subject in Cahit Sıtkı Tarancı's poem "Talihsiz".

Keywords: Cahit Sıtkı Tarancı, Talihsiz Poetry, Subject, Tragedy.

Atıf/Citation: Karabulut, M. (2022). Cahit Sıtkı Tarancı'nın "talihsiz" adlı şiirinde öznenin trajedisi. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 1-9.

Sorumlu Yazar/Corresponding Prof. Dr. Mustafa KARABULUT

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

İnsanoğlu yaratılışından beri arayışlar içerisinde olmuştur. Bu husus “kendini arayış” algısı ile psikanalitik boyuta ulaşmıştır. “İnsanın kendini arayışı edebî eserlerin insanlık durumunu ortaya koyma gayretiyle ilgilidir.” (Korkmaz, 2014, s. 929) Kişi, doğum ölüm tezadında verilmiş olan süre içerisinde birçok trajik unsur ile karşılaşır. Bunlar genel olarak olumlu ve olumsuz olay ve durumları içerir. İnsan, ruh ve bedenden meydana gelmiş karmaşık bir varlıktır. “Bu iki yönden birini ihmal etme veya yıkma aslında insanın bizatihi kendisini yıkmaktır”. (Azzam, 1995, s.13-14) Birey, yaşamın tezatları içerisinde niçin yaratıldığı sorusunu da kendine sorabilir. Doğum ölüm trajedisi arasında cereyan eden yaşam, insanoğlunun ölümüyle sonuçlanan bir olgudur. İnsanın ölümlü olması, “ölüm korkusu”nu da beraberinde getirir. Bu korkunun yoğun hissedilmesi dünyayı da yaşanmaz hale getirebilir. Hayata pesimist açıdan bakan birey, bunalıtlı bir ruh haline bürünebilir.

Kişi, ontolojik olarak varlığının farkında olmalıdır. Farkındalık ile Lacan'ın “ayna evresi” arasında ilişki vardır. “Lacan ontolojisine göre özne, benlikten sonra gelen ve kendi varlığına içkin bir eksikliği/farkı/fay hattını taşıyan bir yapıdır. Lacan, ayna evresi kuramını tam da bu yapı dahilinde, öznenin temel matrislerini oluşturan en önemli faz olarak nitelendirir.” (Kaçar, 2019, s. 76) Karmaşık bir yapıya sahip olan insan, bilinçli yönü dışında bilinçaltı ve bilinçdışı taraflarıyla bir bütündür. Kimliğini oluşturamayan birey “Bilinç parçalanması” (Yaşar, 2012, s. 3223) yaşayabilir. Bilinçdışı, karmaşık unsurlardan oluşur. Lacan, “Varlık bakımından bilinçdışını yakalamak zordur ama onu bir yapıda kuşatmayı başarabiliriz.” (Lacan, 2013, s. 38) der. O, kendilik psikolojisi bağlamında benlik ve kendiliği; bilinçdışı, altbenlik ve özne aleyhine yapılanmış bir yapı olarak algılar. “Bu bakış açısı nedeni ile de kendilik psikolojisinin belli bir insan modelini tasarladığını ve bu tasarım insan modeline ulaşmaya çalıştığını düşünmektedir.” (Tuzgöl, 2018, s. 41) Kişinin kendiliğini oluşturması öznenin kimlik problemlerini aşip başka bir düzeye ulaşmasıyla mümkün olur.

Bireyin kendiliğini oluşturma süreci iç ve dış etkenlerden dolayı sancılı geçebilir. Kişisel yapının yanında dış dünyanın kaotik yapısı özneyi olumsuz biçimde etkiler. Karamsarlığa kapılma aslında varoluşsal bir problemdir. Bireyin içindeki cevherin farkında olması gerektiğini savunan Varoluşçuluk, kişinin bunalımdan kurtuluşu için bir akım olarak görülmüştür. Bu anlayışa göre kişi kendi özünü kendi seçimleriyle meydana getirir. Varoluşçuluğun teist kanadından Kierkegaard, varoluşu “Somut, öznel ve uyanık insanın yaşamı” (Afşar, 2001, s. 194) olarak irdeler. O, Hegel'in önem verdiği akıl ve sistem anlayışına karşı kişinin varoluşunun “akılla açıklanamayacağını” (Kierkegaard, 2001, s. 24) varoluşun akıldışı olduğunu dile getirir.

Cumhuriyet dönemi şairlerinden olan Cahit Sıtkı Tarancı, şiirlerinde genel olarak karamsar bir tavır sergilemektedir. O, yaşam ölüm trajedisinde patolojik bir ruh hali gösterir. Ölümle ilgili anlatımlara ağırlık veren Tarancı, memleketi Diyarbakır'dan ayrılıp İstanbul'a gittikten sonra yalnızlık ve yabancılaşmayı derinden hisseder. Şair, hayata kötümser bir algı ile yaklaşır ve gelecekte de ümidini keser. Tarancı'nın kimlik algısı ve kendiliğini oluşturması zayıflamaya başlar ve ontolojik manada silikleşmeye gider. “Hayata tutunamayan, bir kısır döngü içinde kalan sanatçı tedirginliğini, ruhi dağınıklığını eserine yansıtır.” (Karabulut, 2011, s. 975) Bu yazıda Tarancı'nın “Talihsiz” şiirindeki öznenin trajik algısı üzerinde durulacaktır.

1. EDEBİYATTA KARAMSARLIK

Hayata pesimist bakış edebiyata da önemli ölçüde yansımıştır. Batı edebiyatında birçok sanatçının yaşamında ve eserlerinde karamsarlık ve melankoliyi görmek mümkündür. Charles Baudelaire (1821-1867), Dostoyevski (1821-1881), Gerard Nerval (1808-1855), Kafka (1883-1924), gibi sanatçıların eserlerinde karamsarlık önemli yer tutar. Bununla beraber Edgar Allan Poe (1809-1849), Virginia Wolf (1882-1941), Ernest Hemingway (1899-1961) ve Stefan Zweig (1881-1942) gibi isimler de hayatlarında karamsarlığı derinden hissetmişlerdir. Bu hususta Baudelaire'i örnek vermek mümkündür. O, *Kötülük Çiçekleri* adlı eserinde karamsar bir ruh tablosu çizer. Şair, “Romantik Günbatımı” adlı şiirinde mezar kokusu imgesini kullanarak ölümü hatırlatır:

“Une odeur de tombeau dans les ténèbres nage,

Et mon pied peureux froisse, au bord du marécage” (Baudelaire, 1964, s. 158)

Yukarıdaki dizeleri “Bir mezar kokusu var, yüzer karanlıklarda / Korkak ayağım ezip geçer karanlıklarda” şeklinde çevirmek mümkündür. Şair, mezar kokusu ifadesi ile imgesel bakımdan ölümü irdeler. Onun birçok şiirinde ölüm kokusu, kan kokusu ve mezar kokusu kendini gösterir. “Baudelaire, şiirlerinde birbirleriyle ilişkili bu üç kokuyu ele almıştır.” (Yılmaz, 2013, s. 38)

Türk edebiyatında karamsarlık ve melankoli birçok sanatçının yapıtında yer bulur. Tanzimat dönemi ile başlayan yeni Türk şiirinde bunalım, kötümserlik ve marazi yapı önemli ölçüde işlenir. “Şairler özellikle yakınlarını kaybettiklerinde melankoliye kapılmışlar ve bundan kaynaklı duygularını şiirlerine yansıtmışlardır.” (Korkmaz, 2018, s. 126) Abdülhak Hamit Tarhan eşi Fatma hanımı, Rezaizade Mahmut Ekrem ise çocuklarını kaybetmenin acısını bazı eserlerine yansıtmıştır.

Servet-i Fünun döneminin önemli şairlerinden Tevfik Fikret, “Tefekkür” şiirinde “Bütün şiirlerimin ruhu bir tekedürdür.” (Tevfik Fikret, 2005, s. 63) diyerek şiirini keder üzerine inşa ettiğini belirtir. Onun annesinin ölümü ve babasının sürgüne gönderilmesi de şairin daha çocukluk yıllarında pesimist yapıya bürünmesine sebep olur. Şairin “Gayyâ-yı Vücûd” adlı şiirinde kötümserlik üst seviyeye çıkar:

“İşte gayyâ-yı vücûd, işte o zulmet, o batac;

Beşerin işte, pür ümmîd ü heves, kıvranarak

Ka’r-ı târında şinâh ettiği girdâb-ı ufûl!” (Tevfik Fikret, 2005, s. 99)

Fikret’in bu şiirdeki dünya algısı melankoliktir. Bu algı Baudelaire’i hatırlatır. “Baudelaire’in Une Charogne (Bir Leş) isimli şiiri ile Gayyâ-yı Vücûd arasında bir paralelliğin olduğu” (Kolcu, 2011, s. 147) ilk bakışta anlaşılır.

“Ruhum hatırlasana gördüğümüz o şeyi

Güzel yaz sabahında

İğrenç kokulu bir leş, bükte çakıl döşeli

Bir dere yatağında” (Baudelaire, 1991, s. 27)

Baudelaire, bu şiirinde ruhuna seslenir ve bir yaz sabahında yolda gördüğü bir hayvan leşinden çıkan kokudan bahseder. Bu leşin içinde kurtçuklar kaynaşmaktadır. Şiirin devamında bir köpeğin leşten bir parça koparmak için uğraştığı ve sineklerin uçuştığı kötü bir manzara tasvir edilir. Şair, bir gün hepimizin bu leşe benzeyeceğini ve cesedimizin toprak altında çürüyeceğini söyleyerek oldukça karamsar bir tablo çizer. Fikret’teki karamsar algı “Bir Leş” şiiri ile yakınlık gösterir.

Fikret “Gayyâ-yı Vücûd” şiirinde dünyayı cehennemdeki gayya kuyusuna/çukuruna benzeterek karamsar ruh halini ortaya koyar. “Fikret, şiirde varlığı/varlık âlemini gayya kuyusuna benzetir.” (Öztürk, 2013, s. 2098) Varlığı böyle tasvir eden marazi yapıdaki şairin bu hali “hiçbir kurtuluş ümidi bırakmayan bu hayat görüşü, Fikret’i bu devirde mutlak bir acze sürüklemiştir.” (Kaplan, 2006, s.109)

Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde hüznün, karamsarlık, bunaltı ve kötümserlik gibi temalar birçok şair tarafından işlenmiştir. Attila İlhan, Hilmi Yavuz, Mustafa Miyasoğlu, Sezai Karakoç, Turgut Uyar, Edip Cansever, Ümit Yaşar Oğuzcan ve Cahit Sıtkı Tarancı bunlardan birkaçıdır. Tarancı’nın şiirlerinde asıl izlek ölümdür. “Kimi zaman ölümden irkilmiş, kimi zaman da en çok korktuğu ölüme ümit bağlamış, ona doğru koşmuştur.” (Yardım, 2009, s. 257) Psikanalitik edebiyat eleştirisinde sanatçının psikolojisi ile eseri arasında ilişki olduğu belirtilir. Freud’un sanatçıların nevrotik yapılarının olduğuna dair tespitleri Tarancı’da önemli ölçüde yansımaları bulur. Sanatçıyı “şu sanatçı denen acayip kişi” (2004, s. 104) olarak nitelendiren Freud, sanatçının yaratma eylemi ile nevroz arasındaki bağlantı ile bilinçaltının yaratma gücündeki rolünü ortaya koymaya tespit çalışır.

Cahit Sıtkı’nın şiirlerinde genel olarak “özne”nin dış dünya karşısında edilgen yapı gösterir. Onun bu yapısı hayata kaotik açıdan bakmasına sebep olur. Memleketi Diyarbakır’dan ayrılarak İstanbul’a giden şair, yalnızlık ve yabancılaşmayı derinden hisseder. Tarancı’daki karamsarlık çok geçmeden bunaltılı bir yapıya dönüşür. Tarancı, bu durumu ailesine gönderdiği bir mektubunda şöyle dile getirir: “Siz güneşe yüzünüzü çevirmişsiniz, ben sırtımı dönmüşüm.” (Tarancı, 1989, s. 24) Trajik bir yapıya bürünen şair, karamsarlığı ölüm temasıyla harmanlayarak bunaltılı bir yapı gösterir. “Cennet saydığı

bu saadet diyarından sürüldüğüne, kovulduğuna inanan şairin çocuk ruhunda çok derin yaralar açmış ve okulda okuduğu Sembolizm şairlerin de etkisiyle kendine mahsus bir karamsarlık felsefesinin oluşmasına zemin hazırlamıştır." (Korkmaz 2002, s. 69) Bu dünyaya gelmiş olmaktan şikayetçi olan şair, ümitsiz bir ruh hali yansıtır. Bunların da etkisiyle şiirlerinde karamsarlık ve ölüm temalı şiirlere çok yer verir. Onun, "Ölü, Ölüm I-II, Ölümünden Sonra, Ölmek İstemeyen Adam, Otuz Beş Yaş, Elveda, Ölmüşüm, Obsession, Bir Ölünün Rüyası, Beni Kıskanan Ölümler, Kuyu, Bir Kapı Açıp Gitsem, Korktuğum Şey, Mezarlık, Gün Eksilmesin Pencereden" vb. şiirlerinde karamsarlık ve ölüm ile ilgili anlatımlar önemli yer tutar. Tarancı'nın karamsarlığı en üst seviyede irdelediği şiirlerinden biri de "Talihsiz" adını taşır.

2. "TALİHSİZ" ŞİİRİNDE ÖZNEİN TRAJEDİSİ

"Talihsiz" (Servet-i Fünûn, 15.05.1930), bir "huzursuzluğun şiiri"dir. "Şiirin tamamında umutsuzlukla birlikte esarete mahkûm bir insanın trajedisi vardır. Beşikten mezara mustarip bir insan portresi şairâne bir üslupla ifade edilmiştir." (Baran, 2020, s. 218) Şair dünyadan zevk alamaz durumdadır ve kaosa sürüklenmektedir. Ona göre bu dünyaya gelmek bile kaybedişin sebebidir. Kendini "Bir gecenin susuzluk mahsulü", dünyayı bir "iğneli beşik" olarak algılayan şair, adeta kundaksız uyumaya terk edilmiş, korumasız kalmıştır. (Karabulut, 2011, s. 976) Korumasız kalan kişi, dünyadaki her türlü tehlikeyle karşı karşıyadır.

*"Arzunun bir hayalet sardığı bir geceydi,
Bir geceydi hakikat yalanlara baş eğdi.
Bu gecenin susuzluk mahsulüsün bunu bil.*

*Kundaksız uzatıldın iğneli beşiğine
Ve böylece Azrail
İstirabı mihladi küçücük benliğine.*

*Ecelin kucağında erirken çocukluğun,
Âleme sırdı senin varlığın ve yokluğun.
Hâlâ bilinmez nedir kalbindeki bunalan.*

*Lâmbanı yaktılarsa lâmbanı kendin söndür,
Söndürmekle oyalan,
Gir geceler koynuna, deme yarın gündüzdür,*

Belirecek gündüzler sönenlerden yüzüzdür." (Tarancı, 2000, s. 26)

Hayattan beklentisi olmayan kişi, tükenmişlik ve yok oluşun korkusu ile iç içedir. Kişi, geleceğin "Belirsizliği ve korkuyu taşır ruhunda." (Arslan, 2017, s. 72) Şiirde, yaşamı sorgulayan ben anlatıcı kendisini ecelin kucağında eriyen çocuk olarak algılar. O, dünyada varlığı ve yokluğuyla sanki bir "sır"dır. "Şair tükeniş psikozu içine girmiştir. İçindeki 'bunaltı'yı 'gece'ye sığınmakla yok etmeye çalışır. Gece/ karanlık, tabiatı belirsizleştirmesiyle gerçeklerden kaçışın işaretidir." (Karabulut, 2011, s. 976) Şiirin ilk dizelerine hakim olan zaman dilimi gecedir. Gece, ilk üç dizede toplamda üç defa kullanılır. Gecenin, kasvet ve trajediyi çağrıştırması daha şiirin başında dile getirilir. Hayalet ifadesi, korku ile gerçekliği kaybetme ile de açıklanabilir. Çünkü hakikatin yalanlara yenik düştüğü bir yaşam profili çizilmiştir. Bir gecenin susuzluk mahsulü olmak ise bireyin kendisini zayıf, cılız ve verimsiz olarak algılamasına sebep olur:

*"Arzunun bir hayalet sardığı bir geceydi,
Bir geceydi hakikat yalanlara baş eğdi.
Bu gecenin susuzluk mahsulüsün bunu bil."*

Yukarıdaki dizelerde bireyin dünyaya gelişi, adeta lanetli bir algı içerisinde verilir. Hakikatin yalanlara yenik düşmesi, kişinin gerçeklerden uzaklaşmasını çağırır. "Bununla birlikte en son dizede, hâsıl olan insanda birtakım eksiklikler olduğu 'susuzluk mahsulüsün' ibaresinden anlaşılmaktadır. Eksiklik ki belki bereketsiz bir ürün olarak şiirdeki öznenin kendi iç dünyasında, fiziksel görünümü konusunda rahatsızlığına gönderme olarak algılanabilir." (Baran, 2020, s. 219) Susuzluk ifadesi, yarı kalmışlık anlamında kullanılmıştır. Tamamlanmamış olarak dünyaya geldiği ifade edilen kişi, trajik bir yapı içerisinde. Şiirin ilk dizelerinden itibaren öznenin yaşama ve dünyaya bakışı bir korku filmi andırır. "Hayalet" sözcüğü gece ile kullanılarak kişinin iç dünyasındaki korku ve endişe haline gönderme yapılır. Gerçeklikten uzaklaşan kişi, yalanlara boyun eğmektedir. Kendisini bir gecenin susuzluk mahsulü gören anlatıcı, adeta depresyonda olan bir kişinin ruh dünyasını gösterir.

Varoluşçuluğun önemli isimlerinden olan Heidegger, insanın bu dünyaya atılmış, terk edilmişlik hissiyle korkuyla iç içe olduğunu belirtir. "Sınırlılığıyla yüzleşen insan sıkıntı duyar. Bu dünya onun içselleştirdiği bir dünya değildir. O bu dünyada yurtsuz ve yuvasızdır. Boşluk içerisinde. Her şey her an avuçlarının arasından uçup gidebilir, elleri boşluğa dokunabilir." (Güvenç, 2013, s. 32) Yalnızlığını hep yanında taşır. İşte bu koşullar altında kalan insan iç daralmasına benzer bir korku duyar. Böylece kişi dünyayı içinden çıkılması imkansız bir labirent şeklinde algılar. Şiirin sonraki dizelerinde insanın içine doğduğu dünya kaotik bir mekan olarak verilir:

*"Kundaksız uzatıldın iğneli beşiğine
Ve böylece Azrail
Istırabı mahladı küçücük benliğine."*

Kundak, yeni doğmuş bir bebeğin korunduğu bir nesne olup şiirde imgesel olarak kullanılmıştır. Şair, insanın dünyaya gelişini, bir bebeğin kundaksız ve iğneli bir beşiğe uzatılmasına benzetir. Burada "iğne" sözcüğü imgesel bakımdan dünyadaki sıkıntıları, kötülükleri, acıları vb. karşılamak için kullanılmıştır. "İğneli beşik" ise kötü yönleriyle ön plana çıkarılan "dünya"yı temsil eder. Bu bağlamda dünyaya gelen kişi, savunmasız bir şekilde dünyadaki tehlikelerle karşı karşıya kalmıştır. Şiirde yer alan "Azrail" sözcüğü, ölümü çağırır bir ifadedir. Cahit Sıtkı Tarancı ölümü genel olarak yalnızca fiziksel boyutta ve tüyler ürperten şekliyle irdeler. "Ölüm, bir kurtuluşu, mutlu sonu değil, fiziksel anlamda bir tüketimi çağırır." (Sönmez, 2017, s. 163)

Doğar doğmaz iğneli beşiğe uzatılan, yani dünyaya gelen kişi, ölümle karşı karşıyadır. İstırabın küçücük benliğe mihlanması ise insanın ölüm karşısındaki çaresizliğini dile getirir. "Burada şair eserindeki şahsın aciziyetini daha da belirgin kılmak istediği için 'küçücük benliği' ıstırapla mihlatmıştır." (Baran, 2020, s. 219) İstırabın mihlandığı kişi böylece acıyı ve ölüm korkusunu sürekli hissedecektir. Çaresizlik içindeki birey, depresyona girebilir. Depresyonda en yaygın türler majör depresif bozukluk (klinik depresyon) ve kronik depresyon (distimik) olarak bilinir. "Majör depresyonda kişinin fonksiyonlarındaki bozukluk, kronik depresyona göre daha fazladır. Majör depresyonda kişi kendisini oldukça umutsuz, yorgun, huzursuz, çaresiz, bitkin, ölüm ve intihar düşüncesiyle dolu hisseder." (Karabulut, 2013, s. 163) "Talihsiz" adlı şiirde yaşama tutunamayan ve dünyayı pesimist olarak algılayan özne, depresif bir yapı gösterir. Bu şiir izlek bakımından Edip Cansever'in "Medüza" şiiri ile yakınlık gösterir:

*"Derin, sessiz, iyi böylece
Güz ölülerini bırakan kuşlar
Yer kalmadı acıya ülkemizde...
Gün ortası alacakaranlık bakışlar
Bir buluşma yeridir şimdi hüznlerimiz
Biz o renksiz, o yalnız, o sürgün medüzalar"* (Cansever, 2008, s. 228)

"Medüza" adlı şiirde geçen "bırakılmış ölümler" ile atılmış, ötekileşmiş ve kendiliğini oluşturamamış kişinin ruh hali verilmek istenir. Yarım kalmışlık içerisinde olan insan için "gün ortası alacakaranlık bakışlar" ifadesi kullanılmıştır. Şiirde insanın kötülüklerle dolu bir mekana, yani dünyaya adeta medüzalar gibi terk edildiği ifade edilir. "Talihsiz"de "kundaksız" ve "iğneli beşik" ile verilen dünyaya gönderilen insan ile mitolojide çorak bir ülkeye hapsedildiği söylenen medüzalar adeta aynı kaderi paylaşmaktadır.

Varoluşçuluk akımının önemli isimlerinden Jean Paul Sartre, Tanrı'yı hesaba katmayarak insanı ön plana çıkarır. Onu her şeyin üstünde görür. "Buna bağlı olarak yaratıcı konumda olan insan bu sorumluluk altında bulantı ile karşı karşıya gelir. İnsan bu dünyaya atılmış olduğundan kendi seçimleri ile kendini yaratması gerekir. Bunun tek sorumlusu kendisi olduğundan ağır bir sorumlulukla karşı karşıyadır." (Çelebi, 2008, s. 53) Kişinin böyle bir sorumluluk taşıması onu karamsarlık bunalıma sürükleyebilir. Sartre, Varlık ve Hiçlik adlı eserinde insan, "Dünyaya atılmış olarak vardır" (2009, s. 140) sözüyle kişinin adeta dünyaya öylesine terk edilmiş olduğunu söylemek ister.

Tarancı'nın şiirinin tematik düzlemi Sartre'nın bunaltılı insan tipi ile yakınlık gösterir. Çünkü şair kişinin adeta dünyaya öylesine atıldığını söylemek ister. "İğneli beşik'te, kundaksız uyumaya terk edilmek; hayatın acı gerçekleriyle hazırlıksız, korumasız karşılamak ve yüz üstü bırakılmak anlamında kullanılmıştır. Sanki dünya ve bütün kâinat onu yok etmek üzere iş birliği yapmış gibidir. Bu korku kalbe 'bunaltı' vermektedir." (Korkmaz, 2002, s. 177) Kuşatılmışlıktan kurtulmak isteyen insanoğlu şiirin sonunda çareyi 'gece'ye sığınmakta arayacaktır.

Şiire göre dünyaya gelen insanın benliği "ıstırap mıhı"yla çıkışsız ve çaresiz kalmıştır. "Kişi, artık ecelin kucağındadır ve ölümü beklemektedir ve bu haliyle var oluşunun anlamına erememektedir." (Karabulut, 2011, s. 977). Birey, kaotik yapıyı derinden hissederek adeta ecelin kucağına verilmiştir. "Şairin ruhu kaotik bir dünyayla karşı karşıya" (Korkmaz, 2012: 1784) kalmıştır. Bir çocuk için anne kucağı hayata tutunmanın önemli bir parçasıdır. Şair, hayata pesimist bakışının bir yansıması olarak çocukluk ile eceli birlikte kullanmaktadır. Şiirin öznesi kendisini, "Çelişkilerin, çıkmazların, trajedilerin örgütlediği dünyada" (Arslan, 2012, s. 6) huzursuz hissettiği için, anne yerine eceli, yaşam yerine ölüm kullanır:

"Ecelin kucağında erirken çocukluğun,

Âleme sırdı senin varlığın ve yokluğun.

Hâlâ bilinmez nedir kalbindeki bunalan?"

Ecel, ölüm sözcüğünü çağrıştıran mefhum olup kişinin marazi, melankolik, bunalımlı ve karamsar ruh halini ortaya koyar. "Ölümü bir son, hiçlik, yok oluş, kişiliğin sona ermesi olarak görenler için ölüm, yaşamı ve ilişkileri kesen, bozan, sona erdiren bir düşman anlamına gelir." (Karakuş vd., 2012, s. 44) "Talihsiz" şiirinde karamsarlığı derinden yaşayan ben anlatıcı, patolojik bir yapı gösterir. "Kademeli bir yapı çalışması, şiirin sonlarında zirve noktasında umutsuzluğu, çaresizliği şiirin tamamına hâkim kılmıştır. Ecelin kucağında eriyen bir çocukluk, ölmekle yaşamak arasında gidip-gelmektedir. Buna vesile olan şeyler; hastalıklardır, düşüp-kalkmaktır vb. Sefaletin kol gezdiği muhitlere mahsus bir yaşayış, insanın hasbel-kader yaşayışından ibarettir. Ecel, bu gibi muhitlerde kimi zaman hastalık kimi zaman farklı bir tehlike olarak ıstıraba mahkûm insanların kapısını çalmaktadır." (Baran, 2020, s. 220). "Âleme sırdı senin varlığın ve yokluğun" dizesinde ise insanların şiirdeki kişinin varlığından haberdar olmadığı dile getirilir. Onun varlığı veya yokluğu başkaları için önemli değildir. "Var olma sıkıntısı yaşayan bir insan için de kalbinde bunalan bir şeyin olması tedirginliğe delalettir." (Baran, 2020, s. 220). Çünkü o varlığını kimseye ispatlayamaz. Dış dünyaya kapalı olan ben anlatıcı Peyami Safa'nın *Yalnızız* romanındaki Meral'in yalnızlık psikozunu hatırlatır. Meral, ölmeden önce bıraktığı mektupta yalnızlığın kaosa dönüştürdüğü bir ruh haline bürünür: "Kendi kendimden nefretimin çerçevelendiği ve çirkinleştirdiği bir dünyada yalnızım." (Safa, 2000, s. 348)

Edebî eserler gerçek ile hayal arasında bir noktada hareket ederler. "Her eserde hem realiteden hem de hayalî vakalardan izler bulmak mümkündür" (Doğramacıoğlu, 2011, s. 405). Sanatçıların eserleri, onların duygularını dışa yansıtmada en önemli araçlardır. Onlar; duygu ve düşüncelerini eserlerine açık veya gizli biçimde ekleyebilirler. "Yazar örnek bir çilekeştir, çünkü hem acı çekmenin en derin katmanlarına inmiş, hem de acısını yüceltmede profesyonel bir yöntem keşfetmiştir." (Sontag, 1991, s.

131) Yazar, çektiği acıları sanat eserine dönüştürerek yansıtabilir. Dış dünyaya kapalı olan ve kendine de yabancılaşan kişinin kendini fark ettirmesi elbette çok zordur. Varlığını kanıtlayamayan, kendiliğini oluşturamayan kişinin ecelin kucağında yok olması kaçınılmazdır. Kendilik psikolojisi, psikanalizin önemli bir yapı taşıdır. Kendilik psikolojisinin kurucusu ve teorisyeni Heinz Kohut, kendiliğin kişiliğin çekirdek birimi olduğunu doğuştan getirilen unsurlarla çevresel tecrübeler neticesinde şekillendiğini söyler. Kohut, "İnsanın doğumundan ölümüne kadar nesne ortamında yaşadığını, bu sebeple yaşamı boyunca kendilik nesnelere ihtiyaç duyacağını" (Kohut, 1988, s. 51) söyler. O, narsistik patoloji ile kendilik bozukluk arasında ilişki olduğunu ifade eder. Kohut'un tespitlerinde yer alan yaşamdan zevk almamayan sorunlu insan tipi, "Talihsiz" şiirinde açık olarak görülür. Bu şiirde öznenin iç ve dış çatışmalarından oluşan trajik durum ve bunalım ön plandadır. Şiirin devamında kullanılan "lamba" imgesi durumu biraz daha ortaya çıkarır:

*"Lambanı yaktılarsa lambanı kendin söndür
Söndürmekle oyalan,
Gir geceler koynuna, deme yarın gündüzdür,
Belirecek gündüzler sönenlerden yüzüzdür."*

Lamba, gerçekte ışık ve aydınlık ile ilgili bir nesnedir. Bu şiirde "Lambanı yaktılarsa lambanı kendin söndür" diyen ben anlatıcı, yaşamdan uzaklaşan, ölüm düşüncesine boğulmuş karamsar bir ruh hali ortaya koyar. "Şair, farklı duyuşsal yollarla algıladıklarını özgün bir şekilde ve özgün bir dille" (Yaşar, 2018, s. 9) aktarır. Başkaları tarafından yakılan, yani dünyaya getirilen kişinin kendi lambasını söndürmesi istenmektedir. Işıktan kaçıp karanlığa sığınmak, yaşamdan uzaklaşma bağlamında kullanılmıştır. "Kendi iradesi dışında bir kere dünyaya gelmiş bulunan insan, yani lambası başkaları tarafından yakılan bir insanın trajik durumunu göstermek için kullanılmış bir semboldür. Bununla birlikte şair, kahramanından bu lambayı söndürmesini, söndürmekle oyalanmasını bekliyor. Oyalanmasını bekliyor çünkü varlığıyla yokluğu bir olan, tedirgin olan bir insana yakışan simge olarak verilen lambayı söndürüp söndürmemenin tereddüdünü yaşamaktır diyor." (Baran, 2020, s. 220) Burada kişinin en küçük bir umuda sarılmaması gerektiği ifade edilmektedir. Kierkegaard, umutsuzluğun ölümcül bir hastalık olduğunu, yaşamın hiçbir şey olmadığını (2001, s. 8) dile getirir. "Talihsiz" şiirinde de görülen gündüzün sonunda karanlığın gelmesi ve bir sonraki gün için umut vermemesi bunaltılı kişinin ruh halini yansıtır. Şair, "Gir geceler koynuna derken farklılaşmadan belirsizliğe doğru kayışın müphemiyetine çaresizlik içinde fakat tam bir kararlılıkla teslimiyet içindedir. Lambanı kendin söndür ifadesi, bu teslimiyetin bir istek doğrultusunda gerçekleşmesi gereğine işaret eder." (Korkmaz, 2002, s. 177) Böyle kaotik ruh halindeki bir kişinin gelecekte ümit beklemesi mümkün değildir. Çıkış noktası bulamayan insan, lambasını kendisi söndürerek, adeta intihar ederek kendi kendisini ortadan kaldıracaktır.

Sonuç

İnsanoğlu, çok boyutlu bir varlık olarak diğer canlılardan ayrılır. Bu çok boyutluluk özellikle duygu ve akıl yönü ile ilgilidir. İnsanoğlu dünyaya geldikten sonra iyi-kötü, olumlu-olumsuz, güzel-çirkin birçok durumla karşılaşır. İçerisinde güzellikler barındırsa da yaşamın pesimist yönleri de vardır. İnsanoğlu nasıl ki tek boyutlu değilse, dünya da tek boyutlu değildir. İnsan, yaşamı boyunca birçok kayıp yaşar. Bu kayıpların en büyüğü ve sonuncusu ise hayattır. Ölüm düşüncesi hemen herkesin aklının bir yerinde saklı olarak yer alır. Bazen kişinin ruh dünyasını kaplar ve bu dünyadan zevk almasını bile engelleyebilir. Türk şiirinin önemli isimlerinden Cahit Sıtkı Tarancı, eserlerinde ölüm izleğine geniş yer verir. Genel olarak diğer karamsar duygu ve düşüncelerle beslenen ölüm teması, genellikle korku hali içerisinde irdelenir.

Tarancı'nın "Talihsiz" başlıklı şiirinde dünyaya ve hayata bakış pesimisttir. Dünyanın sadece acı veren yönlerini öne çıkararak yaşamdan zevk alamayan bir insan tipi vardır. Dünyaya gelmiş olmayı bir "talihsizlik" olarak algılayan şiirin öznesi, trajik bir yapı gösterir. Dünyadan zevk alamayan ben anlatıcı, kaotik bir yapı gösterir. Bu sebeple kendisini "Bir gecenin susuzluk mahsulü" olarak görür. Dünyayı "iğneli beşik" imgesiyle dile getiren şair, kişinin "kundaksız" olarak yeryüzüne adeta

fırlatıldığını ifade etmek ister. Daha hayatın başında kaybettiğini düşünen, kendini korumasız ve her türlü tehlikeye açık olarak algılayan şairin gelecekte de beklentisi yoktur.

“Talihsiz” şiirinde ben anlatıcı, yaşam-ölüm trajedisinde ölüme daha yakın bir algı içerisindedir. Onun varlığının veya yokluğunun bir önemi de kalmamıştır. Bu sebepten kişi sığınacak yerler de arar. Kendisini bir gecenin “susuzluk mahsulü” gören özne, gündüzdən kaçarak geceye sığınmak ister. Özne, kendini adeta “lanetli” biri olarak düşünür. Geceye sığınan kişi, kendisini dünyadan da soyutlamak ister. Kendini karanlıklara mahkûm eden özne, sağlıklı bir ruh halinden uzaktır. Umutsuzluğun, karamsarlığın ve bunaltının üst düzeye çıktığı bu şiir, “kaybeden insan tipi”nin yansımasıdır. Varlığını ve kendiliğini oluşturamayan özne, benliğinde adeta “ıstırapın mihlandığı” hissine kapılmıştır. Depresif bir ruh hali yansıtan özne, ontolojik yıkımlar içerisindedir. Şiirde, yaşamın olumsuz yönlerini düşünen, dünyaya gelmeyi bir talihsizlik şeklinde irdeleyen ben anlatıcı; marazi, melankolik ve depresif bir yapı gösterir.

Kaynakça

- Afşar, T. (2001). *Düşünce tarihi*. Bulut Yayınları.
- Arslan, F. (2012). Yitik kentin kapalı huzursuz şairi: Turgut Uyar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (10), 1-8.
- Arslan, F. (2013). *Cahit Sıtkı Tarancı şiirinde nesnenin çağrısı. Doğumunun 100. Yılında Uluslararası Cahit Sıtkı Tarancı Sempozyumu*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, Türkiye.
- Arslan, F. (2017). Çile'de zaman ya da zamanın trajik eğilimleri. *Researcher: Social Science Studies*, 5 (9), 71-84.
- Azzam, A. (1988). *İnsanlığın geleceği ve İslam*. (S. Haliloğlu, Çev.). Mesaj Yayınları.
- Baran, E. (2020). Geleneksel bir şiir eleştirisi karşısında yeni eleştirinin sınırları. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür-Sanat-Mimarlık Dergisi*, 6, 211-236.
- Baudelaire, C. (1964). *Les fleurs du mal et autres poèmes*. Editions Garnier-Flammarion.
- Baudelaire, C. (1991). *Kırk kötülük çiçeği*. (A. Necdet, Çev.). Broy Yayınları.
- Cansever, E. (2008). *Sonrası kalır I*. Yapı Kredi Yayınları.
- Çelebi, V. (2008). *S. Kierkegaard ve J.P. Sartre'in varoluşçuluk anlayışlarının karşılaştırılması*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Doğramacıoğlu, H. (2011). Edebî eserde tarihin yeniden yorumlanması bağlamında Oflazoğlu tragediyaları. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6 (2), 403-412.
- Freud, S. (1979). *Sanat ve sanatçılar üzerine*. (K. Şipal, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Güvenç, E. (2013). *J. P. Sartre felsefesinde bulantı kavramı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Kaçar, E. (2019). Öznenin trajedisi: aynanın ötesine geçmek. *Dört Öge*, 4 (8), 75-84.
- Karabulut, M. (2013). *Edip Cansever şiiri*. Öncü Kitap Yayınları.
- Karabulut, M. (2011). Cahit Sıtkı Tarancı'nın şiirlerine psikanalitik bir yaklaşım. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6 (3), 973-988.
- Karakuş, G. Öztürk, Z. ve Tamam, L. (2012). Ölüm ve ölüm kaygısı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 21 (1), 42-79.
- Kierkegaard, S. (2004). *Ölümcül hastalık umutsuzluk*. (M. Mukadder, Çev.). Doğu Batı Yayınları.

- Kohut, H. (1998). *Kendiliğin çözümlenmesi*. (C. Atbaşoğlu, B. Büyükkal, C. İşcan, Çev.). Metis Yayınları.
- Kolcu, A. İ. (2011). *Albatros'un Gölgesi: Baudelaire'in Türk şiirine tesiri üzerine bir inceleme*. Salkımsöğüt Yayınları.
- Korkmaz, F. (2012). Edip Cansever'in şiirlerinde göz imgesi. *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7 (3), 1777-1789.
- Korkmaz, F. (2014). Nazan Bekiroğlu'nun Nar Ağacı romanında evde olmak / olmamak. *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (3) 927-936.
- Korkmaz, F. (2018). *Başlangıcından Cumhuriyet'e yeni Türk şiirinde melankoli*. Grafiker Yayınları.
- Korkmaz, R. (2002). *İkaros'un yeni yüzü Cahit Sıtkı Tarancı*. Akçağ Yayınları.
- Lacan, J. (2013). *Psikanalizin dört temel kavramı*. (N. Erdem, Çev.). Metis Yayınları.
- Öztürk, N. (2013). Psikanalitik edebiyat eleştirisi açısından gayya mefhumunun şiire yansması. *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (9), 2093-2110.
- Safa, P. (2000). *Yalnızız*. Ötüken Yayınları.
- Sartre, J. P. (2009). *Varlık ve hiçlik*. (T. Ilgaz, G. Çankaya Eksen, Çev.). İthaki Yayınları.
- Sontag, S. (1991). *Sanatçı: örnek bir çilekeş*. Metis Yayınları.
- Sönmez, N. (2017). Cahit Sıtkı Tarancı'nın şiirlerinde yalnızlık ve ölüm temaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (53), 162-167.
- Tarancı, C. S. (1989). *Evime ve Nihale mektuplar*. (İ. Enginün, Haz.). TDK Yayınları.
- Tarancı, C. S. (2020). *Otuz beş yaş*. Can Yayınları.
- Tevfik Fikret (2005). *Rübâb-ı şikeste*. (A. Uçman-H. Akay, Haz.). Çağrı Yayınları.
- Tuzgöl, K. (2018). Lacanyen psikanalitik kuram ve öznenin konumu. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1 (1), 41-53.
- Yardım, M. N. (2009). *Edebiyatımızda hüznün*. Yağmur Yayınları.
- Yaşar, H. (2018). *Sezai Karakoç'un imge dünyası*. Iksad Yayınları.
- Yaşar, H. (2012). Sezai Karakoç'un medeniyet tasavvurunda anne. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7 (4), 3215-3234.
- Yılmaz, D. S. (2013). *Charles Baudelaire'in Kötülük Çiçekleri adlı yapıtında koku imgesi*. [Yüksek lisans tezi], Atatürk Üniversitesi.

PEYAMİ SAFA'NIN ROMANI VE SENARYOSU: *HEY KAHPE DÜNYA*

Peyami Safa's Novel And Screenplay: Hey Kahpe Dünya (Hey Evil World)

Prof. Dr. Seval ŞAHİN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, sevals@gmail.com

Tolga KARAHAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrecisi, İstanbul, Türkiye, tkarahan96@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

10.11.2021

Kabul/Accepted:

20.12.2021

Sayfa/ Page:

10-35

mecmua.1021577

Öz

Peyami Safa, Türk edebiyatının önde gelen, edebi kamuyu yönlendiren, çok farklı takma isimler farklı türlerde ürün veren bir yazardır. Onun edebiyatının karakteristiklerinden biri de kötülük temasının eserlerinde sıklıkla işlenmesidir. Onun eserlerinde kötü karakterlere özel bir yer verilir. Kötülük, onun edebiyatında insan doğasının saf ve temiz yönlerinin ortaya çıkarılmasına bir araç olduğu kadar, varlığın kötülük olmadan yeterince gerçekçi bir anlatıma kavuşmayacağını da gösterir. Özellikle Server Bedi takma adıyla yazdığı eserlerde yarattığı farklı türlerdeki kötü karakterlerle, varolan toplum düzenini sorgular, iyilik adı altındaki maskeleri çıkarmaya soyunur. Yazarın Server Bedi takma adıyla ilk defa 1927, ikinci defa (1944) yılında yayımladığı Hey Kahpe Dünya'da baba katlini haklı çıkaran, Abdülhamid paşası babanın servetine konan oğul, babanın tüm mirasına sırtını çevirerek bir "serseri" olur. Abdülhamid dönemi ve sonrasının sembolü olarak okunabilecek bu eserde baba istibdadı, oğul ise İttihat ve Terakki'yi temsil eder. Bu şekilde hem istibdat hem de sonrasına yönelik bir eleştiri yapılır. Peyami Safa'nın uzun yıllar bu eser üzerinde çalışmaya devam ettiği, romanın sonraki yıllardaki baskı farklılıklarından ve son dönemde yazarın evrakı metrukesi arasında bulunan aynı adlı bir senaryodan anlaşılmaktadır. Bu makalede, yazarın bu eserin her iki baskısı arasında yaptığı farklılıklar ile senaryosu karşılaştırılacaktır. Bu şekilde Peyami Safa edebiyatının kendi içinde bir eseri nasıl dönüştürdüğü gösterilecek, yeni ortaya çıkan senaryo tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, Server Bedi, Hey Kahpe Dünya, Roman, Senaryo.

Abstract

Villains have a special place in Peyami Safa's literary Works and a tool in his literature to reveal the pure and clean aspects of human nature. Safa questions the existing social order with the different kinds of villains he created, especially in the works he wrote under the pseudonym Server Bedi. Safa's work, Hey Kahpe Dünya first published in 1927, second published in 1944 under the pseudonym Server Bedi, it is told that the main hero, the son of one of Sultan Abdülhamit's pashas, inherited from his father, and that the son later became a "vagrant". In this work which can be read as a kind of symbol of the Abdülhamit period and after, the father represents tyranny and the son represents İttihat and Terakki Party. In this way, a criticism is made about both the period of tyranny and what happened after it. It is understood from the printing differences of the novel in the following years that Peyami Safa continued to work on this story for many years, and from a script with the same name, which was recently found among the author's documents. In this article, the differences between the two editions of this work and the script will be compared and the differences between them will be emphasized. Thus, it will be shown how Peyami Safa literature transforms a work/story in itself, and the newly discovered scenario will be mentioned.

Keywords: Peyami Safa, Server Bedi, Hey Kahpe Dünya, Novel, Screenplay

Atıf/Citation: Şahin, S. Karahan T. (2022). Peyami Safa'nın romanı ve senaryosu: Hey kahpe dünya. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 10-35

Sorumlu Yazar/Corresponding: Prof. Dr. Seval ŞAHİN

Yazar Katkı Oranı Beyanı/Author Contribution Rate: Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı yapmışlardır.

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

Peyami Safa, edebiyat tarihimizde gerek kendi adıyla gerekse Server Bedi takma adıyla yazdığı eserlerde kötü karakterlere özel bir yer verir. Kötülük, onun edebiyatında insan doğasının saf ve temiz yönlerinin ortaya çıkarılmasına bir araç olduğu kadar, varlığın kötülük olmadan yeterince gerçekçi bir anlatıma kavuşmayacağını da gösterir. Özellikle Server Bedi takma adıyla yazdığı eserlerde yarattığı farklı türlerdeki kötü karakterlerle, var olan toplum düzenini sorgular, iyilik adı altındaki maskeleri çıkarmaya soyunur.

Yazarın Server Bedi takma adıyla ilk defa 1927 yılında yayımlanan *Hey Kahpe Dünya*, onun eserleri arasında ilgi çekici bir yere sahiptir. Abdülhamid dönemi paşası babasını öldürüp onun servetine konan oğul, babanın eğitilmiş, paşalık mirasına sırtını çevirerek bir “serseri” olur. Abdülhamid dönemi ve sonrasının sembolü olarak okunabilecek bu eserde baba istibdadı oğul ise İttihat ve Terakki’yi temsil eder. Bu şekilde ne istibdat ne de sonrasının dişe dokunur olmadığı vurgusu yapılıdır. Romanın baba katlini haklı çıkaran bu yönü başlı başına araştırmaya değer olmakla birlikte bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. Peyami Safa’nın uzun yıllar bu esere döndüğü, üzerinde çalışmaya devam ettiği romanın sonraki yıllardaki baskı farklılıklarından ve son dönemde yazarın evrakı metrukesi arasında bulunan aynı adlı bir senaryodan¹ anlaşılacaktır. Bu makalede, yazarın bu eserin her iki baskısı arasında yaptığı farklılıklar ile senaryosu karşılaştırılacaktır. Bu şekilde Peyami Safa edebiyatının kendi içinde bir eseri nasıl dönüştürdüğü gösterilecek, yeni ortaya çıkan senaryodan bahsedilecektir. Eserdeki dönüşümü net bir şekilde anlatabilmek için eserlerdeki olay örgüsü detaylı şekilde verilecek, aradaki farklar belirtilecektir.

Başlıklar her kelimenin ilk harfi büyük olacak şekilde aşağıdaki şekilde numaralandırılarak düzenlenmelidir.

1. İLK HEY KAHPE DÜNYA (1927)

Peyami Safa’nın Server Bedi müstearıyla yazmış olduğu *Hey Kahpe Dünya* (1927),² genel hatlarıyla, II. Abdülhamid döneminde saraya yakın bir ailenin hayatını gözler önüne sermektedir. Sekiz kısımdan oluşan romanda anlatıcı, evin oğlu Haldun’dur. Haldun’un anıları olarak yazılan eser, babası tarafından sevgi görmemiş hatta onun istediği gibi biri olamadığı için gözden çıkarılmış genç bir delikanlının itirafları şeklinde kaleme alınmıştır. Haldun, babası Reşit³ Paşa tarafından sevgisizlikle büyütüldüğünü söyler. Ne yaparsa yapsın hiçbir zaman paşa babasının gözüne giremez. Kendisini gördüğünde babasının suratının düştüğünden dem vuran genç, istenmeyen bir çocuk olduğunu ifade eder: “Aksilik doğduğum saniyeden başlar. Ben dünyaya geldiğim anda zelzele olmuş. Hani şu büyük10 zelzelesi⁴. Köşk ahalisi birbirine girmiş, ebe beni kapmış; uşaklar, hizmetçiler anamı karga tulumba etmişler, çığıllıklarla, vaveylalarla bizi bahçeye taşımışlar; ben, ebenin kucağında, tam köşkün bahçedeki mutfağı önünden geçerken baca gümbür gümbür yıkılmış ve ebenin yanı başına düşen bir tuğla parçası ayağını ezmiş.” (Bedi, 1927, s. 2) şeklinde açıklar. Dünyaya gelişinin dahi büyük bir afet olduğunu söyleyen Haldun, anne ve babasının da sık sık onun bu düşüncesini doğrular sözler söylediğini belirtir. Özellikle romanın ilk kısmında kendisi hakkında geniş bilgiler veren Haldun, evden kovulduğu ana kadarki süreci burada özetler. Anne ve babasından detaylı bir şekilde bahseden genç, annesiyle aralarında geçen bir kavga⁵ sonucu onu bir sopayla kafasından yaraladığı için evden kovulduğunu anlatır. Ağzından küfür eksik olmayan ve türlü ikazlara rağmen kötü huylarından

¹ Küçük bir deftere siyah ve kırmızı renkli bir kalemle Arap harfleriyle yazılmış bu senaryo, yazarın yayınevi Ötüken Neşriyat arşivinde bulunmuştur ve 56 sayfadır. Senaryonun Latin harflerine aktarılmış şekli, makalenin sonundaki Ekler kısmında yer almaktadır.

² Roman, daha önce “İstanbul Esrarı” ismiyle *Büyük Yol* gazetesinde 4 Mayıs 1925 tarihli ilk sayısında yayımlanmaya başlamış, ancak gazete, üç sayısı dışında kütüphanelerde bulunmadığından devamına dair bir bilgi edinilememiştir. (Yıkan, s. 125)

³ Paşa’nın adının Reşit olduğunu cinayetinin gazeteden okunduğu kısımda öğreniriz. Senaryoda Paşa’nın adı geçmez. Yine aynı şekilde romanda serseriler Haldun’u Hâlit olarak tanırlar. Senaryoda böyle bir isme rastlanmaz.

⁴ 28 Haziran 1310’da (Rumi) meydana gelen “1310 Zelzelesi” ya da “Büyük İstanbul Depremi” olarak anılan deprem. (Miladi olarak 10 Temmuz 1894’e denk gelmektedir.)

⁵ Romanda bu kavga sopamsı bir cisimle annesinin kafasını yardığını söyler ancak senaryoda böyle bir sahne yoktur.

vazgeçmeyen Haldun, ailesinin sunduğu imkanlara rağmen okumadığını, babasının onu yatılı bir askeri mektebe vermek isteğine karşı çıktığını belirtir. Babasıyla sık sık bu yüzden tartışır ve dayak yer ancak gidebilecek bir yeri olmadığından bunlara tahammül eder. Özellikle Meşrutiyet ilan edildikten sonra babasının rütbesinin feriklikten livalığa⁶ indiğini söyleyen Haldun, bu olayla yüzü asık olan babasının iyice çekilmez olduğundan, Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte geçim sıkıntısı yaşamaya başladıkları için aldığı paradan memnun olmadığından bahseder. Çevresindeki arkadaşlarının, kendi tabiriyle züğürtlerin, hep ondan geçindiklerini belirterek daha fazla paraya ihtiyacı olduğunu belirtir. Babasıyla aralarında geçen kavga sırasında babasını öldürebileceğini söyleyen genç için bu sözler, evden atıldıktan sonraki yaşayacağı hayatın başlangıcı olur. Romanın bu kısmından itibaren Haldun'un yaşadığı zorlukları öğrenmeye başlarız. Haldun, çaresizlikten köprü altında yatar ve tesadüfen oradaki birkaç serseriyle tanışır. Bunlar Haldun'un uğursuz hayatının ve vesveselerinin başlamasındaki en büyük etkidir. Bir süre sonra, Haldun'un köklü bir aileye mensup olduğunu anlarlar.

Haldun, babasının Abdülhamid'in paşalarından biri olduğunu ve gelirlerinin hayli yüksek olduğunu söyleyerek serserilerin bir soygun planı yapmalarına sebep olur. Babasının kendisine çektirdiklerini zihninde canlandırdıkça soygun fikrinin çok mantıklı olduğunu düşünen Haldun, ne olursa olsun ailesine ve babasına böyle bir alçaklığı yapmayı kendine yediremez ancak babasının attığı dayaklar, ettiği hakaretler ve parasızlığı aklına gelince buna razı olur. Tanıştığı serserilerle birlikte soygun fikrini çeteyle paylaşmak için Tavukpazarı'ndaki bir kahveye girdiğinden bahseder. Ekibin başı ve Köprü altında tanıştığı iki serseriden biri olan Tırnak Hasan ve Çivi Mahmut, yaptıkları planı diğer serserilere anlatarak soygunun⁷ yapılacağı günü belirlerler. Bu kısımda Haldun'un yetişmesinde büyük rolü olan köşkün arabacısı İbrahim⁸ devreye girmektedir. Haldun, serserilere İbrahim'den bahsederek yapılacak soygunda İbrahim'in onlara yardım edebileceğini söyler. Haldun'un verdiği birkaç ayrıntıdan sonra serserilerin halihazırda İbrahim'i tanıdığı ortaya çıkar, işe yarayacağı söylenerek soygunda onun da yer almasına onay verilir. İbrahim soygunda serserilerin ve Haldun'un köşkün içine girmelerini sağlayacaktır. Anahtar, köşkün çalışanlarından biri olan Mustafa'dadır.⁹ Bu yüzden İbrahim onları bahçe duvarına bir merdiven dayayarak içeri alacak, mutfak tarafındaki tek kanatlı kapıdan da kolaylıkla köşke gireceklerdir. Nihayet soygun günü gelir, serseriler plana sadık bir şekilde köşke girerler. Son derece dikkatli ilerleyerek ev halkını uyandırmamaya çalışırlar. Paşa'nın kapısına gelindiği zaman Çivi ince bir ses çıkaracak ve Paşa'nın kapıyı açması sağlanacaktır. O, sesin evin hizmetçilerinden biri olduğunu sanacak, kapıyı açınca bütün serseriler odaya doluşarak soygunu yapacaktır. Olay planlandığı şekilde işler. Ev halkı uyanmadan Paşa'nın odasına giren serseriler anahtarları aramaya başlarlar. Paşa'nın duvarın içine sakladığı ceviz bir dolap vardır ve bütün hazinesi orada saklıdır. Serseriler Paşa'yı etkisiz hale getirerek anahtarları aramaya başlarlar. Karyolanın altındaki fildişi kutuya¹⁰ saklanmış anahtarları bularak bütün serveti toplarlar. Serseriler odaya girdikten sonra Paşa'nın olan biteni görmemesi için gözünü kaparlar ama bir an Paşa'nın gözündeki kumaş kayar ve Haldun'la göz göze gelir. Haldun, o anın kendisine yaşattığı acının ve pişmanlığın tarifini romanda net bir şekilde yapar. Paşa'nın gözündeki kumaşın kaydığını fark eden serseriler, Paşa'nın onları teşhis edebileceğinden korkarak Paşa'yı öldürme kararı alır. Haldun buna engel olmak istese de yapamaz, Çivi Mahmut, babasını bıçaklar. Soygun planlandığı şekilde gerçekleşmiş, ayrıca

⁶ Romanda Haldun, Paşa babasının bu rütbeye annesi sayesinde ulaştığını söyler. Haldun romanda annesinin Sultan Hamit'in görevlilerinden birinin kızı olduğunu. Babasının annesinin mülazımken aldığını ve ondan sonra ferikliğe yükseldiğini söyler.

⁷ Senaryonun on ikinci sahnesinde soygun planının daha rahat konuşulması için تنها bir meyhaneye gidildiğinden bahsedilir. Burada Kız Ali adlı birinin adı geçer. Romanda böyle bir bölüm ve kişiden söz edilmez.

⁸ İbrahim romanda eski bir suçlu olarak anlatılır. Düzenli bir iş bulduktan sonra kirli işlerden elini ayağını çektiği söylenir. Roman ve senaryoda serseriler arasındaki lakabı Çorlulu Pis Bıyık İbrahim'dir.

⁹ Romanda köşkün çalışanlarından bahseden Haldun; aşçı, bahçıvan ve arabacıdan söz eder. İbrahim ve Mustafa dışında romanda köşk çalışanlarının ismi geçmez ancak senaryoda, soygun esnasında uyanan kız kardeş cama koşarak "Mustafa, İbrahim, Ali" diye bağırır. Mustafa ve İbrahim'in görevleri bilindiğinden Ali adındaki kişinin aşçı ya da bahçıvan olduğunu düşünmek mümkündür. Romanda Ali'nin adı geçmez. İki metinde de Mustafa'dan Paşa'nın sadık uşağı şeklinde söz edilir.

¹⁰ Romanda anahtarlar karyolanın altındaki fildişi kutudan çıkarken senaryoda karyolanın altındaki çekmecece bulunur.

Paşa da ölmüştür. İbrahim ve Haldun dahil bütün serseriler Üsküdar'a gider, bir balıkçı kayığıyla¹¹ Beşiktaş'a geçerek Tavukpazarı'ndaki hana varırlar. Serseriler soygundaki ganimeti pay ettikten sonra ikiye ayrılarak ayrılma kararı alırlar. Haldun, İbrahim'le birlikte uzaklaşır. O gece birlikte Beyoğlu'nda gezer,¹² gecenin sonunda Mahmure adlı bir kadının evine giderek eğlenirler.¹³ Haldun burada tanıştığı Leman'a tutulur. Bu arada İbrahim, Haldun'a en yakın zamanda köşke dönmesi gerektiğini, onun dönüşünün olayın açığa çıkmasını zorlaştıracaklarını söyler.

Haldun, eve döner. Geri döndüğü vakit evde bir neşeyle karşılaşır, annesi oğlunun bu dönüşünden pek memnundur. Ev halkı yaşanan feci olaydan sonra başlarında bir erkek olacağını düşünerek olayın daha çabuk sonuçlanacağını ümit eder. Bu sırada büyük kız kardeşi¹⁴ Saniha'yı pek değişmiş bulan Haldun, ona daha yakın olmaya karar verir. Olayın köşk içinde konuşulduğu bir gün, annesi Haldun'a Saniha'nın arkadaşı Macide'nin, emniyette şube müdürü olan Nazmi Bey'le evli olduğundan bahsederek cinayetin araştırılmasında polislin titiz davrandığını söyler. Haldun bu bilgiyle karamsar bir ruh haline bürünür, bu aileyle tanışmak ister. Saniha'nın Macide'yi eve çağırdığı bir gün, ondan çok etkilenir ve Leman'ı unutarak Macide'ye yoğunlaşır. Saniha'dan onunla baş başa kalmak için kendisine yardım etmesini ister. Macide'nin kocası Nazmi Bey'le tanışan Haldun, ondan cinayetin soruşturulmasıyla ilgili bilgiler almaya çalışır. Nazmi Bey'in anlattıkları karşısında şaşırarak Haldun, olayın artık çözüldüğünü fark eder. Nazmi Bey'in olayın faillerinin saklandığı yere kadar söylemesi onu büsbütün çıldırtır. Çivi ve Tırnak'ın Tatlıkuyu'da akraba evinde kaldığını öğrenen Haldun, kaçmalarını sağlamak için buldukları yere gidip bir not bırakmak ister. Dikkat çekmemesi için karpuzu ortadan ikiye yararak içine notu bırakır ve bakkalın oğluluyla aşı boyalı eve¹⁵ yollar. Çocuğun verdiği, mesajının alındığı haberiyle rahatlayan Haldun köşke döner. Bir zaman sonra annesi Haldun'a Tırnak ve Çivi'nin mutfağın altından yol kazarak kaçtığı söyler. Polis eve baskın yaptığında Çivi, Tırnak ve Hacer çoktan kaçmıştır ancak polisler Haldun'un bıraktığı notu bulur. Mektubu imzalamadan yolladığı için Haldun biraz rahatlar.¹⁶ El yazısını sakladığı müddetçe herhangi bir tehlikeye girmeyeceğini düşünür. Saniha, Haldun'a Macide ile baş başa kalma fırsatını yaratır. Köşk ahaliyle beraber bir geziye çıkarak ağabeyi ve Macide'yi yalnız bırakır. Haldun'un ayağa kalkıp kapıyı kilitletiğini belirtmesinden sonra roman biter.

2. İKİNCİ HEY KAHPE DÜNYA (1944)

Romanın 1944 yılında yapılan ikinci baskısında olaylar aynı sırayla ilerlemekle birlikte farklı bir sonla biter. 1927 baskısına göre işlenen cinayetin failleri ortaya çıkmaz. Sadece Haldun'un notu bulunur. Bu açıdan bakıldığında ilk baskıda olayın gidişatı belirsizlik içindedir. 1944'te yapılan ikinci baskıda ise Macide, Türk polisi emrinde çalışan ve Haldun'un evinin içine girerek olayı çözmekle görevlendirilmiş bir memurdur. 1927 baskısında Haldun'un kapıyı kilitlemesiyle bittiğini belirttiğimiz roman, 1944 baskısında Macide'nin revolverini çıkararak Haldun'a gerçekleri itiraf etmesiyle devam eder. Macide, Tırnak'la Çivi'nin yakalandığını ve karpuzun içindeki notu bulduklarını söyler. Burada Haldun'un yakalanmasındaki en büyük etken Saniha'nın Macide'ye verdiği defterdir.¹⁷ Bu defterde, Haldun'un el yazısı vardır. Serserilerin yakalandığı evde bulunan not ile bu defter karşılaştırıldığında suçlu olduğu ortaya çıkar ve köşkü iki polislin koluna girmesiyle terk eder.

¹¹ Senaryonun on sekizinci sahnesinin sonunda serserilerin Üsküdar'dan kayıkla karşıya geçtiği söylenir. Yazar “(Bu kayık sahnesi çıkarabilir.)” şeklinde parantez içinde bir not bırakır. Romanda bu kayık, balıkçı kayığı olarak geçer.

¹² Romanda İbrahim'in Romanya'ya (Bükreş) kaçma fikri vardır, bunu Ahmet Kaptan aracılığıyla gerçekleştireceğini söyler. Senaryoda böyle bir teşebbüs olmadığı gibi Ahmet Kaptan adında bir şahıs da yer almaz.

¹³ Romanda bu evin tarifi “Tepebaşı'nın arkasından Kasımpaşa'ya inen yokuşlardan, mezarlıklar arasından yürümeye başladık. İbrahim, ahşap bir evin önünde durdu.” şeklinde yapılır.

¹⁴ Romanda iki kız kardeşten bahsedilir. Büyüğü Saniha, küçüğü Berin'dir. Senaryoda ise tek bir kız kardeşten söz edilmektedir. Kızın adıyla ilgili bir bilgi verilmez.

¹⁵ Tırnak ve Çivi'nin saklandığı ev Hacer adlı bir kadının evidir. İçlerinden birinin teyzesi olarak geçer. Senaryoda böyle bir evden ve kadından bahsedilmez.

¹⁶ Romanda bu rahatlığın diğer bir sebebi, yeraltı dünyasında Haldun'un Halit olarak tanınmasıdır.

¹⁷ Romanın ilk baskısında ve senaryoda böyle bir defterin varlığından söz edilmez.

Romanın iki baskısında da karakter ve mekânla ilgili farklar bulunmaz. Yazar sadece 1944 baskısında şaşırtıcı bir son eklemiştir.

3. HEY KAHPE DÜNYA'NIN SENARYOSU (1950)¹⁸

Peyami Safa'nın romanla aynı adı taşıyan senaryo otuz sahneden oluşur.¹⁹ Birinci sahnede Haldun ve Macide'nin bir yatak odasında bulunduğu söylenir: Haldun'la Macide evlidir. Senaryo, geçmişte yaptığı hatalardan ve babasının ölümünden duyduğu pişmanlığı yenmeye çalışan Haldun'un anıları şeklinde yazılmıştır. Macide'yle mutlu bir evlilik yapan ve geçmişine dair her şeyi silen Haldun'un bu tavrını suç ortağı serseriler ve aşığı Leman kaldıramaz. Babasından kalan yüklü mirası devralan Haldun'un durumundan haberdar olan serseriler, onu soymaya çalışır. Romanda Haldun, Macide'yi tutkuyla sever. Senaryoda Macide'ye duyduğu tutku ve şehvet değil, saf bir sevgiye dönüşür. Macide romanda Haldun'la baş başa kalmaktan çekinir. Bunun en büyük sebebi ise evli olmasıdır. Haldun'la aralarında geçen yakınlaşmalar esnasında sık sık onu uyarır ve tersler.

Senaryonun dikkat çeken diğer bir kısmı, Macide'nin Haldun'un geçmişini bilme arzusudur. Romana göre Haldun ve Macide komşudur. Macide'nin Haldun hakkında doğrudan bir bilgi edinmesi mümkün olmasa da kardeşi Saniha aracılığıyla bazı gerçeklere hâkim olması gerekir. Ancak senaryoda Haldun beşinci sahneden itibaren Macide'ye geçmişini anlatmaya başlar. Geçmişini anlatmasındaki sebep, Macide'yle Haldun'un saldırıya uğramaları ve sürekli izlenmeleridir. Senaryonun ilk sahnesi de bu şekilde başlar. Haldun'la Macide yatak odasında silahlı bir saldırıya uğrar. Saldırıda Macide vurulur. Saldırığı gerçekleştiren Leman ve bir serseridir. Macide'nin yaraları iyileştikten sonra senaryonun üçüncü sahnesinde çiftin koruda yürüyüş yaptığı anlatılır. Apartmanlarının önünde duran ve kundura yamamakla meşgul olan kişinin Tırnak Hasan olduğu söylenir. Tırnak, yüzünü göstermeden onları koruya kadar takip eder. Leman ve Tırnak koruda da Macide'yle Haldun'u izler. Haldun ve Macide kucaklaşırken Tırnak önlerine çıkar ve Haldun'a:

“Bana yüz kâğıt uçları²⁰, yoksa cemazi evvelini²¹ anlatır, fiyakanı bozarım.” (Safa, tarihsiz, s. 6 der. Aralarında geçen boğuşmadan sonra Leman ve Tırnak kaçarlar. Senaryodaki sır perdesi de bu sahneden itibaren aralanır. Macide sürekli onu öldürmeye teşebbüs eden kadının Haldun'la bir ilişkisi olduğunu söyleyip ondan geçmişini anlatmasını ister. Senaryoda beşinci sahneden başlayarak yirmi altıncı sahneye kadar Haldun'un geçmişi anlatılır. Yirmi altıncı sahneye birlikte olayların başladığı ana dönülür. Bu kısımda Haldun'un geçmişiyle ilgili anlattıkları romandakiyle örtüşür. Romanda kendini son derece eğitimsiz olarak tarif eden Haldun'un senaryoda keman dersi aldığı ve evden kovulduğu zaman keman²² çalarak geçinmeye çalıştığı da belirtilir.²³ Haldun romanda eğitimsizliğini “Ne diyordum? Ha... Bayağılıktan hazzedermişim, ahırda olmazsa mutfakta aşçılarla, uşak dairesinde uşaklarla eğlenmişim; ‘mişim’ değil, pekâlâ hatırlıyorum ve bunun neticesi iki şey öğrendim: İyi ata

¹⁸ Her ne kadar defterde bir tarih yoksa da yazarın Malatya seçimlerini Demokrat Parti'nin kaybetmesi ibaresini deftere not almasından, senaryonun yazıldığı tarihin 1950 olduğunu düşünebiliriz. Defterin son sayfasına yazılmış söz konusu not şu şekildedir: “Demokratların Malatya seçimini kaybedince iktidarı kaybetmiş gibi buhran geçirmelerinde hor görülmeyecek bir sezgi vardır. Onlar bu seçimin, milli tercihi matematik bir ölçüde ifade etmese bile, Malatya sınırlarını aşan ve memleketi kuşatan bir manası olduğunu anladıkları için telaşlandılar. Bu telaş ne kadar çirkinse bu anlayış o kadar güzeldir. Fakat seçimi bozmaya kalkacakları yerde halkın güvenini niçin kaybettiklerini düşünselerdi Malatya'dan aldıkları dersin faydalarını devşireceklerdi. Demokrat Parti'nin en büyük günahı vaatlerini yerine getirememiş olmak değildir. Çok bu kadarla kalsaydı, sabırlı Türk milleti daha yıllarca beklemesini bilirdi.”

¹⁹ Peyami Safa'nın senaryo yazarlığı hakkında, geçen yıl yayımlanan bir haberde, “1956 yılında bizzat Peyami Safa tarafından daktilo ile yazılmış ‘O Bir Kahpe İdi veya Püsküllü Bela’ isimli senaryo İstanbul Emniyet Müdürlüğü tarafından çekilmesinde sakınca olmadığına dair resmi yazı ile ünlü yönetmen Turgut Demirağ'ın sahibi olduğu ‘And’ filme gönderilmiş.” denilmektedir. (bkz. <https://www.merhabahaber.com/peyami-safanin-64-yil-once-yazdigi-kayip-senaryosu-bulundu-1829695h.htm>) adresinden 12.12.2021 tarihinde alınmıştır. Buradaki isim benzerliğinden, eserin *Hey Kahpe Dünya*'dan yola çıkan senaryonun bir başka versiyonu olduğu düşünülebilir.

²⁰ Argoda “vermek” anlamında kullanılır.

²¹ “Cemâziyelevvel” senaryoda “cemâziyelevvel” şeklinde yazılmıştır.

²² Romanda müzik ile ilgili unsurlardan pek yararlanmayan yazar, senaryoda müzik terimlerini sık sık kullanır.

²³ Senaryonun dokuzuncu sahnesinde Haldun'un yaptığı işler aşçı yamaklığı, yük arabası sürücüsü ve keman çalgıcısı olarak verilir.

binmek ve daha iyi yemek pişirmek.²⁴ Başka hiç. Kara cahil. Ne hocalar tutmuşlar, muallimler, mürebbiyeler gelip gitmiş, kız kardeşlerim Türkçe, Fransızca, piyano öğrenirlerken, ben hepsinin en büyüğü, elifi görsem direk sanırmışım.” (Bedi, 1927, s. 2) şeklinde açıklar.²⁵ Eserlerde soygun planı ve ânyla ilgili büyük bir farklılık yoktur. Romanda soygundan sonra köşkü terk eden İbrahim, senaryoda köşkü terk etmez. Haldun, soygun sonrası, romanda İbrahim’le yaptığı eğlenceyi senaryoda diğer serserilerle gerçekleştirir. Romanda Beyoğlu’nda eğlendikleri ev, senaryoda “Pera Palas civarı” olarak belirtilmektedir. Haldun hem romanlarda hem senaryoda, gittikleri Mahmure’nin evinde Leman’la tanışır. Bu evde yaşananlarla ilgili romanla senaryo arasında büyük bir fark yoktur.²⁶ Roman ve senaryoda Haldun’un Leman’a olan hislerinin büyüklüğüne yer verilir. Haldun ve Leman ilişkisinin anlatımında romanla senaryo arasındaki en büyük fark, Haldun’un senaryoda Leman’a onu bir süre göremeyeceğini söylemiş olmasıdır. Romanda böyle bir konuşmadan bahsedilmez. Haldun’un senaryoda Leman’a artık görüşmeyecek olduklarını ifade etmesinden sonra Leman’ın “Pekâlâ, şunu bil ki elimden kurtulamazsın. Hele seni başka bir kadınla görmeyeyim.” (Safa , tarihsiz, s. 48) cümlesi de Leman’ın Haldun’a ve Macide’ye olan takıntısının sebebinin ortaya çıkarır. Senaryonun yirmi altıncı sahnesinden itibaren geçmişteki olayların anlatımı bitmiştir. Eşine “Bundan sonrasını biliyorsun.” (Safa, tarihsiz, s. 50) diyen Haldun, Macide’yle tanışma hikâyesini anlatarak geçmişi ve yaşadığı ân arasında bir köprü kurar. Romanla senaryodaki tanışma hikâyelerinin arasındaki fark hemen anlaşılır. Romanda yan köşkte oturan polis memuru Nazmi Bey’in karısı olarak tanıtılan Macide, senaryoda “bitişik köşkte taşınan kiracıların kızı” (Safa, tarihsiz, s. 50) şeklinde geçer. Senaryoya göre Macide, piyanoda Tamburi Cemil Bey’in ferahfeza saz semaisini çalmaktadır. Haldun, bu semaiyi biraz dinledikten sonra kemanla genç kıza karşılık verir. Keman sesini duyan genç kız kalkar ve pencereye koşar. Piyanonun sesinin durduğunu fark eden Haldun da kemana bırakarak pencereye çıkar. Macide içeriye geçerek piyanoya oturur ve çalmaya devam ederler. Yukarıda belirtildiği gibi yirminci altıncı sahneden itibaren olayın gidişatı yaşanan ânla aynı doğrultudadır. Bu sahneden sonra yaşananlar romandan farklı olarak ilerler. Haldun’la Macide’nin yaşadığı silahlı saldırıda polis devreye girmiştir ve bu olayı gerçekleştirenlerin peşindedir. Serserilerin Haldun’a duyduğu öfke de senaryonun yirmi yedinci sahnesinde ortaya çıkar. Serserilerin kahvesinin tarif edildiği bu bölümde, Tırnak Hasan “Herif mirasa kondu. Bize sırtını çevirdi. Yüz kâğıt istedim, vermedi. Leman da karyı vuramadı. Vursaydı onun yerine geçecekti. İşimiz bitti.” (Safa, tarihsiz, s. 51) diyerek Haldun’a olan kinlerini açıklar, Leman’ı nasıl kullandıklarını da itiraf etmiş olur. Yine yirmi yedinci sahnede Tırnak’ın Leman’ı görmek için Mahmure’nin evine gittiği ve evin polisler tarafından çevrildiği söylenir. Mahmure Tırnak’ı dolaba saklasa da polisler, Leman’ı ve dolaba saklanan Tırnak’ı yakalar.²⁷ Senaryonun yirmi dokuzuncu bölümü ise Haldun ve Macide’nin kaldığı eve polislerin gelmesini anlatır. Macide polislerin geldiğini işiterek Haldun’a kaçmasını söyler. Haldun bu fikri onaylayarak Macide’den onları oyalamasını ister. İki sivil polis, Macide’nin yanına gelerek evi aramak istediklerini belirtse de Macide buna izin vermez, “Olmaz, olmaz.” (Safa, tarihsiz, s. 56) diye bağırdığı ânda Haldun’un bulunduğu odada bir silah patlar. Polisler silahın patladığı odaya koşarlar. Haldun kendini şakağından vurmuş ve yerde kanlar içinde yatmaktadır. Macide, onun üstüne kapanıp hıçkırıma başlar. “Perde karardığı zaman, Haldun’la Macide’nin keman ve piyanoda beraber çaldıkları havaya Macide’nin hıçkırıklarının karıştığı duyulur.” (Safa, tarihsiz, s. 56).

Sonuç

Haldun, senaryoda intihar ederek hayatını sonlandırır. Romanın ilk baskısının (1927) sonunda Haldun’un “... keşke bu kadar felaketten ve saadetten sonra iyi bir ölümle göçüp gitseydim. Zira hayatımın bundan sonrası bundan evvelkinden daha çetindir, yani ben dünyaya gelirken başlayan zelzele hayatımın ikinci safhasında da asla durmuş değildir.” (Bedi, 1927, s. 135) tarzındaki sözleri

²⁴ Romanda Haldun’un aşçı yamaklığı yaptığı söylenir ancak ustasıyla ettiği kavga neticesinde bir hafta hapis yatar. Senaryoda Haldun’un hapse girdiğinden söz edilmez.

²⁵ Romanda son derece eğitimsiz ve terbiyesiz biri olarak tarif edilen Haldun’dan senaryoda böyle bahsedilmez.

²⁶ Yazar, senaryoda Haldun’un kemana eline alarak “kürdilhicazdan” bir taksim yaptığını ve Leman’dan “ehl-i aşkın nişvegâhı” şarkısını istediğini söyler.

²⁷ Senaryoda Mahmure’nin Tırnak’ı dolaba sakladığı ve polisin ısrarı sonucunda dolap anahtarını onlara verdiği söylenir. Romanda ise Mahmure türlü işkencelere rağmen dostunu satmayan ve sadık biri olarak gösterilir.

romanın devamının olduğunu bir işaretidir ancak Peyami Safa, romanın ikinci kısmını yayımcının kaybettiğini söyler. (Tekin, 2003, s. 26) Bu açıdan bakıldığında Haldun, romanın sonunda bahsettiği zorlukları senaryoda yaşamasa da aynı cümlede ifade ettiği ve kavuştuğu ölmek arzusu, senaryoyu romanın ilk baskısıyla okumayı gerekli kılıyor.

Genç bir delikanlının yaşadığı bu olaylar, kötülüğe mecbur bırakılan bir insanın ruh halini gözler önüne sermektedir. Haldun sevgisizlikle büyütülerek kötülük yapmaya mecbur bırakılmış bir gençtir. Kendisini sürekli eksik ve kusurlu hissettiren babasından intikam almış ve bunu vicdanında meşrulaştırmıştır. Eserin psikolojik yönü dışında devir eleştirisine de değinmek gerekir. Özellikle istibdat devrinin eleştirisi yapılır ve “müstebit”ler ağır bir şekilde suçlanır. Bunun en büyük örneği Haldun’un babası için söylediği cümlelerde gizlidir. Babasını müstebit olarak tarif eden genç “Müstebit gazeteden hoşlanır mı? Her gün türlü türlü havadis çıkıyor. Her eline kalemi alan bir kere istibdadı, müstebitleri kalaylıyor. Moruk gazetelere her gün kantarla küfrediyor.” (Bedi, 1927, s. 27) diyerek Meşrutiyet’ten sonra istibdat yönetimi taraftarlarının durumunu da gözler önüne serer. Ailelerin uğradığı yozlaşmaya değinmeden geçemeyen yazar, özellikle Haldun’un kardeşleriyle ilgili kısımlarda bu düşüncelerini belirtir. Romanda büyük kız kardeşi Saniha’nın Macide’nin kocası Nazmi Bey’le yasak bir ilişki yaşadığının ima edilmesi bunların başında gelir. Yine Haldun’un evli bir kadın olan Macide’ye yanaşması ve yaşanılanların kocasından habersiz aralarında kalacak olduğunu söylemesi bunlara örnek olarak verilmekle birlikte dönemin yüksek kesiminin yaşadığı çarpık ilişkileri de ortaya koyar. Peyami Safa’nın bir devir eleştirisi olarak okunabilecek bu eseri, kaybolan ikinci cildin yerini senaryonun almasıyla asıl sonuna kavuşmuştur.

Kaynakça

Bedi, S. (1927). *Hey kahpe dünya*. (1. Baskı). Ahmet Kâmil Matbaası.

Bedi, S. (1944). *Hey kahpe dünya*. (2. Baskı). Semih Lütfi Kitabevi.

Safa, P. (t.y). *Hey kahpe dünya*. Senaryo, Ötüken Neşriyat Arşivi.

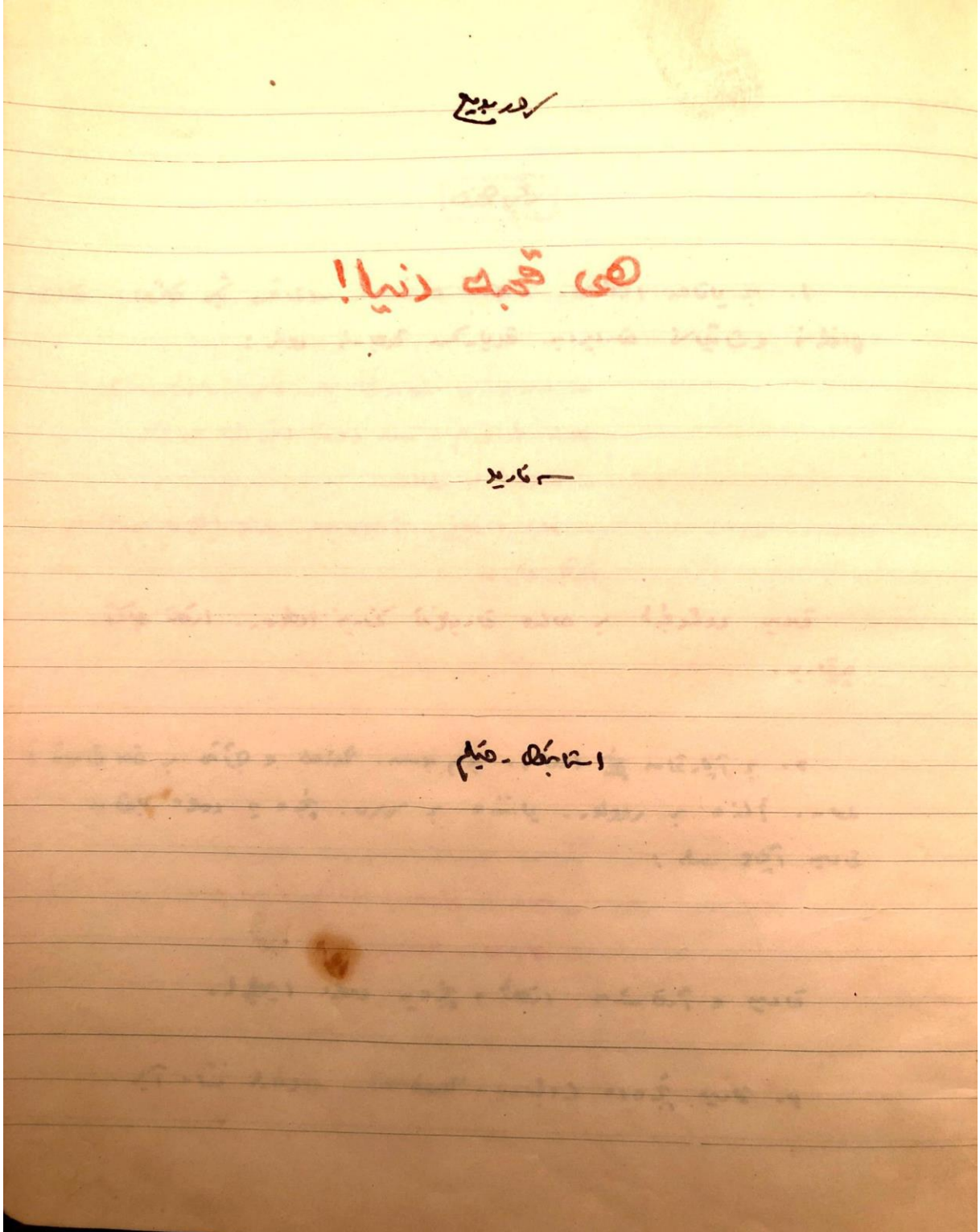
Şahin, S. (2018). Bugünkü Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü: *Hey Kahpe Dünya*. *kitap-lık* (196)151.

Tekin, M. (2003). *Peyami Safa ile söyleşiler*, (1. Baskı). Çizgi Kitabevi.

Yıkan, Z. U. (2004). *Peyami Safa'nın Server Bedi imzalı romanları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

<https://www.merhabahaber.com/peyami-safanin-64-yil-once-yazdigi-kayip-senaryosu-bulundu-1829695h.htm> adresinden 12.12.2021 tarihinde alınmıştır.

Ekler

(EK-1) Hey Kahpe Dünya'nın senaryosunun ilk sayfası

پرو ایکنجه صحنه

صحنه آدو

۱- ابر یانچ دولاس. یانچ بدسه و واقف. لعنه، اوتنه ییجه کلامه.
ضدنه گنجه سنه یاریم ایچور. صدک اوتنه کویاقلیا. :

- صحنه یانچ کلامه کلامه کلامه
- یاریم ایچور یانچ کلامه کلامه
- یاریم ایچور یانچ کلامه کلامه

۲- یاریم ایچور.

۳- لعنه ضدنه صدق قیپنه قیپنه کلامه کلامه. اداوه اداوه کلامه.
۴- ایتنه ایتنه. ایتنه ایتنه. ایتنه ایتنه. ضدنه ایتنه ایتنه.

- ایتنه ایتنه ایتنه ایتنه
- ایتنه ایتنه ایتنه ایتنه

- ایتنه ایتنه ایتنه ایتنه

۵- ضدنه ایتنه ایتنه ایتنه. ایتنه ایتنه ایتنه.
لعنه ضدنه ایتنه :

- ایتنه ایتنه
- ایتنه ایتنه ایتنه
- ایتنه ایتنه ایتنه ایتنه
- ایتنه ایتنه ایتنه ایتنه

(EK-2)Hey Kahpe Dünya'nın senaryosunun 42. sayfası

(EK-3)

Server Bedi

Hey Kahpe Dünya!

Senaryo

İstanbul-(...)²⁸

Birinci Sahne

1. Bir yatak odası. Macide ve Haldun sokaktan yeni gelmiştir. Kadın çantasını ve şapkasını gardıroba koyarken kocasına döner:

-Neydi o şoförün yanındaki adamın hali? Çok korktum. Sen dikkat etmedin mi?

-Sarhoştun galiba.

-Hayır, hayır. Anlamıyorum. Hala içimde büyük bir korku var.

Kadın düşünceli bir halde karyolanın kenarına oturur. Erkek ceketini çıkarır.

2. Bir apartman odası. Bomboş. Güzel ve cüretli bir (...) kadını: Leman. Elinde bir revolver. Yanında bir serseri. Pencereye doğru bakan kadın alçak sesle:

-Hah! Geldiler. Işık yandı!

-Haydi, göreyim seni.

Kadın ve arkasından erkek, pencereye doğru ilerler.

3. Kadın pencerede (dışarıdan görünüş). Revolverle nişan alır.

Yanındaki erkek ona ihtar eder:

-Aman dikkat! Hemen ateş etme! Şimdi perdeyi kapamak için pencereye gelir. O zaman!

4. Yatak odası. Haldun kravatını çözmektedir. Macide yatağın kenarından kalkar, pencereye doğru giderken geriye döner. Kocasına yaklaşır:

-Bu adam bizi takip ediyordu galiba, Haldun!

Kocasını düşüncelidir. Kadın korku ile pencereye bakar. Odada büyümüş gözlerini gezdirir, sonra pencereye doğru ağır ağır gider. Storu kapatmak için bir kolunu yukarı kaldırır.

5. Öteki pencerede, Leman, nişan almıştır. Arkasında serseri.

-Çek!

Kadın ateş eder.

6. Dışarıdan yatak odası görünür. Kadın vurulmuş ve yere yıkılmıştır. Haldun onun üstüne kapanır.

-

(Vakit geçti?)²⁹

İkinci Sahne

1. Macide yatakta. Kolu sarılı. Odada doktor, hasta bakıcı, Haldun ve bir polis komiseriyle bir sivil. Komiser yatağın başında bir sandalyede oturmaktadır.

²⁸ Metinde okunamayan kelimeler için bu işaret kullanılmıştır.

²⁹ Yazar birinci sahneden sonra Latin harfli bu notu almıştır.

- Demek size düşmanlığı olan hiç kimse yok.

-Hiç kimse.

-Buna³⁰ benzer bir vaka daha oldu. (...) nedir o?

-Bir gün yanımızdaki sokaktan geçiyordum.

2. Macide bir sokakta yürürken, önünden geçtiği bir apartmanın damından büyük bir taş düşer, fakat ona isabet etmez.

3. Tekrar yatak odası. Komiser ayağa kalkmıştır. Pencereye doğru gider. Siville beraber dışarıya bakar.

4. Karşiki apartman penceresinin dışarıdan görünüşü.

5. Karşiki apartmanın boş odalarında ve merdivenlerinde iz araştırmaları.

6. Fakir döşenmiş bir oda. Bir demir karyolada uzanmış serseri. Tırnak Hasan. Ayakta, Leman, yumruklarını havaya sallayarak haykırır:

-Yine kurtuldu elimden. Yedi canlı karı. Ölmemiş, kolundan vurulmuş.

Tırnak doğrulup oturur.

-İyi nişancı değilsin. Kadınsın. Elin titriyor.

Leman ona doğru yürür ve ayağını yere vurarak bağırır:

-Bu sefer onu sokak ortasında vuracağım ve kaçacağım.

-Acele etme. Yeni bir tuzak düşünelim.

Üçüncü Sahne

1. Haldun'un apartmanının kaldırımında bir eskici oturur. Bu, Tırnak Hasan'dır. Kundura yamamakla meşguldür. Fakat gözleri ikide bir kapıya gider.

2. Haldun ve Macide apartmandan çıkarlar. Tırnak onlara yüzünü göstermez.

3. Onların peşine düşer.

4. Biraz ileride, uzakta duran Leman'a bir işaret çeker.

5. Bir koruda. Haldun ve Macide dolaşırlar. Kadın havayı koklayarak mırıldanır:

-Oh! Dünya varmış! Yirmi gün yatakta sıkıntından bunaldım.

6. Bir sıraya oturmuşlardır. Macide'nin eli Haldun'un avucundadır. Bakışırlar. Haldun kadının elini dudağına götürür:

-Seni ne kadar seviyorum!

7. Arkada, ağaçlar arasında, Leman ve Tırnak. Leman'ın elinde revolver. Sessiz, hareketsiz, (...) bir noktaya bakarlar. Sonra ağır ağır ilerlerler.

8. Haldun ve Macide kucaklaşırken birdenbire Tırnak karşılıklarına dikilir. Haldun'a hitap eder:

-Bana yüz kâğıt uçlan, yoksa cemâzi evvelini anlatır, fiyakamı bozarım.

9. Haldun elini cüzdanına götürürken ayağa kalkar, yüz lira çıkarır, Tırnak'a uzatır gibi yaparken evvela midesine, sonra çenesine iki yumruk indirir, onu yere yuvarlar.

10. Fakat ağaçların arasından çıkan Leman revolverinin namlusunu Macide'ye çevirir.

11. Haldun onun üzerine atılır, tabancıyı alır.

12. Bu sefer yerden kalkan Tırnak'la boğuşmaya başlar. Haldun havaya ateş eder.

³⁰ Bu kelimededen önce karalanmış bir kelime vardır.

13. Serseriyle Leman kaçarlar.

14. Haldun kuru bekçisine meseleyi anlatır.

-İşte şu tarafa kaçtılar!

Kuru bekçisi o istikamete koşar.

Dördüncü Sahne

1. Salonda bir divanın üzerinde, Macide yüzükoyun yatmış, hıçkırılmaktadır.

2. Haldun, elleri ceketinin ceplerinde, başı önüne doğru biraz eğilmiş, yüzünde endişe gölgeleri, sinirli adımlarla dolaşır.

3. Karısının önünde durur. Mütereddin ona seslenir.

-Macide! Emin ol ki...

4. Kadın birdenbire, başını silkeleyerek yukarı kaldırır ve bağırır:

-Hayır, inkâr etme! O kadını tanıyorsun. Seni sevdiği için beni öldürmek istiyor.

5. Haldun karısının yanına oturur, onun ellerini tutar ve itiraf ifade eden bir sessizlik içinde susar. Macide ellerini onun avuçlarından kurtararak bağırmaya devam eder:

-Anlatacağın. Senin hayatında bir şeyler var. Kimdir bu serseriler?

6. Haldun yalvarır:

-Sorma. Geçmişten bahsetmeyelim. Seviyorum seni ben Macide. Sen benim karımsın. Bir yuvamız var. Bahtiyarız. Sorma bunları.

7. Macide ısrar eder:

-Hayır, anlatacağın. Ben senin bütün hayatını bilmeliyim. Kâbuslar içinde yaşayamam. Benim de hayatım tehlikede.

8. Haldun ağır bir düşünce içinde hareketsizdir. Yavaşça başını kaldırır. Gözleri dalgındır. Boğuk bir sesle cevap verir.

-Pekâlâ, dinle!

Beşinci Sahne

1. Haldun anlatmaya başlar:

-Çocukken çok haşarıydım. Ele avuca sığmazdım. Bir gün bir arkadaşla bahse tutuştuk.

2. İki çocuk münakaşa ediyor:

-Yangın olursa kola yeşil sepet mi asar, kırmızı mı?

-Kırmızı.

-Yeşil.

-Kırmızı, vallahi³¹ kırmızı...

-Allah canımı alsın ki yeşil.

-Nesine bahse girersin?

3. İki çocuk münakaşa ederek yürürler. Konuşmaktadırlar. Birdenbire dururlar:

-Pekâlâ, haydi.

-Haydi!

4. Tenha bir sokağın viranesinde yağlı bir paçavra hazırlarlar.

³¹ Kelime “vallaha” şeklinde yazılmıştır.

5. Boş ve ahşap bir eve kundak sokarlar, ateşlerler ve kaçarlar.
6. Ev yanmaya başlar.
7. Başka bir gün, bir faytondan arabacı tütün almak için iner. Haldun arabaya atlar ve sürer.
8. Araba bir dükkâna girerek müthiş bir şangırtıyla vitrini parçalar.
9. Başka bir gün Haldun bir kedinin boğazına ip takıp onu bir kuyunun içine sarkıtır.

Altıncı Sahne

1.Haldun anlatmaya devam eder:

-Çünkü çocukluğum hep ahırda, arabacılarla, mutfakta aşçılarla beraber geçmişti.

2. Arabacı ile aşçı tavlâ oynuyor. Haldun seyrediyor.

3. Aşçı kemeç çalıyor. Haldun onu hayran hayran dinliyor.

4. Haldun keman dersi alıyor.

5. Fakat haşarılığı devam eder. Kendi kendine keman çalırken birdenbire elinden sazı bırakır, bahçeye çıkar, lastik okunla taş atar ve köşklere birinin camını kırar.

6. Arabacı İbrahim'le güreşir.

7. İbrahim ona odasında çıplak kadın resimleri gösterir. Ahlak bozucu teklifler yapar.

Yedinci Sahne

1.Haldun anlatmaya devam eder.

-Böyle seneler geçti. Yirmi bir yaşına geldi. Çok fena arkadaşlarım vardı. O yaşımda hayatın çirkin esrarını öğrenmeye başlamıştım.

2. Haldun meyhanede.

3. Haldun kötü evlerde.

4. Haldun tripolarında kumar oynarken.

5. Haldun bir meyhanede sarhoşlardan birinin başını iskemleyle yararken.

6. Haldun parasızlıktan çarşıda esvaplarını ve evden aşırıldığı vazoları vesaireyi satarken.

7. Arabacı İbrahim'den borç alırken.

-İbrahim bana bir meci diye daha ödünç verir misin?

-O kadar yok üstümde. Al sana bir gümüş çeyrek.

8.Haldun'un koluna girer ve onu bahçenin تنها bir noktasına sürükler.

-Bana bak. Bu böyle olmaz. Senin baban paşa...

-Fakat sen meteliksizsin.

-Ne yapayım be İbrahim?³²

- Var, onun da bir çaresi var. Anlatırım sana sonra.

9.Haldun köşkün ipekli seccadelerinden birini yerden kaldırır, kâğıda sarar ve köşkten çıkar.

10.Bedestende satar.

Sekizinci Sahne

Haldun anlatmaya devam eder:

³² Metinde "ibrâam" şeklinde yazılmıştır.

- Babam çok merhametsizdi. Asık suratlı, adeta vahşi bir adamdı. Beni sevmezdi. Kaçardı benden.
- 2.Haldun'un Paşa babası, bahçede, revolverle bir köpeği öldürür.
- 3.Merdivenlerde oğluna rastlar, başını çevirir.
- 4.Bahçede oğluyla karşılaşınca suratını büsbütün asar ve geriye döner.
- 5.Bir gece paşa, yatak odasında, başına takkesini(tâkyesini) geçiriyor. Haldun içeriye girer. Ona doğru yürür, durur. Bakışları. Paşa sorar:
- Ne geldin? Ne istiyorsun?
- 6.Haldun sert bir hareketle başını yukarı diker ve cevap verir:
- Ben senin oğlun değil miyim? Vazifeni yap bana karşı.
- 7.Paşa öfkelenerek birdenbire doğrulurken muvazenesini kaybederek yatağa oturur. Sonra kalkar ve sesini yükseltir:
- Ne demek istiyorsun?
- Baba oğul olduğumuza yüz bin şahit ister. Yüzüme bile bakmıyorsun. Genç bir adamım ben. Paraya ihtiyacım var.
- 8.Paşa oğluna yaklaşır ve gözlerinin içine bakarak sorar:
- Su parası vermezsem susuz kalırız, erzak parası vermezsem aç kalırız; elbise parası vermezsem çıplak kalırız. Sana içki parası vermezsem, ne olurmuş?
- Ne olacak! Ben bu zıkkımı köşede bucakta bulur, yine içerim. Fakat bir gün kafam kızar, sana gösteririm
- Nasıl, nasıl?
- 9.Paşa Haldun'a tokat vurur ve haykırır:
- Köpek, defol. Çabuk dışarıya! Haydi, cehennem ol.
- 10.Ve oğlunu omuzlarından yakalar.
- 11.İte dürte merdivenlerden taşlığa yuvarlar.
- 12.Köşkün yukarı katlarında koşuşmalar vardır.
- 13.Paşa bahçe kapısını açar ve karanlıkta bağırır:
- Mustafa, Mustafa!
- 14.Paşa'nın sadık uşağı koşar. Babası Haldun'u ona doğru iter ve bağırır:
- Bu hergeleyi sokağa at. Bir daha bu eve girmeyecek. Hiç kimse ona yardım etmeyecek.
- 15.Mustafa onu kolundan çeker.
- Dokuzuncu Sahne
- 1.Haldun anlatmaya devam eder:
- Bir daha babam beni köşke almadı ve hayatımı kazanmak için girmedığım iş kalmadı.
- 2.Haldun aşçı yamağı.
- 3.Haldun yük arabası sürer.
- 4.Haldun vapurlarda keman çalar.
- 5.Haldun bir gece, köprünün altında, yatacak yer arar.
- 6.Orada, iki serseri birbirine sarılıp yatmaktadır.
- 7.Haldun onların yanına uzanır.

8.Gece serserilerden biri ona sarılır. Haldun silkinir, serseriler uyanırlar.

9.Gözlerini ovayıp ona dikkatle bakarlar. Birisi ona sorar:

-Ulan şafi köpeği,³³ ne uyandın? Kuyruğuna mı bastık?

10.Öteki serseri Haldun'un üzerindeki paltoya gözlerini dikmiştir.

- Kibar şorolo³⁴ be. Üstündeki kaputa bak. En az beş papel eder. Enayinin burada işi ne?

11.Serserinin biri yumruğunu Haldun'un şakağına dayayarak onu iter. Haldun denize yuvarlanmak üzeredir. Serseri onu ayağından tutup çekerken ayakkabılarını görür:

-Bak ulan³⁵ şu enayi dümbeleşine. Fantazy a pabuç giyiyor. (Haldun'a dönerek) Burada ne sürünüyorsun ulan?³⁶

-Sorma anam sorma.

-Anlat ulan.³⁷

12. Haldun doğrulur. Bir tereddüt geçirir. Sonra sesini yükseltir:

-Ben Paşa çocuğuyum.

-Ne paşası?

-Sultan Hamit paşası...

- Mangiz tutar mı?

-Tutar.

13. Serseriler birbirlerine bakışırlar. Bir tanesi Haldun'un kulağına eğilir:

-Soyalım şunu be!

14. Haldun susar.

15. Serserilerden biri onu kolundan tutup sarsar:

-Ne susuyorsun? Moruktan mı korkuyorsun? Sen yalnız bize evi göster, öte tarafına karışma. Köşede dur. Tahtakoz³⁸ yahut bekçi gelirse bize işaret çek. Ne alırsak üçte biri senin...

16. Haldun yine susar ve her tarafını (...) bir kaşıntı tutar.

17. Serserilerden biri ona yine bir muşta vurur:

-Düşünme ulan³⁹, sürünmekten kurtulursun. Baksana... Uyuz tazıya dönmüşsün.

Onuncu Sahne

1.Haldun anlatmaya devam eder:

-Nihayet razı oldum. Açlık bir yandan soğuk öte yandan canıma tak demişti. Ertesi sabah Tavukpazarı'nda bir kahveye gittik.

2.Kahve. Karanlık bir dükkân... Masalarda ve peykelerde düz oturan yoktur: kimi başını duvara yaslamış, kimi yan yatmış, kimi başını önüne sarkıtmış, kimi de dirseklerini masaya koyarak avuçlarının içine almıştır. Hepsinin gözleri yarı kapalıdır. Dükkânın dibinde bazı gölgeler fısıldaşırken Haldun'la iki serseri içeri girerler.

³³ “Şafi” Latin harfli yazılmıştır.

³⁴ Latin harfli yazılmıştır.

³⁵ Latin harfli yazılmıştır.

³⁶ Latin harfli yazılmıştır.

³⁷ Latin harfli yazılmıştır.

³⁸ Argoda polis.

³⁹ Latin harfli yazılmıştır.

3. Dipteki masaya doğru ilerlerler. Orada iki serseri daha vardır. Otururlar.

4. Sahne arka plandadır. Haldun'la konuşurlar.

5. Sahne ön plana gelince Tırnak Hasan sorar:

-Moruk kaçta yatar?

-Erkencidir.

-Evde geç vakte kadar oturan var mı?

-Hayır.

-Bahçede köpek var mı?

-Hayır.

-Babanın uykusu ağır mı?

-Pek o kadar değil.

6. Serseriler bakışlırlar. Hepsi canlanırlar. İskemlelerini Haldun'a yaklaştırarak köşeye sıkıştırırlar.

7. Haldun serserilere anlatır.

-Bizim bir arabacı İbrâhim⁴⁰ vardır. Beni çok sever. O da yardım eder bize içeriden.

-Hangi İbrâhim Koskalı mı?

-Rumelili. Uzunca boylu. Zayıf. Esmer. Çiçek bozuğu, bıyıklarını fare yemişi gibi.

8. Serseriler birbirlerine bakışlırlar.

-Bizim pis bıyık İbrâhim olmasın.

9. Haldun'a sorarlar:

-Yatmış mı içeride?

-Galiba... Bir komiserin başını yarmış vaktiyle.

10. Serseriler bağırırlar:

-Tamam! Bizim Çorlulu pis bıyık İbrâhim.

On Birinci Sahne

1. Serserilerden Tırnak Hasan Çivi Mahmut'u dürter.

-Hişt! Dışarıya bak!

2. Kahvenin kapısında bir komiser, iki polis. İçeriye girerler.

3. Tırnak Hasan Mahmut'un kulağına eğilir:

-Eyvah, hapı yuttuk.

4. Komiser kahvenin içine doğru iki adım attıktan sonra durur ve bağırır:

-Eller yukarıya! Hiç kimse kıılmamasın! Hepinizi arayacağım.

5. Kahvedekileri aramaya başlar. Kiminde bıçak, kiminde sustalı çakı, kiminde usturpa⁴¹ kiminde bir aşçı dükkânından aşırılmış çatallar, bıçaklar, tuzluklar bulur.

6. Serserilerin masasına yaklaşır. Evvela Tırnak Hasan'a bakar. Başındaki kasketin içini muayene eder sonra üstünü arar. Hiçbir şey bulamaz. Ötekilerde de bulamaz.

7. Gözleri Haldun'a takılır. Serseriler arasında bu tip ona şüphe verir ve sorar:

⁴⁰ Bu sahnedeki "İbrahim"ler "İbrâam" şeklinde yazılmıştır.

⁴¹ Latin harfli yazılmıştır.

-Senin bunlar arasında işin ne?

9. Haldun önüne bakar ve komiser uzaklaşır.

10. Üzerlerinden silah ve çalınmış eşya çıkanları sürü sepet beraberinde götürür.

11. Serserilerin masasında, Çivi Mahmut Tırnak Hasan'a sorar:

-Yüzükleri nereye sakladın ulan⁴²?

12. Tırnak Hasan başındaki perukanın altına elini sokar ve yüzükleri çıkarıp avucunda gösterir.

On İkinci Sahne

1. Haldun anlatmaya devam eder:

-O gece daha rahat konuşabilmek için تنها bir meyhaneye gittik.

2. Haldun ve serseriler küçük bir meyhaneye girerler.

3. Üzeri kâğıt kaplı masaların hepsi boştur. Yalnız dipteki masada saçları dalgalı, yirmi yedi yirmi sekiz yaşlarında külhanbey tavırlı güzel bir adam ut çalmaktadır.

4. Serseriler gidip teker teker onun elini öperler. Tırnak ona yalvarır:

-Yaşa Ali ağabey, çal Ali ağabey.

5. Adam çalmaya devam eder.

6. Serseriler en uzak köşeye otururlar. Haldun sorar:

-Kim bu?

-Buna meşhur Kız Ali derler, bir adı da Sarı Ali'dir. Şimdiye kadar sekiz kişiyi öldürmüştür. Biz işimize bakalım.

7. Tırnak Hasan ötekilere eğilir ve der ki:

-Ben şimdi size yarın akşam bunun babasını nasıl soyacağımızı anlatacağım. Plan hazır.

8. O anlatırken Kız Ali ut çalmaya devam etmektedir. Fakat mezelere musallat olan bir kedi onun mızrap tutan koluna da sıçrar. Onu sinirlendirmeye başlar.

9. Kız Ali gazaba gelir. Birdenbire bıçağı çeker ve kedinin karnına saplar.

10. Tırnak Hasan bağırır:

-Yaşa Ali ağabey, çal Ali ağabey.

11. Kız Ali küçük bir Karaf rakıyı dikler, sonuna kadar içtikten sonra boş sürahiyi dükkânın ortasına atıp parçalar. Sonra utta bir taksim yapmaya başlar. Gözlerinden yaşlar gelmektedir.

On Üçüncü Sahne

1. Haldun anlatmaya devam eder:

-Plan hazırlandı. İçeriden İbrahim'e de haber verildi. Ertesi akşam köşkü soymak için ikişer ikişer yola çıktık, hep birden vapurun burnunda buluştuk. Kafaları çekmişlerdi.

2. Vapurun burnu. Serseriler hep birden şu türküyü söylerler.

“Esrarkeşler gelsin, girsin koynuma,

Bir beşibirlik takayım gerdanına.”

3. Haldun da onlarla beraber söylüyor. Tırnak Hasan Çivi Mahmut'a onu gösteriyor:

-Candan herif be, teres her şeye uyuyor⁴³.

⁴² Latin harfli yazılmıştır.

⁴³ Latin harfli yazılmıştır.

4.Sonra bir avucuyla Haldun'un göğsünü iterek bağıyor:

-Yaşa ulan!⁴⁴ Kıyak hergelesin vesselam.

5.Vapurdan çıktıktan sonra ıssız yollardan geçiyorlar. Mehtapsız bir yaz gecesi. Kurbağa haykırışları ve kendi ayak sesleri duyuluyor.

6. Haldun'un çocukluk hatırası. Oralarda oynarken.

On Dördüncü Sahne

1.Haldun anlatmaya devam eder:

-Köşk yaklaştıkça kalbim güm güm atıyordu. Babamı soymak... Babamı... Titremeye başlamıştım.

2. Tırnak ona yoldu bir yumruk vurdu.

-Ne afallaştın ulan!⁴⁵ Korkacaksan kuyruğunu kıvır, savuş!

3.Yürürken ikide bir durup arkalarına bakarlar.

4.Uzaktan sallanarak yaklaşan bir gölge görünür. Korkarak susarlar.

5.Gölge yanlarından geçer. Bir sarhoştur.

6.Biraz uzakta durur. Onlara bakar. Yüzünde şüphe ifadesi vardır.

7.Yoluna devam eder.

8.Serseriler de yürürler.

9.Bahçe duvarının önüne gelirler. Tırnak eğilir, Çivi Mahmut'a omuz verir.

10.Hepsi birbirlerine omuz vererek bahçeye atlarlar.

11.Duvar dibinden iki kat eğilerek yürürler.

12.Haldun'un gözleri köşkün karanlık pencerelerindedir.

13. Tek kanatlı bir kapının önüne gelirler.

14.Tırnak hafifçe öksürür.

15. İçeriden de bir öksürük sesi gelir.

16.Arabacı İbrahim onlara kapıyı açar.

17.Köşkün büyük taşlığında etrafı dinlerler.

18.Merdivenleri birbirinin peşinden teker teker çıkarlar.

On Beşinci Sahne

1.Paşa'nın oda kapısında.

2.Tırnak kapıya vurur: Tık, tık, tık...

3.Ses yok. Birbirlerine bakışırlar.

4.Tırnak bir daha vurur. Yine ses yok.

5.Hepsi başlarını kapıya yaklaştırarak içeriyi dinlerler.

6.Tırnak bir daha kuvvetle vurur. İçeride bir karyola gıcırıtması ve öksürük...

7. Daha sonra kuvvetli bir ses:

-Kim o?

⁴⁴ Latin harfli yazılmıştır.

⁴⁵ Latin harfli yazılmıştır.

8.Çivi ince bir sesle kadın taklidi yapar.

-Açınız, beyefendi.

9.İhtiyarın daha sert ve korkunç sesi:

-Kim o be? İşitmiyorum. Ne diyorsun? Kimsin sen?

10.Kapı açılır. Serseriler kenara çekilerek karanlıkta gizlenirler. Paşa, beyaz entarisi, beyaz takkesi ve elinde bir şamdanla kapı aralığından görünür. Gözleri kamaşmış ve kısılmıştır.

11.Dışarıya çıkar. Tırnak onun elindeki şamdana üfler ve serserilerin hepsi üstüne atılırlar. Haldun karışmıyordur.

12. Yere birkaç vücut yuvarlanır.

13.Tırnak elektrik cep fenerini tutar.

14.İhtiyarı odaya sürüklerler.

On Altıncı Sahne

1.Tırnak odaya giremeyen Haldun'u kolundan tutup çeker ve kapıyı kilitletler.

2. Odada Paşa'nın ağzını tıkarlar ve her tarafını bağlarlar.

3. Lambayı yakarlar. Yastıkları (...) şiltelerin altında anahtarları ararlar.

4. Haldun bir köşeye çekilmiştir, pişmanlık, vicdan azabı, korku ve merak içindedir.

5. İbrahim de kendini Paşa'ya göstermemek için bir köşeye büzülmüştür.

6.Tırnak onlara bir göz atar ve endişelerinin sebebini anlar.

7.Bir mendille Paşa'nın gözlerini bağlar.

8.Serseriler anahtarları bulamazlar. Tırnak Haldun'u iki yakasından tutup sarsar:

-Ulan⁴⁶ şaşkaloz. Böyle mi yapacaktın sen? Şu anahtarları bul.

9. Haldun karyolanın altını işaret eder.

10.Oradaki çekmecedeki anahtarlar çıkar. Serseriler dolaba üşüşürler. Haldun da yaklaşır.

11.Çivi belinden bir torba çıkarır. Sekiz torba altın, mücevher kutuları, saatler, esham ve tahvilat torbaya doldurulur.

12. Haldun'un gözü yerde yatan babasına ilişir.

13. Paşa'nın gözünün üstündeki bağı kaymıştır. Bir gözü meydandadır. Oğluna dikkat, kin, garaz ve nefretle bakmaktadır.

14.Serseriler de Paşa'ya bakarlar. Tırnak dikilir:

- Herifin gözündeki bağ kaymış. Bizi tanıdı. Yarın polise tarif eder bizi. Eşkâl verir.

15. Torbayı bağlayan Çivi ayağa kalkar ve bıçağını çeker:

-Şunu temizleyiveriyim mi? Sağ kalması hakkımızda hayırlı değildir.

16. Haldun atılır, Çivi'nin önüne dikilerek bağırır:

-Olmaz, olmaz ulan!⁴⁷ Evvela beni, sonra babamı!

On Yedinci Sahne

1.Haldun anlatmaya devam eder:

⁴⁶ Latin harfli yazılmıştır.

⁴⁷ Latin harfli yazılmıştır.

- Üstümde silah yoktu. Babama kıymasınlar diye silah aradım.
2. Haldun yatağın başucundaki dolapta babasının revolverini arar, bulamaz.
- 3.Çivi bıçağı havaya kaldırmıştır.
4. Haldun koşar ve çivinın beline sarılarak onu uzaklaştırmaya çalışır.
- 5.Fakat Çivi'yi serbest bırakması için Tırnak Haldun'u yumruklar.
- Bırak ulan⁴⁸, sen karışma onun işine, bırak.
6. İbrahim de Haldun'a yardım edecek olur. Fakat Tırnak da bıçağını çeker ve İbrahim'e emreder:
- Karışma be! Birbirimizi boğazlamaya mı geldik buraya? Çekil!
7. İbrahim çekilir.
8. Çivi de Haldun'un elinden kurtulmuştur.
9. Paşa'ya yaklaşır ve bıçağını havaya kaldırır.
10. Haldun bağırır:
- Vurma Çivi, vurma.
11. Bıçak Paşa'nın göğsüne saplanır ve havaya ince bir kan fışkırır.
- 12.Bu sırada gözlerini yuman Haldun kendini kaybeder ve bir koltuğa baygın düşer.

On Sekizinci Sahne

- 1.Haldun anlatmaya devam eder:
- Bu sırada kız kardeşim uyanmış... Üstündeki odada yatardı o.
- 2.Bir yatak odası. Genç bir kız yatakta oturmuştur. Karanlıkta gözlerini ovuşturur.
- 3.Aşağıdan ses gelir.
- 4.Kız kalkar şamdanı yakar.
- 5.Sofaya çıkar, etrafı dinler.
- 6.Serseriler odadan çıkmışlardır. Merdiveni iniyorlar.
- 7.Bahçeye çıkarlar.
- 8.Kız alt kata iner, babasının oda kapısını açık görünce, duraklar.
- 9.İçeriye girer. Babasının göğsüne bıçak saplıdır. Dolabın kapağı açıktır.
- 10.Kız bağırmaya başlar
- 11.Karşiki odada yatan annesi uyanır.
- 12.Kız pencereye koşar ve haykırır:
- Mustafa, İbrahim, Ali... Koşunuz! Babamı vurdular. Kaçıyorlar... Kovalayınız.
- 13.Annesi de odaya girer ve baygın düşer.
- 14.Serseriler yoldadır. Hızla yürürler. Arada bir arkalarına bakarlar. Haldun nefesi kesilmiş gibi ikide bir durur. Tırnak onu dürter:
- Yürü ulan.⁴⁹ Avallaşma...
- 15.Bir uzun araba geçer. Atlarlar
- 16.Üsküdar'dan bir kayığa binerek karşıya geçerler. (Bu kayık sahnesi çıkarabilir.)

⁴⁸ Latin harfli yazılmıştır.

⁴⁹ Latin harfli yazılmıştır.

On Dokuzuncu Sahne

1.Haldun anlatmaya devam eder:

-Ondan sonra para yemeye başladık.

2.Serseriler bir han odasında. Bir sandığın üstüne çilingir sofrası kurulmuş. Kimi ayakta kimi yerde bağdaş kurmuş. Kimi demir karyolada oturmuş, içiyorlar.

3.Köşede üç dört çingeneden mürekkep bir saz takımı akort yapıyor.

4.Karyolada oturan Tırnak, güzel bir çingene kızını yanına oturtur. Boynuna sarılır, votka içerir.

5.Saz başlar. Evvela bir şarkı...

6.Sonra bir çiftetelli. Kız oynar. Ayakta duran Haldun'a şuh bakışlar fırlatır.

7.Oyundan sonra Tırnak onu kendine çekmek ister, fakat kız Haldun'a (...)

8.Tekrar bir oyun havası.

9.Sonra hep bir ağızdan mahut türkü:

Esrarkeşler, gelsin girsin...

Daha sonra "Mahpushane Köşesi" türküsü çalınırken Tırnak müdahale eder:

-Bunu çalmayın, sinirime dokunuyor.

11.Bir zeybek çalınır ve hepsi oynamaya başlarlar.

Yirminci Sahne

1.Haldun anlatmaya devam eder:

-Ertesi akşam da Pera Palas'ın arka taraflarında bir gizli eve gittik.

2.Haldun ve Tırnak eski bir ahşap evin önünde dururlar. Tırnak kapıyı çalar. Pencereden esmer, tombalak, sol dudağının üstünde et beni olan bir kadın başı görünür:

-Kim o?

-Yabancı değil, Mahmure abla.

-Sen misin? Hay Allah cızırtını versin, nereden çıktın sen?

3.Kapı açılır. Girerler. Mahmure kapı aralığından başını uzatarak sokağı kontrol eder.

4.Alaturka bir misafir odası. Mahmure güler yüzünde pişkin bakışlarla ikisini de süzer ve sorar:

-Maşallah!⁵⁰ İşler aynalı desenize... Nereyi arakladınız bakayım?

5.Tırnak cevap verir:

-Yok, be ablacığım. Piyasa durgun.

-Haydi, haydi... Kavuğuma anlat. Şöyle bir Paşa konağı mesela... Sarı sarı altınlar, bilezikler, saatler...

6.Haldun hayret ve korku içinde, yan gözlerle Mahmure'ye bakarken, kadın onun sırtını okşar:

-Biz her şeyi çıkarız aslanım.⁵¹ Gazete okumasını da biliriz. Keyfine bak sen. Sır çıkmaz buradan. Sofranızı hazırlayım mı?

7.Tırnak da Mahmure'yi kucaklar:

-Haydi, ablacığım, göreyim seni. Sade sofrayı mı ya?

⁵⁰ Metinde "maşallah" şeklinde yazılmıştır.

⁵¹ Metinde "arlanım" şeklindedir.

Yirmi Birinci Sahne

- 1.Evin başka bir odasında iki kız bir minderde karşılıklı oturmuş, iskambil falı açarlar. Kızın biri, Leman, güzeldir. Bağdaş kurmuştur. Ayakları çıplak... Yerde terlikleri vardır. Ötekinin bir ayağı yerde, öteki minderin üstünde kıvrılıdır.
- 2.Mahmure içeri girer, yaklaşır:
-Haydi, kalkın, kendinize çeki düzen verin, iki müşteri geldi. Biri Tırnak Hasan.
- 3.Kızlar doğrulurlar. Leman terliklerini giyer. Mahmure kapıya bakarak anlatır:
-Yanında mirasyedi kılıklı bir serseri var. Leman sen onu sıkı tut.
- 4.Serserilerin odasında Mahmure sofrayı kurmaktadır. Bir hizmetçi içkiyle ve mezeleri taşır.
- 5.Kızlar gelirler. Leman Haldun'un yanına oturur. Öteki kız Tırnak Hasan'ın kucağına oturur.
- 6.İçkiye başlarlar. Mahmure de ayakta bir tane çeker ve Leman'a hitap eder:
-Haydi, bir şarkı Lemancığım.
7. Kız Haldun'a bakar. O da rica eder:
-Haydi, güzelim, ehl-i aşkın neşvegâhı...
- 8.Kız o şarkıyı söylemeye başlamadan odaya sazendeler de girerler. Bir keman, bir ut, bir tef...
- 9.Haldun kemana alır. Kürdilihicazdan bir taksim yapar.
- 10.Kız şarkı söylemeye başlar.

Yirmi İkinci Sahne

Aynı evde.

- 1.Bir yatak odası. Yatak boş ve dağınık... Leman, üstünde gecelik gömleğiyle. Haldun'un giyinmesine yardım ediyor. Sonra onu kucaklıyor:
-Seni ne zaman göreceğim bir daha?
-Yarın akşam buluşalım, bir otomobil gezmesi yaparız, sonra buraya geliriz yine.
- 2.Hararetle öpüşüyorlar.
- 3.Leman Haldun'u sokak kapısına kadar götürüyor. Orada öpüşüyorlar.
- 4.Ertesi akşam. İkisi de otomobilde. Sarhoş ve baygın... Haldun yemin ediyor:
-Annemin ölüsünü öpeyim ki, ömrümün sonuna kadar senden ayrılmayacağım.
-Ben de ölünceye kadar seninim, senin.
- 5.Mahmure'nin evindeki yatak odasında. Ayakta kucaklaşıyorlar. Leman soruyor:
-Söz mü?
-Söz anam, söz...
-Benden başka bir kadını seversen onu da seni de öldürürüm, anladın mı sevgilim?
- 6.Serserilerin kahvesinde İbrahim Haldun'u buluyor. Onu bir kenara çekiyor:
-Artık sen köşke dön. Annen hasta. Hepsi seni sayıklıyor. Miras meselesi de var, unutma.
7. Haldun düşünce içindedir. Soruyor:
-Benden şüphe etmezler mi?
-Yahu, deli misin? Ben her gün aralarındayım. Benden bile şüphe etmiyorlar. Kaçarsan daha fena...
8. Haldun bir karar vererek doğruluyor:

-Peki, yarın gelirim.

Yirmi Üçüncü Sahne

1.Haldun anlatmaya devam eder:

-Nihayet köşke döndüm, annemi ve kız kardeşimi çok göreceğim gelmişti. Mirastan da mahrum kalmak istemiyordum.

2. Köşkün bahçe kapısında. Haldun'un tereddüdü, korkuları...

3. Haldun'un annesi yataktadır. Başını çevirmeden, yan gözlerle oğluna bakar. Haldun koşar. Yorganın altından annesinin elini çıkarır ve öper.

4.Annesi ağlamaya başlar.

5.Kucaklaşırlar.

6.Haldun de ağlar. Yatağın kenarına bir sandalye çekip oturur:

-Anne ben de neler çektim, neler...

-Nasıl geçindin, ne iş yaptın, nerelerdeydin?

7.Haldun "sorma" manasına gelen bir hareketle başını sallar.

8.İçeriye kız kardeşi girer. Onunla da kucaklaşırlar.

9.Akşamüstü sofradadırlar.

10.Haldun sofraya dalgın gözlerle bakar:

-Hey Allah'ım bu sofraya ne kadar gözümde tıttı. Günlerce aç kaldığım oldu. Köprünün altında yattım.

11.Annesi, kız kardeşi, hizmetçi hayretle birbirlerine bakarlar.

12.Hizmetçi (...) (...) tabağını Haldun'a yaklaştırıp:

-Buyurun.

-Sabaha kadar yesem doymam.

Yirmi Dördüncü Sahne

1.Haldun anlatmaya devam eder:

-Fakat babamın hayali gözümün önünden gitmiyordu. Kâbuslar geçiriyordum.

2.Karanlık merdivenlerde babasının bembeyaz hayaleti.

3.Sisli bir hatırlama içinde cinayet sahnesi.

4.Haldun gece yatağa girip ışığı söndürdükten sonra babasının hayaletini görür. İşaret parmağını ona doğru uzatarak başıyla beraber sallamaktadır.

5.Bir gece hayalet yine gelir. Yatağa yaklaşır. Haldun'a emir verir:

-Kalk! Benimle beraber gel.

6.Haldun tereddüt eder.

7.Hayalet daha kuvvetli ve boğuk bir sesle ısrar eder:

-Kalk diyorum.

8.Haldun kalkar.

9.Hayalet önünde, Haldun arkada, karanlık sofayı ağır ağır geçerler.

10.Tavan arasına giden dar merdivenleri de ağır ağır çıkarlar.

11. Dar bir çatı deliğinden dama çıkarlar.

12.Damın kenarına gelirler.

13.Hayalet emir verir:

-Kendini buradan aşağı at!

14.Haldun tereddüt ederken, yatağında kan ter içinde uyanır.

Yirmi Beşinci Sahne

1.Haldun anlatmaya devam eder:

-Artık maaziyi unutmak istiyordum. Leman'dan da kaçıyor, randevularıma gitmiyordum.

2.Leman bir pastacıda Haldun'u beklemektedir. İki kol saatine ve duvar saatine bakar. Sabırsızdır.

3.Haldun gelmez.

4.Leman oradan çıkar ve köşke gider.

5.Bahçede bekler. Mustafa vasıtasıyla Haldun'u çağırır.

6.Haldun gelince Leman zapt edilmiş bir öfkeyle sorar:

-Beni niçin beklettin?

7.Haldun tereddüt içindedir. Korkuyla etrafına bakar.

-Şöyle çıkalım.

8.Kadını köşkten çıkarır. Yolda biraz yürürler.

-Beni affet Leman, sınırlarım çok bozuk. Bir müddet seni göremeyeceğim.

9. Kadın her şeyi anlamış gibi durur. Kinli gözlerle Haldun'a bakar. Başını iki defa hızlıca sallar.

-Pekâlâ, şunu bil ki elimden kurtulamazsın. Hele seni başka bir kadınla görmeyeyim.

10.Cevap vermek isteyen Haldun'un sözünü keserek yürür. Ağır ağır uzaklaşır.

11.Haldun onun arkasından bakabilir.

Yirmi Altıncı Sahne

1.Haldun anlatmaya devam eder:

-Bundan sonrasını biliyorsun. Bir gün odamda otuyordum. Yanım da kız kardeşim de vardı.

2.Haldun köşkteki odasındadır. Yanında kız kardeşi. Pencere ve panjurlar açık.

3.Yakınlardan bir piyano sesi gelir. Haldun kulak kabartır ve kız kardeşine sorar:

-Kim çalıyor bunu?

-Bitişik köşke yeni taşınan kiracıların kızı Macide...

4.Haldun piyanoda Tamburi Cemil Bey'in ferahfeza saz semaisini biraz dinler, sonra kalkıp kemanını alır. Pencerenin önünde beraber çalmaya başlar.

5.Kız keman sesinin duyunca şaşırır, piyanoyu bırakır ve kulak verir. Keman sesi de hemen durmuştur. Pencereye koşar.

6.Haldun pencerede.

7.Kız içeriye kaçarak piyanoya oturur. Bir hava daha çalar.

8.Haldun da kemanla ona refakat etmektedir.

Yirmi Yedinci Sahne

1.Serserilerin kahvesi. Bir masanın başında Tırnak Hasan, Çivi Mahmut ve başka bir hırsız baş başa

vermişlerdir. Tırnak anlatır:

-Herif mirasa da kondu. Bize sırtını çevirdi. Yüz kâğıt istedim, vermedi. Leman da karıyı vuramadı. Vursaydı onun yerine geçecekti. İşimiz işti.

2.Yakın masalardan birinde uyur gibi duran biri Tırnak'ı dinlemekte ve bazen de yan gözle süzmektedir.

3.Tırnak anlatmaya devam eder:

-Ben şimdi Leman'a gideceğim. Bu sefer planı değiştirdik. Akşama size anlatırım. Yarın gece her şey tamamdır.

4.Tırnak Hasan kahveden çıkar, biraz sonra arkasından çıkan bir sivil memur onu takip eder.

5.Tırnak Mahmure'nin evine girer.

6.Ev polisler tarafından (...)

7.Kapıyı bir sivil çalar. Pencerede Mahmure görünür:

-Kim o?

-Hemen kapıyı aç.

8.Mahmure başını uzatır ve polisleri görür.

9.İçeriye koşar. Tırnak'la Leman'a haber verir.

-Basıldık. Tırnak! şu dolaba saklan. Seni kilitleyim.

10. Tırnak dolaba girer. Mahmure dolabı kilitlet.

Yirmi Sekizinci Sahne

1.Memurlar eve girerler.

2.Leman başka odadır. Onu tevkif ederler.

3.Odaları ararlar.

4.Mutfığı, (...) ararlar.

5.Mahmure'ye sorarlar.

-Tırnak nerede?

-Gelmedi o buraya.

6.Memurun biri bağırır:

-Kime yutturuyorsun? Buraya girerken gördük.

7.Üstüne yürür. Mahmure korkar ve koynundan anahtarı çıkarır:

-Dolapta saklı. Gel, göstereyim.

8.Hep beraber odaya çıkarlar. Dolap açılır. Tırnak yakalanır.

9.Odadan çıkarken elektrik söndürür. Kaçmak ister.

10.Merdivende (...) bekleyen bir memurla boğuşurken yakalanır.

Yirmi Dokuzuncu Bölüm

1.Haldun ve Macide.

2.Haldun başı avucunun içinde, oturmuş, düşünmektedir.

3.Başını ağır ağır kaldırır.

-Artık hiçbir ümidim kalmadı. Benden ayrıl, benden kaç Macide. Benim yüzümden başına felaket

- gelmesini istemem. Ayrılalım.
- Hayır, ben seni affettim.
- Fakat... Bu karı akla koyduğu işi yapar.
- Benim yerime senin cezalanmanı istemem.
- 4.Polisler apartman kapısına gelmişlerdir.
- 5.Bir sivil kapıyı çalar.
- 6.Hizmetçiye sorar:
- Haldun Bey evde mi?
- Bakayım.
- 7.Hizmetçi sivilin arkasında bir resmi polis de görür.
8. Haldun'un ve Macide'nin bulunduğu odaya gelerek haber verir:
- Beyefendi! Polisler geldiler, sizi arıyorlar.
- 9.Macide heyecan içindedir. Haldun'a pencereyi gösterir:
- Haydi, kaç buradan, Haldun, kaç!
- 10.Haldun pencereye bakar. Tereddüt içindedir. Yüzü endişe kırışıklıklarıyla doludur. Düşünür ve karar verir:
- Peki, sen git onları oyala.
- Otuzuncu Sahne
- 1.İki sivil, bir komiser, bir de polis memuru apartmanın holüne girmişlerdir.
- 2.Macide onlara yaklaşır. Heyecanı bellidir:
- Haldun biraz evvel çıktı.
- 3.Komiser etrafına şüphe ile bakar ve sorar:
- Evi arayabilir miyiz?
- 4.Macide bağırır:
- Olmaz, olmaz.
- 5.Bu sırada Haldun'un bulunduğu odada bir silah patlar.
- 6.Macide bir çığlık koparır.
- 7.Bütün polisler silah sesinin geldiği odaya koşarlar.
- 8.Haldun yerde, şakağı kan içinde yatmaktadır. Başının hizasında bir revolver vardır.
9. Macide "Haldun, Haldun!" diye bağırarak üstüne kapanır ve hıçkırmaya başlar.
10. Polisler (...) (...) alırlar.
- 11.Perde karardığı zaman, Haldun'la Macide'nin keman ve piyanoda beraber çaldıkları havaya
(.....)

MAHİYETİ MEÇHUL BİR KÜTÜPHANE: GALATASARAY KÜTÜPHANESİNİN YAPIMI HAKKINDA DÜŞÜRÜLEN TEK TÜRKÇE TARİH MANZUMESİ

*An Unknown Library: The Only Turkish Isopsephic Poem Written About the Construction of the
Galatasaray Library*

Dr. Öğr. Üyesi Talip ÇUKURLU

Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Siirt, Türkiye,
talip.cukurlu@siirt.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
07.02.2022

Kabul/Accepted:
07.03.2022

Sayfa/ Page:
36-45

mecmua.1069585

Öz

“Tarih Düşürme”, Osmanlı şairleri arasında rağbet görmüş bedi’ sanatlardan biridir. Şairler, Arap alfabesindeki her harfin mevcut rakamsal karşılığında faydalanarak şiire mevzu ettikleri olayların tarihini, şiirin dizeleri arasına gizlemişlerdir. “Ebcad” adı verilen bu sistemle birden çok tarih düşürme yöntemi vardır. Kimi zaman bir mısradaki harflerin tamamı toplanır, kimi zaman sadece noktalı/noktasız harfler hesaba alınır, kimi zaman ise verilen ipuçları ile eklemeler veya çıkarmalar yapılarak istenen neticeye ulaşılır.

Osmanlı Devleti’nin yirmi dördüncü padişahı olan I. Mahmud, imar faaliyetlerine önem vermiş, kütüphane yapımı veya kitap koleksiyonlarının zenginleşmesi için büyük çabalar sarf etmiştir. Osmanlı padişahları içinde en çok kütüphane yaptıran padişah unvanına sahiptir. Onun yaptırdığı kütüphanelerden biri olan Galatasaray I. Mahmud Kütüphanesi veya diğer adıyla Galatasaray Mektebi Kütüphanesi bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Çalışmamızda, günümüzde mevcut olmayan kütüphanenin açılış tarihi için XVIII. yüzyıl Osmanlı şairi Vâsık-zâde Erşed tarafından düşürülen ve günümüzde tespit edilebilmiş tek Türkçe tarih manzumesi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: I. Mahmud, Kütüphanecilik, Galatasaray Mektebi Kütüphanesi, Tarih Düşürme, Erşed

Abstract

"Isopsephy" is one of the literary arts that was popular among Ottoman poets. The poets have hidden the history of the events they refer to in the poem, by making use of the numerical equivalent of each letter in the Arabic alphabet, between the lines of the poem. With this system called "Abjad numerals", there are multiple "isopsephy" methods. Sometimes all the letters in a verse are collected, sometimes only dotted/non-dotted letters are taken into account, and sometimes the desired result is achieved by adding or subtracting from the clues given.

Mahmud I, the twenty-fourth sultan of the Ottoman Empire, gave importance to construction activities and made great efforts to build libraries or enrich book collections. He has the title of the sultan who had the most libraries built among the Ottoman sultans. One of the libraries he had built, Galatasaray Mahmud I Library, or Galatasaray School Library, is the subject of this article. In our study, the isopsephy written by the 18th century Ottoman poet Vâsık-zâde Erşed for the opening date of the library will be examined. This poem is the only Turkish poem found today.

Keywords: Mahmud I, Librarianship, Galatasaray School Library, Isopsephy, Erşed

Atf/Citation: Çukurlu, T. (2022). Mahiyeti meçhul bir kütüphane: Galatasaray kütüphanesinin yapımı hakkında düşürülen tek Türkçe tarih manzumesi. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 36-45

Sorumlu Yazar/Corresponding: Dr. Öğr. Üyesi Talip ÇUKURLU

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

Edebiyat ve tarih birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Tarihî olaylar edebî metinlerin konusunu etkiler, edebî metinler ise tarihî olayların hafızalarda kalmasını sağlar. Bu ifadeler bütün edebî metinleri kapsamasa da tarih manzumeleri, tarihe mal olmuş olayların birer canlı şahididirler. Bir kişinin doğumu, düğünü, ölümü, bir binanın yapımı veya restorasyonu, yeni bir göreve atanma, padişahın tahta çıkması, bir eserin tamamlanması, sakal bırakma, büyük depremler, afetler gibi hemen hemen hayatın her safhası şiirlere yansımış ve “tarih düşürme” yöntemiyle bu olayların gerçekleşme zamanları kayıt altına alınmıştır.

Bu makalede I. Mahmûd’un yaptırdığı fakat günümüze kadar ulaşamayan Galatasaray I. Mahmûd Kütüphanesinin inşası üzerine Vâsık-zâde Erşed tarafından düşürülmüş ve günümüzde tespit edilebilen tek Türkçe tarih manzumesi incelenecektir. Makalenin birinci bölümünde, I. Mahmûd ve yaptırdığı kütüphaneler üzerinde durulmuş, ikinci bölümde Galata Sarayının inşası ve buraya yapılan kütüphaneden bahsedilmiş, üçüncü bölümde ebced hesabı ve tarih düşürmenin önemine değinilmiş, dördüncü bölümde incelenen şiirin sahibi Erşed’in hayatı ve dîvânı hakkında bilgi verilmiş, beşinci ve son bölümde ise Erşed’in kaleme aldığı tarih manzumesi incelenerek çevriyazılı metni okuyucuların istifadesine sunulmuştur.

1. MAHMÛD VE KÛTÛPHANELER

Kütüphane, Osmanlı mimarisi için nispeten yeni bir yapı türüdür ve örneklerin çoğunluğu XVIII. yüzyıla aittir (Karakaya, 2020, s. 135)¹. III. Ahmed (1703-1730)² ve sadrazam Damat İbrahim Paşa’nın (öl. 1730) kütüphane kurma ve kitap koleksiyonu oluşturma çabaları, I. Mahmûd (1730-1754) döneminde zirveye ulaşmış, yirmi dört yıl süren iktidarında kendisi ve devlet ricalinin destekleriyle günümüze ulaşan on dört kütüphane inşası ile Osmanlı tarihinde bir ilk gerçekleştirilmiştir. En çok kütüphane tesis eden bani I. Mahmûd, aynı zamanda bütün Osmanlı hanedanı arasında en çok kütüphane tesis eden sultandır.³ Kendi adına Nuruosmaniye Kütüphanesi de dâhil 4 müstakil kütüphane kurmuş (Ayasofya, Galata Sarayı, Fatih ve Süleymaniye) buralara vakıf gelirleri tayin ettirmiş, Süleymaniye Camisi içindeki kütüphaneyi yeniden düzenletmiş, Topkapı Sarayı Revan Köşkü’nü kütüphaneye dönüştürmüştür (Özcan, 2003, s. 352; Şahin, 2009, s. 113-119).⁴

XVIII. yüzyılda kütüphanelerin kitap koleksiyonları artmış, müstakil kütüphane binaları yaygınlaşmış ve buna bağlı olarak kütüphane yapılarının özgün mimarisi oluşmuştur. Dönemin banileri, düzenledikleri vakfiyelerde kütüphanenin işleyişini belirleyen kurallar koymuştur. XVIII. yüzyılda düzenlenen vakfiyelerin daha ayrıntılı olması döneme özgü gelişmelerdendir (Aynur, 2014, s. 683-733; Erünsal, 2015, s. 190; Karakaya, 2020, s. 135).

¹ Kütüphanecilik tarihi alanında yapılan çalışmalardan bazıları için bk. Alar, H. (2001). Kütüphaneciliğin Tarihçesi ve İlk Kütüphaneler, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 6, 295-308; Cunbur, M. (1963). Türk Kütüphaneciliğinin Tarihi Kökleri, *Türk Kütüphaneciliği*, 12(3-4), 105-116; Erünsal, İ. E. (2015). Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik, *Milli Eğitim*, S. 208, 193-199.

² Makale boyunca parantezler içinde verilen tarihler padişahlar için saltanat sürelerini, diğer kişiler için doğum ve/ya ölüm tarihlerini göstermektedir. Aynı ismin birden fazla bulunması durumunda sadece ilk ismin yanında tarihler verilmiştir.

³ Kitaba ve kütüphaneye çok ilgi duyan I. Mahmûd için birçok şiir kaleme alınmıştır. Hıfzî Ağa’nın (öl. 1173/1759-1760) derlediği I. Mahmûd üzerine yazılan şiirler mecmuası hakkında yapılan bir çalışma için bk. Aynur, H. ve Şen, M. (2019). Hıfzî Ağa’nın I. Mahmûd İçin Yazılan Şiirler Mecmûası (TSMK-Revân 1977) Üzerine, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 3(4), 39-73.

⁴ Aynur çalışmasında I. Mahmûd’un on bir kütüphaneden altısının bânisi ve kurucusu olduğu, beşine de kitap bağışlayarak koleksiyonlarının zenginleşmesine katkıda bulunduğunu belirtmektedir. Bu kütüphanelerin listesi için bk. Aynur, 2014: 683-684. Ayrıca Fatih Külliyesi’ndeki I. Mahmûd Kütüphanesi hakkında Halîb Bey’in, kitap isimleriyle söylediği, benzeri nadir görülen bir tarih manzumesi üzerine yapılan değerli bir çalışma için bk. İnan, G. (2020). Kitaplarla Tarih Yazmak: Fatih Külliyesi’ndeki I. Mahmûd Kütüphanesi İçin Kitap İsimleriyle Söylenmiş Bir Tarih Manzumesi, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 25, 421-490. Bunun yanı sıra, çalışmamıza konu olan şair Erşed’in babası Vâsık (Mehmet Emin Efendi d. ? – öl. 1165/1751-52) da Fatih Külliyesindeki kütüphane için bir tarih manzumesi düşürmüştür (İnan, 2020, s. 426).

Kütüphanelerin başlıca kuruluş sebebi kitapları muhafaza etmek ve bunlardan yararlanılmasını sağlamaktır. Yararlanma; kıraat (kütüphane içinde okuma), istinsah (çoğaltma) ve iâre (ödünç verme) şeklindedir. Ayrıca XVIII. yüzyılda öğretim ve ibadet gibi ek işlevler üstlenen kütüphaneler de vardır; bu dönemde öğretmenler kütüphane kadrosu içine alınmış, I. Mahmûd devri ile kütüphanede öğretim düzenli bir şekil almış hatta derslere devam eden öğrencilere günlük ücret verilmiştir. Atıf Efendi Kütüphanesi ise, vakfiyesinde kütüphanede namaz kılımlı ile ilgili kayıtlar içermesi açısından ilginçtir. Ayrıca Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi ve Galatasaray Kütüphanesinde kutsal gecelerde “sakal-ı şerif” ziyaretinin yapıldığı da bilinmektedir (Erünsal, 1988, s. 244). Bu gelişmeleri, kütüphanelerin müstakilleşmesi, ayrıldığı kurumların fonksiyonlarından bazılarını üstlenmesi şeklinde yorumlamak da mümkündür (Şahin, 2009, s. 121-122).

Kütüphaneler, bu dönemde, ağırlıklı olarak medreselerin dâhil olduğu yapılarla birlikte düşünülmüştür. Topkapı ve Galata sarayları içinde de Enderun mekteplerinin bulunduğu düşünüldüğünde, kütüphanelerin öncelikle yükseköğrenimle ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır (Şahin, 2009, s. 124).

Hatice Aynur, I. Mahmûd’un İstanbul’da inşa ettirdiği üç kütüphaneye –gerek personel sayısından gerekse koleksiyonlarından anlaşıldığı üzere- özel önem verdiğini ifade etmektedir. Sultanın; Ayasofya, Fatih ve Galatasaray Mektebi Kütüphanesine özel ilgi göstermesi bu kütüphaneler için tarih manzumeleri yazılmasını da etkilemiştir. Söz konusu çalışmada Ayasofya Kütüphanesi hakkında dokuz, Fatih Kütüphanesi hakkında beş ve Galatasaray Mektebi Kütüphanesi hakkında ise bir tane tarih düşürüldüğü ifade edilmiştir (2014, s. 684).⁵

2. GALATA SARAYI VE GALATASAY I. MAHMÛD KÜTÜPHANESİ

Galata Sarayı, II. Bayezid (1481-1512) tarafından yaptırılmış, III. Ahmed devrine kadar birkaç defa kapanıp açılmış, III. Ahmed tarafından yeniden imar ve ihya edilmiştir (Cunbur, 1960, s. 2; Erünsal, 1996, s. 323; İpşirli, 1996, s. 322). II. Bayezid döneminde Galata Sarayı’na ilk olarak mektep ve darüşşifa yapılmıştır. Mektebe, İstanbul dışından devşirilip getirilen zeki, fiziği düzgün öğrenciler kabul edilmiştir. II. Süleyman (1687-1691) döneminde eğitim kalitesi yükselttilerek Acemi Ocağı’na denk eğitim verilmiştir. II. Selim (1566-1574) Galatasaray Ocağı’nı kaldırmış, III. Murad’ın (1574-1595) tekrar açtığı Ocağı, I. Ahmed (1603-1617) dağıtmıştır. XV, XVI ve XVII. yüzyıllarda görülen toplumsal ve siyasî gelişmeler Galatasaray Ocağı’nın kaderini şekillendirmiştir. III. Ahmed döneminde özellikle Sadrazam Şehit Ali Paşa’nın (öl. 1716) katkılarıyla ocak, Enderun’a öğrenci yetiştirecek konuma yükselmiştir. XIX. yüzyılda Tophane yangınında yok olan binanın yerine II. Mahmûd (1808-1839) 1821 yılında kargir yeni bir bina inşa ettirmiştir. Galatasaray Ocağı çeşitli işlevlerle kullanıldıktan sonra 1868’de Mekteb-i Sultânî adını alarak eğitim işlevini korumuştur. Bina günümüzde Galatasaray Lisesi olarak hizmet vermeye devam etmektedir (İpşirli, 1996, s. 323; Sakaoğlu, 1994, s. 367-368).⁶

“Galatasaray I. Mahmûd Kütüphanesi” veya “Galatasaray Mektebi Kütüphanesi” olarak isimlendirilen kütüphane, Galata Sarayı avlusunda idi (Cunbur, 1960: 2). Sultan I. Mahmûd tarafından yaptırılmış ve kütüphanenin inşası Muharrem 1168/Ekim 1754’te bitirilmiş, törenle açılmıştır (Erünsal, 1996, s. 323; İsfendiyaroğlu, 1954, s. 115-117, 268-269). Ata tarihinde, günümüzde mevcut olmayan kütüphane binasının mimarî olarak Ayasofya ve Fatih kütüphaneleriyle benzer olduğu, yapının taş malzemeye inşa edildiği ve mimarisinin mükemmel olduğu belirtilmiştir (Aynur, 2014, s. 704; İsfendiyaroğlu, 1954, s. 114,271-273). Ahmed Vâsif Efendi’nin, “*Mehâsinü’l-Âsâr ve Hakâ’ikü’l-Ahbâr*” adlı eserinde 1167/1753 yılı olayları kaydedilirken “binâ-yı kitâb-hâne-i der Sarây-ı Galata” başlığı altında Galata Sarayına yapılan kütüphanenin üç ayda tamamlandığı, kitap bulmakta güçlük çeken fakir öğrencilerin faydalanması için yapıldığı, saraydaki büyük odanın karşısında bulunduğu,

⁵ Bahsi geçen kütüphanelerin görselleri, yapımı, mimarisi, koleksiyon bilgileri hakkında ayrıntılı bilgi için adı geçen esere bakılabilir.

⁶ Galatasaray Lisesi hakkında detaylı bilgi için şu çalışmalara bakılabilir: Engin, E. (2007). *Galatasaray Lisesi (1923-1950 Dönemi)*. [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi; İsfendiyaroğlu, F. (1954). *Galatasaray Tarihi*, Doğan Kardeş Yayınları.

sağ ve solunda iki de çeşme mevcut olduğu belirtilmektedir (Cunbur, 1960, s. 2-4). Kütüphanenin niye kapandığı, I. Mahmûd'un yaptırdığı yapının ne olduğu konusunda net bilgiler yoktur (Şahin, 2009, s. 334-335)⁷. Kütüphane 83 yıllık hizmetinin ardından kapanmış, toplam 901 eserin 457'si Fatih, 444'ü Ayasofya Kütüphanesine gönderilmiştir (Cunbur, 1960, s. 5'ten naklen Baykal, 1953, s. 111; Ünver, 1963, s. 44).

I. Mahmûd, Galatasaray'da kurduğu kütüphaneye çok sayıda kitap bağışlamıştır. Büyük kısmı klasik medrese kitaplarından oluşan bu koleksiyonun arasında altı Kur'an, yetmiş beş tefsir, on iki tefsir haşiyesi, on kıraat kitabı, yüz kırk dokuz hadis, otuz beş fıkıh haşiyesi, feraiz ve fetva, on altı usul-ı fıkıh, kırk altı kelâm, otuz dokuz lügat, on üç sarf, seksen beş nahiv, otuz mantık, elli fıkıh, üç hikmet, altı maani, yüz elli edebiyat, yetmiş sekiz tarih, altı âdâb, yirmi iki matematik, on iki heyet, on altı adet tasavvufî ilgili kitap, yirmi iki murakkaat mecmuası bulunmaktadır. Kütüphaneye vakfedilen kitapların toplam miktarı dokuz yüz birdir (Cunbur, 1960, s. 4).

Kütüphanenin tarih manzumesi Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'ye (öl. 1184/1770) aittir ve Arapça yazılmıştır. İki satırlık manzum eserin Türkçesi şöyledir: “*Hâkim harika bir tarih düşürdü, öyleyse yazın! Cömert Sultan Mahmûd bir kütüphane yaptırdı*” (Aynur, 2014, s. 704). Aynur, bu şiirin Galatasaray Mektebi Kütüphanesi için “şu anda” elde olan tek tarih manzumesi olduğunu belirtmiştir. Bu yazıda ele aldığımız Erşed'in şiiriyle Galatasaray Mektebi Kütüphanesi için yazılan yeni bir tarih manzumesi tespit edilmiştir ve bu şiir “şimdilik” tespit edilebilen tek Türkçe tarih şiiridir.

3. EBCED HESABI VE TARİH DÜŞÜRME

Ebcad, Arap alfabesindeki harflerin kolaylıkla hatırlanmasını sağlamak için eski dönemlerde geliştirilmiş bir sistemin unvanıdır. Arap alfabesindeki bütün harfler anlamsız sekiz kelime ile kodlanmıştır. Bu kelimelerin ilki “ebced” şeklinde okunduğu için bu sistem “ebced hesabı” adıyla anılmıştır. (Diğer kelimeler ise sırasıyla şunlardır: Hevvez, hutî, kelemen, sa'fes, kareşet, seha, dazığı/dazığülen.) Bu sistemde her harfin rakamsal bir karşılığı vardır. Arap alfabesindeki yirmi sekiz harf; birden ona kadar birer birer, ondan yüze kadar onar onar ve yüzden bine kadar yüzer yüzer sayılarak bir rakam ile karşılanmıştır (Pakalın, 2004, s. 493; Pala, 2005, s. 129; Uzun, 1994, s. 68). Bu açıdan bakılırsa her bir kelime veya cümle, bir rakamlar topluluğudur. Pala'nın bildirdiğine göre eskiden ebced ile konuşulabilir, şakalaşılabilir, hatta küfredilebilirdi (2005, s. 438).

Ebcad hesabı; doğum, ölüm, bir eserin tamamlanması, bir kişiye isim verilmesi, düğün, savaş, devlet erkânının görev alması, mimari bir yapının vücut bulması gibi birçok önemli olayın yıl olarak tarihini ortaya koymak için kullanılmış ve bu uygulama şairler arasında bir gelenek haline gelmiştir. Klasik şiirimizdeki “tarih düşürme” sanatının temelinde ebced hesabı bulunmaktadır. “Tarih” veya “tarih düşürme”, ebced hesabına göre harflerin toplamı, bir hadisenin meydana geldiği zamanı gösteren kelime, cümle, mısra, beyit ya da bentlerle yapılan edebî sanattır. Genellikle istenilen tarih son mısradan belirtilir. Ebced hesabının Orta Çağ'dan bu yana kullanıldığı bilinmekle beraber bir edebî sanat olarak tarih düşürmenin ilk defa ne zaman kullanılmaya başlandığına dair kesin bir bilgi yoktur.

Edebî anlamda ilk manzum tarihler XIV. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. Anadolu'da ilk manzum tarih mısramı Fatih devri âlimlerinden Hızır Bey'in söylediği rivayet edilmiştir (Demirel, 2008, s. 380; Kalyon, 1998, s. 61-62). XVIII. yüzyılda en verimli dönemine ulaşan tarih düşürme (Karabey, 2011, s. 80), XIX. yüzyılın başlarında Adanalı Sürûrî ile doruk noktasına ulaşmıştır. Mevlevî, hiçbir şairin Sürûrî'nin seviyesine ulaşamayacağını söylemiştir (1994, s. 147).

Tarihler, önemli sayılabilecek olaylar için düşürülür. Bunu iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci grupta herkes için önemli kabul edilen bir padişahın tahta çıkması, sadrazam, kaptan-ı derya ve şeyhülislam vb. atamaları, zaferler, fetihler, antlaşmalar, büyük afetler, büyük camilerin yapılması veya şehzadelerin doğumu, ölümü, düğünü gibi olaylar bulunur. İkinci grupta ise daha çok tarih düşüren birey için önem arz eden eşinin, çocuğunun vb. doğumu, ölümü, sünneti/düğünü, eserini

⁷ Vâsif Tarihi'nde, Hammer'de, Ata Tarihi'nde kütüphanenin yapımı ve açılışı hakkında verilen bilgileri tek bir kaynaktan okumak için bk. Karakaya, 2020, s. 196-200.

tamamlaması, hiciv ve istihzaları konu edinen tarih manzumeleri yer alır (Çukurlu, T. ve Düzenli, M.B. 2021, s. 311).

Tarih düşürme, farklı yazarlarca çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir.⁸ Tarih bulma yöntemlerine göre tarihlere çeşitli isimler verilmiştir. Sözelimi bir tarih mısraındaki veya beytindeki harflerin hepsinin toplanmasına “tam tarih”, sadece noktalı harflerin toplanmasına “menkut/mu’cem/mücevher/cevher/gevher/güher tarih” isimleri verilmiştir. Tarih mısraındaki veya beytindeki sadece noktasız harfler hesap edilirse “mühmel/sade tarih” denilmiştir. Tarih düşürme, bir edebî sanat haline gelince şairler yeteneklerini göstermek için zamanla farklı tarihler de icat etmişlerdir. Örneğin, eksik veya fazla olan rakamın önceki dizede veya dizelerde söylenmesiyle oluşturulan tarihe “ta’miyeli tarih” denilmiştir. Bu eksik veya fazla değerler açıkça söylenebileceği gibi bulmaca şeklinde de söylenebilmektedir. Bir beyitte iki defa söylenen tarihe “tarih-i dü-tâ”, dizede hem tarihin söylenmesi hem de harflerin toplanmasıyla elde edilen tarihlere “lafzen ve manen tarih”, bilmece şeklinde söylenen tarihlere ise “lugazlı tarih” adı verilmiştir (Mevlevi, 1994, s. 146-149; Pakalın, 2004, s. 401-402; Pala, 2005, s. 438-439; Yakıt, 2017).

4. VÂSIK-ZÂDE ERŞED’İN HAYATI VE DÎVÂNI

XVIII. yüzyıl Osmanlı şairlerinden olan ve Erşed mahlasını kullanan şairin asıl adı Abdülhamid’dir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan şairin babası, Vâsık mahlasıyla şiirler yazan Mehmed Emin Efendi (d. ? - öl. 1165/1751-1752), ağabeyi Re’fet mahlasıyla şiirler yazan Mehmet Aziz Efendi’dir (d. 1136/1723-1724 - öl. 1179/1765-1766). Annesi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Râmiz’in, Âdâb-ı Zurefâ isimli eserindeki bilgilere göre 1147/1734-1735 yılında âlim bir ailede doğan Erşed, çocukluğundan itibaren ilim tahsil etmiş ve medrese eğitimi tamamlandıktan sonra müderris olmak için beklemeye (mülazemet) başlamıştır (Erdem, 1994: 22). Sicill-i Osmânî’de ise müderrislik yaptığı belirtilmiştir (Akbayar, N. ve Kahraman, S. A. 1996, s. 485). Birçok kaynağın ortak görüşüne göre Erşed, müderris olmadan genç yaşta vefat etmiştir (Erdem, 1994, s. 22; Oğraş, 2018, s. 38; Öztürk, 2018, s. 45).

Erşed’in ölüm tarihi hakkındaki bilgiler de değişiklik göstermektedir. Es’ad Mehmed Efendi’ye göre yirmi yaşına ulaşmadan (1166-1167) vefat etmiştir (Oğraş, 2018, s. 38). Silâhdâr-zâde (Öztürk, 2018, s. 45), Şefkat (Kılıç, 2017, s. 44) ve Sicill-i Osmânî (Akbayar, N. ve Kahraman, S. A. 1996, s. 485)’ye göre 1175 yılında, Râmiz (Erdem, 1994, s. 22) ve Arif Hikmet (Çınarcı, 2019, s. 25)’e göre 1176 yılında vefat etmiştir. Erşed, “*Yâvedûd iskelesinde Hadîce Sultân câmi’-i şerifi mukabilinde defn*” edilmiştir (Erdem, 1994, s. 22).

Erşed şiir ve inşada benzersiz, güzel söz söyleyen (Erdem, 1994, s. 22), asrında şiir ve inşasıyla meşhur olmuş (Oğraş, 2018, s. 38), genç yaşta vefat etmesine binaen şiirlerindeki kusurların mazur görülebileceği bir şair (Çınarcı, 2007, s. 28) olarak tavsif edilmiştir.

Erşed’in bilinen tek eseri *Dîvân*’ıdır⁹. Medine Arif Hikmet Kütüphanesi 117/811 numarada kayıtlı olan *Dîvân*’ın tanıtımı, *Dîvân*’da bulunan bir şehrengiz ve *Dîvân*’daki tarih manzumeleri üzerine birer makale kaleme alınmıştır. (Çukurlu, 2022, s. 13-23; Kurtoğlu, 2021, s. 835-851; Yıldız, 2021, s. 767-783). Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi 2903 numarasıyla Medine Arif Hikmet Kütüphanesi 198 numarada mevcut olduğu belirtilen “*Dîvân-ı Re’fet*” adıyla, Erşed’in ağabeyi Mehmet Aziz Efendi adına kaydedilmiş eserin aslında 117/811’de kayıtlı Erşed’in *Dîvân*’ının farklı bir zamanda çekilmiş fotoğrafları olduğu tespit edilmiştir (Çukurlu, 2022, s. 13-23).

Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi 2903 numarada bulunan *Dîvân*’ın 42b sayfasında bulunan “tertîb-i dîvân eyledim”(1168), “tertîb-i dîvân-ı bedî” (1169), “hüsn-i hitâmî” (1169) gibi ifadelerle 1169/1755-1756 tarihini düşürme çalışmalarından hareketle Erşed’in *Dîvân*’ını bu tarihte tamamlamış

⁸ Muharrem Mercanlıgil’in tasnifi için bk. 1960, s. 65-90. İsmail Yakıt’ın tasnifi için bk. 2003, s. 415-526. Klasik tasnif türlerinde bulunmayan, XVIII. yüzyıl Osmanlı şairi Enderunlu Fâzıl’ın icat ettiği yeni tarih türleri için bk. Çukurlu, T. ve Düzenli, M. B. 2021, s. 308-327.

⁹ Kurtoğlu, Erşed’in, Taşlıcalı Yahyâ’ya mersiye mahiyetinde yazdığı bir tarih manzumesinden hareketle Yahyâ’nın *Gencîne-i Râz* isimli eserine Erşed tarafından bir zeyl yazılmış olabileceğini dolayısıyla “*Gencîne-i Râz Zeyli*”nin Erşed’in henüz ele geçmemiş bir eseri olabileceğini belirtmiştir (2021: 838).

olabileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca eserin derkenarlarında bulunan ve sonradan eklendiği anlaşılan bazı şiirlerin baş tarafına, şiirin kaleme alındığı tarihler yazılmıştır. Bu tarihlerin çoğu 1170'i ve biri de 1171 tarihini göstermektedir. Bununla birlikte *Dîvân*'ın tertibi içerisindeki tarih manzumeleri 1169 tarihine kadardır. 1169 (biri hariç) ve üzerini işaret eden bütün tarihler derkenarlarda bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum, *Dîvân* tamamlandıktan sonra eklemeler yapıldığını göstermektedir. *Dîvân*'daki kimi tasarruflardan hareketle eserin müellif hattı olabileceği ve temize çekilmek istendiği kuvvetle muhtemel görünmektedir. Bu durum eserin başka bir nüshası olma ihtimaline de işaret etmektedir.

5. VÂSIK-ZÂDE ERŞED'İN GALATASARAY KÜTÜPHANESİ İÇİN YAZDIĞI TARİH MANZUMESİ

Vâsık-zâde Erşed Dîvânı'nda 28 adet tarih manzumesi bulunmaktadır. Bunlardan biri de günümüzde binasından iz kalmayan Galatasaray I. Mahmûd Kütüphanesi için yazılmış olan tarihtir. Erşed manzumesini kaside nazım şekliyle ve aruzun remel bahrinin en çok kullanılan kalıplarından biri olan *Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/Fe'ilün* kalıbıyla kaleme almıştır. Aruzu oldukça başarılı uygulayan Erşed hemen hiç aruz hatası yapmamıştır.

Kaside on bir beyitten meydana gelmiştir ve Erşed son beytin ilk mısraında tarihi noktalı harflerle düşürdüğünü söylemiştir. Kasidenin başlığında Sultan Mahmûd'un yaptırdığı kütüphane hakkında yazılan bir tarih manzumesi olduğu belirtilmiştir. Manzume, kaside nazım şekliyle yazılmış olsa da klasik bir kaside tertibi göstermemektedir. Redif bulunmayan kasidede mürdef kafiye kullanılmıştır. Kasidenin son mısraında bulunan noktalı harflerin toplamı 1167/ 1753-54 tarihine işaret etmektedir ki bu tarih, Erşed'in en çok (8 adet, tüm tarihlerin %29'u) tarih düşürdüğü yıldır:

Harf-i mu'cemle dedi bendesi **Erşed** târih

Ne 'aceb oldu kütüb-hâne-i Sultân Mahmûd

ن ج ب ی ت ب خ ن ن

H 1167 / M 1753-54

Erşed bu tarihi yazdığı anda henüz 20 yaşındadır. Yaşının küçük olmasına rağmen aruzu hemen hemen kusursuz kullanmış, kafiyede hata yapmamış, şiiri edebî sanatlarla süslemiş ve tarih mısraında hatasız bir şekilde tam tarihi düşürebilmiştir. Erşed'in düşürdüğü bu tarih, Galatasaray I. Mahmûd Kütüphanesinin inşası için düşürüldüğü tespit edilebilen tek Türkçe tarih manzumesidir.

Erşed'in yazdığı tarih manzumesinin dil ve üslubu Osmanlı şiirinin klasikleşmiş çerçevesindedir. Tarih manzumelerinde asıl tarihin düşürüldüğü bölüme gelmeden önce, tarihin düşürüldüğü konuya veya tarihe konu olan şahsın özelliklerine uygun konulara değinilir. Bu kısımlar şairin sanatını sergilediği bir tür doldurma bölümleridir. Tarih manzumeleri bir açıdan bakıldığında Dâriyye/Kasriyye türüyle de benzerlik gösterir. Adı geçen türde, devlet büyüklerinin yaptırdıkları saray, cami vb. mimari eserler çeşitli yönleriyle tasvir edilir; devlet büyüğünün yaptırdığı mimari eser onu medhetmek için bir vesiledir. Bu yüzden bu türdeki eserler daha çok kaside veya kıt'a nazım şekilleriyle yazılmıştır (Koç, 2019: 88). Dâriyyelerde, çoğunlukla inşa edilen yapının özelliklerine değinilir fakat Erşed'in manzumesinde kütüphanenin özelliklerinden bahsedilmemiştir. Erşed, kalıplaşmış övgü sözleriyle şiirine başlamış ve Sultan Mahmûd'un melek yaratılışı olduğu, halkın onun gibi birini istediği, onun güzellik mülkünün hükümdarı olduğu ve Hz. Allah'ın, ona, doğruya sevkeden Hızr'ı rehber ettiği övgülerine yer vermiştir.

Üçüncü beyitte Hz. Allah'ın Sultan Mahmûd'u koruması yönünde dua edilmiştir. Dördüncü beyitte, her gün yeni binalar inşa ettiği ve bunların sayısız olduğu söylenerek tekrar övgüye geçilmiştir. Beşinci beyitte ise feleğin, yapılan kütüphaneye gıptayla baktığı teşbihi yapılmıştır. Sonraki beyitlerde ise, hasenât yapılacaksa eğer bunun gibi değerli bir hasenâtın yapılması gerektiği, bunun gibi güzel bir

haseneyi cihanın daha önce görmediği, bu bina sayesinde hükümdarın sayısız hayır dua aldığı söylenmiştir.

Tarihi kaynaklarda binanın yapısı hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Maalesef Erşed de şiirinde bu hususa değinmemiştir fakat kütüphanede “her ilm ü hüner”den sayısız kitap olduğuna, zor bir meseleyi halletmek isteyen bir kişinin kütüphaneye girdiğinde o meseleyi kolaylıkla halledebileceğine yer vererek kütüphanenin eser bakımından zengin olduğunu belirtmiştir.

Erşed, tarih beytinden önceki son beyitte Allah’a dua ederek Sultan’ı hatadan muhafaza etmesini, Sultan’ın düşmanlarını ise gazap kasırgalarıyla perişan etmesini talep etmiştir.

Tārīḫ-i Zībā Berāy-ı Kütüb-ḥāne ez-Āşār-ı Hümāyūn-ı Sultān-ı Cem-sipāḫ Ḥān-ı Gerdūn-Bār-gāh Sultān Maḥmūd Ḥān-ı Gāzī Raḥimehullāh¹⁰

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

... - - / ... - - / ... - - / ... -

- 1 Melik-i milk-i ḥāsen Ḥāzret-i Sultān Maḥmūd
Nüşā-i zāt-ı melek-ḥāşlet-i ḥalkā maḥşūd
- 2 Dā'imā rehberī-i Ḥızr-ı hidāyetle añā
Rāh-ı tevḫīki beyān etmede Rabb-i ma' būd
- 3 Şaklāya maḥfaẓa-i ḥıfz-ı ḥafīẓında anı
' İzz ü şevket ile hem-vāre Ḥudāvend-i vedūd
- 4 O şeh-i pāk-eşer himmet-i ḥāniyye ile
Gün-be-gün etmede ābād-ı binā nā-ma' dūd
- 5 Ḥāsenāti şeh-i zī-şān-ı cihāniñ böyle
Bu kütüb-ḥāne ki oldu felege ğıbta-nümūd
- 6 Ḥabbezā himmet olur ise bu resme olsun
Gördü mü çeşm-i cihān böyle binā-yı mes' ūd
- 7 Kesb ise ancak olur ḥayrı yek-ā-yek kazanır
Kāle-i ḥayra alır ḥayr-ı du' ā nā-ma' dūd
- 8 Nice gencine-i her ' ilm ü hüner denmez añā

¹⁰ Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi 2903, *Dîvân-ı Re'fet*, 9a-9b.

- Nüsaḥ-i bî-^ç ad ü iḥṣâ ne ki var hep mevcûd
- 9 Emr-i düşvârını ḥalle giricek ehli añâ
Olur ol demde hemân cilve-nümâ-yı maḳṣûd
- 10 Şaḳla yâ Rabb ḥaṭâdan o şeh-i manşûru
Tünd-bâd-ı ğâzabıñla kıl ^ç adûsun nâ-bûd
- 11 Ḥarf-i mu^ç cemle dedi bendesi **Erşed** târiḥ
Ne ^ç aceb oldu kütüb-ḥâne-i Sulṭân Maḥmûd H 1167 / M 1753-54

Sonuç

Sultan I. Mahmûd, Patrona Halil İsyânı'nın bir sonucu olarak tahta çıkmış, isyan hareketlerini bastırdıktan sonra giriştiği yenilik ve inşa faaliyetleriyle Osmanlı mimarisine büyük katkıları olmuş bir padişah'tır. I. Mahmûd bilhassa kütüphane yapımına önem vermiş ve Osmanlı hanedanı içinde en fazla kütüphane yaptıran padişah unvanını almıştır. Hükümdarın yaptırdığı veya desteklediği birçok kütüphaneden biri de Galata Sarayı'na üç ay gibi kısa bir zamanda inşa ettirdiği kütüphanedir. Maddî durumu iyi olmayıp da kitap alamayan öğrencilerin istifadesi için açılmış olan bu kütüphane bugün mevcut değildir.

Galatasaray I. Mahmûd Kütüphanesinin mimari yapısı hakkında detaylı bilgiler günümüz için mevcut değildir. Kitap sayısı bakımından zengin olduğu bilinen kütüphane için bilinen tek tarih, Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'nin Arapça düşürdüğü tarih beyti idi. Vâsık-zâde Erşed'in *Dîvân*'ında bulunan 28 tarih manzumesinden biri olan ve Galatasaray Mektebi Kütüphanesi için yazılan tarih manzumesinin tespit edilmesiyle bahsedilen kütüphanenin inşası için kaleme alınan ikinci tarih şiiri tespit edilmiş oldu. Bu şiir Türkçe bir tarih olması hasebiyle Galatasaray Mektebi Kütüphanesi için yazılmış -şimdilik- tek Türkçe tarih manzumesidir.

Manzume kaside nazım şekliyle yazılmıştır ve on bir beyitten ibarettir. Klasik şiir geleneği çerçevesinde yazılmış; Sultan methedilmiş, Sultan'ın muhafazası ve muzafferiyeti için dualar edilmiştir. Manzumede kütüphanenin fiziki yapısından bahsedilmediği görülmüş fakat kitap bakımından zengin olduğuna değinildiği tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Akbayar, N. ve Kahraman, S. A. (1996). *Mehmed Süreyyâ Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Alar, H. (2001). Kütüphaneciliğin tarihçesi ve ilk kütüphaneler, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (6), 295-308.
- Atik Gürbüz, İ. (2011). *İlâhî-zâde Mehmed Emîn Vâsık Divan*, Grafiker Yayınları.
- Aynur, H. ve Şen, M. (2019). Hıfzî Ağa'nın I. Mahmûd için yazılan şiirler mecmûası (TSMK-Revan 1977) Üzerine, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 3(4), 39-73.
- Aynur, H. (2014). *I. Mahmûd'un (öl. 1754) kütüphaneleri ve tarih manzumeleri*. A. Aynur, B. Aydın ve diğerleri (Haz.). Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan Sempozyumu. Edebiyat ve Tasavvuf Kütüphanecilik ve Arşivcilik (s. 681-734). Ülke Kitapları.
- Baykal, İ. H. (1953). *Enderun mektebi tarihi*. Halk Basımevi.

- Cunbur, M. (1960). 18. yüzyılda bir okul kütüphanesinin açılışı, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 9(1-2), 1-5.
- Cunbur, M. (1963). Türk kütüphaneciliğinin tarihi kökleri, *Türk Kütüphaneciliği*, 12(3-4), 105-116.
- Çınarcı, M. N. (2019). *Şeyhü'l-İslam Arif Hikmet Bey'in Tezkiretü's-Şu'arâsı ve transkripsiyonlu metni*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap. 14.10.2021 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64059.seyhulislam-arif-hikmet-bey-tezkiresipdf.pdf?0> adresinden erişilmiştir.
- Çukurlu, T. ve Düzenli, M. B. (2021). Enderunlu Fazıl'ın tarih-i nev-icadları, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(27), 308-327.
- Çukurlu, T. (2022). Vâsık-zâde Erşed Dîvânı'ndaki tarih manzumeleri üzerine bir inceleme, *Premium E-Journal of Social Sciences*, 6(18), 13-23.
- Demirel, Ş. (2008). Antep'li Aynî Divanı'ndaki tarih manzumeleri üzerine bir inceleme. *Turkish Studies*, 3(4), 372-398.
- Engin, E. (2007). *Galatasaray Lisesi (1923-1950 Dönemi)*. [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi
- Erdem, S. (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zurefâ'sı inceleme-tenkidli metin-indeks-sözlük*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Erünsal, E. İ. (1988). *Türk kütüphaneleri tarihi u kuruluşun Tanzimat'a kadar Osmanlı vakıf kütüphaneleri*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Erünsal, E. İ. (1996). Galatasaray Kütüphanesi. *TDVİA* (C.13, ss. 323). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erünsal, E. İ. (2015). *Osmanlılarda kütüphaneler ve kütüphanecilik*. Timaş Yayınları.
- Erünsal, E. İ. (2015). Osmanlılarda kütüphaneler ve kütüphanecilik, *Milli Eğitim*, (208), 193-199.
- İnan, Göker (2020). kitaplarla tarih yazmak: Fatih Külliyesi'ndeki I. Mahmûd Kütüphanesi için kitap isimleriyle söylenmiş bir tarih manzumesi, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (25), 421-490.
- İpşirli, M. (1996). Galata Sarayı, *TDVİA*, (C. 3, ss.322-323.). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İsfendiyaroğlu, F. (1954). *Galatasaray tarihi*, Doğan Kardeş Yayınları.
- Kalyon, F. (1998). *Ahmet Cevdet Paşa'nın Belagat-ı Osmaniyye'si transkripsiyonlu metin-indeks*. [Yüksek Lisans Tezi]. Harran Üniversitesi.
- Karabey, T. (2011). Tarih düşürme. *TDVİA*. (c. 40, ss. 80-82). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kardaş, M. N. (2008). *Re'fet Mehmet Aziz'in hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve divanının tenkitli metni*. [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Kılıç, F. (2017). *Şefkat Tezkiresi Tezkîre-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap. 14.10.2021 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55753.sefkat-tezkiresi-pdf.pdf?0> adresinden erişilmiştir.
- Koç, H. (2019). *Eski Türk edebiyatında edebi türler*. Ö. Şenödeyici (Ed.), *Eski Türk Edebiyatı Teorik Bilgiler* (s. 81-186), Kut Yayınları.
- Kurtoğlu, O. (2021). *Dîvân bahçesinin erken solan çiçeği: Vâsık-zâde Erşed ve Dîvân'ı*. G. Babaarslan vd. (Ed.), *Prof. Dr. M. Fatih Köksal'a Armağan Kitabı* (s. 835-851), Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Mercanlıgil, M. (1960). *Ebcet hesabı*. Doğu Matbaası.
- Muhammed Aziz Yusuf-zâde, *Dîvân-ı Ref'et*, Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi 2903, Arif Hikmet Kütüphanesi Medine 198.

- Oğraş, R. (2018). *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, e-kitap. 14.10.2021 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59393,esad-mehmed-efendi-bagce-i-safa-enduzpdf.pdf?0> adresinden erişilmiştir.
- Özcan, A. (2003). I. Mahmûd, *TDVİA*, (C. 27, s. 348-352). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, F. (2018). *Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn Tezkire-i Silâhdâr-zâde*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap. 14.10.2021 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58902,tezkire-i-silahdar-zadepdf.pdf?0> adresinden erişilmiştir.
- Pakalın, M.Z. (2004). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. MEB Yayınları.
- Pala, İ. (2005). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Kapı Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (1994). *Beşir Ağa (Hacı)*. N. Akbayan, E. Işın, N. Sakaoğlu ve Diğerleri (Ed.). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (c. 2, s. 174-175). Ana Basım A.Ş.
- Şahin, S. (2009). *Değişim sürecinde Osmanlı mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut dönemi (1703–1754)*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Tahirü'l-Mevlevi (1994). *Edebiyat lügati*. Enderun Kitabevi.
- Uzun, M. İ. (1994). Ebcad. *TDVİA*. (c. 10, s. 68-70). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ünver, A. S. (1963). Galatasaray Kütüphanesi hakkında, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 12(1-2), 43-45.
- Yakıt, İ. (2017). *Türk-İslam kültüründe ebcad hesabı ve tarih düşürme*. Ötüken Yayınları.
- Yıldız, E. (2021). Vâsık-zâde Abdülhamit Erşed ve findıklı şehrengizi, *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7(3), 767-783.

TÜRKÇE VE ARAPÇADA DURUM ZARFLARI –KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMA–

Adverbs Of Manner in Turkish and Arabic –Comparative Study-

Dr. Öğr. Üyesi Osman AKTAŞ

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Bilimleri Bölümü Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, osmanaktas02@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
28.12.2021

Kabul/Accepted:
10.02.2022

Sayfa/ Page:
46-59

mecmua.1049920

Öz

Diller arasında yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, dilbilim ile ilgili çalışmaların önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Dille ilgili yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda iki kavram öne çıkmaktadır: Karşılaştırmalı dil bilim ve karşıtsal çözümleme. Karşılaştırmalı dilbilim, aynı dil ailesine mensup diller arasında karşılaştırma yaparken, karşıtsal çözümlemede karşılaştırmaya konu edinilen dillerin aynı veya ayrı dil ailelerine mensup olmalarının bir önemi yoktur. Ayrıca karşıtsal çözümlemede kelimelerin veya gramer olgularının zaman içinde geçirdikleri değişim de araştırma konusu yapılmaz. Karşıtsal çözümlemede karşılaştırılan dillerin günümüzdeki yapıları esas alınır. Bu yönüyle karşıtsal çözümleme eş zamanlıdır. Ayrıca karşıtsal çözümlemede elde edilen bulguların yabancı dil öğretimini geliştirici bir yönü vardır. Bu çalışmada Türkçedeki durum zarfları Arapçadaki karşılıkları ile ele alınmıştır. Bu çalışma, karşıtsal çözümleme esasına dayalı bir çalışmadır. Türkçedeki durum zarfları niteleme, benzerlik, birliktelik, dilek, görecelik, karşılaştırma, kesinlik, pekiştirme, olasılık, sebep, sınırlama, tekrarlama, üleştirme, vasıta, yaklaşıklık gibi farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Türkçedeki durum zarflarının Arapçadaki karşılıkları hâl, mef'ûlün mutlak, mef'ûlün lieclih ve mef'ûlün fih gibi farklı gramer olguları olabilmektedir. Bu çalışmada Türkçedeki durum zarflarının her bir türü Arapçadaki karşılıklarıyla ele alınmıştır. Çalışmanın Türkiye’de Arapça öğretiminin yapıldığı Arap Dili ve Edebiyatı, Arapça Öğretmenliği, Arapça Mütercim-Tercümanlık ve İlahiyat Fakültelerindeki özellikle tercüme veya tercüme teknikleri derslerine katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Dil Bilgisi, Arapça Dil Bilgisi, Karşıtsal Çözümleme, Zarflar, Durum Zarfları.

Abstract

Comparative studies between languages constitute an important part of studies related to linguistics. In comparative studies on language, two concepts stand out: comparative linguistics science and contrastive analysis. Whereas comparative linguistics compares languages belonging to the same language family, it does not matter if the languages which are the subject of comparison in the contrastive analysis belong to the same or different language families. In addition, the change of words or grammatical rules over time is not the subject of research in the contrastive analysis. The contrastive analysis handles the present structures of the compared languages. In this respect, the contrastive analysis is simultaneous. In addition, the findings of the contrastive analysis have an aspect that improves foreign language teaching. In this study, the adverbs of manner in Turkish are discussed with their counterparts in Arabic. This study is based on contrastive analysis. The adverbs of manner in Turkish may have different meanings such as qualifying, similarity, togetherness, wish, relativity, comparison, certainty, consolidation, probability, cause, limitation, repetition, partition, vehicle or approximation. The Arabic equivalents of the adverbs of manner in Turkish may have different grammar facts such as “haal”, cognate adverb, causative adverb and locative adverb. In this study, each type of adverbs of manner in Turkish is discussed with its Arabic counterpart. The study is expected to contribute to the Arabic Language and Literature, Arabic Teaching, Arabic Interpreting and Theology Faculties in where Arabic is taught in Turkey, especially in translation or translation techniques courses.

Keywords: Turkish Grammar, Arabic Grammar, Contrastive Analysis, Adverbs, Adverbs of manner

Atf/Citation: Aktaş, O. (2022). Türkçe ve Arapçada durum zarfları –karşılaştırmalı çalışma–. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 46-59

Sorumlu Yazar/Corresponding: Dr. Öğr. Üyesi Osman AKTAŞ

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

Dil ile ilgili yapılan çalışmaların gün geçtikçe daha detaylı ve çok boyutlu bir yapıya büründüğü görülmektedir. Bu durum, dil alanında yapılan çalışmalar için bir gelişme ve ilerleme olarak görülebilir. Esasen dilin kendisinin farklı bilim dalları ve hayatın farklı alanları ile olan irtibatı, bahsi geçen durumun ortaya çıkmasında ve bu sürecin hızlanmasında yadsınamaz bir rolü bulunmaktadır. Dile dair kaydedilen çalışmalar, gramer veya morfoloji gibi dilin tek bir yönüyle sınırlı kalmamıştır. Aynı durum Arapça ile ilgili yapılan çalışmalar için de geçerlidir. Sarf, nahiv, belagat ve edebiyat çalışmalarının yanı sıra Arapça öğretimi ve Arapçanın farklı dillerle karşılaştırılması gibi çalışmaların da ilmi ve akademik sahada daha belirgin bir şekilde ortaya konulduğu gözlemlenmektedir.

Türklerin Arapça öğrenimine olan ilgi ve yönelimlerinin yeni bir durum olmadığı söylenebilir. Türklerin kitlesel olarak İslam dinini benimsemelerinden sonra dinin temel kaynaklarının Arapça oluşu hasebiyle Türklerde Arapça öğrenimine ilgi hâsıl olmuştur. Arapların da Türkçeye tamamen uzak kaldıkları söylenemez. Kaşgarlı Mahmud (öl. 1102) tarafından kaleme alınan *Dîvânu Lüğati't-Türk* ve Ebû Hayyân el-Endelüsî (öl. 745/1344) tarafından telif edilen *Kitâbü'l-İdrâk li-lisâni'l-Etrâk* adlı eserler Arapların Türkçe öğrenimine olan ilgilerini ortaya koyan örnek eserlerdendir (Doğan, 2013, s. 9; Işık, 2015, s. 42).

Dünyada konuşulmuş veya hali hazırda konuşulmakta olan diller, biçim ve kaynak bakımından dil ailelerine ayrılmaktadır. Kelime ve cümle yapıları, kelimelerin cümle içindeki dizilişi, kelimelerin fonolojik özellikleri bakımından birbirine benzeyen dillerin aynı dil ailesine mensup olduğu ileri sürülmüştür. Dillerin dil ailelerine ayrıldığı ortaya koyan tasnif, 19. yüzyıldan itibaren bilimsel bir şekilde gün yüzüne çıkmıştır (Halil, 1996, s. 115). Hint coğrafyasında Sanskritçenin keşfedilmesi ve daha sonra Sanskritçenin Yunanca ve Latince ile kıyaslanması ve aralarındaki benzerliğin ortaya çıkarılmasıyla bu dillerin tek bir kaynaktan geldiği fikri benimsenmiştir. Farklı Avrupa dilleriyle İran ve Hint coğrafyasındaki dillerin karşılaştırılması, aralarında kelime ve cümle düzeylerinde yakınlık bulunduğunun tespit edilmesiyle bu dillerin büyük bir dil ailesinin mensupları olduğu düşüncesi iyice netlik kazanmaya başlamıştır (Aksan, 2015, s. 1/123; Hicâzî, t.y., s. 19). Diller arasındaki benzerlikten hareketle dillerin dil ailelerine ayrıldığı düşüncesi her ne kadar 19. yüzyılda belirmeye başlamışsa da birbirine benzeyen dillerin var olduğu düşüncesi veya bazı dillerin köken itibarıyla aynı kaynaktan geldiği düşüncesi daha önceleri dile getirilmiştir. Örneğin İbn Hazm (öl. 456/1064) fıkıh usulüne dair telif ettiği *el-ihkâm fi usûli'l-ahkâm* adlı eserinde Süryanice, Arapça ve İbranice arasındaki benzerlikten hareketle bu dillerin tek bir kaynaktan gelen diller olduğunu ifade etmiştir (İbn Hazm, 1983, s. 1/31-32).

İki veya daha fazla dil arasında yapılan karşılaştırmalı çalışmaları ifade etme sadedinde iki kavramın ön plana çıktığı söylenebilir. Bunlar, *karşılaştırmalı dilbilim* (علم اللغة المقارن / comparative linguistics) ve *karşıtsal çözümleme* (التحليل التقابلي / contrastive analysis) kavramlarıdır. Karşıtsal çözümleme kavramı yerine bazen *karşıtsal dilbilim* (علم اللغة التقابلي / contrastive linguistics) kavramının da kullanıldığı görülmektedir (Mûlûc, 2019, s. 145). Karşılaştırmalı dilbilim, aynı dil ailesine mensup iki dilin karşılaştırılması esasına dayanır (Ebu'l-Hayr, 2006: 11) ve “aynı dil ailesinden olan dilleri, sesbilim, yapıbilim, sözdizimi ve anlambilim yönünden eşleştirerek ortak veya farklı olan yönlerini inceler” (Doğan, 2013, s. 40). Karşılaştırmalı dilbilimde aynı dil ailesine mensup dillerin karşılaştırılmasının temel amacı tarih boyunca var olagelen ortak dilsel özelliklerin tespit edilmesidir. Ayrıca zaman içinde dillerde meydana gelen değişimlerden hareketle değişimlerle ilgili genel kuralların belirlenmesidir (Râcihî, 1995, s. 45). Örneğin “bal” kavramının bazı Avrupa dillerindeki karşılığına bakılacak olursa;

Almanca	→	der Honig
Felemenkçe	→	honing
İsveççe	→	honung
Danca	→	honning
İngilizce	→	honey

Birbirine benzeyen bu kelimelerdeki ortaklıkların incelenmesi yoluyla Hint-Avrupa dil ailesinin alt

kolu olan Germen dillerinde ses yasalarının tespit edilmesine ulaşılmıştır (Aksan, 2015, s. 1/133).

Karşıtsal çözümleme ise karşılaştırmalı dilbilimin aksine (Tanç, 2015, s. 2) dil aileleri ile ilgilenmez. Karşıtsal çözümlemede de farklı diller karşılaştırılır, ama bu dillerin aynı dil ailesinden mi farklı dil ailelerinden mi olduğunun bir önemi yoktur. Ayrıca karşıtsal çözümlemede dillerde zamanla meydana gelen ses ve yapı değişiklikleri de inceleme konusu yapılmaz. Bu yönüyle karşıtsal çözümleme eş zamanlıdır. Karşılaştırılan dillerin güncel özellikleri esas alınır. Bu doğrultuda karşıtsal çözümlemenin verilerinden yabancı dil öğrenim ve öğretiminde işlevsel bir şekilde yararlanılabileceği sonucuna ulaşmak mümkündür. Karşıtsal çözümlemeyi karşılaştırmalı dilbilimden ayıran bir diğer husus ise karşıtsal çözümleme benzerliklerden ziyade farklılıklarla ilgilenir (Aydın, 2007, s. 24; İşler, 2002, s. 125-126).

Bu çalışma Ural-Altay dile ailesine mensup Türkçe ile Sâmî dil ailesine mensup Arapça arasında karşılaştırma yaptığı için karşıtsal çözümleme kapsamına girmektedir.

Karşıtsal çözümlemede diller arasındaki benzerlik ve farklılıkların yabancı dil öğrenimini kolaylaştırdığı veya zorlaştırdığı ile ilgili güçlü, zayıf ve orta görüş olmak üzere üç tez ileri sürülmüştür. Güçlü görüşe göre ana dil ile hedef dil arasındaki farklılıkların artması, hedef dilin öğrenilmesini güçleştirmektedir (Topaloğlu, 2020, s. 137). Zayıf görüşe göre ana dil ile hedef dil arasındaki farklılıkların çokluğu hedef dilin öğrenilmesini zorlaştırmaz. Hedef dilin öğrenilmesini zorlaştıran husus hedef dilin kurallarının istenilen düzeyde öğrenilmemesidir. Orta görüşe göre ise hedef dilin öğrenilmesini zorlaştıran husus, ana dil ile hedef dil arasındaki farklılıkların azlığıdır (Aydın, 2007, s. 24-25). Karşıtsal çözümleme ile ilgili ileri sürülen bu üç görüşten güçlü görüşün isabetli olduğunu düşünmekteyiz. Örneğin sıfat tamlaması, isim tamlaması, müzekkerlik-müenneslik, düzensiz çoğullar, isimlerde ve fiillerde ikillik gibi Arapça ve Türkçe arasındaki farklılıkların ana dili Türkçe olanların Arapça öğrenimini ve ana dili Arapça olanların Türkçe öğrenimini güçleştirdiği görüşünü benimsemekteyiz. Bu doğrultuda Arapça ve Türkçe arasında yapılacak karşılaştırmalı çalışmaların özellikle Türkiye’de Arapça öğrenimine ve öğretimine katkı sunacağını düşünmekteyiz.

Bu çalışmanın konusu, bir gramer olgusu olan durum zarflarının Türkçe ve Arapçadaki yapılarının karşılaştırılmalı bir şekilde ele alınmasıdır. Gramer olgularının karşılaştırılmalı bir şekilde ele alınmasının kaynak dil ile hedef dil arasındaki çeviri faaliyetlerinin daha nitelikli yapılmasına katkı sunacağı da düşünülmektedir (Hacibekiroğlu, 2020, s. 80). Yetkin bir çeviri için kaynak ve hedef dilin dil bilgisi kurallarının bilinmesi tek başına yeterli olmasa da (Özcan ve Sertkaya, 2019, s. 144) dil bilgisi kuralları bilinmeden de doğru bir çeviri yapılabileceği düşünülemez.

1. ZARF NEDİR?

Türkçe ve Arapçada durum zarflarına geçmeden önce “zarf” kavramının sözlük ve terim anlamına temas edilmesinde yarar olacaktır. Zarf (ظَرْف) Arapça bir kelime olup sözlükte herhangi bir şeyi içine alan, kapsayan kap anlamına gelir (Cevherî, 1987, s. 4/1398; İbn Manzûr, 1993, s. 9/229; Zebîdî, 1993, s. 24/111). Nahiv terimi olarak ise mef’ûlün fihin bir diğer adı olup fiilin gerçekleştiği zamanı veya mekânı bildiren kelimelerdir (Çörtü, 2008, s. 308; İbn Hişâm, 2010, s. 228). Arapçada zarflar, zaman zarfları ve mekân zarfları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fiilin gerçekleştiği zamanı bildiren zarflara zaman zarfı (ظَرْفُ الزَّمَانِ), mekânı bildiren zarflara ise mekân zarfı (ظَرْفُ الْمَكَانِ) denir (Cârim ve Emîn, t.y., s. 1/244). مَكَثْتُ فِي الْقَرْيَةِ شَهْرًا (köyde bir ay kaldım), ذَهَبَ الطَّالِبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ صَبَاحًا (öğrenci okula sabahleyin gitti), تَكَلَّمْتُ مَعَ صَدِيقِي مُدَّةً (arkadaşım ile bir süre konuştum) örneklerindeki شَهْرًا (bir ay), صَبَاحًا (sabahleyin), مُدَّةً (bir süre) kelimeleri zaman zarfıdır. وَقَفَ الْمُدْرَسُ أَمَامَ السَّبْوْرَةِ (öğretmen tahtanın önünde durdu), يَنْتَظِرُ خَالِدٌ وَالِدَهُ خَلْفَ الْمَدْرَسَةِ (Halit babasını okulun arkasında bekliyor), جَلَسَتْ الْقَطَّةُ تَحْتَ الطَّائِلَةِ (kedi masanın altında oturdu) örneklerindeki أَمَامَ (ön), خَلْفَ (arka) ve تَحْتَ (alt) kelimeleri mekân zarfıdır.

Türkçede ise “zarflar fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum azlık-çokluk bildirme, pekiştirme ve sorma gibi yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözlere” (Korkmaz, 2017, s. 427). Türkçede zarf yerine katmaç ve belirteç gibi kelimeler kullanılmış ise de bu çalışmada öteden beri kullanılagelen ve dile yerleşen zarf kelimesinin kullanılması tercih edilmiştir. Türkçede işlevleri bakımından zarflar; zaman zarfları, yer-yön zarfları, miktar zarfları, soru zarfları ve durum zarfları olmak üzere beşe ayrılır (Korkmaz, 2017, s. 460-483; Zarf (Belirteç) Konu Anlatımı |

DilBilgisi.net). Türkçedeki zarf türlerine birer örnek verilebilir:

Zaman zarfı: İşçiler akşam evlerine döndüler.

Yer-yön zarfı: Manzarayı daha iyi görebilmek için yukarı çıktı.

Miktar zarfları: Kitap okumayı çok seviyordu.

Soru zarfları: Niçin yüzüme bakmıyorsun?

Durum zarfları: Okula her gün yürüyerek giderdi.

Türkçe dil bilgisinde kullanılan zarf kavramının Arapçadan alınmış olmasına rağmen Türkçede daha geniş dil bilgisel alana sahip olduğu açık bir şekilde ortadadır. Arapçadaki zarflar Türkçede zarf türlerinden olan yer-yön zarflarına karşılık gelmektedir. Türkçede ise yer-yön zarflarına ilave olarak farklı dört zarf türü daha bulunmaktadır. Bu çalışmada Türkçedeki durum zarfları Arapça karşılıkları ile birlikte ele alınacaktır.

Türkçedeki durum zarfları Arapçaya genellikle hâl, mef'ûlün mutlak ve mef'ûlün leh (lieclih) olarak çevrilmektedir (Şahin, 2013, s. 119). Bundan dolayı bahsi geçen üç gramer olgusuna değinilmesinde yarar görülmektedir.

Hâl (الْحَال)

Hâl, fiilin meydana geldiği sırada fâil, nâib-i fâil, mef'ûlün bih, mübteda veya muzâfun ileyhin durumunu açıklayan mansûb kelime veya cümledir (Galâyînî, 1993, s. 3/80; Hâşimî, 2011, s. 208; Râcihî, 2010, s. 284). Hâlin durumunu açıkladığı kelimeye sâhibu'l-hâl (صَاحِبُ الْحَال) veya zu'l-hâl (ذُو الْحَال) denir (Çörtü, 2012, s. 79).

Sâhibu'l-hâlin fâil oluşuna örnek:

ذَهَبَ الطَّالِبُ إِلَى الْمُدْرَسَةِ مَاشِيًا → Öğrenci okula yürüyerek gitti. Bu cümlede مَاشِيًا (yürüyerek) hâl, الطَّالِبُ (öğrenci) ise sâhibu'l-hâldir.

Sâhibu'l-hâlin nâib-i fâil oluşuna örnek:

تُؤَكَلُ الْفَوَاكِهُ طَرِجَةً → Meyveler taze (bir şekilde) yenir. Bu cümlede طَرِجَةً (taze bir şekilde) hâl, الْفَوَاكِهُ (meyveler) ise sâhibu'l-hâldir.

Sâhibu'l-hâlin mef'ûlün bih oluşuna örnek:

رَأَيْتُ الطَّالِبَ سَعِيدًا → Öğrenciyi mutlu (bir şekilde) gördüm. Bu cümlede سَعِيدًا (mutlu olarak/mutlu bir şekilde) hâl, الطَّالِبُ (öğrenci) ise sâhibu'l-hâldir.

Sâhibu'l-hâlin mübteda oluşuna örnek:

الْفَوَاكِهُ طَرِجَةً مُفِيدَةً → Meyveler taze olarak faydalıdır. Bu cümlede طَرِجَةً (taze olarak) hâl, الْفَوَاكِهُ (meyveler) ise sâhibu'l-hâldir.

Sâhibu'l-hâlin muzâfun ileyih oluşuna örnek:

أَعْجَبْتَنِي كِتَابَةُ الطَّالِبِ وَاضِحًا → Öğrencinin açık, anlaşılır bir şekilde yazması hoşuma gitti. Bu cümlede وَاضِحًا (açık, anlaşılır bir şekilde) hâl, الطَّالِبِ (öğrenci) ise sâhibu'l-hâldir.

Sâhibu'l-hâl bir cümlede aynı anda fâil ve mef'ûlün bihin durumunu bildirebilir (Râcihî, 2010, s. 284):

كَلَّمَ الْمُدْرَسُ الطَّالِبَ قَاعِدَيْنِ → Öğretmen öğrenciyle her ikisi de oturur vaziyette konuştu. Bu cümlede قَاعِدَيْنِ (her ikisi oturur vaziyette) hâl, الْمُدْرَسُ (öğretmen) ve الطَّالِبِ (öğrenci) kelimelerinin her ikisi de sâhibu'l-hâldir.

Hâl ile sâhibu'l-hâl arasında cinsiyet (müzekkerlik-müenneslik) ve sayı (müfred, tesniye ve cemi' olma) bakımından uyum olmalıdır (Hasan, t.y., s. 2/406):

شَرَحَ الْمُدْرَسُ الدَّرْسَ وَاقِفًا → Öğretmen dersi ayakta anlattı.

شَرَحَ الْمُدْرَسَانِ الدَّرْسَ وَاقِفَيْنِ → İki öğretmen dersi ayakta anlattı.

شَرَحَ الْمُدْرَسُونَ الدَّرْسَ وَاقْفِينَ → Öğretmenler dersi ayakta anlattı.

Görüldüğü üzere bu örneklerde sâhibu'l-hâlin tekil, ikil ve çoğul oluşuna göre hâl olan kelime de tekil, ikil ve çoğul gelmiştir.

شَرَحَ الْمُدْرَسُ الدَّرْسَ وَاقْفًا → (Erkek) Öğretmen dersi ayakta anlattı.

شَرَحَتِ الْمُدْرَسَةُ الدَّرْسَ وَاقْفَةً → (Kadın) Öğretmen dersi ayakta anlattı.

Görüldüğü üzere bu örneklerde sâhibu'l-hâlin müzekker ve müennes oluşuna göre hâl olan kelime de müzekker ve müennes gelmiştir.

Hâl tek bir kelime olarak gelebildiği gibi cümle veya şibih cümle olarak da gelebilir (Râcihi, 2010, s. 292). Hâl isim cümlesi veya fiil cümlesi olduğunda, hâl ile sâhibu'l-hâli birbirine bağlayan zamir veya vâv (و) harfinin bulunması gerekir (Hâşimî, 2011, s. 216).

Hâlin şibih cümle oluşuna örnek:

رَأَيْتُ الطَّالِبَ فِي الصَّفِّ → Öğrenciyi sınıfta gördüm. Bu örnekte فِي الصَّفِّ (sınıfta) hâl, الطَّالِبَ (öğrenci) ise sâhibu'l-hâldir.

Hâlin isim cümlesi oluşuna örnek:

رَأَيْتُ الْعَامِلَ وَهُوَ حَزِينٌ → İşçiyi üzgün gördüm. Bu örnekte هُوَ حَزِينٌ (o üzgündür) isim cümlesi hâl, الْعَامِلَ (işçi) kelimesi ise sâhibu'l-hâldir.

Hâlin fiil cümlesi oluşuna örnek:

سَلَّمْتُ عَلَى الْمُهَنْدِسِ يَخْرُجُ مِنَ الْمَصْنَعِ → Fabrikadan çıkan mühendise (mühendis fabrikadan çıkarken) selam verdim. Bu örnekte يَخْرُجُ (o çıkıyor) fiili ve bünyesinde bulunan ve هُوَ müstetir zamiri şeklinde gelen faili ile fiil cümlesi şeklinde hâl, الْمُهَنْدِسِ (mühendis) kelimesi ise sâhibu'l-hâldir.

Mef'ûlün Mutlak (الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ)

Mef'ûlün mutlak, fiilin anlamını pekiştirmek, türünü ve sayısını bildirmek için gelen mansûb masdardır (İbnu'l-Hâcib, 2010, s. 18; Asutay, 2020, s. 60):

نَامَ الطِّفْلُ نَوْمًا → Çocuk gerçekten (iyi/çok) uyudu. Bu örnekte نَوْمًا masdarı mef'ûlün mutlak olup (uyudu) fiilinin anlamını pekiştirmek için gelmiştir.

هَرَبَ الرَّجُلُ مِنَ الشَّرْطِيِّ هُرُوبَ السَّارِقِينَ → Adam hırsızların kaçıışı gibi polisten kaçtı. Bu örnekte هُرُوبَ masdarı mef'ûlün mutlak olup هَرَبَ (kaçtı) fiilinin türünü bildirmek için gelmiştir.

قَرَأَ الطَّالِبُ الرِّوَايَةَ قِرَاءَتَيْنِ → Öğrenci romanı iki defa okudu. Bu örnekte tesniye gelen قِرَاءَتَيْنِ masdarı mef'ûlün mutlak olup قَرَأَ (okudu) fiilinin sayısını bildirmek için gelmiştir.

Mef'ûlün mutlak fiilin masdarından yapılıp ancak fiil ile eş anlamlı olan başka bir fiilin masdarından veya fiil ile aynı kökten olan başka bir masdardan da yapılabilir (Hâşimî, 2011, s. 186):

قَعَدَ جُلُوسًا → İyiye oturdu. Bu örnekte mef'ûlün mutlak قَعَدَ fiilinin masdarı olan قُعُودًا şeklinde gelmesi gerekirken, fiilin eş anlamlısı olan جَلَسَ fiilinin masdarı جُلُوسًا şeklinde gelmiştir.

سَافَرْنَا إِلَى اسْطَنْبُولَ سَفَرًا → İstanbul'a güzel/iyi bir yolculuk yaptık. Bu örnekte mef'ûlün mutlak سَفَرًا fiilinin masdarı olan مُسَافَرَةً şeklinde gelmesi gerekirken fiil ile aynı kökten gelen سَفَرًا masdarı şeklinde gelmiştir.

Bazen mef'ûlün mutlak hazfedilip yerine sıfatı kullanılabilir (Çörtü, 2008, s. 298). كَثِيرًا ve قَلِيلًا sıfatları bu anlamda yaygın kullanılan kelimelerdendir:

أَكَلَ كَثِيرًا → Çok yedi. Bu cümlenin aslı أَكَلَ أَكْلًا كَثِيرًا şeklinde olup mef'ûlün mutlak olan أَكْلًا masdarı hazfedilmiş كَثِيرًا sıfatı onun yerini almıştır.

هُوَ يَفْهَمُ جَيِّدًا → O iyi anlıyor. Bu cümlenin aslı هُوَ يَفْهَمُ فَهْمًا جَيِّدًا şeklinde olup mef'ûlün mutlak olan فَهْمًا masdarı hazfedilmiş جَيِّدًا sıfatı onun yerini almıştır.

Arapçada âmili hazfedilmiş mef'ûlün mutlaklar yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Râcihi, 2010, s.

255-257):

قِيَامًا (ayağa kalkınız), سَكُوتًا (sessiz olunuz), جُلُوسًا (oturunuz). حَمْدًا (hamdolsun), شُكْرًا (teşekkürler/şükürler olsun), حَقًّا (gerçekten), مَهْلًا (sakin ol), سُبْحَانَ اللَّهِ (Allah'ı bütün eksikliklerden tenzih ederim).

Mef'ûlün Lieclih (الْمَفْعُولُ لِأَجْلِهِ)

Mef'ûlün lieclih fiilin meydana gelme nedenini bildiren masdardır (İbn Hişâm, 2010: 225). Mef'ûlün lieclih farklı şekillerde gelebilir (Çörtü, 2008, s. 305-307; Hâşimî, 2011, s. 196-198; Râcihi, 2010, s. 258-261):

Nekira mansûb masdar olarak:

فَمْتُ إِحْتِرَامًا لِأَسْتَاذِي → Hocama olan saygımdan ayağa kalktım.

Muzâf olarak:

يَجْتَهِدُ الطَّالِبُ طَلَبَ النَّجَاحِ → Öğrenci başarı istediği için çalışıyor.

İsim olarak:

جِئْتُكَ لِحَاجَةٍ → Bir ihtiyaç dolayısıyla sana geldim.

Harf-i cerli olarak:

ذَهَبْتُ إِلَى السُّوقِ لِلتَّسَوُّقِ → Alışveriş yapmak için çarşıya/pazara gittim.

2.DURUM ZARFLARI

Durum zarfları, fiilin veya fiilimsinin ne şekilde, hangi yöntemle, niçin veya nasıl yapıldığını belirten zarflardır (Ediskun, 1999, s. 278). Durum zarflarının işlev bakımından birçok türü bulunmaktadır. “Durumda benzerlik, beraberlik, dilek, hatırlatma, karşılaştırma, kesinlik, pekiştirme, tahmin, tekrarlama, sebep, sınırlama, süreklilik gösterme, şüphe bildirme, yanıt verme gibi türlü işlevler yüklenmiştir” (Korkmaz, 2017, s. 466).

Türkçede kullanılan durum zarflarının en yaygın olanları şunlardır:

2.1. “Niteleme” Bildiren Durum Zarfları

Fiile sorulan “nasıl” sorusunun cevabı, niteleme zarfıdır (Zarflar Belirteçler Türleri Özellikleri). Niteleme sıfatı olarak kullanılan kelimelerin çoğu niteleme zarfı olarak kullanılabilir. Niteleme zarfları fiili nitelerken, niteleme sıfatları ismi niteler. Niteleme zarflarını niteleme sıfatlarından ayırmanın yolu “nasıl” sorusunun fiile sorulmasıdır. Fiile sorulan “nasıl” sorusunun cevabı niteleme zarfını, isme sorulan “nasıl” sorusunun cevabı ise niteleme sıfatını gösterir. Bir kelime iki farklı cümlede niteleme sıfatı ve niteleme zarfı görevi üstlenebilir:

Güzel konuşuyordu. (Niteleme zarfı)

Güzel bir evde oturuyordu. (Niteleme sıfatı)

Niteleme zarfları Arapçaya genelde hâl ve mef'ûlün mutlak olarak çevrilir. Örneğin tren hızlı gidiyor cümlesinde durum zarfı olan hızlı kelimesi Arapçaya hem hâl hem de mef'ûlün mutlak olarak çevrilebilir:

يَسِيرُ الْقِطَارُ مُسْرِعًا → Hâl

يَسِيرُ الْقِطَارُ (سَيْرًا) سَرِيعًا → Mef'ûlün mutlak

Niteleme zarfının Arapça karşılığı hâl olduğunda karşıtsal çözümleme açısından iki dil arasında farklılık olduğu ortaya çıkmaktadır. Öyle ki Arapçada hâl tek bir kelime, isim cümlesi veya fiil cümlesi olduğunda hâl ile sâhibu'l-hâl arasında sayı ve cinsiyet uyumu aranır. Türkçede ise niteleme anlamı bildiren durum zarfları, eylemi gerçekleştirenin sayısı ve cinsiyetine göre değişiklik göstermez. Durum zarfları konusunda Türkçe ile Arapça arasındaki en belirgin fark budur:

شَرَحَ الْأُسْتَاذُ الدَّرْسَ وَاقْفًا → Hoca dersi ayakta anlattı.

- شَرَحَ الْأُسْتَاذَانِ الدَّرْسَ وَاقِفَيْنِ → İki hoca dersi ayakta anlattı.
- شَرَحَ الْأُسَاتِذَةُ الدَّرْسَ وَاقِفَيْنِ → Hocalar dersi ayakta anlattılar.
- شَرَحَتِ الْأُسْتَاذَةُ الدَّرْسَ وَاقِفَةً → (Kadın) hoca dersi ayakta anlattı.
- شَرَحَتِ الْأُسْتَاذَاتَانِ الدَّرْسَ وَاقِفَتَيْنِ → İki (kadın) hoca dersi ayakta anlattı.
- شَرَحَتِ الْأُسْتَاذَاتُ الدَّرْسَ وَاقِفَاتٍ → (Kadın) hocalar dersi ayakta anlattılar.
- شَرَحَ الْأُسْتَاذُ الدَّرْسَ وَهُوَ وَاقِفٌ → Hoca dersi ayakta anlattı.
- شَرَحَ الْأُسْتَاذَانِ الدَّرْسَ وَهُمَا وَاقِفَانِ → İki hoca dersi ayakta anlattı.
- شَرَحَ الْأُسَاتِذَةُ الدَّرْسَ وَهُمْ وَاقِفُونَ → Hocalar dersi ayakta anlattılar.
- شَرَحَتِ الْأُسْتَاذَةُ الدَّرْسَ وَهِيَ وَاقِفَةٌ → (Kadın) hoca dersi ayakta anlattı.
- شَرَحَتِ الْأُسْتَاذَاتَانِ الدَّرْسَ وَهُمَا وَاقِفَتَانِ → İki (kadın) hoca dersi ayakta anlattı.
- شَرَحَتِ الْأُسْتَاذَاتُ الدَّرْسَ وَهُنَّ وَاقِفَاتٍ → (Kadın) hocalar dersi ayakta anlattılar.
- شَرَحَ الْأُسْتَاذُ الدَّرْسَ يَقِفُ → Hoca dersi ayakta anlattı.
- شَرَحَ الْأُسْتَاذَانِ الدَّرْسَ يَقِفَانِ → İki hoca dersi ayakta anlattı.
- شَرَحَ الْأُسَاتِذَةُ الدَّرْسَ يَقِفُونَ → Hocalar dersi ayakta anlattılar.
- شَرَحَتِ الْأُسْتَاذَةُ الدَّرْسَ تَقِفُ → (Kadın) hoca dersi ayakta anlattı.
- شَرَحَتِ الْأُسْتَاذَاتَانِ الدَّرْسَ تَقِفَانِ → İki (kadın) hoca dersi ayakta anlattı.
- شَرَحَتِ الْأُسْتَاذَاتُ الدَّرْسَ تَقِفْنَ → (Kadın) hocalar dersi ayakta anlattılar.

Örneklerde görüldüğü üzere Arapça cümlelerde hâl, sâhibu'l-hâlin cinsiyet ve sayısına göre değişiklik gösterirken, Türkçe cümlelerde durum zarfı olan kelimedede herhangi bir değişiklik görünmemektedir. Bahsi geçen durum, niteleme zarfları konusunda Türkçe ile Arapça arasındaki en belirgin farkı teşkil etmektedir.

2.2. “Benzerlik, Tıpkılık” Bildiren Durum Zarfları

Fiile benzerlik ve yakınlık işlevi kazandıran zarflardır (Korkmaz, 2017, s. 466). “Benzerlik, tıpkılık” bildiren durum zarflarında *gibi* kelimesi en yaygın kullanılan kelimedir. Bu tür zarfların Arapçaya farklı şekillerde çevrilmesi mümkündür.

Mef'ûlün mutlak olarak:

گَانَتْ تَمْرُ الْأَيَّامِ مَرَّ السَّحَابِ → Günler bulut gibi gelip geçiyordu

Hâl olarak. Bu tür zarflar Arapçaya hâl olarak çevrildiğinde hâl genellikle cümle şeklinde gelir:

صَمَتَ وَكَأَنَّهُ يَقُولُ إِنَّهُ لَمْ يَغْدُ لَدِيَّ مَا أَقُولُهُ → Artık diyecek bir şeyim yok der gibi sustu

Benzetme edatı kullanılarak. Benzerlik bildiren durum zarfları Arapçaya çevrilirken *مثل، نحو، ك، مثلما، كما* gibi benzetme edatları kullanılabilir:

كانَ يَقُودُ السَّيَّارَةَ مِثْلَ أَبِيهِ → Babası gibi araba sürüyordu

تَصَرَّفَ كَمَا يَتَصَرَّفُ أَخُوكَ الْكَبِيرُ → Abin gibi davran

“Benzerlik, tıpkılık” bildiren durum zarflarında Türkçe ile Arapça arasındaki en belirgin fark, bu zarf türünün Arapçada farklı gramer olgularına karşılık geliyor olmasıdır.

2.3. “Birliktelik” Bildiren Durum Zarfları

Berberlik, birliktelik anlamı ifade eden zarflardır. Birliktelik anlamı ifade eden durum zarfları Arapçaya *مَعَ* kelimesi kullanılarak tercüme edilir. *مَعَ* ise cümle içindeki konumuna göre zarf-ı zaman, zarf-ı mekân veya hâl olarak gelebilen bir isimdir. Bazı kitaplarda *مَعَ* kelimesinin harf-i cer olduğu geçse de bu bilgi yanlıştır. *مَعَ*'nin harf-i cer olmayışının delili ise tenvin almasıdır. Zira tenvin, ismin alametidir. Harfler tenvin almaz. (Râcihi, 2010, s. 272).

Türkçede öyle sayma anlamında kullanılan durum zarfı *sanki* kelimesidir (Korkmaz, 2017, s. 468-469). Bu anlamda *sanki* kelimesi Arapçaya كَانُ'nin benzerlerinden olan كَانُ ile çevrilir (Çörtü, 2012, s. 136):

Sanki bu eve ilk kez geliyormuş gibi davranıyordu → كَانَ يَتَصَرَّفُ كَأَنَّهُ أَتَى إِلَى هَذَا الْبَيْتِ لِأَوَّلِ مَرَّةٍ

Türkçede zıtlık anlamında kullanılan durum zarfı *rağmen* kelimesidir (Korkmaz, 2017, s. 468). Bu anlamda *rağmen* kelimesi Arapçaya genellikle عَلَى الرَّغْمِ، عَلَى رَغْمٍ، عَلَى الرَّغْمِ، رَغْمًا مِنْ/عَنْ kelimeleri ile çevrilir (Yazıcı, 2012, s. 143-149):

Başarılı olmasına rağmen yeterli desteği alamadı → لَمْ يَتَلَقَّ الدَّعْمَ الْكَافِيَ عَلَى الرَّغْمِ مِنْ أَنَّهُ نَاجِحٌ

2.6. “Karşılaştırma” Bildiren Durum Zarfları

Karşılaştırma bildiren durum zarfları, “fildeki oluş ve kılışın gerçekleşmesini bir karşılaştırmaya bağlayan zarflardır” (Korkmaz, 2017, s. 469). *Elden geldiğince, olabildiğince, kadar, mümkün merteye, mümkün olduğu kadar* gibi ifadeler, karşılaştırma bildiren durum zarfı olarak kullanılır. Arapça karşılıkları genellikle قَدْرَ، قَدْرَ الإِسْتِطَاعَةِ، قَدْرَ الإِمْكَانِ، قَدْرَ المُسْتَطَاعِ، بِالقَدْرِ، بِالقَدْرِ الإِسْتِطَاعَةِ، بِالقَدْرِ الإِمْكَانِ، بِالقَدْرِ المُسْتَطَاعِ gibi ifadeler olur (Yazıcı, 2012, s. 240-243):

Öğretmen konuyu olabildiğince kolaylaştırmaya çalıştı → حَاوَلَ الأُسْتَاذُ أَنْ يُسَهِّلَ المَوْضُوعَ قَدْرَ المُسْتَطَاعِ

Sınavda başarılı olmana senin kadar sevindik → سُرِّرْنَا بِنَجَاحِكَ فِي الإِخْتِبَارِ بِقَدْرِ مَا سُرِّرْتُ

2.7. “Kesinlik” Bildiren Durum Zarfları

Kesinlik bildiren durum zarfları “fildeki oluş ve kılışa işlevce kesinlik kazandıran, onları bu açıdan pekiştiren zarflardır” (Korkmaz, 2017, s. 469). Kesinlik bildiren bazı durum zarfı ifadeleri şunlardır: *Kesinlikle, asla, elbette, elbet, mutlaka, ne olursa olsun, gerçekten, hiç*. Bu ifadeler Arapçaya farklı gramer formlarında çevrilir.

Kesinlikle ve mutlaka ifadelerinin Arapça karşılıkları genellikle şu ifadeler olur (Yazıcı, 2012): *إِطْلَاقًا، عَلَى الإِطْلَاقِ، لَا بُدَّ، لَا شَكَّ، لَا رَيْبَ، أَلْبَتَّةَ*

أَلْبَتَّةَ kelimesi genellikle olumsuz cümlelerde mef'ûlün mutlak olarak kullanılır (Râcihî, 2010, s. 256). Kesinlikle, mutlaka, asla, hiç gibi anlamlara gelir. *إِطْلَاقًا* ve *عَلَى الإِطْلَاقِ* ifadeleri de *أَلْبَتَّةَ* anlamında ve görevinde kullanılır:

Kesinlikle Almanca bilmiyorum → لَا أَعْرِفُ اللُّغَةَ الأَلْمَانِيَّةَ إِطْلَاقًا / عَلَى الإِطْلَاقِ / أَلْبَتَّةَ

بُدَّ، شَكَّ، رَيْبَ olup *لَا* lâ-i nâfiye ilcins (umumi olumsuzluk bildiren lâ) olup *بُدَّ، شَكَّ، رَيْبَ* kelimeleri *لَا*'nın ismidir (Çörtü, 2008, s. 294). *بُدَّ* gerekir, gereklidir, mutlaka gibi anlamlara gelir. *لَا* *بُدَّ* ve *رَيْبَ* ise kuşkusuz, şüphe yok ki, kesinlikle gibi anlamlara gelir:

Mutlaka eve dönmem gerekir → لَا بُدَّ مِنْ أَنْ أَعُودَ إِلَى الْبَيْتِ

Kesinlikle öğrenci çok çalışıyor → لَا شَكَّ / لَا رَيْبَ أَنَّ الطَّالِبَ يَجْتَهِدُ كَثِيرًا

Asla ve hiç durum zarflarının Arapça karşılıkları ise geçmiş ve gelecek zamana göre farklılık göstermektedir. Geçmiş zaman için قَطُّ, gelecek zaman için ise أَبَدًا zaman zarfları kullanılır (Râcihî, 2010, s. 275):

İstanbul'a hiç gitmedim → لَمْ أَذْهَبْ إِلَى إسْطَنْبُولَ قَطُّ

Söylediğin şeyi asla yapmayacağım → لَنْ أَفْعَلَ مَا تَقُولُهُ أَبَدًا

Gerçekten ise Arapçaya mef'ûlün mutlak olan حَقًّا kelimesi ile çevrilebilir:

Konuyu gerçekten anladım → فَهَمْتُ المَوْضُوعَ حَقًّا

Görüldüğü üzere “kesinlik” bildiren durum zarfları Arapçada lâ-i nâfiye ilcins, zaman zarfı ve mef'ûlün mutlak gibi farklı gramer olgularıyla karşılık bulmaktadır. Bahsi geçen husus, bu zarf türlerinde Türkçe ile Arapça arasındaki en belirgin farkı göstermektedir.

2.8. “Pekiştirme” Bildiren Durum Zarfları

Pekiştirme bildiren durum zarfları “işlev bakımından fildeki anlamı pekiştiren ve güçlendiren”

(Korkmaz, 2017, s. 470) zarflardır. *Büsbütün, iyiden iyiye, gitgide, düpedüz, gayet* gibi ifadeler pekiştirme bildiren durum zarflarındandır. Arapçaya çevirisi genellikle mef'ûlün mutlak şeklinde olur:

Büsbütün derslerini ihmal etmeye başladı → أَصْبَحَ يُهْمِلُ ذُرُوسَهُ كُلَّ الْإِهْمَالِ

Fiyatlar gitgide artıyor → تَرْتَفَعُ الْأَسْعَارُ شَيْئًا فَشَيْئًا

Konuyu gayet iyi açıklıyordu → كَانَ يَشْرَحُ الدَّرْسَ جَيِّدًا

2.9. “İhtimal ve Tereddüt” Bildiren Durum Zarfları

Türkçede ihtimal ve tereddüt bildiren durum zarfları genellikle *belki, galiba, acaba, ola ki, ihtimal, bir ihtimal* gibi ifadeleridir. Arapçaya çevirileri farklı gramer olguları ve ifadelerle mümkündür (Korkmaz, 2017, s. 471).

İhtimal bildiren zarflardan en yaygın kullanılanı “belki”dir. Arapçaya genellikle üç farklı şekilde çevrilir:

لَنْ'nin benzerlerinden olan لَعَلَّ ile (Çörtü, 2012, s. 137):

Belki akşam yağmur yağar → لَعَلَّ الْمَطَرَ يَنْزِلُ فِي الْمَسَاءِ

لَعَلَّ ile. لَعَلَّ kelimesi harf-i cer olan رَبَّ ile harf-i kâffe (حَرَفٌ كَافَّةٌ) olan مَا'nın terkiibinden oluşmuştur (Râcihi, 2010, s. 424):

Belki yarın Ankara'ya giderim → رَبِّمَا أَذْهَبُ إِلَى أَنْقَرَةَ غَدًا

Muzari fiilden önce فَدَّ harfi getirerek (İşler ve Yıldız, 2013, s. 53):

Bilemeyiz, belki de uçakla gelir → لَا نَعْرِفُ، فَدَّ يَأْتِي بِالطَّائِرَةِ

“Belki” için geçerli olan üç farklı çeviri şekli “galiba” için de geçerlidir. “Galiba” bu üç yöntemin haricinde bilgi, zan ve değiştirme fiillerinden (أَفْعَالُ الْقُلُوبِ) olan ظَنَّ ve حَسِبَ fiilleri ile de çevrilebilir (Çörtü, 2008, s. 277):

Galiba sınavda başarısız olmuş → أَظُنُّهُ فَشِلَ فِي الْإِحْتِبَارِ

Görüldüğü üzere “ihtimal” ve “tereddüt” bildiren durum zarflarının Arapça çevirilerinde farklı gramer olguları kullanılmaktadır.

2.10. “Sebep” Bildiren Durum Zarfları

Niçin? ve neden? sorularına cevap teşkil eden ve fiilin meydana gelme sebebini açıklayan durum zarflarıdır (Korkmaz, 2017, s. 472). Sebep bildiren durum zarfları Arapçaya mef'ûlün lieclih olarak çevrilir. Mef'ûlün lieclih harf-i cersiz gelebildiği gibi harf-i cerli de gelebilir. Bu durumda gerekçe bildirme anlamında da kullanılan لْ harf-i cerini (Rummânî, 2005, s. 27-28) veya لْ anlamında da kullanılabilen مِنْ، عَنْ ve بِ harf-i cerlerini alır (Rummânî, 2005):

Başkalarını memnun etmek için inanmadığı şeyleri söylüyordu → كَانَ يَقُولُ مَا لَا يُصَدِّقُهُ لِإِرْضَى الْآخِرِينَ

Adam neredeyse açlıktan ölecekti → كَادَ الرَّجُلُ يَمُوتُ مِنَ الْجُوعِ

Her insan suçundan dolayı cezalandırılır → كُلُّ إِنْسَانٍ يُعَاقَبُ بِجَرِيمَتِهِ

“Sadece sen istediğin için sana geldim → لَمْ أَحْضُرْ إِلَيْكَ إِلَّا عَنْ طَلْبِ مَنْكَ” (Yazıcı, 2012, s. 205)

مِنْ، عَنْ ve بِ harf-i cerleri أَجْلٌ gibi kelimelerle şibh-i cümle oluşturarak da mef'ûlün lieclih görevinde kullanılır:

Hastalığımdan dolayı derse gidemedim → لَمْ أَسْتَطِعْ أَنْ أَذْهَبَ إِلَى الدَّرْسِ بِسَبَبِ مَرَضِي

Seni mutlu etmek için ne yapmalıyım? → مَاذَا يَجِبُ عَلَيَّ أَنْ أَفْعَلَ لِأَجْلِ أَنْ أُسْعِدَكَ

Muzari fiili nasb eden حَتَّى، لِكَيْ، كَيْ، edatları da sebep bildiren durum zarflarının Arapçaya çevirisinde kullanılır (Çörtü, 2008, s. 355-357):

Seni görmek için erken geldim → أَتَيْتُ مُبَكَّرًا لِأَرَاكَ / كَيْ أَرَاكَ / حَتَّى أَرَاكَ

2.11. “Sınırlama” Bildiren Durum Zarfları

Ancak, sadece, yalnız, yalnızca, sırf gibi kelimelerle fiildeki durumu sınırlayan durum zarflarıdır (Korkmaz, 2017, s. 473). Birkaç farklı yolla Arapçaya çevirisi mümkündür:

“Kasr” yoluyla. “Kasr” belâgat ilminin de konusu olan bir kavramdır. Belâgat terimi olarak kasr, “bir ifade içinde bir kelime veya kelime grubunun diğer bir kelime veya kelime grubuna özel bir yolla tahsis edilmesi ve sadece onu belirtmesini ifade eder” (Bulut, 2018, s. 82). Kasrın birçok yolu vardır (Hâşimî, 2013, s. 168). Üçü konumuzla ilgilidir:

إِنَّمَا ile:

Sınavda ancak çalışan başarılı olur → إِنَّمَا يَنْجَحُ فِي الْإِحْتِبَارِ الْمُجْتَهِدُ

Nefy edatı + istisna edatı ile:

O ancak kendi çıkarını düşünüyor → إِنَّهُ لَا يَفْكَرُ إِلَّا فِي مَصْلَحَتِهِ

Takdim ile:

Yalnız sana güveniyorum → بِكَ أَتَقَى

Sınırlama bildiren durum zarfları فَحَسْبُ، فَقَطُّ ve لِمُجَرَّدٍ ifadeleri ile de çevrilebilir (Çörtü, 2012, s. 293-294; Râcihî, 2010, s. 480-484):

Sadece uyumak istiyorum → أُرِيدُ أَنْ أَنَامَ فَقَطُّ/فَحَسْبُ

“Sırf zengin olduğu için ona saygı gösterdiler → لَقَدْ أَحْتَرَمُوهُ لِمُجَرَّدِ أَنَّهُ غَنِيٌّ” (Yazıcı, 2012, s. 88)

2.12. “Tekrarlama” Bildiren Durum Zarfları

Tekrarlama bildiren durum zarfları “fiildeki oluş ve kılışın tekrarlanarak gerçekleştiğini bildiren, gereğinde oluş ve kılışa pekiştirme ve süreklilik işlevi de katan zarflardır” (Korkmaz, 2017, s. 474). Tekrarlama bildiren durum zarflarında kullanılan başlıca kelime ve kelime grupları şunlardır: *Bazen, ara sıra, bazı bazı, zaman zaman, ara sıra, arada sırada, arada bir, sık sık, çoğu defa, çoğu zaman, çoğu kez, çok kez*. Bu zarf grubunun Arapçaya çevirisi genellikle mef’ûlün fih şeklinde olur. Kullanılan mef’ûlün fih ifadelerinin bazıları şu şekildedir (Yazıcı, 2012): أحيانًا، تارةً، من حين لآخر، في كثير، من الأحيان، أنا بعد أن، بين فترة وأخرى، بين لحظة وأخرى، بين وقت وآخر، ألفتينة بعد ألفتينة، بين ألفتينة وألفتينة

Ara sıra sahile gidiyordu → كَانَ يَذْهَبُ إِلَى شَاطِئِ الْبَحْرِ مِنْ حِينٍ لآخر

Artık genç değil, bundan dolayı çoğu zaman dinlenme ihtiyacı hissediyor → لَمْ يَعْذُ شَابًا، لَذَا فِي كَثِيرٍ مِنْ الأحيان يشعُرُ بِالحاجةِ إلى الاستراحةِ

Bazen canım hiçbir şey yapmak istemiyor → لَا أَرْغَبُ فِي فِعْلٍ أَيْ شَيْءٍ أَحْيَانًا

2.13. “Üleştirme” Bildiren Durum Zarfları

Üleştirme bildiren durum zarfları *birer birer, ikişer ikişer, teker teker* gibi ikileme niteliğindeki sayılar veya *köy köy, sokak sokak, şehir şehir* gibi kelimelerle oluşturulan zarflardır (Korkmaz, 2017, s. 475-476). Arapça karşılıkları genellikle hâl olur (Akdağ, 1989, s. 265; Râcihî, 2010, s. 288-291):

Öğrenciler okula dörder dörder geldi → جَاءَ الطُّلَابُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ أَرْبَعَةً أَرْبَعَةً

Bu örnekte birinci sayı hâl, ikincisi ise bedel veya tevkîddir (Râcihî, 2010, s. 288-289).

Köy köy dolaşıp yolda gördüğü herkese selam veriyordu → كَانَ يَنْتَقِلُ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَى قَرْيَةٍ وَيَسَلِّمُ عَلَى كُلِّ مَنْ رَأَهُ فِي الطَّرِيقِ

Bu örnekteki قَرْيَةٍ إِلَى قَرْيَةٍ cümlesi ise mahzûf bir mef’ûlün mutlakın sıfatı olarak gelmiştir. İfadenin takdiri şu şekildedir: ... كَانَ يَنْتَقِلُ إِنْتِقَالًا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَى قَرْيَةٍ ...

2.14. “Vasıta” Bildiren Durum Zarfları

Vasıta bildiren durum zarfları “ile edatı ve bunun ekleşmiş biçimi olan *-la* vasıta durumu ekiyle kurulmuş olan zarflardır. Fiildeki oluş ve kılışın ne suretle, hangi vasıtayla yapıldığını gösterirler” (Korkmaz, 2017, s. 476). Arapçaya farklı yollarla çevirileri mümkündür. Gramer bakımından genellikle hâl olurlar:

ب ile:

İşe otobüsle gittim → دَهَبْتُ إِلَى الْعَمَلِ بِالْحَافِلَةِ

مع ile:

Haberi büyük bir üzüntüyle aldım → تَلَقَّيْتُ الْخَبَرَ مَعَ بَالِغِ الْحُزْنِ

عَبْرَ ile:

Günümüzde internet yoluyla yeni bilgilere ulaşabiliriz → نَسْتُطِيعُ الْيَوْمَ أَنْ نَحْصُلَ عَلَيْهِ مَعْلُومَاتٍ جَدِيدَةٍ عَبْرَ الْإِنْتَرْنَتِ

عَنْ طَرِيقِ ile:

Tümevarım yoluyla gerçek sonuçlara ulaşabiliriz → يُمَكِّنُنَا أَنْ نَتَوَصَّلَ إِلَى النَّتَائِجِ الْحَقِيقِيَّةِ عَنْ طَرِيقِ الْإِسْتِقْرَاءِ

بِوَاسِطَةِ ile:

Akıllı telefonla görüntülü arama yapabilirsin → يُمَكِّنُكَ الْإِتِّصَالَ الْمَرْئِيَّ بِوَاسِطَةِ الْهَاتِفِ الذَّكِيِّ

2.15. “Yaklaşıklık” Bildiren Durum Zarfları

Bu guruba giren durum zarfları fiile yaklaşıklık anlamı katar. Kullanılan kelimeler ise *yaklaşık, hemen hemen, az çok, aşağı yukarı, kabaca, şöyle böyle* gibi zarflardır (Korkmaz, 2017, s. 477). Arapça karşılıkları ise genellikle şu ifadeler olur: تَقْرِيْبًا، مَا يُقَارِبُ، حَوَالِي، نَحْوُ، زُهَاءً، بَيْنَ بَيْنٍ، عَلَى وَجْهِ التَّقْرِيْبِ

“Konu şöyle böyle anlaşılmıştır sanırım → أَعْتَقِدُ أَنَّ الْمَوْضُوعَ قَدْ فَهِمَ بَيْنَ بَيْنٍ” (Yazıcı, 2012, s. 75).

Her ay yaklaşık yirmi kitap okuyor → يَفْرَأُ حَوَالِي عِشْرِينَ كِتَابًا كُلَّ شَهْرٍ

İstanbul’da hemen hemen on beş gün kaldım → مَكَثْتُ فِي اسْطَنْبُولَ زُهَاءً خَمْسَةَ عَشَرَ يَوْمًا

Her gün yaklaşık beş kilometre yürüyorum → أَمْشِي كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَةَ كِيلُومِتْرَاتٍ عَلَى وَجْهِ التَّقْرِيْبِ

Yaklaşık elli kitap satın aldım → اشْتَرَيْتُ نَحْوَ خَمْسِينَ كِتَابًا

Sonuç

Diller arasında yapılan karşılaştırmalı çalışmalarla ilgili farklı kavramlar kullanılmıştır. Karşılaştırmalı dilbilim, karşıtsal dilbilim ve karşıtsal çözümleme gibi. Bir kelimenin aynı dil ailesindeki dillerde tarihi süreç içerisinde geçirdiği ses biçimsel ve yapı biçimsel değişimleri karşılaştırmalı bir şekilde inceleyip bir sonuca ulaşmak karşılaştırmalı dilbilimin ilgi alanına girmektedir. Karşıtsal çözümleme ise dillerin daha çok günümüzdeki halini esas alıp diller arasında karşılaştırma yapar. Ayrıca karşıtsal çözümlemede karşılaştırılan dillerin aynı veya aynı dil ailelerine mensup olmasının bir önemi yoktur. Bu açıdan karşıtsal çözümleme eş zamanlıdır.

Bu çalışma, karşıtsal çözümleme esasına dayalı olarak Türkçedeki durum zarflarını Arapça karşılıkları ile ele almıştır. Yapılan karşılaştırmada Türkçedeki durum zarflarının Arapçada farklı gramer olgularına denk geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Bir gramer olgusu olarak her ne kadar Türkçedeki zarf kelimesi Arapçadan alınmış olsa da Türkçedeki zarf olgusu ile Arapçadaki zarf olgusu arasında bir takım farklılıkların olduğu görülmüştür. Arapçada zarf, mekân ve zaman zarflarıyla sınırlıyken, Türkçede zaman ve mekân zarflarının yanında miktar, soru ve durum zarflarının da bulunduğu görülmüştür.

Türkçede birçok durum zarfı bulunmaktadır. Bunlarının her birinin Arapçadaki karşılıkları anlama ve bağlama göre hâl, mef’ûlün mutlak, mef’ûlün lieclih, mef’ûlün fih gibi farklı gramer olguları olmaktadır. Bu çalışmada Türkçedeki durum zarfları örnekleriyle birlikte Arapça karşılıklarıyla ele alınmıştır. Giriş kısmında diller arasında yapılan karşılaştırmalı çalışmalar ve karşıtsal çözümleme ile ilgili teorik bilgi sunulmuştur. Zarf ve durum zarfları kısmında ise teorik bilginin uygulaması örnek cümle çevirileri ile yapılmaya çalışılmıştır. Neticede Türkçedeki durum zarflarının Arapçada farklı gramer olgularına tekabül ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Durum zarfları konusunda Türkçe ile Arapça arasındaki en belirgin fark, iki hususta ortaya çıkmaktadır. Birincisi, Türkçedeki durum zarfları Arapçada birçok farklı gramer olgusuyla karşılık bulmasıdır. İkincisi ise Türkçedeki durum zarflarının Arapçadaki karşılığı “hâl” olduğunda ortaya çıkmaktadır. Öyle ki Türkçedeki durum zarfları eylemi

gerçekleştirenin cinsiyetine ve sayısına bağlı olmaksızın her zaman sabit kalır. Arapçada ise “hâl” olan kelime, sâhibu’l-hâlin sayısına ve cinsiyetine bağlı olarak değişkenlik gösterir. Bu çalışmada vurgulanan bir diğer husus ise çeviride anlam unsurunun önemli bir yer teşkil ettiği hususudur. Bu çalışmanın Türkçe-Arapça çeviri teknikleri konusunda özellikle kitap düzeyinde yapılacak çalışmalara bilhassa zarflar konusunda akademik malzeme ve örneklik sunması beklenmektedir. Bu yönüyle bu çalışmanın Türklere Arapça öğretiminde ve Araplara Türkçe öğretiminde de yararlı bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akdağ, H. (1989). *Arap dili dil bilgisi*. Tekin Kitabevi.
- Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim* (6. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Asutay, M. (2020). *Kavram atlası Arapça 1* (B. Akot, Ed.). Gazi Kitabevi.
- Aydın, T. (2007). *Arapça ve Türkçede cümle yapısı, yabancılara Arapça cümle öğretimi -karşıtsal çözümler-* [Doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Bulut, A. (2018). *Belâgat-i müyessera meânî-beyân-bedî* (5. Baskı). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Cârim, A. & Emîn, M. (t.y.). *en-Nahvu’l-vâdih fi kavâ’idi’l-luğati’l-‘Arabiyye*. ed-Dâru’l-Mısriyye es-Suudiyye.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. (1987). *es-Sihâh tâcu’l-luğa ve sıhâhu’l-‘Arabiyye* (4. Baskı). Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn.
- Çörtü, M. M. (2008). *Sarf-nahiv edatlar* (8. Baskı). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Çörtü, M. M. (2012). *Arapça cümle kuruluşu ve tercüme tekniği* (8. Baskı). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Doğan, C. (2013). *Kur’an-ı Kerim meallerinden örneklerle karşılaştırmalı Arapça—Türkçe bağlaçlar*. Cantaş Yayınları.
- Ebu’l-Hayr, A. M. (2006). *‘İlmu’l-luğa et-tatbîkî buhûs ve dirâsât*. Dâru’l-Asdikâ’.
- Ediskun, H. (1999). *Türk dilbilgisi* (6. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Ğalâyînî, M. (1993). *Câmi’u’l-durûsi’l-‘Arabiyye* (28. Baskı). el-Mektebetu’l-‘Asriyye.
- Hacıbekiroğlu, A. (2020). Arap dilinin yapısından kaynaklanan çeviri zorlukları. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 63-84. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.637402>
- Halîl, H. (1996). *Mukaddime li dirâseti fikhi’l-luğa*. Dâru’l-Ma‘rifeti’l-Câmi‘iyye.
- Hasan, A. (t.y.). *en-Nahvu’l-vâfi* (15. Baskı). Dâru’l-Me‘ârif.
- Hâşimî, S. A. (2011). *el-Kavâ’idu’l-esâsiyye li’l-luğati’l-‘Arabiyye* (3. Baskı). Dâru’l-Ma‘rife.
- Hâşimî, S. A. (2013). *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-me‘ânî ve’l-beyân ve’l-bedî*. el-Mektebetu’l-‘Asriyye.
- Hicâzî, M. F. (t.y.). *Medhal ilâ ‘ilmi’l-luğa*. Dâru Kabâ’.
- Işık, C. (2015). Arapça sıfat tamlamalarının Türkçe ile karşılaştırılması. *Ekev Akademi Dergisi*, 64, 41-58.

- İbn Hazm, A. (1983). *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Dâru'l-Âfâk el-Cedîde.
- İbn Hişâm, E. (2010). *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*. Dâru İbn Kesîr.
- İbn Manzûr, C. (1993). *Lisânu'l-'Arab* (3. Baskı). Dâru Sâdir.
- İbnu'l-Hâcib, C. (2010). *el-Kâfiye fî 'ilmi'n-nahv* (1. Baskı). Mektebetu'l-Âdâb.
- İşler, E. (2002). Karşıtsal çözümleme ve Arapça öğretimi. *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2 (6), 123-134.
- İşler, E., & Yıldız, M. (2013). *Arapça çeviri kılavuzu* (5. Baskı). Elif Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi* (5. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mûlûc, F. (2019). et-Tahlîlu't-tekâbulî “ehdâfuhu ve musteveyâtuhu”. *el-Mecelletu'd-Duveliyye li'd-Dirâsâti'l-Luğaviyye ve'l-Edebiyyeti'l-'Arabiyye*, 1(2), 144-157.
- Özcan, M., & Sertkaya, A. (2019). Arap dilinde çevirinin epistemolojik değeri. *Eskiyeşi*, 38, 137-170.
- Râcihi, A. (1995). *'İlmu'l-luğati't-tatbîki ve ta'lîmu'l-'arabiyye*. Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye.
- Râcihi, A. (2010). *et-Tatbîku'n-nahvî* (2. Baskı). Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye.
- Rummânî, E. (2005). *Me'âni'l-hurûf* (1. Baskı). el-Mektebetu'l-'Asriyye.
- Şahin, O. (2013). *Türkçe'den Arapça'ya çeviri teknikleri*. Ensar Neşriyat.
- Tanç, H. İ. (2015). Arapça ve Türkçenin isim tamlamaları açısından karşılaştırılması. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 1-15.
- Topaloğlu, Y. (2020). *Karşıtsal dilbilim ve yanlış çözümlemesi: Türk öğrencilerin Fransızca ilgi adilları kullanımı*. M. Gün ve E. Dağistanlıoğlu (Ed.). *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*. (s. 135-155) içinde. Akademisyen Kitabevi.
- Yazıcı, H. (2012). *Örnekleriyle Arapçada bağlaçlar ve yapılar*. Dağarcık Yayınları.
- Zebîdî, M. M. (1993). *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt.
- Türk Dil Bilgisi. “Zarflar (belirteçler) nedir? Zarflar konu anlatımı - Türkçe dersi”. <https://www.turkdilbilgisi.com/sozcuk-turleri/zarflar-konu-anlatimi.html> adresinden 06 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.
- “Zarf (belirteç) konu anlatımı | DilBilgisi.net”. <https://www.dilbilgisi.net/zarf-konu-anlatimi/> adresinden 06 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.
- “Zarflar belirteçler türleri özellikleri”. https://www.turkedebiyati.org/sozcuk_turleri/zarflar.html adresinden 07 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

ATEBETÜ'L-HAKAYIK BAĞLAMINDA TEMSİL İŞLEVLİ EKLER

Representment affixes in the Context of Atebetü'l-Hakayık

Dr. Öğr. Üyesi Erol KUYMA

Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Anabilim Dalı, Çorum, Türkiye,
ogreterol@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
08.02.2022

Kabul/Accepted:
07.03.2022

Sayfa/ Page:
60-71

mecmua.1070391

Öz

Ekler, sözcüklerin dil dizgesindeki yerini ve bağlam içi kullanımlarını da etkileyen gramer unsurlarıdır. Yapısal açıdan sondan eklemeli dillerden olan Türkçede eklerin kullanım alanları oldukça geniştir. Genelde yapım ve çekim kategorisi üzerine yoğunlaşan sınıflandırmalar, eklerin söz diziminde yer alış şekillerini ve semantik katkılarını ayırt etmede yetersiz kalmaktadır. Bu durum, morfolojik sınıflandırmanın yanı sıra semantik bir sınıflandırmayı da ihtiyaç haline getirmektedir. İşlevsel özelliklerin dikkate alındığı sınıflandırmalar, eklerin görev alanlarının tayininde ve semantik sınırlılıklarının belirlenmesinde daha ayırıcı bir özelliğe sahiptir. İşleve dayalı sınıflandırma başlıklarından biri de temsil ekleridir. Temsil ekleri, söz diziminde eksiltilmiş öğelerin ya da edatların yerine kullanılabilen unsurlardır. Bu çalışmada, Karahanlı dönemi eserlerinden olan Atebetü'l-Hakayık'ta +kA, +CA, +DA, +DIn, -DUk, -mİş, -gAn, -gII, -gUçI, +Ilg, +sIz, ve +rAk eklerinin temsil işlevi üzerinde durulmuş; söz konusu eklerin söz diziminde eşdeğer olarak kullanıldıkları sözcüklere ulaşılmaya çalışılmıştır. Türk dilinin tarihî metinlerinde ekler üzerine yapılacak işleve dayalı tespitler, eklerin tarihsel süreçteki fonksiyonel değişim ve gelişimlerinin takibine imkân verecektir.

Anahtar Kelimeler: Ek, İşlevsel sınıflandırma, Temsil ekleri, Atebetü'l-Hakayık.

Abstract

Suffixes are grammatical elements that also affect the place of words in the language system and their use in context. In Turkish, which is one of the agglutinative languages in terms of structure, the usage areas of suffixes are quite wide. Classifications, which generally focus on the construction and inflection categories, are insufficient to distinguish the way suffixes are placed in the syntax and their semantic contributions. This situation makes a semantic classification as well as morphological classification a necessity. Classifications in which functional features are taken into account have a more distinctive feature in determining the mission areas of suffixes and determining their semantic limitations. One of the function-based classification titles is representment affixes. Representment affixes are elements in the syntax that can be used in place of omitted/elliptic elements or postpositions. In this study, the representation functions of +kA, +CA, +DA, +DIn, -DUk, -mİş, -gAn, -gII, -gUçI, +Ilg, +sIz, ve +rAk suffixes in Atebetü'l-Hakayık, one of the works of the Karakhanid period, are emphasized. It has been tried to reach the words that are used as equivalents in the syntax of the aforementioned suffixes. Functional determinations on the affixes in the historical texts of the Turkish language will allow the follow up of the functional changes and developments of the affixes in the historical process.

Keywords: Affix, Functional classification, Representment affixes, Atebetü'l-Hakayık.

Atf/Citation: Kuyma, E. (2022). Atebetü'l-hakayık bağlamında temsil işlevli ekler. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 60-71

Sorumlu Yazar/Corresponding: Dr. Öğr. Üyesi Erol KUYMA

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

Türkçe, ekler açısından zengin bir kullanım alanına sahiptir. *Bir bakıma, Türkçe için bir ekler dili demek yanlış olmaz* (Eker, 2015, s.263). Ekler; tek başına kullanılmayan, kökler ile birleşerek gövdeler, gövdeler ile birleşerek de yeni kelime gövdeleri oluşturan; ya da kelimeler arasında geçici anlam ilişkileri kuran görevli şekillerdir (Korkmaz, 2009, s. 15). Bu biçimbirimler, türetim/yapım ve çekim gibi görevlerinin yanı sıra söz diziminde de birtakım işlevlerle dilde yer alırlar. Genel manada, yapım ekleri sözcük türetiminde; çekim ekleri ise sözcüklerin diğer sözcüklerle olan münasebetini sağlayan bir fonksiyonda kullanılırlar. Başka bir deyişle ekler, getirildikleri sözcüklerin dil dizgesindeki yerini ve bağlam içi kullanımlarını da etkileyen gramer unsurlarıdır. Hem yapım hem çekim kategorisindeki birçok ekin tarihi ve çağdaş lehçelerde bazı fonetik değişimlere maruz kalsalar da işlevlerini sürdürdüğü bilinmektedir. Ancak kimi eklerde tarihi süreçte kullanım dışı kalma ya da işlevsel değişim/gelişim de karşılaşılan durumlardan biridir. Tuğluk (2021, s.527), hal eklerinin kullanımı üzerine yaptığı çalışmasında, fonksiyon değişikliklerinin dilde tasarruf, vurgu, tonlama, ağız özellikleri ve müstensih hataları gibi faktörlere bağlı olduğuna dikkat çeker. Bu nedenle işleve dayalı sınıflandırmalar hem eklerin semantik sınırlılıklarını hem de kullanım çeşitliliğinin belirlenmesi bakımından önem taşımaktadır.

Eklerle ilgili sınıflandırmalar, genel olarak yapım ve çekim morfolojisi üzerine bina edilmektedir. Bu tasnif şekli her ne kadar Türkçenin eklerini görevleri bakımından bir düzen içerisinde ele alsada işlevsel açıdan eklerin ait olduğu kategoriye göstermede yetersiz kalmaktadır. Bu durum eklerin öğretimi konusunda da birtakım problemleri beraberinde getirir. Örneğin +*DAn* eki “*Evden* yeni ayrıldı” ifadesinde çıkma bildiren durum eki fonksiyonunda; “*gidenlerden çoğu*” ifadesinde +*in* ilgi eki fonksiyonunda; “*candan* bir arkadaş” ifadesinde sıfat yapım eki fonksiyonunda kullanılırken “*susuzluktan* halsiz düştü” ifadesinde ise “sebebi ile” edat grubunu temsil edecek bir fonksiyonda kullanılmaktadır. Ekin örneklerde geçen kullanımları, yapım ve çekim morfolojisi üzerinden değerlendirildiğinde sadece iki ana başlıkta sınıflandırma yapılabilmektedir. Oysa +*DAn* ekinin verilen örneklerdeki her bir kullanımı farklı bir işleve işaret etmektedir. Eklerin fonksiyonel kullanım farklılıkları onları kategori olarak da ayrı başlıklarda sınıflandırılması gerektirir.

Eklerle ilgili yapılan geleneksel sınıflandırmalarda genel itibariyle benzer başlıkların kullanıldığı görülür. Bunlardan öne çıkanlar:

Hatiboğlu (1981, s. 11), ekleri genel özellikleri bakımından üç başlıkta ele alır.

Çekim eki: Ad veya eylem kök ya da gövdesine getirilerek kişi kavramı veren ekler.

Ad durumu ekleri: Ad soylu sözcüklerin başka bir sözcükle ilgi kurmak üzere aldıkları ekler. *Yapım ekleri*: Sözcük kök ya da gövdesine getirilerek sözcüğün yeni bir kavram kazanmasını sağlayan ekler.

Banguoğlu (2015, s.148-149; 326-329; 441-445), *çekim* ve *üretim* ekleri başlıklarında bir sınıflandırma yapar. *Çekim eklerini*; hal, sayı, durum, zaman, kişi gibi gramer ilişkileri kuran isim ve fiil köklerine gelip anlam değişikliği yaparak farklı kavramları karşılayan ekler şeklinde açıklar. İsim çekimini, *iççekim halleri* (*kim hali, kimi hali, kime hali, kimde hali, kimden hali, kimin hali*) ve *dış çekim halleri* (*kimle hali, kimce hali, kimli hali, kimsiz hali*) şeklinde sınıflandırır. Fiil çekimini ise *zaman, tarz, kişi, sayı* başlıklarında değerlendirir. *Üretim eklerini*; isme ek isim ekleri, isme ek fiil ekleri, fiile ek isim ekleri ve fiile ek fiil ekleri olarak üç alt başlığa ayırır.

Ergin (2009, s. 143), *yapım ekleri* ve *çekim yahut işletme ekleri* başlığında iki kategoride gösterir.

Yapım ekleri: İsimden isim, isimden fiil, fiilden fiil ve fiilden fiil yapma ekleri.

Çekim yahut işletme ekleri: İsim çekim yahut işletme ekleri (*sayı ve çokluk, cinslik, belirtme, hal, iyelik, soru ekleridir. Bunlardan hal ekleri asıl isim çekim ekleri diğerleri işletme ekleridir*). Fiil çekim yahut işletme ekleri (*şekil ve zaman ekleri, şahıs ekleri, partisip ekleri, gerundium ekleri ve soru ekleridir. Bunlardan şekil, zaman ve şahıs ekleri asıl çekim ekleri diğerleri fiil işletme ekleridir*).

Korkmaz (2009, s. 256, 567-575) da ekleri *yapım ekleri* ve *işletme ekleri* şeklinde da iki ana başlıkta sınıflandırır. *Yapım eklerini*; addan ad türeten ekler, addan fiil türeten ekler, fiilden ad türeten ekler, fiilden fiil türeten ekler olarak sıralarken *işletme eklerini*; isim işletme ekleri (*çokluk, iyelik, aitlik, soru*

ve *ad çekimi (durum) ekleri*); fiil çekim ekleri (kip, şahıs, zaman, soru) olarak ele alır.

Eker (2015, s. 266-302) de benzer bir sınıflandırmayla *yapım* ve *çekim ekleri* başlıklarında değerlendirir. Yapım eklerini; isim *yapma ekleri*, fiil *yapma ekleri* olarak; çekim eklerini ise *isim çekim ekleri (soru eki, çoğul eki, aitlik eki, iyelik ekleri, hal ekleri, ek-fiil)*, fiil *çekim ekleri (soru eki, kip ekleri, şahıs ekleri, zarf-fiil ekleri, sıfat-fiil ekleri)* şeklinde gruplandırır.

Yukarıda bahsedilen ve genelde ekleri yapım ve çekim kategorisi şeklinde iki ana başlıkta toplayan yaklaşımlardan farklı olarak eklerin işlevsel açıdan ele alındığı tasnifler de yapılmıştır. Bunlardan biri Delice'ye ait olan sınıflandırmadır. Delice (2000, s. 225-232), ekleri; *genişletme ekleri, durum ekleri, kurucu ekler, dönüştürücü ekler, yapım ekleri, bütünleşik ekler ve temsil ekleri* şeklinde yedi kategoriye ayırır. Gülsevin (2004, s. 1278-1280) ise söz dizimine dayalı yaptığı fonksiyonel sınıflandırmada ekleri; *türetme ekleri, tür değiştirici ekler, işletme ekleri, kategori ekleri* olarak dört ana başlıkta ele alır. Turan (2018, s. 103-105) da farklı bir yaklaşımla; *yapım eki, çatı eki, olumluluk/olumsuzluk eki, fiilimsiler, ek-fiil, teklik/çokluk eki, isim tamlaması kuran ekler, hal eki, soru eki, zaman ve şahıs ekleri* şeklinde bir tasnif yoluna gider.

Bu çalışmada, temsil işlevli bazı eklerin Atebetü'l-Hakayık'taki (Arat, 1992), kullanımları ve söz diziminde karşıladıkları sözlük birimler üzerine tespitlerde bulunulmuştur. Edip Ahmet Yükneci tarafından Karahanlı Türkçesi ile kaleme alınan Atebetü'l-Hakayık, içerdiği dilsel özellikler açısından dönemine ışık tutan manzum bir ahlak kitabıdır. Eserden hareketle temsil ekleri olarak sınıflandırabilecek *+kA, +CA, +DA, +DIn, -Duk, -mİş, -gAn, -gII, -gUçI, +IIg, +sIz, ve +rAk* biçimbirimleri, işlevleri yönüyle değerlendirilmiş, Türkiye Türkçesine aktarımda anlama olan etkisi görülmeye çalışılmıştır. Söz konusu eklerin temsil işlevli kullanıldığı yerler eserden yapılan alıntılarla tanımlanmış; alıntılanan birimlerin eserdeki birim numaraları da yanlarında verilmiştir. Eklerin temsil ettiği sözcükler, günümüz Türkçesine aktarımda köşeli parantez “[]” içerisinde gösterilmiştir.

Örnek: *süngekke yilig teg erenke bilig (89)*

“kemik [için] ilik ne ise, insan [için] bilgi odur”

Temsil ekleri, Türkçede söz dizimi esnasında eksiltilmiş öğelerin görevlerini üstlenen ya da anlamından boşanarak görevli kelime durumuna düşmüş edatların yerine kullanılabilen eklerdir (Delice, 2000, s. 233). Bu ekler, temsil ettikleri birimleri anlamsal açıdan da karşılayabilen bir kullanım özelliği gösterirler. “*Akşamdan [akşam vakti] yola çıkarız*” cümlesinde *+DAn* eki “vakti” sözcüğünü; “*bu hediye sana [senin için]*” cümlesinde *+A* eki “için” edatını temsil eden bir işlevde kullanılır. Korkmaz'ın (2009, s. 1053), bahsettiği ek-edat benzerliği de aslında bir bakıma eklerin temsil işlevini işaret eder. Edatlar ile karşılanan bazı anlatım biçimlerinin aynı anlamı veren ad çekimi ekleri ya da aynı görevdeki bazı yapım ekleri ile de karşılanabildiğine değinen Korkmaz, şu örneklerle yer verir: *babaca davranmak / baba gibi davranmak; bu atkıyı sana getirdim / bu atkıyı senin için getirdim; morumsu bir renk / mora çalan (mor gibi)*

1. ATEBETÜL-HAKAYIK'TA TEMSİL İŞLEVLİ EKLER

Atebetül-Hakayık'ta isim durum ekleri *+kA, +CA, +DA, +DIn*; sıfat-fiil ekleri *-Duk, -mİş, -gAn, -gII, -gUçI* ve isimden sıfat yapım ekleri *+rAk, +IIg, +sIz* eklerinin temsil işlevi ile bazı ifadeleri karşıladığı örnekler bulunmaktadır.

Sıfat-fiiller, sıfat tamlamalarında sıfat unsurunu karşıladıkları gibi bazı kullanımlarında tamlamadaki isim unsurunu temsil edecek şekilde adlaşarak tek başlarına da söz diziminde yer alabilmektedirler. Banguoğlu (2015, s. 568, 569), sıfat-fiillerin bu özelliğini *zamirsi sıfat-fiil* şeklinde adlandırır ve bunların artık bir adın sıfatı olmak yerine, doğrudan bir ad gibi cümlede bazen çekim halleriyle, üyelerden birinin yerini aldıklarına dikkat çeker. Örnek: *Atı alan Üsküdarı geçti; O buralarda durucu değil; Bana ettiklerini kimselere etmediler*. Üstüner (2000, s. 54) de benzer bir tespitle; sıfat-fiillerin de sıfatlar gibi isimlerin yerini tuttuğunu, isimlerin yerine kullanılabildiğini bildirir. Sıfat-fiille vasıflandırılan ismin söylenmediğini, ismin sonunda gelmesi gereken çekim eklerinin ise sıfat-fiilden sonra gelerek ismin yerini tuttuğunu ifade eder.

+IIg ve *+sIz* isimden sıfat yapım ekleri, birbirleri ile karşıtlık ilgisi kuran sıfatlar türetirler. Bu eklerle

yapılan bazı sıfatların vasıflandırdığı ismi karşılayacak şekilde kullanıldığı durumlar söz konusudur. Bu yönleriyle çalışmamızda temsil işlevli ekler arasında gösterilmişlerdir.

1.1. /+kA/ Yönelme Durumu Eki

Ad durum ekleri arasında olan +kA geldiği isimleri, fiillere yer, zaman gibi işlevlerle bağlar. Banguoğlu, *kime hali +A*, *kimde hali +DA* ve *kimde hali +DAn* şeklinde ele aldığı durum eklerine; zaman ve mekân içinde yer ve yön gösterme özelliklerine dayanarak *yer-yön halleri* adını verir. Ayrıca birçok zarfın yapımında da bu eklerin rol aldığı altını çizer: *akşama*, *geçende*, *eskiden* (Banguoğlu, 2015, s. 328). Ergin de (2009, s. 229, 233) benzer ifadelerle datif +A, lokatif +DA ve ablatif +DAn eklerinin fonksiyonlarının aynı tipte olduğuna, üçünün de fiilin cereyan ettiği yeri veya istikameti göstermek suretiyle fiilin mekânını ifade ettiğine dikkat çeker. Ayrıca ekin özel bağlantılı olduğu fiile göre *yaklaşma*, *istikamet*, *yer*, *zaman*, *karşılaştırma*, *sebeplendirme*, *verme*, *bildirme*, *kuşvetlendirme*, *gaye*, *hedef*, *fiyat*, *bedel*, *leh*, *aleyh*, *ilgi*, *kabul*, *gereklik*, *uygunluk*, *konu*, *aitlik*, *vasıf*, *tarz*, *görüş*, *ayrılma*, *değişme*, *başkalaşma*, *yaptırma*, *tercih* gibi ifadeleri de karşıladığını bildirir. Eraslan (2000, s. 72-74), yönelme ekinin Eski Türkçede isimlere kazandırdığı anlamsal ayrıntılar konusunda; *fiilin yöneldiği yeri gösterme*, *sebeplendirme*, *birliktelik*, *karşı ifadesi*, *bir yerde olma*, *tarafından*, *birisine hitaben*, *bir şeyin içine*, *her*, *esnasında*, *üzerine* gibi tespitlerde bulunur. Hatipoğlu (1981, s. 14), ekin “için” ve “ile” ilgeçlerinin görevini de karşıladığını bildirerek aslında *temsil* işlevine dikkat çeker: *Bu hediyeyi kızıma aldım* (kızım-a, kızım için); *çantayı yedi liraya aldım* (lira-y-a, lira ile). Korkmaz (2009, s. 280-283), asli görevinin adlarda yönelme görevinde yer tümleci oluşturma olduğunu bildirdiği ekin adları fiile *zaman*, *amaç*, *sebeplendirme* ve *hareketin yönünü gösterme* gibi işlevlerle bağladığına yer verir.

“için” edatını temsilen

hünerliğka ajun vefasızrak ol (441)

“dünya hüner sahibi [için] daha çok vefasızdır”

sanga sandukung teg müsülmanka san (326)

“kendin [için] düşündüğün (şeyleri) müslüman [için] de düşün”

süngেকে yilig teg erenke bilig (89)

“kemik [için] ilik ne ise, insan [için] bilgi odur”

“içine” sözcüğünü temsilen

kidinrek kadahka sunup zehr katar (208)

“bir az sonra kadehe [kadeh içine] zehir katarak sunar”

Resul erni otka yüzün atguçı (159)

“Resul, insanı yüzü koyun âteşe [ateş içine] atan dildir, dedi”

“zaman” sözcüğünü temsilen

yokamakka yumşak içi pür agu (214)

“yoklandığında [yoklandığı zaman], yumuşaktır; fakat içi zehir doludur”

“karşı” edatını temsilen

kerip halkka kögüzüng tap uslan tilin (278)

“halk[a karşı] göğüs kabarttın ise, dilini derhal düzelt”

ne yazdı ajunka bu şahib hüner (445)

“hüner sahibi dünyay[a karşı] ne kusur işledi”

aya malka suk er yakın bil bu mal (425)

ey mal[a karşı] haris adam, gerçek bil ki, bu mal

“doğru” edatını temsilen*bahılka katıg ya okun kezlegil (228)*

“hasis[e doğru] kuvvetli yay ve ok ile nişan al”

biligligke ya dost özüngni ula (82)

“ey dost, bilgiliy[e doğru] yaklaş”

“üzerinde/üzerine” sözcüğünü temsilen*ya olar kızıl eng bu engke mene (26)*

“yahut onlar al yanaktır; o ise, bu yanağa [yanak üzerinde] bendir”

karıka konar hem kafeska kirür (460)

“hem kola [kol üzerine] konar, hem kafese girerler”

“hakkında / ile ilgili” sözcüğünü temsilen*sening birlikingke delil arkagan (7)*

“senin birliğine [birliğin hakkında] delil arayan”

“yana” edatını temsilen*sening barlıkingka tanukluk birür (5)*

“senin varlığına [varlığından yana] tanıklık eder”

I.2. /+DA/ Bulunma Durumu Eki

Ad durum eklerinden *bulunma* durumu +DA, fiilin bildirdiği oluş ve kılışın somut ya da soyut yerini gösteren isim çekim ekidir. *Bulunma* durumunda olan adlar cümle içerisinde yer tamlayıcısı görevinde yer alırlar. Hatiboğlu (1981, s. 151), bu eki alan ad soylu sözcüklerin *kalma durumuna* girdiği ve çekimli eyleme ya da eylemsiye, *yer, kaynak, zaman, ölçü* kavramları veren tümleç olduğu bilgisini verir: *sanatçılar ayakta (ayak-ta) alkışlandı; ekmekte (ekmek-te) birlik, ödemedede (ödeme-de) birlik sağlanmalı; yolda (yol-da) kalan araçlara yardım edilir; Bazı ailelerin pek çok konusu yemekte (yemek-te) görüşülür; yönetimi bilmekte (bilmek-te) daima yarar vardır.*

Ayrıca *bulunma* işlevinin yanı sıra fiilin anlamına uygun olarak çeşitli özel ifadeler ile de ismi fiile bağlar. Bunlar; *yer, zaman, iş, devamlılık, müddet, tarz, şekil, durum, karşılaştırma, kesir, konu, vasıta, gaye, sebep, vasıf, miktar, belirtme, kısım, parça, aitlik* gibi anlam ayrıntılarıdır (Ergin 2009, s. 234). Korkmaz (2009, s. 289) da ekin *bulunma* ve *yer gösterme* kavramına koşut olarak benzer işlevleri tekrarlar.

“arasında” sözcüğünü temsilen*kılıklarda edgü kılık kodgılık (270)*

“huylardan [huylar arasında] iyi huy, alçak gönüllülüktür”

törütmişte yok bil anga tuş tenge (24)

“bil ki, yaratılmışlarda [yaratılmışlar arasında] onun eşi ve dengi yoktur”

eliglerde kutlug birigli elig (251)

“ellerin [arasında] en kutlusu veren eldir”

“ zaman” sözcüğünü temsilen*velikin buşarda şera arslanı (52)*

“fakat hiddetlendiği [zaman] Şerâ arslanı kesilir”

“dolayı” edatını temsilen

er işi edgüsündin öküş hayr bulur (378)

“insan arkadaşının iyi olmasın [*dan dolayı*] çok hayır görür”

“vakti/zamanı” sözcüğünü temsilen

eşit büt bu sözke kamug tangda ten (147)

“dinle ve bu söze inan ki, vücut her sabah [*vakti*]”

“her” sözcüğünü temsilen

anın künde arta turur bu bida' (404)

“onun için bu bid'at [*her*] gün artmaktadır”

“içinde” sözcüğünü temsilen

neçe pür hünerlıgda bir ayb bolur (362)

“o kadar hünerlik [*içinde*] bir kusuru bulunur

1.3. /+DİN/ Çıkma Durumu Eki

Karahanlı Türkçesinde, Eski Türkçedeki ayrılma/çıkma durumu ile şeklen benzerlik göstermektedir (Hacıeminoğlu, 2013, s. 30). Bu eki almış sözcükler, genellikle, çekimli eylem veya eylemsiye, bazen de adlara *kaynak, yer, sebep, zaman, yapım maddesi, karşılaştırma* kavramları veren dolaylı tümleş olur (Hatiboğlu, 1981, s. 154). Ergin (2009, s. 235), ekin uzaklaşma ana fonksiyonu yanı sıra beraber kullanıldığı fiilin manasına uygun olarak *çıkma, yer, ayrılma, menşe, cins, terkip, başlama, mahrumiyet, yokluk, vasıta, zaman, sebep, tarz, ölçü, değer, kıymet, bedel, parça, kısım, karşılaştırma, korku, ürküntü, hoşlanma, vazgeçme, aitlik, çeşit, vasıf, tercih, görüş* gibi ifadeleri de karşıladığını kaydeder. Korkmaz da (2009, s. 301) işlevi en geniş olan ad durumları eki olduğunu ileri sürerek adı, fiile *yer, mekân, zaman, hareket biçimi, sebep, ölçü, miktar, fiyat, bir bütünü veya bütünün parçasını gösterme* gibi değişik birçok ilişkilerle bağladığı bilgisine yer verir.

“göre” edatını temsilen

hakayık ibaret arabdın usul (498)

“hakayık Arap usulün [*e göredir*]”

“ile” edatını temsilen

bahıl tirdi zer sim haramdın öküş (241)

“cimri, haram [*ile*] çok altın ve gümüş topladı”

anınğ ögdisindin tatır bu tilim (27)

“onun medhinden [*methi ile*] ağızım tatlanır”

“hakkında” sözcüğünü temsilen

eşit emdi kaç söz habib fazlındın (21)

“şimdi Peygamberin fazlından [*fazlı hakkında*] bir kaç söz dinle”

“yana” edatını temsilen

birimdin bahıl eligi ked berklig ol (254)

“hasisin eli vermek[*ten yana*] çok sıkıdır”

“için” edatını temsilen

bile bilmegendin ular özini (506)

“anlayamadıkları [*için*] kendilerini üzerler”

“yüzünden” edatını temsilen

tilindin tökildi telim er kanı (142)

“birçok adamların kanı dilleri [yüzünden] döküldü”

bilig bilmegendin bir ança budun (123)

“bilgisizlikten [bilgisizlik yüzünden] ne kadar halk kendi eli ile put yapıp”

“karşısında” sözcüğünü temsilen

aning bahşişindin bulut uvtanur (57)

“onun ihsânı [karşısında] bulutlar utanır”

1.4. /+CA/ Eşitlik Durumu Eki

İsim çekim eklerinden olan +CA temsil ekleri arasında yer alır. Çekim eki işlevi ile getirildiği isim ve isim soylu sözcüklerde anlamca *gibi*, *kadar*, *göre* sözcüklerini karşılar. Hatiboğlu (1981, s. 45), ekin ad soylu sözcüklere, özellikle sıfatlara, adılara çekim eki gibi getirilerek, *eşitlik*, *benzerlik*, *görelilik*, *nispet* kavramları sağladığını belirtir. Verdiği örnekler, ekin temsil işlevini gösterir niteliktedir: adamca (adam gibi), *hükümetçe* (hükümet tarafından), *ahlakça* (ahlak bakımından), *bizce* (bize göre). Ergin (2009, s. 228, 240), *ismin eşitlik*, *benzerlik*, *gibilik ifade eden hali* şeklinde tanımladığı +CA ekinin hem yapım eki hem de çekim eki temayülü gösterdiğine değinir. Ekin çekim eki olarak işlevlik sahasını gittikçe daralttığını, isimlerden ziyade daha çok sıfat, zamir ve zarflara getirilebildiğine dikkat çeker. Banguoğlu (2015, s. 330), adın *kimce hali/görecelik hali* başlığında ele aldığı +CA ekinin birçok takı öbeğini anlamca karşıladığını belirtir. Banguoğlu verdiği örneklerde aslında ekin temsil işlevine dikkat çeker: *hesapça* (hesaba göre), *arkadaşça* (arkadaş olarak), *milletçe* (millet bütünüyle), *orduca* (ordu tarafından). Korkmaz da (2009, s. 325-328) +CA ekinin eklendiği ad ile fiil veya başka bir ad arasında *gibi*, *kadar*, *göre*, *bakımından*, *tarafından* ve edatlarına koşut işlevlerinden bahseder.

“kadar” edatını temsilen

nelük malka munça suk ol bu özüng (429)

“nefsin mala karşı neden bu [kadar] haristir?”

unarça ayayın yarı bir manga (4)

“gücü yettiği [kadar] söyleyeyim yardım et bana”

“gibi” edatını temsilen

tilekçe tiril inç farig kadgusuz (415)

“istediğin [gibi] müsterih ve kaygusuz yaşa”

“göre” edatını temsilen

sening rüzgarıng bu köngülçe kılın (414)

“bu senin zamanındır, gönlüne [göre] (istediğini) yap”

1.5. /-DUK/ Sıfat-Fiil Eki

Bu ek, geçmiş zaman ifade eden ve bilhassa daha çok iyelik eki olarak kullanılan sıfat-fiil ekidir (Ergin, 2009, s. 335). Banguoğlu (2015, s. 424), ekin iyelik eki almış şekillerinin zamir niteliğinde kullanıldığına değinerek bir nevi temsil yönüne işaret eder: *Ahmet'in Ankara'dan bildirdiği (şey) doğru çıkmadı*. Korkmaz (2009, s. 915), ekin ad tamlaması veya grup durumundaki iyelik eki almış biçimiyle, yalnız başına geçici bir ad da oluşturabildiğinin altını çizer ve buradan harekete, geçmiş zamana ve iyelik ilişkisi dolayısıyla şahsa bağlı bir adlaşma olduğundan bahseder: *Bilir kurban olduğum, eskilerde batacak matak yokmuş*.

Vasıflandırdığı ismi temsilen kullanılmıştır.

sanga hasret ol tek tutup turdukung (434)

“elinde tuttuğun [mal] ise, senin için ancak hasrettir”

açığ bolga yarın kodup bardukung (436)

“yarın koyup gittiğin [zaman] acı olacaktır”

sanga sandukung teg müsülmanka san (326)

“kendin için düşündüğün [şeyler] gibi müslüman için de düşün”

tavar birle erse ulugsındukung (285)

“maldan dolayı ise kibirlendiğin [şey]”

1.6. /-mİş/ Sıfat-Fiil Eki

Banguoğlu (2015, s. 423), ekin iç cümlede zamir niteliğinde ve isim çekim ekleri almış olarak da kullanıldığını belirtir: *Mevlam sabırlar versin yârinden ayrılmışa. -mİş* ekinin bu özelliği temsil işlevini göstermektedir.

Geçmiş zamana bağlı hareket gösteren geçici bir adlar da türeten *-mİş* bu özelliği ile iyelik, çokluk ve bazı ad çekimi ekleri olarak çekime girmekte ve cümlede farklı görevler yüklenebilmektedir: *Bir de senin çevrendeki kendini beğenmişlerle hiçbir benzerliğim yoktur* (Korkmaz, 2009, s. 929, 930).

Eserde, *+mİş* sıfat-fiil eki genelde sıfat tamlamasında yer aldığından temsil eki işlevi ile fazla örneğe rastlanmamıştır.

tilin beklegende ökünmüş kanı (144)

“dilini muhafaza altında bulunduranlardan pişman olmuş [kişi/kimse] var mı?”

1.7. /-gAn/ Sıfat-Fiil Eki

Günümüz Türkçesinde ek başındaki “g” sesinin düşmesiyle *-An* şeklinde görülen ek, geniş zaman /şimdiki zaman sıfat-fiilleri yapar. Banguoğlu (2015, s. 425), bu ekin *-mİş* sıfat-fiillerinde olduğu gibi iç cümlede zamir niteliği kazandıklarını belirtir. Örnek: *Minareyi çalan kılıfını hazırlar*. Ekin zamir niteliğine dair tespit temsil işlevine işaret etmektedir. Üstüner (2000, s. 54), diğer sıfat-fiillerde olduğu gibi *-An* ekiyle türetilen sıfat-fiillerin de isim olarak genellikle bir şahsın ya da şahısların yerine kullanılabilmesine değinir. Korkmaz (2009, s. 943), günümüz Türkçesinde *-An* ekinin, eklendiği fiille birlikte, yalnız başına, geniş zamana bağlı hareket gösteren geçici bir ad olarak iyelik, çokluk, ad çekimi ekleri alabildiğine, edatlarla birleşebildiğine dikkat çeker.

Vasıflandırdığı ismi temsilen kullanılmıştır.

sening birlikingke delil arkagan (7)

“senin birliğine delil arayan [kişi/kimse]”

yirilgen sökülgen tirip birmegen (247)

“yerilen ve sövülen [kişi/kimse], toplayıp da vermeyendir [kişi/kimse]”

aya şahım erdemlerin sanagan (59)

“ey şahımın faziletlerini sayan [kişi/kimse]”

öküş sözlegende öküngen telim (143)

“çok konuşanlar arasında pişman olan [kişi/kimse] çoktur”

kamuğ tolğan irlür tükel eksiyür (199)

“her dolan [şey] azalır, her tam eksilir”

ya edgü umgan isizlik kılıp (375)

“ey kötülük yapıp, iyilik uman [kişi/kimse]”

bu körgeñ eşitgeñ sanga külmeseñ (172)

“gören [kişi/kimse] ve duyan [kişi/kimse] sana gülmesin”

1.8. /-gII/ Sıfat-Fiil Eki

Geniş zaman sıfat-fiilleri yapan ek, olumlu/olumsuz fiil tabanlarına gelerek –An sıfat-fiil ekinin görevini üstlenir (Hacıeminoğlu, 2013, s. 166). Eraslan (1980, s. 27), ekin Eski Türkçede, Karahanlı ve Harezmi Türkçesi'nde kullanıldığını, kullanımdan düşünce yerini aynı mana ve fonksiyona sahip -gan/-gen, -kan/-ken ekine devrettiğini bildirir. Ekle yapılan sıfat-fiiller adlaşarak söz dizimindeki bir unsur temsil yoluyla karşılayabilmektedirler.

Vasıflandırdığı ismi temsilen kullanılmıştır.

bakıglı okıglı asıg alsu tip (78)

“gören [kişi/kimse] ve okuyan [kişi/kimse] istifâde etsin diye”

aya minde kidin keligli munı (481)

“ey benden sonra gelen [kişi/kimse] bunu”

rıbatka tüşüglü tüşer keçgülig (178)

“kervansaraya düşen [kişi/kimse] geçmek için”

halal yigli kanı körünmez bodı (418)

“helal yiyen [kişi/kimse] hani, vücudu (bile) görünmez”

1.9. /-gUçI/ Sıfat-Fiil Eki

Karahanlı Türkçesi'nde gelecek zaman sıfat-fiil ekleri arasında yer alan ek, -gU sıfat-fiil ekinin isimden isim yapım eki ile genişletilmiş şeklidir (Hacıeminoğlu, 2013, s. 169). Batı Türkçesinde ekin başındaki “g” düşmüş ve Eski Anadolu Türkçesine -uçI, -üçI şeklinde geçmiştir. Sonradan “ç” sesinin de sedahlılaşması ve vokal uyumu sonucu bugünkü çok şekilli halini almıştır (Ergin, 2009, s. 191). Banguoğlu (2015, s. 425), ekin -An sıfat-fiilleri gibi yüklemi oldukları iç cümleye sıfat ve zamir karakteri verdiğini belirtir. Günümüz Türkçesinde fiilin gösterdiği işi "meslek, uğraş" veya "sürekli olarak" yapanı gösteren adlar türetir: *araştırmacı, bakıcı, binici, çevirici* (Korkmaz, 2009, s. 83).

Vasıflandırdığı ismi temsilen kullanılmıştır.

bu bir aybdın ötrü başın keşgüçi (363)

“bu bir kusurdan dolayı (adamların) başını kesen [kişi/kimse]”

aya gam katıgsız sürur umguçi (211)

“ey gam karışmamış sürür uman [kimse/kişi] ”

aya hükmin ajun tapa üggüçi (449)

“ey hükümünü dünya üzerinde yürüten/yürütücü [kişi/kimse]”

yirip munı birer yana öggüçi (450)

“onu bazen yeren, bazen tekrar öven/övecü [kişi/kimse]”

anınğ emri birle teğer teğgüçi (452)

“insanın her karşılaştığı [şey] onun emri ile olur”

1.10. /+rAk/ İsimden İsim/Sıfat Yapım Eki

Eski Türkçede berkitme sıfatları yapan bu ek (*yegrek=pek iyi*) Eski Osmanlıcada karşılaştırma sıfatları türetir. Günümüz Türkçesinde karşılaştırma anlatımını yitirmiş, yalnız renk ve tat sıfatlarında küçültme eki gibi kalmıştır: *akrak, gökrek, bozrak, acırak ekşirek* (Banguoğlu, 2015, s. 198). Hem pekiştiren/kuvvetlendiren hem de pekiştirilen/kuvvetlendirilen unsur görünümünde olan bu biçimbirim Uygur Türkçesi ile Eski Anadolu Türkçesi Dönemi arasında çokça kullanılmıştır. Sonradan işlekliliğini kaybeden ek Türkiye Türkçesi ağızlarındaki birkaç örnek dışında yerini “daha” sözcüğüne bırakmıştır (Karagöz, 2018, s. 122). Ekin *yegrek* “daha iyi daha üstün” sözcüğünde olduğu gibi karşılaştırma işlevinin yanı sıra *acırak* “az acı”, *bozrak* “az miktarda boz”, *küçürek* “biraz küçük”

gibi örneklerde küçültme ifade eden görevi de söz konusudur (Sarı, 2020, s. 177).

“daha, daha çok ve biraz” sözcüklerini temsilen kullanılmıştır.

tengizdin kerimrek şahım ming kata (67)

“şahım denizden bin kat [daha] kerimdir”

izası öküşrek mezesi aza (438)

“eziyeti [daha] çok ve tadı azdır”

hünersizka mundın cefa azrak ol (442)

“hünersiz burada cefa [daha] azdır”

bulunmaz kamug kızda ol kızrak ol (444)

“bulunmaz nevadirden [daha] nadirdir”

hünerlğka ajun vefasızrak ol (441)

“dünya hüner sahibi için [daha çok] vefasızdır”

kidinrek kadahka sunup zehr katar (208)

“[biraz] sonra kadehe zehir katarak, sunar”

ulug boldukungça tüzünrek bolup (355)

“yükseldikçe [daha çok] yumuşak huylu ol”

simaktin edizrek tutar himmet ol (49)

“o himmeti simâkten [daha] yüksek tutar

1.11. /+IIg/ İsimden Sıfat Yapım Eki

Eski Türkçeden beri yaygın bir kullanıma sahip olan ek her türlü isme getirilebilmektedir. Sıfatlara gelerek *donanmış olan, sahip olan*, anlamlarında donanım sıfatları türetir: *tatlı, kokulu, güçlü...* (Banguoğlu, 2015, s. 192). Karahanlı Türkçesi’nde *+IIg* şekli ile yer alan bu ek, günümüz Türkçesinde *+II*, *+IU* şekli ile getirildiği isimleri sıfat yapan bir görevde kullanılır (Hacıeminoğlu, 2013, s. 15). Günümüz Türkçesinde adlardan (bazen de sıfatlardan) *sahip olma, üzerinde bulundurma, o özelliği taşıma, ilgili olma, yetkili olma* anlamlarında sıfatlar türetir: *acıklı, ağlamaklı, alaylı, ahımlı* (Korkmaz, 2009, s. 83).

Vasıflandırdığı ismi temsilen kullanılmıştır.

kani bir vefalıg bar erse tile (394)

“hani bir vefalı [kişi/kimse] varsa, ara bakayım”

biligligke ya dost özüngni ula (82)

“ey dost, bilgiliye [kişiye/kimseye] yaklaşmaya çalış”

sini terkin isiz kılıklğ kılır (380)

“seni hemen kötü huylu [kimse/kişi] yapar”

aya artak işlig sevincin salın (423)

“ey ahlaksız/fena işli [kişi/kimse], sevinçle dolaş”

1.12. /+sIz/ İsimden Sıfat Yapım Eki

Hacıeminoğlu (2013, s. 15), Türk dilinin her devresinde görülebilen bu ekin olumlu sıfatlar türeten *+II/+IU* ekinin olumsuz şeklini meydana getirdiğini bildirir. Banguoğlu (2015, s. 201), isimlere gelerek o nitelikten, o nesneden yoksun olmanı gösteren *giderme sıfatları* yapan

yapım eki şeklinde tanımlar. Hatiboğlu (1981, s. 141), ad soylu sözcüklere gelerek, *yoksunluk*, *mahrumiyet* kavramı veren sıfatlar kurduğunu belirtir. Ergin, (2009, s. 160), ekin isimlerden hem sıfat, hem isim olarak kullanılan vasıf isimleri yaptığını belirterek +II/+IU ile türetilen vasıf isimlerinin menfisini ifade eden bir ek olduğunu kaydeder. Korkmaz (2009, s. 64) ise addan “yokluk, eksiklik” anlamında olumsuz sıfatlar türeten çok işlek bir ek olduğuna değinir ve *sahip olma*, *kendinde bulundurma* anlamıyla sıfat türeten +II / +IU ekinin karşıtı olarak değerlendirir. Üstünova (2008, s. 132), geldiği isme *yoksunluk*, *olmama*, *bulunmama* anlamı katan +sIz ekinin varlık eki +II/+IU ile karşıtlık ilişkisi içinde olduğunu, varlık ve yokluk eki arasındaki bu karşıtlığın +sIz ekinin olumsuzluk eki gibi görülmesine yol açtığına değinir. Üstünova, olumluluk-olumsuzluk durumunun sadece fiiller için geçerli olduğunu belirterek +sIz eki, *adları olumsuz yapan bir ek olsaydı tüm adları karşılaması gerekirdi (dipli/dipsiz, katışıklı/katışiksiz)* açıklamasına yer verir ve ekin olumsuzluk eki sayılmasına karşı çıkar.

“değil” sözcüğünü temsilen

bekasız erür bu ajun lezzeti (193)
“bu dünya lezzeti bâkî [değildir]”

“yok” sözcüğünü temsilen

angar pend nasihat asıgsız erür (110)
“ona öğüt ve nasihat faydasızdır [faydası yoktur]”

“olmayan” sözcüğünü temsilen

ne türlüğ arıgsız arır yumakın (111)
“nice türlü kirli (şeyler) [temiz olmayan] yıkamakla temizlenir”

biligsiz yiligsizsiz süngük teg hali (91)
“bilgisiz [bilgisi olmayan] (kimse), iliksiz [iliği olmayan] kemik gibi, boştur”

bu cahil biligsiz bahasız bişi (86)
“câhil ve bilgisiz [bilgisi olmayan] değersiz [değeri olmayan] bir akçedir”

kim ol malsız erse ol erni körüp (423)
“malı [olmayan] o kişiyi görüp”

yimişsiz yıgaçnı kesip örtegil (324)
“meyvesiz [meyvesi olmayan] ağacı kesip ateşte yak”

Sonuç

Biçim, anlam ya da söz dizimi başta olmak üzere bazı ölçütlere göre yapılan sınıflandırmalar ilgili dil biriminin dil dizgesindeki yerinin belirlenmesinin yanın sıra dil bilgisi öğretimi için de önem arz eden çalışmalardır. Eklerle ilgili yapılan sınıflandırmalara bakıldığında geleneksel yaklaşımların dışına çıkan birkaç örnek hariç genelde benzerlik ya da farklılıklara dayalı standart ölçütlerin öne çıktığı görülür. Geleneksel/standart ölçütlerin dışına çıkan ve işlevsel ölçütlere dayalı yapılan bu sınıflandırmalar, eklerin görev alanları ve semantik yanları ile ilgili daha belirleyici sonuçlar ortaya koyan tasniflerdir. Temsil ekleri de işlevsel açıdan eklerin sınıflandırıldığı başlıklardan birisidir. Delice'nin (2000, s. 221-235) tasnifinde yer alan temsil ekleri, anlatımda bazı edatları ya da eksiltilmiş öğeleri karşılayan ekler olarak ele alınmaktadır.

Karahanlı dönemi eserlerinden olan Atebetü'l-Hakayık'ta temsil işlevi ile kullanılan bazı eklerin söz dizimi içerisinde edat ya da bazı eksiltilmiş dil öğelerine eş değer kullanıldığı örnekler bulunmaktadır:

+kA yönelme durumu eki; “için”, “karşı”, “doğru”, “yana” edatlarına ve “içine“, “zaman” “üzerinde/üzerine”, “hakkında” sözcüklerine eş değer kullanılmıştır.

+DA bulunma durumu eki; “arasında”, “-dığı zaman”, “vakit/zaman”, “her”, “içinde” ifadelerine ve

“dolayı” edatına eş değer kullanılmıştır.

+*DIn* çıkma/ayrılma durumu eki; “göre”, “ile”, “yana”, “için”, “yüzünden” edatlarına ve “hakkında”, “karşısında” sözcüklerine eşdeğer kullanılmıştır.

+*CA* eşitlik durumu eki; “kadar”, “gibi”, “göre” edatlarına eş değer kullanılmıştır.

-*DUk*, -*mİş*, -*gAn*, -*gİl*, -*gUçI* sıfat-fiil ekleri vasıflandırdıkları isimlere (kişi/kimse, şey) eş değer kullanılmışlardır.

+*rAk* isimden sıfat yapım eki; “daha”, “daha çok” ve “biraz” sözcüklerine eş değer kullanılmıştır.

Eklerin tarihsel süreçteki kullanım şekilleri ve işlevsel özellikleri de yapılan sınıflandırmalarda dikkate alınması gereken ölçütlerden biri olmalıdır. Çünkü fonksiyonel özellikler, eklerin sadece kullanıldığı dönemi değil önceki kullanım biçimlerini ve semantik karşılıklarını da ilgilendiren bir niteliğe sahiptir. Özellikle Türk dilinin tarihi metinlerinde ekler üzerine yapılacak işleve dayalı tespitler söz konusu fonksiyonel değişim ve gelişmelerin takibi açısından önemli veriler sunacak; ayrıca tarihî metinlerin günümüz Türkçesine aktarımında anlamsal açıdan katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Arat, R. R. (1992). *Atebetül-Hakâyık*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin grameri*. (10. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Delice, H. İ. (2000). Türk dilinde işlevsel ek tasnifi denemesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 221-235.
- Eker, S. (2015). *Çağdaş Türk dili*. (9. Baskı). Grafiker Yayınları.
- Eraslan, K. (1980). *Eski Türkçede isim-fiiller*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Eraslan, K. (2000). Eski Türkçede yönelme (dativ) hâli ekinin yapı, fonksiyon ve ifadeleri. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 29, 67-76.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Gülsevin, G. (2004). Türkçede sıra dışı ekler ve eklerin tasnif-tanımlanma sorunu üzerine. V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*. 1267-1283.
- Hacıeminoğlu, N. (2013). *Karahanlı Türkçesi grameri*. (4. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türkçenin ekleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karagöz, İ. (2018). *Tarihi Türk lehçelerinde sıfat ve zarflarda pekiştirme ve derecelendirme*. (1. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. (3. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sarı, İ. (2020). *Türkçede küçültme*. (1. baskı). Nobel Yayınları.
- Tuğluk, M. E. (2021). Kerb-Nâme’de hâl eklerinin kullanımı. *Yunus Emre’nin Vefatının 700. Yılı Dönümü Anısına Uluslararası Türkçenin Anadolu’da Yazı Dili Oluşu Sempozyumu*. 517-528.
- Turan, Z. (2018). Türk dilinin eklerini sınıflandırmanın esasları. *Türkbilig*, 35, 97-110.
- Üstüner, A. (2000). *Anadolu ağızlarında sıfat-fiil ekleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üstünova, K. (2008). *Ad işletimi*. (1. Baskı). Kesit Yayınları.

MANZUM ŞİR'ATÜ'L-İSLÂM TERCÜMESİNİN OTUZ ÜÇÜNCÜ FASLI OLAN SOHBET VE GÖRÜŞMENİN ADABINA DAİR

*Thirty-third Chapter Of Manzum Şir'atü'l-Islam Translation, Including The Name Of Your Conversation
And Interview*

Arş. Gör. Dr. Ömür ERBAY

Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Bayburt, Türkiye, omurerbay@bayburt.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
07.02.2022

Kabul/Accepted:
07.03.2022

Sayfa/ Page:
72-82

mecmua.1059561

Öz

Sohbet ve görüşme, insan sosyalleşmesinin en temel araçlarından. Şekilsel, yapısal olarak farklı olmakla birlikte her toplum, kendi usullerince bunlara müracaat eder. Bu müracaat, insanlar arasındaki iletişimi ve sevgi bağlarını sağlamlaştırır. İslâmî hassasiyet taşıyan topluluklar da yine bu dinin getirmiş olduğu kurallar doğrultusunda bu sosyalleşme araçlarına başvurur. İslâm dinine ait olup şekillendirici etkiye sahip olan bu kurallar ilmihal adı verilen eserlerle ortaya konulur. İmamzade adıyla da bilinen Muhammed b. Ebu Bekr'in, Şir'atü'l-İslâm ilâ dâri's-selâm adlı eseri de bu türden bir eser olup Osmanlı ulemasınca çok sevilmiş ve eserin Türkçeye manzum-mensur birçok tercümesi yapılmıştır. Eser üzerine yapılan manzum tercümelerden biri de Derviş Mehmet Bahtî tarafından 17. yy'da yapılan tercümedir. Çalışmamızda bu tercümenin, otuz üçüncü faslı olan "Sohbet ve Görüşmenin Adabı" konu edilmiş olup ilim talebelerinin; fihhi meseleleri daha kolay öğrenebilmeleri için yazılmış olan eserden hareketle bu öğrendiklerini insanlara, sohbet ve görüşme yoluyla nasıl aktaracakları, peygamber kıssaları ve hadislerle desteklenerek ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şir'atü'l-İslâm, Manzum, İlmihal, Bahtî, Sohbet

Abstract

Conversation and conversation are one of the most basic tools of human socialization. Although they are different in shape and structure, each society applies to them in its own way. This application decouples communication and bonds of love between people. Communities with Islamic sensitivity also resort to these means of socialization in accordance with the rules imposed by this religion. These rules, which belong to the Islamic religion and have a shaping effect are set forth in works called catechisms. Also known as Imamzade Muhammed b. Abu Bekr's work called Shir'at Al-Islam ila dari's selam is also a work of this kind and was very loved by the Ottoman ulema and many translations of the work were made into Turkish. One of the verse translations made on the work is from the Dervish Mehmed Bahtî, it is a translation made in 17. yy. In our study, the thirty third chapter of this translation "The Etiquette of Conversation and Conversation" has been discussed and the requests for knowledge; based on the work written to make it easier for them to learn fiqh issues, how to convey what they have learned to people through conversation and conversation supported by the stories of the prophet and hadiths, has been revealed.

Keywords: Shir'at Al-Islam, Verse, Catechism, Bahtî, Conversation

Atıf/Citation: Erbay, Ö. (2022). Manzum Şir'atü'l-İslâm tercümesinin otuz üçüncü faslı olan sohbet ve görüşmenin adabına dair. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 72-82

Sorumlu Yazar/Corresponding: Arş. Gör. Dr. Ömür ERBAY

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında Prof.Dr.Selami ECE danışmanlığında hazırlanmış olduğumuz "Derviş Mehmed Bahtî'nin Manzum Terceme-i Şir'atü'l-İslâm'ı (Metin-İnceleme)" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Giriş

Buhara'da müftülük yapmış ilim ehli, mutasavvıf, edip, takva sahibi bir zat olup İmamzade olarak da bilinen Muhammed b. Ebu Bekir el-Buharî'nin (İmamzade Muhammed b. Ebu Bekir el-Buharî, 2020, s.11) Arapça eseri, *Şir'atü'l-İslâm ilâ dâri's-selâm* üzerine ilim dünyasında birçok çalışma yapılmıştır. Eserin Arapça şerhleri, tercümeleri olduğu gibi Türk diline de yapılmış tercümeleri bulunmaktadır. Bu tercümelerden bir kısmı mensur, bir kısmı ise manzum olarak yapılmıştır. Eserin, dört adet manzum tercümesi bulunmaktadır. Bunların üç tanesi üzerine yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları yapılmış olup bir diğeri ise kitap olarak hazırlanmıştır. Çalışmamıza konu olan tercüme, 1070/1660 yılında Derviş Mehmed Bahtî tarafından tamamlanan manzum tercümedir. Derviş Mehmed Bahtî, bu durumu tercümesinde şu beyitle ifade etmektedir:

Bilmek istersen dilâ ger nazmınuñ târihini
Oldı biñ yitmiş hisâb it bâ-nuqaṭ târihini (b.6037)

Dinî metinlerin manzum olarak yazılmasının çeşitli sebepleri olmakla birlikte Amil Çelebioğlu'nun yapmış olduğu tasnife göre müellifin şair oluşu ve eğitimle ilgili konularda manzum olarak yazma temayülünün varlığı (Çelebioğlu, 1998, s.350) maddelerini ihtiva eden eser, kırk sekiz fasıldan ibarettir. Hz. Peygamber'e itaat etmenin önemini ifade eden ilk fasılla başlayan eser; abdest, namaz, hac, zekat fasılları ve İslâm dininin insana, topluma dair düzenleyici, huzur getirici ilkelerinin ortaya konulduğu fasıllarla devam eder ve kırk sekizinci fasıl olan hasta hakları, hasta ziyaretinin usüllerinin beyanı ile son bulur. Eserin tertibinde kaynak eser olan *Şir'atü'l-İslâm* kitabına uyulmuş olup kırk sekiz olan fasıl sayısı da bu eserdeki gibidir.

Niçe taḫsîmin itdiyse mü'ellif
Ki ya' nî kırk sekiz faşla muşannif (b.42)

O minvâl üzredür tertîbi cânâ
Ki tebdîl olmadı bir şey'i қаṭ' â (b.43)

Eser, aruz vezninin hezec bahrinin mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün kalıbıyla yazılmış olup Eski Anadolu Türkçesine ait dil ve imla hususiyetlerini bünyesinde barındırmaktadır. Eserin otuz üçüncü faslı oluşturulan "Sohbet ve Görüşmenin Adabı" adlı kısım, çalışmamızın konusunu ihtiva etmekte olup sohbetin ve görüşmenin İslâmî çerçevede nasıl olması gerektiğini aruz veznine ait hususiyetlerle ortaya koymaktadır. "Sohbet ve Görüşmenin Adabı" adlı fasıl, bir ilim talebesinin gerekli eğitimi aldıktan sonra ilminden, insanları faydalandırma hususunda nasıl hareket etmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. İnsanlara karşı nasıl yaklaşım onlara hangi hususlarda ve ne şekilde yardım etmesi gerektiğini gerek hadislerle gerekse peygamber kıssalarıyla anlatan eser, manzum bir ilmihal olması yönüyle de sadece ilim talebelerine değil, İslâmî hassasiyeti olsun yahut olmasın herkese hitap etmektedir.

1. SOHBET VE GÖRÜŞMENİN ADABI ADLI FASLIN İNCELENMESİ

Sohbet, sözlüklerde; arkadaş olma, birlikte hareket etme (Çağbayır, 2017, s.1485), sosyal ortamı paylaşma, refakat etme (Mutçalı, 1995, s.471) anlamlarına gelmektedir. Eserde sohbetin temel gayesinin halkla iyi geçinmek, onlarla hayırlı olan amellerde beraberlik içerisinde bulunmak olduğu dile getirilmiş olup bu durumun, Kur'an-ı Kerim'in nafil ibadetlerinden olan yalnız kalmaktan daha iyi olacağı zikredilmiştir. Ayrıca sohbet etme niyetinde olan kişinin kendisi için hayırlı bulunduğu bir şeyi, muhatabı için de talep etmesinin gerekliliği, etrafına zararı olacağını düşündüğü şeylerden uzak durması gerektiği, dinin direği olan nasihat ve iyilik etme yoluyla insanlara yaklaşım onları kötülüklerden men etmesi gerektiği, onlara şefkat ve merhametle yaklaşmasının önemi, eserde ortaya konulmuştur.

Halâ 'ikle geçinmek oldı sünnet
Şefekatle naşihatletemâmet (b.3454)

Nevâfil-i Qur'ân'cün ey birâder
Teḥallîden bu efdaldür muḳarrer (b.3455)

Ḳarıṣa ḥalkıla zâhir ' amelle
Mufâriḳ ola lâkin dîn ü dille (b.3459)

Ḥayırdan ne ise nefesine maḥbûb
Kezâlik ḥalk için ol ola maṭlûb (b.3460)

Ḥalâ 'iḳe ola kâr-ı naṣîḫat
Her emr-i zâhir ü bâtında elbet (b.3461)

Hemişe ḥayr ola ḥalka murâdı
Naṣîḫat oldı hem dînün ' imâdı (b.3462)

Ḥalâ 'iḳüñ gidere zâhirinden
Ezâ icâb ideni her birinden (b.3463)

Daḥı a' mâl-i ḥalkdan neyse ey yâr
Ki va' z ü zecr ile men' ide her bâr (b.3464)

Mu' âmil ola ḥalkıla dem-â-dem
Ki şefḳat merḫametle ide her dem (b.3465)

Manzum bir ilmihal olan eserde, hiçbir kimsenin yaramazlıkla zikredilmemesi hususiyeti vurgulanmış olup başkasının yapmış olduğu mekruh olan işlerden dolayı sevinilmemesinin gerekliliği de ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca yanlış yolda veya doğru yolda hareket ediyor gibi bir sorgulamaya gerek duymadan herkese yardım edilmesinin ve onların gönüllerinin kazanılmasının gerekliliği de vurgulanmıştır. Ayrıca eserde, halkın vermiş olduğu her türlü sıkıntıya karşı sabretmenin, küfüre muhatap dahi olursa karşılık vermemenin ve özür ifadesi beklemeden affetmenin, daima halkın menfaati için çalışmanın önemi de ortaya konulmuştur. Eserde, bütün bunların Allah katında makbul olduğu ifade edilmiş olup Allah'ın hoşuna gidebilecek bir şey hususunda, Müslümanlara yardım etmenin çok kıymetli olduğunun hadislerle sabit olduğu da zikredilmiştir.

Daḥı bir kimseyi her kimse ey yâr
Yaramazlıkla zıkr itmeye her ân (b.3466)

Daḥı sevdüre kendün nâsa ey yâr
Ki iḥsân itmegile ya' nî her bâr (b.3468)

Daḥı sevdüre kendün nâsa ey yâr
Ki iḥsân itmegile ya' nî her bâr (b.3469)

' Umûm üzre ide hem anı ey cân
Dimeye berr ü fâcir ide iḥsân (b.3470)

Gerek iḥsâna ehl olsun ol âdem
Gerekse olmasun ide dem-â-dem (b.3471)

İde ḥalkuñ ezâsına taḥammül
Cefâ ' ü şetmi virmeye tezelzül (b.3472)

Anı afv eyleye cân ü gönülden
Ḥelâllik dilemeden şatim andan (b.3473)

Dağı dimeye hem kurtulubilsen
Ezāsından bu halkuñ sālīm olsam (b.3474)

Muḥāl oldu bu ümmete muḥālī
Hemān ümniyyedür zīrā me'ālī (b.3475)

Münezzehken lisān-ı halkı her gāh
Ki kaç' eylemedi zātından Allāh (b.3476)

İde nāsuña mü'netin taḥammül
Ki tav' en eyleye anı tekeffül (b.3478)

Dağı ḥacāt-ı nāsa ola kā'im
Emirlerinde sa'y eyleye dā'im (b.3479)

Ḥadīşde vārid olmuşdur muḥarrer
Biri ğayra i'ānet eyleyüp ger (b.3480)

Ki görseydi birinüñ ḥidmetini
Ki sa'y idüp bitürse ḥacetini (b.3481)

Muvāfiḳsa rizā'u'llāha ḥacet
O muslimçün dağı varsa şalāḥat (b.3482)

O sā'ī ma'şiyet itmeksizin bil
Keenne ḥizmet itdi Ḥaḳḳ'a biñ bil (b.3483)

İnsanlarla sohbet ortamlarında bulunmak isteyen kişilerin birtakım sorumlulukları da üstlenmeleri gerektiği eserde vurgulanmış olup bunlar şu şekilde sıralanabilir:

Fakir olan insanların yaşadıkları zorlukları ortadan kaldırıp onlar için hoş gidecek tedbirler almalı:

Faḳīr ḥaḳḳında idüp ḥüsn-i tedbīr
Edā'sı güç olan deyni'de teysīr (b.3484)

Kederi olan insanları rahatlatmalı ve üzüntüsü olanı sevindirmeli:

Dağı mekrūbı tefrīc ide her bār
Sevindüre dağı mağmūmı ey yār (b.3485)

Müslümanları sevindirmenin Allah'ın merhametini celp edeceğini, buna sebep olanların da Allah'ın yardımından nasipleneceğini bilmeli:

O ḳul kim 'avn-i muslimd'ola mādām
Anuñ 'avnindedür Allāh 'allām (b.3486)

Bile ğufrānı mūcibdür muḥarrer
Ki muslimi sevindürmek birāder (b.3487)

Bir Müslüman herhangi bir sebeple cinayete sebep olursa onun için şefaatchi olmalı, insanların arasını yapmak için yalan dahi söylese bunun dinen, caiz olduğunu bilmeli, insanların namuslarının kendi namusu gibi aziz olduğunu bilip onların olmadığı yerlerde dahi bu hassasiyeti taşımaları ve ona göre davranmaları:

Dağı bir muslim itdükde cināyet
Anı mebniden eyleye şefā'at (b.3488)

Ola işlâh-ı zâtü'l-beyne sâ'î
Ziyâde sözle de olursa mer'î (b.3489)

Kizib câ'iz barışdurmağda cānā
Şadağa efdalindendür o zîrā (b.3490)

Dağı bir muslimün 'ırzında ey yār
Ki men' ide kabîhi vus'ı miqdâr (b.3491)

Halk için daima güzel olan şeyleri hayal etmeli, sıla-yı rahim yapmalı, insanlara inanmalı, tereddüde düştüğünde Hz İsa'nın bir hırsızla olan diyalogunu hatırlayıp ona göre hareket etmeli:

Dağı hem halka ola hüsn-i zannı
Şağına sū-i zann itmeye ya'nî (b.3496)

Şilâ-i rahm ide kâti' se cānā
Aña virmeyene ol ide i'tā' (b.3497)

Serîka eyler iken hem bir âdem
Dağı gördi anı 'İsâ bin Meryem (b.3498)

Serîkamı idersin didi 'İsâ
Yemin idüp ol âdem didi kim lâ (b.3499)

İnandum half-ı Bi'llâh'a buyurdı
Gözüm kâzib olupdur bunda didi (b.3500)

Allah birine bir şeyi ihsan etse asla onun için haset duyguları beslememeli, onun zarara uğraması ve mevcut halinin bozulması için çaba göstermemeli, cömert olan kişinin kusurunu ondan af beklemeden ortadan kaldırmalı eğer kusuru ağır bir cezayı gerektiriyorsa canına kastetmeden ceza vermeli, kusuru cezayı gerektirmiyorsa ceza vermek için gayret etmemeli:

Birine bir şey' ihsân itse Mevlâ
Hased eylemeye ol şağşa kat'â (b.3501)

Temennî itmeye andan zevâli
Hem itmeye zevâle ihtiyâli (b.3502)

Sehiyynüñ 'afv idüp her dem günâhın
Bilâ-meksin bağışlaya cünâhın (b.3503)

Dağı cānı olursa zū-mürüvvet
Aña kaçd itmeye k'ide 'uķûbet (b.3504)

Eger mûcib degülse zenbi haddi
'Uķûbet itmege itmeye cühdi (b.3505)

İnsanlara vaatte bulunmamalı, edilen vaadin borç hükmünde olduğunu bilmeli, ettiği vaadi yerine getirmeli ve bunun aksinin insanlar arasında fesada yol açacağını hesap etmeli:

Vefâ' ide eger va'd itse ey yār
Bilâ-te' hîrin incâz ide her bār (b.3506)

'Aṭiyyedür deyindür va' de zîrā
Nifâk olur muḥaḳḳaḳ ḥulfi ḥattâ (b.3507)

Tetebbu' itmeye nāsın ' uyübün
Ki maḥzūn itmeye ḥalkūn kulūbın (b.3508)

İnsanların hatalarını görmeyerek hareket etmeli, başkalarının yanında onları utandırmamalı. Eğer biri hakkında bir yanlışlığa düşerse o kişiden af dilemeli ve ona özrünü beyan etmeli, bunu yapmadığında kendini kınamalı:

Birinūn nā-geh ol ' aybın görürse
Anı setr ide ol her ne olursa (b.3509)

Daḥı eylemeye kimseyi ta' yīr
Ki ya' nī ser-zenişle anı teşhīr (b.3510)

Anı tevbīḥinūn āḥer cezāsı
Olur ol şey' ūn ol kes mubtelāsı (b.3511)

Birinden olsa ger bir zelle ḥāşıl
Bu ola yetmiş ' özr ile mu'evvel (b.3512)

Eger ' özr idecek bulmazsa elbet
' Amā ile ide nefsinı tuhmet (b.3513)

Bunların hepsi, geçmişte yaşamış ve topluma önder olmuş kimselerin usulleri olup insan ilişkilerinin düzenlenmesinde tecrübe edilmiş ve muvaffakiyetle neticelendirilmiş mevzulardır.

Bu zıkr olan ḳavil kim var muḥaşşal
Ki de' b-i şālīḥīndür bizden evvel (b.3515)

İslam dini için insanlarla iyi geçinmenin ve yumuşak huylu olmanın farzlar kadar önemli olduğunun dile getirildiği eserde, bu durum; Hz Peygamber'in ben nasıl farzları yerine getirmek için emrolundum ise insanlarla iyi geçinmek üzere de öyle emir olundum, ifadesiyle örneklendirilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in iyi geçinmenin sadaka olduğunu söylediği de ifade edilmiştir.

Mudārā itmegi ḥalkıla her dem
Şadaḳadur didi ol faḥr-i ' ālem (b.3530)

Buyurmuşdur daḥı sulṭān-ı zī-şān
Mudārā ḥaḳḳına ya' nī o sulṭān (b.3531)

Ferā 'ize nice ben me' mūr oldum
Mudārā ile öyle emr olındum (b.3532)

İnsanlarla sohbet etme ve görüşme niyetinde olan kimsenin, onlara daima yumuşak bir şekilde davranması gerektiği eserde vurgulanmış olup şerrinden korkulan kimselere karşı dahi yumuşak huylu olmanın onların sebep olacakları zararı def edeceği ifade edilmiştir. İnsanlarla güzel ilişkiler kurup onları sevindirmenin öneminin de vurgulandığı eserde, Hz İsa'nın içki alemine devam eden insanlarla dahi ticaret yapılmasını ve böylelikle onların şerrinden emin olunacağını ifade etmesi de ön plana çıkarılmıştır.

Kezālik nās için cānā dem-ā-dem
Ki telyīn eyleye ḳavlini her dem (b.3535)

İde hem ba' zı ta' zīmīni izḥār
Ki def -i şerri için nāsa her bār (b.3536)

Bu ma' nā-yı mudārāt oldı cānā
Mażarratı ' adūyı def i ḥattā (b.3537)

Dağı hüsn-i mu'âmeleyle ekşer
Muğallîlî ola nâs ile birâder (b.3538)

Buyurdı Hâzret-i 'Îsâ bin Meryem
Sefîhûn bir sefâhetine her dem (b.3539)

Teḥammul eyleñüz idüp ticâret
Bulam dirseñüz ol tenden selâmet (b.3540)

Manzum bir ilmihal olan eserde; kızgınlık anında gösterilen sabrın ve kızgınlığın en şiddetli olduğu anda abdest almanın önemi, kızgınlık anında ayaktaysa oturmanın gerekliliği yine de kızgınlık gitmezse sırtüstü uzanmanın zaruryeti vurgulanmıştır ki sonradan muzdarip olunacak bir durum zuhur etmesin. Ayrıca bu hallerde, bir Müslüman tarafından kendine eziyet edilirse ona aynı cinsten karşılık vermeyip sabır ve şefkatle yaklaşmanın kıymeti, eserde vurgulanmış olup bu çektiği cefayı, kendisinin geçmişte yapmış olduğu hatalara kefaret olarak saymasının da insani boyutu ortaya konulmuştur.

Olup 'inde'l-ğâzab nefsine mâlik
Ṭarîḳ-i aḳviyâ'ya ola sâlik (b.3544)

Ḳaçan nâr-ı ğâzab olsaydı müştedd
Tevâzżî eyleye ol sâ'at elbet (b.3545)

Cülûs ide eger ḳâ'imse ol dem
Cülûs ile de gitmezse ğâzab hem (b.3546)

Pes andan şoñra ide idṭicâ'ı
Resûl'ün emri budur ola sâ'î (b.3547)

Eger bir muslim its'aña cefâ'yı
O ḳaşd eylemeye aña cezâ'yı (b.3548)

Bile ol sū-i fi'linden anı hem
Dağı taḳşîrine ḥaml ide her dem (b.3549)

İnsanlarla iyi ilişkiler kurup sohbet etmenin bir diğer yolu da onlara saygı gösterip kaldırabilecekleri kadar yük yüklemektir. Bazı durumlarda sırrın dahi insanlara yük olduğu dikkate alınırsa onlara muhafaza edebilecekleri kadarını söylemek ve değerleri nisbetinde muamele etmek gösterilebilecek saygının önemli yönlerinden biri olur. Ayrıca insanların noksan yönlerini tamamlamaya çalışmak da yine onlara yaklaşmanın bir yönüdür ki noksan olan yönleri dinî hususlara sirayet etmesin. İnsana değerinden fazla verilen kıymet, onu arsız ederken değerinden az verilen kıymette onu fesada iter, çevresine zarar vermeye yöneltir. Bütün bunlar eserde şu şekilde dile getirilmiştir:

Dağı her şaḥşa eyleyüp ri'âyet
Ki ide rütbesince aña 'izzet (b.3551)

Nitekim söyleye ol şaḥşa ey yâr
O şaḥşuñ 'aḳlı yitişdüğü miḳdâr (b.3552)

Dağı deyyin olursa ger celîsi
Aña ikrâm ide ğâyet enîsi (b.3553)

Diyânetde olursa nâḳış ey cân
Bu dağı ide ikrâmında noḳşân (b.3554)

Yücelse rütbesinden adr-i insān
Unudup nefsinı eyler o uyān (b.3555)

Eger adrinden itseñ anı tenzīl
‘Adāvete olur bā’ış o tezlīl (b.3556)

O nāsa ‘adl-i münşıf ola dil şāf
O alkdan dilemeye ‘adl ü inşāf (b.3557)

İnsanların her sınıfıyla bir araya gelmek, onları tanımaya alışmak, yaptıkları fenalıklara karşı yumuşak huylulukla temiz kalple mukabele etmek, her topluluğun cömert olan mensuplarına ikramda bulunmak, Müslümana yapılan ikramın Allah’a yapılmış olabileceği düşüncesiyle hareket etmek, kibirlenene karşı kibirli, mütevazı olana karşı mütevazı olmak, takvası¹ dolayısıyla övülse dahi ondan mahzun olmak, yanında alışanlarla yemeğini dahi paylaşmak, çocukları görünce onlara selam vermek, fakir olanlarla ilgilenmek, onlarla sohbet etmek, pazarda yapmış olduğu alışverişte aldıklarını kendisi taşıyıp yanındakilere yük olmamak, yanına birilerini alıp kibirlenerek yürümek ki Hz. Peygamber’in daima, ashabın peşinden yürümesini örnek alarak hareket etmek, bunun aksinin fitneye sebep olabileceğini bilmek, çevresiyle barışık, uyumlu ve çevresine rehberlik edecek insan tipinin temel özellikleri olup *Manzum Terceme-i Şir’atü’l-İslām*’da bu hususlar, şu şekilde ifade edilmiştir:

Muhallı ola her sınıfıyla cānā
Velīkin anlaruñ ulıla ammā (b.3558)

Ne deñlü fācir ise de birāder
O üsn-i ula rāzīdür muarrer (b.3559)

Velī vācib bu ki mu’minle ‘āil
ulūş-ı albile ola mūcāmīl (b.3560)

Mudārādur bunuñ ma’ nāsı ey yār
Anı kendüye ‘ādet ide her bār (b.3561)

Kerīm-i avm olana ide ta’ zīm
Neye ehl ise öyle ide tekrīm (b.3562)

Muaşşal olmaya ikrāmda āşir
Eger mukrem olursa daı kāfir (b.3563)

Kim itse muslime ikrāma idām
Keenne itmiş olur a’a ikrām (b.3564)

Tekebbür idene ide te’ azzum
Tevāzu’ ide kim itse tekerrüm (b.3565)

Melül ola o geldübine cānā
Ki tavā ile de zıkr olsa attā (b.3567)

a’ āmı ekl ide uddāmıla hem
Ezāyı ref’ ide yoldan dem-ā-dem (b.3569)

Vire şıbyāna gördükçe selāmı
Bularl’olur tevāzu’ uñ temāmı (b.3570)

¹ Takva: Allah’ın emir ve yasaklarına tabi olup bunu hayatına rehber yapmak ve ona göre yaşamak, dünya ve ahiret hayatının bu şekilde kazanılabileceğine inanmak. (Diyanet İşleri Başkanlığı [DİB], 2010, s.348)

Faķırlarla ura otura dā'im
Ola hıżmet-i dervīşe ķā'im (b.3571)

Bāzardan her ne itse iştirā'yı
Ki kendü götüre ol muşterā'yı (b.3574)

Yanınca hādım uydurmaya bir dem
Getürmeye peşinde ya' nī ādem (b.3575)

PeyāMBER yalınuz yürürdi her bār
Yürütmezdi peşinde kimse ey yār (b.3576)

Resül'ün 'ādetiydi meşyetinde
Yürürdi dā'im aşhābuñ peşinde (b.3577)

Bu istitbā' olur tābi'a zellet
Olur metbū'a daħı fitne elbet (b.3578)

İlim ehline ve yaşlı kimselere saygı göstermek, onlara ikramda bulunmak ve onların ihtiyaçlarını karşılamak, her zaman diliyle ve kalbiyle itibarlı kimselere karşı iyi duygular beslemek, onları her zaman ve her işte ön plana almak, bilge kimselere hürmet etmek ve onları ziyaret etmek, küçük yaşta olanlarda sabır kuvvetinin az olmasından dolayı ikramda bulunulduğu zaman daima küçüklerden başlamak, yetimi terbiye etmek fakir olanlara merhamet etmek, yanında çalışan kimselere adaletle ve merhametle muamele etmek, yaşlı kimselerin yanında zenginlik taslamamak ve dinin üçte ikisinin gideceğini göz önüne alarak kimseyi hor görmemek, zulme bulaşmış kimseleri, bu davranışlarından uzaklaştırabilmek için çaba göstermek, dostun hediyesini; ona, karşılığında iki kat olarak vermek şartıyla kabul edip onu mutlu etmek ve hediyeleşmede ilk teşebbüs eden kişi olmak, hediye veren kişinin ismini halk içerisinde zikretmek ve ona teşekkür etmek tavrı yukarıda zikredilenlerle birlikte insan ilişkilerinin hem İslamî çevrelerde hem de diğerlerinde düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için önemli olup eserde şu şekilde zikredilmiştir:

Ululara ide tevķir ü tekrım
'Ulemāya ide her demde ta' zım (b.3579)

Za' if olanlara hem ide nuşret
İde sādāta ikrām ü muħabbet (b.3580)

Hāvā' icinde bunlaruñ dem-ā-dem
Neye muħtāc iseler sa' y ide hem (b.3581)

Lisānile daħı ķalb ile elbet
İde eşrāfa dā'im ol muħabbet (b.3582)

Daħı taķdım ide sādātı nefse
Umūruñ cümlesinde her ne ise (b.3583)

Şaķalı aķ olandan ide şermi
Bile ikrām idüp hem ķadr-i hermi (b.3584)

Anuñ ahd-i Nebi'ye ķurbı için
Hem andan ma' rifete sebķi için (b.3584)

Daħı hem nāsı itdükde ziyāret
Uludan başlaya ta' zımen elbet (b.3590)

Ḥalā'ika ger itse bir şey' i' tã'
Eñ evvel aşğarına vire cãnã (b.3591)

Şağır olanda yokdur şabra tãkat
Anı tesliye lâzim evvel elbet (b.3592)

Hem ide terbiye dã'im yetîmi
Dağı hem eyleye miskîne rahmi (b.3593)

Dağı rifk eyleye memlûkine hem
Aña ol kışsa-i Fârûk'ı her dem (b.3594)

Ġanî olmaya katında mükerrerem
Ġinã'sı'çün tevãzu' itmeye hem (b.3595)

Şülüşanı gider dînün birâder
Ki zîrã öyle buyurdu peyâmbere (b.3596)

Mühân olmaya hem yanında zinhâr
Ki fakrından ötürü mu'min ey yâr (b.3597)

Dağı nuşret ide zâlîme her dem
Zulümden men' ü def' ile anı hem (b.3600)

Dağı mazlûma eyleyüp i' ânet
Ki andan zulmi def' e ide nuşret (b.3601)

Hediyeyin ala aḥbâbuñ ey yâr
' İvaż vire velî iki o miḳdâr (b.3602)

İde ihdã' çalışa fazlı bula
Hediyeye viren evvel kendü ola (b.3603)

İde muhdiye ḥalk içre teşekkür
Du' â' ile şenã' ile tezekkür (b.3604)

Sonuç

İmamzade Muhammed b. Ebu Bekir el Buharî'nin; İslam dünyasında pek meşhur olan eseri, *Şir'atü'l-İslâm*'ın birçok Arapça, Türkçe şerhi ve manzum-mensur tercümesi bulunmaktadır. Müellifin eserinin 1070/1660 yılında, Derviş Mehmed Bahtî tarafından tamamlanan manzum tercümesinin, otuz üçüncü faslı üzerine yapmış olduğumuz çalışmamız, sohbet ve görüşmenin en temel ilkesinin insanî yaklaşım olduğunu kanıtlar niteliktedir. İslamî hususiyetlerin ön plana çıkarıldığı eser; sadece İslam toplumlarına değil, taşıdığı evrensel insanî yaklaşımlar sebebiyle herkese hitap etmektedir. İslam dinine ait fikhî meseleler, toplumu da düzenleyici etkiye sahiptir. Eserden hareketle insanlara iyilik etmek, onların yardımına koşmak, onların verdikleri sıkıntıya sabretmek, onlarla iyi geçinmek, onların elinde bulundurdıklarına göz dikmemek gibi ifadeler, toplumsal huzurun ve refahın da teminatı olup tüm insanlığa hitap etmektedir.

Söz konusu eserin; aruz veznine ait hususiyetler ön plana çıkarılarak talebelerin, fikhî meseleleri kolaylıkla öğrenebilmesi için yazılmış olması, eserde toplumsal bir faydanın gözetildiğinin kanıtıdır. Ayrıca üzerinde inceleme yaptığımız faslın yine ilim talebelerinin sahip oldukları bilgi birikiminden

insanları faydalandırabilmek için onlarla nasıl bir iletişim ağı kurmalarını ve onlara hangi hususlarda yardımcı olmalarını ön plana çıkarıyor olması sohbetin ve görüşmenin temel ilkesinin, insani yaklaşım olduğunun bir başka kanıtıdır. Eserden yola çıkılarak sohbetin insan sosyalleşmesinin ve bilgi aktarımının önemli bir aracı olduğu görülmekle birlikte İslam toplumlarının bu husustaki nezaketleri ve Hz.Peygamber'in insan ilişkilerindeki yaklaşımı müşahade edilmektedir.

Kaynakça

Çağbayır, Y. (2017). *Ötüken Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Ötüken Neşriyat.

Çelebioğlu, A. (1998). *Eski Türk Edebiyatı araştırmaları*. MEB Yayınları.

Derviş Mehmed Bahti, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, Arşiv No: OE_TK_00760, 1a-170b. kutuphanemuzeler@ibb.gov.tr

Diyanet İşleri Başkanlığı .(2010). *Dinî kavramlar sözlüğü*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

İmamzade Muhammed b. Ebu Bekir el-Buharî. (2020). *İslam ahlakı ve adabı (şir'atü'l-İslam)*, (Fazilet Neşriyat Araştırma Heyeti, Haz.), Fazilet Neşriyat.

Mutçalı, S. (1995). *Arapça-Türkçe sözlük*. Dağarcık Yayınları.

AYFER TUNÇ'UN KAPAK KIZI-YEŞİL PERİ GECEŞİ-OSMAN ROMANLARINDA NARSİSİZMİN TEZAHÜRLERİ

In Ayfer Tunç's Cover Girl-Green Fairy Night-Osman Novels Manifestations of Narcissism

Ertuğrul Gazi DERHEM

MEB, Kırıkkale, Türkiye, ertugrulderhem@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Öz

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
24.01.2022

Kabul/Accepted:
01.03.2022

Sayfa/ Page:
83-93

mecmua.1062191

Çağdaş Türk romanının en önemli isimlerinden biri olan Ayfer Tunç, edebiyatın birçok dalında eserler vermiş, bunların yanı sıra sinema filmi ve dizi senaryoları da kaleme almıştır. Yazarın edebi kişiliğinin çok yönlü olmasının sebeplerinden biri, onun günümüzde edebi türler arasındaki ayırımı silikleştirdiğini düşünmesi ve yazmadan önce yazının türüne karar vermenin yazarı kısıtlayacağını düşünmesidir. Yazara göre önemli olan sağlam bir kurgu ile hikâyenin ustaca birleştirilmesidir. Eserlerini bu anlayışla kaleme alan yazarın romanları bir yandan anlattıkları dönemin olaylarına ışık tutarken; diğer yandan içerdikleri psikolojik tahlillerle çocukluk travmalarını atlatamamış, bu nedenle yalnızlık, umutsuzluk ve varoluş problemleri yaşayan insanların hayatta kalma çabalarını da gözler önüne serer. Çalışmada yazarın bir nehir romanı olarak da okunabilecek eserleri –Kapak Kızı, Yeşil Peri Gecesi ve Osman- psikanalist Heinz Kohut'un Kendilik Psikolojisi kuramı çerçevesinde değerlendirilecek; ele alınan karakterler Kohut'un bir kendilik bozukluğu olarak gördüğü narsisistik kişilik bozukluğu açısından incelenecektir. Kendilik Psikolojisi, kendiliğin gelişiminde bireyin kendilik nesnesi adı verilen nesnelere girdiği ilişkiyi esas alır. Bu ilişkinin sorunlu olması aralarında narsisistik kişilik bozukluğunun da olduğu beş psikopatolojiye sebep olur. Kohut'a göre narsisistik kişilerde kendilik zayıflamıştır; fakat uygun tedavi yöntemleri ile bu zayıflığın giderilmesi mümkündür. Yapılan bu çalışma ile adı geçen romanlardaki kahramanlarda görülen narsisistik davranışların sebepleri ve tezahürleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Heinz Kohut, Kendilik Psikolojisi kuramı, narsisistik kişilik bozukluğu, Ayfer Tunç, Kapak Kızı, Yeşil Peri Gecesi, Osman.

Abstract

Ayfer Tunç, one of the most important names of the contemporary Turkish novel, has written works in many branches of literature, as well as scripts for movies and series. One of the reasons why the author's literary personality is versatile is that she thinks that the distinction between literary genres has become blurred today and that deciding on the type of writing before writing will limit the author. The important thing, according to the author, is the skillful combination of a solid plot and the story. While the novels of the author, who wrote his works with this understanding, shed light on the events of the period they describe; On the other hand, with the psychological analyzes it contains, it also reveals the survival efforts of people who have not survived their childhood traumas and therefore have loneliness, hopelessness and existence problems. In the aforementioned study, the author's works that can also be read as a river novel – Cover Girl, Green Fairy Night and Osman – will be evaluated within the framework of psychoanalyst Heinz Kohut's Psychology of Self theory; The characters discussed will be examined in terms of narcissistic personality disorder, which Kohut sees as a disorder of the self. Self Psychology is based on the relationship that the individual enters with the objects called self-object in the development of the self. The problem of this relationship causes five psychopathologies, including narcissistic personality disorder. According to Kohut, the self is weakened in narcissistic people; however, it is possible to eliminate this weakness with appropriate treatment methods. With this study, the causes and manifestations of narcissistic behaviors seen in the heroes of the mentioned novels will be tried to be revealed.

Keywords: Heinz Kohut, Self Psychology theory, narcissistic personality disorder, Ayfer Tunç, Cover Girl, Green Fairy Night, Osman.

Atıf/Citation: Derhem, E. G. (2022). Ayfer Tunç'un Kapak kızı-Yeşil peri gecesi-Osman romanlarında narsisizm tezahürleri. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 83-93

Sorumlu Yazar/Corresponding: Ertuğrul Gazi DERHEM

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

Çok yönlü bir yazar olan Ayfer Tunç, son yayımlanan *Osman* (2020) romanı ile birlikte toplam sekiz roman kaleme almıştır. Bu çalışmada Osman ile birlikte ele alınacak romanlardan *Kapak Kızı* ilk olarak 1992 yılında yayımlanmış; yazar tarafından “*metnin bir organizma gibi yaşadığı düşüncesiyle*” (İnci, 2014,s. 245) yapılan değişikliklerle birlikte 2005 yılında tekrar basılmıştır. Bu romanların ortasında yer alan *Yeşil Peri Gecesi* ise 2012 yılında Can Yayınları tarafından yayımlanmıştır. *Kapak Kızı*'nda hiç konuşmayan ancak konuşanların onun erotik bir dergi kapağı üzerindeki fotoğrafından hareketle kendilerini sorguladıkları kişi olan Şebnem, *Yeşil Peri Gecesi*'nin ana karakteridir. *Yeşil Peri Gecesi*'nde Şebnem'in parçalanmış aileden erotik bir derginin kapağına düşüşü, bu duruma gelmesinde payı olanlardan almak istediği intikam ve yaşadığı ilişkilerle az da olsa hayata tutunabilme çabası hikâye edilir. *Osman* romanında ise ana karakter, Şebnem'in kocası Osman'dır. Yaşananlar bu kez Osman'ın perspektifinden anlatılır. O da tıpkı Şebnem gibi sıkıntılı bir aileden gelir. Kader bu iki insanın belli bir dönem birbirlerine tutunmalarını sağlar; fakat hikâye Şebnem'in ortadan kaybolması, Osman'ın ise feci bir şekilde ölümü ile sonuçlanır.

Bu makalede başta Şebnem ve Osman olmak üzere karakter analizleri Heinz Kohut'un Kendilik Psikolojisi kuramına göre yapılacaktır. Kendilik Psikolojisi, kendiliğin gelişiminde bireyin kendilik nesnesi adı verilen nesnelere (çocuğun yaşamında önem taşıyan kişiler) girdiği ilişkiyi esas alır. Bu ilişkinin sekteye uğraması Kohut'un kendilik bozuklukları olarak adlandırdığı beş psikopatolojiye sebep olur: psikozlar, sınır durumlar, şizoid ve paranoid kişilikler, narsisistik davranış bozukluğu ve narsisistik kişilik bozukluğu. Kohut'a göre bu patolojilerden ilk üçü ilkesel olarak tedavi edilemez (Kohut, 1998, s. 156) çünkü bu tip hastaların kendilik bütünlükleri ileri derecede zarar görmüştür. Narsisistik hastalarda ise kendilik zayıflamıştır; fakat tedavi ile bu zayıflığın giderilebilmesi mümkündür. Bu çalışma çerçevesinde *Kapak Kızı*, *Yeşil Peri Gecesi* ve *Osman* romanları incelendiğinde, karakterlerin kendiliklerinde tümenden bir kayıp yaşanmadığı; sadece zayıflamalar olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle karakterler narsisistik kişilik bozukluğu kapsamında ele alınarak tahlil edilmeye çalışılacaktır.

1. HAYAL ÂLEMİNDE BİR ANNE: HÜLYA

Heinz Kohut, Kendilik Psikolojisi olarak bilinen kuramında kendiliğin gelişimi ile narsisistik gelişim arasında sıkı bir bağ kurar. Öyle ki bu bağ Kendilik Psikolojisi'nin narsisizmi; kendilik deneyimlerinin devam ettirilmesi, tekrar yapılandırılması ve transformasyonu olarak görmesini sağlar (Anlı, 2010, s. 56). Kendilik deneyimlerinin devam ettirilmesinde kilit rol, başta çocuğun anne ve babası olmak üzere yakın çevresindedir. Çocuğun kendilik nesnelere olan bu kişilerle girdiği ilişki oldukça önemlidir. Zira doğduğunda her ihtiyacı özellikle annesi tarafından karşılanan bebek, her şeye gücünün yettiğini düşünür ve büyülenme-teşhirci davranışlar sergiler. Narsisistik gelişimin normal seyrinde anneden bir yandan çocuktaki bu davranışları onaylaması; diğer yandan uygun düzeyde yaşattığı hayal kırıklıkları ile büyülenme kendiliğin¹ egemenliğini kırması ve çocuğun bu sonucu içselleştirmesini sağlaması beklenir. Kohut'un büyülenme kendilik adını verdiği bu dönemde annenin yokluğundan veya beklenen karşılığı çocuğa verememesinden kaynaklanan yetersizlikler çocuktaki tüm güçlü hayallerin dengesini bozar. Çocuk kaybettiği mükemmelliğe tekrar ulaşmak için büyülenme ve teşhirci bir kendilik imgesi oluşturur (Kohut, 2019, s. 39). Bu durum kişinin narsisistik libidosunun gelişmemesine, gerçekçi amaçlar edinmemesine ve “*ben olma yeteneği*”nin (Gorday, 2000, s. 455) yok olmasına sebep olur.

Ayfer Tunç'un ele alınan romanlarına bakıldığında Şebnem'in annesi Hülya'nın büyülenme kendiliğinin yeterince aynalanmadığı görülmektedir. Hülya, anne ve babasını henüz bebekten Erzincan depreminde kaybeder. En çok ihtiyacı olduğu dönemde en önemli kendilik nesnesi olan annesini kaybeden Hülya “*İlkokul çağına kadar babaannesinin sevgisi kıt, disiplinli düzeni içinde yaşamış (...)*”, (Tunç, 2018a, s. 54) daha sonra teyzesinin yanına gönderilmiş, buradan da “*daha güzelleşeceği anlaşılınca teyzesinin oğullarını ayartır korkusuyla hemşirelik okuluna yatılı postalanmış.*” (Tunç, 2018b, s. 99). Anneden sonra babaanne ve teyzesinden de beklediği karşılığı

¹Kohut, narsisistik kendilik terimi yerine büyülenme kendilik terimini kullanır. Bunun nedeni olarak ise büyülenme kendilik teriminin diğerine göre daha uyarıcı bir ifadeyi olanaklı kılmasını gösterir (Kohut, 2019, s. 40).

alamayan Hülya, kendilik nesnelere mahrum olarak büyür. Varlığının onaylanmadığından ve aynalama yoluyla elde edilen değerlilik hissinden kaynaklanan doygunluğu yaşamasına izin verilmediğinden (Schmidt, 2019, s. 141) dolayı büyüklenmeci kendilik evresini sağlıklı bir şekilde atlatamaz. Bu tip durumlarda kişi elde edemediği huzuru, büyüklenmeci ve teşhirci bir kendilik imgesi oluşturarak yakalamaya çalışır. Zira narsisistlerin dikkat odağı olmaya dair doymak bilmeyen ihtiyaçları vardır (Behary, 2014, s. 25). Hülya'nın da ilerleyen yaşamında güzelliğinin de etkisiyle teşhirci davranışlar sergilediği ve içinde bulunduğu ortamda dikkat çekerek var olmaya çalıştığı görülür. O, “*Her oturduğunda bacak bacak üstüne atan, mevzun bacaklarını Allah için büyük bir zarafetle ve gerektiğinde gösteren (...)*” (Tunç, 2018b, s. 100) bir kadındır.

Hülya, kızı Şebnem'in deyimiyle “*lanete dönüşen*” (Tunç, 2018b, s. 93) bir güzelliğe sahiptir. Sahip olduğu bu güzellik onun büyüklenmeci kendiliğini korumasında en büyük sermayesidir. Bu yüzden dünya da yansa güzelliğini muhafaza etmek ve bu sayede çevresi tarafından hayran olunmak onun birinci gayesidir. Nitekim Hülya kocasını terk ettikten sonra birlikte yaşamaya başladığı adamın ve adamın uçarı oğlunun, kızı Şebnem'e yaptığı kötülükleri göremeyecek, görse de ses çıkarmayacak kadar kendi güzelliğiyle meşguldür. Bu durum Şebnem'i fazlasıyla rahatsız etmektedir:

“Annem hiç itiraz etmiyor. Annem hiçbir şeye itiraz etmiyor, güzelliğiyle meşgul. Yüzüne cam balı sürüyor, dirseklerini gliserinle ovuyor. Sığır kemiklerinin içinden çıkardığı iliği bir cam kavanoza koyuyor. Kavanozu su dolu bir tencerede kaynatıyor. Yumuşayan iliği macun gibi saçlarına sürüyor. Başını naylonla sarıyor, dört beş saat sonra yıkıyor. Defalarca yıkıyor kokusu gitsin diye.” (Tunç, 2018b, s. 170).

Hülya'nın bu denli kendisiyle uğraşması, büyüklenmeci kendilik hattında takılıp kaldığının açık bir işaretidir. Fakat Kohut'a göre ilk istasyonda yaşanan bir başarısızlık ikincisindeki başarıyla iyileştirilebilir (Kohut, 1998, s. 151). Kohut'un bahsettiği bu ikinci istasyon idealleştirilmiş ebeveyn imagosudur. Anneden kaynaklanan yetersizlikler yüzünden teşhirci kendiliği aynalanmayan çocuk, başka bir kendilik nesnesi üzerinden tekrar kaybettiği mükemmellik duygusunu kazanmaya çalışır. Yeni bulduğu kendilik nesnesini idealleştirerek artık o nesne üzerinden mutluluk ve güce ulaşma çabasına girer. Bu andan itibaren idealleştirilmiş nesne -genellikle babadır- çocuğun bir parçası ve narsisizmine hizmet eden bir araç olur. Bilindiği gibi psikanalitik literatürde “*Babanın ben-sen/çocuk-anne ilişkisine dâhil olması dilin, dolayısıyla kültürün yasası içerisine çocuğun adapte olmasını sağlar.*” (Karaca, 2019, s. 91). Burada da idealleştirilen babadan, yarattığı küçük hayal kırıklıklarıyla çocuğun arkaik narsisizminden kurtulup üstbenin kurallarına uyum sağlamasına yardımcı olması beklenir. İdealleştirilmiş ebeveyn imagosu hattının sağlıklı bir şekilde atlatılması, bireyin idealler oluşturmasını, değerlere saygı duymasını, başkalarına bağımlı olarak yaşamamasını, karşılaştığı sorunlarla başa çıkabilmesini, eşduyum ve mizah duygularının gelişmesini sağlar.

Daha önce değinildiği gibi Hülya'nın babası da depresimde hayatını kaybetmiştir. Yani o büyüklenmeci kendiliğinin nesnesinden yoksun olduğu gibi idealleştirip içselleştireceği bir kendilik nesnesinden de mahrumdur. Bu yüzden de bir türlü arkaik narsisizminin pençesinden kurtulamaz. Onun içinde yaşadığı çevre tarafından yadırganmasının da sebebi budur. Etrafındaki insanların hiç görmedikleri gibi güzelliğini cesurca sergilemesi ve rahat hareketleri aslında onun toplumun değer yargılarına uyum sağlayamamasından kaynaklanmaktadır. Onun için önemli olan kendi değer yargılarıdır. Çünkü o da tipik bir narsisist gibi, toplumsal kuralları dışarıda tutarak kendisine ait yaşam tarzını oluşturma konusunda özgür olduğunu düşünür (Lowen, 2016, s. 22).

Narsisist kişi karşıdakinden kendisindeki boşluğu doldurmasını bekler (May, 2015, s. 18). Bu yüzden ya öteki tarafından hayran olunmak ya da hayran olunan ötekinin gölgesine sığınmak ister. Hülya'nın da böyle olduğu söylenebilir. O idealleştirecek bir babaya sahip olmadığı için büyüklenmeci kendiliğini aynalayacak başka erkekler arar. Terk ettiği kocası, Şebnem'in babası Cavit'le önceleri mutlu bir ilişkisi vardır. Cavit onun yanına yakışacak derecede yakışıklı bir adamdır. Onun yakışıklılığı ve karısına yaklaşımı Hülya'nın narsisist eğilimlerini bir parça doyurmaya yetmektedir. Fakat Cavit'in geçirdiği iş kazasından sonra yüzünün bir yanının parçalanması ve bir kolunu kaybetmesi Hülya'nın ondan soğumasına sebep olur. Bu zamana kadar mutlu bir evlilik geçirdiği adam, Hülya için birden bütün değerini kaybeder. Beklentisi karşılandığı zaman mutlu; karşılanmadığı zaman mutsuz ve öfkeli olmak narsisistlerin genel bir özelliğidir. Nitekim Hülya da kocası henüz

hastanedeyken kocasının kardeşi Süleyman'la birlikte olur. Bu birliktelik Hülya'nın ileride yaşayacağı birlikteliklerin yalnızca başlangıcıdır.

Hülya'nın kocası Cavit'i ona en çok ihtiyaç duyacağı bir dönemde terk etmesi onda eşduyumu duygusunun gelişmediğini gösterir. Bu durum da idealleştirilmiş ebeveyn imagosunun eksikliği ile ilgilidir. Zira "*Kohut'a göre narsisistik vakalar eşduyumsuz olarak anlaşılacak ihtiyaçları bakımından çocukluklarında yoğun travmalara maruz kalmışlardır.*" (Akt. Tura, 2017, s. 294) Bu nedenle narsisist kişi kendisini karşısındakinin yerine koyup işlere onun açısından bakamaz yani empati kuramaz. Hülya da böyle bir dönemde kocasını terk ederek ne kocasının hâlini ne de yuva sıcaklığından mahrum bıraktığı kızının hâlini düşünür. Onun bu şekilde davranması kocasının perişan bir hayat sürmesine, kızı Şebnem'in ise ileride görüleceği gibi oradan oraya savrulmasına ve annesinden nefret etmesine sebep olur: "*Asıl kaybeden ben oldum anne! Beni en çok sen terk ettin! Allah belanı versin!*" (Tunç, 2018b, s. 103) Bu nefret ileride de görüleceği üzere Şebnem'in annesinin kaderini yaşamasına sebep olacaktır.

2. DİKTATÖR BİR BABA: NECMİ BEY

Romanlarda karşılaşılan bir diğer narsisist ebeveyn Osman'ın babası Necmi Bey'dir. Necmi Bey ile ilgili *Yeşil Peri Gecesi*'nde Şebnem'in aktardığı bazı bilgiler olsa da; onunla ilgili detaylı bilgiyi *Osman*'daki anılarında görmek mümkündür.

Osman'ın anılarında ve tanıdıklarının verdikleri röportajlarda Necmi Bey'in gösterişi seven, başkalarının düşüncelerine önem vermeyen ve olduğundan farklı biri gibi davranmaya çalışan bir profesör olduğu anlaşılır. Bunlar ve benzeri davranışlardan yola çıkarak Necmi Bey'in narsisist bir kişiliğe sahip olduğu düşünülebilir. Onun göze çarpan narsisist eğilimlerinin başında kendisini kusursuz göstermek ve etrafında hayranlık uyandırmak için yalan söylemesi gelir. Kohut'a göre narsisist bir kişinin yalan söyleme eğilimi ya büyülenmeci kendiliğin ya da idealleştirilmiş bir nesneye duyulan gereksinimin baskısı altında ortaya çıkar (2019, s. 106) ve bu eğilim "*sağlam bir benlik kurma çabasının*" (1984, s. 72) neticesi olarak görülmelidir. Büyülenmeci kendiliğin baskısı altında yalan söyleyen kişi kendini yüceltirken; idealleştirilmiş nesneye ihtiyaç duyan kişi lider konumundaki ebeveynine büyük başarılar atfederek onu yüceltir. Babası asker kaçağı, fakir bir köylü olmasına rağmen Necmi Bey'in yalanlarla onu yüceltmesi idealleştirilmiş ebeveyn imagosu hattında bir sıkıntı yaşadığını gösterir. Osman'ın anılarında babasının bu sıkıntıyı nasıl telafi etmeye çalıştığı açıkça görülür:

"Gösterişi çok severdin ve eve gelen her konuğuna babanın çok zeki ve öncü bir sanayici olduğuna ilişkin uydurma bir öykü anlatırdın. (...) Öykünü dinleyicilerin durumuna göre değiştirirdin. Baban kimi zaman Kafkas dağlarından göçmüş, Çerkes soylusu bir ailenin Kastamonu'da doğan prensi, kimi zaman Orta Anadolu'yu örgütlemiş amansız bir ittihatçı, kimi zaman da dönemin şartları nedeniyle Darülfünun'u yarıda bırakmak zorunda kalmış bir aydın olurdu." (Tunç, 2020, s. 185-186)

Necmi Bey'in yalanlarla babasını yücelterek kendi narsisist duygularını doyurmaya çalışması onun sahte bir kendiliğe sahip olduğunu düşündürür. Gerçek kendiliğiyle dışarı yansıttığı sahte kendiliğinin birbirine zıt oluşu onun hayranlık duyulan sahte kendiliğine daha çok yatırım yapmasına sebep olur. Dışarıya karşı sahte benliğini koruyan Necmi Bey, gerçek kendiliğinin bazı özelliklerini aile fertlerine göstermekten kaçınmaz. Zira "*kitleye samimi, bireye soğuk*" (Göka E. ve Beyazyüz M. 2019, s. 289) davranmak narsisistlere ait bir özelliktir. Karısı Mahmure Hanım'ı hep bir bahaneyle döven, sokağa çıkmasını diye onun ayakkabılarının altına tebeşirle işaret koyan ve en sonunda ölümüne sebep olan Necmi Bey, dışarıda öyle bir kimlik takınır ki kimse onun bunları yapabilecek bir insan olduğuna inanmaz. O da zaten karısının ölümünden kendisini sorumlu tutmaz. Çünkü narsisist kişilikler genelde suçluluk duygularından etkilenmezler (Kohut, 2019, s. 201).

Anne ve babası hakkında detaylı bir bilgi olmasa da fakir bir köylü çocuğu olan Necmi Bey'in gösterişi sevmesi ve bu sayede büyülenmeci tavırlar geliştirmesi onun büyülenmeci kendilik hattında da sıkıntılar yaşadığını gösterir. Büyülenmeci kendiliği öyle bir noktaya varmıştır ki Osman anılarında onun evde otururken bile perdeleri kapatmayıp komşular tarafından izlenmekten mutluluk duyduğunu yazar (Tunç, 2020, s. 70). Bu derece teşhirci davranışlarda bulunan bir narsisist için kendine atfettiği mükemmellik imajını diri tutmak her şeyden önemlidir. Fakat bunun

için sadece kendisinin mükemmel olması yetmez; kendi benliğinin uzantısı olarak algıladığı diğer insanların ve eşyaların da mükemmel olması gerekir. Osman, babasının eşyaya verdiği önemi şöyle anlatır: “*O kadar kendini beğenmiş bir karakterdin ki sen, devletin ruhsuz mobilyalarına burun kıvrırmış, fakülteadaki odanı bile kendi zevkine göre döşemiştin.*” (Tunç, 2020, s. 189)

Kendisini çok beğenen, derin kompleksleri olan ve kimsenin fikrine değer vermeyen (Tunç 2020: 223) Necmi Bey’in büyüklenmeci kendiliğini canlı tutması elbette ki yalnızca kendisi ve etrafındaki eşyanın mükemmel olmasıyla mümkün olmaz. O, çocuklarının da kendi sözünden çıkmayan, gösterdiği yolda ilerleyen kısacası kendi narsisist eğilimlerine hizmet eden birer insan olmalarını bekler. Bu yüzden kişisel sınırlara riayet etmez, kişinin özel yaşamına müdahale etme hakkını kendinde bulur. Necmi Bey de oğullarını bu konuda çok sıkıştırır. Çocuklarının kendi istediği gibi yaşamalarını, kendi isteği doğrultusunda iş bulmalarını ister. Yaptıkları hatalara karşı -özellikle Osman’ın- hiç müsamaha göstermez. Örneğin Osman’ın annesinden kalan mallarla ayrı eve çıkmak istemesine izin vermez; Osman inat edip ayrı eve çıktığında da onun her hareketini izlettirerek gözünü üstünden ayırmaz. Çünkü narsisistler “kölelerinden” biri azat olmak istediğinde aşırı derecede rencide olurlar (Kernberg, 2016, s. 207) ve büyüklenmeci kendiliklerini aynalayan nesnelere kaybetmek istemezler. Narsisistler için nesneyi kaybetme korkusu, nesnenin sevgisini kaybetme korkusundan da, aktarım nevrozlarında görülen hadım edilme korkusundan da önce gelir (Kohut, 2019, s. 36).

Hayatını sürekli olarak başkalarını küçümseyerek, kibirle ve baskıcı tutumlarla geçiren Necmi Bey’in ölümü özellikle çocuklarının rahatlamasını sağlar. Fakat bu zamana kadar yaşattığı ve sebep olduğu olayların etkisini Osman hayatı boyunca yaşar ki bu olaylar onun da babası gibi narsisist olmasına sebep olur. O, her ne kadar babasından nefret etse de hatta “(...) *babam gibi bir baba olacaksam çocuğum olmasın daha iyi.*” (Tunç, 2020, s. 234) dese de arkadaşı Gazi’nin dediği gibi “*Osman da babasına çekmişti.*” (Tunç, 2020, s. 153) O da tıpkı babası gibi kendini beğenen, hırs ve ihtiraslarının peşinden koşan bir adam olmuştur.

3. NARSİSİST BİR KAPAK KIZI: ŞEBNEM

Ayfer Tunç ele aldığımız üç romanını da ana karakter olsun veya olmasın Şebnem’in etrafında kurgular. Yazarın ilk romanı olan *Kapak Kızı*’nda Şebnem, erotik bir dergiye kapak olmuş bir kız olarak karşımıza çıkar ve roman bu fotoğrafı görenlerin Şebnem’den yola çıkarak kendilerini sorgulamalarını anlatır. *Yeşil Peri Gecesi*’nde ana karakter olarak görülen Şebnem, *Osman* romanında ise kocası Osman’ın hikâyesi içerisindeki yerini alır. O, “*Hayatı hazin bir şekilde oradan oraya savrulurken geçen, anne babası tarafından sık sık akraba yanlarında, okul yatakhanelerinde, orda burda bırakılan, hatta unutulmuş*” (Tunç, 2018a, s. 53) bir kızdır.

Daha önce değinildiği gibi Kohut’un kuramı kendiliğin gelişmesini esas alır. Bu gelişme çizgisinde iki hat hayati önem arz eder. Bu hatlardan birincisi büyüklenmeci kendilik hattı; ikincisi ise idealleştirilmiş ebeveyn imagosu hattıdır. Bu iki hattın sağlıklı bir şekilde atlatılabilmesi için dolayısıyla “(...) *kendiliğe sağlam bir yatırım olması için, eşduyumla onaylayan ve kabul eden bir ebeveynin varlığı ön koşuldur.*” (Kohut, 2019, s. 115) Çocuğun eşsizlik, mükemmellik ihtiyacı ebeveyn tarafından doğru bir şekilde aynalanabilirse çocuk ileride, gerçekçi amaçları ve idealleri olan, kendine güvenen, huzurlu bir birey olur. Ebeveyn çocuğun beklentilerine bir şekilde karşılık veremezse, başkalarına bağımlı, gerçekçi değerlendirmeler yapabilmekten uzak, patolojik narsisizm gibi psikopatolojik bozukluklara sahip biri ortaya çıkar.

Şebnem narsisist bir kadın olan annesi Hülya ve geçirdiği kazadan sonra hayata küsen babası Cavit’le birlikte “*azı iyi, çoğu kötü çocukluk*” (Tunç, 2018b, s. 65) geçirir. Babasının başından geçen kazaya kadar mutlu sayılabilecek bir aile içinde büyür. Fakat kazadan hemen sonra annesi Hülya evi terk eder ve farklı kişilerle birliktelik yaşamaya başlar. Narsisist eğilimler gösteren annenin bu bencilce davranışları Şebnem’in hayatında onmaz yaralar açar. Anne sürekli kendisiyle, kendi istikbaliyle ilgilendiğinde ve kendi uğraşları çocuğun gereksinimleriyle uyumlu olmadığında, çocuğun dış vurduğu ruh hallerini ve gerilim durumlarını karşılıksız bırakabilir (Kohut, 2019, s. 72). Büyüklenmeci kendiliği annesi tarafından bu sebeplerle karşılanamayan çocuk, kendisini tüm güçlü hissettiği ilk narsisist ortama saplanır kalır. Nitekim Şebnem’in başına da bu gelir. Annesinden beklediği karşılığı alamadığı için büyüklenmeci kendilik evresinde takılır ve ilerleyen yaşamında teşhirci davranışlar göstermeye başlar. Bu doğrultuda Şebnem’in, annesinin kaderini yaşadığı söylenebilir. Hem annesi

gibi güzel hem artık onun gibi narsisist bir kadındır. Kendisi de annesiyle olan bu benzerliğinin farkındadır: “*Aynada kendime bakarken, lanete dönüşen güzelliğinin kendisini ve bizi mahvetmesine izin veren anneme tıpatıp benzediğimi fark ettim.*” (Tunç, 2018b, s. 93)

Babasının hastanede yattığı süreçte babaannesi ve yengesinin yanında kalan Şebnem, burada da ihtiyacı olan ilgiyi bulamaz. Her ikisi de annesi Hülya'dan nefret ettikleri için Şebnem'i de sevmezler. Onu durmadan aşağılayıp ötelemler. Yarım kalan babadan da yardım göremeyen Şebnem, ister istemez arkaik narsisizminin bataklığına saplanır. Onun bu bataklıkta bir can simidi gibi sarıldığı büyüklenmeci davranışları romanda sık sık karşımıza çıkar: “*Sadece güzeldim. Ama çok güzeldim. Çok güzel olduğumu kendimi bildim bileli biliyordum.*” (Tunç, 2018b, s. 62). Hatta saçlarını tamamen kesmesine rağmen “*kendimi böyle de beğendim (daha çok)*” (Tunç, 2018b, s. 93) diyecek kadar narsisisttir. Kendisini bu derece beğenen Şebnem, tipik bir narsisist gibi başkalarının da onu beğeneceğinden ve ona âşık olacağından emindir: “*Bana herkes âşık olur. Her gören göğsüme taksam seni der.*” (Tunç, 2018b, s. 259-260)

Narsisist kişiler her ne kadar görünürde büyüklenmeci tavırlar gösterebilirler de derinde büyük bir aşağılık duygusu yaşarlar. Bunu çevrelerine pek belli etmezler. Çünkü belli ettiklerinde kendilik saygılarını kaybedeceklerini düşünürler. İçten içe kendi durumlarına üzülürler; fakat büyüklenmeci kendilikleriyle var olmaya çalıştıklarından sahte kendilikleri gerçek kendiliklerini gizler. Sahte kendilikleri aracılığıyla çevresindekileri değersizleştirirken gerçek kendiliği, kendisine acı gerçeği ara ara fısıldar. Şebnem de bir yandan çevresine toplanan insanları “*sinek gibi*” (Tunç, 2018b, s. 172) görür; diğer yandan acı bir pişmanlık içinde kendinden utanır (Tunç, 2018b, s. 267).

Kohut'a göre “*Patolojik ebeveynin yerine geçebilecek başka bir büyük yoksa ya da çocuğun libidinal kaynakları patolojik ebeveyne sıkı sıkıya bağlanmış durumdaysa, o zaman ebeveynin yokluğu patolojinin sürmesine ve katılmasına katkıda bulunacaktır.*” (Kohut, 2019, s. 85) Zira anneden, babaanneden göremediği eşduyumu sakat kalan babasından da göremez Şebnem. Büyüklenmeci kendilik evresinde aldığı hasarı telafi edebileceği bir idealleştirilmiş nesnesi de yoktur artık. Bu da onda patolojik narsisizmin gittikçe artmasına sebep olur. Hayatı boyunca “*Sevilmek istemiştim. Ömrüm sevilmek isteyerek geçmişti.*” (Tunç, 2018b, s. 17) diyerek anne ve babadan bulamadığı sevginin eksikliğini çeker. Şebnem o kadar çok terk edilmiştir ki artık sevmeye de sevilmeye de korkar olur. Osman'la henüz evlenmeden önce ona yazdığı mektupta bu durumu dile getirir:

“*Seni sevmeyi isterdim. Seni, sanki ben doğurmuşum gibi, uğruna ölmek istermişim gibi, senin için dünyayı ateşe vermeye hazırmışım gibi sevmeyi isterdim. Ama ben yıllardır sevmekten bucak bucak kaçıyorum. Yarım kalır çünkü sevmek. İnsanı annesi terk eder, annesi babasını terk eder, insanı kollarından ya da organlarından biri terk eder.*” (Tunç, 2020, s. 299)

Kendilik Psikolojisi'nde idealleştirilmiş ebeveynin yani babanın çocuğun beklentilerine uygun kırılmalarla gerekli yanıtları vermesi bir yandan çocuğun narsisizminin gerilemesine engel olurken; diğer yandan da toplumsal yapıya uyum sağlamasına yardımcı olur. Bu dönemi sağlıklı atlatan çocuğun ileride yaşayacağı nesne kayıplarından dolayı kişiliğinde bir bozulma olmaz. Fakat bundan mahrum kalan çocuklar “*Hasretini çektikleri ideal bir kendilik nesnesine bilinçdışında sapsanmış olduklarından, yeterince idealleştirdikleri bir üstbenleri de olmadığından, kendi dışlarında tüm güçlü figürler arayıp dururlar.*” (Kohut, 2019, s. 86) Şebnem'in de arayışı bu yöndedir. O, ilişki yaşadığı her erkekte bir parça babasını arar: “*Kollarını izliyordum Haluk Hoca'nın. Havada geniş geniş hareket eden, güzel ve tam ellerini, alyanslı uzun parmaklarını. Baktıkça babamlaşıyordu.*” (Tunç, 2018b, s. 268) Haluk Hoca'yla bir ilişki yaşasa da hocanın evliliğinden dolayı bu ilişki uzun sürmez. Şebnem'in babasına en yakın gördüğü ve hayatı boyunca aklından çıkaramadığı kişi ise Ali'dir. O, Şebnem'in “*(...) peşinden koşarken babamın peşinden koştuğumu içten içe bildiğim Ali.*” (Tunç, 2018b, s. 285) dediği adamdır. Ali'de babasını arar Şebnem; fakat Ali de onu terk edip yurtdışına gider. Bu kez de babası yaşındaki adamlarda Ali'yi aramaya başlar. Yani yine babayı aramaya devam eder. En sonunda Osman ile evlenir. Son bir güç Osman'a yaslanır. Onunla tutkulu bir aşk yaşayarak yaralarını kapatmayı umar. Theodor Reik'in dediği gibi “*Aşk, egonun acı çektiği bilinçdışı rahatsızlıktan kurtulmanın tüm özelliklerine sahiptir. Ya da daha iyisi, aşk bir iyileşme girişimidir.*” (2006, s. 48) Ancak Şebnem'in bu girişimi de hüsrarla sonuçlanır. Şebnem Osman'da kaybettiği babasını ararken

Osman'ın annesi olur. Çünkü Osman da onda kaybettiği annesini aramaktadır.

Şebnem ile Osman'ın evlilikleri ilk başlarda iyi gitse de Osman'ın anne ve babasından kalan malları bilinçsizce harcamaları ve maddi olarak zor duruma düşmeleri ikiliyi yıpratmaya başlar. Borçlar ödenemez hâle gelir. Bu sırada Osman'ın kardeşi Teoman, varlıklı bir emniyet müdürüne damat olmaya hazırlanır. Bir akşam hep birlikte yedikleri yemekte emniyet müdürü Şebnem'e kur yapmaya başlar. Daha sonra Şebnem'i araştırtığında ise onun Phoenix adlı dergiye yıllar önce verdiği pozu bulur ve Teoman üzerinden Şebnem'e şantaj yapmaya başlar. Borç batağından çıkmanın tek yolu olarak bu zengin müdürü gören Teoman, Şebnem'in başına silah dayayarak onu müdürle olmaya zorlar. Bu iş bu şekilde birkaç kere tekrar eder. Romanda dikkat çeken unsur ise Osman'ın olanlardan haberi olmasına rağmen ses çıkarmamasıdır. Çünkü onun için para her şeyden önce gelir. Şebnem de bunun farkındadır: *"Bu yüzden yıllardır bir şeyleri satarak yaşıyordu. Başarabilirse beste satarak, babasından kalan daireleri satarak, borca girip aldığı arabaları satarak, hatta beni satarak."* (Tunç, 2018b, s. 25) Müdürün tekrar geldiği bir başka gün Şebnem yatak odasına yerleştirdiği kamera ile her şeyi kayıt altına alır ve çoğalttığı CD'leri ilgili yerlere gönderir. Böylece Osman da dâhil bu işe bulaşan herkesten intikam alacağını düşünür.

Şebnem hayatı boyunca çevresindekiler tarafından örselenmiş bir insandır. Onu en başta anne ve babası, sonra babaannesi, annesiyle birlikte yatakta bastığı baba yarısı Süleyman amcası, hayatına giren erkekler, kocası Osman ve diğerleri, hepsi bir şekilde yaralarlar. O da ilk önce dergiye verdiği çıplak pozlarla aile efradından, daha sonra kayıt altına aldığı CD'yle kendisini pazarlayanlardan intikam alma yoluna gider. Bu noktada yeniden en başa dönmekte fayda var. Zira narsisist kişilerin intikamcılığının altında, ebeveynlerinin ihaneti ve istismarı söz konusudur (Akhtar, 2017, s. 142). Şebnem'i bu noktaya kadar düşüren ana sebep de budur. O, yaşadığı terk edilmelerin, aldığı yaraların intikamını alarak artık mağdur olmaktan çıkıp eylemci olduğunu hissetmek, başkalarının hayatını dağıtıp kendi gözünde değerli olmak ister (Tunç, 2018b, s. 109).

Yaşanan bunca olayın sonunda hayatının aşkı olan Ali'yle birlikte ortadan kaybolur Şebnem. Fakat gittikleri yerde mutlu olmuş mudur yoksa tipik bir narsisist gibi Ali'den de sıkılmış mıdır ya da annesinin kaderini yaşamaya devam etmekte midir gibi soruların cevaplarına romanda yer verilmez.

4. BASKICI BABANIN NARSİSİST OĞLU: OSMAN

Ayfer Tunç'un son romanı *Osman*'dan öğrendiğimiz üzere Osman da Şebnem gibi çocuklarının taleplerine eşduyum gösteremeyen bir ailenin çocuğudur. Babası Necmi Bey elit bir profesör, annesi Mahmure Hanım ise varlıklı bir ev hanımıdır. Daha önce bahsedildiği gibi Necmi Bey ailesine baskı yapan, onlardan kendi istediği gibi yaşamalarını bekleyen, narsisist bir adamken; karısı Mahmure Hanım, onun baskıları altında bunalan, sinmek zorunda kalan ve en sonunda ölen mazlum bir kadındır. Böyle bir aile ortamında büyüyen Osman ne çok sevdiği annesinden ne de nefret ettiği babasından gelişimine uygun karşılıkları alabilir. *"Aile mutluluğu nedir, onu da bilmiyorum."* (Tunç, 2020, s. 246) diyen Osman'ın çocukken ebeveynlerinden beklediği aynalamayı görememesi, ilerde psikopatolojik bozukluklar göstermesine neden olur. Şebnem Osman'ın fotoğraflarını incelerken Osman gibi güzel bir çocuğun, narsisist bir bireye dönüşmesine şahitlik eder:

"Tarih sırasına göre dizildiğinde ortaya çıkan manzara bir çocuğun nasıl öldürüldüğünü gösteriyordu. Kanırtıcı bir acıyı defalarca ve hiç de meraklısı olmadan tecrübe etmiş güzel yüzlü, mahzun bir çocuktan gözlerinin dibine pis bir kurnazlık oturmuş narsisist ve egoist bir hayvana evrilen güzel yüzlü bir adamın ruhsal tarihi parkenin üzerine sıraladığım resimlerde kuzu kuzu yatıyordu." (Tunç, 2018b, s. 97-98)

Borç batağına saplanana kadar maddi yönden oldukça varlıklı bir insandır Osman; fakat ruhsal yönden aynısı söylenemez. Ne annesi onun büyülenmeci kendiliğini yeterince aynalayabilir ne de babası anneden kalan eksikliği telafi edebilir. Bu eksiklikler Osman'ın arkaik narsisizmine takılmasına, amaçsız, idealsiz bir hayat sürmesine ve teşhirci-büyülenmeci davranışlar sergilemesine neden olur. Öyle ki annesi öldüğünde ondan kalan mallar, Osman'ın teşhirciliğini daha da artırır. Elindeki parayı bilinçsizce harcamaya başlar. Lüks eşyalar almanın ve onları sergilemenin kendisine mutluluk vereceğini zanneder. Bu yüzden sık sık antikacıya gider. İhtiyacı olsun olmasın oradan bir şeyler almak ona huzur verir. Antikacı da şaşırır bu duruma: *"Aldıklarının bir mantığı yoktu, neden aldığını da anlamazdım..almayı severdi. Sonra sıkılırdı, geri vermek isterdi..alırdım."*

(Tunç, 2020, s. 83) Büyük bir heyecanla sahip olduğu şeylerden hızlı bir şekilde sıkılmak narsisistlerde sık karşılaşılan bir özelliktir. Çünkü onlar için sahip oldukları şeyler narsistik ihtiyaçlarını doyurdukları sürece değerlidir; aksi durumda hızlı bir şekilde değersizleştirilirler. Osman'ın Şebnem'le olan ilişkisi de bu doğrultuda değerlendirilebilir. Osman için Şebnem kendindeki eksikliği giderebildiği ölçüde âşik olunabilecek, değerli; kendince daha büyük bir eksiklik (para sıkıntısı gibi) ortaya çıktığında ise başkalarına satılabilecek kadar değersiz bir varlıktır.

Narsistik kişilik bozukluğu gösteren bir hasta, tüm yaptıklarında mükemmellik arar, zenginlik, güç ve güzellik elde etmeye çalışır. Bunun yanında kendi büyülenmeciliğini aynalayarak kendine hayran olacak başkalarını bulmak için sonsuz bir motivasyona sahiptir (Masterson, 2016, s. 19). Osman doğuştan zengin ve yakışıklı bir adamdır. Bu özellikleri sayesinde özellikle kadınlar tarafından zaten hayran olunan birisidir. Fakat o yalnızca kadınların değil, çevresindeki herkesin kendisine hayran olmasını bekler. Bu yüzden arkadaşlarını sık sık yedirir içirir, sahip olduğu her eşyanın dikkat çekici olmasını ister, müzik yeteneğiyle ön plana çıkmayı arzular, hatta bir roman bile yazmaya uğraşır. Bütün bunlar büyülenmeci ve teşhirci uğraşlarını yeniden canlandırmaya yönelik davranışlardır. Ancak bu büyülenmeci davranışların hiçbiri ona anlık tatminlerden başka bir şey sağlamaz. Onun huzuru yakalayabilmesi için elinde olanın hep bir fazlasına ihtiyacı vardır. Bu durum da kahramanın tükenmişlik duygusunu fazlasıyla yaşamasına ve derin bir boşluk hissine kapılmasına neden olur: *“Yaşamım bomboş, hiçbir amacım yok.”* (Tunç, 2020, s. 298)

Büyülenmeci kendilik çerçevesinde Osman'ın ebeveynleri tarafından yetersiz aynalamanın hissettirdiği eksikliği genelde yaşadığı görülür. Bu noktada “ayna” kavramına kısaca bakmakta yarar var. Ayna psikanalitik literatürde sık karşılaşılan bir kavramdır. Özellikle Kohut ve Jacques Lacan bu kavrama kuramlarında çokça yer verirler. Kohut'a göre ayna olma yukarıda da değinildiği gibi çocuğun kendilik nesnelere düşen en büyük görevidir. Ebeveynlerden beklenen onun talep ve davranışlarına uygun karşılıkları vermesidir. Lacan da ayna kavramını benzer bir şekilde kullanır. Onun için ayna, imgesel dönemdeki çocuğun benliğini kurabilmesi için hayati öneme sahiptir. Çocuk aynaya yani karşısındaki diğer kişinin imgesine yatırım yapar. Bu yatırımdan hem haz alır hem bir süre sonra karşıdakinin aslında kendisi olmadığını anladığı için yabancılaşma yaşar. Bu yanılsamalı sürecin ardından çocuk ben ve başkayı ayırt etmeyi öğrenir. Bu süreçte ebeveynin aynalamayı yeterli bir şekilde yapamaması, bireyin ileride çevresi tarafından onaylanmak, tanınmak için narsistik tutumlar geliştirmesine neden olur. Çünkü *“Bir kimsenin var olabilmesi için bir başkası tarafından tanınması gerekir.”* (Homer, 2013, s. 43) Osman da benliğinin farkına varabilmek için başkalarının bakışından medet umar. Örneğin henüz yeni tanıştığı bir arkadaşının doğum gününe giderken bir türlü ne giyeceğine karar veremez. Gittiği yerde insanların dikkatini çekmek ve bu şekilde var olmak ihtiyacı duyar. Kısacası o, gücünü narsistik yatırım yaptığı ötekilerin bakışındaki ışıltıdan almaya çalışır: *“Giyinmem bayağı zaman aldı, birkaç blucin giydim çıkardım. Hem farklı görünmek istiyordum, hem de onlardan biri olmak. Hazırlanınca aynaya baktım, bir an kendime yabancılaştım, otuzu geçmiş bir adam, hâlâ yakışıklı, saçları hâlâ gür.”* (Tunç, 2020, s. 254) Doğum gününe gittiği arkadaşına pahalı bir hediye almasının sebebi de başkaları tarafından kabul görmek ve hayran olunmak arzusudur. Arkadaşına hediyesini verdikten sonra onun ve sevgilisinin Osman'a gösterdiği yakınlık karşısında Osman'ın kendi kendine *“İlk kez gerçekten sevdiğimi hissettim, çok mutlu oldum.”* (Tunç, 2020, s. 256) demesi onun asıl ihtiyacını göstermesi bakımından önemli bir itiraftır. Osman gibi narsisist bir kişinin, karşısındakinden böyle olumlu bir yanıt aldığındaki büyülenmeci kendiliği okşanır. Bu durum onun, abartılı teşhirci davranışlarını artırarak sürdürmesine neden olur. Bunun tersi bir durumda, yani ötekilerden olumlu değil de olumsuz bir karşılık aldığındaki ise narsisist kişi kendini aşağılanmış hisseder. Kohut'a göre yetişkin bir bireyin kendiliğini abartma veya aşağılık duyguları arasında bocalama eğilimi göstermesinin sebebi, çocuklukta benlik saygısına yapılan travmatik saldırılardır (1966, s. 252). Bu saldırılar çocuğun büyülenmeci kendiliğini yatıştırması için çocuk ilerleyen yaşamında bu duyguları yaşar.

Osman'ın kamyon çarpması sonucu feci bir şekilde ölmesinin ardından kazanın görgü tanıkları ve arkadaşları ile yapılan röportajlarda onun para sıkıntısı çektiği zamanlar da dâhil büyülenmeci tutum ve davranışlarından ödün vermediği görülür. Kazanın görgü tanıklarından birisi Osman hakkında *“Ölünün arkasından konuşmak gibi olmasın ama burnu havada bir adamdı. Kulübe bir gelişi vardı, sanki hayır için yapıyor bu işi. Bir çalınlar... Bir şeyler.”* (Tunç, 2020, s. 29) derken; bir diğeri

“Ekmek parası peşinde birine benzemiyordu. Otel müşterisi gibiydi. Havalıydı çok.” (Tunç, 2020, s. 55) der. Zengin veya fakir olduğu her dönemde teşhirci görünümsergileyen Osman’ın içinde aslında çocukluktan kalan kapanmaz bir yara vardır: “Çok hassas çocuktuk Osman. Öyle gülerdi ederdi..dünya yansa bir çuval samanı yanmaz gibi görünürdü ama hiç öyle değildi aslında. İçine atardı. Kimseye hayır diyemez, kimseyle kavga edemez.” (Tunç, 2020, s. 167)

Narsisistik kişiler için diğerleri, kendilerine hizmet eden, işlerine yaradıklarında yanlarında tutulan; işlerine yaramadıklarında ise bir kenara atılan nesnelere. Onlar amaçlarına ulaşmak için başkalarını açıkça veya gizlice kullanır ve sömürürler (Lelord A. ve Christopher A. 2006, s. 122). Bunu yaparken ya karşıdaki üzerinde ideal bir figür rolüne bürünerek hâkimiyet kurmaya ya da karşıdaki kendinden güçlüyse ona bağımlı gibi gözükmeye çalışırlar. Bu uğraşlardan birincisine örnek olarak Osman’ın müzikten çok anlamamasına rağmen çevresine toplanan gençlere bu konuda liderlik yapması verilebilir. Genç müzisyenlerin sürekli olarak Osman’ı övmesi onun narsisistik duygularını okşar ve hayranlıkları onun başını döndürür (Tunç 2018b, s. 27). Kendisini tatmin eden duygular onun için o kadar önemlidir ki içlerinden birinin karısı Şebnem’e kur yapmasına bile bir şey demez. İkincisine örnek olarak ise borçlu olduğu bir zamanda karşısına çıkan zengin restoran sahibisiyle olan ilişkisinden bahsedilebilir. Maddi durumunun iyi olduğu zamanlarda yeni tanıştığı restoran sahibini küçümser ve onunla “köpekli lokantacı” diye alay eder Osman. Narsisist kişilerdeki bu alaycılık idealize edilmiş değerlerinin bulunmamasından kaynaklanır (Kohut, 1966, s. 269). Fakat çıkarları doğrultusunda bu alay tavrı tam tersine dönebilir. Osman da önceleri alay ettiği adamın gerçekten çok zengin olduğunu ve etrafındaki gençlerle gerçekleştirmek istediği planların suyunun başını tutan adam olduğunu öğrenir. Bu zamana kadar aşağılanan adam, artık borçlanılıp en lüksünden sofraya davet edilen ve yağcılık yapılan biri olur. Hatta Osman, adamın Şebnem’e sarkıntılık etmesine bile ses etmez. Diğer birkaç örnekte de görüldüğü üzere Osman, narsisistik ihtiyaçlarını gidermek adına karısını feda etmekten çekinmez. Bu da narsisistlerin aşk ilişkilerinde kıskanma duygusundan yoksun oldukları savını doğrular. Kıskanmadan yoksun olmak ise “(...) sıklıkla sadakatsizliği anlamsız kılarak kendini ötekine yeterince vermekteki acizliği gösterir.” (Kernberg, 2013, s. 213) Bu acizlik onların bencil davranışlarda bulunmalarını da beraberinde getirir. Fakat Osman’ın yaptığı bencillik karşı tarafı istismar etme boyutundadır. Craig Malkin’e göre “İstismar, öne çıkma veya kendini göstermek için, insanları incitmek de dâhil ne gerekiyorsa yapma yöntemidir.” (2017, s. 111) Nitekim Osman da, karısının duygularını hiç hesaba katmaz ve kendi huzuru için her şeyi yapmayı mübah görür.

Osman’ın iş hayatı da zayıf benliğinin gölgesi altındadır. Aslında onun dara düşünceye kadar doğru düzgün bir iş hayatı olmamıştır. O, hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceği bir müzik grubunun hayaliyle ailesinden kalan mirası tüketmekle meşgul olur. Bir ara babası ona bir tanıdığının yanında iş bulur. Fakat bu iş hayatı çok kısa sürer. Çünkü narsisist kişiliklerin kendiliklerinde zayıflık olduğu için “Böyle kişiler ya kronik olarak hiç çalışmazlar, ya da yalnızca otomatik bir şekilde, yani haz almadan, inisiyatif koymadan, basitçe dışarıdan gelen taleplere ve yönlendirmelere tepki vererek, edilgençe çalışabilirler.” (Kohut, 2019, s. 114) Osman da babasının bulduğu işten hiç haz almaz ve bu işi ancak bir ay devam ettirebilir.

Osman, Necmi Bey öldüğünde rahatladığını düşünse de idealleştirilememiş bir ebeveynin eksikliğini hayatı boyunca yaşar. Jonice Webb’e göre “empati duygusu olmayan bir ebeveyn, zayıf ışık altında, soğuk aletlerle ameliyat yapan bir cerraha benzer. Sonuçlar büyük ihtimalle yaralara yol açar.” (2020, s. 44) Nitekim babasından beklediği aynalamayı bir türlü yaşayamayan Osman da içinde taşıdığı yaralarla babasına düşman bir evlat olur ki mezarı başında babasına “Kaldı ki ben kendi adıma senin ruhunu şad etmeyi hiç istemem, aksine, MUZZEP olsun isterim.” (Tunç, 2020, s. 192) diyerek nefretini dile getirir.

Osman, babasının ölümü ile onun kaderinden kaçabileceğini sansa da bunu başaramaz. Babası yüzünden kaybettiği annesinin eksikliğini de ömrü boyunca içinde taşır. Annesinden kalan eksiklikleri, anne ilgisini Şebnem’le gidermeye çalışır; fakat onu da kendi narsisistik ihtiyaçları yüzünden kaybeder. Onu yavaş yavaş içine çeken bataklık en sonunda tamamen yutar. Çevresinde bir zamanların en gözde adamı olan Osman, karnını doyurabilmek için çalıştığı bir gece kulübünün çıkışında kamyon çarpması sonucu hayatını kaybeder.

Sonuç

Bu çalışmada Heinz Kohut'un Kendilik Psikolojisi kuramı merkeze alınmış ve bu çerçevede Ayfer Tunç'un *Kapak Kızı, Yeşil Peri Gecesi* ve *Osman* romanlarındaki narsisist kişilik bozukluğu gösteren bazı karakterler incelenmiştir. Karakterlerin sergilemiş oldukları ruhsal sıkıntılarının kaynağını ve gelişimini anlamak bakımından Kohut'un kuramının yapılan çalışmada iyi bir çözümlene yöntemi olduğu düşünülmektedir. Ele alınan karakterlerde görülen büyüklenmeci davranışlar, eşduyum eksikliği, boşluk hissi, insanları kullanma gibi narsisist davranışların sebepleri bu çözümlene yöntemi ile ortaya konulmaktadır. Bu doğrultuda incelenen karakterlerin kendiliklerini tamamen kaybetmedikleri; fakat kendiliklerinin aşırı derecede hasar gördüğü tespit edilmiştir. Bu hasarın sebebi ise bahsi geçen tüm kahramanlarda görüleceği üzere çocuklukta yaşanan travmalardır. Ebeveynlerin çocuktaki aynalanma ihtiyacını yeterince karşılayamamaları sonucu çocukların büyüklenmeci kendiliklerini aşamadıkları ve toplumsal yapıya uyum sağlayamadıkları açıkça görülmektedir.

Ele alınan romanlarda patolojik narsisist bireyin kendisi ve çevresi üzerinde neden olduğu yıkım, yazar tarafından detaylı bir şekilde verilir. Şebnem'in, Osman'ın, Hülya Hanım'ın ve Necmi Bey'in özellikle güzellikleriyle, zenginlikleriyle veya mevkileriyle ön plana çıkması önemlidir. Zira bu yolla, yeterince gelişmiş bir kendilik saygısına sahip olamayan bireyin, neye sahip olursa olsun gerçek bir huzuru yakalayamayacağını net bir şekilde ortaya koyulmuş olur. Bu noktada Kohut'un kuramına göre önemli olan husus, çocuğun gelişimine uygun karşılıkların verilerek onun özsaygısı yüksek, elindekiyle mutlu olmasını bilen, gerçekçi amaç ve idealler peşinden giden bir birey olmasını kısacası sağlam bir kendiliğe sahip olmasını sağlamaktır. *Kapak Kızı, Yeşil Peri Gecesi* ve *Osman* romanlarında narsisist kişilik bozukluğu gösteren kahramanların hiçbirinin ailesinden gelişimini destekleyecek bir yardım alamadıkları görülür. Çalışmada dikkat çeken bir diğer unsur ise, narsisist bir ebeveynin çocuğunda da narsisistik kişilik bozukluğunun görülme ihtimalinin yüksek olduğudur.

Kaynakça

- Akhtar, S. (2017). *Acının kaynakları*. (1. Baskı). (E. O. Gezmiş, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Anlı, İ. (2010). *Psikanalizde narsisizm*. (1. Baskı). Nobel Tıp Kitabevleri.
- Behary, W. (2014). *Narsistle ateşkes*. (1. Baskı). (M. Caner ve N. Azizlerli, Çev.). Psikonet Yayınları.
- Gorday, P. J. (2000). The self psychology of Heinz Kohut: what's it all about theologically. *Pastoral Psychology*, XLVI, (6), 445-467.
- Göka, E. ve Beyazyüz, M. (2019). *Geçimsizler*. (1. Baskı). Timaş Yayınları.
- Homer, S. (2013). *Jacques Lacan*. (1. Baskı). (A. Aydın, Çev.). Phoenix Yayınları.
- İnci, H. (2014). *Ayfer Tunç'la karanlıkta kelimeler*. (1. Baskı). Can Yayınları.
- Karaca, Ş. (2019). *Kötücül kadın*. (1. Baskı). Akçağ Yayınları.
- Kernberg, O. (2013). *Aşk ilişkileri*. (2. Baskı). (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Kernberg, O. (2016). *Sınır durumlar ve patolojik narsisizm*. (4. Baskı). (M. Atakay, Çev.). Metis Yayınları.
- Kohut, H. (1966). Forms and transformations of narcissism. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 14, 243-272.
- Kohut, H. (1984). *How does analysis cure*. Arnold Goldberland and Paul E. Stephansky (Ed.). University of Chicago Press.
- Kohut, H. (1998). *Kendiliğin yeniden yapılanması*. (1. Baskı). (O. Cebeci, Çev.). Metis Yayınları.
- Kohut, H. (2019). *Kendiliğin çözümlenmesi*. (4. Baskı). (C. Atbaşoğlu, B. Büyükkal ve C. İşcan, Çev.). Metis Yayınları.
- Lelord, F. ve Christophe, A. (2006). *"Zor Kişilikler"le yaşamak*. (15. Baskı). (R. Madenci, Çev.). İletişim Yayınları.

- Lowen, A. (2016). *Narsisizm gerçek benliğin inkârı*. (2. Baskı). (T. Çetin, Çev.). Cem Yayınevi.
- Malkin, C. (2017). *Narsisizme yeni bir bakış*. (1. Baskı). (S.Arslanpay, Çev.). İletişim Yayınları.
- Masterson, J. F. (2016). *Narsisistik ve borderline kişilik bozuklukları*. (2. Baskı). (B. Açıl, Çev.). Litera Yayıncılık.
- May, R. (2015). *Kendini arayan insan*. (9. Baskı). (K. Işık, Çev.). Okyanus Yayınları.
- Reik, T. (2006). *Aşk ve şehvet üzerine I*. (1. Baskı). (A. Kılıçoğlu, Çev.). Say Yayınları.
- Schmidt, A. (2019). Kernberg ve Kohut'un narsisistik kişilik bozukluğu kuramlarının karşılaştırması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, XXX, (2), 137-141.
- Tunç, A. (2018a). *Kapak kızı*. (9. Baskı). Can Yayınları.
- Tunç, A. (2018b). *Yeşil peri gecesi*. (10. Baskı). Can Yayınları.
- Tunç, A. (2020). *Osman*. (1. Baskı). Can Yayınları.
- Tura, S. M. (2017). *Günümüzde psikoterapi*. (3. Baskı). Metis Yayınları.
- Webb, Dr. J. (2020). *Çocuklukta ihmalin izi: boşluk hissi*. (9. Baskı). (G. Arıkan, Çev.). Sola Unitas Yayınları.

TÜRKÇÜ KÜLTÜR MECMUASI TÜRLÜKTE EDEBİYAT VE TARİH MESELELERİ

Literature and History Issues in Turkist Culture Magazine Türklük

Arş. Gör. Hakan SOYDAŞ

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Erzurum, Türkiye, hakan_soydas@hotmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
06.02.2022

Kabul/Accepted:
19.03.2022

Sayfa/ Page:
94-109

mecmua.1068874

Öz

Modern dönem Türk düşünce tarihinde süreli yayınlar her zaman önemli roller üstlenmiştir. Tanzimat sonrasında halka dönük kültür politikaları öncelikle devrin gazete ve dergilerinde tebarüz etmiştir. İkinci Meşrutiyet'i takip eden yıllarda ise Türklük ve milliyetçilik hareketleri yine ilk adımlarını dönemin süreli yayınlarında yer alan yazırlarla atmıştır. Bahse konu edilen yıllarda farklı duyarlılıklara sahip milliyetçi kesimler fikri tartışmalarını ve tekliflerini etrafında topladıkları yayın organları sayesinde kamuoyu ile paylaşmaya çalışmışlardır.

Cumhuriyet sonrasındaki yıllar için de süreli yayınlar düşünce tarihimiz açısından önemli roller üstlenmiştir. Resmî ve yarı resmî yayın organlarında yeni rejimin düşünce prensipleri ele alındığı gibi, toplumun farklı kesimlerinden gelen düşünce adamları da yazı faaliyetlerini belirli gazete ve dergiler etrafında gerçekleştirebilir. İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte Türkcü düşünceye sahip, farklı milliyetçilik anlayışlarına sahip topluluklar fikirlerini yaymak için belirli dergiler etrafında toplanırlar. Türklük dergisi 1939-1940 yılları arasında yayım faaliyetinde bulunmuş Türkcü dergilerdendir.

İsmail Hami Danişmend'in tarih anlayışını merkeze alan dergide özellikle Türk tarihi ve edebiyatına yönelik kayda değer yazılar yayımlanmış, metin neşirleri yapılmıştır. Bu makale ile ilgili dergi tanıtılmaya çalışılmış, Türk edebiyatına ve tarihine dair makaleler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkcülük, Türk Edebiyatı, Türk Tarihi, II. Dünya Savaşı, Fikir Dergiciliği.

Abstract

Periodicals have always played an important role in the history of modern Turkish thought. After the Tanzimat, the cultural policies towards the people first appeared in the newspapers and magazines of the period. In the years following the Second Constitutional Monarchy, Turkism and nationalism movements took their first steps with the articles in the periodicals of the period. In the aforementioned years, nationalist sections with different sensitivities tried to share their intellectual discussions and proposals with the public through the media they gathered around.

For the years after the Republic, periodicals have played an important role in our history of thought. As the principles of thought of the new regime are discussed in official and semi-official publications, thinkers from different parts of the society also carry out their writing activities around certain newspapers and magazines. With the Second World War, communities with Turkist ideas and different understandings of nationalism gathered around certain magazines to spread their ideas. Turkist journal is one of the Turkist journals that published between 1939-1940.

In the journal, which focuses on İsmail Hami Danişmend's understanding of history, noteworthy articles on Turkish history and literature were published, and texts were published. The journal related to this article was tried to be introduced, and the articles on Turkish literature and history were tried to be evaluated.

Keywords: Turkism, Turkish Literature, Turkish History, Second World War, Magazine of Ideas

Atıf/Citation: Soydaş, H. (2022). Türkcü kültür mecmuası türklükte edebiyat ve tarih meseleleri. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 94-109

Sorumlu Yazar/Corresponding Arş. Gör. Hakan SOYDAŞ

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Giriş

İlk sayısı Nisan 1939'da çıkan *Türklük* dergisi Kasım 1940 tarihine kadar aylık yayımlanmak kaydıyla 3 cilt hâlinde, 14. ve 15. sayılarda birlikte olmak üzere toplamda 15 sayı çıkar. Derginin ilk yedi sayısı ortalama 80-90 sayfa arasında çıkarken sekizinci sayıdan itibaren hacimde bir daralma görülür ve 50-70 arası bir sayfa sayısıyla yayımlanır. Sahibi ve müdürü Hüseyin Sadettin Arel, başyazarı ise İsmail Hami Danişmend'tir. Beşinci sayı itibarıyla derginin kapağında İsmail Hami Danişmend için başmuharrir ihtarı yer almaz. Başyazar İsmail Hami Danişmend, mütareke yıllarında *Minber*, *Memleket*; Kurtuluş Savaşı sırasında *İrade-i Milliye* gazetelerinde idareci ve başyazar sıfatları altında milliyetçi yazılarıyla tanınmıştır. Cumhuriyet'in kurulmasının ardından tarih araştırmalarına yönelmiş, Türk ve İslâm tarihini Türkçü bir yaklaşımla el almıştır (Küçük, 1993, s. 465). *Türklük* dergisi de Danişmend'in bahse konu tarih araştırmaları ile uyumlu bir yayının politikası takip etmiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarında Türk matbuatında düşünce dergilerinin sayısında önemli bir artış görülür. Bu yıllarda farklı duyarlıklarda milliyetçilik ve Türkçülük anlayışlarına sahip aydın gruplar yoğun şekilde faaliyet gösterirler. *Türklük*'ün yayın faaliyetini sürdürdüğü yıllarda aynı zamanda *Bozkurt*, *Kopuz* ve *Hareket* dergileri de yayımlanmaktadır (Ölçekçi, 2016, s. 273). *Bozkurt* Reha Oğuz Türkkân'ın, *Kopuz* Fethi Tevetoğlu'nun, *Hareket* ise Nurettin Topçu'nun öncülüğünde çıkmış olan dergilerdir. İlk ikisi Türkçü ve ırkçı bir çizgide iken *Hareket* dergisi milliyetçi mukaddesatçı bir fikir dergisidir. *Türklük* dergisinin ilk sayısında "Mesleğimiz" başlıklı imzasız yazıda yer alan ifadeler, İsmail Hami Danişmend'in *Türklük Meseleleri* eserinin önsözünde de yer almaktadır. Böylelikle *Türklük*'ün Danişmend'in nüfuzu altında faaliyetlerine başladığı anlaşılmaktadır.

"Ayda bir çıkar milliyetçi kültür mecmuası" başlık altı yazısıyla çıkan derginin ilk sayısındaki "Mesleğimiz" yazısıyla milliyetçilik anlayışı ve yayın politikası dile getirilir. *Türklük* milliyet kavramının; kültür, dil, din, ırk, tâbiyet ve vatan gibi kavramları ihtiva ettiğine inanmaktadır. Derginin milliyetçilik anlayışına göre; milliyet ilkesi Napolyon sonrası şekillenen Avrupa'da XIX. yüzyıl başları itibarıyla bugünkü anlamıyla kullanılmaya başlanır. İlk milliyet cereyanları aynı ırka mensup insanları bir idare altında toplamayı gaye edinen Pangermanisme, Panslavisme ve Panlatinisme gibi fikirlerle tebarüz etmiştir. Ahmet Vefik Paşa, Şeyh Süleyman Efendi, Süleyman Paşa gibi ilk Türkçülerin Pantouranisme veya Panturkisme cereyanı da Avrupalı örneklerden mülhemdir. XIX. yüzyıl ilim adamlarının o günkü siyasi teoriler üzerine kurdukları itibarî bir Turan grubu iddiası günün imkânları ile hükümsüz kılınmıştır. Artık ilim tarihinde bir hatıra olarak yer eden bu teori buna rağmen Ziya Gökalp'ın milliyet ideolojisinin esaslarından biri olarak tesirini sürdürmektedir. Farklı ülkelerin ilim adamlarının yürüttüğü tartışmalarla milliyet prensibi hissî ve hayalî safhalarını geride bırakmış, aklî ve ilmî esaslar ile tarifi yapılı hâle gelmiştir. Fransızlar açısından milliyet farklı ırklardan mürekkep bir halitayı yani kültürü ifade ederken, Almanlar açısından ise ırk esası üzerine kurulmuştur. Her millet, milliyet kavramını kendi menfaatine uygun şekilde tarif etmektedir. XX. yüzyıl ilim adamlarının tarifleriyle bir camianın millet sayılabilmesi için ırk birliği, dil birliği, kültür birliği ve din birliği gibi kavramların hiçbirisi zaruri değildir. Zaruri olan insanların herhangi bir esas etrafında toplanmış olup bir bütünlük arz etmesidir. *Türklük* ise serdedilen bu görüşe karşıdır. *Türklük* için bir cemiyetin milliyet sayılabilmesi için fertlerinin birbirine ırk, dil, din, vatan, kültür ve tarih gibi muhtelif bağların hepsiyle birden bağlı olması gerekir. Millet sonradan teşekkül etmiş mazisiz bir kütleden ibaret iken milliyet, maziden çıkıp hâle uğrayarak istikbale giden ve kuvvetini siyasetten değil tabiatın alan bir cemaattir. Türkiye Türklüğü bir millet değil bir milliyettir. *Türklük* milliyetin bu ilmî tarifini esas kabul eder (*Türklük*, Nisan 1939, s. 1-4). *Türklük* dergisi alıntılanan ifadeler itibarıyla bakıldığında, Avrupa menşeli millet ve milliyet tariflerinin dışında Türk milletinin sosyolojik ve kültürel realitelerine yaslanan bir tarif yapmak istemiştir. *Türklük*'ün getirmiş olduğu tarif erken dönem Cumhuriyet tarihi açısından bakıldığında kurucu ideoloji ile de paralellik arz eder. Özellikle Turan idealinin günün şartları içerisinde bir hayal olarak değerlendirilmiş olması ve milliyet esasları sıralanırken tercih edilen unsurlar, bahse konu edilen bakış açısındaki bu uyumu yansıtmaktadır.

Dergide yer alan konuları; Türk dili, edebiyatı ve Türk tarihi olmak üzere iki başlık altında toplamak mümkündür. Dil ve edebiyata dair konularda Abdulkadir Karahan, Ali Kâmi Akyüz, Ali Ulvi Elöve, Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Caferoğlu, Jean Deny, Hüseyin Namık Orkun, İsmail Habip [Sevük], İsmail Hami Danişmend, Nazan Danişmend, Osman Turan ve Zeki Ömer Defne'nin isimleriyle karşılaşılır.

Tarih başlığı altında aynı zamanda antropoloji ve etnografyaya dair makalelerle birlikte; Prof. Dr. A. Zayonçkovski, Ahmet Caferoğlu, Alexandre Eckhardt, Augustos Meineke, Atıf Bayındır, Hüseyin Namık Orkun, İsmail Hami Danişmend, J. H. Mordtmann, Mahmut Ragıp Kösemihal, Naci Kum, Nazan Danişmend, Nazım Yücelt, Osman Nuri Sümer, Paul Achard, [Ali] R[ıza]. Yalçın, Reşit Saffet Atabinen ve Prof. Stilyanos Stasinopulos'un imzaları görülür. Türk müziğinin tarihî gelişimine ve etkileşime girmiş olduğu kültür daireleri üzerine ise, Hüseyin Saadettin Arel'in yazı dizisi ile karşılaşılır.

1. Dil ve Edebiyata Dair Makaleler, Eserler

Türklük dergisinde Klasik Türk edebiyatı ve Yeni Türk edebiyatı sahaslarındaki eserlere, şairlere ve yazarlara ait değerlendirmelere, hatıralara ve metin neşirlerine yer verilir. İsmail Habip Sevük'ün klasik Türk Edebiyatı sahasında kaleme alınmış olan mensur eserlerin dil özelliklerine dair yazmış olduğu makale, ilgili yılların dilde sadeleşme politikasına muvafıktır.

Sevük, Selçuklu asırlarından itibaren kimi inkıta devreleri görülmüşse de Osmanlı İmparatorluğu'yla birlikte Divan edebiyatı sahasında görülen manzum ve mensur eserlerin halk dilinden çokça kopmuş, adeta halka yabancılaşmış olduğuna işaret eder. Özellikle mensur eserlerin secili üslubunun, Arapça ve Farsça kelime hazinesinin yoğun şekilde kullanımının Türkçenin gelişimi üzerinde olumsuz etkileri olduğunu kaydeder. Anadolu Selçuklu devrinde Farsça ve Fars kültürü her türlü kültür sahasında hâkim konumdadır. Selçuklu hâkimiyetinin son bulmasıyla, Anadolu Beylikleriyle birlikte Türkçe nispeten daha bağımsız bir gelişim seyrederek. Bu yıllardan sonra, halk Türkçesi ve medrese Türkçesi hâlinde iki ana kaynaktan ilerlemeye devam eder. Bahse konu edilen bu ikilik asırlar boyunca sürecek olan bir ayrılığın ve çatışmanın zemini olur. Hacı Bayram Veli, Âşıkpaşazâde Ahmet, Çelebi İbrahim Bey, Mercimek Ahmet, Sinan Paşa, Kınalızâde Ali Çelebi, Naima, Evliya Çelebi, Kâtip Çelebi ve Koçi Bey gibi isimlerin kaleme almış oldukları mensur eserler değişen ölçülerde safi Türkçe söyleyişi ihtiva eden eserlerdir. Klasik Türk edebiyatı sahasında kaleme alınmış mensur eserler manzum eserlere kıyasla daha sade bir üslupla yazılmışlardır. Bununla birlikte, Divan edebiyatının takdirle karşılanan nasirleri olan Nergisî ve Veysî gibi sanatkârların elinde nesir dili “anlaşılmaz bir muamma” hâlini alır. Yenileşme devri yazarları açısından bakıldığında ise, Yusuf Kâmil Paşa'nın *Télémaque* çevirisinde kullandığı sanatlı ve ağır dil kendi döneminde bir itibar kaynağı olmuşsa da sonra ki yıllarda Ahmet Midhat Efendi daha anlaşılır bir üsluba itibar edilmesi için dikkat çekmiştir. Fakat Ahmet Midhat Efendi'nin sergilediği bu tavır da tam anlamıyla etkili olamamıştır (Sevük, Nisan 1939, s. 34-38). İsmail Habip yazısının sonunda, halk söyleyişine yakın sade ve anlaşılır Türkçenin edebî eserlerde kullanılmaya başlanmasının, makalesini yazdığı yıllara tekabül ettiğine dikkat çeker. Bu dikkat, sanatkârların Cumhuriyet sonrasında yayımlanan edebî eserlerde özellikle dikkat ettikleri dilde sadeleşme ve Türkçeleşme cereyanının bir sonucudur.

Abdülkadir Karahan ise Fuzuli'nin *Hadikat-üs Suadâ*'sını incelediği yazılarında aynı zamanda Divan edebiyatının bütününe dair değerlendirmelerde bulunur. Karahan'ın ifadeleriyle, Fuzuli'nin *Hadikat-üs Suadâ* isimli eseri onun nazımdaki sanatkârlığının XIV. yüzyıl nesri için de fevkalade bir örneğidir. Karahan kendisinin tespit etmiş olduğu en eski nüsha olan Vardarlı Mahmud bin İlyas'ın 1589'da istinsah ettiği nüshayı inceler¹. Eserin kendinden sonra yazılan makteller üzerindeki tesirine kısaca değinildikten sonra *Hadikat-üs Suadâ* Camî'nin *Saadetname*'si ile mukayese edilir. *Hadika*'nın tahkiye üslubu ve sanatkârlık bakımından Camî'nin eserinden üstünlüğü vurgulanır. Daha sonra Fuzuli'nin eseri Kaşifi'nin *Ravza*'sı ile kıyas edilir ve tertip açısından *Hadikat-üs Suadâ*'ya örnek olduğu ifade edilir. Nihai olarak, şairin duygusal üslubunun Türk ruhunun destansı ve içli sıcaklığıyla harmanlaması sayesinde halkı bütünüyle kucaklayabildiği hükmüne varılır (Karahan, Ekim 1939, s. 20-28). Karahan'ın ifadesiyle Fuzuli, “lirik, samimi, melal ve merarete mütemayil fakat ümitle kalbi aydınlanmış, feragat sahibi saf ve en heyecanlı anlarında bile mümkün merteye şuurunu müdrük ‘élégiaque’ en büyük Türk sanatkâridir.” O, kimseye boyun eğmeyen ve minnet etmeyen mütevazı ve müstehzi biridir. Ona göre şiiri besleyen ilim, şiiri ilâhî bir nağme hâline yükselten ise aşktır. Bu sebeple de hayatının bir dönemini naklî ve aklî ilim ve fenlerin tahsiline vakfeder. Bununla birlikte Fuzuli'yi devamlı olarak meşgul eden ve onu bir an dahi terk etmeyen öz kudret ise aşktır. Fuzuli

¹ *Hadikat-üs Suadâ* üzerine yapılan sonraki bir çalışmada burada kaydedilen nüshadan daha eski tarihli olan nüshaların varlığı belirtilmiştir. Bkz. Güngör, 1997, s. 20-22

edebiyat tarihimizde elemün, melal ve meraretin şairi olarak addedilirse de bu hasselerin yanı sıra onun kalbinde daima bir ümidin ateşi yanmıştır. Onun sanat anlayışı bugün Avrupa’da öz şiir/saf şiir üzerinde uğraşan şairlerle ortak noktalar taşır (Karahan, Nisan 1940, s. 418-422).

Dergide yenileşme devri Türk edebiyatından Abdülhak Hâmid ve babası Hayrullah Efendi inceleme yazıları, hatıralar ve metin neşirleri hâlinde ziyadesiyle yer tutar. Abdülhak Hâmid’in ölümünün üçüncü yıl dönümü sebebiyle Nazan Danişmend onun sanatı ve seçercesini ele alırken İsmail Hami Danişmend de onunla alakalı hatıralarını paylaşır.

Nazan Danişmend “Abdülhak Hâmid’de Şiir Atavizmi” isimli makalesinde şairin mizaç ve sanatındaki hususiyetleri, veraset esasları ile açıklar. Yazar düşüncelerinde kimi matbu ve gayri matbu evrakın haricinde kendisinin bizzat şahit olduğu sohbetlere isnat eder. Hâmid’in kendisi dışında kız kardeşi Mihrinnisa Hanım ve yeğeni İsmail Sâhib’in anlattıkları Nazan Hanımın şifahi kaynaklarıdır. Şifahi kaynakların yanı sıra Abdülhak Hâmid’in dedesinin babasından itibaren atalarının el yazılarını ihtiva eden aile mecmuası, babasının gayri matbu evrakı ve kendi mektupları ise düşüncelerini isnat ettiği tarihî kaynaklardır.

İsmail Hami Danişmend “Abdülhak Hâmid Kim?”² ismiyle vermiş olduğu konferanstan naklettiği bir hatıradaki üzere, Abdülhak Hâmid ailesinin kökenleri hakkında şu sözleri sarf etmiştir:

Büyük ceddım (Abdülhaklık) Efendi İzmir taraflarında bir yerden bilmem neden dolayı Mısır’a gidip Senbat’da tavattun etmiş ve ismine Senbatî lakabı eklenmiş. Ondan sonra üç batın daha Mısır’da kalmış; nihayet Mehmed Efendi İstanbul’a gelip buraya yerleşmiş ve Mısır’dan geldiği için o zamanın ulemasında Mısırî denilmiş.

Nazan Danişmend, Abdülhak Hâmid’in ailesini Oğuz Türklerinden olmakla tebcil ederken, yedi batın atalarını da saymakta ve bunlardan son üç atasına dair ayrıntılı bilgiler aktarmaktadır. Ailenin bilinen tarihi Mehmed Emin Şükûhî Efendiyle başlar. Devrin ulemasından olan Şükûhî Efendi aynı zamanda hâcegândır. III. Mustafa’nın hekimbaşısının kızıyla evlenir. Bu tarihten itibaren hekimlik ve hekimbaşılık Şükûhî Efendinin sülalesinde bir anane gibi intikal eder. Medrese ve hekimlik ilmi mezc olmuş hâlde sonraki nesillere tevarüs eder. Danişmend, Abdülhak Hâmid’in dehâsındaki imanla şüphenin kaynağını bu ailevi hususiyete bağlar. Şairin büyük dedesi bilimsel konuların dışında şiir ile de iştigal eder. Emin Şükûhî Efendi, aile mecmuasındaki gayri münteşir manzumeleri ile Divan edebiyatı vadisinde eserler vermiştir.

Aile mecmuasında Hâmid’in, babasının dedesi Şükûhî Efendi için yazdığı bir de manzume kayıtlıdır.

Bu o mecmua ki vâsfinda bugün
Olamaz her ne desek biz zaid;
Sahibi zat-i Şukûhî-mahlas
Dedemizdir, bize ondan varid
Hattı destiyle müzeyyen bu kitab;
Şimdi ahfadına olmuş ad.
Diliyor ruhuna rahmet Hakk’dan
Oğlunun oğlunun oğlu Hâmid.

Abdülhak Hâmid’in dedesi Abdülhak Molla, babasının müderrisliğini ve anne babasının hekimliğini nefsinde toplamış sarıklı bir doktordur. Anadolu ve Rumeli’de kazaskerlik, II. Mahmud ve Abdülmecid devirlerinde sertabiplik yapmış ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane nazırı olmuştur. Reis’ül-ulema unvanını alan Abdülhak Molla aynı zamanda müverrih ve şairdir. Aile mecmuasında şiirleri mevcuttur. Torun Abdülhak Hâmid dedesi için de aile mecmuasına bir manzume kaydeder. 67 yaşında ölen dedesi için torunu 88 yaşında iken şu manzumeyi yazmıştır:

İki yüz birde gelmiş âleme tam,

² Abdülhak Hâmid’in aile köklerinden gelen hasletlerin ve şairin kendi mizacından kaynaklanan hususiyetlerin mezc olması yoluyla ortaya çıkan “şair-i a’zam” nitelemesine dair tebarüz eden tartışmalar için bkz. Abdulhakim Tuğluk (2020). *Şair-i A’zam ve Zekerîye Rıza’nın Şâir-i A’zam’ı*. (1. Baskı). Efe Akademi.

Cedd-i pâkim cenab-ı Abdülhak;
 Bende etmiş onun hayatı devma,
 Ona yahut ben olmuşum mülhak.
 Düşünen der bugün benümle onu:
 Bir sabî ceddin ihtiyar torunu!

Hâmid'in babası Hayrullâh Efendi³ de aile büyükleri gibi ilimle meşgul olmuş bir kişidir. Önce medreseden icazetname ve sonra da tıbbiyeden şahadetname alır. Uzun yıllar devlet hizmetinde bulunduktan sonra 1866'da Tahran sefir-i kebirî iken vefat eder. Tanzimat kültürünün parlak simalarından olan Hayrullah Efendi'nin tarih, sözlük ve tıp üzerine yayımlanmamış eserlerinin yanı sıra şiirlerinin de olduğu kaydedilmiştir (Akün, 1998, s. 70-75). Nazan Danişmend, Hayrullah Efendinin yayımlanmamış eserleri içinde en kıymetlisinin Avrupa seyahatnamesi⁴ olduğunu ifade eder.

Danişmend, Hâmid'in şairliğindeki ve asaletindeki irsiyete bağlı temayülü izah ederken ailenin hanımlarına da değinir. Şükûhî Efendinin karısı Nefise Hanım III. Mustafa'nın hekimbaşı Hayrullah Mehmed Efendi'nin kızıdır. Dedesi Abdülhak Molla'nın on ikinci karısı ise eski Türk Tarhanları soyundan gelen Hasenetullah Hanım'dır. Hâmid'in babası da dedesinin bu hanımla olan izdivacından dünyaya gelecektir. Hâmid babaannesinin geldiği Türk soyunu telmih için daha sonra Tarhan soyadını kullanacaktır. Kendi annesi de "Validem" ismindeki eserinde tarif ettiği hasletlere haiz olan Münteha Nasib Hanımdır. Münteha Nasib Hanım'ın Hayrullah Efendi ile evliliklerinden Abdülhâlık Nasuhi Bey, Abdülhak Hâmid, Fahrünnisa Hanım ve Mihrünnisa isminde dört çocukları dünyaya gelir. Nazan Danişmend, makalesinin özet kısmında, Abdülhak Hâmid asıl ve menşe itibarıyla Anadolu Türkü olduğunu kaydeder. "Sülalesindeki şiir kabiliyeti irsî bir hususiyet şeklinde nesilden nesile intikal etmiş ve bu kıymetli veraset en yüksek derecesini Abdülhak Hâmid'de bulmuştur. Hâmid, bütün nesillerdeki kabiliyetlerin en kuvvetli ve en bariz muhassasıdır. Türk edebiyatının en büyük inkılaplarını işte bu irsî kuvvetlerin Abdülhak Hâmid ismindeki muazzam muhassası yapmıştır." (Danişmend, Mayıs 1939, s. 81-98). Nazan Danişmend meşhur sanatkârın sanata olan temayülünü, tevarüs etmiş olduğu ailevî köklere bağlar. Bununla birlikte ailenin Saraya yakın bir durumda olması soyluluğunun göstergesidir. Doktorluk gibi pozitif bilimlerde bilgi sahibi olmaları ise Osmanlı modernleşmesinde işgal ettikleri sosyolojik zümre aidiyetine, bu ailenin hayat algısına ve davranış tarzının nedenlerine işaret etmektedir. *Türklük*'te burada bahsedilen makalenin ardından Abdülhak Hâmid'in şeceresi de yayımlanır.

Abdülhak Hâmid'in Şeceresi

Abdülhâlık-is-Senbâtî

Muhammed-i Mısırî

İsmail

Mehmed Emin Şükûhî Efendi

İlyas Efendi

Mustafa Behcet Efendi

Abdülhak Molla

Büyük Hayrullah Efendi

³ Hayrullah Efendi ilmiye ve mülkiye mensubu olarak devletin farklı kademelerinde hizmetlerde bulunmuştur. İlmî sahalarda kaleme aldığı eserleriyle birlikte edebî eserler de vermiş, Divan şiirinin genel havasına muvafık manzum eserler yazmıştır. Fransızcadan bir piyes tercüme etmiş ve Türkçe bir temsil de kaleme almıştır. Hayrullah Efendini'nin hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bk. Akün, 1998, s. 67-75.

⁴ Bu eserin yeni harflerle yayıma hazırlanmış baskısı için bk. Hayrullah Efendi (2002). *Avrupa Seyahatnamesi* (Belkis Altuniş Gürsoy, Haz.). Kültür Bakanlığı Yayınları.

Müverrih Hayrullah

Mehemmed Emin Efendi

Mihrinnisâ Hanım-Fahrünnisa Hanım-Abdülhak Hâmid Tarhan-Abdülhâlık Nasuhî Bey

İsmail Hami Danişmend ise yirmi dört yıllık bir dostluğun ardından üçüncü ölüm yıldönümü münasebetiyle Abdülhak Hâmid'e dair hatırlarını *Türklük*'te yazıya döker. Danişmend, şairin mizacına dair şu satırları kaleme alır:

Abdülhak Hâmid hem kibirli hem mütevâzı'dı: Azametli bir mahviyeti ve mütevâzı bir azameti vardı. Tevfik Fikret'in "Rûbab-ı Şikeste'sinde" tabiattan bütün bir âlem-i külliyyet-i azdâd" diye ağdalı bir mısrala anlatmak istediği gibi, Hâmid'in ruh âlemindeki tezadlar tabiattaki tezad dehâsı, işte bu yaradılışının ifadesiydi. Şahsiyetinde olduğu gibi şahsında da bu hususiyet mütemadiyen görülebilirdi: Meselâ kendi eserlerini en ziyade kendisi tenkid eder, bazan bu tenkidini istifhah derecelerine kadar götürür, hiç beğenmediğini söyler, sonra da henüz neşredilmemiş bir şiirinde:

Ve biz ki sahib-i Eşber ve sahib-i Tezer'in,

Münekkidini hatâmızla çiğneriz, ezeriz!

Diye kâinata meydan okurdu! (Danişmend, Nisan 1940, s. 378)

Danişmend, Abdülhak Hâmid'i kalbiyle düşünen ve kafasıyla hisseden bir sanatkar olarak tarif eder. O, "ruhunda hüznü ve neşe dalgaları kabartan bir tezad fırtınası"nın içinde yaşamıştır. İsmail Hami, aktardığı birçok hatıra parçasında şairin davranış ve duyuş tarzındaki karşıtlıklara dikkat çeker. Bunlar içinde "Bir İğbirar" isimli mersiyenin aslında esere ilham veren kadının ölümünden iki sene önce yazılmış olması ve karısı Fatma Hanım'ın henüz ölmeden önce meşhur "Makber" şiirini yazmaya başlamış olması (Danişmend, Nisan 1940, s. 384) dikkat çekici anektodlardır.

Türklük'te Abdülhak Hâmid'in babası Hayrullah Efendi'nin çeviri ve telif eserlerinden yapılan metin neşirleri son derece önemlidir. *Rothomogo* isimli çeviri ve *Hikâye-i İbrahim Paşa be-İbrahim-i Gülşenî* isimli telif tiyatro oyunları Hayrullah Efendi'nin yayımlanmamış eserlerinden olup, edebiyat tarihimiz açısından önemli adımlardır. Hayrullah Efendi'nin Paris'te bulunduğu sırada Châtelet Tiyatrosu'nda *Rothomogo* oyununu izlemiş ve Türkçeye çevirmiştir. Bu çeviri eser Hayrullah Efendi'nin yayımlanmamış Avrupa seyahat notlarıyla birlikte aynı defterde muhafaza edilmiştir. *Türklük*, ilgili eseri ilk defa neşretmiş olup tanınmasını sağlamıştır.

Resim 1: Rothomogo Afışı

Encümen-i Daniş'in reisliğini yapmış olan Hayrullah Efendi'nin Türkçeye kazandırdığı bu masal piyes/féerie à grand spectacle Türk tiyatro edebiyatının ilk çeviri eserlerindendir. *Rothomogo* sahneye koyulduğu yıllarda gayet meşhur olmuş bir eserdir. Hayrullah Efendi'nin çevirinin son kısmına kaydettiğine göre kendisi Paris'te bulunduğu esnada bu eserin dışında başka tiyatrolarda seyretmiş ve bu eserlerden keyif almıştır (Hayrullah İbni Abdülhak, Mayıs 1939, s. 109-122). Hayrullah Efendi'nin tiyatro sahasındaki telif eseri ise *Hikâye-i İbrahim Paşa be-İbrahim-i Gülşenî* isimli oyundur. İsmail

Hami Danişmend bu eseri Türk tiyatro edebiyatının ilk eseri olarak tavsif eder. Hayrullah Efendi'nin Mekteb-i Tıbbiye öğrencisi iken kaleme aldığı bu eser İsmail Hami Danişmend'in sunduğu isnatlarla birlikte Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* isimli eserinden on beş yıl öncesine takaddüm etmektedir. Dört perdelik bu trajedi Mısır valisi İbrahim Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun müesses nizamına karşı bir tehlike arz ediyor olmasını Kanuni Sultan Süleyman devrinde canlandırılan bir hikâye üzerinden telmih yoluyla işlemiştir (Danişmend, İkinci teşrin 1939, s. 73-76).

İsmail Hami Danişmend, Türk edebiyatında tiyatro türünün gelişimi konusunda Tanzimat devri sonrası ortaya konulan girişimlerden bahsettikten sonra, özellikle Ali Süha Delilbaş'ın Molière'den yapmış olduğu *Le Bourgeois Gentilhomme/Kibarlık Budalası*⁵ çevirisini takdirle zikreder. Danişmend, çeviri metninin başlangıcında Fransa'daki Turqueries akımından bahsedilmemiş olmasını ve Türkçede Molière çevirilerine dair bir değerlendirme yapılmamış olmasını ise eleştirir. İsmail Hami Bey bu eleştirilerinin üzerine Molière'in eseri ile Turqueries akımının arasındaki ilişkiyi kurar ve Fransız yazarın bu eseri aynı zamanda Fransa-Osmanlı arasındaki siyasi ilişkilerden etkilenecek kaleme alındığını kaydeder.

Türklük dergisinde, klasik Türk edebiyatı ve yeni Türk edebiyatı sahalarına ait dikkat çekilen eserlerin yanı sıra Osman Turan'ın da halk edebiyatı çerçevesinde değerlendirilebilecek olan makaleleri⁶ dikkat çekmektedir. İlgili makalelerde Osman Turan, Bayburt'ta yaptığı saha araştırmaları esnasında Dede Korkut hikâyelerinden olan Bay Börek'in tespit etmiş olduğu iki yeni varyantını neşretmiştir. Bunların ilki İspir'deki ikinci ise Vaganda Köyü'ndeki kaynaklardan derlenmiştir (Turan, İkinci teşrin 1939, s. 127-137; Birinci kânun 1939, s. 174-178).

Dergide yayımlanan önemli yazılardan biri de Fransız Türkolog Jean Deny'ye aittir. Deny'nin ilgili yazısı Fransız ve Türk edebiyatı arasındaki karşılıklı etkileşimlere dair muhtasar bilgiler ihtiva etmektedir. Yazar, iki kültür arasındaki etkileşimlerin; “tetkik fikri”, “egzotik iptilası” ve “snobizm” olmak üzere üç safhada gerçekleştiğini kaydeder. İlk önce etki altında bırakmış olan Türk edebiyatı son yetmiş beş yıldır artık etkilenen tarafta rol almaya başlamıştır. İlk defa Postel ve Belon gibi Fransız oryantalistlerin çalışmalarıyla başlayan ilgi XVI. yüzyılda Tavernier, Thévenot ve Tournefort gibi isimlerle devam etmiştir. Seyyahlar büyümlü bir dünyanın karşısında etkilendikleri kadar karşılaştıkları yüksek kültür karşısında hayret içinde kalırlar. Bu yüksek kültür ürünü olan Doğu imajı özeleştiriyi yapmak üzere edebî eserlere de konu edilir. XVII. yüzyılda kaleme alınan *Le Soltane* ve takipçisi diğer romanlarla birlikte XVIII. yüzyıl Fransız tiyatro ve operasında etkili olan “Turqueries” modası egzotik imajlar eşliğinde Fransız edebiyatında rağbet görmüştür. Kendi içlerinde farklı tutarsızlıkları ve acemilikleri barındıran bu türden eserlerin en olgunlarını kaleme alan ise Pierre Loti olmuştur. Dora d'Istria'nın ve Serven de Sugny'nin Türk şiiri ve Saussey'in Türk nesri üzerine hazırlamış olduğu eserler Fransa'da Türk edebiyatına yönelik alakanın somut örnekleridir. Türk kültürü açısından bakıldığında ise XVIII. yüzyılda Lale Devri'yle beraber Batı tesiri kendini hissettirmeye başlar. Matbaanın kurulması, Fransa'ya ilk sefaret heyetinin gönderilmesiyle Fransız kültürü, mimari başta olmak kaydıyla Türkler için emsal teşkil etmeye başlar. Edebî etkiler ise XIX. yüzyılla birlikte görülmeye başlanır. Tanzimat devri yazar ve şairlerinin ardından özellikle Servet-i Fünûn sanatçıları bu süreçte öncü rol oynamışlardır (Deny, Birinci kânun 1939, s. 153-156).

Edebiyatı konu edinen yazıların dışında dil araştırmalarına dair yayımlanmış olan makaleler önemli bir yekûn tutmaktadır. Hüseyin Namık Orkun Yenisey yazıtlarından Kemçik-Circak, Uyug-Turan, Yaruk Tigin-Çakul yazıtlarını ve Barık ve Begre kitabelerini neşretmiştir. Ali Ulvi Elöve de Yaruk Tigin-Çakul kitabesine dair Orhun'un neşrine mukabil bir başka tenkitli neşir örneği kaleme almıştır. Nureddin Ardıç ise Anadolu Selçuklu devrine ait bir mescitte bulunan kitabenin metnini neşreder (Ağustos 1939, s. 358-366).

Ananiasz Zayonçowski'nin kaleme aldığı ve İsmail Hami Danişmend'e ulaştırdığı Marzuban-Nâme üzerine olan inceleme, İran edebiyatından eski Anadolu lehçesine çevrilmiş olan ilk eserdir. Marzuban-nâme bir masal antolojisidir. X. yüzyılda yazılmış olan bu eserin mevcut en eski nüshası

⁵ İsmail Hami Danişmend *Le Bourgeois Gentilhomme*'un ilk defa Ali Süha Delilbaş tarafından çevrilmiş olduğunu ifade etse de, bu eser daha önce Siracettin Hasircioğlu ve Kurşunluzade Raşid tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Bkz. Türkan P. ve Nurnisa T., 1967, s.45-46.

⁶ *Türklük*'te yayımlanmış olan ilgili makaleler yazarın hayatta iken yayımlanan eserleri içinde yer almamıştır.

XIII. yüzyıla aittir. Bahse konu edilen eserin Türkçeye çevirisinin XIV. yüzyılın sonunda ya da XV. yüzyılın başında yapılmış olabileceği ifade edilir. Zayonçowski, kendisinin tanıttığı nüshanın en eski nüsha olduğunu ve ilk feda bu yazıyla birlikte incelemeye konu edildiğini kaydeder (Zayonçowski, Nisan 1939, s. 5-9).

2. Türk Tarihine ve Sanatına Dair Makaleler

Türklük'te tarihî konular çoğu zaman antropoloji ve etnografya ekseninde ele alınır. İsmail Hami Danişmend'in "İrk Nedir?" başlıklı yazısı bu kabildendir. Danişmend, Avrupalı bilim adamlarının eserleri ve fikirleri üzerine yaptığı tartışmalar eşliğinde ırk kavramını antropolojik ve etnografik açılarından değerlendirir. "On Yedinci Asırda Bir Türk Irkçısı" başlıklı makale, İslâmiyet'e özellikle israiliyat kaynaklarından giren Türk aleyhtarlığı üzerine yoğunlaşır. Bu yazıda kimi mühtedi müfessir ve şarihlerin Türklerin Yecüc ve Mecüc olduklarına dair olan neşriyatlarındaki mevcut tahkir etme niyetlerine itiraz edildiği görülmektedir. Aynı zamanda Kadı Mehmed ibni Mustafa Vâni de XVII. yüzyılda yaşamış Türkçü ve ırkçı bir şahsiyet olarak tavsif edilir. İsmail Hami'nin ifadeleriyle "eski İstanbul'un kozmopolit medresesini dolduran bu mutaassıp düşmanlar onun Türkçülüğünü İslâm vahdetine hâle verecek bir tefrikacılıkla tefsir etmişlerdir." Danişmend, onun Türkçü kimliğinin İslâm aleyhtarlığı olarak yorumlanmasını hatalı bulur. Vani Mehmed Efendi'nin *Arâis-ül Kur'an ve Nefâis-ül-Furkan* isimli eseri ise Türkçülük tarihinin en kıymetli vesikalarından biri olarak taltif edilir (Danişmend, Mayıs 1939, s. 137-139).

İsmail Hami Danişmend, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu Osman Bey'in soyu üzerine 1937'de Beyoğlu Halkevi'nde vermiş olduğu konferansı geliştirerek ve yeniden düzenleyerek seri makaleler hâlinde yayımlar. İlk yazısında yurtiçi, yurtdışı kütüphanelerden temin etmiş olduğu yazma eserler ve belgelere isnat ederek, Osman Bey'in menkıbevi soy kütüğü üzerine bir değerlendirme yapar. Burada kaleme almış olduğu iddialar devrin matbuatında kimi tartışmalara da yol açmıştır. Danişmend itirazlarda bulunanlara cevap vermek üzere kaleme aldığı yazılarında iddialarında ısrarlı olmuştur.

Yazar, Osmanlı tarihinin kayıt altına alındığı yılları iki devreye ayırmaktadır. İlk devir, Osman Gazi'den Fatih Sultan Mehmet'e kadar olan "vesikasız" devirdir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinin ardından başlayan ve 1908'e kadar süren devir ise mutlakiyet kültürünün hâkim olduğu ikinci devirdir.

İstanbul'un fethinden itibaren başlayan ikinci devirde, ilk devrin hurafeleriyle karışmış şifahi menkulâtı yeni imparatorluk hanedanına esatirî bir kadem ve asalet izafe edecek ilaveler, mübalâğalar ve efsanelerle izam edilerek tedricen masalımsı bir tarih yazılmaya başlanmıştır]. [...] Eserlerini hep İstanbul'un fethinden sonra yazan ilk müverrihlerle nespaplar, Osmanlı câmiasındaki şifahi menkulâtı Selçukî ve Mongol hurafatiyle karıştırarak âdetâ el ve dil birliğiyle yeni bir "Hanedan Tarihi" tedvin ettiler. Osman oğullarının Osman Gazi'den evvelki ensabiyle Osman Bey'in istiklâline ait rivayetler de işte bu devirde ve bu nespaplar elinde klâsik Osmanlı tarihiyle beraber teşekkül etti (Danişmend, Haziran 1939, s. 208).

Danişmend, uzun değerlendirme yazısında sonunda Osman Gazi'nin babasının isminin büyük ihtimalle Ertuğrul olduğunu, Ertuğrul'un babasının isminin ise belgelendirilemediğini ve bu itibarla da bilinmediğini kaydeder. Ertuğrul, ün salmış bir denizci olduğu gibi oğlu Osman da deniz seferleri düzenlemiş ve oğlu Orhan'a güçlü bir donanma miras bırakmıştır. İsmail Hami Bey bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun sanıldığı aksine karada değil denizde doğmuş bir imparatorluk olduğunu kaydetmektedir (Danişmend, Haziran 1939, s. 222-223).

Bahse konu olan makaledeki tespit ve iddialar *Cumhuriyet* gazetesinde Peyami Safa'nın, *Yeni Türk* dergisinde ise Adnan Feriz'in yazılarıyla yankı bulur. Peyami Safa köşe yazısında Osman Bey'in Rum olduğuna dair kimi iddiaların mevcut olduğundan bahseder. İsmail Hami Bey, kimi eski kaynakların Osmanoğullarının aslen Arap, Fars, Moğol, Rum ya da Tatar olduklarına dair rivayetlerin olduğunu (Ağustos 1939, s. 369, 374, 376, 380) fakat bu iddiaların gerçeğe ilgisi olmadığını ifade eder (Ağustos 1939, s. 382). Adnan Eriz ise İsmail Hami Danişmend'in ilk makalesinde yer alan değerlendirmelerin eksik ve çoğu yönden hatalı olduğuna dair itirazlarda bulunmuştur. Danişmend, kaleme aldığı, uzun ve evsafly yazısında muarızının itirazlarını yanıtlar (Danişmend, Eylül 1939, s. 477-489) ve kendi bakış açısı itibarıyla değerlendirmelerde bulunur.

Hüseyin Namık Orkun da daha önce *Dergâh* dergisinde Osmanlıların Kayılarla olan ilgisini konu

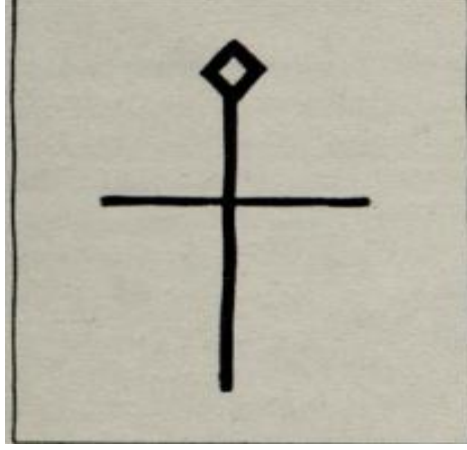
ettiği makalelerini yeni belgelerle birlikte tekrar ele aldığı yazısında, rivayetleri esas alan kaynakların eleştiri süzgecinden geçirilmesi gerektiğine vurgu yapar. Yazar, Alman oryantalist Johannes Heinrich Mordtmann'ın ve araştırmacı Feriha Arık'ın bu minvalde ortaya koymuş oldukları eserleri kayda değer bulmaktadır. Bununla birlikte kendisi de Tevkiî Mehmed Paşa'nın *Düsturnâme*'sini ve Bizanslı tarihçi Laonikos Chalkokondyles'in *Apodixsis Istorion*'nu karşılaştırarak birbirini tekmil edecek tarzda değerlendirmiştir. Orkun, nihai olarak Ertuğrul Bey'in babasının Süleyman Şah değil Gündüz Alp olduğunu; Osmanoğulları'nın Oğuzların en önde gelen boylarının soyundan geldiğini söyler (Orkun, Ağustos 1939, s. 345-357).

İsmail Hami Danişmend, *Türklük*'te yayımlanan tarih konulu makalelerinin yanı sıra Süryani Mikail'in vakayinamesinin de belirli bir kısmının metin neşrini yapmıştır. İlgili metin Osmanlılar öncesi Anadolu'daki Türk tarihine dair önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Metin neşrinin öncesinde kaydedilen satırlarda ifade edildiği üzere:

Türkiye tarihi, Osmanlıların asırlarca telkin ettiği gibi Osman Gazi'den değil, milâdın on birinci asrında Anadolu'nun Oğuz Türk orduları tarafından fethiyle başlar. O zamandan Cumhuriyetin ilanına kadar bu Oğuz devletinin başında büyük, küçük muhtelif hanedanlar teselsül etmiş ve birbirinden farklı muhtelif medeniyet devirleri geçirmiştir. Bunları anlamak için Anadolu'nun fethinden Osmanlıların zuhuruna kadar geçen ve henüz tarihi yazılmamış olan şanlı devrin membalarını mukayeseli bir surette tekik etmek lâzımdır. Anadolu Türk tarihinin o devri, ancak işte böyle bir mukayese ile tedvin edilebilir. (Türklük, Nisan 1939, s. 70)

Süryani Mikail, Antakya Yakubî patriklerindedir. Patrik Mikail, Danişmendilerin ve Anadolu Selçuklularının devirlerinde yaşamış, Anadolu'daki hâkimiyet savaşlarını yakından gözlemlemiştir. Vakayinamenin birden çok nüshası olmakla birlikte, dergide Ermenice ve Süryanice nüshalardan yararlanılarak karşılaştırmalı çeviri yoluyla metin neşri yapılmıştır (Nisan 1939, s. 73-74). *Türklük*, Anadolu'nun Osmanlı öncesi Türk tarihini aydınlatmak üzere bir başka metin neşrine daha yer verir. Neşredilen diğer vakayiname Nikiforos Vriyennios'a aittir. Nikiforos, XI. yüzyılda yaşamış, askerlik ve diplomatlık yapmış bir Bizanslıdır. Dergide, onun kaleme almış olduğu tarihin Türklere ait kısmı çevrilerek neşredilmiştir (Şubat 1940, s. 317). Anadolu'daki Türk tarihine dair bir makale de Hüseyin Namık Orkun'un imzasıyla yayımlanır. Orkun, J. G. Stritter ve K. Dieterich'in eserlerinde Bizans kaynaklarında Oğuzlar'la alakalı önemli bilgilere yer verildiği, bu türden çalışmaların sonuncusunun ise Macar bilimadamı Moravcsik Gula'ya ait olduğu ifade eder. Hüseyin Namık Bey'in *Türklük*'te yayımlanan makalesi yazarın, Macar bilim adamının eserinden yararlanarak kaleme aldığı *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları* isimli eserinden alıntılanmıştır. Bu yazıda Bizans hâkimiyetinde yer alan ve askerî amaçlarla hizmet eden Oğuzların Malazgirt Savaşı esnasında oynadıkları rolün önemine değinilmektedir (İkinci teşrin 1940, s. 436-437).

Türklük dergisinde Anadolu merkezli bir Türkçülük anlayışının hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Nazan Danişmend, İspanyol bir seyyahın XIV. yüzyıla ait eserinden yararlanarak "Anadolu Türk Beyliklerinin Haçlı Bayrakları" başlıklı yazıyı kaleme almıştır. Bu yazıya istinaden düzenlenen ankete katılan Hüseyin Namık Orkun, Mehmet Ragıp Kösemihal ve Osman Nuri Sümer'in yayımlanan yazılarında Anadolu Beyliklerinin kullanmış oldukları bayraklarda yer alan motifler üzerinden yabancı kültürlerle olan etkileşime dikkat çekilmiştir. Bahse konu edilen bu motifler içinde en fazla öne çıkan ise "haç"tır. Nazan Danişmend, Türklere ait bayraklarda "haç" şeklinde çizimlerin bulunmasını bu sembolün İslamiyet öncesi Türk tarihinde mevcut oluşuna (Nisan 1939, s. 22) bağlar. Hüseyin Namık Orkun ise Kuman armalarında yer alan köpek ve kartal totemine değinirken, kartal toteminin Haçlı seferleri sırasında Germen kavimlerine geçmiş olduğunu işaret eder (Mayıs 1939, s. 144).

Resim 2: Eymür Boyu Damgası

Dergide Türk yazarların yanı sıra Alexandre Eckhardt, A. Zayonçkovski, J. H. Mordtmann ve Stilyanos Stasinopulos'un yazılarıyla karşılaşır. Truvalıların Türk olduğuna dair Avrupa sözlü kültüründe yer alan Aenises (L'Enéide) destanı, Macar oryantalist Eckhardt'ın "Le Legende de L'Origine Troyenne des Tuces" başlıklı yazısı Fransızca iktibas edilmek suretiyle okuyuculara tanıtılır. Romalıların Truvalıların soyundan geldiği efsanesi Ortaçağ Avrupa'sında şan ve şeref kazanmak iştiağıyla birçok millet tarafından sahiplenilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Ortaçağ boyunca Avrupalı milletlere karşı devamlı surette galip bir düşman olarak beliren Türkler'in diğer taraftan Truvalıların soyundan geldiğine dair VII. yüzyıldan itibaren söylentiler yayılmıştır. *Hieronymi Scarpsum*'da geçtiği üzere Truva işgal edildiğinde bir kısım Truvalılar kaçıp Makedonya'ya yerleştiler, Kral Francion'un idaresi altındaki bir grup ise Friky'a yerleşip bir müddet sonra askerî güçlerini Anadolu'da ki mukim halklarla perçinleyerek Avrupa'nın içlerine doğru ilerlediler. Ren ve Tuna Nehri'nin arasındaki bölgeye yerleşen bu halklar Frankların atalarıdır. Efsaneye göre Franklar Tuna'yı aşmış Trakya'ya doğru ilerlediklerinde Torquatus isimli bir kral tarafından yönetilen kabile geride kaldı. Turqui ve Torci isimleri de bu isimden türetilmiştir (Mart 1940, s. 330-339). Eckhardt, bahse konu edilen yazısında Avrupa'daki Türk imajını XVI. yüzyıla değin farklı kaynaklardan yararlanarak betimler.

Resim 3: Türklerin Yecüc ve Mecüc Seddini Zorlamaları

Varşova Üniversitesi Türkoloji profesörü Ananyaş Zayonçkovski, XIV. yüzyılda millî kimliklerini kaybeden ve XVI. sonrasında ise millî kimliklerini muhafaza edebilmiş olan Polonya Türklerine ait önemli bilgiler verir. Mühendis Stilyanos Stasinopulos'un yer verilen yazıları Anadolu'nun jeolojik

yapısını ve depremleri konu etmektedir. Mordtmann'dan iktibas edilen yazı ise, yazarın İslam Ansiklopedisi'nde yayımlanan "Danışmendiyye" maddesidir. Bu çeviri yazı, meydana gelen bir deprem sonucunda yıkılmış olan Ahmet Danişmend'in türbesine dikkat çekmek ve yetkilileri göreve davet etmek üzere yayımlanmıştır.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı yıllarında yayımlanmaya başlamış olan *Türklük* genel itibarıyla İsmail Hami Danişmend'in tarih anlayışı merkezli bir yayın politikası takip etmiştir. Yazarların ortak bir anlayış çerçevesinde, Anadolu'yu kadim Türk yurdu olarak telakki ettikleri görülmektedir. Metin neşirlerine yer verilen vesikalar ve ilgili makaleler Türk milliyetinin aynı zamanda bir ırk tesanütü hâlinde ele alındığını işaret etmektedir. Derginin yayın politikasını destekleyecek ölçüde farklı ülkelerden Türklük bilimi araştırmacılarının eserlerine yer verilmiş, Anadolu Türklüğünün tarihî mirası antropoloji ve etnografya gibi bilim dallarından istifade edilmek suretiyle desteklenmiştir. Türkçü ve Anadolucu bu yaklaşım devrin Türkcülük ve milliyetçilik anlayışları açısından kendine özgü bir bakış açısını ifade etmektedir.

Dergi sayfalarında, Türk edebiyatına dair orijinal kaynakların neşri edebiyat tarihimiz açısından son derece faydalı olmuştur. Abdülhak Hâmid'in hayatına ve mizaç özelliklerine ait şahsi hatıraların paylaşılmış olması; Hayrullah Efendi'nin gayri matbu evrakının neşredilmesi son derece değerli katkılardır. Özellikle Hayrullah Efendi'nin çeviri ve telif eserlerinin ilk defa neşredilmiş ve bu eserlerin Tanzimat devri edebiyat tarihimiz için haiz olduğu önemin değerlendirmeye konu edilmiştir. Jean Deny'den iktibas edilen yazıda Türk ve Fransız edebiyatları arasındaki kültürel etkileşime dikkat çekilmiş ve oryantalistlerin ilk edebî eserlerine işaret edilmiştir. Paul Eckhardt'ın Fransızca makalesi ise Batı'daki Türk imajını artsüremli tarih perspektifinden ele almıştır.

Nihai olarak değerlendirildiğinde *Türklük* dergisi, yayımlanmış olduğu yıllarda Türkçü neşriyat arasında zengin muhtevası ve meselelere bakış açısı itibarıyla özgün bir konuma sahiptir. Dergide ele alınan tarihî ve edebî konular Türklük bilimi araştırmalarına dair kayda değer bilimsel katkılarda bulunmuştur.

Kaynakça

- Akün, Ö. F. (1998). Hayrullah Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.17, ss. 67-75). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Danişmend, İ. H. (1982). *Türklük meseleleri*. (1. Baskı). Kitabevi.
- Güngör, Ş. (1997). Hadîkatü's-Suadâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.15, ss. 20-22). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hayrullah Efendi (2002). *Avrupa seyahatnamesi*. (1. Baskı). (Belkıs Altuniş Gürsoy, Haz.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Küçük, C. (1993). İsmail Hami Danişmend. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.8, ss. 465-467). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ölçekçi, H. (2016). Milliyetçi fikir dergiciliği yayınlar bibliyografyası. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 42, 266-197.
- Tuğluk, A. (2020). *Şair-i A'zam ve Zekeriyeye Rıza'nın şâir-i a'zam'ı*. (1. Baskı). Efe Akademi.
- Türkan P. ve Nurnisa T. (1967). *Tiyatro bibliyografyası* (1859-1928). (1. Baskı). Millî Eğitim Basımevi.

Ek: Türklük Dergisinin Makaleler İndeksi

Nisan 1939

- Türklük (1 Nisan 1939). Mesleğimiz. *Türklük*, 1(1), 1-4.
- Zayonçkowski, A. (1 Nisan 1939). Marzuban-Nâme. *Türklük*, 1(1), 5-12.
- Danişmend, N. (1 Nisan 1939). Anadolu Türk Beyliklerinin Haçlı Bayrakları. *Türklük*, 1(1), 12-22.

- Caferoğlu, A. (1 Nisan 1939). Afyonkarahisar Azerîleri. *Türklük*, 1(1), 23-28.
- Orkun, H. N. (1 Nisan 1939). Kemçik-Cirgak Yazıtı. *Türklük*, 1(1), 29-33.
- [Sevük], İ. H. (1 Nisan 1939). Eski Nesirde Saf Türkçe ve Divan Edebiyatında Nesirsizlik. *Türklük*, 1(1), 34-38.
- Danişmend, İ. H. (1 Nisan 1939). Irk Nedir? *Türklük*, 1(1), 39-57.
- Arel, H. S. (1 Nisan 1939). Türk Musikisi Kimindir? İran Musikisi 1. *Türklük*, 1(1), 57-66.
- Sevengil, R. A. En Eski Türk Aktörlerinden Kolağası Halil. *Türklük*, 1(1), 67-70.
- (1 Nisan 1939). Süryânî Mikâil Vakayînamesi. *Türklük*, 1(1), 71-80.

Mayıs 1939

- Danişmend, N. (1 Mayıs 1939). Abdülhak Hamit'te Şiir Atavizmi. *Türklük*, 1(2), 81-98.
- (1 Mayıs 1939). Abdülhak Hâmid'in Şeceresi. *Türklük*, 1(2), 99.
- (1 Mayıs 1939). Gazup Bir Şair. *Türklük*, 1(2), 100-109.
- Hayrullah İbni Abdülhak (1 Mayıs 1939). Hâmid'in Babası Hayrullah Efendinin Piyesi. *Türklük*, 1(2), 109-122.
- Danişmend, İ. H. (1 Mayıs 1939). On Yedinci Asırda Bir Türk Irkçısı. *Türklük*, 1(2), 122-142.
- Orkun, H. N. (1 Mayıs 1939). Kumanlarda Arma. *Türklük*, 1(2), 142-144.
- Caferoğlu, A. Anadolu ve Azerbaycan Çocuk Folklorunda Şamanizm Bakiyesi. *Türklük*, 1(2), 144-149.
- Arel, H. S. (1 Mayıs 1939). Türk Musikisi Kimindir? İran musikisi 2. *Türklük*, 1(2), 150-160.
- (1 Mayıs 1939). Süryânî Mikâil Vakayînamesi. *Türklük*, 1(2), 161-163.
- Danişmend, İ. H. (1 Mayıs 1939). Bibliyografya/Eski Türk Yazısının Menşei. *Türklük*, 1(2), 164-168.

Haziran 1939

- Danişmend, N. (1 Haziran 1939). Tarih ve Edebiyatta/Türk Güzelliği. *Türklük*, 1(3), 169-184.
- Ağaoğlu, A. (1 Haziran 1939). Lisaniyat. *Türklük*, 1(3), 185-188.
- Nihal. Ş. (1 Haziran 1939). Ahmet Ağaoğlu. *Türklük*, 1(3), 189-193.
- Caferoğlu, A. (1 Haziran 1939). Bâtıl İtikatlar. *Türklük*, 1(3), 194-206.
- Danişmend İ. H. (1 Haziran 1939). Osman Gazi'nin Nesep ve Hüviyeti. *Türklük*, 1(3), 207-223.
- Orkun, H. N. (1 Haziran 1939). Uyug-Turan Yazıtı. *Türklük*, 1(3), 224-226.
- Arel, H. S. (1 Haziran 1939). Türk Musikisi Kimindir? Arap Musikisi 1. *Türklük*, 1(3), 227-236.
- Köseihal, M. R. (1 Haziran 1939). Haçlı Türk Bayrakları Meselesi. *Türklük*, 1(3), 237-240.
- Türklük* (1 Haziran 1939). Cevabın Cevabı. *Türklük*, 1(3), 240-243.
- (1 Haziran 1939). Süryânî Mikâil Vakayînamesi XV. Kitap. *Türklük*, 1(3), 244-246.
- Orkun, H. N. (1 Haziran 1939). Bibliyografya/Türkiye Maarif Tarihi. *Türklük*, 1(3), 247-248.

Temmuz 1939

- Danişmend N. (1 Temmuz 1939). Türk Demokrasi Tarihinin Unutulmuş Simalarından: Eğinli Sait Paşa. *Türklük*, 1(4), 249-261.
- İlk Meşrutiyet Devrinin En Mühim Vesikası: Eğinli Sait Paşa Hâtıratı. *Türklük*, 1(4), 262-269.
- Safa, P. (1 Temmuz 1939). Türk Milliyetçiliği ve Felsefe Sistemleri. *Türklük*, 1(4), 270-272.

- Orkun, H. N. (1 Temmuz 1939). Üçüncü Ders. *Türklük*, 1(4), 273-282.
- Danişmend, İ. H. (1 Temmuz 1939). Bir Zihniyet Hastalığı. *Türklük*, 1(4), 283-295.
- Turan, O. (1 Temmuz 1939). Dil İnkılâbına Nahiv de Karıştırılabilir mi?. *Türklük*, 1(4), 296-315.
- Arel, H. S. (1 Temmuz 1939). Türk Musikisi Kimindir IV Arap Musikisi-2. *Türklük*, 1(4), 316- 32.
- Türklük, “Tavzihin Tavzihi” *Türklük*, 1(4), 328-329.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1 Temmuz 1939). Bibliyografya: Dede Korkud’un O. Şaik Gökyay Neşri Üzerine Tenkidi Notlar. *Türklük*, 1(4), 330-336.

Ağustos 1939

- Türklük. (Ağustos 1939). Oğuz Türklerinin En Büyük Bayramı: Türkiye Devletinin 868. Yılı. *Türklük*, 1(5), 337.
- Prof. Dr. Zayonçkovski, A. (Ağustos 1939). Lehistan Arazisinde Türk Unsurları. *Türklük*, 1(5), 338-344.
- Orkun H. N. (Ağustos 1939). Osmanlıların Aslına Dair. *Türklük*, 1(5), 345-357.
- Elöve, A. U. (Ağustos 1939). Yaruk Tigin-Çakul Kitabesi. *Türklük*, 1(5), 358-366.
- Danişmend, İ. H. (Ağustos 1939). Osmanlıların Aslı Meselesi: 2, Osmanoğullarına İsnad Edilen Sahte Milliyetler. *Türklük*, 1(5), 367-382.
- Arel, H. S. (Ağustos 1939). Türk Musikisi Kimindir? V, Arap Musikisi-3. *Türklük*, 1(5), 383-397.
- Danişmend, N. (Ağustos 1939). Abdülhamid’in ‘Cem’iyyet-i Edebiyye’si. *Türklük*, 1(5), 398-399.
- (Ağustos 1939). Eğinli Sait Paşa Hatıratı. *Türklük*, 1(5), 400-403.
- Sumer, O. N. (Ağustos 1939). Anadolu Türk Beyliklerinin Haçlı Bayrakları Hakkında. *Türklük*, 1(5), 404-406.
- (Ağustos 1939). Süryâni Mikâil Vakayînamesi XV. Kitap. *Türklük*, 1(5), 407-410.
- (Ağustos 1939). “Bibliyografya/Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Sultanları Tarihi, (Atsız, Çev.)”, *Türklük*, 1(5), 411.
- (Ağustos 1939). Bibliyografya/Kırşehir Tarihi, Yazan: Cevad Hakkı Tarım. *Türklük*, 1(5), 411- 412.
- Danişmend, İ. H. (Ağustos 1939). Yanlış Çıkaranların Yanlışları. *Türklük*, 1(5), 413-415.
- Orkun, H. N. (Ağustos 1939). Bir İzah. *Türklük*, 1(5), 416.

Eylül 1939

- Prof. Dr. Zayonçkovski, A. (1 Eylül 1939). Lehistan Arazisinde Türk Unsurları II. *Türklük*, 1(6), 417-424.
- Danişmend, İ. H. (1 Eylül 1939). Osmanoğullarına İsnad Edilen Sahte Milliyetler. *Türklük*, 1(6), 425-437.
- Orkun, H. N. (1 Eylül 1939). Yenisey Yazıtları. *Türklük*, 1(6), 438-446.
- Ardıç, N. (1 Eylül 1939). Harput’da Selçukîlerin Son Devirlerine Ait Bir Kitabe (H.678-M.1279). *Türklük*, 1(6), 447-451.
- Arel, H. S. (1 Eylül 1939). Türk Musikisi Kimindir? VI Arab Musikisi-4. *Türklük*, 1(6), 452-469.
- Orkun, H. N. (1 Eylül 1939). Yaruk Tigin-Çakul Makalesine Ait Bazı Notlar. *Türklük*, 1(6), 470-471.
- (1 Eylül 1939). Eğinli Sait Paşa Hâtıra. *Türklük*, 1(6), 472-476.
- Danişmend, İ. H. (1 Eylül 1939). Osman Gazi’nin Nesep ve Hüviyeti’ Hakkındaki Tenkide Cevap. *Türklük*, 1(6), 477-489.

(1 Eylül 1939). “Süryânî Mikâil Vakayînamesi”, *Türklük*, 1(6), 490.

Ülkütaşır, M. Ş. (1 Eylül 1939). Bibliyografya/Dede Korkud’un Orhan Şaik Gökyay Neşri Üzerine Tenkidi Notlar. *Türklük*, 1(6), 491-496.

Birinci Teşrin (Ekim) 1939

Sevengil, R. A. (Birinci teşrin 1939). İstanbul’da Oynanmış ve Basılmış Operalar. *Türklük*, 2(7), 1-5.

Hoca Naum, (Birinci teşrin 1939). Allah’ın Belâsı. *Türklük*, 2(7), 6-9.

Danişmend, İ. H. (Birinci teşrin 1939). Osmanoğullarına İsnad Edilen Sahte Milliyetler. *Türklük*, 2(7), 6-9.

Karahan, A. (Birinci teşrin 1939). Fuzulî’nin Hadikat-üs Suadâ’sı. *Türklük*, 2(7), 20-28.

Orkun, H. N. (Birinci teşrin 1939). Eski Türklerde Kartal Arması. *Türklük*, 2(7), 29-34.

Caferoğlu, A. (Birinci teşrin 1939). Ural-Altay Dilleri Mektebi ve Türkoloji. *Türklük*, 2(7), 35-44.

Arel, H. S. (Birinci teşrin 1939). Türk Musikisi Kimindir? VII Eski Yunan Musikisi I. *Türklük*, 2(7), 45-59.

(Birinci teşrin 1939). Eski Türk Kültürünün Unutulmuş Noktaları. *Türklük*, 2(7), 60-62.

Bayındır, A. (Birinci teşrin 1939). Sümerliler Devrinde Bira ve Bira İmali. *Türklük*, 2(7), 63-69.

(Birinci teşrin 1939). Eğinli Sait Paşa Hâtıratı. *Türklük*, 2(7), 70-72.

İkinci Teşrin (Kasım) 1939

Danişmend, İ. H. (İkinci teşrin 1939). Türk Tiyatrosunun İlk Piyesi. *Türklük*, 2(8), 73-76.

Hayrullah İbni Abdülhak. (İkinci teşrin 1939). Hikâye İbahim Paşa be-İbrahim-i Gülşenî. *Türklük*, 2(8), 77-91

Gerçek, S. N. (İkinci teşrin 1939). Hayalin Hakikati. *Türklük*, 2(8), 92-101.

Hayrullah İbni Abdülhak (İkinci teşrin 1939). Encümen-i Dâniş Reisinin Maarif Islâhına Ait Lâyihası”, *Türklük*, 2(8), 102-104.

Orkun, H. N. (İkinci teşrin 1939). Tarih ve Folklor. *Türklük*, 2(8), 105-109.

Sağır, G. (İkinci teşrin 1939). Mustafa Ahterî Efendi, *Türklük*, 2(8), 110-113.

Arel, H. S. (İkinci teşrin 1939). Türk Musikisi Kimindir? VIII Eski Yunan Musikisi 2. *Türklük*, 2(8), 113-125.

Turan, O. (İkinci teşrin 1939). Bey Böyrek Hikâyesinin Yeni Rivayetleri. *Türklük*, 2(8), 126-137.

(İkinci teşrin 1939). Eğinli Sait Paşa Hâtıratı. *Türklük*, 2(8), 138-139.

Elöve, A. U. (İkinci teşrin 1939). Lûgat-ı Çaçatayî ve Türkî-i Osmanî Zeyli. *Türklük*, 2(8), 140-144.

Birinci Kanun (Aralık) 1939

Danişmend, İ. H. (Birinci kanun 1939). Muhterem Maarif Vekiline Açık Mektup. *Türklük*, 2(9), 145-152.

Deny, J. (Birinci kanun 1939). Fransa ile Türkiye Arasında Ebedi Mübadeleler. *Türklük*, 2(9), 153-156.

Orkun, H. N. (Birinci kanun 1939). Barlık ve Begre Kitabeleri. *Türklük*, 2(9), 157-161.

Arel, H. S. (Birinci kanun 1939). Türk Musikisi Kimindir?/Eski Yunan Musikisi 3”, *Türklük*, 2(9), 162-173.

Turan, O. (Birinci kanun 1939). Bey Börek Hikâyesinin Yeni Rivayetleri. *Türklük*, 2(9), 174-178.

Başol, C. (Birinci kanun 1939). İstanbul’da Bazı Bâtıl İtikatlar. *Türklük*, 2(9), 179-185.

(Birinci kanun 1939). Eğinli Sait Paşa Hâtıratı. *Türklük*, 2(9), 186-189.

Danişmend, İ. H. (Birinci kanun 1939). Süryânî Mikâil Vakayînamesi. *Türklük*, 2(9), 190-192.

Danişmend, İ. H. (Birinci kanun 1939). Sümerlilerin İsmi. *Türklük*, 2(9), 193-207.

(Birinci kanun 1939). Bibliyografya/Anadolu Köylerinin Türküleri. *Türklük*, 2(9), 208.

İkinci Kanun (Ocak) 1940

Danişmend, İ. H. (İkinci kanun 1940). Sümerlilerin Irkı. *Türklük*, 2(10), 209-222.

Demirci, Y. Z. (İkinci kanun 1940). Yörükler. *Türklük*, 2(10), 223-225.

Achard, P. (İkinci kanun 1940). Türkiye. *Türklük*, 2(10), 226-228.

Danişmend, İ. H. (İkinci kanun 1940). Bursalıların Bursacılığı. *Türklük*, 2(10), 229-240.

Arel, H. S. (İkinci kanun 1940). Türk Musikisi Kimindir? X Eski Yunan Musikisi 4. *Türklük*, 2(10), 241-255.

(İkinci kanun 1940). Eğinli Sait paşa Hâtıratı. *Türklük*, 2(10), 256-263.

Danişmend, İ. H. (İkinci kanun 1940). Süryânî Mikâil Vakayînamesi. *Türklük*, 2(10), 264-267.

Bibliyografya/Anadolu Yörüklerinin Kan Gruplarına Dair Araştırmalar, Yazan: Dr. Sadi Irmak. *Türklük*, 2(10), 268-272.

Şubat 1940

Yücelt, N. (1 Şubat 1940). Tarihte Bursa-Bursa Şer'i Mahkeme Sicillerine Göre. *Türklük*, 2(11), 273-278.

Yücer, R. R. (1 Şubat 1940). Bursa ve Mahkeme Sicilleri. *Türklük*, 2(11), 279-281.

Kum, N. (1 Şubat 1940). Demircili Softaoğlu Mehmed Pehlivan. *Türklük*, 2(11), 282-285.

Yalgın, R. (1 Şubat 1940). Güzel Bir Türk Şeceresi. *Türklük*, 2(11), 286-292.

Tarım, C. H. (1 Şubat 1940). Yer Adları Bakımından Kırşehir. *Türklük*, 2(11), 293-295.

Defne, Z. Ö. (1 Şubat 1940). Türk Edebiyatının Tarihinin Unutmayacağı Bir Şiir, Bu Memleket Böyle Ağlar. *Türklük*, 2(11), 296-297.

Arel, H. S. (1 Şubat 1940). Türk Musikisi Kimindir? Eski Yunan Musikisi 5", *Türklük*, 2(11), 298-313

Stasinopulos, S. (1 Şubat 1940). Anadolu Zelzeleleri I. *Türklük*, 2(11), 314-316.

Meineke, A. (1 Şubat 1940). Nikiforos Vriyennios Vakayînamesi (V.Y. Muçoğlu, Çev.) *Türklük*, 2(11), 317-319.

(1 Şubat 1940). Eğinli Sait Paşa Hâtıratı. *Türklük*, 2(11), 320-325.

Mart 1940

Danişmend, İ. H. (31 Mart 1940). İsmail Sâib Efendi. *Türklük*, 2(12), 325-329.

Eckhardt, A. (31 Mart 1940). Le Legende de L'Origine Troyenne des Turcs. *Türklük*, 2(12), 330-339.

Hüseyin Sadettin Arel, (31 Mart 1940). Türk Musikisi Kimindir? XII Bizans Musikisi I. *Türklük*, 2(12), 340-356.

Mordtmann, J. H. (31 Mart 1940). Melik Gazi Türbesi. *Türklük*, 2(12), 357-361.

(31 Mart 1940). Eğinli Sait Paşa Hâtıratı. *Türklük*, 2(12), 362-366.

Meineke, A. (31 Mart 1940). Nikiforos Vriyennios Vakayînamesi (V.Y. Muçoğlu, Çev.) *Türklük*, 2(12), 367-368.

Danişmend, İ. H. (31 Mart 1940). Süryânî Mikâil Vakayînamesi. *Türklük*, 2(12), 369-371.

Nisan 1940

- Danişmend, İ. H. (30 Nisan 1940). Abdülhak Hâmid'e Ait Hâtıralar. *Türklük*, 3(13), 375-384.
- Danişmend, N. (30 Nisan 1940). Nesr-i Mukaffâ. *Türklük*, 3(13), 385-388.
- Türklük. (30 Nisan 1940). İsmail Safa. *Türklük*, 3(13), 389.
- Akyüz, A. K. (30 Nisan 1940). Mecmuaya Teşekkür Mektubu. *Türklük*, 3(13), 390-393.
- Atabinen, R. S. (30 Nisan 1940). İsveç ve Norveç'te Türk-Fin Kamı İzleri. *Türklük*, 3(13), 394-400.
- Arel, H. S. (30 Nisan 1940). Türk Musikisi Kimindir? XIII. *Türklük*, 3(13), 401-413.
- (30 Nisan 1940). Eğinli Sait Paşa Hâtıratı. *Türklük*, 3(13), 414.
- Meineke, A. (30 Nisan 1940). Nikiforos Vriyennios Vakayînamesi (V.Y. Muçoğlu, Çev.). *Türklük*, 3(13), 415-417.
- Karahan, A. (30 Nisan 1940). Fuzuli'nin Şiiri ve Şahsiyeti Hakkında. *Türklük*, 3(13), 418-422.

İkinci Teşrin (Kasım) 1940

- Danişmend, İ. H. (İkinci teşrin 1940). Mühim Bir Tercüme. *Türklük*, 3(14-15), 423-430.
- Orkun, H. N. (İkinci teşrin 1940). Bizans Tarihlerine Göre Oğuzlar. *Türklük*, 3(14-15), 431-436.
- Kum, N. (İkinci teşrin 1940). Alanya Beyi Savcibeyoğlu Lûtfî Beyin Mezertaşı", *Türklük*, 3(14-15), 438-440.
- Prof. Stasinopulos, S. (İkinci teşrin 1940). Anadolu Zelzeleleri. *Türklük*, 3(14-15), 441-444.
- Arel, H. S. (İkinci teşrin 1940). Türk Musikisi Kimindir? XIV Bizans Musikisi 3. *Türklük*, 3(14-15), 445-472.
- Ergun, S. N. (İkinci teşrin 1940). Türk Musikisi Tarihine Dair Notlar. *Türklük*, 3(14-15), 473-483.
- D[anişmend], İ. H. (İkinci teşrin 1940). Bibliyografya/Türk Diline Ait Yeni Bir Âbide: Söz Derleme Dergisi. *Türklük*, 3(14-15), 484.

İBN USFÜR EL-İŞBİLÎ'NİN ŞERHU CÜMEL ADLI ESERİNDE ZECCÂCÎ'YE İTİRAZLARI

Objections of Ibn 'Uşfūr al-Ishbīlī to al-Zaḍj̣ḍj̣āḍj̣ī in The Work Named Sharḥ al-Djūmal

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah HACİBEKİROĞLU

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, ahacibekiroglu@ybu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Mücahit ASUTAY

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, mucahitasutay@hotmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
20.02.2022

Kabul/Accepted:
19.03.2022

Sayfa/ Page:
110-119

mecmua.1076441

Öz

Arap gramer tarihine *el-Cümel fi'n-nahv* isimli eseriyle önemli bir katkıda bulunan Ebü'l-Kâsım ez-Zeccâcî'nin söz konusu kitabı hem Meşrik'te hem de Mağrib'de rağbet görmüştür. Zeccâcî, kitabını sade ve anlaşılır bir dille kaleme almıştır. Tarihi süreç içerisinde *el-Cümel*'e çok sayıda şerh, haşiye ve ta'lik yazılmıştır. Endülüs âlimlerinden İbn Uşfūr el-İşbîlî'nin de *el-Cümel* üzerine üç şerh yazdığı bilinmektedir. Bu çalışmada İbn Uşfūr'un *Şerhu Cümeli'z-Zeccâcî (eş-Şerhu'l-kebîr)* isimli oldukça geniş ve kapsamlı olan şerhi çerçevesinde Zeccâcî'ye itiraz ettiği bazı nahvî meseleler ele alınmıştır. İbn Uşfūr, şerhinde sadece Zeccâcî'ye değil görüşlerini zikrettiği pek çok erken dönem dilciye de itirazlarını serdetmiştir. İbn Uşfūr'un şerhine bakıldığında farklı düşündüğü konularda gerek metodik yönden gerekse de fikri bakımdan eleştirilerini sakınmadığı görülmektedir. Ancak bu çalışma Zeccâcî'ye yaptığı itirazlarla sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda *Şerhu Cümel*'de eleştiri ve itiraza mahal olan konular tespit edilmiş, ilk gramer eserlerindeki yaklaşımlar göz önünde bulundurularak her bir itiraz kendi içerisinde değerlendirilmiştir. İbn Uşfūr'un itiraz ettiği meselelerde illetlendirme, delillendirme ve nahiv usulü yöntemlerinden yararlanma gibi çeşitli argümanlara başvurarak kapsayıcı açıklamalar yaptığı görülmektedir. İbn Uşfūr şerh boyunca gramer terimlerinin tanımı noktasında özellikle durmuş ve Zeccâcî'nin tanımlarını tenkit etmiştir. Bu bakımdan onun tanımlar ve nahvin bazı fûrû meseleleriyle ilgili yaklaşım ve itirazları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap dili, Nahiv, İbn Uşfūr, Zeccâcî, *el-Cümel*, *Şerhu Cümel*.

Abstract

The aforementioned book of Abu 'l-Kâsım al-Zaḍj̣ḍj̣āḍj̣ī, who made an important contribution to the history of Arabic grammar with his work named *al-Djūmal fi 'n-nahw*, was popular both in the Mashrik and the Maghrib. al-Zaḍj̣ḍj̣āḍj̣ī wrote his book in a plain and understandable language. In the historical process, many annotations, annotations and ta'lik were written to *al-Djūmal*. It is reported that Ibn 'Uşfūr al-Ishbīlī, one of the Andalusian scholars, wrote three commentaries on *al-Djūmal*. In this study, some grammatical issues that Ibn 'Uşfūr objected to al-Zaḍj̣ḍj̣āḍj̣ī within the framework of his very wide and comprehensive commentary named *Sharḥ Djūmal al-Zaḍj̣ḍj̣āḍj̣ī (al-Sharḥ al-Kebîr)* are discussed. In his commentary, Ibn 'Uşfūr voiced his objections not only to al-Zaḍj̣ḍj̣āḍj̣ī, but also to many early linguists whose views he mentioned. When we look at Ibn 'Uşfūr's commentary, it is seen that he does not avoid his criticisms, both methodically and intellectually, on issues that he thinks differently. However, this study was limited to the objections he made to al-Zaḍj̣ḍj̣āḍj̣ī. In this context, the subjects that are subject to criticism and objections in *Sharḥ Djūmal* have been determined, and each objection has been evaluated within itself, taking into account the approaches in the first grammatical works. It is seen that Ibn 'Uşfūr made comprehensive explanations on the issues he objected to by resorting to various arguments such as causation, proof and utilizing the methods of syntax. Throughout the commentary, Ibn 'Uşfūr especially focused on the definition of grammatical terms and criticizes the definitions of al-Zaḍj̣ḍj̣āḍj̣ī. In this respect, his approaches and objections to some of the problems of definition and syntax are discussed.

Keywords: Arabic language, Syntax, Ibn 'Uşfūr, al-Zaḍj̣ḍj̣āḍj̣ī, *al-Djūmal*, *Sharḥ Djūmal*.

Atıf/Citation: Hacibekiroğlu, A. ve Asutay M.M. (2022). İbn uşfūr el-işbîlî'nin *şerhu cümel* adlı eserinde zeccâcî'ye itirazları. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 110-119

Sorumlu Yazar/Corresponding Dr. Öğr. Üyesi Abdullah HACİBEKİROĞLU

Yazar Katkı Oranı Beyanı/Author Contribution Rate: Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı yapmışlardır.

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

Hicrî yedinci asır Endülüs'te yapılan Arap dili çalışmaları için oldukça önemli bir zaman dilimidir. İbn Harûf en-Nahvî (ö. 609/1213), Şelevbîn (ö. 645/1247), İbn Hişâm el-Hadrâvî (ö. 646/1248), Ebû İshâk İbnü'l-Hâc (ö. 661/1262), İbn Mâlik et-Tâî (ö. 672/1274), İbnü'd-Dâî' (ö. 680/1281) gibi dilciler bu asırda yetişmiştir. İbn Usfür el-İşbîlî (ö. 669/1270) de hicrî yedinci yüzyılda Endülüs'te Muvahhidler döneminde dünyaya gelmiş, başta İşbîliye olmak üzere diğer Endülüs şehirleri, Mağrib ve Tunus'ta yaşamış dil/nahiv âlimlerinden biridir. Muhtemelen İşbîliye'nin (Sevilla) 646/1248 yılında el değiştirmesi ve Muvahhidler'in son dönemlerindeki istikrarsızlık sebebiyle buradan ayrılmak zorunda kalmıştır.

İbn Usfür nisbesinden de anlaşıldığı üzere İşbîliye'de doğmuş Endülüs ulemâsından bir dilci/nahivci ve edebiyatçıdır.¹ Endülüs'te yaşayan dil ve edebiyat talipleri doğu İslâm dünyasındaki (Meşârika) Basra, Kûfe, Bağdat gibi önemli merkezlere ilim seyahatleri yapıyorlardı. Aynı şekilde Meşârika'dan da alanında uzman âlimler batı İslâm dünyasına (Megâribe) tedris ve tebliğ için gitmekteydiler. Bu karşılıklı etkileşim neticesinde Endülüs bölgesinde dil ve nahiv çalışmaları bakımından ilk etapta etkili olan ekol Kûfe medresesi olmuştur. Endülüs'te ilk gramer kitabını yazan Cûdî b. Osmân el-Mevrûrî (ö. 198/814) temelde Kûfe medresesi âlimlerinden ders aldığından başlangıçta Kûfe ekolü bilinir olmuştur. Ancak daha sonra özellikle Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) *el-Kitâb*'ının Endülüs'e gelmesiyle Basra medresesinin etkinliği süreç içerisinde artmaya başlamıştır. İbn Usfür da aslen Bağdatlı olmayan fakat Bağdat'ta uzun süre bulunan Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî'nin (ö. 337/949) *el-Cümel* isimli nahiv kitabını *Şerhu Cümeli'z-Zeccâcî (eş-Şerhu'l-kebîr)* adıyla şerh eden şârihlerden biri olmuştur.(Dayf, 1968, s. 306; Heytî, 1993, ss. 227, 263)²

Zeccâcî'nin yaşadığı döneme kadar Bağdat medresesi de önemli âlimler yetiştirmeye başlamıştır. Bu bakımdan o, sadece Basra ve Kûfe ekolünü destekleme gibi bir tutum takınmamıştır. Bazı meselelerde bu iki ekolden birinin görüşünü tercih yoluna giderken bazı konularda kendi fikir ve kanaatini ifade yoluna gitmiştir. Endülüs'teki dil çalışmalarının başlangıcında Kûfe'nin, sonrasında Basra'nın etkileri görülmekle beraber Bağdat ekolünden sayılabilecek Zeccâcî'nin *el-Cümel*'ine rağbet etmeleri bu medresenin de etkisini göstermektedir.

İslâmî ilimlerin hemen hepsinde şerh geleneğinin olduğu bilinmektedir. Bu alanda telif edilen kaynak eserler, takip eden süreçte başka âlimlerce şerh edilmektedir. Hatta kendi eserlerini şerheden âlimlere bile rastlamak mümkündür. Öyle ki şerh, hâşiye ve ta'liklerin yoğunlaştığı dönemler de olmuştur. İlim sahasında aslanan, ilgili ilimle alakalı özgün çalışmalar ortaya koymaktır. Ancak şerhler de üstlendiği misyon itibarıyla ibareyi açma, kapalılığı giderme ve ilim talibi için onu anlaşılır kılma gibi pek çok yönüyle fayda sağlamaktadır.

İbn Usfür, nahiv konularının öz ve sade bir şekilde ele alındığı Zeccâcî'nin *el-Cümel*'ini oldukça kapsamlı bir şekilde işlemiştir. *el-Cümel*'deki konulara başka gramer konuları ekleyip tasnif noktasında da alt başlıklar kullanmıştır. O, sadece *el-Cümel*'in ibaresini şerhetme yoluna gitmemiş farklı bir yöntem izleyerek âdetâ farklı bir eser ortaya koyan müellif gibi davranmıştır. Öyle ki *Şerhu Cümel*'i okuyan birisi *el-Cümel*'in şerhiyle değil de farklı bir eserle karşılaşmış düşüncesine kapılabilmektedir.(Ebû Hayyân, 1438/2017, s. 65) Müstakil bir nahiv kitabı izlenimi vermesinin sebebi de İbn Usfür'un ilk bablar dışında *el-Cümel*'in metnine oldukça az yer vermesidir.(Eyyupoğlu, 2021, s. 44)

İbn Usfür, *Şerhu Cümel*'de farklı düşündüğü konularda itirazlarını gerekçeleriyle ifade etmiştir. İtiraz ettiği kısımlarda *bu görüş fâsiddir, bu görüş doğru değildir, bu hatalıdır* vb. ifadeler kullanarak kendi fikir veya tercihini ortaya koymuştur. İbn Usfür'un *Şerhu Cümel*'inde nahiv terminolojisine ait

¹ Hayatı için bk. (Dayf, 1968, ss. 306-309; Fîrûzâbâdî, 1421, ss. 218-219; Heytî, 1993, ss. 262-263; Süyûtî, 1399, s. 2/210; Tantâvî, 1995, s. 261; Ziriklî, 2002, s. 5/27; Qabawa, 1999, ss. 431-432)

² İbn Usfür'un *el-Cümel* üzerine *eş-Şağîr*, *el-Evsat* ve *el-Kebîr* olarak adlandırılan üç şerh yazdığı rivayet edilmektedir. *eş-Şağîr*, *Şerhu İbn Usfür eş-şâğîr 'alâ Cümeli'z-Zeccâcî* ismiyle Kamer Ahmed el-Kassâs tarafından 1986 yılında tahkik edilmiştir. *el-Evsat* günümüze kadar ulaşmamıştır. Sâhib Ebû Cenâh'ın tahkik ettiği *el-Kebîr* ise *Şerhu Cümeli'z-Zeccâcî (eş-Şerhu'l-Kebîr)* ismiyle 1980 yılında iki cilt olarak yayımlanmıştır.(bk. Ebû Hayyân, 1438, s. 64)

tanımlara ve diğer nahiv konularına ilişkin tespit edilen itirazları aşağıda detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

1. Tanımlar

İbn Usfür *el-Cümel*'in giriş cümlesinden itibaren itirazlarını serdetmeye başlar. Bilindiği gibi nahiv kitapları genellikle kelime türleri bahsiyle bu ilmin kapısını açmaktadır. İbn Usfür, Zeccâcî'nin "*kelime türleri üçtür*" (İbn Usfür, 1980, s. 1/85) bahsinde *kelâm* lafzının tarif edilmemesini eleştirmektedir. O, türlerden önce tanımın verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu ifadelerinden sonra kendisi kelâmı tanımlamıştır. İbn Usfür, kelâmın tanımının yapılmamış olmasını bir eksiklik olarak gördüğü gibi türlerin de *isim, fiil, harf* şeklinde sıralanmasına itiraz etmiştir. O, bu hususta "*Özellikle bu üç türe delil nedir? Belki daha da fazladır.*" (İbn Usfür, 1980, s. 1/88) demektedir. Ayrıca isim, fiil ve harfin tekil formlarıyla değil de *esmâ, ef'âl ve hurûf* şeklinde çoğul formlarıyla ifade edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Harfin tanımındaki "*başka kelimelerle anlam kazanır*" ifadesini ise gereksiz görmüştür. (İbn Usfür, 1980, s. 1/90)

Zeccâcî ismi, "*fâil veya mef'ûl olan veyahut başına cer harfi gelen şey*" şeklinde tanımlamıştır. (İbn Usfür, 1980, s. 1/90; Zeccâcî, 1404/1984, s. 1) İbn Usfür, bu tanıma kapsayıcı (câmi') olmadığı ve tanımlanana ait olmayan unsurların dışarıda bırakılmadığı (mâni') gerekçesiyle açıkça itiraz etmektedir. (İbn Usfür, 1980, s. 1/90) Ayrıca tanımda yer alan *ما* gibi müphem bir lafız ile *أ* gibi şek/şüphe ifade eden bir harfin kullanılmasını eleştirerek kendisi farklı bir isim tanımı yapmıştır. (İbn Usfür, 1980, s. 1/92)

Zeccâcî fiili, "*bir oluşla beraber mâzi, muzâri veya müstakbel bir zaman dilimine delâlet eden şey*" olarak tarif etmiştir. (İbn Usfür, 1980, s. 1/95; Zeccâcî, 1404/1984, s. 1) İbn Usfür, Zeccâcî'nin fiil tanımını yukarıdaki gerekçelere benzer şekilde tenkit etmiştir. Buna göre tanımda eksik gördüğü hususlardan biri, *ما* ve *أ* gibi lafızların kullanılması diğeri de zamanların mâzi, muzâri ve müstakbel ile sınırlandırılarak hâlin/şimdiki zamanın dışarıda tutulmasıdır. (İbn Usfür, 1980, s. 1/95)³

Zeccâcî harfi, "*kendisi dışındaki bir kelimeyle mâna kazanan şey*" olarak tarif etmiştir. (İbn Usfür, 1980, s. 1/100; Zeccâcî, 1404/1984, s. 1) İbn Usfür, Zeccâcî'nin kelâm, isim ve fiil tanımlarını eleştirdiği gibi harf tanımını da eleştirmiştir. O, bu tanıma bazı isimlerin de girdiğini söyleyerek tanımın fâsid olduğunu belirtmiştir. Çünkü *بعض* gibi bazı isimler⁴ de kendisi dışındaki bir kelimeyle bir mânaya delâlet edebilir. (İbn Usfür, 1980, s. 1/100)

İbn Usfür, mantık ilminin kavram ve metotlarının egemen olduğu bir süreçte yaşamış ve bu dönemin öncülerinden biri olmuştur. Kavramların tanımı konusunda yukarıda zikredilen hassasiyeti bu durumu gözler önüne sermektedir. (Çıkar, 2005, s. 56) O, tanımların kapsayıcı ve tanıma ait olmayan unsurların hariç tutulması noktasında titiz bir yaklaşım sergilemektedir. Nitekim bu yaklaşımını şerh boyunca kavramları tarif etme ve eksik tanımlara itiraz ve eleştiri şeklinde görmek mümkündür.

2. Mübtedânın Âmili

İbn Usfür mübtedâyı ref' edenin manevî bir âmil olmadığı görüşündedir. (İbn Usfür, 1980, s. 1/355) Mübtedâyı ref' edenin manevî âmil olduğunu söyleyenler ise delil olarak fâile benzemesini gösterirler. Fâile benzemek ise manevî bir durumdur. (Zeccâcî, 1404/1984, s. 36) İbn Usfür genel olarak da mânaların (manevî âmiller) amel etmeyeceğini ancak zarf, hâl ve mecrûr kelimeler gibi sınırlı konumlarda amel edebileceğini ifade etmektedir. (İbn Usfür, 1980, s. 2/253)

Zeccâcî ise mübtedânın merfû oluşunu fâile benzemesine bağlamaktadır ki bu da onun mübtedâyı ref' edenin manevî bir âmil olduğunu kabul ettiğini gösterir. (Zeccâcî, 1404/1984, s. 36)

Birçok nahivciye göre mübtedânın âmili manevîdir. O da ibtidâdır. (İbn Akîl, 1409/1988, s. 1/188; İbn Hişâm, 1418/1997, s. 138; İbnü's-Serrâc, 1417/1996, s. 1/58; Müberred, 1382/1963, s. 3/90; Zemahşerî, t.y., s. 24)

³ İbn Usfür'un hocası olan Şelevbîn, onun *ما* ve *أ* gibi lafızlar tanımlarda kullanılamaz şeklindeki iddiasını eleştirmiştir. (Detaylı bilgi için bk. Akbaş, 2018, s. 4663; Şelevbîn, 1413, s. 1/229 vd.)

⁴ *كُلٌّ* gibi bazı isimler mübhem lafızlardan olup ancak başka bir kelimeye muzâf olmakla anlam kazanır. Bu tür mübhem lafızlar için aynı zamanda *لازمة للإضافة* kavramı kullanılır. (Detaylı bilgi için bk. İbn Yaîş, 1422, s. 2/139, 144)

3. Tesniye ve Cemi Müzekkerin İ'rabı

İbn Uşfûr, tesniye ve cemi müzekkerin i'rabının harfle olmayacağı görüşündedir. Harfle olmadığını ispatlamak için de üç temel argüman ileri sürer:

1. İ'rab kelimedede sonradan oluşan bir durumdur. İ'rabı kelimededen çıkardığımızda kelimeye zarar vermez. Ama tesniye ve cemide bu harfleri düşürdüğümüzde tesniyelik ve cemilik anlamı ortadan kalkar. Bu yüzden tesniye ve cemideki harfler i'raha delâlet etmez.
2. Şayet bu harfler tesniye ve cemide delâlet ediyorsa ve aynı zamanda i'rab alâmetleri olarak kullanılıyorsa bu da her bir harfin iki mânaya delâlet ettiğini gösterir ki bu doğru değildir. Çünkü bir harf aynı anda iki mânaya delâlet etmez.
3. İ'rabı ortaya çıkaran şeyin âmîl olduğunu oysa bu harflerin âmilden önce de var olduğunu söyler.(İbn Uşfûr, 1980, ss. 120-121)

Bu da harflerin tesniye ve cemide i'rab alâmeti olmadığını göstermektedir. Oysa Zeccâcî, tesniye ve cemideki harflerin i'rab alâmeti olduğunu sarâhaten söylemiştir.(Zeccâcî, 1404/1984, ss. 3-5)

Nahivcilerin çoğunluğu tesniyenin ref' alâmetinin elifle, nasb ve cer alâmetinin yâ ile olduğunu söylemiştir. Cemi müzekkeri salimin ise ref' alâmetinin vâv, nasb ve cer alâmetinin yâ olduğunu zikretmişlerdir.(İbn Akîl, 1409/1988, s. 1/60, 61; İbn Hişâm, 1418/1997, ss. 68, 69; İbn Yaîş, 1422/2001, s. 3/185; İbnü's-Serrâc, 1417/1996, s. 1/46, 47; Müberred, 1382/1963, s. 1/5; Sîbeveyhi, 1408/1988, s. 3/385, 395)

İbn Uşfûr'un delilleri ilk bakışta kuvvetli görünmektedir. Onun birinci argümanına bakıldığında i'rabın kelimedede sonradan oluşan bir durum olduğunu ve i'rabın kelimededen çıkarıldığında anlam açısından ona zarar vermediğini ancak tesniye ve cemide i'rab harfleri düşürüldüğünde tesniyelik ve cemilik anlamının ortadan kalktığını söylemektedir. İ'rabın kelimeye sonradan eklenmesi durumu açıktır. Ancak bu harfler sadece i'rab için getirilmemiştir. Bu harflerin tesniye ve cemilik ifade etmesi i'rab için kullanılmayacakları anlamına gelmez. Dolayısıyla bu harfler başka bir şey için (ikillik ve çoğulluk) getirilmiş olsalar bile i'rab için kullanılmalarında herhangi bir mahzur görülmemektedir.

İkinci argümanında ise bir harfin aynı anda iki mânaya delâlet edemeyeceğini söyleyerek bu harflerin hem tesniye ve cemi hem de i'rab alâmeti olarak kullanılmayacağını söylemektedir. Oysa buradaki harflerin işaret ettiği anlamlar çeşit olarak birbirinden farklıdır. Örneğin tesniyedeki elif, ikile işaret ederken aynı zamanda o kelimenin merfû olduğunu gösterir. Bir kelimedeki ziyadenin hem adet bakımından hem de i'rab bakımından farklı mânalara delâlet etmesi karışıklığa mahal vermeyeceğinden bunların i'rab alâmeti olarak kullanılmasında herhangi bir sakınca mevcut değildir. Tesniyedeki elifin ikile, cemideki vâvın çoğula işaret etmesi kelimenin cümleden bağımsız olarak bir nevi sözlük anlamına işaret etmektedir. Yine elifin ve vâvın ref' alâmeti olarak görülmesi kelimenin cümle içerisindeki işlevsel anlamına işaret etmektedir. Bu, Abdülkâhir el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078) işaret ettiği fâiliyet, mef'ûliyet gibi *meâni'n-nahv* kavramı altında değerlendirilmelidir.(Cürcânî, 1404/1984, s. 8) Dolayısıyla bu harflerin işaret ettiği farklı anlamlar karışıklığa mahal vermemektedir. O yüzden bu harfler aynı anda iki farklı anlama delâlet edebilir.

Üçüncü olarak da i'rabı ortaya çıkaran hususun âmîl olduğunu belirtir. Tesniye ve cemide ise âmîl dahil olmadan mevcut olduğunu belirtir. Görünüşte bu iddia doğrudur. Ancak yukarıda değinildiği gibi bu harfler henüz cümle içerisinde kullanılmadan önce kelimeye dahil olduklarında sözlük anlamıyla ilgili bir anlam (ikillik ve çoğulluk) taşımaktadır. Yani burada öncelikle başka bir anlam için kelimeye harf ziyadesi yapılmıştır. Bu harflerin i'rab alâmeti olması karışıklığa mahal vermeyeceği için cümle içerisinde kullanıldıklarında da i'rab alâmeti olarak bulunmaktadır.

İbn Uşfûr, tesniye ve cemi müzekkerdeki nûnların tenviden ivaz olmadığı görüşündedir. Bunun sebebi olarak da kelimenin başına elif lâm geldiğinde sondaki nûnun sakit olmamasını gösterir.(İbn Uşfûr, 1980, s. 1/153) Zeccâcî ise tesniye ve cemi müzekkerdeki nûnun tenviden ivaz olduğunu söyler.(Zeccâcî, 1404/1984, s. 9)

Birçok nahivciye göre tesniye ve cemi müzekkerdeki nûnlar hareke ve tenviden bedeldir.(Müberred, 1382/1963, s. 1/5; Zemahşerî, t.y., ss. 183, 188)

4. Esmâ-i Sittenin İ'rabı

Zeccâcî'ye göre esmâ-i sittenin i'rabı harfledir.(Zeccâcî, 1404/1984, s. 3) İbn Usfûr'a göre esmâ-i sittenin i'rabı harflerle olamaz. Çünkü i'rab kelimeye sonradan eklenen bir durumdur. Örneğin فوك kelimesinin i'rabdan önceki durumu da aynı biçimde olduğundan i'rab geldikten sonra da aynı formunu koruması gerekir. Oysa Arapların sözlerinde böyle bir durum mevcut değildir. Bu yüzden İbn Usfûr'a göre esmâ-i sittenin i'rabının harfle olduğunu söylemek mümkün değildir.(İbn Usfûr, 1980, s. 1/120) O, esmâ-i sittenin i'rabının harfler üzerindeki mukadder hareketlerle olduğunu düşünmektedir. Çünkü esmâ-i sitte de صَاجِبٌ، غُلامٌ، زَيْدٌ vs. diğer müfred isimler gibidir. Bu bakımdan benzerlerine kıyasla i'rablarının takdir edilmiş hareketlerle olması lazım gelmektedir.(İbn Usfûr, 1980, s. 1/121-122)

Nahivcilerin büyük çoğunluğuna göre esmâ-i sittenin i'rabı bazı şartlarda ref' hâli vâv, nasb hâli elif, cer hâli yâ ile edilir.(İbn Akîl, 1409/1988, s. 1/51; İbn Hişâm, 1418/1997, s. 65; İbnü's-Serrâc, 1417/1996, s. 3/326; Zemahşerî, t.y., s. 16)

5. İki Mef'ûl Alan Fiillerin Meçhul Kullanımında İkinci Mef'ûlün Nasbı

Zeccâcî, iki mef'ûl alan fiiller meçhul yapıldığında ikinci mef'ûlün mansûb oluşunu iki şekilde açıklar: Birincisi, ilk mef'ûl nâib-i fâil olur. İkinci mef'ûl ise aslı üzere mansûb olarak kalır. Yani malum fiilin etkisi hâlâ onun üzerinde görülmektedir.(Zeccâcî, 1404/1984, s. 78) Meçhul fiil ikinci mef'ûlü nasbetmiştir. Çünkü fiil meçhul de olsa ikinci mef'ûle müteaddî olmaktadır.

İbn Usfûr'a göre iki mef'ûl alan fiiller meçhule çevrildiğinde ikinci mef'ûlün mansûb olmasının sebebi aslı üzere kalması değildir. Çünkü âmîl, lafzen ve takdirenden ortadan kalkarsa amelinin mevcut olması düşünülemez. İbn Usfûr, Zeccâcî'nin birinci açıklamasını reddetmekle beraber ikincisini kabul etmektedir. Ona göre ikinci mef'ûlün mansûb olmasının sebebi fiilin mef'ûle isnad edilmesidir.(İbn Usfûr, 1980, s. 1/544)

Örneğin *أَعْطَى عَمْرُو زَيْدًا دِرْهَمًا* *Amr, Zeyd'e bir dirhem verdi* cümlesinde fiil meçhul forma sokulduğunda *أَعْطَى زَيْدٌ دِرْهَمًا* *Zeyd'e bir dirhem verildi* fâil olan kelime hafzedilip birinci mef'ûl nâib-i fâil, ikinci mef'ûl ise mef'ûl olarak kalır. İbn Usfûr'a göre ilk cümledeki "âmîlin lafzen ve takdirenden ortadan kalkmasıyla amelini devam ettirmesi câiz değildir."(İbn Usfûr, 1980, s. 1/544)

6. Bedel-i İştimâl

Zeccâcî, bedel-i iştimâli masdarın isimden bedeli olarak açıklamaktadır. Örneğin *أَعْجَبْتَنِي الْجَارِيَةُ حُسْنُهَا* *Câriyenin güzelliği hoşuma gitti* cümlesinde *حسنها* masdarı, *الجارية* kelimesinden (isim) bedeldir. Takdiri ise *أَعْجَبْتَنِي حُسْنُ الْجَارِيَةِ* şeklindedir.(Zeccâcî, 1404/1984, s. 25) Masdarın isimden bedel olması için ise masdarın o mânâyı (ismi) içermesi gerekmektedir (iştimâl).(Zeccâcî, 1404/1984, s. 23)

İbn Usfûr'a göre ise bedel-i iştimâlin masdar olması gerekmez. Araplarda şöyle kullanımlar vardır: *سُرِقَ عَبْدُ اللَّهِ تَوْبَهُ* *Abdullah'ın elbisesi çalındı* örneğinde görüldüğü üzere bedel-i iştimâl masdar değildir. *سُرِقَ عَبْدُ اللَّهِ فَرَسَهُ* *Abdullah'ın atı çalındı* şeklindeki bir cümlede bedel her zaman bedel olduğu ismi kapsamayabilir.(İbn Usfûr, 1980, s. 1/281) Böylece Zeccâcî'nin bu konuda belirttiği iki noktaya da itiraz etmiştir.

Burada İbn Usfûr'un verdiği örnekler mantıklı görünmektedir. Nahiv kaynaklarında bedel olan kelimenin masdar olması yahut bedel olduğu ismi kapsamaması şart koşulmamıştır.(Galâyînî, 1414/1993, s. 1/11; Zemahşerî, t.y., s. 121) İbn Hişâm (ö. 761/1360), bedel-i iştimâli "mübdelün minh ile mübdel arasında birinin diğerinin parçası olmaksızın bir yönden ilgili olması" şeklinde tarif etmektedir.(İbn Hişâm, 1418/1997, s. 346) Bedel-i iştimâlde aslolan mübdelün minh ile mübdelin farklı olmalarıyla beraber aralarında bir ilişki veya yakınlık olmasıdır.(Sabbân, t.y., s. 3/188) Bedel çoğunlukla câmid isim olur ancak az da olsa müştak isim şeklinde gelebilir.(Hasan, 1973, s. 3/664) Zeccâcî'nin bedel-i iştimâl olan kelimenin masdar olması gerektiğini vurgulaması câmid isim olarak yorumlanabilir.

7. Cevaplarda Meczûm Olanlar

Zeccâcî emir, nehiy, istifham vb. şart mânası taşıyan kelimelerin cevabının meczûm olacağını söyler.(Zeccâcî, 1404/1984, s. 210) Ancak bunlara *cahdı* da ekler (cahd-ı mutlak, cahd-ı müstağrak). Fakat İbn Usfûr, cahdın şart anlamı taşımadığını ifade ederek cevabının da meczûm olmayacağını

söylemiştir.(İbn Usfûr, 1980, s. 2/192)

Emir, nehiy, istifham, arz, tahzîz gibi şart mânası taşıyan kelimelerin cevabının meczûm olduğu(İbn Hişâm, 1418/1997, ss. 101-102) ancak cahd-ı mutlak ve cahd-ı müstağrak yapılarının şart anlamı taşıdığı söyleyen nahiv âlimine rastlanamamıştır. İbn Usfûr, Zeccâcî'nin cevabı meczûm olanlar arasına cahdı da eklemesini “galat” olarak nitelemektedir.(İbn Usfûr, 1980, s. 2/192) Cahd-ı mutlak ve cahd-ı müstağrak kullanımları muzâri fiili cezmetmekle beraber şart anlamını içermediğinden bir cevabının ve bu cevabın meczûm olması düşünülemez. Bu bakımdan Zeccâcî'nin cahdı sehven ilave ettiği varsayılabilir.

8. **اِنَّ ve Benzerlerine Bitişen ما'nın Amel Edip Etmemesi**

Zeccâcî, اِنَّ ve benzerlerine ما dahil olduğunda bu harflerin hem amel edebileceği hem de etmeyebileceği görüşündedir.(Zeccâcî, 1404/1984, ss. 302-304) İbn Usfûr, اِنَّ ve benzerlerine bitişen ما hakkında nahivcilerden üç farklı görüş nakletmiştir:

1. Bu harflerin tamamının amel etmesi de etmemesi de câizdir. Buna göre اِنَّمَّا زَيْدًا/زَيْدٌ قَائِمٌ cümlesinde زَيْدٌ kelimesi mansûb veya merfû okunabilir. Zeccâcî bu görüştedir.
2. اِنَّمَّا, اِنَّ, اِنَّكَ, اِنَّكَ edatlarının amel etmesi veya etmemesi câizdir. Bunların dışındaki edatların ise amel etmesi câiz değildir.
3. اِنَّكَ edatı dışındaki diğer harfler amel etmez. اِنَّكَ'nin amel edip etmemesi ise câizdir.(İbn Usfûr, 1980, s. 1/433-434)

İbn Usfûr, اِنَّ ve benzerleri konusunda nahivcilerin farklı yaklaşımlarını naklettikten sonra bunların tamamının isme has olduğunu kendilerine ما bitişince bu ihtisâsın kaybolduğunu söyler. Bu nedenle de kesinlikle amel etmeyeceklerini sarâhaten vurgular.(İbn Usfûr, 1980, s. 1/434) Konu ile ilgili şu âyetleri örnek olarak getirir:

اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا “Sizi boşuna yarattığımızı mı sandınız?”(Kur'an-ı Kerim Meâli, 2011, v. el-Mü'minûn 23/115)

اِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ “Allah'a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar.”(Kur'an-ı Kerim Meâli, 2011, v. Fâtır 35/28)

بِجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ “Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı.”(Kur'an-ı Kerim Meâli, 2011, v. el-Enfâl 8/6)

İbn Usfûr yalnızca اِنَّكَ'nin hem amel ettiği hem de etmediği hususunda Nâbîga ez-Zübyânî'den (ö. 604) bir beyit gösterildiğini ifade etmektedir:

قالت ألا ليتما هذا الحمام لنا إلى حمامتنا ونصفه فقد

Dedi ki: Keşke güvercinimizle birlikte şu geçip giden güvercinler de bizim olsa. Yarısı bile yeter.(Zübyânî, 1426/2005, s. 36)

Konuyla ilgili en meşhur delil, Nâbîga'nın bu beytidir. İbn Usfûr, beyitteki الحمام kelimesinin mansûb ve merfû okunduğunu söyleyerek bunun dışında kendisine ما bitişen edatların amel ettiğiyle ilgili bir şeyin vârit olmadığını ifade etmiştir.(İbn Usfûr, 1980, s. 1/434)

Bu konuda İbn Usfûr'un görüşü daha isabetli görünmektedir. Nahiv kaynaklarında çoğunlukla اِنَّ ve benzerlerine ما bitiştiğinde amel etmemesi görüşü ağır basmaktadır. Ancak اِنَّكَ bunun dışında tutulmuştur. Sîbeveyhi, اِنَّكَ'ye bitişen zâid mânın (اِنَّمَّا) amel etmemesinin daha güzel olduğunu belirtmiş ve hocası Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî'nin (ö. 175/791) اِنَّ ve benzerlerine dahil olan ما'nın amel etmeyeceği yönündeki görüşünü nakletmiştir.(İbnü's-Serrâc, 1417/1996, s. 1/233; Sîbeveyhi, 1408/1988, s. 2/137, 138, 4/221) Zemahşerî, hurûfû'l-müşebbehe bi'l-fi'l bahsinde bu edatların tamamına bitişen ما'nın kâffe olduğunu ve onları amelden alıkoyduğunu açıkça söylemiştir.(Zemahşerî, t.y., s. 292) Aynı düşüncede olan İbn Hişâm ve İbn Akîl (ö. 769/1367) sadece اِنَّكَ'yi hariç tutarak bu edatta iki i'râbın câiz olduğunu belirtmişlerdir.(İbn Akîl, 1409/1988, s. 1/342; İbn Hişâm, 1418/1997, s. 172)

9. İvaz Tenvini

Zeccâcî, nakıs fiillerin ism-i fâillerinin cemi mükesserinde جوار vb. kelimelerdeki tenvinin ref^ˆ ve cer konumunda mahzûf harekeden ivaz olduğu görüşündedir. Buna göre جوارِي، جوارِي şeklinde ref^ˆ ve cer kullanımında iki sakin harf (tenvin ve yâ) bir araya geldiğinden dile ağır gelmemesi için yâ harfi hafifletilmiştir. Tenvin de yâ harfinin hafifletilen harekesinden ivaz olarak gelmiştir. İbn Usfûr, tenvinin harf olduğunu ve ancak harften ivaz olabileceğini söyleyerek Zeccâcî'ye itiraz etmiştir. Dolayısıyla kelimenin sonundaki yâ harfinden ivaz olduğunu söylemektedir.(İbn Usfûr, 1980, s. 2/219) Ayrıca Zeccâcî، الجوى، الذمى، التوى gibi bazı maksûr kelimelerin semâi olduğunu söylemiştir.(Zeccâcî, 1404/1984, s. 286) İbn Usfûr ise bu kelimelerin semâi olmadığını kıyasî olduğunu söylemiştir.(İbn Usfûr, 1980, s. 2/366-367)

Sîbeveyhi'nin de جوار vb. kelimelerdeki tenvinin harften ivaz olması görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır.(Sîbeveyhi, 1408/1988, s. 3/308) İbnü's-Serrâc (ö. 316/929) ref^ˆ ve cer hâlinde tenvinin yâ harfinden ivaz olarak geldiğini kaydetmiştir.(İbnü's-Serrâc, 1417/1996, s. 2/91) İbn Akîl de yâ'nın hafifletilerek tenvinin mahzûf yâ harfine ivazen getirildiğini sarâhaten söylemektedir.(İbn Akîl, 1409/1988, s. 1/22, 2/300) Bu konuda tenvinin yâ'dan ivaz olarak geldiği görüşü daha sağlıklı görünmektedir.

10. Bazı Mansûb İsimler

Zeccâcî، مَرْحَبًا، أَهْلًا، سَعَةً، رُحْبًا، حَمْدًا، شُكْرًا، غُفْرَانًا، مَعَاذَ اللَّهِ، سُبْحَانَ اللَّهِ، رِيحَانَهُ، هَنِيئًا مَرِيئًا، كَرَامَةً، مَسْرَةً gibi mahzûf bir fiilin mef'ûlü konumunda olan kelimelerin fiillerinin zâhir olarak gelmeyeceğini ifade eder.(Zeccâcî, 1404/1984, s. 305) İbn Usfûr ise özellikle غُفْرَانًا، شُكْرًا، حَمْدًا، رُحْبًا، سَعَةً kelimelerinde fiilin zâhir olarak gelmesini vurgular ve Zeccâcî'ye itiraz eder.(İbn Usfûr, 1980, s. 2/423)

Nahiv kaynaklarına bakıldığında masdarın fiile bedel, dua vb. geldiği yerlerde âmilinin vücûben mahzûf olması gerektiği görüşü ağır basmaktadır. Örneğin;

فَإِذَا لَقَيْتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ “(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun.”(Kur'an-ı Kerim Meâli, 2011, v. Muhammed 47/4) âyetinde ضَرْبَ masdarı fiili tekit etmek için değil ondan bedel olarak gelmiştir. Te'vili فَاضْرِبُوا الرِّقَابَ ضَرْبًا şeklinde değil فَاضْرِبُوا الرِّقَابَ biçimindedir. Dua anlamına gelen masdarlarda da doğrudan tekit vb. mef'ûl-i mutlak anlamları gözetilmediği için âmilinin mahzûf olması gerektiği söylenmiştir. Örneğin هَنِيئًا sözcüğü tekit anlamı değil dua anlamı içerir. Bu durumda mef'ûl-i mutlak olan kelimenin mef'ûl-i mutlakın asıl anlamını ifade etmediği durumlarda âmilinin vücûben hafifletilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla İbn Usfûr'un Zeccâcî'ye olan bu itirazı doğru görünmemektedir.(İbn Akîl, 1409/1988, s. 1/513; Sabbân, t.y., s. 2/170, 171) Çünkü İbn Usfûr, dua anlamına gelen mef'ûl-i mutlakların âmilinin zâhir olabileceğini iddia etmektedir.

11. Mef'ûlün Ma'ahın İ'rabı

Mef'ûlün ma'ah konusunda İbn Usfûr، اسْتَوَى الْمَاءُ وَالْخَشْبَةَ Su, tahta parçasıyla eşit oldu cümlesinde Zeccâcî'nin الْخَشْبَةَ kelimesinin merfû okunamayacağı düşüncesine itiraz etmektedir.(İbn Usfûr, 1980, s. 2/455) Zeccâcî, bu cümleden kastın الْمَاءُ وَالْخَشْبَةَ وَاسْتَوَى مَعَ الْخَشْبَةَ Su, tahta parçasını yükseltti ve onunla aynı seviyeye geldi şeklinde olduğunu belirtmektedir.(Zeccâcî, 1404/1984, s. 317)

Bilindiği gibi mef'ûlün ma'ahın oluşması için vâvü'l-mâiyyeden sonra gelen ögenin atfa uygun olmaması gerekmektedir. İbn Usfûr, zikri geçen cümlenin hem اسْتَوَى الْمَاءُ وَالْخَشْبَةَ hem de اسْتَوَى الْمَاءُ şeklinde mansûb ve merfû i'rabını câiz görmektedir.(İbn Usfûr, 1980, s. 2/455) Sabbân (ö. 1206/1792) da اسْتَوَى fiili ارْتَفَعَ anlamındaysa vâvün vâvü'l-mâiyye، تَسَاوَى anlamındaysa atfa uygun olduğunu söyleyerek hem mansûb hem de merfû okunuş biçiminde iki i'rabın gerçekleşebileceğini ifade etmiştir.(Sabbân, t.y., s. 2/198)

12. لا Edatı Atf Harfi midir?

لا edatı atf harfi olarak kullanıldığında kendinden önceki ögenin hükmünü (ma'tûfün aleyh) kendinden sonraki ögeden (ma'tûf) kaldırır.(Galâyînî, 1414/1993, s. 3/249; Hasan, 1973, s. 3/618; İbn Usfûr, 1980, s. 1/239) Örneğin لا عَمْرُو زَيْدٌ يَتُومٌ زَيْدٌ لا عَمْرُو şeklinde bir cümlede ikinci öge olan Amr, Zeyd'in kalkma eyleminin dışında tutulmuştur. لا edatı ancak olumlu bir ifadede atf görevini görmektedir.(İbn Usfûr, 1980, s. 1/239) İbn Usfûr zikredilen örnek ve benzerlerinde لا ile atfın mümkün olduğu konusunda nahivcilerin ittifak içinde olduğunu belirtmektedir. Mâzi fiille

kullanımı noktasında ise farklı görüşlerin olduğunu ifade etmektedir. Bu hususta şu tespitleri yapmıştır:

Nahivciler, mâzi fiilden sonra *لَا* ile atf konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ancak *قَامَ زَيْدٌ لَا عَمْرُو* Zeyd kalktı Amr değil şeklindeki bir ifadeyi nahivcilerin büyük çoğunluğu câiz görmüştür. Aralarında Zeccâcî'nin de bulunduğu bazı âlimler ise bu kullanımı câiz görmemiştir. “Zeccâcî *Hurûfî'l-me'ânî* adlı eserinde *لَا* ile mâzi fiilin nefyedilemeyeceğini, mâzi fiilden sonra onunla atf yaptığında bu durumda mâzi fiili anlam bakımından nefyedildiğini delil olarak getirmiştir. Bunun içindir ki mâziden sonra *لَا* ile atf câiz değildir. *قَامَ زَيْدٌ لَا عَمْرُو* Zeyd kalktı Amr değil dediğinde sanki sen *قَامَ عَمْرُو وَلَا قَامَ عَمْرُو* demiş olursun. Bu, câiz değildir. Aynı durum anlam için de böyledir.” *فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى* “O, (Peygamberi) doğrulamamış, namaz da kılmamıştı.” (Kur'an-ı Kerim Meâli, 2011, v. el-Kiyâmet 75/31) âyetinde olduğu gibi *لَا* edatı ile mâzi fiilin nefyedilmesi onun görüşünün doğru olmadığını göstermektedir. Âyetten murad *قَامَ زَيْدٌ وَلَا صَلَّى* *Hakka inanmadı, namaz da kılmadı* şeklindedir. Mâzi fiilin lafzen nefyedilmesi câiz olduğuna göre mâna bakımından da nefyedilmesi doğru olandır. (İbn Uşfûr, 1980, s. 1/239-240)

Zeccâcî, *Hurûfî'l-me'ânî* adlı eserinde *لَا* edatının mâzi fiille kullanımını bedduaya benzerliğinden dolayı uygun görmemektedir. Zikri geçen âyetteki *لَا* edatının da *لَمْ* anlamında olduğunu belirtmektedir. (Zeccâcî, 1403/1983, s. 8) *لَا* edatının mâzi fiille kullanımında atf olarak kullanılıp kullanılmayacağı konusu Zeccâcî'nin söz konusu başka bir eserinde anlatılmasına rağmen İbn Uşfûr esere gönderme yaparak şerhinde itirazını dile getirmiştir.

13. *لَا* Edatı Temenni İçin Kullanılır mı?

Başına istifham hemzesi gelen *لَا* edatı temenni anlamı ifade eder mi? Zeccâcî, bu soruya olumlu cevap vererek istifham hemzesinin bittiği *لَا*'nın temenni ve tahzîz anlamında kullanıldığını sarâhaten söyler. Temenni, uygulamada nefyin yerini alır. (Zeccâcî, 1404/1984, s. 240)

İbn Uşfûr, *لَا* edatının başına istifham hemzesi bittiğinde nefiy işlevinin ortadan kalkmadığını, temenni veya tahzîz anlamı da kazanmadığını belirterek Zeccâcî'ye itiraz etmektedir. (İbn Uşfûr, 1980, s. 2/279) O, *لَا* edatının nefiy anlamını korumakla beraber istifham hemzesinin ayıplama/kınama maksatlı kullanıldığını savunmaktadır. (İbn Uşfûr, 1980, s. 2/280)

Sonuç

İbn Uşfûr, itirazlarını dillendirirken konulara çok yönlü yaklaşmış ve görüşlerini delillendirme noktasında oldukça gayretkeş davranmıştır. Nahvî delillerin yanı sıra aklî ve mantıkî delillere başvurarak bazen birden fazla kıstası göz önünde bulundurmuştur. Nahvin bazı tartışmalı meselelerinde mütekaddimûn dilcilerin farklı görüşlerini zikretmiş tüm bu görüşleri analiz ederek kendi tercihini veya fikrini sarâhaten belirtmiştir.

İbn Uşfûr, nahiv istılahlarının tanımı üzerinde özellikle durmuş ve Zeccâcî'nin tanımlarının genellikle câmi ve mâni olmadığını söyleyerek eleştirmiştir. Bazı terimlerin tanımının yapılmamış olmasını da bir eksiklik olarak görmüştür. Tanımların, tanım ilkelerine göre yapılması hususunda oldukça titiz olduğu görülmektedir.

Zeccâcî, mübtedâyı ref' edenin manevî bir âmil olduğu görüşünderken İbn Uşfûr, genel olarak bazı istisnalar dışında manevî âmillerin amel etmeyeceği fikrini savunmaktadır.

İbn Uşfûr, tesniye ve cemi müzekkerin i'rabının harfle olmayacağı düşüncesine bazı deliller sunarak Zeccâcî'ye itiraz etmiştir. Ancak bu harflerin tesniye ve cemîlik ifade etmesinin yanı sıra i'rab için kullanılmaları mümkündür.

Zeccâcî, esmâ-i sittenin i'rabının harfle olduğunu belirtmiştir. İbn Uşfûr, i'rabın kelimeye sonradan eklenen bir durum olduğunu ifade etmiş ve esmâ-i sittenin i'rabının harflerle olamayacağı eleştirisini getirmiştir.

İbn Uşfûr'a göre âmil, lafzen ve takdire ortadan kalkarsa amel de ortadan kalktığından iki mef'ûl alan fiiller meçhule çevrildiğinde ikinci mef'ûlün mansûb olmasının sebebi aslı üzere kalması değildir.

Zeccâcî, *إِنَّ* ve benzerlerine *مَا* bitişikten sonra bu harflerin amel edip etmemelerinin câiz olduğunu söylemektedir. İbn Uşfûr, *إِنَّ* hariç *أَنْتَ* ve benzerlerinin isme özgü olduğunu kendilerine *مَا* bitişikten sonra bu hususiyet ortadan kalktığından kesinlikle amel etmeyeceklerini savunmaktadır.

İbn Usfûr, جَوَارٍ vb. kelimelerdeki tenvinin harf olduğunu ve sadece harften ivaz olabileceğini söyleyerek Zeccâcî'nin tenvin harekeden ivazdır düşüncesine karşı çıkmaktadır. Ona göre tenvin, kelimenin sonundaki yâ harfinden ivazdır.

Zeccâcî, mef'ûl-i mutlak olarak kullanılan bazı sözcük ve terkiplerin mahzûf bir fiilin mef'ûlü konumunda olduklarında fiillerinin açık bir şekilde gelmeyeceğini savunmaktadır. İbn Usfûr ise سَعَةً، غُفْرَانِكَ، شُكْرًا، حَمْدًا، رُحْبًا، kelimelerinde fiilin açık bir şekilde gelebileceğini söyleyerek Zeccâcî'ye itiraz eder. Nahiv kaynaklarında masdarın fiile bedel, dua vb. geldiği yerlerde âmilinin vücûben mahzûf olması gerektiği görüşü ağır basmaktadır.

Zeccâcî, لَ edatının mâzi fiille kullanımını bedduaya benzettiğinden böyle bir kullanımın münasip olmadığını belirtmektedir. İbn Usfûr ise çeşitli âyetleri örnek göstererek bu düşüncenin doğru olmadığını ve لَ'ın mâzi fiille kullanılmasının mümkün olduğunu söyleyerek Zeccâcî'nin bu düşüncesine karşı gelmiştir. Ayrıca başına istifham hemzesi dahil olan لَ edatının nefiy görevinin devam ettiğini, temenni veya tahzîz anlamı da kazanmadığını belirterek Zeccâcî'ye itiraz etmektedir.

Kaynakça

- Akbaş, R. (2018). Nahiv ilminde kavram-terim problemi: isim, fiil ve harf örneği. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(31), 4656-4671. <https://doi.org/10.26450/jshsr.922>
- Cürcânî, A. (1404/1984). *Delâ'ilü'l-i'câz*. Mektebetü'l-hâncî.
- Çıkar, M. Ş. (2005). Arap dilbilim çalışmalarında “Had/Tanım” terimi ve er-Rummânî'nin “el-Hudud” adlı eseri. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5(2), 53-69.
- Dayf, Ş. (1968). *el-Medârisü'n-naḥviyye* (7. Baskı). Dârü'l-maârif.
- Ebû Hayyân, M. (1438/2017). *el-Mevfûr min şerhi İbn 'Uşfûr*. Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye.
- Eyyupoğlu, Z. (2021). *İbn Uşfûr el-İşbîlî ve şerhu cumeli'z-zeccâcî adlı eserinin Arap dilindeki yeri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Fîrûzâbâdî, M. (1421/2000). *el-Bulğa fî terâcîmî e'immeti'n-naḥv ve'l-luğa*. Dâru Sadüddîn.
- Galâyînî, M. (1414/1993). *Câmi'u'd-dürûsi'l-'Arabîyye* (C. 1-3). el-Mektebetü'l-asriyye.
- Hasan, A. (1973). *En-naḥvü'l-vâfî*. (3. Baskı). C. 1-4. Dârü'l-maârif.
- Heytî, A. (1993). *Ḥaşâişu mezhebi'l-Endelüsi'n-naḥvî ḥilâle'l-ḳarnî's-sâbi'i'l-hicrî*. (2. Baskı). Câmîatü Kâryûnus Yayınları.
- İbn Akîl, B. (1409/1998). *Şerhu elfiyyeti İbn Mâlik (şerhu İbn 'Akîl 'alâ elfiyyeti İbn Mâlik)*. C. 1-2. el-Mektebetü'l-asriyye.
- İbn Hişâm, C. (1418/1997). *Şerhu kaṭri'n-nedâ ve belli's-şadâ*. (2. Baskı). el-Mektebetü'l-asriyye.
- İbn Uşfûr, A. (1980). *Şerhu cümeli'z-zeccâcî (eş-Şerhu'l-kebîr)*. C. 1-2. Vizâretü'l-evkâf ve's-şuûnî'l-İslâmiyye.
- İbn Yaîş, E.B. (1422/2001). *Şerhu'l-mufaşşal li'z-Zemaḥşerî*. C. 1-6. Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye.
- İbnü's-Serrâc, E. B. (1417/1996). *el-Uşûl fî'n-naḥv*. (3. Baskı). C. 1-3. Müessesetü'r-risâle.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. (2011). (H. Altuntaş ve M. Şahin, Çev.).(12. Baskı). DİB Yayınları.
- Müberred, M. b. Y. (1382/1963). *el-Mukteḍab*. C. 1-4. Âlemü'l-kütüb.
- Qabawa, F. (1999). İbn Uşfûr el-İşbîlî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 20, ss. 431-432). TDV Yayınları.
- Sabbân, E.İ. *Hâşiyetü's-Şabbân: şerhu'l-üşmûnî 'alâ elfiyyeti İbn Mâlik ve me'ahu şerhü's-şevâhid li'l-'Aynî*. C. 1-4. el-Mektebetü't-Tevfikîyye.
- Sîbeveyhi, E. B. (1408/1988). *el-Kitâb*. (3. Baskı). C. 1-5. Mektebetü'l-hâncî.

- S¼y¼t¼, C. (1399/1979). *Buđyet¼ 'l-vu'at f¼ tabak¼ti 'l-luđaviyy¼n ve 'n-n¼h¼t* (2. Baskı). C. 1-2. D¼r¼'l-f¼kr.
- Şevb¼n, E. A. (1413/1993). *Şerhu 'l-mu¼kaddimeti 'l-cez¼liyye el-keb¼r*. C. 1-3. Mektebet¼'r-r¼şd.
- Tant¼v¼, M. (1995). *Neş 'et¼ 'n-naħv ve t¼r¼hu eşheri 'n-n¼h¼t*. (2. Baskı). D¼r¼'l-ma¼arif.
- Zecc¼c¼, E.K. (1403/1983). *Ĥur¼f¼ 'l-me'ân¼*. D¼r¼'l-emel.
- Zecc¼c¼, E.K. (1404/1984). *el-C¼mel f¼ 'n-naħv*. D¼r¼'l-emel.
- Zemahşer¼, E.K. *el-Mufaşşal f¼ 'ilmi 'l-'Arabiyye*. (2. Baskı). D¼r¼'l-c¼l.
- Zirikl¼, H. (2002). *el-A 'l¼m: k¼m¼s¼ ter¼c¼m li-eşheri 'r-ric¼l ve 'n-nis¼ mine 'l-'Arab ve 'l-m¼sta 'reb¼n ve 'l-m¼steşriķ¼n*. (15. Baskı). C. 1-8. D¼r¼'l-ilm li'l-mel¼y¼n.
- Z¼by¼n¼, N. (1426/2005). *D¼v¼n¼ 'n-n¼biđa ez-Z¼by¼n¼*. (2. Baskı). D¼r¼'l-ma' rife.

SURİYELİ MÜLTECİ ÇOCUKLARIN EĞİTİM HAYATINA UYUMU: OSMANİYE ÖRNEĞİ

Adaptation Of Syrian Refugee Children to Educational Life: Osmaniye Sample

Mulla Veli ABLAY

MEB, Doktora Öğrencisi, Osmaniye, Türkiye, veliabl原因@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
26.12.2021

Kabul/Accepted:
07.03.2022

Sayfa/ Page:
120-129

mecmua.1047515

Öz

Son yıllarda Ortadoğu'da yaşanan sıcak savaşlar, güvenli ülkelere göç dalgası oluşmasına ve bu göçler sonucunda mülteci sorununun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle Türkiye'nin sınıra yakın illerinde ve birçok ilin geçiş güzergahında bulunan Osmaniye ilinde mülteciler yoğun olarak bulunmaktadır. Çalışmamızın amacı, Osmaniye ilinde liselerde okuyan Suriyeli mülteci çocukların eğitim hayatına uyum sağlayıp sağlamadığını araştırmak ve bu araştırma sonucunda eğitime uyum ile ilgili sorunları var ise bu sorunları belirleyip çözümler önermektir. Bu düşünce ile hareket edilmiş ve Suriyeli mülteci çocukların okuduğu liseler belirlenip, gerekli izinler alınmış ve anket çalışması uygulanmıştır. Bu liselerdeki 604 mülteci öğrenci çalışmaya gönüllü olarak katılmıştır. Ankette mülteci çocuklara, okulda daha çok zaman geçirme isteği ve eğitime uyum başlıkları altında sorular yöneltilmiştir. Öğrenciler okula devam konusunda genel olarak bilinçli, dil konusunda hala sıkıntılar mevcut, uyum konusunda başarılı olanların yanı sıra başarısız olanlarda azımsanmayacak kadar çoğunluktadır. Anket çalışmasına ek olarak, mülteci öğrencilerin derslerine giren öğretmenlerle yapılan görüşmede, Türkiye'de kalınan süre uzadıkça uyumun arttığı tespit edilmiş ancak uyum konusundaki sürenin kısılması için yapılan rehabilitasyon hizmetlerinin yoğunlaştırılmasına ihtiyaç olduğu görüşü önerilmiştir. Ayrıca dil probleminin çözümü için ise kendi dilinde eğitim veren öğretmenler tarafından derslerin işlenmesi ve takviye dil kurslarının açılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mülteciler, Eğitim Hayatına Uyum, Sosyal Hayata Uyum, Göç, Osmaniye İli

Abstract

In recent years, the refugee problem has arisen due to the hot wars in the Middle East. Especially in the provinces of Turkey close to the border and in the province of Osmaniye, which is on the transit route of many provinces, refugees are concentrated. The aim of our study is to investigate whether the Syrian refugee children at high schools in Osmaniye can adapt to education process and if they have problems during this process our goal is to find out there problems and suggest solutions. With this in mind, the high schools attended by Syrian refugee children were determined and necessary permissions were obtained. 604 refugee students in these high schools voluntarily participated. In the study in the survey, refugee children were asked questions under the headings of spending more time at school and adapting to education. Students are generally conscious about attending school, there are still problems with language. In addition to those who are successful in adaptation, the majority of those who are unsuccessful are not to be underestimated. In the interview with the teachers who attend the classes of refugee students, it was determined that the adaptation increased as the length of stay in Turkey increased, but it was suggested that the rehabilitation services should be intensified in order to reduce the time for adaptation.

Keywords: Refugees, Adaptation to Education, Adaptation to Social Life, Migration, Osmaniye Province

Atıf/Citation: Ablay, M. V. (2022). Suriyeli mülteci çocukların eğitim hayatına uyumu: Osmaniye örneği. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 120-129

Sorumlu Yazar/Corresponding: Mulla Veli ABLAY

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

Toplumsal bir olgu olan göç; doğal afetler, toplumsal, siyasi ya da ekonomik nedenlerle insanların buldukları yerleşim yerlerini bırakıp daha iyi bir hayat sürmek için başka ülkelere gitme eylemine denilmektedir (Yıldız, 2018, s.1). Aile üyelerinin güvenliğini ve huzurunu sağlamak için bazen tek çare zorunlu göç olmaktadır. Bunun sonucunda toplumlar büyük kitleler halinde ülkelerini terk ederek (Uğurlu, 2018, s. 86), hayatlarını devam ettirebileceği yeni bir yerleşim yeri bulma çabası içine girmişlerdir (Apak, 2014, s. 54). Kendi vatan topraklarını bırakıp, bir daha dönüp dönmeyeceğinin belirsizliğinde, başka bir ülke topraklarına sığınmak zorunda kalmışlardır (Harunoğulları, 2016, s.30). Böylece, yabancı bir ülkede sığınmacı veya mülteci olarak bulunma zorunluluğu doğmuştur.

Son yıllarda Suriye, Afganistan, Somali, Sudan, Güney Sudan, Kongo, Myanmar, Orta Afrika Cumhuriyeti, Irak, Eritrea gibi ülkelerden başta Türkiye olmak üzere birçok ülkeye göç dalgası oluşmuştur (Sandal vd. 2016, s.467), (Koyuncu,2014, s.66). Temel nedeni savaş olmakla beraber çeşitli sebeplerle kendi vatanlarını bırakıp başka bir devlet çatısı altında sığınmacı veya mülteci konumunda hayatlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Bu yer değiştirme süreci birçok sorunu beraberinde getirmiştir (Ertaş ve Kıraç,2017, s. 6). Bu sorunların en başında hayatta kalabilme, barınma, açlık gibi temel ihtiyaçlar gelmektedir. Bu sorunları, mülteci olarak kabul edilme sürecinde; dışlanma, dil problemi, sosyal uyum ve eğitim hayatına uyum gibi sorunlar takip etmektedir (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi [ORSAM] vd. 2015, s.16)

Dünyadaki sığınmacıların çoğunluğu kadınlar ve çocuklardan oluşmaktadır (Erdoğan, 2015, s.13). Çocuklar bu göç sırasında birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar (Güzel, 2013, s.2). Evlerini terk etme, yurtlarını bırakıp bir daha dönüp dönmeyeceğinin belirsizliği (Beter,2006, s.42), aile bireylerinden ayrı kalmak, aile bireylerinin bir kısmını göç sürecinde kaybetmek, okullarının kapanması ve arkadaşlarından ayrı kalma gibi birçok farklı sebep travma yaşamalarına ve psikolojilerinin bozulmasına neden olmaktadır. Ayrıca, okul çağında olup da çalışmak zorunda kalan çocuk işçilerde, pek çok fiziksel, sosyal ve psikolojik sorunlar meydana gelmektedir. Yaşadıkları bunca travmadan sonra, okul çağındaki çocuklarda okula gitmek istememe ve okul başarısının düşmesi, saldırganlık, psikolojik sorunlar gibi davranışlar okula uyumda büyük sorun oluşturmaktadır (Bilim Eğitim Kültür Araştırmaları Merkezi [BEKAM],2015, s. 20). Mülteci olarak hangi zamana kadar başka bir ülkenin sınırları içinde yaşamaya devam edeceklerinin belirsizliği, geçim zorluğundan dolayı küçük yaşta çalışma zorunluluğu okullaşmayı olumsuz etkilemektedir. Göç süreci, şu anda ve gelecekte bu çocukların fiziksel, psikolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimi için bir tehdit haline gelmektedir. Çocukları bu tehditten kurtarmak için eğitim hayatı oldukça önemlidir. Birleşmiş Milletler sözleşmesinde eğitimin mülteci çocukların psikososyal uyumu için gerekli olduğu belirtilmiştir (McBrien,2005, s.333). Mülteci çocuklar; dil, sağlık, barınma gibi sorunların yansıtılmadığı bir ortamda, dışlanmadan eğitime dahil edilmelidir (Emin, 2016, s.10). Türkiye’de, kamplarda ve kamp dışında kalan Suriyeli mülteci çocukların eğitim süreci ilk etapta bazı devlet okulları ve geçici eğitim merkezlerinde ikili eğitimle başlamıştır. Ancak geçici eğitim merkezlerinin bu çocukların Türkiye’ye ve eğitim hayatına uyumunu zorlaştırdığı tespit edilince eğitim sadece devlet okullarında verilmeye başlanmıştır. Burada, Türkiyeli öğrenciler ile aynı ortamda eğitim almaları, Türkiye’ye ve eğitim hayatına uyumun hızlandırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmüştür (Türk vd., 2018, s. 789). Ayrıca bu süreçte Suriyeli sığınmacıların kamp içindeki ve kamp dışındaki öğrencilerin eğitim sorununun çözümü üzerine araştırmalar yapıp, devlet politikaları geliştirilmiştir (Seydi, 2014, s. 270). Suriyeli sığınmacı çocukların hukuki durumları ve hakları üzerinde çalışmalar yapılmış (Akyüz, 2010, s. 475) ve Türkiye’de eğitim alırken, eğitim kurumlarında yaşadıkları uyum sorunları incelenmiştir (Uğurlu,2018, s.183). Bu sorunların bazıları yerel gazetelere yansımış (Akgül ve Gökçearsan,2017, s. 236) ve çözüm arayışı devam etmiştir. Çalışmamızda bu problemlerin eğitime olan yansımaları üzerinde durulmuş ve “eğitime uyum” başlığı altında anket çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada Suriye’deki savaş ortamından kaçıp Türkiye’ye sığınan eğitim çağındaki Suriyeli mülteci çocukların eğitime uyum konusunda yaşadıkları problemleri araştırıp, eğitime erişim konusunda yaşadıkları uyum sorunlarını belirleyip bu konuda neler yapılabilir, yapılanlara nasıl katkı sağlanabilir başlığı altında araştırma yapılmıştır. Suriyeli mülteci çocukların eğitime uyum konusunda karşılaştıkları sorunları ve eğitime uyumda benzerlik gösteren durumların sağladığı faydaların tespit edilmesi için anket çalışması yapılmıştır. Ankette mülteci çocukların sosyal çevreye, eğitime, arkadaş

çevrelerine uyum konusu ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir. Ayrıca son ders zili çalınca okulda kalıp vakit geçirmek isteyip istemedikleri, okula kendi istekleriyle mi yoksa veli zoruyla mı geldiği soruları yöneltilmiştir. Suriyeli mülteci çocukların eğitim aldıkları okullarda görev yapan okul yöneticileri ve bu öğrencilerin derslerine giren öğretmenlerle de görüşmeler yapılarak Suriyeli öğrencilerin eğitime uyumu değerlendirilmiştir. Anket sonucuna göre eğitime uyum aşamasında temel sorunların neler olduğu tespit edilmiştir. Bu konudaki farklılıklar ortaya konulmuş ve eğitim adına yapılabilecek öneriler sunulmuştur.

Çalışma Yöntemi ve Verilerin Toplanması

Suriyeli mülteci öğrencilerden oluşan 604 gönüllü öğrenciye 31 sorudan oluşan bir anket çalışması uygulanmıştır. Anketimiz 5’li Likert tipinde olup, anket soruları daha önce Balıkesir ilinde uygulanan “Gülüm ve Akçalı,2017” çalışmasında kullanılan soruların bazıları ile uzman görüşü alınarak hazırlanan diğer sorulardan oluşmaktadır. Çalışmamızda, eğitimde herhangi bir konudaki görüşü ölçmek için sıklıkla kullanılan Likert testi tercih edilmiştir. Likert ölçeği eğitime uyum konusunda öğrencilerin duygu ve düşüncelerini ölçmede son derece güvenli ve kolay bir yöntem olduğu için tercih edilmiştir. Burada nitel olarak ele alınan konular 5’li Likert tipinde yazılıp nicel veriler elde edilmiştir. Anket sonucunda elde edilen nicel veriler kullanılarak SPSS22 programı yardımıyla istatistiksel analizler yapılmıştır. Çalışmamızda verilerin frekansı, yüzdesi, ortalaması ve standart sapması hesaplanmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Osmaniye ilinde okula giden mülteci çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise çeşitli liselerde öğrenim gören ve çalışmaya gönüllü olarak katılan 604 mülteci öğrenci oluşturmaktadır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde verilerden elde edilen sonuçlar tablolar halinde verilip yorumlanmıştır

Cinsiyetiniz?

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Kız	299	49,5	49,5	49,5
Erkek	305	50,5	50,5	100,0
Total	604	100,0	100,0	

Tablo 1: Mülteci Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Dağılımı

Tablo 1’e göre çalışmaya katılanların %50,5’i erkek, %49,5’i kızlardan oluşmaktadır. Ankete katılımın cinsiyete göre dağılımı homojen yapıdadır. Katılım oranı ile okullaşma oranı paralellik göstermektedir.

Türkiye’yi seçme nedeniniz nedir?

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Bulduğum Bölgeye Yakın Olması	129	21,4	21,4	21,4
Yaşam Koşullarının Daha İyi Olması	137	22,7	22,7	44,0
Ulaşım Kolaylığı	5	,8	,8	44,9
Dini Nedenlerden Dolayı	124	20,5	20,5	65,4
Türkiye’de Tanıdıklarım, Akrabalarım Olduğu İçin	87	14,4	14,4	79,8

Diğer	122	20,2	20,2	100,0
Total	604	100,0	100,0	

Tablo 2: Mülteci Öğrencilerin Türkiye'yi Seçme Nedenlerine Göre Dağılımı

Tablo 2'ye göre Türkiye'yi seçme nedenleri arasında en çok tercih edilen nedenler sırası ile % 22.7, %21.4, %20.5 ve %20 ile yaşam koşullarının daha iyi olması, bulunduğu bölgeye yakın olması, dini nedenlerden dolayı ve diğer seçenekleri ön plana çıkmaktadır. Ulaşım kolaylığının ise %0.8 gibi bir değer alması Mültecilerin Türkiye'yi seçmede ulaşımın etkili olmadığı söylenebilir.

Ailenizin göç etme nedeni?

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Savaş	570	94,4	94,4	94,4
Terör	3	,5	,5	94,9
Eğitim	16	2,6	2,6	97,5
Ailevi neden	3	,5	,5	98,0
Sosyal neden	1	,2	,2	98,2
Siyasi neden	4	,7	,7	98,8
Ekonomik neden	1	,2	,2	99,0
Diğer	6	1,0	1,0	100,0
Total	604	100,0	100,0	

Tablo 3: Mülteci Öğrencilerin Göç Etme Nedenlerine Göre Dağılımı

Tablo 3'egöre ailelerin göç nedenleri arasında % 94.4 oranla savaş birinci sırada yer almaktadır. Terör, eğitim, ailevi neden, sosyal neden, siyasi neden, ekonomik neden ve diğer nedenler birbirine yakın ve yüzde olarak az olduğu gözlemlenmiştir. Osmaniye ilindeki mültecilerin çoğunluğunun savaş sebebiyle ülkemize sığındığı sonucuna varabiliriz.

Kaç yıldır Osmaniye'de yaşıyorsunuz?

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
1-2	56	9,3	9,3	9,3
3-4	116	19,2	19,2	28,5
5-6	113	18,7	18,7	47,2
7-8	225	37,3	37,3	84,4
9-10	87	14,4	14,4	98,8
11-	7	1,2	1,2	100,0
Total	604	100,0	100,0	

Tablo 4: Mülteci Öğrencilerin Kaç Yıldır Bu İlde Yaşadıklarına Göre Dağılımı

Tablo 4'e göre mültecilerin % 9.3'ü 1-2 yıl arası, %19.2'si 3-4 yıl arası, % 18.7'si 5-6 yıl arası,

%37.3'ü 7-8 yıl arası, %14.4'ü 9-10 yıl arası ve %1.2'si 11 ve daha fazla yıldır Osmaniye'de yaşamaktadır. Büyük çoğunluğunun uzun yıllar Osmaniye'de yaşaması Osmaniye'nin yaşam koşullarına uyum sağladığı şeklinde yorumlanabilir

Sor	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ort	Ss
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%		
1	73	12.1	68	11.3	33	5.5	173	28.6	257	42.5	3.78	1.41
2	129	21.4	172	28.5	128	21.2	121	20	54	8.9	2.67	1.26
3	132	21.9	171	28.3	104	17.2	137	22.7	60	9.9	2.71	1.30
4	56	9.3	113	18.7	155	25.7	200	33.1	80	13.2	3.22	1.17
5	57	9.4	119	19.7	199	32.9	155	25.7	74	12.3	3.12	1.15
6	101	16.7	149	24.7	133	22	118	19.5	103	17.1	2.96	1.34
7	83	13.7	146	24.2	172	28.5	133	22	70	11.6	2.94	1.21
8	49	8.1	146	24.2	170	28.1	168	27.8	71	11.8	3.11	1.14
9	77	12.7	149	24.7	170	28.1	134	22.2	74	12.3	2.97	1.21
10	72	11.9	212	35.1	138	22.8	118	19.5	64	10.6	2.82	1.19
11	125	20.7	247	40.9	76	12.6	91	15.1	65	10.8	2.54	1.27
12	25	4.1	70	11.6	68	11.3	273	45.2	168	27.8	3.81	1.09
13	82	13.6	180	29.8	119	19.7	119	19.7	104	17.2	2.97	1.31
14	64	10.6	139	23	101	16.7	210	34.8	90	14.9	3.20	1.25
15	61	10.1	142	23.5	124	20.5	150	24.8	127	21	3.23	1.30
16	35	5.8	107	17.7	184	30.5	185	30.6	93	15.4	3.32	1.11
17	51	8.4	167	27.6	102	16.9	158	26.2	126	20.9	3.23	1.29
18	134	22.2	239	39.6	96	15.9	88	14.6	47	7.8	2.46	1.21
19	132	21.9	251	41.6	95	15.7	84	13.9	42	7	2.43	1.17
20	69	11.4	148	24.5	104	17.2	196	32.5	87	14.4	3.14	1.26
21	86	14.2	167	27.6	77	12.7	178	29.5	96	15.9	3.05	1.33
22	65	10.8	144	23.8	156	25.8	145	24	94	15.6	3.10	1.23
23	112	18.5	234	38.7	107	17.7	94	15.6	57	9.4	2.59	1.22
24	208	34.4	189	31.3	72	11.9	76	12.6	59	9.8	2.32	1.32
25	33	5.5	53	8.8	53	8.8	172	28.5	293	48.5	4.06	1.19
26	40	6.6	98	16.2	117	19.4	174	28.8	175	29	3.57	1.24
27	131	21.7	169	28	114	18.9	110	18.2	80	13.2	2.73	1.34

Tablo 5: Mülteci Öğrencilerin Eğitimdeki Problem Durumuna Göre Dağılımı

Tablo 5 incelendiğinde, anketin 1. cümlesi olan "Okul başarısı için Türkçe konuşmam gereklidir" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.132), önermesine öğrencilerin % 42.5'i kesinlikle katılırken, % 28.6' sını katılıyorum şeklinde görüş belirtmişlerdir. Ortalaması 3.78 olup ortalama olarak katılıyorum görüşü benimsenmiştir. Bu durum okul başarısında Türkçe konuşmanın doğrudan etkili olduğunu göstermektedir.

Anketin 2. cümlesi "Türkçeyi yeterli derecede öğrenemedim" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.132), önermesine öğrencilerin % 21.4'ü kesinlikle katılmazken, % 28.5'i katılmadığını belirtmiştir. Bu durum öğrencilerden yarıya yakınının Türkçeyi yeterli derecede öğrendiğini göstermektedir. Özellikle Türkiye de kalma süreleri 7 yıldan fazla olan öğrenciler, Türkçeyi yeterli derecede öğrendik şeklinde görüş bildirmişlerdir. Bu durum Türkçeyi öğrenmenin kalınan süreyle orantılı olduğunu göstermektedir.

Anketin 3. Cümlesi, Dil ve alfabe farklılıklarından dolayı dersleri anlamakta güçlük çekiyorum önermesine öğrencilerin %28.5'i katılmıyorum, %22.7'si katılıyorum, %21.9'u kesinlikle katılmıyorum şeklinde görüş belirtmişler. Öğrencilerin %50.4'ü katılmama yönünde görüş bildirmişlerdir. Buradan öğrencilerin ortalama olarak yarısının dersi anlamakta sıkıntı çekmediği sonucuna varabiliriz.

Anketin 4. cümlesi "Okulda dersleri iyi anlıyorum" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.132), önermesine öğrencilerin %33.1' i katılıyorum, %25.7'si kararsızım, %18.7'si katılmıyorum şeklinde görüş belirtmiştir. Ortalama 3.22 olup, okulda dersleri iyi anlıyorum önermesine katılanlar toplamda %46.6 olup öğrencilerin yarıya yakını dersleri iyi anladığını belirtmiştir.

Anketin 5. cümlesi "Okul başarıyı yeterli buluyorum" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.132), önermesine öğrencilerin % 32.9'u kararsızım, % 25.7'si katılıyorum. % 19.7'si katılmadığını belirtmiştir. Ortalama 3.11 olup, öğrencilerin toplamda %38'i katılma yönünde görüş bildirmişlerdir. Okul başarısını yeterli bulma açısından öğrencilerin kendilerini yeterli bulanlar, bulmayanlar ve kararsız olanlar olarak birbirine yakın sayıda olduğunu söyleyebiliriz.

Anketin 6. cümlesi "Matematikten iyi anlamıyorum" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.133), önermesinin bütün öncüllerine öğrenciler birbirine yakın görüş bildirmiştir. Ortalaması 2.96 olup, bu görüşe katılanlar, katılmayanlar ve kararsız olanlar sayıca birbirine yakındır. Bu farklılaşmanın sebebi Türkçeyi öğrenme düzeyinin farklı olmasıdır.

Anketin 7. cümlesi "Kompozisyon yazamıyorum" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.133), önermesine öğrencilerin % 24.2'si katılmazken % 28.5'i kararsız, %22'si katılıyorum diye görüş belirtmiştir. Öğrencilerin kompozisyon yazmaya dayalı bu cümleye verdiği cevaplara bakıldığında öğrenciler arasında bu konuda farklılaşma olduğunu söyleyebiliriz.

Anketin 8. cümlesi "Sözel derslerde daha başarılıyım" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.133), önermesine öğrencilerin % 27.8' i katılıyorum, % 28.1'i kararsızım, % 24.2'si katılmıyorum diye görüş belirtmişlerdir. Öğrencilerin sözel derslerde kendilerini başarılı bulma yönünde bir eğilimleri olmasına rağmen düşünce olarak farklılaşma olduğunu söyleyebiliriz.

Anketin 9. cümlesi "Sayısal derslerde daha başarılıyım" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.133), önermesine öğrencilerin % 28.1'i kararsız, % 22.2'si katılıyorum % 24.7'si ise katılmıyorum şeklinde görüş bildirmişlerdir. Öğrencilerin sayısal derslerde kendilerini başarılı bulma yönünde farklılaşma olduğunu söyleyebiliriz.

Anketin 10. cümlesi "Öğretmenler konuyu çok hızlı anlatıyor" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.133), önermesine öğrencilerin % 35.1 i katılmıyorum, % 19.5'i katılıyorum, % 22.8'i kararsızım diye görüş bildirmişlerdir. Ortalama olarak öğretmenlerin konuyu anlatım hızına uyum sağladıkları görülmektedir.

Anketin 11. cümlesi "Dersi anlamadığımda soracak kimsem yok" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.133), önermesine öğrencilerin % 40.9'u katılmadığını, %20.7'si kesinlikle katılmadığını, % 12.6'sını kararsız olduğunu bildirmiştir. Buradan öğrencilerin anlamadığı konuları sormakta yabancılaşma çekmediği

anlaşılmaktadır.

Anketin 12. cümlesi "Dersi anlamadığımda öğretmenler konuyu tekrar ediyor" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.133), önermesine öğrencilerin % 45.2'si katılıyorum, %27.8'i kesinlikle katılıyorum diye görüş bildirmiştir. Ortalama 3.81 olup ortalama olarak katılıyorum görüşüne yakındır. Buradan öğretmenlerin anlaşılmayan konuları tekrar anlattıkları sonucuna varabiliriz.

Anketin 13. cümlesi "Okuldaki derslerin bir kısmını gereksiz buluyorum" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.133), önermesine öğrencilerin % 29.8'i katılmadığını, % 19.7'si katıldığını, % 19.7'si kararsız olduğunu bildirmiştir. Bu durumda öğrenciler ortalama olarak okuldaki derslerin bir kısmını gereksiz bulmamaktadır.

Anketin 14. cümlesi "Okuldaki din eğitimi yeterlidir" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.133), önermesine öğrencilerin % 34.8'i katılıyorum, % 23'ü katılmıyorum, % 16.7'si kararsızım yönünde görüş bildirmiştir. Ortalama olarak okuldaki din eğitimi öğrenciler tarafından yeterli bulunmuştur.

Anketin 15. cümlesi "Bir meslek kursuna gitmek istiyorum" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.133), önermesine öğrencilerin %21'i kesinlikle katılıyorum, %24.8'i katılıyorum, %23.5'i katılmıyorum, % 20.5'i ise kararsızım yönünde görüş bildirmiştir. Buradan öğrencilerin yaklaşık olarak yarısının bir meslek kursuna gitmek istediğini görmekteyiz.

Anketin 16. cümlesi "Göçle gelen ailelerin çocuklarının okula uyum konusunda sorun yaşadığını düşünüyorum" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.133), önermesine öğrencilerin %15.4'ü kesinlikle katılıyorum, %30.6'sı katılıyorum ve %30.5'i kararsız olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Buradan uyum konusunda hala sıkıntıların olduğunu söyleyebiliriz.

Anketin 17. cümlesi "Ailemizin göç etmesi eğitimimizi olumsuz etkiledi" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.134), önermesine öğrencilerin %20.9'u kesinlikle katılıyorum, %26.2'si katılıyorum ve %16.9'u kararsız olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Buradan göçün eğitim hayatını olumsuz etkilediği sonucuna varılabilir.

Anketin 18. cümlesi "Arkadaşlarımla iletişim sıkıntısı çekiyorum" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.134), önermesine öğrencilerin %22.2'si kesinlikle katılmıyorum, %39.6'sı katılmıyorum ve %15.9'u kararsızım diye görüş bildirmiştir. Buradan öğrencilerin çoğunluğunun iletişim sıkıntısı yaşamadığı anlaşılmalıdır.

Anketin 19. cümlesi "Arkadaşlarımla beni dışladığını düşünüyorum" (Gülüm ve Akçalı, 2017, s.134), önermesine öğrencilerin %21.9'u kesinlikle katılmıyorum, %41.6'sı katılmıyorum ve %15.7'si kararsız olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Buradan öğrencilerin çoğunluğunun birbiriyle iyi anlaşmış, kaynaştığı sonucuna varılmaktadır.

Anketin 20. cümlesi, Okulda Türkiyeli çocuklarla arkadaşlık yapıyorum, önermesine öğrencilerin %32.5'i katılıyorum, %14.4'ü kesinlikle katılıyorum ve %17.2'si kararsız olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Buradan öğrencilerin yaklaşık olarak yarısının Türkiyeli öğrencilerle uyum içinde olduğu anlaşılmalıdır.

Anketin 21. cümlesi, Okulda yalnız Suriyeli çocuklarla arkadaşlık yapıyorum, önermesine öğrencilerin %27.6'sı katılmıyorum, %29,5 i katılıyorum ve %15.9'u kesinlikle katılıyorum yönünde görüş bildirmiştir. Buradan da mülteci öğrencilerin birbiri ile arkadaşlık konusunda ortalama olarak sorun yaşamadığı söylenebilir.

Anketin 22. cümlesi, Türkiye, Suriye de yaşadığım bölgeye benzediği için buraya uyum sağlamakta zorlanmadım, önermesine öğrencilerin %15.6'sı kesinlikle katılıyorum, %24'ü katılıyorum ve %25.8'i kararsız olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Yaşam şartlarının benzerliğinin uyum konusunda ortalama olarak kolaylık sağladığı sonucuna varabiliriz.

Anketin 23. Cümlesi, göçmen olduğum için okulda kendimi yalnız hissediyorum, önermesine öğrencilerin %38.7'si katılmıyorum, %18.5'i kesinlikle katılmıyorum ve %17.7'si kararsız olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Buradan öğrencilerin %50'den fazlasının birbiriyle kaynaşmış yalnızlık hissetmediğini söyleyebiliriz.

Anketin 24.cümlesi, okula ailemin isteği ile geliyorum, önermesine öğrencilerin %31.3'ü

katılmıyorum, %34.4'ü kesinlikle katılmıyorum ve %11.9'u kararsız olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Buradan öğrencilerin işin bilincinde olup okuma konusunda bireysel olarak olumlu kararlar verdiğini söyleyebiliriz.

Anketin 25. cümlesi, okula kendi isteğim ile geliyorum, önermesine öğrencilerin %28.5'i katılıyorum, %48.5'i kesinlikle katılıyorum ve %8.8'i kararsız olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Okula devam konusunda yüksek bir oranla kendi istekleri ile geldiklerini söyleyebiliriz.

Anketin 26. cümlesi, okulda vakit geçirmekten hoşlanıyorum, önermesine öğrencilerin %28.8'i katılıyorum, %29'u kesinlikle katılıyorum ve %19.4'ü kararsız olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Ortalama olarak öğrencilerin yarıdan fazlasının okulda vakit geçirmekten hoşlandığını söyleyebiliriz.

Anketin 27. cümlesi, ders bitince okulda biraz daha kalmak istiyorum, önermesine öğrencilerin %28'i katılmıyorum, %21,7'si kesinlikle katılmıyorum ve %18.9'u kararsız olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Öğrencilerin geneli kamplarda kaldıkları için ders bitince direk evlerine gitmektedir. Bu durumun da etkisiyle dersten sonra okulda kalma isteği genel olarak görülmemektedir.

Tartışma

Mülteci öğrencilerden 604 öğrenci, eğitim hayatına uyum konusunda yapılan ankete gönüllü olarak katılmıştır. Daha önce yapılan anket çalışmalarına göre katılım oldukça fazladır. Katılımın fazla olması eğitim hayatına uyum konusundaki ortak problemlerin tespit edilmesi aşamasında kolaylık sağlamıştır.

Yeni ve yabancı bir yere uyum sağlamak oldukça zordur ve uyum sorunlarının başında da dil problemi gelir. Ancak zamanla dil problemi çözüldüğünde uyum sorunu da bir nebze olsun çözüme kavuşacaktır. Buda kalınan süreyle ve verilen dil kurslarıyla doğru orantılı bir şekilde artmaktadır. Yapılan anket çalışmasına göre, mülteci çocukların Türkiye de kaldıkları sürenin artmasının, eğitim hayatına uyum konusuna önemli ölçüde katkısı olmuştur. Kaldıkları süre arttıkça topluma ve okula uyum kolaylaşmıştır.

Mülteci öğrencilerin derslerine giren öğretmenlerle yapılan görüşmede, mülteci öğrenciler ile Türkiyeli öğrencilerin aynı ortamda eğitim almaları, eğitim hayatına uyumu hızlandırmış, ancak, Türkçe'yi tam anlamıyla konuşamayan ve anlamakta güçlük çeken mülteci öğrencilerin dersin işleyişini yavaşlattığını ve diğer öğrencilerin başarısını etkilediğini belirtmişlerdir. Bu öğrenciler genellikle Türkiye'ye sonradan gelen ailelerin çocukları olup, Türkçe konuşmakta problem yaşamaktadırlar. Bu problem, eğitim hayatına uyumu etkilediği için hızlı bir şekilde çözüme kavuşmalıdır. Sonradan gelen ailelerin çocuklarının okula uyumu için neler yapılabileceği tartışılmalıdır.

Kompozisyon yazımında, mülteci öğrencilerin kendilerini ifade etmekte güçlük çektiği görülmektedir. Bazı öğrenciler konuşulanı anlamakta ancak herhangi bir konuda kompozisyon yazmakta güçlük çekmektedir. Bu durum derslerindeki başarıyı ve uyumu etkilemektedir. Konuşma dilinin yanında yazı dilinin geliştirilmesi aşamasında neler yapılabileceği tartışılmalıdır.

Sonuç ve Öneriler

Mülteciler sığınma sonrası yaşam şartlarına uyum, başka bir dilde eğitim, ayrımcılık ve dışlanma gibi birçok problemle karşı karşıya kalmışlardır. Bu süreçte mülteci çocukların yaşamış olduğu olumsuz yaşam şartlarını hafifletmek ve bu süreci olumlu bir şekilde yürütebilmek için, mülteci çocukların eğitim hayatına uyum konusunda neler yapılmalıdır konuları ayrıntılı bir şekilde tartışılmalıdır. Mültecilerin yaşama tutunabilmeleri için önce onların temel hayati ihtiyaçları olan güvenlik, beslenme, barınma ve sağlık ihtiyaçları karşılanmalıdır. Bu sorunlar çözüme kavuştuktan sonra ise hayatın devamı için eğitim, sosyalleşme ve uyum gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Mülteci çocukların, okullarda ilk karşılaştıkları sorun dil sorunu olmuştur. Mülteci çocuklara, eğitime başlamadan önce gerekli rehabilitasyon hizmeti sağlanmalı, dil problemi çözülmelidir. Türkiye'ye yeni gelenlerde bu sorun devam etmektedir. Türkçeyi bilenlerin büyük bir çoğunluğu birbiriyle iletişim kurma konusunda başarılı olsada, akademik anlamda kompozisyon yazmakta güçlük çekmektedir. Herhangi bir konuda kendilerini istediği gibi ifade edememektedirler. Bu da

derslerindeki başarıyı etkilemektedir. Mümkünse dil öğrenme aşamasında yaşanan güçlükleri gidermek anlamında, kendi dilinde eğitim veren öğretmenler tarafından dersler işlenmelidir. Ayrıca bu sorunu giderebilmek için Türkçe kurslara ağırlık verilmelidir. Mülteci çocuklar, yaşadığı travmalara, fakirliğe, şiddet ve dil problemi gibi sebeplere rağmen kurtuluşu okulda görmekte ve okulda mutlu olmaktadır. Bu tablo çerçevesinde okullu olamayan mülteci çocuklar belirlenip, eğitim hayatına dahil edilmelidir.

Kaynakça

- Akyüz, E. (2010). *Çocuk hukuku: çocukların hakları ve korunması*. (8. Baskı). Pegem Yayıncılık.
- Apak, H. (2014). Suriyeli göçmenlerin kente uyumları: Mardin örneği. *Mukaddime*, 5(2), 53-70. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/184154> adresinden 14.07.2021 tarihinde alınmıştır.
- Beter, Ö. (2006). *Sınırlar ötesi umutlar: mülteci çocuklar*. (1. Baskı). Sabev Yayınları.
- Emin, M. N. (2016). *Türkiye' deki Suriyeli çocukların eğitimi: temel eğitim politikaları*. İstanbul. SETA Vakfı. 153. 7-24. http://file.setav.org/Files/Pdf/20160309195808_turkiyedeki-suriyeli-cocuklarin-egitimi-pdf.pdf adresinden 20.05.2021 tarihinde alınmıştır.
- Erdoğan, M.M. (2015). *Türkiye' deki Suriyeliler: toplumsal kabul ve uyum*. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Yayınları. 1. 1-49. <https://mmuraterdogan.files.wordpress.com/2014/12/hugo-rapor-tc3bcrkiyedeki-suriyeliler-toplumsal-kabul-ve-uyum-kasc4b1m-2014-04122014-tr1.pdf> adresinden 14.07.2021 tarihinde alınmıştır.
- Ertaş H. ve Kırac, F., Ç. (2017). Türkiye'de Suriyeli göçmenlere yönelik yapılan eğitim çalışmaları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 13, 99-110. <http://sosyoteknik.selcuk.edu.tr/sustad/article/view/109> adresinden 14.07.2021 tarihinde alınmıştır.
- Gök, F. A. ve Gökçearsan, Ç. E. (2017). Position of the Syrian refugee children in printed media. *Border Crossing*, 7(2). 231-248. <https://journals.tplondon.com/bc/article/view/463> adresinden 03.09.2021 tarihinde alınmıştır.
- Gülüm, K.ve Akçalı, H. (2017). Balıkesir'deki mülteci çocukların eğitim sorunları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Afro-Avrasya Özel Sayısı*, 1(1), 127-136. <http://www.yyusbedergisi.com/dergi/balikesirdeki-multeci-cocuklarin-egitim-sorunlari20171023015003.pdf> adresinden 22.05.2021 tarihinde alınmıştır.
- Güzel, S. (2013). Göçmen çocuklar ve Denizli'de yaşam koşulları. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar Elektronik Dergisi*. 1-36. http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/Serkan-guzel12_20ocak2013.pdf adresinden 14.07.2021 tarihinde alınmıştır.
- Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis Örneği. *Göç Dergisi*. Mayıs. 3(1). 29 - 63. https://www.researchgate.net/publication/314005961_Suriyeli_siginmaci_cocuk_isciler_ve_sorunlari_Kilis_ornegi adresinden 22.05.2021 tarihinde alınmıştır.
- Bilim Eğitim Kültür Araştırmaları Merkezi [BEKAM]. (2015). Suriyeli misafirlere yönelik sosyal uyum ve eğitim müfredatları çalışmaları raporu. <http://bulbulzade.org/indirilebilir/bekam-mufredat-raporu.pdf> adresinden 03.09.2021 tarihinde alınmıştır.
- Koyuncu, A. (2014). *Kentin Yeni Misafirleri Suriyeliler*. Konya. (1. Baskı). Çizgi Kitabevi Yayınları.
- McBrien, J.L. (2005). Educational Needs and Barriers for Refugee Students in the United States: A Review of the Literature. *Review of Educational Research*. 75(3). 329-364.

<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.459.5997&rep=rep1&type=pdf> adresinden 20.08.2021 tarihinde alınmıştır.

- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı. (2015). Effects of the Syrian refugees on Turkey. Ankara. (Rapor no. 195). <https://www.files.ethz.ch/isn/187409/09012015103629.pdf> adresinden 20.08.2021 tarihinde alınmıştır.
- Sandal, E.K., Hançerkıran, M. ve Tıraş, M. (2016). Türkiye'deki Suriyeli mülteciler ve Gaziantep ilindeki yansımaları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 15(2).461-483. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223095> adresinden 20.05.2021 tarihinde alınmıştır.
- Seydi, A. R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli sığınmacıların eğitim sorununun çözümüne yönelik izlediği politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi. Sosyal Bilimler Dergisi*. 31, 267-305. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117752> adresinden 20.05.2021 tarihinde alınmıştır.
- Türk, F., Kaçmaz, T., Türnüklü, A. ve Tercan, M. (2018). Okul psikolojik danışmanlarının penceresinden Türk ve Suriyeli ilkokul öğrencilerinin gruplararası empati deneyimlerinin incelenmesi, *İlköğretim Online*, 17(2), 786-811. <https://ilkogretim-online.org.tr/doi/10.17051/ilkonline.2018.419304> adresinden 14.07.2021 tarihinde alınmıştır.
- Uğurlu, Z. (2018). Suriyeli sığınmacı öğrencilerin okula uyum sorunlarının çözülmesi ve desteklenmesinde öğretmen etkisi. A. Solak (Ed.), *Şiddet ve Sosyal Travmalar*. (1. Baskı, s.178-242) içinde. Hegem Yayınları.
- Yıldız, F. (2018). *Suriyeli sığınmacı çocukların eğitim sorunları ve entegrasyon süreçleri: Mersin örneği*. [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE TÜRKİYE'DE TARIMSAL MAKİNE VE EKİPMANLARIN MODERNİZASYONU 1948-1960

Modernization of Agricultural Machinery and Equipment in Turkey in The Historical Process 1948-1960

Doç. Dr. İbrahim İNCİ

Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Manisa, Türkiye. ibrhminci@hotmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
04.01.2022

Kabul/Accepted:
09.02.2022

Sayfa/ Page:
130-142

[mecmua.1053372](https://doi.org/10.15013/mecmua.1053372)

Öz

Türkiye’de incelediğimiz dönemde tarımın modern makine ve aletlerle donatılması politikası siyasi otoriteler tarafından büyük bir kararlılıkla sürdürülmüştür. Bunun sonucu özellikle 1950’den itibaren ülke tarımında hızlı bir makineleşme sürecine girilmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında gıda maddeleri, özellikle de hububat kıtlığı yaşandığı için tarımsal üretimi artırmak yaşamsal bir öneme sahipti. Bu dönemde ekilemeyen toprakların tarıma açılabilmesi ve tarımda üretimi artırmak ülkedeki mevcut organik güçlerle mümkün olmadığından hükümetler makineleşmeyi bir zorunluluk olarak görmüşlerdir.

Tarımda mekanizasyon ve ileri teknoloji kullanılması ise üretimdeki verimliliği, diğer bir deyişle üretim girdileri başına çıktılarının daha fazla olmasını sağlamakla birlikte, ürün kalitesini de iyileştirmektedir. Bu nedenle makineleşme sayesinde tarımsal üretim arştı sağlayarak nüfusumuzu besleyebilmek, diğer sektörlerle kaynak sağlayabilmek, ulusal gelirimizi artırmak ve döviz geliri sağlamak, her zaman olduğu gibi incelediğimiz dönem için de, Türkiye’nin öncelikli hedeflerinden biriydi.

Çalışmamızda Türkiye tarımında mekanizasyonun 1948’den itibaren başlatılma nedenleri, makineleşmenin seyri ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Ele aldığımız dönem öncesi ülkemiz tarımında makineleşme konusu hakkında da bilgi sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Tarım, Makineleşme, Çiftçi, Traktör.

Abstract

During the period we studied in Turkey, the policy of equipping agriculture with modern machines and tools was maintained with great determination by the political authorities. As a result, a rapid process of mechanization was introduced in the country's agriculture, especially since 1950. Increasing agricultural production was vital as the years of World War II saw shortages of foodstuffs, especially cereals. During this period, governments saw mechanization as a necessity, as it was not possible to open up cropland lands to agriculture and increase production in agriculture with the existing organic forces in the country.

The use of mechanization and advanced technology in agriculture ensures productivity in production, in other words, greater output per production input, but also improves product quality. Feeding the population by providing an increase in agricultural production thanks to mechanization, increasing national income and providing foreign exchange income was one of the priority goals of Turkey for the period we are studying, as always.

In our study, the reasons for the initiation of mechanization in Turkish agriculture since 1948, the course of mechanization and its consequences were emphasized. Before the period we discussed, information about the subject of mechanization in our country's agriculture was also presented.

Keywords: Turkey, Agriculture, Mechanization, Farmer, Tractor

Atıf/Citation: İnci, İ. (2022). Tarihsel süreç içinde Türkiye’de tarımsal makine ve ekipmanların modernizasyonu 1948-1960. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 130-142

Sorumlu Yazar/Corresponding: Doç. Dr. İbrahim İNCİ

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

Günümüz dünyasında, her ekonomik faaliyette makine kapitalinin kapsadığı yer giderek önem kazanmakta ve hatta en önemli yeri almaktadır. Tarımsal faaliyetlerin de bu eğilimin dışında kalması düşünülemezdi. Genel olarak makineleşmeden anlaşılan, tarımsal işletmelerde veya çiftçinin evinde insan ve hayvan enerjisinin yerini makine enerjisinin yani mekanik enerjinin almasıdır. Tarımın makineleşmesinin sembolü traktördür. 1930'lu yıllardan itibaren traktör sayısında dünya çapında büyük bir artış olmuştur. Bu yıllarda her iş için lâstik tekerlekli traktörler geniş ölçüde yaygınlaşmıştır. 1930 ve 1953 yılları arasında dünyadaki traktör adedi beş kat artmıştır (Anker, 1956, s. 21).

Traktör toprak işleme, tarlayı hazırlama ve ekme işlemlerini hızlı ve daha iyi şekilde yaptığı gibi diğer bakım işlemlerini ve hasat ve harman işlerini yapmakta kullanılmaktadır. Her iki dünya savaşının neden olduğu emek kıtlığı makineleşmenin tarımda yerleşmesine ve aynı zamanda var olan makinelerin geliştirilmesine ve yeni makinelerin icadına olanak sağlamıştır. Tarımsal üretimde makine kullanarak toplam ürünü artırmak amacı güdülmektedir. Makinelerin kullanılması tarımsal işçilerin saat veya gün başına aldıkları ürünü arttırmakta, yani tarımda işin verimliliğini yükseltmektedir. Diğer yandan makineler işin daha mükemmel ve zamanında yapılmasını sağlayarak verim artışına katkı sağlamaktadır. Tarımda makinelerin kullanımı büyük ölçüde işçi tasarrufu sağladığından tarım dışı sektörlerin emek ihtiyacının karşılanmasına yardımcı olur. Tarımın makineleşmesi çoğu zaman üretim masraflarını azaltmak, tarımsal üretim ve iş hacmini genişletmek imkânı yaratmaktadır. Makineleşmenin sağladığı bu avantajlar, özellikle maliyetin düşürülebilmesi tarımda makinelerin kullanılması için önemli bir teşvik edici öğedir (Aktan, 1954, s. 17). Makinelerin tarım için vazgeçilemez nitelikte oluşu incelediğimiz dönemde dünya ölçeğinde tarımın modern makine ve ekipmanlarla donatılmasını teşvik etmiştir. Birçok ülke yabancı kaynaklardan elde ettikleri kredilerin önemli bir bölümünü tarım makineleri satın alımına tahsis etmişlerdir (Anker, 1956, s. 27; Ulus, 2.7.1949).

Ancak, tarımda makineleşme belirli bir işletme büyüklüğünü gerektirmektedir. Küçük işletmeler için birçok tarım makinesi ekonomik olmaktan uzaktır. Çünkü bu alanda daha gelişmiş ve daha karmaşık makinelere başvurma mecburiyeti ortaya çıkarken, bu pahalı makinelerin yıpranma payının karşılanması güçleşmektedir (Dinler, 1996, s. 173). Bu nedenle Tarım Bakanları Cavit Oral ve Nedim Ökmen'in farklı zamanlarda yaptıkları açıklamalardan anlaşıldığına göre ele alınan dönemde Türkiye'de pahalı tarım makineleri yalnızca büyük ve orta büyüklükteki işletmelere tahsis edilmiştir (Vatan, 1949, Mayıs 5; Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), 28.2.1952, s. 1134).

Ele alınan dönemde, tüm ülkelerin tarım sektöründe makineleşmenin hızlı bir şekilde geliştiği görülmüştür. Tarımda kullanılan mekanik ve organik güçler, çekim gücü birimiyle ifade edilerek, birbiriyle karşılaştırıldığında, 1940 yılına doğru ABD tarımında traktörden yararlanarak sağlanan gücün, çeki hayvanlarından yararlanarak sağlanan gücü aşmaya başladığı tespit edilmiştir. Bu gelişme düzeyine İngiltere'de 1948, Batı Almanya'da 1953, Fransa'da 1957 ve Sovyet Rusya'da 1965 yılında erişilmiştir. Türkiye'de ise bu gelişmişlik düzeyine 1970'lerin sonlarında ulaşılmıştır (Tekelioğlu, 1983, s. 103).

Tarımda makineleşmenin yaygınlaşması traktörle birlikte olmuştur. Bu alanda yolu Amerikalılara açmıştır. İlk traktör 1905 yılında piyasaya çıkmıştır. Avrupa'da ise güçlü traktörlerin tarıma girmesi oldukça güç olmuş ve ancak büyük işletmelerde kullanılmıştır. ABD'de 1935 yılında 1 milyon traktör varken, bu rakam 1955 yılında 5 milyona, Rusya'da 1939 yılında hiç traktör yokken, 1964'de 1,5 milyona, Fransa'da 1939'da 300 bin traktör varken, bu rakam 1960'da 650 bine, 1964 yılında da 950 bine yükselmiştir (Dinler, 1996, s. 174-175). Türkiye'de ise, Fransa'nın 1939 yılında ulaştığı traktör sayısına ancak 1977 yılında erişilebilmiştir (Tekelioğlu, 1983, s. 102). Türk tarımında makineleşme gerçek anlamıyla 1950'den itibaren başlamıştır (Türkiye Tarımında Gelişme Eğilimi, 1968, s. 27). Gerçi bu tarihe kadar gerek Osmanlıların son dönemlerinde ve gerekse Cumhuriyetin ilk yıllarında makineleşme konusunda bir takım çabalar sarf edilmiştir. Ancak, bu girişimler bazı bölgeler dışında pek başarılı olmamıştır (Çanak, 2017, s. 501). Bu çalışmada, 1950-1960 döneminde tarımda makineleşme konusunu incelemeye başlamazdan önce, Türkiye'de makineleşmenin tarihi gelişimi hakkında bilgi verilecektir.

1.1948 YILINA KADAR TÜRKİYE TARIMINDA MAKİNELEŞME

Türkiye’de öküz ve sabanla yapılan tarımdan, modern ziraat alet ve makineleriyle yapılan tarıma geçişin ilk izleri 1875’lere kadar gitmektedir. Edirne ve Aydın vilayetlerinde Müslüman olmayan Osmanlılara ait büyük çiftliklerde Fransızların Bajak ve Braban tipi pullukları kullanılmaya başlanmıştı. Ayrıca, Balıkesir ve Adana’ya gelen Tatar ve Çerkez göçmenleri atla çekilen pulluk kullanımını beraberlerinde bu yörelere getirmişlerdi. Hafif demir pulluklar 1902’de İzmir ve 1908 yılında Akşehir’de üretilmeye başlanmıştı (Tekeli ve İlkin, 1988, s. 82). Pulluğun girdiği bu yıllarda saban olduğu gibi kalmamış, muhtemelen pulluğun kullanıma girişinin etkisiyle değişikliğe uğramış ve gelişmiştir (Gökgöl, 1935, s. 216).

Lokomobillerle çekilen buharlı pulluklar ilk kez 1885 yılında Adana ve Silifke’de kullanıma girmiştir. I. Dünya Savaşının başladığı yıllarda Türkiye’nin sınırları içinde 35 tek 25 çift buharlı pulluk bulunmaktaydı (Faik, Ağustos 1934, s. 241). Türkiye’de ilk orak makinesi Silivri ve Çorlu arasındaki çiftliklerde kullanılmıştır. Aydın, Trakya, Bursa, Balıkesir, Konya ve Adana’da bulunan orak makinelerinin sayısı I. Dünya Savaşı arifesinde 11000’e ulaşmıştı (Faik, Eylül 1934, s. 268). Harman makineleri olan batöz, ülkeye ilk olarak Trakya’daki bir Türk çiftçisi tarafından 1879’da getirilmişti. 1914’de gelindiğinde Türkiye sınırları içinde batöz sayısı 367’ye çıkmıştır. Bunların daha çok Trakya, Ege ve Adana’da yoğunlaştığı anlaşılmaktadır (Tekeli ve İlkin, 1988, s. 83). Ancak, uzun yıllar devam eden I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinde henüz yaygınlaşamayan makineleşme hareketinin durakladığı hatta gerilediği söylenebilir. 1920’lerde Türk köylüsünün %20’si üretim araçlarından yoksun bulunmaktaydı. Bu tarihte üretim araçlarına sahip olan aileler için dahi aile başına ancak bir karasaban düşmekteydi. Kısaca, Milli Mücadele yıllarında Türk tarımı geri bir teknik temele dayanmaktaydı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında makineleşmeyi teşvik politikasında üç önemli uygulama göze çarpmaktadır. Bunlar; büyük çiftçiler ile makine kullanan yardımcıların askerlikten muaf tutulması, makinelerde kullanılan akaryakıt ve kimyasal girdilere gümrük muafiyeti uygulanması ve devlet malı traktörlerinin büyük çiftçilere elverişli şartlarla kiralanmasıydı (Silier, 1981, s. 18-19). Bu dönemde bir yandan devlet, numune çiftlikleri, tarım okulları ve istasyonlarında yeni alet ve makineler kullanarak örnek olmaya çalışırken diğer yandan bu makineleri satın almak ve kullanmak isteyen çiftçilere yukarıda belirtildiği türden gümrük muafiyetleri ve bazı kolaylıklar sağlamıştır. Ziraat Vekâleti aracılığı ile ithal edilen makineler, Ziraat Bankası kredileriyle çiftçiye taksitle satılmıştır. İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt’un da ifade ettiği gibi memlekette birçok çiftçi toprağı olduğu halde sermaye malına, yani toprağını sürececek hayvana veya traktöre, pulluk ve diğer tarımsal ekipmanlara, sahip olmadığı için gerekli tarımsal faaliyetleri yürütememekteydi (TBMM ZC, 30.12.1922, s. 110). Ülke tarımının gelişmesi için öncelikle çiftçinin bu sermaye malı ihtiyacının karşılanması gerekmektedir. Türkiye’ye daha çok sayıda traktör ve ziraat aletin ithal edilebilmesi için bir Amerikan firması olan Chester grubu ile bir anlaşma yapılmış, Alet ve Edevat-ı Ziraiye Şirketi kurulması kararlaştırılmıştır. Ancak bu anlaşma yürürlüğe girmemiştir (Bilmez, 2000, s. 265-266). 1926 yılında çıkan 752 sayılı yasayla, traktör, motorlu pulluk, biçer-döver, kamyon ve kamyonet sahiplerine tarımda harcadıkları akaryakıt için “mevadd-ı müşteile rüsumu tazminatı” ödenmesi kabul edilmiştir. Bu kanun gereğince tarımsal faaliyetlerde harcanan akaryakıttan alınan vergi iade edilmiştir. 1927 yılında Ziraat Vekâleti Bütçesi ancak 3 milyon 722 bin lira iken, makine kullanan çiftçiye devlet 1926-1930 devresinde 6,5 milyon lira tazminat ödemiştir. Öte yandan, Devlet tarımda makineleşmeyi teşvik amacıyla, makineyi kullanacak ve tamir edecek personeli yetiştirmek için tarım ve makinist okulları açmıştır (Aktan, 1954, s. 37; Avcıoğlu, 1969, s. 229). Yine makineleşmeyi yaygınlaştırmak için, Cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra Ziraat Bankası 70 traktör almış ve bunların 40 tanesini çiftçilere dağıtmış; 30 adedini de banka kendisi işletmeye koymuştur. 1923-1924 yıllarında 486’sı devlet malı olmak üzere 501 traktörün bulunduğu belirtilmektedir (Silier, 1981, s. 20). 1927 Ziraat Sayımına göre ise, Türkiye’de bulunan bütün tarım makineleri 15 711 olarak tespit edilmiştir. Bu tarım makinesi tanımı içine traktör, çayır makinesi, tırmık, mibzer, biçer-bağlar, harman makinesi ve triyörler girmektedir (1927 Tarım Sayımı, 1970, s. 101). Bu dönem aynı zamanda tarım ürünleri fiyatlarının nispeten elverişli olduğu yıllardır. Tütün, fındık, yapağı gibi ürünlerin ihraç fiyatlarında %100’ün üstünde, pamukta %50 civarında bir artış olmuştur. Fiyatlarda görülen bu artış, tarımda makineleşmeyi teşvik eden önemli bir unsurdur (Aktan, 1954, s. 37; Avcıoğlu, 1969, s. 229). Tarımda makineleşmenin dönüm noktası 1929 yılı sonunda yoğunlaşan Dünya

Ekonomik Bunalımı olmuştur. Bunalım yılları içinde tarımsal ürün fiyatlarının hızla düşmesi, petrol yakan traktörlerle tarım yapılmasını ekonomik olmaktan çıkarmıştı. Genellikle büyük çiftçi olan traktör sahipleri, ucuza sağladıkları benzini piyasaya intikal ettirmeyi, tarımda kullanmaktan daha karlı bulmaktaydılar. Bu yüzden hükümet, yeni önlemler almak zorunda kalmıştır. Hükümet, 10 Haziran 1930’da TBMM’den geçen “Ziraat Makinelerinde Kullanılan Mevadd-ı Müştaiile Hakkındaki 752 ve 1527 Sayılı Kanunlara Müzeyyel Kanun” ile tarım makinelerinde kullanılan petrol ve benzin üzerindeki muafiyeti kaldırmıştır. Yasa, petrol ile çalışan traktör kullananların, artık bunları kullanmayacakları için, traktörlerinin tazmin edileceğini de hükme bağlamıştı. Bu durumdaki traktör sayısı 1 844 idi. Hükümet 1930 tarihinden itibaren traktör sahiplerini at kullanmaya teşvik edici tedbirler almaya başlamıştır (Resmi Gazete, sayı: 1524, s. 9118; Tekeli ve İlkin, s. 1988: 84). 1930 tarihinden sonra ülkedeki makineler, daha çok traktörler, bir tarafa atılmış ve ülkenin birçok yöresinde “makine maşatlığı” (mezarlığı) ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet döneminde 1923-1930 yılları arasında yaşanan birinci makineleşme hareketi denilen bu tarımda makineleşme çabası böylece son bulmuştur (Hatipoğlu, 1939, s. 88-90; Dinler, 1996, s. 190). 1930 yılından itibaren tarımda at gücünden yararlanmanın teşvik görmesi nedeniyle 1927’de 491 271 olan at sayısı, 1934 yılında 738.000’e, 1937’de ise 1.057.000’e çıkmıştır. Çiftçinin traktör ve öküz yerine atı ikame etmesinde devletin bu konuda uyguladığı politikanın büyük etkisi olmuştur. Atın bir çift hayvanı olarak öküzden daha avantajlı olduğu çiftçiye anlatılmaya çalışılmıştır. At öküzle nispetle daha hızlı iş görmektedir. Çiftçi, öküzle iki günde sürdüğü araziye at ile bir günde sürebilmektedir. Bu yüzden ekim ve hasat dönemlerinde ürünün daha az zarar görmesi ve atıl toprakların üretime sokulabilmesi için atın tercihi rasyonel bir seçimdi. Bu tercih Atatürk’ün demeçlerinde de “Herhalde en küçük bir çiftçi ailesi bir çift hayvana sahip kılınmalıdır, bunda ideal olan öküz değil, beygir (at) olmalıdır” diye yer almaktadır (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I, 1945, s. 379; Tekeli ve İlkin, 1988, s. 86). Yalnızca 1930’lu yıllar için değil, 1950’den sonra da küçük çiftçi için atın tavsiye edildiği ve köylünün atla çekilen alet ve vasıtalarla donatılmaya çalışıldığı görülmektedir (TBMM ZC, 28.2.1952, s. 1134). Büyük ekonomik krizin ortadan kalkması ve tarımsal ürün fiyatlarının yükselmesi ve tarımsal üretimin artırılması çabaları tarımda makineleşmeyi yeniden gündeme getirmiştir. Ne var ki, 1923-1930 döneminde bir defa olumsuz deneyim geçiren Türk çiftçisi makine alımında oldukça çekingen davranmıştır. Büyük çiftlik sahipleri traktör alabilecek güce sahip olmalarına rağmen 1930’ların başındaki durumla karşılaşmaktan korkmuşlar, traktör almak istememişlerdir. Çiftçiye tarımda makineleşmenin üretim ve gelir artışı sağlayacağına gösterilmesi lazımdı. Bunun için Devletin tarımda makineleşme konusunda öncülük yapması gerekmiştir. Tarımda makineleşme konusunda çiftçiye örnek olmak için, Devlet tarafından Zirai Kombinalar kurulmuştur (Dinler, 1996, s. 190; Mağden, 1949, s. 8). 1937 tarihinde 3130 sayılı yasayla Ziraat Vekâletine bağlı olarak faaliyete başlayan Zirai Kombinalar İdaresine makine ve aletler ile hayvan satın almak, bitki ve hayvan hastalıklarıyla mücadele etmek, köy kalkınması ile ilgili tüm işleri yapmak yetkileri verilmiştir. Kombinaların faaliyetleriyle amaçlanan, zirai makine ve araç grupları oluşturarak köylülerin tarlalarını sürüp işlemek ve onları bu yolla teknik tarıma özendirmek, zamanla bu makineleri onların satın almasını sağlamaktır. II. Dünya Savaşı öncesi 300 kadar zirai makine getirilerek uygulamaya geçilmiştir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), No: 30 18 1 Yer: 73-28-18; Tekeli ve İlkin, 1988, s. 87; Gök ve Kılınççeker, 2020, s. 631). Başlangıçta çiftçilere oldukça yardımcı olan Kombinalar, daha sonra yozlaşmış ve nüfuzlu kişiler çok ucuz fiyatlara bu kuruma ait makinelere tarlalarını sürdürmeye başlamışlardır (Dündar, 1949).

1.1.1948-1960 Döneminde Tarımda Makineleşme Çabaları

Türkiye’de çok partili hayata geçiş, hükümetlerin geniş oy potansiyeline sahip tarım sektörüne yönelik politikalar yürütmeye başlamalarına sebep olmuştur. Bir yandan Marshall Planı, öte yandan siyasi partilerin kırsal kesimi memnun etmeye dönük politikaları zirai makineleşmeyi teşvik eden bir dönemi başlatmıştır. Bu siyasi nedenlerin yanında tarımda makineleşmenin önemli ekonomik nedenleri de vardı. 1950 yılına kadar Türkiye tarımında emek ve sermaye kıt faktör olmayı sürdürmüştür. Bu nedenle ülke topraklarının çok büyük bir kısmı atıl halde bulunmaktaydı (Vatan, 1949, Nisan 24). Tarım Bakanı Cavit Oral’ın açıklamalarına göre tarım makineleri, özellikle traktör, hem çift hayvanlarının hem de emeğin kıt olduğu bu tarihlerde ülkede tarım yapmaya müsait arazilerin ekime açılmasına imkân sağlayacak tek alternatif olarak görülmekteydi. Türk tarımının makineleşmesi için yurt dışından sağlanacak kredi ve yardımlara büyük önem verilmiştir (Vatan, 1949, Mayıs 5). İkinci Dünya Savaşı sonunda Avrupa ülkeleri ekonomik zorluklarını halletmek için Amerika’dan yardım

isteğinde bulunmuşlardır. ABD ise Avrupalılar tarafından bir ekonomik işbirliği teşkilatının kurulması istenmiş, bu suretle kendileri tarafından yapılacak yardımların daha verimli olacağı belirtilmiştir. Bunun üzerine 16 Avrupa ülkesi bir araya gelerek 16 Nisan 1948 tarihinde Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nı kurmuşlardır. Türkiye de Amerikan yardımından yararlanmak için bu teşkilata 1948 yılında katılmıştır. Bu kuruluşun görevi, kuruluşa katılan ülkelerin iktisadi kalkınmalarını sağlayacak kararlar almak, yaptıkları programları tetkik etmek ve tavsiyelerde bulunmak, bunlar arasında koordinasyonu temin etmektir. Amerikan Kongresi'nin kabul ettiği bir kanuna göre de, Amerikan yardımı alabilmek için kuruluşa katılmak ve daha sonra ABD ile bir iktisadi işbirliği anlaşması yapmak gerekiyordu. Türkiye de Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na girdikten sonra 4 Temmuz 1948 tarihinde bu anlaşmayı imzalamış ve 8 Temmuzda da T.B.M.M., ABD ile Türkiye arasındaki İktisadi İşbirliği Anlaşması'nı onaylamıştır (Resmi Gazete, Sayı: 6956, s. 14398-14402). 1948 sonbaharında da yardım programına nezaret için bir Amerikan heyeti Türkiye'ye gelmiştir. Marshall Planı'nın yürürlüğe girdiği 1948 yılında Birleşmiş Milletler Dış Münasebetler Komitesi'nin yayınlamış olduğu bir raporda Avrupa Kalkınma Programı'na dâhil bulunan ülkelerin bu kalkınmada Amerikan yardımlarına olan ihtiyaç dereceleri incelenmiştir. Bu raporda savaşa geç katılan Türkiye'nin üretici kaynaklarının tahripten kurtulduğu, savaşan ülkelere büyük miktarda maden ve ham maddelerini elverişli fiyatlarla satabilecek duruma geldiği, fakat normal ithal taleplerini gerçekleştirmekte başarıya ulaşamadığı belirtilmiş ve Türkiye'nin Avrupa kalkınmasında özellikle tarım üreticisi olarak olumlu yönde yarar sağlayacağı ifade edilmiştir (Güldamla, 1967, s. 19). Türkiye'ye Marshall Planı kapsamında yapılan yardımların tutarı 178,6 milyon dolar idi. Bu kredilerden tarım sektörüne kullandırılan kredi miktarı 46.123.000 dolar olmuştur. Marshall Yardım Planı çerçevesinde Ziraat Bankası aracılığıyla tarım sektörüne kullandırılan krediler daha çok ülke ziraatının makineli tarıma geçmesi amacına yönelik olarak kullandırılmıştır (BCA, No: 30-1, Yer: 125-801-5; BCA, No: 30-1, Yer: 80-507-5; Marshall Planı ve Türkiye'deki Tatbikatı Hakkında Muhtıra, 1951, s. 16-18).

Türkiye'de bu dönemde üretimin artırılması ekilen toprakların genişletilmesi ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu II. Dünya Savaşı yıllarında görülen tahıl kıtlığının tekrar yaşanmaması için de büyük önem taşımaktaydı (Kılınççeker-Gök, 2021, s. 79). Tarımsal gelişme başta traktör olmak üzere modern tarım aletleriyle çiftçinin donatılmasına bağlıydı. Şayet köylü traktör ve gerekli ekipmana sahip olursa, üretimin artmaması için herhangi bir sebep yoktu. Bu görüş, 1948 yılından itibaren bütün hükümetlerde hâkim olan görüştü. Çünkü o tarihe kadar ülkede zirai üretimdeki artış ekim alanlarındaki genişlemeden kaynaklanmıştı. Aynı zamanda en önemli üretim faktörlerinden olan toprağın tamamının üretime sokulması gerekmektedir. Ülke tarımında mevcut olan biyolojik ve mekanik güçlerle bunun gerçekleştirilmesi pek mümkün görünmemekteydi. Bu nedenle eksikliği hissedilen çekim gücünün dışarıdan ithal edilecek traktörlerle karşılanması en uygun yoldu. 1948 yılında Türkiye'de 1756 traktör bulunmaktaydı. Marshall Planı sayesinde, 1950 yılı sonuna kadar direkt ve en direkt yardımdan faydalanarak sipariş edilen traktör sayısı 7396 idi. Sipariş edilen bu traktörlerin belirtilen tarihe kadar 6868'i gelmiş ve 6770 adedi çiftçiye satılmıştır (TBMM ZC, 26.2.1953, s. 1146; Ulus, 1949, Temmuz 2; Vatan, 1949, Mayıs 6; Son Posta, 1953, Eylül 3)

Bu traktörler daha çok Seyhan, İzmir, Konya, Ankara, Tekirdağ, Aydın, Eskişehir Manisa illerindeki büyük çiftçiler tarafından satın alınmıştır. Örneğin, Seyhan'da 1171 traktör satılmıştır. Seyhan'ı 486 traktörle İzmir, 436 traktörle Konya, 428 traktörle Ankara ve Eskişehir izlemiştir. En az traktör satın alınan iller ise Bitlis, Hakkâri, Ağrı, Kastamonu, Sinop, Zonguldak gibi ovalık sahası sınırlı tarımsal faaliyetlerin daha çok hayvancılık şeklinde yürütüldüğü iller idi (TBMM ZC, 26.3.1951, s. 48; Çanak, 2017, s. 546). Bitlis ve Hakkâri illerinde birer traktör satın alınmıştır. Devlet adına traktör ithal etme işini yürüten kurum Zirai Donatım Kurumuydu (TBMM ZC, 26.2.1953, s. 1155; Ulus, 19 Ağustos 1949). Aynı dönemde hususi firmalar tarafından getirilen traktör miktarı ise 2170 idi. Traktör ve yedek parça ile ziraat aletleri ithal etmeleri için tahsisatta bulunan firma sayısı altı idi. Bunlar, Çukurova İthalat ve İhracat T.A.O., Türk İnter Makineleri A.O., Koç Ticaret T.A.O., Neptun T.A.O., Mataş Ticaret T.A.Ş. adlı firmalardı. Yapılan bu ithalat neticesinde ülkedeki traktör sayısı 1950 yılında 10.656'ya yükselmiştir (TBMM ZC, 29.3.1951, s. 48; TBMM ZC, 26.2.1953, s. 1146). 1950'den sonra ise traktör ithalatı büyük bir hız kazanmıştır. Ülkedeki traktör sayısı 1952 yılında 31417'ye çıkmıştır. 1953 yılının 10. ayına kadar ithal edilen 34 147 adet traktörün %45'i İngiltere'den, %16'sı Almanya'dan, %25'i Birleşik Amerika'dan, %4'ü Avusturya, İsveç, Fransa, İtalya, İsviçre ve

Macaristan'dan getirilmiştir (TBMM ZC, 13.11.1953, s. 233; Milliyet, 1953, Ekim 29). Türkiye'de kullanılan traktörlerin hemen tamamına yakını ithal traktörler idi. Yüzde 70 hissesi Türkiye'deki çeşitli kamu kurumlarına ait bulunan MineapolisMoline Türk Traktör ve Ziraat Makineleri A.Ş tarafından 1955'de Ankara'da bir traktör fabrikası kurulmuştur. Bu fabrikada kurulduğu tarihten 1960 yılı sonuna kadar 1833 traktör üretilmiştir. Söz konusu şirket yıllık traktör üretim kapasitesinin 1500 olduğunu belirtilmesine rağmen sermaye sıkıntısı nedeniyle fabrika kapasitesinin altında verimsiz bir faaliyet yürütmüştür (BCA, No: 30-1, Yer: 81-512-1; Cumhuriyet, 1955, Mayıs 5).

Türkiye'deki traktör sayısı 1957 yılında incelenen dönem itibariyle en yüksek sayıya, 44 144'e ulaşmıştır. Bu tarihten sonra traktör sayısında kısmi bir azalma görülmüştür. 1960 yılında traktör sayısı 42 136'ya düşmüştür (Devlet İstatistik Enstitüsü (DİK), 1963,s, 15). Traktör sayısındaki bu azalma, muhtemelen ömrünü tamamlayan ve kullanım dışı kalan traktörlerin istatistiklere yansımamasından kaynaklanmaktaydı. Demek ki, 1957 yılından sonra eskiyen ve işlevselliğini yitiren traktörlerin yeri doldurulamamıştır. Bu durum, ele alınan dönem sonlarında tarım sektöründe kârların veya gelirlerin düştüğünü göstermektedir. Gerçekten, 1955 tarihinden itibaren çiftçinin ürettiği malların özellikle hububatın fiyatındaki artış, genel fiyat endeksindeki artışın hayli altında kalmıştır. Genel fiyat endeksi 1950 yılında 92 iken, 1960 yılında 241'e yükselmiştir. Çiftçinin buğday satış fiyatı (ilkel satış fiyatları) ise aynı dönemde 28,4 kuruştan 59,1 kuruşa çıkmıştır. Sivas Milletvekili Halim Ateşalp'in belirttiğine göre, yedek parça ve akaryakıt gibi lüzumlu malzeme ve maddelerin çoğunun temininin mümkün olmaması, karaborsadan ağır fiyatla alınmak zorunda kalınması ve alınan son kararlarla makine, yedek parça ve akaryakıtta zam yapılması nedeniyle makine kullanan çiftçi zor durumda kalmıştı. Yine Ateşalp'in açıklamalarına göre özellikle hububat üreticisi küçük çiftçi kâr etmek imkânlarından mahrum olduğu gibi geçimini dahi sağlayamamakta ve ziraatı terk ederek şehir ve kasabalara göç etmekteydi (TBMM ZC, 19.12.1958, s. 221; Tekeli, Cumhuriyet, 8.4.1958; Akis, 28.3.1959). Başbakan Adnan Menderes'in de ifade ettiği gibi döviz darlığı nedeniyle traktör ithalinde çekilen sıkıntılar çiftçinin daha çok traktör satın almasını zora sokmuştur (TBMM ZC, 20.2.1955, s. 366). Traktör satın almayı kârlı bulmayan çiftçi 1957 tarihinden sonra traktör satın almaya karşı olan ilgisini önemli ölçüde kaybetmiştir. Bu durumun 1963 yılına kadar devam ettiği söylenebilir (Ziraat Vekaleti, 1968, s. 27).

Yukarıda belirtildiği gibi 1950 yılından itibaren traktör sayısında hızlı artış olmuştur. Bu artışta, zirai makine ve aletlerin gümrük vergisinden muaf tutulmasının ve Türkiye'de ve dünyada ticaret hadlerinin tarım ürünleri lehine değişmesinin büyük etkisi vardır (TBMM ZC, 17.3.1950, s. 522-523; Tezel, 1994, s. 427; Keyder, 1988, s. 153). İncelen dönemde traktör sayısındaki artışa paralel olarak, diğer tarım alet ve makineleri sayısında da büyük artışlar görülmüştür. Tarım alet ve makinelerindeki artışa esas itibariyle traktör sayısındaki artış öncülük etmiştir. Çünkü söz konusu aletlerin çoğu traktörün ekipmanları mahiyetindedir. 1948 yılında 4.472 olan traktör pulluğu sayısı 1960'da 47 080'e çıkmıştır. Aynı dönemde 268 olan biçerdöver sayısı 5.554'e, trayer sayısı 140'tan 25.395'e, tınav makinesi sayısı 11 464'ten 28 498'e, motopomp sayısı ise 253'ten 22.557'ye çıkmıştır (DİK, 1963, s. 15; Ziraat Vekaleti, 1959, s. 4).

Bu dönemde harman makinesi ve biçerdöver sayısında da önemli artışlar olmuştur. Türk köylüsünün en çok ihtiyaç duyduğu tarım makinelerinden biri harman (tınav) makinesiydi. O dönemdeki iptidai harman usulü mahsulün %15-25'inin ziyan olmasına yol açmaktaydı. Bu durumda harman makinesinin yaklaşık %15-20 oranında ürün kaybının önüne geçilmesine imkan verdiği anlaşılmaktadır (Robinson, 1949).

Bu dönemde traktör ve diğer ziraat makine ve aletleri sayısındaki artışın hükümetlerin teşvik politikalarıyla sıkı bir ilişkisi vardı. Hükümetler ucuz ve bol miktarda kredi açarak büyük çiftçinin traktör almasını teşvik etmişlerdir. 1950-1960 yılları arasında Ziraat Bankasının açtığı tarım kredilerinde büyük artışlar olmuştur. Bu dönemde kredi miktarı 412.196.000 liradan 2.392.097 liraya yükselmiştir (Türkiye Tarımında Gelişme Eğilimi, 1968: 21; T.C. Ziraat Bankası 100. Kutlama Yılı Albümü, 1964: 9; Köylü, 1963: 306). Bu kredilerin önemli bir kısmı traktör alan çiftçilere verilmiştir. Traktörler, çiftçilere 5 yıllık taksitle satılmıştır. Çiftçi satın aldığı traktörün ilk taksiti olarak bedelinin %37,5'ini ödemek durumundaydı. Hükümet bu konuda da çiftçiye yardımcı olmuş ve toplam borç tutarının %37,5'ini oluşturan ilk taksitinin %22,5'lik kısmını Ziraat Bankasından ikraz etmesine imkân sağlamıştır (BCA, No: 30-1-0, Yer: 80-507-5; Ulus, 19. 8. 1949). Traktör satın alanlara açılan kredinin faiz oranı da çok düşüktü. Bu amaçla verilen kredilerde faiz oranları %2,5'e

kadar inmekteydi. Tarım Bakanı Cavit Oral'ın açıklamalarına göre, ithal edilen traktörler illerde kurulan Tevzi Komisyonları aracılığı ile büyük ve orta büyüklükteki işletmelere satılmıştır. Bu komisyonlar traktör satışını denetlemesi satışların aksamasına, yavaşlamasına neden olduğundan 1949 yılı sonlarına doğru sözü edilen komisyonlar kaldırılmış, satışlar serbest bırakılarak daha liberal diyebileceğimiz bir politika uygulanmaya başlanmıştır. Çiftçinin traktör satın alabilmesi için çiftçi olduğunu belgelemesi yeterli sayılmıştır. Traktörlerin bölge ve illere tahsisinde dikkate alınan ölçüt hububat üretimini artırmaktır. Bu nedenle hububat üretim merkezlerinin traktör ihtiyacını karşılamaya öncelik verilmiştir (Ulus, 2 Temmuz 1949; Ulus, 10. 12. 1949; BCA, No: 30-1-0, Yer: 80-507-5). İncelenen dönem başından itibaren küçük çiftçilerin traktör ve tarım ekipmanları ile donatılmasına ilişkin bir takım politika ve projeler düşünülmüştür. Oral'ın açıklamalarına göre, makine almalarına kudretleri yetişmeyen ve esasen almaları da işletmecilik prensipleri bakımından doğru olmayan küçük üreticileri istihsal kooperatifleri ve birlikleri halinde birleştirerek Ziraat Bankası'nın himayesi altında modern ziraat alet ve makinelerinden faydalanır hale getirmek alınan önlemlerin başında gelmekteydi (Ulus, 1949, Temmuz 2).

Ayrıca, hükümetler, traktör ithal etmeye başladıkları tarihten itibaren tamirhanelerin kurulması işini de ele almışlardır. Adana başta olmak üzere, Konya, Eskişehir, Diyarbakır, Ankara, Manisa, İzmir ve İstanbul'da kurulacak sabit atölye ve tamirhanelerin ihaleleri 1949 yılı içinde yapılmıştır. Zirai Donatım Kurumu, kurmuş olduğu seyyar atölyelerle çiftçiye hizmet vermeye başlamıştır (Ulus, 1949. Ağustos 19). 1951 yılı başlarında Türkiye'de 9 adedini Türkiye Zirai Donatım Kurumu'nun açmış olduğu 42 sabit tamirhane bulunmaktaydı. Öte yandan devlet, traktör ithal eden firmalara ithal ettikleri traktörlerin tamir ve bakımını yapacak tamirhaneler kurma zorunluluğu getirmiştir. Bu yüzden sözü edilen tamirhanelerden 33 adedini traktör ithal eden firmalar kurmuştur. 1952 yılı sonlarında sabit tamirhane sayısı 73'e çıkmıştır. Aynı tarihte 40 seyyar tamirhane ile 103 adet seyyar bakım ekibi gezdirecek motorlu nakil vasıtaları mevcuttu. Yine bu tarihte Devlet Üretim Çiftlikleri'nin 16 sabit tamirhanesi çiftçilere hizmet vermekte idi (TBMM ZC, 17.11.1952, s. 187). Tarım Bakanı Nedim Ökmen'in verdiği bilgilere göre 1957 yılına gelindiğinde Zirai Donatım Kurumu'nun başta traktör olmak üzere, tarım makine ve aletlerinin tamir ve bakımı için kurmuş olduğu 15 sabit, 18 seyyar tamirhane ve 33 servis aracı ile hizmet vermekte olduğu görülmekteydi (TBMM ZC, 16.5.1958. s. 158). Zirai Donatım Kurumu 1950 yılı sonundan 1957 yılı ortalarına kadar bu tamirhanelerde 50978 adet traktör, 6.663 adet biçer-döver ve 56 400 muhtelif tarım aletlerinin tamir ve bakımını yapılmıştır. Bu hizmetleri vermek için 23 503 köy gezilmiştir (Ziraat Vekâleti Çalışmaları: 1950-1957: 71). Yine 1959 yılında Donatım Kurumu 10 aylık devre içinde yukarıda sayısı belirtilen tamirhanelerde 535 adet traktör, 366 adet biçer-döver, 953 adet motor, 8091 adet sair ziraat makinesini tamir etmiştir (Ziraat Vekâleti Faaliyetleri: 1959-1960:107). Traktör ithal eden özel firmalar tarafından da 1955 yılı sonuna kadar 300 sabit, 30 seyyar tamirhane ile 310 servis ekibi oluşturulmuştur (Ziraat Vekâleti, 1956, s. 17). Yine tarımında makineleşmenin yaygınlaştırılması çalışmaları kapsamında, Zirai Donatım Kurumu traktör ve tarım makineleri yedek parçaları ile lastik tekerler ithal etmiştir. İthal edilen bu yedek parçalar çiftçilere intikal ettirilmiştir. Örneğin, 1957 yılında Zirai Donatım Kurumu çiftçiye 20 816 368 liralık yedek parça satmıştır. Yine aynı yıl zarfında 26 821 adet dış, 27 497 adet iç traktör lastiği çiftçinin emrine tahsis edilmiştir (TBMM ZC, 16.5.1958, s. 158). Bunlara ek olarak, Hükümet, traktör ve tarım makinelerini kullanabilecek makinistler yetiştirmek için 1949 yılından itibaren kurslar açmaya başlamıştır. Ülkenin 14 yerinde açılan bu kurslardan 1949 yılında 1000 kadar yetişmiş eleman mezun olmuştur (Ulus, 1949. Ağustos 19). Bu kurslarda yetişen sürücü sayısı her geçen yıl artmıştır. 1953 yılına gelindiğinde, 1200-1500 kişinin bu kurslarda makinist ve sürücü olarak yetiştirildiği anlaşılmaktadır (TBMM ZC, 5.11.1953, s. 305). Dönem sonlarında ise bu rakam 2000-2500'lere çıkmıştır.

Bu dönemde küçük çiftçinin tarım makine ve aletleriyle donatılması konusunda da çalışmalar yapılmıştır. 1949 yılında Ziraat Bakanlığı bu konuda bir program hazırlamıştır. Bu programda şu maddeler yer almaktadır: 1- Küçük çiftçi için lüzumlu alet ve makineleri Marshall Planı ile ithal ederek bunların taksitle satışını yapmak, 2- Köy birliklerinin istihsal kooperatiflerini desteklemek ve onları traktör ve ekipmanları ile donatmak, 3- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ve Ziraat Bankası ile sıkı bir işbirliği halinde küçük üreticiye traktör ve traktörle çekilen aletleri intikal ettirmek. Şeker fabrikalarıyla sıkı iktisadi ve zirai bağlar kurmuş olan ve yıllık ekim sahası 12 milyon dekarı bulan şekerpancarı üreticisinin modern tarım yapabilmesi için, bu fabrikaların çalışma sahaslarındaki illere

430 adet traktör tahsis edilmiştir. Bu suretle makine yardımına kavuşan pancar üreticisinin dörtlü münavebe dolayısıyla hububat ziraatını da önemli ölçüde artırması planlanmıştır. Ziraat Bankası da bu program çerçevesinde Tarım Kredi Kooperatifleri ve TARİŞ vasıtasıyla 100 traktörü küçük çiftçiye intikal ettirmiştir. Böylece 1949 yılında ilk partide ithal edilen 1600 kadar traktörün üçte biri küçük çiftçinin emrine verilmiştir. Makine alımlarına güçleri yetmeyen ve esasen almaları da işletmecilik prensipleri bakımından doğru olmayan küçük çiftçileri, üretim kooperatifleri ve birlikleri halinde birleştirilerek Ziraat Bankasının himayesi altında modern ziraat alet ve makinelerinden yararlandırmak hükümetin aldığı tedbirlerin başında gelmekteydi (Ulus, 1949, Temmuz 2).

Türkiye'de bulunan çiftçilerin çoğunluğu küçük işletme sahibi olup traktör alamayacak durumda idi. Bunların da başta çift hayvanıyla çekilen pulluk olmak üzere uygun ziraî aletlerle donatılmaları gerekmektedir. Çünkü ülke topraklarının çok büyük bir kısmı sayısı iki milyonu aşan bu küçük işletme sahipleri tarafından işlenmekteydi. Bu yüzden bunların tarımsal ekipmanlarla teçhizinin ihmalî ülke tarımının kalkındırılması politikasını başarısızlığı uğratacağı. 1950'den sonra bu konuya da el atıldığı görülmektedir. Ülke çiftçilerinin modern ziraat aletleriyle donatılması kapsamında küçük çiftçinin atla çekilen vasıtalarla teçhiz edilmesi işi 1952 yılında programa alınmıştır. Bu iş için 9 milyon lira tahsis edilmiştir. Küçük çiftçinin teçhizi için lüzumlu olan pulluk, tırmık, mibzer ve sair aletlerin mümkün mertebe ülkede üretilmesine çalışılmıştır (TBMM ZC, 25.3.1955, s. 104). Bu "küçük zirai ekipmanlar projesi" kapsamında 1953 yılından 1957 yılı ortalarına kadar çiftçiye dağıtılan makine ve aletler şunlardır: 17 647 adet muhtelif cins hayvan pulluğu, 10.028 adet tırmık, 4765 adet çeşitli araba, 2469 adet tınaz makinesi, 9473 adet mibzer, 9907 adet kültivatör ve 2655 adet orak makinesi. Yaklaşık 7.172.505 lira değerindeki bu alet ve makineler 18 bin küçük işletme sahibine 5 yıl vadeyle satılmıştır (BCA, No: 30-1, Yer: 80-508-9; Ziraat Vekâleti, 1957, s. 71). 1958 yılında ise 6000 küçük işletme sahibine 1069 adet muhtelif cins hayvan pulluğu, 919 tırmık, 2810 adet mibzer, 1101 adet kültivatör intikal ettirilmiştir (Ziraat Vekâleti, 1959, s. 29). Diğer yıllarda da bu miktarlara yakın ziraat aletlerinin çiftçiye dağıtıldığı anlaşılmaktadır (Ziraat Vekâleti, 1960, s. 107). Zirai Donatım Kurumu küçük zirai işletmelerin donatılması için 1944 yılında 7 milyon lira sermaye ile kurduğu Adapazarı Ziraat Alet ve Makineleri Fabrikasında ürettiği tarım aletlerini de çiftçinin hizmetine sunmaktaydı. Zirai Donatım Kurumu bu fabrikada 1944 yılından 1949 yılı sonuna kadar 55.213 adet muhtelif pulluk, 4.888 adet muhtelif araba, 1 187 adet tırmık, 529 adet tınaz makinesi, 1.423 adet yayık, 666 adet arı kovani ve 36 adet pancar sökme düzeni imal edip çiftçiye dağıtmıştır. Kurum, 1950-1957 yıllarında ise 66.721 adet çeşitli pulluk, 15 752 adet muhtelif araba, 8.668 adet tırmık, 2.465 adet tınaz makinesi, 2 010 adet yayık, 12 766 adet arı kovani 1 822 adet çapa makinesi ve 1004 adet pancar sökme düzeni imal etmiş ve üreticiye satmıştır (Ziraat Vekâleti, 1958, s. 74). Donatım Kurumu, 1957 yılı ortalarından 1959 yılı sonuna kadar da 22.100 adet muhtelif hayvan pulluğu, 2.811 çeşitli araba, 786 adet tırmık, 1 041 adet tınaz makinesi, 895 yayık, 2830 arı kovani, 675 adet çapa makinesi ve 5.407 adet muhtelif ziraat sanatı aleti imal edip çiftçiye intikal ettirmiştir (Ziraat Vekâleti, 1959, s. 29; Ziraat Vekâleti, 1960, s. 107).

Ele alınan dönemde Türkiye tarımında makineleşme konusunda büyük başarı gösterildiğini söylemek yanlış olamaz. Ancak, çiftçinin kullandığı traktör ve tarım makineleriyle ilgili birçok sorunun, üretimi etkileyecek boyutlara ulaştığı da bir gerçektir. Hükümetlerin onca çabalarına rağmen, ele alınan dönemde ülkede, sürekli traktör yedek parçası ve lastik sıkıntısının çekildiği anlaşılmaktadır (TBMM ZC, 26.2.1953, s. 1148; TBMM ZC, 27.2.1957, s. 1031). Zirai Donatım Kurumu ve özel firmalar tarafından açılan tamirhanelerin çiftçinin ihtiyacını eksiksiz bir şekilde karşılayabildiğini söylemek pek mümkün değildir. Çiftçinin, bazen günlerce hatta haftalarca yedek parça bulamadığı veya yakınlarında tamirhane olmadığı için traktöründen yararlanamadığı belirtilmektedir (TBMM ZC, 26.2.1954, s. 1034; Ankara Üniversitesi SBF, 1954, s. 62-63; Aren, 1956, s.). 1950'li yılların sonlarına doğru, bu sıkıntılara yedek parça ve akaryakıt fiyatlarındaki artış da eklenmiştir. Bu yüzden çiftçi bazı dönemler traktörünü tam kapasite çalıştıramamış ve neticede bu durum kısmen üretim kaybına neden olmuştur (TBMM ZC, 16.4.1958, s. 307; TBMM ZC, 19.12.1958, s. 221; Ankara Üniversitesi SBF, 1954, s. 64).

Makineleşmenin Türk tarımı üzerindeki etkisine gelince, öncelikle traktör sayısındaki artış sayesinde tarım alanlarında büyük bir genişleme olmuştur. Tarım alanlarındaki bu artışa, üretim artışı eşlik etmiştir. Ancak bu dönemdeki üretim artışının en bariz özelliği, saha genişlemesine bağlı bir artış olmasıdır. Yani, daha öncede belirtildiği gibi, bu dönemde üretim artışı ekstansif

(üretim alanındaki genişlemeye bağlı) bir gelişmenin sonucudur. Ekilişlerdeki artış, çayır ve meraların azalmasına yol açmıştır (DİK, 1963, s. 3-5). Hayvancılık konusunda belirtildiği gibi, meralardaki azalma ülke hayvancılığının gelişmesini sınırlandırıcı bir etki yapmıştır. Hayvancılık alanında görülen bu olumsuzluğa rağmen, makineleşme ile birlikte tarımsal üretimde meydana gelen artış, ülke insanının beslenme sorununun büyük ölçüde çözülmesine katkıda bulunmuştur (Aktan, 1966, s. 15). Aynı zamanda makineleşme sayesinde Türkiye'deki tarım arazilerinin sınırına ulaşılmış ve bu durum, üretimi artırmak isteyen çiftçinin kimyasal gübre, tarım ilaçları, motopomp gibi modern girdi ve araçları kullanmaktan başka seçeneğinin olmadığını görmesini sağlamıştır. Kısaca makineleşmenin, bu etkisi ile yoğun tarıma geçişi teşvik edici bir rol oynadığı söylenebilir.

Makineleşmenin ülkede önemli ölçüde sosyal ve demografik etkileri de olmuştur. Köylünün traktör sayesinde kentlerle teması artmıştır. Kentin sunduğu imkânlar hakkında köylü daha çok bilgi sahibi olmuştur. Makineleşme sayesinde toprağını ve işini kaybeden çiftçi ve işçi kendisine daha iyi yaşam sunacağını düşündüğü kentlere göç etmeye başlamıştır. İncelenen dönemde Türkiye'de, makineleşme ile birlikte kırdan kente demografik bir hareketin başlamasında makine-işgücü ikame ilişkisinin büyük bir rolü olduğu bilinen bir gerçektir. Bir traktörün asgari 4 ve azami 9 işgücünü ikame ettiği kabul edilirse (Kadayıfçılar, 1968, s. 63-65; Aksöz, 1974, s. 5; Kazgan, 1957-1958, s. 381), bu suretle serbest kalan işçi sayısının, 1950-1960 döneminde ortalama her yıl, 160.000 ile 20.0000 arasında olduğu söylenebilir. Tarım kesiminde çalışan işçinin aile fertleri de ilave edildiğinde bu rakam 2-3 katına çıkmaktadır. Kırsal kesimde işini kaybeden bu nüfusun tamamı değilse de büyük bir kısmı şehirlere göç etmiştir (Tütengil, 1969, s. 31). 1950-1960 döneminde kırdan kente nüfus hareketinin görülmesinde tarımda makineleşmenin etkisi büyük olmuştur. Şehirlere göç eden bu insanlar, yeterince sanayileşmemiş bir ekonomiye sahip olan Türkiye'de çarpık kentleşmenin oluşumuna katkıda bulunmuşlardır. Şehirlerde istihdam edilemeyen bu nüfus, düşük ücrete razı, gecekonduarda yaşayan gizli ve açık işsizlerin yaygın bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur (Dinler, 1996, s. 196). Öte yandan köyden kente göç eden bu insanlar sanayi sektörü için ucuz işgücünü oluşturmuşlardır. Bu durum ülke sanayisinin gelişmesi için olumlu bir ortam yaratılmasına katkı sunmuştur.

Makinenin Türkiye tarımına girişi köylü üzerinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Tarımsal makine ve aletlerin etkin bir şekilde kullanımı yeter büyüklükte sahalar talep ettiğinden makineleşmiş işletmeler diğerlerinden daha büyük olma eğilimi göstermişlerdir. Makineleşme önceleri çeki hayvanları için gerekli olan yemlerin yetiştirilmesine tahsis olunmuş geniş arazinin serbest kalmasını sağlamış, buraların ticaret veya besi ve süt hayvanlarının yem üretimi için kullanılmasına olanak vermiştir.

Toprak sahibi işletmeciler için, makineleşme özellikle rakipleri ile rekabeti sürdürme imkânsızlığı içinde bulunan marjinal ve etkin olmayan küçük üreticiler için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Çünkü makineleşmiş işletmelerin üretim maliyeti, teknik ilerlemenin rasyonel bir şekilde kullanımından dolayı azalmıştır. Küçük işletmecilerin birçoğu, tarım sektöründe kalmak istemeleri halinde büyük işletmelerle rekabet edemediklerinden ziraat işçisi durumuna düşmüşlerdir (Anker, 1956, s. 36-37). Bunların birçoğu iş bulmak umuduyla kentlere göç etmişlerdir.

Türkiye'de tarımda makineleşme, havaların da iyi gitmesi sonucu, 1950'lerin ilk yıllarında hububat ve pamuk rekoltesinin önemli ölçüde artmasına yardım etmiştir. Bu üretim artışı sayesinde hububat darlığı çeken Türkiye sözü edilen yıllarda hububat fazlasına sahip olmuştur. Makineleşme sayesinde toprak daha iyi işlenmiş, tohumlar en uygun zamanda ekilmiş ve hasat zamanları azaltılmış ve randıman hissedilir derecede yüksek olmuştur. Ekilen toprakların sahası artmıştır. Başlıca tarım ürünleri çeşitlerinin ekim sahaları çoğalmış ve uzmanlaşmaya doğru bir eğilim görülmüştür (Milliyet, 1953, Kasım 23; Anker, 1956, s. 37).

Toprağın küçük miktarda mülk sahiplerinin elinde toplandığı köylerde işgücüne talepte azalma görülmüştür. Çünkü bu bölgelerde mülk sahipleri ücretli işgücü sayesinde yarıcılık sisteminden büyük işletme sistemine geçebilmişlerdir. Birçok işletme sahibi ücretli işgücü çalıştırmıştır. Makine sahibi mülk sahipleri bakımından kiracı çiftçilerin miktarı çoğaldı ve yarıcılar eksilmiştir. Bu olgu, ellerindeki tarım makinelerinden mümkün olduğu kadar çok yararlanmak için kiracıların daha fazla toprak kiralamalarından ve toprak sahiplerinin yarıcılık yerine kendi topraklarını ücretli işçiler vasıtasıyla bizzat işletmelerinden kaynaklanmıştır. Yarıcıların bazıları ücretli ziraat işçisi durumuna geçtiler. Başka iş bulamayanlar şehirlere gitmektense genel olarak köylerde kalmayı

tercih etmişlerdir. Makineleşmiş bölgelerdeki mağazalar ve hizmetlerin miktarı çoğaldı ve dışarı ile temaslar gelişmiştir (Aktan, 1954, s. 24; Kazgan, 1966, s. 127).

Sonuç

İncelediğimiz dönemde Türkiye’de tarımın geliştirilmesi ivedilikle çözülmesi gereken bir problem idi. Kentlerde ve tarım dışı sektörlerde çalışanlara kıyasla çok düşük gelir elde eden tarımla uğraşan yaklaşık 19 milyon nüfusun istihdam ve refah durumunu düzeltmek, hükümetlerin en önemli görevleri arasında bulunmakta idi. 1950’den sonra kalkınmanın köyden başlatılmak istenmesinin belki de en önemli nedenleri ülke nüfusunun büyük kısmının köylerde yaşıyor olması ve çiftçinin gelirinin çok düşük olmasıydı.

II. Dünya Savaşı yıllarında açlık çeken köylünün doyurulması ve refah düzeyinin artırılması için tarım kesiminin kalkındırılması gerekmektedir. Bunun için yapılması gereken, tarımsal üretimin artırılmasıydı. Ziraî üretimin artması hem, Atatürk’ün deyişiyle, “milletin efendisi” kabul edilen köylünün geçim standartlarının yükselmesini sağlayacak hem de ülkeye daha çok döviz kazandırarak sanayinin, topyekûn ekonominin ve toplumun kalkınmasına büyük katkıda bulunacaktı. Bu yüzden 1950 yılından itibaren tarım temelli ekonomik kalkınma politikası uygulanmıştır. Öncelikle, ülkede tarım yapılabilecek durumda olan atıl toprakların üretime kazandırılması için çiftçinin sermaye mallarıyla donatılmasına çalışılmıştır. 1948 yılında başlatılan ve 1950’den sonra büyük bir hız kazanan tarımda makineleşme politikası, işlenmeyen toprakların tarımsal üretime kazandırılması temel amacını taşımaktaydı. Çünkü 1950’lere kadar Türkiye tarımında kıt olan üretim faktörü daha çok sermaye malı, yani ziraî makine ve ekipmanlar ile çift hayvanı idi. 1950-1960 yılları arasında Türk tarımındaki en önemli gelişmelerden biri, tarımda makineleşmenin gerçekleştirilmesi ve çiftçinin ziraî ekipmanlarla donatılmasıdır. Tarımda makineleşmenin yarattığı en büyük etki, ekim alanlarındaki genişleme olmuştur. 1949 yılında işlenen tarım sahası 14.542.000 hektar iken 1960 yılında 23.227.000 hektara çıkmıştır.

Tarımın makineleşmesinde Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından çiftçiye açılan kredilerin büyük rolü olmuştur. Ziraat Bankası’nın ve onun finanse ettiği kurumların çiftçiye verdiği kredilerde 1950’den sonra büyük artış görülmüştür. Ziraî kredilerdeki bu artış ekonomik açıdan üretimin artmasına hizmet etmiştir. Çünkü 1950-1960 döneminde ülke çiftçisinin tarım makine ve aletleriyle donatılması için hükümetler büyük çaba harcamışlar, çiftçiye bu amaçla büyük miktarda düşük faizli kredi açmışlardır. Bu sayede Türkiye tarımının çehresi değişmiş, tarıma elverişli olan ülke topraklarının çok büyük bir kısmı üretime sokulmuştur. Öte yandan ülkede traktör sayısındaki artış köylünün ilçesi ve kentle olan ilişkisini daha yoğun hale getirmiştir. Çiftçiler köylerine çok uzak olmayan ilçe ve şehirlere ürettikleri malları götürüp pazarlamaya başlamışlardır.

Köylü, artan ulaşım araçları ve traktör sayesinde kısa sürede çevresindeki kazalara ve kente ulaşabilme imkânına kavuşmuştur. Bu durum köylünün iktisadi zihniyetini de etkilemiştir. Daha önce kendine yetecek kadar üretim yapmayı amaç edinen köylü, pazarlama imkanlarının gelişmesi ile daha çok kazanç elde etmek için daha çok ve kaliteli ürün yetiştirme düşüncesine ve isteğine sahip olmuştur. Kent pazarları hakkında bizzat görerek bilgi edinmeye başlamıştır. Üretim planını pazarları takip ederek daha akılcı şekilde yapmayı öğrenmiştir. Köylü karayolu ulaşımının gelişmesi sayesinde tek ürün yerine, daha çok kazanç getiren meyve ve sebze gibi ürünleri yetiştirmeye yönelmiştir. Tarım ürünlerinin, öz tüketim dışında, pazarlanan kısmı artmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BCA, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 30-18-1-2, Kutu No: 73, Dosya No: 28-18.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=56520&Hash=61FE252B0367105809A7AB09C12BACB6E0F8E6B49AB5B07B51DA057C39023506&Mi=0>

BCA, Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 30-1-0-0, Kutu No: 125, Dosya No: 801-5.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=276964&Hash=9>

515F51039F3B15AE032AEC5FBADDB1EA2B6EAB20FE5FEBF6EEB66D1CF2CE7F0&Mi=0

BCA, Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 30-1-0-0, Kutu No: 80, Dosya No: 507-5.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=275586&Hash=F6A0747A48BD655077FE6D99DD749684930CD5A54B20EA10D424E3E5D8FF3449&Mi=0>

BCA, Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 30-1-0-0, Kutu No: 80, Dosya No: 508-9.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=276085&Hash=9E57BC6A90A9D6A414AE4EBF42985E0C7D2C5B3FB5AAA8F13284F9A88EE6866D&Mi=0>

BCA, Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 30-1-0-0, Kutu No: 81, Dosya No: 512-1.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=273114&Hash=B05F727F1C662062BB0735A60504390B9109B2D1967FEC1001F484FDBAAF4DE1&Mi=0>

Resmi Yayınlar ve Gazeteler

Devlet İstatistik Enstitüsü. (1970). *1927 Tarım sayımı*. (1.Baskı). Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (1948.13.7). *Resmi Gazete*, Sayı: 6956.
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6956.pdf>

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (1930. 19. 6). *Resmi Gazete* Sayı: 1524.
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1524.pdf>

Tarım Bakanlığı. (1968). *Türkiye tarımında gelişme eğilimi: grafik ve istatistikler 1938-66*. (1. Baskı). Tarım Bakanlığı Planlama ve Ekonomik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Ziraat Bankası. (1964). *T.C. Ziraat Bankası 100. Kutlama Yılı Albümü*. (1.Baskı). Ziraat Bankası Yayınları.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1950). *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VIII, Cilt 2.
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=242:243&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=2&v_birlesim=012

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1951). *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre IX, Cilt 6.
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=357:358&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=070

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1952). *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre IX, Cilt 13.
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=266:267&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=13&v_birlesim=040

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1953). *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre IX, Cilt 20.
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=230:231&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=20&v_birlesim=041

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1953). *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: IX, Cilt 25.
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=112:113&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=19&v_birlesim=025

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1954). *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: IX, Cilt 28.
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=160:163&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=27&v_birlesim=028

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1955). *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: X, Cilt 5.
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=108:109&v_meclis=1&v_donem=10&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=040

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1955). *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: X, Cilt 6.
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=211&v_meclis=1&v_donem=10&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=059

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1957). *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: X, Cilt 17.

https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=948:949&v_meclis=1&v_donem=10&v_yasama_yili=&v_cilt=17&v_birlesim=047

Türkiye Büyük Millet Meclisi.(1958). *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: XI, Cilt 4.

https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=103&v_meclis=1&v_donem=11&v_yasama_yili=&v_cilt=4&v_birlesim=067

Türkiye Büyük Millet Meclisi.(1958). *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: XI, Cilt 6.

https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=127:128&v_meclis=1&v_donem=11&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=013

Ziraat Vekaleti (1956), *Ziraat Vekâleti 1955 mali yılı çalışmaları*. Ziraat Vekâleti Yayınları.

Ziraat Vekaleti (1957), *Ziraat Vekâleti çalışmaları: 1950-1957*. Ziraat Vekâleti Yayınları.

Ziraat Vekaleti (1959), *Ziraat Vekâleti faaliyetleri: 1958*. Ziraat Vekâleti Yayınları.

Ziraat Vekaleti (1960), *Ziraat Vekâleti faaliyetleri: 1959*. Ziraat Vekâleti Yayınları.

Devlet İstatistik Enstitüsü (1963), *Zirai istatistik özetleri: 1941-1962*. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.

Akis

Cumhuriyet

Milliyet

Son Posta

Ulus

Vatan

Kitap ve Makaleler

Aksöz, İ. (1974). Teknoloji ve tarımsal gelişme. *Haydar Fugaç'a armağan* (1. Baskı. s. 1-43) içinde. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

Aktan, R. (1954). Zirai istihsalde makine kullanılması hadisesinin ekonomik analizi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 9 (1), s. 11-44.

Aktan, R. (1966). *Türkiye ziraatında üretkenliğe*. (1. Baskı). Milli Üretkenlik Merkezi Yayınları.

Anker, D.L.W. (1956), Ziraatın makineleşmesinin neticeleri, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 11 (1), s. 20-40.

Aren, S. (1956, 21 Kasım), Gene traktöre dair, *Cumhuriyet*.

Atatürk'ün söylev ve demeçleri I, TBMM'de ve CHP kurultaylarında (1919-1938). (1945), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Avcıoğlu, D. (1969). *Türkiye'nin düzeni: dün-bugün-yarın*. (1 Baskı). Bilgi Yayınevi.

Bilmez, B. C. (2000). *Demiryolundan petrole chester projesi: 1908-1923*. (1. Baskı). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Çanak, E. (2017). *Tarihi, siyasi, sosyal ve iktisadi yönleriyle Adana (Seyhan) 1923-1956*. (1. Baskı). Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Dinler, Z. (1996). *Tarım ekonomisi*. (1. Baskı). Ekin Kitabevi Yayınları.

Dündar, T. (1949, 2 Ocak), Bir tasarı dolayısıyla. *Ulus*.

Faik (1934, Ağustos). Türkiye'de ziraat makineciliğinin tarihçesi, *Ziraat Gazetesi*, C. 5, s. 231-241.

Faik (1934, Eylül). Türkiye'de ziraat makineciliğinin tarihçesi II, *Ziraat gazetesi*, C. 5, s. 267-271.

Gök, S. ve Kılınççeker, Ö. (2020). Cumhuriyet Halk Partisi intihap mahali raporlarına göre Urfa'da siyasi, sosyal ve ekonomik hayat (1944-1948). *Anemon Muş Alparslan*

Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 625-637. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/1002803>.

- Gökgöl, M. (1935). *Türkiye buğdayları*, C. I. (1. Baskı). Tarım Bakanlığı Yayınları.
- Güldamla, A. (1967). 1948 Yılındanberi Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımı ve Türk ekonomisine etkileri. (1. Baskı). Ayyıldız Matbaası.
- Hatipoğlu, R. (1939). *Ziraat aleminden vakıtlar ve düşünceler*. (1.Baskı). Dönüm Neşriyatı.
- Kadayıfçılar, S. (1968). Kuvvet makinaları ve bitkisel ürünler üretilmesinde verimliliğin artırılması. *Tarım Semineri, 15-19 Nisan 1968* (s. 55-89) içinde. Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Kazgan, G. (1957-1958). Şehirlere akın ve iktisadi değişme. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 19 (1-4), 375-394.
- Kazgan, G. (1966). *Türkiye'de tarımsal gelişme: 1948-1962*. (1. Baskı).İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Keyder, Ç. (1988), Türk tarımında küçük meta üretiminin yerleşmesi: 1946-1960, Ş. Pamuk ve Z. Toprak, Der.), *Türkiye'de tarımsal yapılar: 1923-2000*. (1. Baskı. s.163-178) içinde. Yurt Yayınları.
- Kılınççeker, Ö. Ve Gök, S. (2021). Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden Türk ordusuna yapılan yardımlarda Türk Kızılay'ının rolü (1940-1943). *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (11), 274-294. <https://doi.org/10.32579/mecmua.849277>
- Köylü, K. (1963). *Ziraat iktisadı, zirai işletmecilik*. (1. Baskı).Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Mağden, R. Z. (1949). *Zirai kombinalar*. (1. Baskı). Ziraat Vekaleti Neşriyatı.
- Marshall Planı ve Türkiye'deki tatbikatı hakkında muhtıra* (1951). (1. Baskı). T.C. Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Yayınları.
- Robinson, R. D. (1949, 16 Haziran), Marshall Planı ve Türk köylüsü. *Vatan*.
- Silier, O. (1981). *Türkiye'de tarımsal yapının gelişimi: 1923-1938*. (1. Baskı). Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Şenel, N. U. (2004). *Mahmut Esat Bozkurt*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1988). Devletçilik dönemi tarım politikaları: Modernleşme Çabaları. Ş. Pamuk ve Z. Toprak, Der.), *Türkiye'de tarımsal yapılar: 1923-2000*. (1. Baskı. s. 37-89) içinde. Yurt Yayınları.
- Tekeli, E. (1958, 8 Nisan). İktisadi durumumuz için bir yabancının görüşleri. *Cumhuriyet*.
- Tekelioğlu, Yavuz (1983). *Türkiye'de tarımsal makineleşmenin temel sorunu: traktörler*. (1. Baskı). Türkiye Zirai Donatım Kurumu Yayınları.
- Tezel, Y. S. (1994). *Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi: 1923-1950*. (3. Baskı).Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.(1954). *Türkiye'de zirai makinalaşma*, (1. Baskı). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Tütengil, C. O. (1969). *Türkiye'de köy sorunu*, (1. Baskı). Kitap Yayınları.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE JOURNALISM AND THE PROBLEMS IT MAY BRING

Yapay Zeka Gazeteciliği ve Yaratacağı Sorunlar

Dr. Öğr. Üyesi Kubilay ÇELİK

Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, İstanbul, Türkiye, kubilayc@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
24.09.2021

Kabul/Accepted:
25.11.2021

Sayfa/ Page:
143-158

10.32579/mecmua.999308

Öz

İletişim, insan tabiatının en ayırıcı bir özelliğidir. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde çok kısıtlı ve sınırlı olan insan iletişim yöntemleri, matbaanın icadından sonra, gelişmeye başlamıştır. Hatta haberleşme alanında adeta çığır açılmıştır. İletişimin daha da yaygınlaşmasıyla; dünyanın çeşitli ülkelerinde olduğu gibi; o zamana kadar ülkemizde de daha çok alaylı (usta-çırak) yoluyla yürütülen medya profesyonelliğinde, eğitilmiş gazeteci yetiştirmek için, bir eğitim seferberliğine doğru gidilmiştir. Türkiye’de 1948 yılından itibaren çeşitli isimlerle açılan gazetecilik okullarında yetişen eğitimliler sayesinde, günümüze dek medya gelişerek, iletişim alanında büyük bir yol almıştır. Ancak son yıllarda teknolojinin gelişmesiyle; yaşamımızın birçok alanına giren ‘Yapay Zekâ Robotları’, medya sektörüne de girmeye başlamıştır. Özellikle Microsoft’un girişimleriyle ortaya çıkan ‘Yapay Zekâ Gazetecileri’, son dönemde dünyanın birçok yerinde, medya çalışanlarını tedirgin etmeye başlamıştır. Uzmanlar ve bilim insanları, halen çalışmakta olan geleneksel gazetecileri uyararak, ‘Yapay Zekâ Gazeteciler’ konusunda tedbir almalarını önermektedirler. Bununla da kalmayıp; günümüzde üniversitelerde medya eğitimi almakta olan geleceğin gazetecilerini de uyarıyorlar. ‘Yapay Zekâ Gazeteciler’le baş edebilmek için, mevcut temel ders programlarının yanında; Kod Yazma, Yapay Zekâ gibi, birtakım yazılım dersleri de almalarını, medyadaki gelecekleri açısından önemli olacağını vurguluyorlar. Bu makalemizde yapay zekânın medya dünyasında getirebileceği bu sorunları uzmanların da değerlendirmesi ile ele alıp inceleyerek çözümler önermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İletişim, gazetecilik, eğitim, Yapay Zekâ, Kod Yazma

Abstract

Communication is the most distinctive feature of human nature. Human communication methods, which were very limited and limited in the first periods of human history, started to develop after the invention of the printing press. With the spread of communication; as in various countries of the world; In media professionalism in our country, education campaign was made to train educated journalists. Those who have been educated in journalism schools opened under various names in Turkey since 1948, the media has developed and has taken a great stride in the field of communication. However, with the development of technology in recent years; 'Artificial Intelligence Robots', which have entered many areas of our lives, have also started to enter the media sector. 'Artificial Intelligence Journalists', which emerged especially with the initiatives of Microsoft, have recently begun to disturb media workers in many parts of the world. Experts and scientists warn the traditional journalists who are still working and recommend that they take precautions on the issue of 'Artificial Intelligence Journalists'. Besides, they also warn future journalists who are currently studying media at universities. In order to cope with "Artificial Intelligence Journalists", besides the existing basic curriculum; They emphasize that taking some software courses such as Coding and Artificial Intelligence will be important for their future in the media. In this article, we will try to suggest solutions by examining these problems that artificial intelligence can bring to the media world, with the evaluation of experts.

Keywords: Communication, journalism, education, Artificial Intelligence, Coding

Atf/Citation: Çelik, K. (2022). Artificial intelligence journalism and the problems it may bring. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13) 143-158

Sorumlu Yazar/Corresponding Dr. Öğr. Üyesi Kubilay ÇELİK

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Introduction

Communication is as old as human history. From the first ages, communication of people; It has entered our lives with signs, grunts, pictures and symbols drawn on the wall, carved on the rock, sound, whistle, drum, bird, pipe, smoke. Thanks to such means of communication, people became aware of each other and the past. (Thompson, 2008, p.38) Later; horse, car and mounted messengers have entered our lives. A news, a letter or a message; Trained birds used to flap their wings for hours or even days to get them from one place to another. Horse messengers and mail coaches took over the postal and transport duties. Carrying a few passengers in them, these cars also took sacks of letters and announcements with them to their destinations. We pride ourselves on today's communication network and technology. However, long before us, people transcended the distance with the letters they wrote on a tree bark, and the time with the writing they wrote on their tombstones. (Segal, 1995, pp.77-80)

In very old years; It was carried from one place to another by news, fairy tales or travelers. In addition to their trade, the traders also kept the people informed about the communication and cultural developments in their destinations. In various parts of Anatolia; Folk minstrels with instruments, who still continue the centuries-old tradition, also contributed to the development of communication with folk songs, exchanges and sayings. (Celik, 2020, p.16) In the 1950-60-70s; Especially those who grew up in small cities of Anatolia, like the majority of our country, will remember very well that they read poetry on the streets with a megaphone, shouted epics, manias and poems consisting of one page, both informing the public and selling them. Some of them would put the poster of a new movie in the theaters behind the horse-drawn carriages and promote the movie with megaphones in their hands.

After the invention of the printing press with metal letters by Johannes Gutenberg in 1450; A new era has been opened in communication. People with easily reproduced announcements, proclamations, books; have become more accessible to information and communication. (Celik, 2020, p.16) The new invention has spread all over the world, starting from Europe. This printing technique, which we later called letterpress printing, became the basis of modern printing machines and the printing industry that emerged with the industrial revolution and continued until the end of the 20th century. Unfortunately, arrived in Turkey too late. The first Turkish printing house was established by İbrahim Müteferrika in 1727. However, this was very difficult to accept. Thousands of calligraphers, who earned their living by writing books, opposed the establishment of the printing media "because it was against their interests". However, with the fatwa given by the Shaykh al-Islam, he stated that establishing a printing media was not an obstacle for the religion of Islam. The arrival of the printing media to the Ottoman Empire 277 years late has always been the subject of discussion. In his speech at the opening of the Ankara Faculty of Law in 1925, the late Atatürk held the ulema (religious lawyers) responsible. According to the late journalist and politician Çetin Altan; The main reason for the delay of the printing media is our "unprofessional society, our inability to make an industrial revolution". Well; In a society that does not care about the writing and reading aspects of the mother tongue, it is normal for the printing media to be delayed.

1. DEVELOPMENT OF COMMUNICATION TECHNOLOGY IN THE WORLD AND IN TURKEY

If we summarize the development of the History of Media in the World and the years and who invented the media communication tools, in chronological order, the following information comes to the fore: the Sumerians discovered it in 3200 BC. Paper, which is the basic material of the media, is M.S. Ts'ai Lun invented it in 105. The precursor to the first printing media was first developed in China in the 700s as block printing. Gutenberg in Europe pioneered multiprinting in modern printing in 1450. They laid the foundations of today's media technology by developing the telegraph by William Cooke in 1837, the Morse code by Samuel Morse in 1843, the telephone by Alexander G. Bell in 1847, the cinema by the Lumiere Brothers in 1895, the radio by Marconi in 1902, and the television by Logia Baird in 1924. (mridvano.com.). In Turkey, on the other hand, we can summarize the years when communication tools started as follows: Newspaper (1895-Yeni Asır Newspaper before the Republic, 1924 Cumhuriyet Newspaper after the Republic), Radio (1927 TRT –PTT), Television (1964 TRT). Internet (1993 METU) and Social Media (after 2000)

1.1. Phases of Communication Tools

The concept of 'media', nowadays; It is divided into two as 'Traditional Media' and 'New Media'. The first thing that comes to mind when 'Traditional Media' is mentioned; Newspaper, Radio and Television. Now we call them "New Media"; Internet, Social Media, Digital Media have been added. Today, all of the visual and audio tools that aim to inform people and enable the transfer of content are called 'Media'. However, there are some important differences between the communication tools called Traditional Media, which the past generations are used to, and the communication tools called Social Media (New Media) today. According to Dimmick; Traditional media tools such as television or newspapers mean that they have limited content and a strict timeline that requires the user to comply. On the contrary, social (new) media offers individuals much more choice and much more control over content. (Dimmick, 2004, p. 20) It is the socio-technical changes that emerged around the new techniques and had important enough consequences for the historians to speak of the 'Revolution' in the general functioning of society, which is precisely the case for the advances in the information transfer techniques of the 19th century. (Barbier and Lawenir, 2001, p.132) Communication with the Industrial Revolution and the development of Technology; It has continued and continues to evolve by train, ship, plane, telephone, newspaper, radio, television and then the Internet. To such communication tools, people; they were aware of each other, the past and overseas places. Prior to; by steamships; both trade, passenger and letter traffic were provided. On land; rails were laid from one end to the other. Trains known as 'Iron Horses' at that time; carried dozens of passengers and sacks of mail. However, parallel to these rails, tall poles were also erected. By means of wires attached to ceramic cups, the telegraph came into play. While in 1865 there was a rail system of approximately 35,000 miles in the United States, by the mid-1870s this number had grown to approximately 200,000 miles. In England; The line length, which was 19,000 miles in 1850, was tripled by 1900 to 57,000 miles. (Hobsbawm, 1998b, p.67-72) The first basic electronic communication tool developed after the telegraph was the telephone. Based on voice transmission, the telephone was able to overcome many of the limitations of the telegraph. "Also; Because the telegraph required a command of Morse code and literacy, it was not possible to spread it to the home. By the late 1880s the convenience and effectiveness of the telephone allowed it to be used in the homes of the wealthy." (Crowley and Heyer, 2010 p.184) With the development of technology, an acceleration in communication began. This time, planes took on the task of communication and transport.

After the mobile phones, a new technology called the internet has emerged today, and thus a very effective communication tool was born that makes it possible to instant image, correspondence and voice conversation. All these technological developments in communication and communication; some needs have become essential. To communicate; There is a need for educated and cultured people. Therefore, institutions providing education in the field of communication have begun to emerge. Our country has also kept up with this development. New Media; It has emerged in the world with the electronic connection called 'internet'. For such information and communication; Tablets, smartphones and similar devices are required, especially online computers. For New Media; place is not important or necessary. It is possible to communicate in an open area where internet access is available, even on a mountain top. to new media; A number of social media sites added in recent years have made this new media wider, independent and free. It enabled people to share information and communicate with each other in pairs or even multiples. In this way, tremendous time savings are achieved. With the development of the Internet, individuals have had the opportunity to directly communicate their wishes, desires, ideas and thoughts to each other instantly and without the need for help from others. In the pass, individuals verbally over the phone written and visual communication is possible with the development of new technologies internet. (Motion, 2005, pp. 503-509) Today; new communication media are called 'new media'. The concept of new media was introduced in the 1970s by researchers doing social, psychological, economic, political and cultural studies in information and communication-based research. However, the meaning mentioned in the 70s expanded and reached different dimensions with the computer and internet technology that gained great momentum in the 90s" (Dilmen, 2007, p.114)

1.2. Journalism Education in Turkey

Ahmet Emin Yalman, who wrote his doctoral dissertation titled "The Development of Modern Turkey

as Measured by Its Press” at Columbia University Faculty of Political Sciences in the USA, first came up with the idea of providing journalism/communication education in Turkey in 1914. However, in the Ottoman period, although Ahmet Rasim wanted to open a journalism school, no steps were taken regarding his education. (Güz, 2017, p.1548, Topuz 2003, p.9, Tokgöz, p.2006) With the Press Law of 1931; It is stipulated that those who will work in the positions of newspaper and magazine owners, editor-in-chief and editor-in-chief must be graduates of college or high school. Therefore; It was on the agenda to open a journalism school in Istanbul, but it could not be opened.

The spread of communication and its penetration into every aspect of our lives have also led to the emergence of some needs. E.g; For the preparation of newspapers, a professionalization has been made in Turkey as well as in various countries of the world. The 'Journalism' profession, which we called 'Regimental' and carried out with a 'master-apprentice' relationship by people who did not have a communication education, was established in the 'Private Journalism School', which was opened for the first time in Turkey in 1948, with the principle of '*training people who are prepared for the world of press and business life*'. (Altun, 1999, p.245) has returned to an educated state. This school, which is not at the level of higher education, trains staff for the press and business sector. It is the first private journalism school. (İnugur, 1988, p.155-157).

Media organizations played a role in the beginning of communication education. After the Turkish Press Association, which was founded in 1938, was closed in 1946, Journalists' Associations were established. Sedat Simavi, who was the President of the Istanbul Journalists Association in 1947, was appointed as the Rector of Istanbul University; The fact that he stated the necessity of doing journalism education at the university shows that the industry is leading the way for the start of journalism education (Özbek, 1993, p.307, Gürkan and İrvan, 2000, p.354). The first communication/journalism education at university level in Turkey started in 1950 at Istanbul University Faculty of Economics Journalism Institute. Founded in 1949, this institute accepts high school graduates in 1950 as well as those who have worked as a journalist for two years regardless of their education degree. The two-year school is in the following years; Upon the application of the student association, it was extended to four years and renamed Istanbul University Journalism Public Relations School. In 1965, with the recommendation of the Ankara Journalists Association and the support of UNESCO, Ankara University Faculty of Political Sciences Press and Broadcasting High School was opened. Ankara University, Ankara Journalists' Association, Ankara Journalists' Union and Anadolu Agency made an important effort to establish the school (Abadan-Unat, 1972, p.76, Altun, 1995, p.109; Yıldırım, 2006, p.125, Tokgöz, 2006, p.11-15). With the adoption of the Law on Private Education Institutions No. 625 in 1965, the first private schools in the field of journalism/communication started to be opened. In this context, one of the higher education institutions established in 1967 was the Başkent School of Journalism. The school was affiliated to the Ankara Academy of Economics and Commercial Sciences under the name of the School of Journalism and Public Relations. Its name was changed to Gazi University Press and Broadcasting High School with the Decree Law No. 41, which entered into force on July 20, 1982. Istanbul Journalism School, which was established within the framework of Law No. 625, showed a similar development. Founded in 1966, Istanbul Journalism. After the high school was nationalized, it was affiliated to the Istanbul Academy of Economics and Commercial Sciences, and in 1982 it became Marmara University Press and Broadcasting School and in 1992 Marmara University Faculty of Communication. Founded in 1968, İzmir Karataş Private Journalism School, like other private journalism schools, was nationalized in 1971 and affiliated to İzmir Academy of Economics and Commercial Sciences. While a total of five higher education institutions, two in Ankara and Istanbul and one in Izmir, graduated in the field of communication in 1970, Anadolu University has started to provide education in the field of communication since 1975. The name of the schools that provide education at the higher education level depending on the universities; It was named as the Faculty of Communication with the Law No. 3837, which was accepted in 1992. (Ergeç, 2014, p. 6) Since 1997, Communication Faculties have been established under the Foundation Universities. In this period, departments such as communication, public relations, radio and television broadcasting, photography were opened under the two-year vocational schools, together with the communication faculties that provided education for four years. (Uzun, 2007, p.122-123). In addition, departments and programs providing communication education have been opened in some departments of the Faculties of Fine Arts and in the faculties of

science and literature, economics and administrative sciences, and business administration of universities that do not have communication faculties. Higher education institutions that were initially opened only to provide education in the field of journalism; They opened the radio, television and later cinema departments as the second section, and the public relations and promotion departments as the third section. In recent years, the "New Media" section has started to be opened. Communication education did not remain only at the undergraduate level, but in parallel with the establishment of YÖK after 1980, it became an area where education was given at the graduate level (master's and doctorate).¹

1.3. Conditions of Communication Faculties in Turkey

Communication faculty; They are educational institutions that train communicators for both the media sector and the academic world by keeping up with the developing technology. 'Communication' is the mutual information flow of both the receiver and the sender in a healthy environment. Communication faculty; It should raise knowledgeable individuals in the fields of Newspaper, Television, Radio, Cinema, Public Relations, Advertising and Visual Arts. The first step taken to the media, creating suitable field space and job opportunities for individuals should also be among the duties of the Faculty of Communication. Raising an active, thinking, young and productive generation in our country or around the world is among the main objectives of the Faculty of Communication.

As of 2019 – 2020, the total number of State and Foundation Universities providing education in Turkey is 208. 73 of them have Faculty of Communication. Again, in the 2019-2020 academic year, the total number of students studying at the Faculty of Communication in Turkey is 79,475. In the last 3 years (2017-18-19), 7-8 thousand students graduate from Communication Faculties every year. (<https://istatistik.yok.gov.tr>). According to some authorities; The number of schools, the number of students, the number of graduates given each year has reached a very high figure. These graduates will either continue their academic careers or start their careers in any branch of the media industry. However, if we consider the employment capacities of both the Communication Faculties and the media sector, some problems arise. Graduates of the Faculty of Communication; He may not be able to find a job easily in academia and media. The employment capacity of both local and national media in Turkey is clear. It is seen at the beginning that the number of Communication Faculties and the number of graduates they give each year is above the employment capacity.

Since not all of the thousands of students studying communication today can be academics; The primary duties of Communication Faculties should be to train personnel for the sector. In communication education in Turkey, the balance between practice and theory, the extent to which the demands of the media will be taken into account in determining the course curricula of communication faculties, and whether the main purpose of the Communication Faculties is to train personnel for the sector is an ongoing debate. (Ünlü, 1999, p.92)

Today (2021), the total employment capacity of Turkish Media is around 20-22 thousand. However, in the media in recent years; As a result of acquisitions, acquisitions, mergers and the economic crisis, this number has halved. In other words, at least 10 thousand professional journalists are unemployed today. If we add to this, around 7-8 thousand young journalist candidates who graduate from Communication Faculties every year, it becomes more evident how difficult it is to find a job in the Turkish media. (yok.gov.tr) Considering the Communication Faculties in Turkey; should be examined in terms of both the curriculum and its relevance to the media sector. It is important that the bond between Communication Faculties and the Media Sector should be strengthened. For this, it is important to reveal what kind of path will be followed and to take the necessary measures for employment. The infrastructure required to train qualified students in the Communication Faculties of some state and many foundation universities is either very insufficient or does not exist at all. Therefore, students in Communication Faculties cannot gain experience in the sector. This research; It is based on the idea that the student quota in Communication Faculties is far above the employment capacity of the media sector. YÖK (Higher Education Board), which is the authorized institution in

¹ <https://www.mevzuat.gov.tr>

this regard, should review the admission of new students every semester by some inadequate Communication Faculty.

2. FROM PAST TO PRESENT: THE TRADITIONAL AND NEW MEDIA APPROACHES

There are important differences between the communication tools (newspaper, radio and television) that the past generations are used to and called the Traditional Media, and the communication tools that are now called Social Media (New Media) with the invention of the internet. According to Dimmick; Traditional media tools such as television or newspapers mean that they have limited content and a strict timeline that requires the user to comply. Social (new) Media, on the contrary, offers individuals much more choice and much more control over content. (Dimmick, 2004, p.20) With the development of the Internet, individuals have had the opportunity to directly communicate their wishes, desires, ideas and thoughts to each other instantly and without the need for the help of others. Oral, written and visual communication is possible with the development of new technologies (internet). (Motion, 2005, pp.503-509) New Media, after the emergence of the Internet; A form of communication has emerged that makes our lives easier and saves a lot of time. We also call this "Social Media.;" In general, it is a digital field. The biggest feature of Digital Media is instant and fast communication and sharing. However, the same news; most quickly, we hear or read it (perhaps as a subtitle) 10-15 minutes after television and radio. Traditional media transmit the news in written (newspaper), oral (radio) or audio-visual (television) form. Social media, on the other hand, creates a hypertext or meta-language by integrating the news within the system. Social media has the opportunity to combine different mass media tools (such as text, sound, image, video) on a single platform and transmit them in the form of "multimedia". Despite the passive participation of the individual or the mass in the face of the news transmitted through the traditional media channel, it allows the individual or the masses to become active in the face of the news transmitted with the contributions of the social media. (Binark, 2007, p.34-36) Difference in Interaction The interaction of the masses from the message can take place in many ways. Traditional media transmits the message in general one-way and the feedback of this message is either absent or occurs later and quite limited, whereas in social media, the message is two-way. In other words, the sender who receives the message can instantly contribute to its content and provide feedback. As an interactive tool, social media (Internet) offers the opportunity to remove the walls that divide the audience, causing active participation beyond a passive existence. (Cavanagh, 2007, p.65-71) On the other hand, we read it in newspapers only a day later. Here, one of the biggest disadvantages of newspapers is the possibility that the news or information may change after the printing time. However, any development in the news on Social Media can come to us instantly. Everyone has a say in Social Media. Today, newspapers, magazines, radio and television are the communication tools of the public sphere. (Habermas, 2004, p.95-102) In different countries of the world; It is seen that many newspapers have stopped printing papers and started publishing only on the Internet in order to avoid costs.

We can say that Turkey has started to keep up with this trend. In recent years; Vatan, Habertürk, Star and Güneş newspapers put an end to paper printing and started broadcasting on the internet. Printed newspapers; He prints his news on paper and delivers it to his readers a day later. In internet journalism; news can reach the reader instantly. However; There are great difficulties in the accuracy of every information in some internet newspapers.

3. ARTIFICIAL INTELLIGENCE ERA

While the experienced journalists of the years and the newly graduated journalist candidates from the Communication Faculties are struggling to cope with the painful reality of 'unemployment' today, 'Artificial Intelligence Journalists' have been added to this. Some think that millions of people will be unemployed in 10-20 years.

Artificial Intelligence, that is, robots, mainly into our lives; entered to assist in automobile construction or heavy industry. Since physical workers in this type of industry are called 'Blue Collar', it was thought that robots would take over exactly these blue-collar jobs. To those who work in the industry not as a body, but as a brain, that is, to the executive team; They are called 'White Collars'. The algorithms, data and codes created by these white-collar workers have been

uploaded to the 'Blue Collar Robots' and today, they have been made maximum use of them. This provided both time and economic benefits to industrial and technology production. Artificial Intelligence Robots, which have been used in the fields mentioned above for years, have been used in the media sector in many parts of the world in recent years. Although journalists tend to perceive themselves as a different professional group from society because they are specialized (Jung, 2017, p.292), Journalism, like many business lines that require skill and expertise, has entered the process of automation, especially with the increase of sophisticated algorithms. Others are of the opinion that automation will create new jobs and bring prosperity to all. It's really hard to predict which will happen. But for the thesis that millions of people will lose their jobs, it may be useful to look at history. Another research carried out is; He predicts that 90 percent of the news texts in the media will be written by artificial intelligence in the next 10-15 years. Today, it is seen that a similar application can be adapted to the tasting texts of social media by summarizing long news articles.

If we look at the developments following the Industrial Revolution in the 19th century, it is seen that a new job was created instead of every lost job and the standard of living increased.

Making a statement to Anadolu Agency (AA) on this subject, Istanbul Medipol University Faculty of Communication Faculty Member Assoc. Prof. Dr. Berrin Kalsın, for the use of artificial intelligence in the field of Journalism; "The most discussed point was that journalists will lose their jobs, that is, the employment problem. However, even though algorithms take over basic reporting practices, it is a fact that news always needs a human touch." she said. Artificial Intelligence Journalists to Human Journalists; While they have "fear of losing their jobs", some experts say that it is not that much of a fear, and even that it can help. Assoc. Prof. Dr. Berrin Kalsın summarizes this situation as follows: "Actually, many journalists are unaware of what benefits artificial intelligence will bring to their working conditions. Artificial Intelligence basically performs tasks such as problem solving and understanding language. At this point, it features features such as getting rid of monotony in news production and narrating basic information. Therefore, algorithms allow journalists to spend more time on special news by doing the basic work. For example, audio-to-text translation tools eliminate hours of deciphering. Apart from this, the warning system can easily catch wrong points in the news or issues that have not been covered before are still available. It can be discovered thanks to this technology. However, disinformation or fake news that we talk about a lot these days can be detected."²

In the news of Erdem Cürgen published on this subject³, Artificial Intelligence Journalists and their use by many media organizations around the world. In this respect; London School of Economics (LSE) conducted a survey in 71 news organizations, including TRT, in 23 countries, including Turkey. According to the results; the most popular applications in the use of artificial intelligence in journalism; It is seen in the US, UK, China, Germany, Finland and Ukraine media. However, it seems that most news organizations do not have an artificial intelligence strategy. The report titled The Journalism AI (Journalism Artificial Intelligence) has been published on the LSE website. In the survey conducted for the report, journalists from different positions were asked how they view artificial intelligence and how they see the risks and opportunities it brings to the journalism industry. The summary of the report states: "Artificial intelligence gives journalists more power, but it also increases editorial and ethical responsibilities. The future impact of artificial intelligence is uncertain. Yet it has the potential to have a far-reaching and in-depth insight into how journalism is made and consumed. Artificial intelligence can help journalists do their jobs better at a time when the journalism industry is struggling for economic sustainability and public trust. It can also help the public deal with information overload and disinformation in a news-filled world by making it easier for users to come in contact with reliable information that will be of interest, useful, and uplifting to their lives." The report includes artificial intelligence practices in the fields of news gathering, news production and distribution. While 68 percent of the media workers who responded to the survey said that this would enable journalists to work more efficiently, 45 percent said that content that users would be more interested in could now be prepared, and 20 percent said that work efficiency would increase.

² <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/yapay-zeka-teknolojisi-gazeteciligi-etkilenen-mi-41538977>

³ <https://journos.com.tr/gazetecilik-yapay-zeka>

The use of computers and software to collect, distribute and publish news content is increasing day by day. Algorithms can now write news without human intervention with a set of stereotypes and statistical information. Each stage of news production becomes automatic, and thousands of news can be created in seconds at a low cost (van Dalen, 2012, pp. 648-649). Artificial Intelligence Journalists or Robot Journalism make us question some talents in human journalism made of flesh and bone. Both professional journalists working in the media industry are required to learn new technology by attending a series of in-house courses and workshops. In addition, the courses that prepare the students of Communication Faculties for the new newsroom dynamics in order to find jobs in the future and protect their jobs should be taught.

If communication faculties fail to strike that balance, graduates will increasingly lose the battle to robots capable of routinely collecting data and reporting, and citizen journalists, who collect information from real-life situations around them. (Van Der Haak, 2012). So as robot journalism evolves, working and working journalists will have to specialize in making more commentary and analysis. This makes communication graduates, in addition to their journalistic skills, also will enable them to become both successful news writers and social science practitioners. This puts a lot of pressure on schools for the necessary education, and especially for teaching courses to manage robotic reporting technology. However, in today's education, most of the students; Aside from uploading the data to the server, it makes mistakes even in three lines of petition writing. Journalists and journalism students need to use Artificial Intelligence effectively instead of surrendering to Journalists, that is, technology. Because although robots usually win in robot-human comparisons in many areas today, people who know how to work together with robots against robots are always ahead.

It is certain that today and the future will be the Age of Artificial Intelligence. Therefore, people, especially journalists and journalist candidates who will work in the media, should not be afraid of this technology, learn to live with it and know how to use this technology. Therefore, journalists who know this technology can save time for more challenging tasks such as tracking events and investigative reporting by loading routine news and tasks to robots. Media bosses and managers are also very satisfied with Artificial Intelligence Journalism and this technology. Because this method paves the way for more efficiency and cost-cutting measures. In other words, robot journalism is both cheaper and saves more time in producing content faster. In addition, Artificial Intelligence Journalists do not have both insurance premiums, salaries, vacations, annual and paid leaves. This reduces labor costs. All bosses prefer to produce with this technology, which is less costly and less risky.

America's world-famous news agency Associated Press (AP), one of the first organizations to invest in artificial intelligence, increased the number of institutions where financial news is published every day from 300 to 4,000 thanks to the application it uses. Also; Artificial Intelligence provides faster access to data to the British News Agency Reuters, while simultaneously updating the data in live broadcast news texts. This type of journalism includes “automated content”, “), web 3.0 journalism, robo-journalism, automated news software, software-generated content and algorithmic news” (Graefe, 2016, Bunz, 2010, Levy, 2012) automatically generated content (Clerwall, 2014, p.519) is also known by other names. In its simplest form, the concept can be defined as the algorithmic process that transforms data into news text without human intervention, except for the initial programming stage (Carlson, 2014, p. 416). In other words, robot journalism is the creation of similar automatic news texts from current data as a result of algorithms storing and interpreting news clichés on certain topics.

What is Artificial Intelligence (AI)?

In the simplest terms, Artificial Intelligence (AI) refers to systems or machines that mimic human intelligence and can iteratively improve themselves based on the information they collect, to perform tasks. Although artificial intelligence provides images of high-level human-like robots taking over the world, the purpose of artificial intelligence is not to replace humans. The aim is to significantly develop and contribute to human capabilities. (Yapay zeka (AI) nedir?” <https://www.oracle.com/tr/artificial-intelligence/what-is-ai/>) Today we have to divide intelligence into two. One is machine intelligence and the other is living intelligence. Well; It is the intelligence displayed by Artificial Intelligence “machines”. Natural intelligence includes the consciousness and emotionality exhibited by human intelligence and animal cognition. The leading field of artificial

intelligence textbooks is defined as the study of "intelligent agents." (https://tr.wikipedia.org/wiki/Yapay_zek%C3%A2).

3.1. The History of Artificial Intelligence

The term Artificial Intelligence (AI) was coined in 1956. But artificial intelligence has become more popular today, to increased data volumes, advanced algorithms, and improvements in computing power and storage. Subordinated to the US Department of Defense in the 1960s during the Cold War; The Defense Advanced Research Projects Agency (DARPA) is an agency established to produce new technologies for the US military. (https://www.sas.com/tr_tr/insights/analytics/yapay-zeka-nedir.html)

3.2. Introduction of Artificial Intelligence to the Media Sector

As a result of technological developments; Artificial Intelligence Robots, which enter many areas of our lives, have also started to enter the media sector in recent years. Artificial intelligence journalism; It is already used today in financial, sports and weather news. Artificial intelligence journalists can write the news that used to be routinely prepared by journalists in a much shorter time. Artificial Intelligence Journalism; Today it is used by organizations such as the Associated Press, The Washington Post, and Bloomberg. (<https://vizyonergenc.com/icerik/yapay-zeka-ve-degisengazetecilik-pratikleri>) Almost a third of Bloomberg news is produced by Machines. The largest use of Artificial Intelligence Journalism is; It was the news of The Washington Post's 2016 United States Presidential Election. However, experts; Artificial Intelligence Journalism says there is no threat to journalists. Because the main purpose of Artificial Intelligence Journalism is to enable journalists to deal with better quality and deeper news. "Should journalism students learn software?" The question has been discussed for a long time in the world. However, many universities have already implemented software courses in their journalism departments. Columbia University in the USA was a pioneer in this regard. He teaches software and data journalism to young people. There are similar practices in some universities in Turkey, albeit a little. The situation shows that; In the future, besides the basic courses, software courses will be added to the program of the Department of Journalism. (Narin 2017) Many countries of the world are now; In the media, Artificial Intelligence has begun to assign journalists, rather than manpower. The latest examples of this are; It was seen in the UK and US elections. In the 2019 elections in the United Kingdom; While the BBC's election results were one of the prominent trials, the BBC announced that nearly 700 news items published on the election night that resulted in Boris Johnson's victory were written by artificial intelligence. However, the news was checked by an editor before it was published. In 700 news written by artificial intelligence, information such as who is ahead in which region and how many of the ballot boxes were opened, the voting rates in the past periods were also compared. (<https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/egitim/yapay-zeka-arastirmaci-gazeteciligi-etkilemeyecek/657753>) 'Artificial Intelligence Journalists', which emerged especially with the initiatives of Microsoft, started to disturb the media sector as well. It laid off some 50 journalists and editors at Microsoft News and MSN organizations in May 2020, replacing them with AI journalists. (<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52860247>) their work in the media; With the concern of handing them over to robots, the bloody journalists working in the media embarked on a search for how to fight against these iron piles of journalists. Experts and scientists warn today's traditional journalists and recommend that they take precautions on 'Artificial Intelligence Journalists'.

4. SHOULD JOURNALISTS LEARN TO CODE?

It is difficult for now to give a definite answer to the above question. Because the discussions are still going on. However, the number of people who say that they need to learn some programming languages for the purposes of journalists is increasing day by day. For example, according to (McAdams 2013) from the University of Florida, a journalist needs to have a basic knowledge of HTML as well as knowing how to insert commas at appropriate places in the text. Many experts; to future journalists who are studying media at universities; In order to cope with "Artificial Intelligence Journalists", they recommend taking some software courses such as Coding, Artificial Intelligence, in addition to your current course curriculum. They emphasize that it will be

important for their future in the media to be able to write them. Where did these 'Artificial Intelligence Journalists' come from? When the genre we call 'New Media' was added to 'Traditional Journalism', it was inevitable that this business would reach here. New Media; emerged in the world with the electronic connection called the 'internet'. For such information and communication; Tablets, smartphones and similar devices are required, especially online computers. World - Turkey; While they were thinking about how to deal with the monster called 'Internet' and especially 'Social Media' that they created and used, 'Robot Journalists' started to be added to this. Because, in many countries, including Turkey, even when 'internet laws' have not been made yet, the issue of who will be responsible for the ethical and legal responsibility of the news written by robot journalists has not yet been brought to the agenda.

4.1. Did a human or a robot write this article?

As a result of the introduction of Artificial Intelligence into the world of media and literature, we can now ask each other the following question; “Did a human or a robot write this article?” We can open this question further with an example: In the past, there was a 'handmade carpet'. All countries famous for their carpets would contribute to their economy by selling handmade carpets made by dozens of women sitting on simple benches and lasting for weeks. Turkey was one of these countries. However, with the development of technology; like many things, almost all carpets are now produced by machines. Making a handmade carpet, which took weeks with the contribution of many people, can now be woven in a few hours thanks to machines. That's why when people buy carpets; They can choose 'handmade' or 'machine-made'. Based on this example, we can easily say that, in the near future; We can meet many artificial intelligence robots who write articles or books and ask each other the following question; “Did a human or a robot (Machine) write this?” Swedish Academic Christer Clerwall; In 2014, we found out that he conducted a study on this subject with 45 journalism students. In the study, students were given news texts and asked to identify "whether it was written by a human or an artificial intelligence." The interesting part came after that. Because none of the students could understand the difference. However, when the truth is revealed; this time, the students found the news written by artificial intelligence “more boring”.

4.2. An Artificial Intelligence Program Wrote a Novel in Japan

We; “Did a robot or human write this article?” While discussing the. your computer; We learned that by passing the first elimination, he is in a position to receive an award. An article on the subject stated:

“An artificial intelligence program in Japan managed to write a short novel called “The Day A Computer Writes A Novel” (The day a computer writes a novel) in March 2016, and this novel, which passed the first round of the competition, almost won the “Hoshi Shinichi Literary Award”. “He was winning. (https://bigthink.com/natalie-shoemaker/a-japanese-ai-wrote-a-novel-almost-wins-literary-award.)

5. ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE PERSPECTIVE OF SPECIALISTS FROM DIFFERENT DISCIPLINARY BACKGROUND

Judging by what the experts say; Artificial Intelligence Journalism will not destroy Human Journalism. However, there will be differences and developments. The basis of journalism; 'wondering', 'investigating' and 'inquiring' will always exist. Let's not forget that; Artificial Intelligence Journalism will make its presence felt more in the media in the coming periods. With such an incredible development of the Industrial and Technology Revolution, it is inevitable that artificial intelligence, which exists in every sector, will also enter the media. It was inevitable that the typewriters that we used to write in the past were replaced by computers today. Making Artificial Intelligence is a separate field of education and expertise. However, students who receive media education; While they are still in school, it is very necessary today to "take some lessons on how to use artificial intelligence" in addition to their basic lessons. Artificial Intelligence is not a product in itself, it is a technology. Journalists and journalist candidates need to know how to use artificial intelligence in the media, just as doctors use in medicine and engineers in industry.

Experts in Artificial Intelligence, whose opinions we get on this subject; Nişantaşı University, Electrical and Electronics Engineering Department, Prof. Dr. İlhami Çolak said: ⁴“Computer is now used in every profession and almost everyone can use it because all kinds of data have entered this artificial intelligence. So you; you are the user of the computer, not the maker. Of course, there are people who make computers, but this requires a separate training. E.g; There are robots used in the detection and treatment of the disease. If you're not the one making these robots, at least be using it to make your job easier. Today, the area where artificial intelligence is not used is something that does not exist anymore. Let's say; 2,000 news comes from a news agency to a newspaper a day. It takes hours to read this one by one by human power. However, it may take a few minutes to upload and scan these news to the artificial intelligence robot. Robot; it scans and presents the news in accordance with the style, news structure and news logic of the newspaper. Here are the new generation of journalists; In addition to journalism, if they take additional courses (coding and artificial intelligence) that will be able to use this robot, upload data to them, and have knowledge and equipment, they can do their job faster, more successfully and more accurately. It is more logical to be the person who knows how to use that robot, instead of seeing the artificial intelligence robot as a competitor and fighting in the future, which is likely to enter the sector.” We also asked the following questions to Prof. Dr. İlhami Çolak, the answers we received are below.

Would there be from Artificial Intelligence boss, CEO, or media Editor-in-Chief?

Artificial intelligence; It exists at every stage of our life. As it is known, Artificial Intelligence is a software program. The more quality and hardware you upload to this program, the more successful the robot will be. This work does not end with the software alone, the appropriate data for that software must also be provided. The more data that is close to the truth is loaded, the easier it is for people's lives. Based on this, we can say that if you have the necessary hardware installed, you can become a very successful boss or newspaper manager from Artificial Intelligence.

Can I negotiate a salary or raise with the Artificial Intelligence Editor-in-Chief?

Robots; They are not 'emotional' like humans. If you have uploaded the correct and well-equipped data to this robot about the work that the senior manager or Editor-in-Chief should do, it can also do what is necessary. To the robot; If you have uploaded accurate and solid data on how the workplace works and its economic situation, it will do what is necessary. As a result of the questions that the robot boss will ask you and the answers you will give, the salary or raise that he can give you can be determined by evaluating it within its own evaluation criteria. At the point we have reached technologically today, we do not have a deficiency in this regard. In other words, apart from the 'emotional' aspect of the human, it can do everything with the data you upload to the robot.

Can an Artificial Intelligence Journalist write the 'emotional' article written by the Human Journalist?

A little more work is needed on the data and software that robots can write such texts on. Can he write, 'yes', but 'can he add sentimentality to the writing? Studies on this subject are not enough yet.

One day; Will the Human Journalist disappear completely, can robots take over the media?

No, it will not disappear, with the developing technology, human and robot journalists can work together. After all, it is human journalists who will also manage the robot journalist. Because in the end, it is the human being who will upload that information to the robot about what to do. Based on Van Dijk's analysis below, we finally asked İlhami Çolak the following question:

When we talk about racism and critical discourse, Teun van Dijk immediately comes to mind. His critical discourse analysis analyzes news as a text and discourse tour within a specific language and text structure or socio-cultural practice. This analysis framework covers the textual structure of the news, the comprehension/interpretation of the news by the readers and the news production processes of the journalists (van Dijk, 1988).

⁴ On August 12, 2021, This interview was held at Prof. Dr. İlhami Çolak's office.

If a genius scientist uploads data and hardware to a journalist robot about racism, hatred, and evil, can the robot put those requests into writing?

As I mentioned before; The robot is a machine, whatever you program the machine, it does what it needs. So after programming; It cuts both iron and fabric... Starting from this, we can say the following; if you robot journalist; If you install hateful and malicious software and programs, they will write about it in their articles. Just like in movies; No matter how the robot you programmed to kill a person does what is necessary, the journalist can write bad articles on the robot according to the loaded program. We can also talk about some functional problems related to artificial intelligence. Let's try to deal with these again with the help of interviews with experts on the subject.

5.1. Artificial Intelligence journalist can convey emotion in his writings?

In line with the data available and uploaded in every field of Industry and Technology, it continues to be a matter of curiosity what robots can do in the media sector, which can handle almost everything. Artificial Intelligence journalists, who sort hundreds of news stories in a very short time and bring them into the shape desired by the media organization they work for, can write news in a very short time compared to human journalists. However; It is still debated whether Artificial Intelligence Journalists can add 'emotion' to their news. In the loaded data; It is wondered how Artificial Intelligence Journalists will reflect some of the features that exist in human beings such as happiness, crying and pity in their writings. We can also see whether this can happen or not; we asked this question to, Üsküdar University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Psychology Prof. Dr. Sırrı Akbaba:⁵

Answer: Artificial Intelligence (Robot) Journalists have behavior, but no sensitivity. creativity of thought; There is as much as the data that expert scientists on this subject upload to the robot (machine). So to the robot; The more data about emotion and thought is loaded, the more sensitive the robot will be in this regard, but it cannot offer anything from its origin. The more and more ingenious the data uploaded to the robots, the more successful the robot will be. In fact, many people are far superior to their intelligence. This is limited to data uploaded to a robot. So the robot can only do so much. In the human brain, there is a feature of 'creativity'. Because these are us; They are properties given by the 'creator'. The most controversial issue between robot and human is 'thought'. 'Don't cry' to the robot vs. If you load data like this, it can do it, but the 'feel' is clear and the robot doesn't have this feature. In other words, it writes the events of 'crying' or describing something that you upload to the robot, and even writes it in depth. Because what we call 'writing' is a 'behavior'. If you load the data right into the robot, it can surpass the human in 'behaviour'.

Question: Robot journalists; Can he give factors such as hatred, hatred, revenge, racism, ethics, morality and conscience in his writings?

Answer: If their data is loaded, it can show as appearance on the robot, but here the interpretation is different. Robots behave in the comments we add as human beings, without tasting what a human adds. Even robots according to the uploaded data; He can also include the coefficients of behaviors that do not occur to one's mind in his writings. Since the source of robots' behavior is human, human journalism does not die, no matter how much Artificial Intelligence Journalist develops. That is, if there is no 'thought', there is no 'human'. The essence of man is thought.

5.2. to Artificial Intelligence; If we upload data with religious content, will Artificial Intelligence have a Religion?

Artificial Intelligence topic; In recent years, it has started to be spoken frequently in Turkey as well as all over the world. While each sector is examining Artificial Intelligence from its own point of view, we have started to examine it from various aspects in terms of Communicators and the media. The conclusion was this: Whatever hardware and data you upload to Artificial Intelligence, it will act as a machine according to the given command. Then we thought; The religious elements in the title of this chapter began to come in. "I wonder if Artificial Intelligence has a religion?", "If Muslim, Christian or Hindu scientists upload data about their own religion to AI, will they be members of that religion?" "I

⁵ On August 13, 2021, This interview was held at Professor. Dr. Sırrı Akbaba's office.

wonder what would happen if data on factors such as grudge, hatred and racism were uploaded and directed to denigrate another religion?"

Here are the answers to such questions; Islamic Philosophy Specialist, Honorary Member of the Turkish Academy of Sciences, Ibn Haldun University Alliance of Civilizations Institute Prof. Dr. Alparslan Açıkgenç:⁶ We asked Mr. Açıkgenç said the following.

To Artificial Intelligence; If data such as emotion, grudge, hatred and racism are loaded, we can expect such behavior from the machine. As it is known, artificial intelligence is a kind of robot, it exhibits the behavior required by whatever is loaded. Of course, in this case, engineers know better, programming is one thing, getting things programmed is another. In other words, what we upload as artificial intelligence, whether it is a machine or a robot, must be of a nature that can do whatever it is. For now, let's talk by assuming that an "entity" on which artificial intelligence is installed as a program is capable of fulfilling programs in artificial intelligence. Here, with the word "entity", I mean whatever the artificial intelligence is loaded with. Because I don't know what this thing is, but I think the word "robot" describes this entity better because we think it does certain things. In this case, if a program containing hatred and violence is placed on this "entity", it does not make him a "terrorist", it makes the person who installs artificial intelligence on him a terrorist. The reason for this is that the person who commits a behavior in law is required to be a conscious being in order to be responsible. In addition, the word 'mentally confident' used in our country also expresses this in suspense. One can say that since there is intelligence in this robot, it is considered "mentally confident" even if it is artificial, and he is responsible for it. There is only one aspect of this, this robot is not actually a terrorist, but it is "dangerous." Because the uploaded program will lead it to constantly generate violence and hatred, it is dangerous and should be destroyed. Its destruction consists only in changing its program. Otherwise, if it is said, "Let's execute like a human being", it will not be executed anyway. So this robot, loaded with violence and hatred, is not responsible, but dangerous.

The same is true for uploading religious data to Artificial Intelligence. Attributing all the features and duties of a religion to him does not make him a member of that religion. Because Artificial Intelligence has no consciousness, will and belief. Let's say a robot loaded with artificial intelligence has acquired the beliefs and obligations of Islam. He can pray, fast; In fact, we cannot say 'Prayers and fasts', but we can say that 'Prayers are being led and fasting'. In this case, according to the Islamic belief, you cannot force anyone to "make religious orders". In other words, if you force a person to testify and pray and fast, that does not make him a Muslim. Well, in this case, how can an artificial intelligence become a Muslim if even a human cannot become a Muslim? In that case, artificial intelligence is not responsible for what it does because it is not conscious and does not even know why it is doing what it does. Religion, on the other hand, is responsibility and requires consciousness and will.

In this case, there is another possibility: “Is it possible to bring consciousness and will to artificial intelligence in the future? So, in a way, can they be produced in a way that robots will have feelings and consciousness in the future?”

This question is a little difficult to answer, but we cannot predict what will happen if emotions can be transformed into artificial intelligence, but we can make some speculations. Let's say this is possible, does that make AI religious? I think it won't do it again, because in this case, artificial intelligence still has no will. It can be said that will is the most important quality of life for religion. As a result, I say that artificial intelligence has no religion.

Conclusion

All these examinations and researches show that; In addition to the basic courses, the addition of some software courses (coding and artificial intelligence) to the curriculum of the Communication Faculties will be for the benefit of the students. Considering that every industry and business line is integrated

⁶ This interview was held at Professor Alparslan Açıkgenç's office on August 16, 2021.

with artificial intelligence today and in the future, this is inevitable. Such software courses; In a simple way, starting from primary school, increasing the difficulty levels and including it in university education will be of great benefit. Artificial Intelligence (robot) today; It is frequently used in areas such as health, food, production, automotive and textile. Robots doing a job alone and in minutes, which would have been done by tens of workers for a long time, has caused many people to become unemployed.

The fact that Artificial Intelligence Journalists have started and will begin to enter the media sector in some countries will also bring about the fear of being unemployed among journalists. This is an inevitable fact. However, we should look for ways to learn how to work with Artificial Intelligence Journalists instead of having this fear and experiencing uneasy periods in both our business and private lives. For this, too; It will be important for their future that those currently working in the media industry train themselves on how to employ and manage Artificial Intelligence Journalists through short and accelerated courses. The 'media members of the future', who are still studying in the departments of communication faculties of universities, in addition to their normal courses; They are also required to take coding courses, which will determine how they will manage their AI Journalists and make their job easier. Today, a medical doctor; Just as they use robots when performing heart, brain or eye surgery, media professionals should know how to use them in their own fields. In conclusion, we can say this: It is certain that Artificial Intelligence Journalists (robots) will enter the media sector in the coming periods. However; We should not worry that we will lose our job.

As Prof. Dr. Sırrı Akbaba stated above; “The source of robots' behavior is also human. No matter how much the Artificial Intelligence Journalist develops, human journalism does not die. That is, if there is no 'thought', there is no 'human'. The essence of man is thought.”

The essence of the word is this: The people who make the robots are also human. Robots; they will be as successful as the data uploaded to them. It would be beneficial for present and future media members to educate themselves as individuals who use robots, not who make robots.

References

- Abadan-Unat, N. (1972). *Batı Avrupa ve Türkiye'de medya eğitimi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Altun, A. (1999). *Türkiye'de gazetecilik eğitimi*. (K. Alemdar, Der.). *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar* (245-252) içinde. Afa Yayınları.
- Barbier A.ve Lawenir C.B. (2001). *Diderot'dan İnternete Medya Tarihi*. (K. Eksen , Çev.). Okuyan Us.
- Bunz, M. (2010). In the US, algorithms are already reporting the news. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/media/pda/2010/mar/30/digital-media-algorithms-reporting-journalism> adresinden 15 Mart 2017 tarihinde alınmıştır.
- Carlson, M. (2014). The Robotic Reporter: automated journalism and the redefinition of labor, compositional forms, and journalistic authority. *Digital Journalism*, 3, 416-431.
- Çelik, K. (2020). *İletişim fakültesi mezunlarının Medya Sektörü'ndeki istihdamı üzerine bir araştırma*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Clerwall, C. (2014). Enter the Robot Journalist. *Journalism Practice*. 8 (5), 519–531.
- Christer, C. (2014). *Enter the robot journalist: users' perception of automated content*. (1. Baskı). Karlstad University: Dept. of Geography, Media and Communication.
- Crowley, D. and Heyer, P. (2010). *İletişim tarihi taş devri sembollerinden sosyal medyaya*. (B. Ersöz, Çev.). Phoenix Yayınları.
- Dilmen, Necmi. E. (2007). Yeni medya kavramı çerçevesinde internet günlükleri-bloglar ve

- gazeteciliğe yansımaları. *Marmara İletişim Dergisi*. 12 (12), 113-122.
- Dimmick, J. (2004). Competition between the internet and traditional news media: the gratification opportunities niche dimension. *Journal Of Media Economics*. 17 (1), 19-33.
- Ergeç, N.E. (2014). Uluslararası yükseköğretim eğilimleri bağlamında iletişim eğitimini yeniden düşünmek. *Selçuk İletişim*, 8 (2), 5-31.
- Graefe, A. (2016). Guide to automated journalism. *Tow Center For Digital Journalism*. <http://towcenter.org/research/guide-to-automated-journalism/> sitesinden 26 Aralık 2016 tarihinde alınmıştır.
- Gürkan, N. İrvan., S. (2000). İletişim eğitiminde nereden nereye, 1. *Ulusal İletişim Kongresi Bildiri Kitapçığı* (s.354-365) içinde.
- Güz, N. (2017). İletişim fakülteleri eğitim sistemine yeni bir yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3 (5), 1546-1560.
- Hobsbawm, E. J. (2009). *Sermaye çağı 1848-1875*. (1. Baskı). (B. S. Şener, Çev.). Dost Yayınları.
- İnuğur, N. (1988). *Türk basınında iz bırakanlar*. (1. Baskı). Der Yayınları.
- Levy, S. (2012). *Can an algorithm write a better news story than a human reporter?*. *Wired*. <http://www.wired.com/2012/04/can-an-algorithm-write-a-better-news-story-than-a-human-reporter> adresinden 26 Aralık 2016 tarihinde alınmıştır.
- McAdams, D. P. (2013). *The redemptive self: stories Americans live by-revised and expanded edition* (1.Baskı). Oxford University Press.
- Narin, B. (2017). Uzman görüşleri bağlamında haber üretiminde otomatikleşme: robot gazetecilik. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 27, 79-108.
- Özbek, M. (1995). İletişim eğitimi üzerine, *Ankara Üniversitesi İLEF Yılığ* 92, *Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi*, 307-328.
- Segal, E., İlin, M. (1993). *İnsan nasıl insan oldu*. (1. Baskı). (A. Zekerya, Çev.). Say Yayınları.
- Thompson John B. (2008). *Medya ve modernite*. (1. Baskı). (S. Öztürk, Çev.). Kırmızı Yayınları.
- Tokgöz, O. (2003). Türkiye'de iletişim eğitimi: elli yıllık bir geçmişin değerlendirilmesi. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 6 (1), 9-32.
- Tokgöz, O. (2006). Türkiye'de iletişim çalışmalarında iletişim eğitiminin rolü ve önemi, *Küresel İletişim Dergisi*, 1-12.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holding'e Türk basın tarihi* .(1.Baskı). Remzi Kitabevi.
- Van Dalen, A. (2012). The algorithms behind the headlines: how machine-written news redefines the core skills of human journalists. *Journalism Practice*. 6 (5-6), 648-658.
- Van Dijk, T. (1988). *News as discourse*, *Lawrence Earlbaum* (1. Baskı). Associates Publication.
- Yapay zeka (AI) nedir? <https://www.oracle.com/tr/artificial-intelligence/what-is-ai/>, accessed on 14 Eylül 2021.
- Yıldırım, B. (2006). Eleştirel pedagoji açısından gazetecilik eğitimini yeniden düşünmek, *İletişim Çalışmaları*, 4 (1), 121-125.
- Other online sources:
- <https://www.yök.gov.tr> adresinden 04.09.2021 tarihinde alınmıştır.
- <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52860247>, 30 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/matbaa-ne-zaman-bulundu-iste-matbaanın-icadi-hakkinda-bilgiler-41004675> adresinden 04 Ağustos 2021 tarihinde alınmıştır.

Matbaanın, Osmanlı devletine geç gelmesinin sebepleri ve neticeleri. <http://www.altuntop.org/islam-ve-bilim/matbaa.asp>, accessed on 04 Ekim 2021.

Sönmez, A. *Matbaa Osmanlı'ya neden geç geldi?* <https://www.milliyet.com.tr/gundem/matbaa-osmanli-ya-neden-gec-geldi-5278778> adresinden 18 Ağustos 2021 tarihinde alınmıştır.

Yapay zeka - nedir ve neden önemlidir. https://www.sas.com/tr_tr/insights/analytics/yapay-zeka-nedir.html adresinden 01 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.

<https://bigthink.com/natalie-shoemaker/a-japanese-ai-wrote-a-novel-almost-wins-literary-award>, accessed on 01 Ağustos 2021.

<https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/egitim/yapay-zeka-arastirmaci-gazeteciligi-etkilemeyecek/657753>, accessed on 20 Ağustos 2021.

TÜRKİYE’DE TARİH DERS KİTAPLARI İLE İLGİLİ YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation Of Graduate Thesis Related Rendered With History Textbooks In Turkey

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk KIRMIT

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, kirit1989@hotmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
29.11.2021

Kabul/Accepted:
31.12.2021

Sayfa/ Page:
159-169

mecmua.1029789

Öz

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de 1998-2020 yılları arasında tarih ders kitapları alanında yapılmış lisansüstü tezleri inceleyerek genel profillerini belirlemektir. Bu yüksek lisans-doktora tez çalışmalarından elde edilen sonuçlardan hareketle tarih ders kitapları ile ilgili çeşitli öneriler geliştirmektir. Tarih ders kitapları ile ilgili hazırlanmış olan lisansüstü tezleri; azarların cinsiyetlerine, yapılış yıllarına, hazırlandığı üniversitelere, enstitülerine, danışman unvanlarına, yazım dillerine ve sayfa sayısı aralığına göre incelenmiştir. Araştırmada tarama modeli kullanılmış ve nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan durum çalışması uygulanmıştır. Araştırma için YÖK’ün Ulusal Tez Merkezi’ndeki ayrıntılı tarama seçeneğiyle “tarih ders kitapları”, “ilkokul tarih ders kitapları”, “ortaokul tarih ders kitapları” ve “lise tarih ders kitapları” gibi anahtar kelimeler girilmiştir. Anahtar kelimeler sonucunda ortaya çıkan tezler tek tek kontrol edilmiş ve tarih ders kitaplarıyla alakalı 74 teze ulaşılmıştır. Toplamda 74 tezin 64’ü yüksek lisans, 10’u ise doktora tezidir. Araştırmanın asıl veri kaynağı olan bu 74 tez çalışma kapsamına alınmıştır. Bulgulara göre; ilk yüksek lisans tezinin 1998 yılında, doktora tezinin ise 2008 yılında yapıldığı belirlenmiştir. Tarih ders kitapları konusunda yapılan tezlerin çoğunlukla üniversitelerden Gazi Üniversitesi, enstitülerden Eğitim Bilimleri Enstitüsü ve anabilim dallarından Tarih Öğretmenliği Anabilim Dalı’nda çalışıldığı ortaya çıkmıştır. Tarih ders kitapları konusunda yüksek lisans tezleri çok sayıda olmasına rağmen doktora tezleri ise çok az sayıdadır. Bu sebeple tarih ders kitapları alanlarında daha fazla doktora tezinin çalışılması gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Tarih Öğretimi, Tarih Ders Kitapları, Lisansüstü Tezleri, İçerik Analizi.

Abstract

The purpose of this research, conducted in the field of history textbooks between the years 1998-2020 by examining postgraduate thesis to determine the overall profile and the master-doctorate thesis movement history textbooks for the results obtained from studies in Turkey is to develop several recommendations related. The graduate theses prepared on history textbooks; It was examined according to the gender of the authors, the years of their creation, the universities, institutes, advisors, writing language and page number range. In the research, scanning model was used and case study which is one of qualitative research methods was applied. Keywords such as "history textbooks", "primary school history textbooks", "middle school history textbooks" and "high school history textbooks" were entered for the research with the detailed search option in the National Thesis Center of YÖK. Theses resulting from key words were checked one by one and 74 theses related to history textbooks were reached. In total, 64 of 74 theses are master's and 10 are doctoral dissertations. These 74 theses, which are the main data source of the research, have been included in the study. According to the findings; It was determined that the first master's thesis was made in 1998 and the doctoral thesis in 2008. It has been revealed that both theses on history textbooks are mostly studied in the Institute of Educational Sciences, the Department of History Teaching and Gazi University. Although there are many master theses on history textbooks, there are very few doctoral theses. For this reason, it is thought that more doctoral dissertations should be studied in the fields of history textbooks.

Keywords: History, History Teaching, History Textbooks, Graduate Theses, Content Analysis.

Atf/Citation: Kırmit, Ö. F. (2022). Türkiye’de tarih ders kitapları ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 159-169

Sorumlu Yazar/Corresponding: Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk KIRMIT

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Giriş

Tarih; insan topluluklarının yapmış oldukları bütün faaliyetleri, geçirdikleri gelişmeleri ve birbirleriyle aralarında geçen olayları yer ve zaman göstererek, bunları sebep-sonuç ilişkisi içinde, belgelere dayanarak suretiyle araştıran, inceleyen ve günümüze nakleden sosyal bir ilimdir (Kırmit, 2020, s. 147) Tarih, bu özelliğinden dolayı milletlerin hafızasıdır. Toplumların ya da milletlerin gelecekte varlıklarını rahat, güvenli ve sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri ancak tarihlerini öğrenmeleriyle mümkündür (Köstüklü, 2014, s. 19).

Örgün öğretimde, tarihi öğrencilere öğretmenin en etkili yolu ders kitapları olmuştur. Ders kitapları, öğrenme ve öğretme süreçleri içerisinde kullanılan en eski araçlardan birisidir. Ayrıca öğrenme ve öğretme süreçlerinde en çok kullanılanıdır. Ders kitaplarının, eğitim teknolojilerinin hızla değiştiği ve geliştiği günümüzde hala eğitimde en başta kullanılan ve temel eğitim materyali olma özelliği devam edilmektedir.

Okullarda öğrencilere okutulan ders kitapları hem eğitim programlarının hem de öğretmenlerin kullandığı en temel öğedir. Bundan dolayı ders kitapları gerek öğrenme gerekse de öğretme sürecinde, öğretmenlerin neleri öğreteceğini öğrencilerin ise neleri öğreneceğini belirlemektedir. Ders kitapları sadece bir ders aracı olarak görülmemiştir. Aynı zamanda öğretimde planlanan ve verilmek istenen hedeflerin de gerçekleştirilmesi amaç edinilmiştir. Hatta öğrencilerin yaşadıkları toplum içinde iyi hasletlerle öne çıkmasında kaliteli bir eğitim almalarının önemi kadar kaliteli, iyi hazırlanmış ders kitapları da önemli rol oynamaktadır (Büyükalın, 2003, s. 99).

Nitekim tarih dersinin doğasından kaynaklanan bir takım öğretme ve öğrenme sıkıntıları, beraberinde bazı sorunları da getirmiştir. Bundan dolayı tarih eğitimi ile ilgili çalışmaları ile ön plana çıkmış olan Mustafa Safran, tarih dersinin Türk eğitim sistemi içinde, diğer derslerden farklı sorunları bulunduğunu belirtmiş ve tarih öğretimini ise eğitim sistemindeki en sorunlu alanlardan biri olarak tarif etmiştir (Safran, 2009, s. 10). Safran tarih öğretiminde karşılaşılan sorunlar üzerine yapmış olduğu bir araştırmada, bu sorunları şu şekilde tespit etmiştir: 1-Müfredat programından kaynaklanan sorunlar, 2-Öğretmenlerden kaynaklanan sorunlar, 3-Ders kitaplarından kaynaklanan sorunlar, 4-Eğitim öğretim ortamından kaynaklanan sorunlardır (Safran, 2002, s. 78).

Görüldüğü üzere, tarih öğretiminde karşılaşılan sorunlardan birisi de ders kitaplarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle tarih ders kitaplarının ve bunlar üzerine yapılan lisansüstü tezlerin araştırılması ve incelenmesi önem teşkil etmektedir. Ayrıca tarih ders kitapları alanında hazırlanan tezlerin, bu alanda yapılacak olan başka araştırmalara da rehberlik etmesi oldukça önemlidir. Çünkü bu konuda yapılmış çalışmaların toplu bir şekilde ortaya konulması, yapılması düşünülen diğer çalışmalarının eksik taraflarının tespit edilip, tamamlanmasını sağlamaktadır.

Tarih eğitimi üzerine yapılan çalışmalarda, özellikle son yıllarda dünyada olduğu gibi ülkemizde de büyük bir artış görülmektedir. Fakat uluslararası düzeyde yapılan çalışmalar ile bizim yaptığımız araştırmalar kıyaslandığında, ülke olarak henüz işin çok başlarında olduğumuz söylenebilir. Tarih eğitimi ile ilgili günümüze kadar yapılan alanyazın inceleme çalışmalarında, amaç genel değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler sonucunda topyekun, alanyazındaki araştırmaların eksik kalan ve/veya değerli bulunan yönleri ortaya konulmaktadır. Tarih eğitimi ve öğretimi alanında yapılmış tezler de bu alana ciddi bir bilgi birikimi sağladığı görülmüştür (Adlığ, 2021, s. 331).

Bu çalışmanın amacı, 1998-2020 yılları arasında Türkiye’de tarih ders kitapları konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin genel eğilimlerini belirlemektir. Çalışmada, tespit edilebilen ilk tez, 1998 yılında olduğu için, başlangıç noktası olmuştur. Bundan hareketle Türkiye’de tarih ders kitapları hakkında yapılmış lisansüstü tezleri incelemek ve bu çalışmalardan elde edilen sonuçlardan hareketle tarih ders kitapları alanlarında çeşitli öneriler geliştirmektir. Bu çalışmada tarih ders kitapları hakkında toplam 74 lisansüstü tez incelenmiştir. Bu yönüyle araştırmanın alanyazına katkı sağlayacağı umulmaktadır. Bu araştırma, YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde, 31.12.2020 tarihine kadar yapılan tarama sonucuyla sınırlıdır.

Araştırmanın problem cümlesi “Türkiye’de tarih ders kitaplarıyla ilgili yapılmış tezler bazı ölçütlere göre nasıl bir dağılım göstermektedir” şeklinde belirlenmiştir. Buna bağlı olarak alt problemler ise

belirli kıstaslar çerçevesinde kategorik sınıflandırmalar yapılarak oluşturulmuştur. Bunlar ise; “Türkiye’de tarih eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin; 1) türüne (yüksek lisans- doktora) 2) yazarlarının cinsiyeti 3) yapılış yıllarına, 4) yapıldığı üniversitelere, 5) hazırlandığı enstitülerine 6) danışmanların unvanlarına, 7) yazıldığı dil, 8) sayfa sayısı aralığına göre nasıl bir dağılım görülmektedir” şeklinde incelenmiştir. Tarih ders kitaplarıyla ilgili lisansüstü tezlerini toplu bir şekilde görmeye olanak sağlayan bu araştırmancının, gelecekte bu konuda çalışma yapacak olan araştırmacılara yol gösterici olması beklenmektedir.

İlgili Literatür

Bugüne kadar çeşitli konularda gerek ulusal gerek uluslararası nitelikte lisans üstü tezlerin taranması ile ilgili yapılmış birçok araştırma vardır. Bu araştırmada Türkiye’de tarih ders kitapları üzerine yapılan lisansüstü tezlerinin incelenmesi amaçlandığından, yüksek lisans ve/veya doktora tezlerini analiz eden geçmişte yapılmış araştırmalara yer verilmiştir. Fakat Türkiye’de sadece tarih ders kitapları ile ilgili lisansüstü tezlerinin değerlendirilmesi adıyla veya bu içerikte herhangi bir çalışma yoktur. Bu konu genellikle tarih eğitimi, öğretimi ile ilgili yapılan çalışmalar içerisinde değerlendirilmiş, bunun ise çok yetersiz olduğu görülmüştür. Buna göre Türkiye’de tarih eğitimi ve öğretimi konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerin incelendiği mevcut araştırmalar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Türkiye’de tarih eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi konulu, biri tez üçü makale olmak üzere 4 adet yapılmış çalışma vardır. Birincisi 2016 yılında İbrahim Turan ve Hasan Aslan’ın “Ulusal Tez Merkezi ve Proquest Veri Tabanında Yer Alan Tarih Eğitimi Tezlerinin Değerlendirilmesi” başlıklı yapmış olduğu makale çalışmasıdır (Turan-Aslan, 2016, s. 982-1001). Bu çalışmada Türkiye, ABD ve Kanada’daki tarih eğitimi alanında yapılmış olan lisansüstü tezler karşılaştırılmış ve Türkiye’de tarih eğitimi konulu 98 lisansüstü tez ölçüt olarak alınmıştır (Hayta vd., 2020, s. 253). İkinci çalışma ise, 2019 yılında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Elif Bay tarafından hazırlanmış olan “2002-2015 Yılları Arasındaki Tarih Eğitimi-Öğretimi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi” adlı yüksek lisans tez çalışmasıdır. Bay, yapmış olduğu bu çalışmada 83 yüksek lisans, 28 doktora tezini incelemiş ve bu tezleri konularına, araştırma yöntemine, araştırma desenine, katılımcı türüne, veri toplama tekniklerine ve veri analiz tekniklerine göre dağılımlarını belirlemiştir (Hayta vd., 2020, s. 253). Diğer bir üçüncü çalışma ise 2020’de Necdet Hayta, Ş. Gülin Karabağ ve Ali Gövercin tarafından hazırlanmış olan “Türkiye’de Tarih Eğitimi ile İlgili Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Değerlendirilmesi” adlı makaledir. Bu konuda yapılan güncel ve son çalışma ise Davud Adlığ’ın “Tarih Eğitimi İle İlgili Yapılmış Tezlerin İncelenmesi” adlı makaledir (Adlığ, 2021, s. 329-348). Nitekim üçü makale ve biri tez olan tarih eğitimi ile ilgili yapılan bu çalışmalar içerisinde tarih ders kitaplarına da yer yer değinilmiş olduğu görülmüş fakat konunun daha kapsamlı ele alınma ihtiyacı hasıl olmuştur.

Alanyazın incelendiğinde, tarih eğitimi ve öğretimi gibi farklı konularda araştırmalar yapıldığı görülmüştür. Yüksek lisans ve doktora düzeyinde yapılan bu araştırmalarda genellikle bütün tarih eğitimi ile ilgili olan verilerin toplandığı tespit edilmiştir. Literatürde tarih ders kitapları ile ilgili yapılan lisansüstü tez çalışmalarının incelendiği herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırma bu konuda yapılmış olan lisansüstü tezlerinin mevcut durumunu ortaya koyma açısından alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Türkiye’deki tarih ders kitapları konusunda yapılan lisansüstü yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarını içerik yöntemi ile incelemektir. Bunun için konu hakkında yapılmış olan lisansüstü tezler, belirli kategoriler çerçevesinde analiz edilmiş ve aşağıdaki sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır:

Tarih ders kitapları konusunda kaç tane yüksek lisans ve doktora tezi hazırlanmıştır? Bu tezlerin yıllara göre dağılımları nasıldır? Bu tezlerin üniversitelere ve enstitülere göre dağılımları nasıldır? Bu tezleri yöneten danışmanların unvanlarına göre dağılımları nasıldır? Bu tezlerin sayfa sayısı aralığı nasıldır?

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Kapsamı

Türkiye’de lisansüstü yapılmış olan tezleri toplu olarak yayımlamada tek yetkili kurum YÖK’tür. Bu nedenle araştırma kapsamındaki tezlerin tespit edilmesi ve tezlerle ilgili bilgi edinilmesi amacıyla Yüksek Öğrenim Kurulu’nun (YÖK) Ulusal Tez Merkezi kullanılmıştır. Araştırmada, YÖK’ün veri tabanında bulunan 1998 yılından itibaren 2020’e kadar Türkiye’de tarih ders kitapları konusunda yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma nitel araştırma yöntemiyle hazırlanmıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışması kullanılmıştır. Nitel araştırma, olayları gerçekçi ve bütüncül olarak ortaya koymak amacıyla yapılan, genellikle gözlem, görüşme ve doküman inceleme olmak üzere üç veri toplama tekniğinin kullanıldığı bir araştırma çeşididir (Yıldırım-Şimşek, 2008, s. 39). Nitel araştırmada incelenen konuyla ilgili olgular hakkında bilgi veren yazılı her türlü belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanır. Buna döküman incelemesi denilmektedir. Alanyazın çalışmalarında başka bir şeye gerek kalmadan bir çok belge, döküman inceleme yoluyla elde edilebilir. Böylece araştırmacı da çok zaman kaybetmeden, hem işi kolaylaşır hem de kaynak tasarrufu sağlamış olur (Yıldırım-Şimşek, 2008, s. 188). Bu araştırmada da tarih ders kitapları alanında yapılmış olan tezler, döküman inceleme yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Araştırma temel tarama araştırması ile de desteklenmiştir. Bu nedenle YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde tarih ders kitapları ile ilgili hazırlanmış olan tezler döküman olarak incelenmiştir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evren-örneklemi, Yüksek Öğrenim Kurulu’nun (YÖK) Ulusal Tez Merkezi’ndeki ayrıntılı tarama seçeneğiyle “tarih ders kitapları”, “ilkokul tarih ders kitapları”, “tarih yazımı”, “ortaokul tarih ders kitapları” ve “lise tarih ders kitapları”, anahtar kelimeleriyle toplamda 74 teze ulaşılmıştır. Bunun 64’ü yüksek lisans, 10’u doktora tezidir. Çalışma Ulusal Tez Merkezinin online olarak hizmet verdiği lisansüstü ulaşılan tezlerle yürütüldüğü için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Veri Toplaması ve Çözümlemesi

Araştırmacı kişi tarafından veri toplama araçları belirlendikten sonra veriler toplanılmaya başlanır. Veri toplama yöntemi ile elde edilen bulguların geçerliği sağlanmış ve güvenirliliğini daha da artar. (Yıldırım-Şimşek, 2008, s. 89). Döküman inceleme sonucunda araştırmanın ilk aşamasında Ulusal Tez Merkezi’ndeki ayrıntılı tarama “tarih ders kitapları”, “ilkokul tarih ders kitapları”, “tarih yazımı”, “ortaokul tarih ders kitapları” ve “lise tarih ders kitapları” anahtar kelimeleriyle toplamda 74 teze ulaşılmıştır. Bunun 64’ü yüksek lisans, 10’u doktora tezidir. Bu 74 tez çalışma kapsamına alınmıştır. Bulunan bu tezler, derinlemesine analiz gerektirmeyen betimsel analize tabi tutularak çözümlenmiştir. (Yıldırım-Şimşek,2008,s.3).

1-TEZLERİN TÜRÜNE İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın ilk alt problemi “Türkiye’de tarih ders kitapları alanında yapılan lisansüstü tezlerin türüne göre nasıl bir dağılım göstermektedir” olarak belirlenmiştir. Tezlerin türlerine göre incelendiğinde 64’ünün yüksek lisans, 10’unu ise doktora tezi olduğu belirlenmiştir.

2-TEZLERİN YAZARLARININ CİNSİYETLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın ikinci alt problemi “Türkiye’de tarih ders kitapları alanında yapılan lisansüstü tezlerin yazarlarının cinsiyetlerine göre nasıl bir dağılım göstermektedir” olarak belirlenmiştir. Yüksek lisans tezlerinin 34’ünün erkek, 30’unun ise kadın yazarlar tarafından; doktora tezlerinin ise 5’i erkek, 5’i ise kadın yazarlar tarafından yazıldığı tespit edilmiştir.

3-TEZLERİN YAPILIŞ YILLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın üçüncü alt problemi “Türkiye’de tarih ders kitapları konusunda yapılan lisansüstü tezlerin yapılaş yıllarına göre nasıl bir dağılım göstermektedir” olarak belirlenmiştir. Bu alt probleme yönelik bulgular aşağıdaki iki şekilde gösterilmiştir.

Tablo 1. Yüksek lisans tezlerinin yıllarına göre dağılımı

1998-2000	2
2001-2005	13
2006-2010	21
2011-2015	7
2016-2020	21

Tablo 1’de tarih ders kitapları konusunda hazırlanmış olan yüksek lisans tezlerinin yıllara göre dağılımları görülmektedir. Bu konuda hazırlanmış olan yüksek lisans tezlerinin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, ilk yüksek lisans tezinin 1998’de yapılan bir tez çalışması olduğu tespit edilmiştir. Bu, Hacettepe Üniversitesi’nde Celal Metin tarafından hazırlanan “Türk Tarih Tezi Ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1923-1960)” adlı tez çalışmasıdır. Yüksek lisans tezlerinin yıllara göre dağılımına bakıldığında 2001-2005, 2006-2010 ve 2016-2020 yılları arasında çift hanelere çıktığı gözlemlenmiştir. 2006-2010 ve 2016-2020 yılları arasında yapılan yüksek lisans tezlerinin sayısının eşit olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca bu dönemler en fazla yüksek lisans tezlerinin de üretildiği dönemler olmuştur. 1998-2000 yılları arası en az yüksek lisans tezinin üretildiği dönem olmuştur. 22 yılda toplam 64 yüksek lisans tezi üretilmiştir.

Tablonun haricinde 2000, 2002 ve 2013 yıllarında tarih ders kitapları konusunda hazırlanmış olan herhangi bir yüksek lisans tezine rastlanılmamıştır.

Tablo 2. Doktora tezlerinin yıllara göre dağılımı

1998-2000	0
2001-2005	0
2006-2010	3
2011-2015	5
2016-2020	2

Tablo 2’de tarih ders kitapları konusunda hazırlanmış olan doktora tezlerinin yıllara göre dağılımları görülmektedir. Bu konuda hazırlanmış olan doktora tezlerinin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, ilk doktora tezinin 2008’de yapılan iki tez çalışması olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Dokuz Eylül Üniversitesi’nde Yahya Araz tarafından hazırlanan “Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri Bağlamında Lise Tarih Ders Kitaplarında Öteki Sorunu” diğeri ise yine aynı üniversitede Gülsüm Songül Ercan tarafından hazırlanan “Türkçe Tarih Ders Kitaplarında Nedenselliğin Kurgulanması” adlı doktora tezleridir. Tablo değerlendirildiğinde tarih ders kitapları konusunda hazırlanan doktora tezlerinin çok az olduğu göze çarpmaktadır. 22 yılda toplam 10 doktora tezi üretilmiştir. 1998-2000 ve 2001-2005 yılları arasında tarih ders kitapları konusunda hiç doktora tezi üretilmemiştir. En yüksek doktora tezinin üretildiği dönem 2011-2015 arası olmuştur.

Tablonun haricinde tarih ders kitapları konusunda hazırlanan doktora tezlerinin sadece 2008, 2010, 2014, 2015 ve 2020 yıllarında üretildiği görülmüştür. Diğer yıllarda hazırlanmış olan herhangi bir doktora tezine rastlanılmamıştır.

4-TEZLERİN YAPILDIĞI ÜNİVERSİTELERE İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın dördüncü alt problemi “Türkiye’de tarih ders kitapları konusunda yapılan lisansüstü tezlerin yapıldığı üniversitelere göre nasıl bir dağılım göstermektedir” olarak belirlenmiştir. Bu alt probleme yönelik bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Yüksek lisans tezlerinin yapıldığı üniversitelere göre dağılımı

Gazi Üniv.	15
Marmara Üniv.	12
Selçuk Üniv.	5
Çanakkale Mart Üniv.	18 3
Yıldız Teknik Üniv.	3
Sakarya Üniv.	2
Sabancı Üniv.	2
Hacettepe Üniv.	2
Cumhuriyet Üniv.	2
Necmeddin Erbakan Üniv.	2
Trakya Üniv.	2
Diğer Üniv.	14

Tablo 3'te tarih ders kitapları konusunda hazırlanmış olan yüksek lisans tezlerinin yapıldığı üniversitelere göre dağılımları görülmektedir. Üniversiteler içerisinde toplam 64 yüksek lisans tezinden 15 tezin Gazi Üniversitesi'nde yapıldığı görülmektedir. Gazi Üniversitesini sırasıyla Marmara (12), Selçuk (5), Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi (3), Yıldız Teknik (3), Sakarya (2), Sabancı (2), Hacettepe (2), Cumhuriyet (2), Necmeddin Erbakan (2), Trakya (2) üniversiteleri takip etmektedir. Diğer sütündeki 14 tez farklı üniversitelerde üretilen 1'er adet tezi simgelemektedir. Burada göze çarpan diğer bir hususta özel üniversiteler arasında tarih ders kitapları konusunda hazırlanmış olan iki yüksek lisans tezinin de Sabancı Üniversitesi'nde üretilmiş olduğudur.

Burada Gazi Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi'nde tarih ders kitapları alanında hazırlanan tez sayılarının diğer üniversitelerden çok daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da hem bu üniversitelerde tarih eğitimi ile ilgili anabilim dallarının olduğunu hem de diğerlerinden çok önce kurulduğu için tercih edilmesinde daha ön plana çıktıklarını düşündürmektedir. Nitekim görüldüğü üzere, bu durum ilgili üniversitelerdeki tezlerin sayısında etkili olmuştur.

Tablo 4. Doktora tezlerinin yapıldığı üniversitelere göre dağılımı

Gazi Üniv.	2
Marmara Üniv.	2
Dokuz Eylül Üniv.	2
Atatürk Üniv.	2
Ankara Üniv.	1

Mimar 1
Sinan Güzel
Sanatlar
Ünv.

Tablo 4’te tarih ders kitapları konusunda hazırlanmış olan doktora tezlerinin yapıldığı üniversitelere göre dağılımları görülmektedir. Üniversiteler içerisinde toplam 10 doktora tezi yapıldığı görülmektedir. Gazi, Marmara, Dokuz Eylül ve Atatürk Üniversitelerinde eşit sayıda 2’şer adet doktora tezi hazırlanmıştır. Bunları Ankara Üniversitesi ile Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi 1’er adet doktora teziyle takip etmektedir.

5-TEZLERİN YAPILDIĞI ENSTİTÜLERE İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın beşinci bir alt problemi “Türkiye’de tarih ders kitapları konusunda yapılan lisansüstü tezlerin yapıldığı enstitülere göre nasıl bir dağılım göstermektedir” şeklindedir.

Tablo 5. Yüksek lisans tezlerinin yapıldığı enstitülere göre dağılımı

Eğitim Bilimleri Enstitüsü	33
Sosyal Bilimler Enstitüsü	30
Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü	1

Tablo 5’de tarih ders kitapları konusunda hazırlanmış yüksek lisans tezlerinin yapıldığı enstitülere göre dağılımları görülmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi en çok tez Eğitim Bilimleri Enstitüsünde hazırlanmıştır. Onu 30 teze Sosyal Bilimler Enstitüsü izlemektedir. Eğitim Bilimleri Enstitüsü ile Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanan tez sayılarının birbirine yakın olduğu göze çarpmaktadır. Bunların dışında sadece bir adet tezin Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsünde hazırlandığı görülmektedir.

Tablo 6. Doktora tezlerinin yapıldığı enstitülere göre dağılımı

Eğitim Bilimleri Enstitüsü	7
Sosyal Bilimler Enstitüsü	2
Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü	1

Tablo 6’de tarih ders kitapları konusunda hazırlanmış doktora tezlerinin yapıldığı enstitülere göre dağılımları görülmektedir. Tabloda, 7 adet tez ile çok tez Eğitim Bilimleri Enstitüsünde hazırlanmıştır. Onu 2 teze Sosyal Bilimler Enstitüsü izlemektedir. Bunların dışında sadece bir adet tezin Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünde hazırlandığı görülmektedir.

6-TEZLERİ YÖNETEN DANIŞMANLARIN UNVANLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın altıncı alt problemi “Türkiye’de tarih ders kitapları konusunda yapılan lisansüstü tezleri yöneten danışmanların unvanlarına göre nasıl bir dağılım göstermektedir” olarak belirlenmiştir.

Tablo 7. Yüksek lisans tezlerini yöneten danışmanlara göre dağılımı

Prof. Dr.	22
Doç. Dr.	13
Dr. Öğretim Üyesi	29

Tablo 7’de tarih ders kitapları konusunda hazırlanmış yüksek lisans tezlerini yöneten danışmanlara göre dağılımları görülmektedir. Toplam 64 yüksek lisans tezlerinin 29’u Dr. Öğretim üyesi, 22’si Prof. Dr. ve 3’ü Doç. Dr. unvanlı öğretim üyeleri tarafından yönetildiği belirlenmiştir.

Tablo 8. Doktora tezlerini yöneten danışmanlara göre dağılımı

Prof. Dr.	5
Doç. Dr.	1
Dr. Öğretim Üyesi	4

Tablo 8’de tarih ders kitapları konusunda hazırlanmış doktora tezlerini yöneten danışmanlara göre dağılımları görülmektedir. Toplam 10 doktora tezlerinin 5’i Prof. Dr., 4’ü Dr. Öğretim Üyesi ve 1’ Doç. Dr. unvanlı öğretim üyeleri tarafından yönetildiği belirlenmiştir.

7-TEZLERİN YAZILDIĞI DİLE İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın yedinci alt problemi “Türkiye’de tarih ders kitapları konusunda yapılan lisansüstü tezleri yazıldığı dile göre nasıl bir dağılım göstermektedir” olarak belirlenmiştir.

Toplam 64 tane üretilen Yüksek lisan tezinin 62’sinin yazıldığı dil Türkçe iken 2 adet tezin ise yazıldığı dilin İngilizce olduğu tespit edilmiştir. İngilizce üretilen her iki Yüksek lisans tezinin de Sabancı Üniversitesinde hazırlandığı görülmüştür. Biri 2006’da Pınar Özyürek tarafından hazırlanan “He Transition Of History Education And History Textbooks İn Europe From A Nationalist Discourse To A Wider European-Ness Discourse / Avrupa’da Avrupa Tarih(İ) Öğretimi Ve Tarih Ders Kitaplarının Milliyetçi Söylevden Daha Geniş Bir Avrupalılık Söylevine Geçışı” adlı tez diğeri ise 2016’da Patrick Christian Helmut Schilling tarafından hazırlanan “Between Turkish Nationalism and Western Civilization: Kemalist History Textbooks İn The 1930s / Türk Milliyetçiliğinin ve Batı Medeniyetinin Arasında: 1930’larda Kemalist Tarih Ders Kitapları” adlı tez olmuştur. Bu, her iki tezin de İngilizce olarak Sabancı Üniversitesi’nde hazırlanması, ilgili kurumun eğitim-öğretim dilinin İngilizce olmasından kaynaklandığını düşündürmektedir. Toplam 10 tane üretilen Doktora tezlerinin ise hepsinin yazım dilinin Türkçe olduğu görülmüştür. Hazırlanan hem Yüksek Lisans hem de Doktora tezlerin neredeyse tamamına yakınının, Türkçe ile yazılması, tarih ders kitapları alanında çalışılan konuların yerli kaynaklar kullanılarak ortaya konulduğunu göstermektedir.

8-HAZIRLANAN TEZLERİN TOPLAM SAYFA SAYISINA İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın sekizinci alt problemi “Türkiye’de tarih ders kitapları konusunda yapılan lisansüstü tezleri toplam sayfa sayısı nasıl bir dağılım göstermektedir” olarak belirlenmiştir.

Tablo 9. Yüksek lisans tezlerinin sayfa sayısına göre dağılımı

50-100	7
101-150	26
151-200	13
201-250	10
251-300	4
301-350	1
351-400	0
401-450	2
451-500	1

Tablo 9'de tarih ders kitapları konusunda hazırlanmış yüksek lisans tezlerinin sayfa sayısına göre dağılımları görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinin sayfa sayısı en çok 101-150 aralığında 26 tez ile olmuştur. Onu 151-200 sayfa sayısı aralığında olan 13 tez ve 200-250 sayfa sayısı aralığında olan 10 tez izlemiştir. 301-350 ve 451-500 sayfa sayısı aralığında yazılmış 1'er tez, en az sayfa sayısı aralığı olduğu görülmektedir. 351-400 sayfa sayısı aralığında ise hiç yüksek lisans tezi yazılmamıştır.

Tablo 10. Doktora tezlerinin sayfa sayısına göre dağılımı

50-100	0
101-150	0
151-200	1
201-250	1
251-300	2
301-350	1
351-400	1
401-450	1
451-500	2
501-550	0
551-600	0
601-650	1

Tablo 10'da tarih ders kitapları konusunda hazırlanmış doktora tezlerinin sayfa sayısına göre dağılımları görülmektedir. 251-300 ve 451-500 sayfa sayısı aralığında yazılmış 2'şer tez ile toplam 4 tez yazılmıştır. En çok yazılan tezlerin bu sayfa sayısı aralığında olduğu görülmektedir. Diğer sayfa sayıları aralığında ise eşit sayıda 1'er tez yazılmıştır. 501-550 ve 551-600 sayfa sayısı aralığında ise hiç doktora tezi yazılmamıştır.

Sonuç

Araştırma bulgularına göre, tarih ders kitapları hakkında yapılan tezlerin, günümüze yaklaştıkça daha da arttığı ve üzerinde önemle durulduğu görülmektedir. Genelde tarih eğitimi özelde ise tarih ders

kitapları üzerine yapılan bu çalışmalar sevindirici bir durum olarak değerlendirilebilir. Çalışmanın sonucunda Yüksek lisans tezlerinin 2001-2005, 2006-2010 ve 2016-2020 yılları arasında tek sayılardan çift sayılara doğru çıktığı gözlemlenmiştir. 2006-2010 ve 2016-2020 yılları arasında 21 yüksek lisans tezi yazılmıştır. Yazılan bu tezlerin ise sayılarının eşit olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca bu dönemler en fazla yüksek lisans tezlerinin de üretildiği dönemler olmuştur. 1998-2000 yılları arası en az yüksek lisans tezinin üretildiği dönem olmuştur. 2000, 2002 ve 2013 yıllarında tarih ders kitapları konusunda hazırlanmış olan herhangi bir yüksek lisans tezine rastlanılmamıştır. Tarih ders kitapları konusunda 22 yılda toplam 10 doktora tezi üretilmiştir. Bu konuda yapılan doktora tezlerinin çok az olduğu göze çarpmaktadır. 1998-2000 ve 2001-2005 yılları arasında tarih ders kitapları konusunda hiç doktora tezi üretilmemiştir. Doktora tezlerinin sadece 2008, 2010, 2014, 2015 ve 2020 yıllarında üretildiği görülmüştür. En yüksek doktora tezinin üretildiği dönem 2011-2015 arası olmuştur. Diğer yıllarda hazırlanmış olan herhangi bir doktora tezine rastlanılmamıştır.

Lisansüstü tezlerin yapıldığı üniversitelere bakıldığında Gazi Üniversitesi'nin ve Marmara Üniversitesi'nin yüksek lisans tez sayılarında birbirine yakın olduğu görülmüştür. Gazi'de 15 Marmara'da 12 yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Her iki üniversitede 2'şer doktora tezi hazırlanmıştır. Lisansüstü tezlerin hazırlanmasında Eğitim Bilimleri Enstitüsü ön plana çıkarken Sosyal Bilimleri Enstitüsünün'de aradaki farkı kapatmaya çok yaklaştığı görülmektedir. Lisansüstü tezleri yöneten danışmanların unvanlarına bakıldığında yüksek lisans tezlerini yönetenlerin çoğunlukla Dr. Öğretim Üyesi, doktora tezlerini yönetenlerin ise Prof. Dr. ve Dr. Öğretim Üyesi ünvanlı öğretim üyeleri sayısının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Çalışmanın sonuçlarına göre tarih ders kitapları ile alakalı öneride bulunulmuştur. Türkiye'de tarih ders kitapları konusunda yapılmış lisansüstü tezlerin yeteri sayıda olmadığı görülmüştür. Bilhassa bu konuda yapılmış doktora tezi çok azdır. Özellikle bu konuda doktora tezlerinin sayısı artırılmalıdır. Ayrıca gerek Osmanlı Devleti gerekse de Türkiye Cumhuriyeti döneminde okutulmuş olan tarih ders kitaplarının birçoğu hem genel hem de özel olarak yeteri kadar incelenmemiştir. Bu ders kitapları incelenerek gelecekte hazırlanacak olan ilkökul, ortaokul ve lise tarih ders kitaplarının eksik tarafları giderilebilir.

Kaynakça

- Adlığ, D. (2021). Tarih eğitimi ile ilgili yapılmış tezlerin incelenmesi. *MECMUA – Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (11), 329-348. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1343191>
- Bay, E. (2019). *2002-2015 yılları arasındaki tarih eğitimi-öğretimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin bazı değişkenlere göre incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Büyükalın, F. (2003). *Ders kitabı ve öğretim programı ilişkisi, konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu sosyal bilgiler*. Gündüz Eğitim Yayınları.
- Hayta, N.- Karabağ, Ş. G.- Gövercin, A. (2020), Türkiye'de tarih eğitimi ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi. *Turkish History Education Journal*, 9(1), 248-262. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1118221>
- Kırmit, Ö. F. (2020). Öğrencilere milli kimlik kazandırmada tarih ders kitaplarının önemi. *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*. 12 (47), 146-151. https://www.turansam.org/TURAN-SAM_47.pdf
- Köstüklü, N. (2014). *Sosyal bilimler ve tarih öğretimi*. Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Safran, M. (2002), Orta öğretim kurumlarında tarih öğretiminin yapı ve sorunlarına ilişkin bir araştırma. *Türk Yurdu*, 175, 73-78.
- Safran, M. (2009). *Türkiye'de tarih öğretimi ve meseleleri*. Demirel, M. ve Turan, İ. (Ed.), *Tarih Öğretim Yöntemleri*. Nobel Yayınları.

Turan, I.- Aslan, H. (2016). YÖK tez merkezi ve proquest veri tabanında yer alan tarih eğitimi tezlerinin değerlendirilmesi, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*. 18 (2), 982-1001. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/286856>

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (6. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

SİYASAL VE TOPLUMSAL KONJONKTÜR EKSENİNDE POLİTİK REKLAM ANALİZİ: 2015 GENEL SEÇİMLERİNDE GAZETE REKLAMLARI

*Use of Social and Political Conjuncture in Political Advertisements:
Message Analysis of Political Party Newspaper Advertisements (2015 General Election)*

Doç. Dr. Betül PAZARBAŞI

Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Anabilim Dalı, Kocaeli, Türkiye, betul_pazarbasi@yahoo.com

Tolga ŞAHİN

Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Doktora Öğrencisi, Kocaeli, Türkiye, tstolgasahin@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
27.01.2022

Kabul/Accepted:
28.02.2022

Sayfa/ Page:
170-191

mecmua.1063961

Öz

Siyasi partilerin seçim kampanyaları kapsamında seçmen iknası amacıyla hazırlanan siyasi reklamların toplumsal ve siyasi konjonktür paralelinde hazırlanması kampanya başarısını arttırmaktadır. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı 2015 yılında gerçekleşen iki seçim (7 Haziran/ 1 Kasım) dönemi için hazırlanan siyasi partilerin gazete reklamlarındaki iletileri ve reklam türlerini belirlemektir. Araştırmanın temel varsayımı iki seçim dönemindeki terör eylemlerinde yaşanan artış paralelinde siyasi parti gazete reklamlarında terör iletilerinin daha yoğun olarak kullanıldığıdır. Araştırma toplumsal ve siyasi konjonktürün gazete reklam iletilerine yansıtılıp yansıtılmadığının tespiti açısından önem taşımaktadır. Araştırmada 7 Haziran / 1 Kasım 2015 genel seçimleri dönem olarak ele alınmış ve partilerin ulusal basında yer alan gazete reklamları içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Araştırmada Meclis'e girmeyi başaran AKP, CHP, HDP ve MHP'nin; Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Sabah, Sözcü ve Posta gazetelerinde yayınlanan gazete reklamları incelenmiştir. Bu gazeteler, Basın İlan Kurumu (BİK) 2015 tiraj verilerine göre ilk 15 gazete içinden farklı yayın politikaları ve kimliklerine göre seçilmiştir. Bu gazetelerde 01.05.2015-07.06.2015 ve 01.10.2015-01.11.2015 tarihleri arasında yayınlanan toplam 304 reklam analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda 7 Haziran / 1 Kasım seçimleri için hazırlanan siyasi parti gazete reklamlarında ekonomik iletilerin ön plana çıkarıldığı bulgulanmıştır. Bu sonuca göre, Haziran ve Kasım 2015 seçimleri için hazırlanan reklamların siyasi ve toplumsal konjonktürü yansıtmadığı söylenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Siyasal Reklam, Siyasal İletişim, Gazete Reklamı, Terör, Siyasi Konjonktür*

Abstract

The preparation of political advertisements prepared for voter persuasion purposes within the scope of election campaigns of political parties in parallel with the social and political conjuncture increases the success of the campaign. (November June 7th/ November 1st), the purpose of this study is to determine the messages and types of advertisements in newspaper advertisements of political parties prepared for the two election periods held in 2015. The main assumption of the research is that terrorist messages are used more intensively in political party newspaper ads in parallel with the increase in terrorist acts during the two election periods. The research is important for determining whether the social and political conjuncture is reflected in newspaper advertising messages. June November 7th/November 1st, 2015 general elections were considered as a period in the research and newspaper ads in the national press of the parties were examined by content analysis method. In the study, newspaper advertisements published in Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Sabah, Sözcü and Posta newspapers of the AKP, CHP, HDP and MHP that managed to enter the Parliament were examined. These newspapers were selected according to different publication policies and identities from among the top 15 newspapers according to the circulation data of the Basın İlan Kurumu (BIK) 2015. A total of 304 advertisements published in these newspapers between dec1.05.2015-07.06.2015 and 01.10.2015-01.11.2015 were analyzed. November Jun 7/ Nov 1 As a result of the study, it was found that economic messages were brought to the forefront in political party newspaper ads prepared for the June 7/ Nov 1 elections. November June and November 2015 elections According to this result, it can be said that the ads prepared for the elections do not reflect the political and social conjuncture.

Keywords: *Political Communication, Newspaper Advertisement, Terror, Political Conjuncture*

Atıf/Citation: Pazarbaşı, B. Şahin, T. (2022). Siyasal ve toplumsal konjonktür ekseninde politik reklam analizi: 2015 genel seçimlerinde gazete reklamları. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 170-191

Sorumlu Yazar/Corresponding: Doç. Dr. Betül PAZARBAŞI

Yazar Katkı Oranı Beyanı/Author Contribution Rate: Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı yapmışlardır.

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

İletişim ve medya endüstrisi alanında yaşanan gelişme siyasal iletişimin usul ve pratiklerine de yansımakta, siyasi aktörleri hedef seçmen kitlesi ile şeffaf ve dinamik bir ilişki içinde olmaya zorlamaktadır. Siyasi partiler / aktörler kendileri veya parti politikaları ile ilgili farkındalık düzeyini artırmak, kararsız seçmen kitlesi üzerinde pozitif etki yaratmak ve bunun seçim sonuçlarına, sandığa olumlu yansımaları sağlamak amacıyla medyadan yararlanmakta, reklam alanlarını etkin birer mecra olarak kullanmaktadır. Siyasal reklamlar, tüm katılımcı demokrasilerde hem seçim kampanyaları hem de politik karar verme süreci açısından hiç şüphe yok ki artık tartışmasız bir güçtür. Bununla birlikte, tüm politik reklamların aynı stile / içeriğe veya aynı etkilere sahip olmadığı da son derece açıktır. Bazı reklamlar; seçmenlere konular, adayın / partinin imajı, güçlü ve zayıf yönleri, savunduğu politikalar hakkında daha fazla fikir verirken, bazı reklamlar ise seçmenle iletişim kurma noktasında son derece noksan ve negatiftir. Bu durum seçmen oy verme davranış ve eğilimlerine yansımakla beraber siyasi partilerin / aktörlerin siyasal iletişim sürecinde mesajın yanı sıra iletileceği mecra / kanalı da titizlikle seçmesine neden olmaktadır.

Mesajın kontrolü ve dağıtımı için kitle iletişim kanallarının kullanılması modern siyasal reklamcılığın belirleyici unsurları olarak ifade edilebilir (Kaid, 1999, s. 423). Bir kitleye sunulan mesajı tamamen kontrol etme yeteneği, tüm siyasi reklam biçimlerinin en büyük avantajlarından biridir. Konuşmalardan tartışmalara kadar siyasal iletişim biçimleri, haber medyası veya siyasal süreçteki diğer katılımcılar tarafından yorumlanmaya veya filtrelenmeye tabidir. Dolayısıyla bu noktada siyasal reklamcılığın önemi dikkat çekicidir.

Siyasal reklamın, reklamlarla birlikte aktarılan iletinin öneminin her geçen gün artması, alana yönelik bilimsel araştırmaların sayısını da artırmaktadır. Siyasal reklamlarla ilgili akademik araştırmaların büyük bir bölümü siyasal reklamların içeriği hakkında yapılan araştırmalar ve siyasal reklamcılığın etkilerine odaklanan araştırmalar olmak üzere iki temel kategoriye ayrılmaktadır. Bazı araştırmacılar, politik reklamların içeriğini öznel analizlere dayanan, tarihsel ve eleştirel yaklaşımlarla tanımlamaktadır (Devlin, 1997, 2001; Diamond & Bates, 1992; Jamieson, 1996).

Araştırmalar kullanılan mecra ne olursa olsun, çoğu politik reklamın adayın imajından ziyade konulara daha fazla yoğunlaştığını göstermektedir. Humke, Schmitt ve Grupp 1975'te 1932 -1960 yılları arasında Bloomington, Illinois gazetesinde yer alan 849 siyasi reklamı analiz etmiş ve reklamların %78'inin merkez odağının aday olduğunu; konuların ise çok daha az önem arz ettiğini ortaya koymuştur. Ancak bu resim zaman içinde önemli ölçüde değişmiş, siyasal konjonktüre uygun konular siyasal reklamın ana çerçevesini çizmiştir.

Reklamın başarısında kullanılan politik dil önem taşırken, pozitif reklamların negatif reklamlardan daha gayri resmi bir dile ve bilişsel kelimeye sahip olduğu araştırmalarla ortaya konmaktadır. Araştırmacılar, pozitif reklamların geleceğe ve şimdikiye odaklanma olasılığının daha yüksek olduğunu, negatif reklamların ise geçmişe odaklandığını ve öfke taşıdığını öne sürmektedir (Gunsch, Brownlow, Haynes ve Mabe, 2000).

Siyasi reklamlar duygusal içeriğe de odaklanmakta, mantıksal veya etik kanıtlardan ziyade duygusal kanıtlara yer vermektedir. Bu bilinçle siyasi aktörler; seçmen kitlesini duygusal açıdan etkileyebilecek, onların nihai kararlarını değiştirebilecek politik mesajlarla reklam kampanyalarını yönetmektedir.

Çalışma, siyasal reklamcılığın modern siyasetteki rolü hakkında bilgi vermeyi amaçlamakta, aynı zamanda da politik reklamların seçmen kararlarını etkileyeceği temel varsayımından hareketle, siyasi aktörlerin seçim kampanya süreçlerinde vazgeçilmez alanlardan biri olan gazete reklamlarını ne ölçüde kullandıklarını, politik reklam iletilerinin odak noktasının ne olduğunu araştırmaktadır. Diğer tüm alanlarda olduğu gibi politik reklam alanında da mecra hızla çeşitlenmekte, siyasi aktörlerin sınırlı kaynaklarla en geniş seçmen kitlesine en etkili şekilde ulaşma çabası reklam stratejisinin belirlenmesi, reklam alanlarının doğru seçilmesi sürecinde problem teşkil etmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmanın araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir: Siyasal iletişim sürecinde siyasi partiler gazete reklamlarına ne oranda yer vermektedirler? İçerik aktarımına bağlı olarak gazetelerde yayınlanan politik reklam iletileri siyasi aktörler tarafından nasıl belirlenmekte, dönemin siyasi, ekonomik konjonktürü reklam iletilerine ne ölçüde yansıtılmaktadır? Politik reklam kamuoyu gündeminden nasıl etkilenmekte, kamuoyunu nasıl yönlendirmektedir?

Çalışmanın nesnesini Türkiye’de 2015 genel seçimlerinde gazetelerde yayınlanan politik reklamlar oluşturmaktadır. Bu bağlamda; siyasi aktörlerin siyasal seçim kampanya sürecinde gazete reklamlarını ne derece tercih ettikleri, siyasi / ekonomik konjonktüre uygun iletilere reklam içeriklerinde yer verip vermedikleri belirlenmeye çalışılmaktadır.

2015 genel seçimleri Türk siyasi konjonktürü açısından dikkat çekicidir. Zira; 2011 genel seçimleri öncesinde siyasi iktidar tarafından başlatılan çözüm / barış sürecinin yarattığı ortamda barış, kardeşlik, huzur söylemleri reklam dili olarak benimsenmiş, 2011 seçimleri bu anlayışla dizayn edilmiştir. Ancak 2015 genel seçimlerinde bu siyasi ve toplumsal konjonktürden çıkmış, terör olaylarının artması, söz konusu sürecin gerçekleşmeyeceğini gözler önüne sermiştir.

7 Haziran 2015 seçim sonuçlarına göre, seçime katılan ve Meclis’te grubu bulunan siyasi partilerden Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Halkların Demokratik Partisi (HDP)’nden hiçbiri tek başına iktidar olabilecek çoğunluğa erişememiş, koalisyon görüşmeleri de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun üzerine 1 Kasım’da tekrar seçime gidilmesi kararı alınmıştır. 7 Haziran’dan 1 Kasım’a kadar geçen beş aylık süreçte terör eylemlerinde yoğun artış yaşanması, politik ve toplumsal iklimin değişimi, bu durumun analiz edilmesini gerekli kılmıştır. Zira bu siyasi, toplumsal değişimin siyasal reklam sürecine de yansıtılacağı düşünülmekte ve teröre ilişkin iletilerin incelenen dönemdeki gazete reklamlarında siyasi aktörler tarafından hazırlanan içeriklerde temel belirleyicilerden biri olacağı öngörülmektedir.

Çalışmada, Türkiye’de 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 genel seçimlerinde Meclis’e girmeyi başaran dört siyasi partinin Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Sabah, Sözcü ve Posta gazetelerinde 01.05.2015–07.06.2015 ve 01.10.2015–01.11.2015 tarihleri arasında yayınlanan toplamda 304 gazete reklamı içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Söz konusu gazeteler Basın İlan Kurumu (BİK) 2015 tiraj verilerine göre ilk 15 gazete içinden farklı yayın politikaları ve ideolojik kimlikleri göz önünde bulundurularak seçilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde siyasal iletişim sürecinde reklam kullanımına ilişkin literatür bilgisi aktarılmakta, ikinci bölümde siyasal reklamın etkileri ve reklam türleri açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde ise 2015 genel seçimlerinde siyasi parti gazete reklamlarının iletileri o günün toplumsal ve siyasi konjonktürü baz alınarak incelenmektedir.

1. SİYASAL İLETİŞİM VE REKLAM

Siyasal iletişim kampanya sürecinde, adaylar hedef kitlelerine ulaşmak için çeşitli stratejiler geliştirir ve kullanırlar. Hiç şüphe yok ki bu stratejiler arasında reklam, kampanyanın anahtar bir parçası olarak kabul edilir (Sweetser, Golan ve Wanta, 2008).

Gelişen dijital teknoloji ile birlikte adaylar resmi web siteleri ve sosyal ağlar gibi stratejileri medya planlamalarına entegre etseler de hala kampanya bütçelerinin büyük bir bölümünü geleneksel mecralara ayırmayı tercih etmektedirler. Ancak siyasi reklamcılık ve medyanın kapsamı arasındaki ilişki internetin ortaya çıkışından bu yana büyük ölçüde değişmiştir (Heim, 2013). Geleneksel basın artık siyasi görüşlerin takip edilebileceği tek adres değildir. Geleneksel haber muhabirleri, milyonlarca insanın siyasi kampanyalara tepkilerini ve yorumlarını yayınlamak için kullandığı Twitter dahil her türlü dijital medya ortamıyla da rekabet etmektedir (Heim, 2013; Vargo, Guo, McCombs ve Shaw 2014).

Siyasal iletişim, politika ve iletişim kavramlarının bir araya gelmesiyle oluşur. Politikanın temelinde çatışma vardır. Çatışmanın nedeni toplumu oluşturan bireylerin farklı düşünce yapılarına sahip olmalarıdır. İktidar olabilmek için gerçekleştirilen politika aynı zamanda toplumsal uzlaşımın sağlanması amacına da hizmet eder. Wolton’a (1991, s. 45) göre, politikanın icra edilebilmesi ve iletişim sürecinin gerçekleşebilmesi için meşru üç aktörün, politikacıların, kamuoyunun ve gazetecilerin mutlaka var olması gerekir.

Politika ve iletişim birbirini besleyen süreçlerdir. İletişim, katılımcı demokrasilerde kamuoyunun gelişmesine aracılık etmektedir. Siyasal iletişim, aktörlerin farklı iletişim tekniklerini uygulayarak ideolojilerini çeşitli hedef kitlelere benimsetebilmek amacıyla kullandıkları iletişimdir (Aziz, 2011: 3). Temelde bir ikna süreci olan siyasal iletişimin pazarlama ayağını oluşturan siyasal reklamlarda amaç çeşitli yöntem ve teknikler aracılığıyla seçmen kitlesini ikna etmek ve bunun karşılığında onların oylarını alabilmektir. Siyasal reklamın ilk dönemlerinde uygulama alanları afişler, el

ilanları vb. iletişim araçları iken zamanla bu araçlara radyo ve televizyonda katılmış, uygulama alanı genişleme göstermiştir. Günümüzde dijital medya teknolojik gelişmeye paralel olarak tüm alanları etkilemiş, siyasal iletişim, siyasal reklamda değişim kervanına katılmıştır.

Siyasal iletişimin ilk yıllarında bu araç ve yöntemlerin broşür, afiş, karşılıklı iletişim, posta vb. olduğu görülmektedir. Zaman içinde bu araçlara sırasıyla gazete, radyo ve televizyon eklenmiş ve bu araçların yanı sıra yöntemlerde de değişim gözlenmiştir. Özellikle 1960'lı yıllarda ABD'de ticari pazarlama yöntem ve teknikleri siyasal arenada kendisine uygulama alanı bulmuş ve siyasal aktörün ticari bir ürün gibi pazarlanmaya başlandığı siyasal (politik) pazarlama kavram ve teknikleri ortaya çıkmıştır.

İlk olarak Stanley Kelley tarafından kullanılan (Bayraktaroğlu, 2002, s. 160) politik pazarlama kavramı, bir adayın, fikrin veya partinin potansiyel seçmenlere tanıtımı, uygunluğunun sağlanması, rakiplerle farkının yaratılması ve en az masrafla seçimin kazanılması için kullanılan tekniklerin tümü olarak tanımlanabilir (Tan, 2003 ve Bongrad 1992'den akt: Göksel, 2005, s. 42). Buradaki amaç adayı geniş seçmen kitlelerine tanıtabilmek, diğer adaylarla arasındaki farkı ortaya koyabilmek ve bunun seçim sonuçlarına yansımaları sağlayabilmektir (Topuz, 1991: s.8). Bu amaçla faaliyette bulunan bir siyasi parti öncelikle seçmenlerin oy verme davranışlarını çok iyi analiz etmeli ve siyasal toplumsallaşmayı etkileyen faktörleri doğru tespit etmelidir (Karaçor, 2006, s. 85).

Siyasal aktörlerin seçimlere girerek bir başarı elde etmeleri seçmenler üzerinde düşünce ve davranış değişiklikleri oluşturabilmelerine ya da var olan düşünce ve davranışın sürekliliğini sağlayabilmelerine bağlıdır (Yalın, 2006, s.171). Bu faaliyetlerde bulunması için siyasal aktörün siyasal iletişim faaliyetlerine ihtiyacı vardır. Bu siyasal faaliyetler arasında en etkili ve en başarılı yöntemlerden biri de siyasal reklamdır. Siyasal iletişimde reklam, politik aktörlerin, tasarımı yapılan siyasal mesajlar aracılığı ile alıcıları hedeflenen siyasal tutum ve davranışlara yönlendirebilmek için medyadan yer ve zaman satın alınmasıdır (Kaid, 1981'den akt: Kaid, 2004, s. 156).

Siyasi aktörlerin siyasal pazarlamanın vazgeçilmez alanlarından biri olan siyasal reklamı kullanmalarının amaçlarını şu şekilde açıklayabiliriz (Çiftlikçi, 1996, s. 191):

“İlk kez siyaset yapmayı hedefleyen siyasi aktörleri ve seçim vaatlerini kamuoyuna aktarmak, oy verme güdülerini harekete geçirerek siyasi aktörün geniş kitleler tarafından desteklenmesini sağlamak, hedef kitlenin desteğini kazandıracak imaj yaratmak, siyasi aktörün seçim vaatlerini kamuoyu ile paylaşarak diğer tutundurma faaliyetlerine işlerlik kazandırmak, ulaşılması zor olan kişiler için kişisel propagandadan yararlanmak, ön yargıları ve negatif imajı değiştirmek, bilgi akışı sağlanarak hedef seçmen kitlesini eğitmek”

Politik reklam ile aktarılmak istenilen mesajın içeriğine ve hedef kitlenin demografik özelliklerine uygun olarak mecraanın seçilmesi siyasal reklamın başarı oranını pozitif yönde artırmaktadır. Örneğin; bir siyasi parti / aday için genç seçmen kitlesi söz konusu ise reklam aracı olarak dijital medyanın kullanılması daha doğru bir tercih olurken, orta yaş ve üzeri seçmenler için televizyon ve gazete reklamın başarı şansını artıracaktır. Bu noktada dikkat edilecek bir başka hususta reklamların yayınlatacağı iletişim araçlarının seçiminde, erişilmek istenilen, hitap edilecek kitlenin temel özelliklerinin göz önünde bulundurulmasıdır (İnal ve Karadağ, 2010, s. 42). Örneğin hedef kitle okuma-yazma bilmeyen bireylerden oluşuyorsa siyasal reklamın verileceği araç olarak televizyonun seçimi, gazete ve afişlerin seçiminden daha doğru bir tercih olacaktır.

2. SİYASAL REKLAMIN ETKİLERİ VE REKLAM TÜRLERİ

Siyasal reklamın etkileri üzerine yapılan çalışmalar kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkileri üzerine yapılan çalışmalar ile paralel olarak ilerlemiştir. 1940'lı yıllara kadar kitle iletişim araçlarının etkileri üzerine yapılan çalışmalar kitle iletişim araçlarının toplum üzerinde etkili olduğunu söylerken, 1950'li yıllardan sonra yapılan çalışmalar bu etkilerin sınırlı olduğu ya da hiç etkisi olmadığı yönünde sonuçlara varmıştır.

Siyasal reklamın etkileri üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda da aynı sonuca varıldığı görülmektedir. Örneğin Klapper “Kitle İletişimin Etkileri” isimli çalışmasında kitle iletişim araçlarından aktarılan mesajların seçmen davranışını sınırlı şekilde etkilediğini, var olan tutum ve davranışları pekiştirdiğini, kararsız seçmen üzerinde ise etkili olduğunu vurgulamıştır (Klapper, 1960; akt. Aziz, 2011, s. 185). Ancak buna karşın 1960 başkanlık seçimleri döneminde Nixon ve

Kennedy'nin televizyon düellolarının seçmen üzerindeki etkilerini araştıran Kurt ve Gladys Lang, araştırmaları sonucunda Kennedy'nin desteğinin %10 arttığı sonucuna varmışlardır (Topuz, 1991, s. 67).

Ayrıca siyasal reklamların seçmene bilgi sağlama ve siyasal katılım üzerinde de etkili olduğu söylenmektedir (Doğan, 2015: 254). Ancak reklam içeriğinin bilgilendirici ya da ikna edici olduğunun tespiti ve bu yönde bir kaniya varmak oldukça güçtür (Hasrama, 2016, s. 69). Bu tespitsel zorluklara rağmen siyasal aktörler seçmen kitlenin iknasında siyasal reklamın etkili bir araç olduğunu düşünmektedir. Çünkü siyasal aktörler bu faaliyetler için ciddi bütçeler ayırmakta ve profesyonel yardıma başvurmaktadır.

Siyasal reklamlar, profesyoneller tarafından siyasal partilerin / adayların seçim dönemlerindeki amaç ve hedeflerine, ideolojilerine göre oluşturulmaktadır. Amaç ve kapsamlarına göre birçok alt dala ayırabileceğimiz siyasal reklamları temelde pozitif (olumlu) ve negatif (olumsuz) olmak üzere iki gruba ayırmamız mümkündür. Genellikle iktidar konumunda bulunan siyasal parti / aday tarafından kullanımı tercih edilen pozitif reklamlarda partinin / adayın kendi icraatları, gelecek hedefleri iyimser bir tablo olarak sunulmaktadır. Bu tür reklamlarda adayın günlük yaşamı, aile ilişkileri, aralarındaki güçlü bağ ve diğer özellikleri de gösterilebilmektedir (Tan, 2002, s. 88). Ayrıca pozitif reklamlarda rakip adayların politikaları yakından izlenerek ülkenin menfaatlerine uygun politikalar desteklenebilmektedir. CHP Milletvekili Kemal Derviş'in AKP'nin türban sorununa çözüm önerisini desteklemesi bunun için örnek olarak gösterilebilmektedir (Gürbüz ve İnal, 2004, ss. 152-153).

Negatif reklamlarda ise siyasal rakibin hatalarına, politik ve kişisel tavrına odaklanılmaktadır (Kaid, 2004, s. 163). Bu reklamların amacı siyasal rakibin yönetim anlayışı, davranış veya yetkinliklerindeki zayıflıklarını vurgulamak ve bunu hedef seçmen kitlesine yaymaktır (Lilleker, 2013, s. 171). Bu tür reklamların amacı, rakip partilerin / adayların olumsuz özellikleri üzerinden seçimde bu siyasal aktörlere karşı negatif bir algı yaratmaktır. Bu tür reklamların teması saldırgan ve eleştireldir (Tan, 2002, s. 88). Negatif siyasal reklamların hedef kitlesi ise partizan ve kararsız seçmen gruplarından oluşmaktadır. Mesajın inanılabilirliği, saldırılan kişinin kişilik özellikleri, sonucun dikkat çekici olması hedef kitle tarafından mesajın değerlendirilmesi noktasında etkilidir (Gürbüz ve İnal, 2004, s. 152). Negatif siyasal reklamlar; doğrudan saldırı, doğrudan karşılaştırma ve dolaylı (imalı) karşılaştırma olmak üzere üç alt kategoriye ayrılmaktadır. Doğrudan saldırı reklam türünde saldırılan rakip partiler / adaylar açıkça belirtilmektedir. Reklamın amacı hedef seçmen kitlesi üzerinde rakip partiler / adaylar ile ilgili negatif algı oluşturmak ve seçmenin söz konusu partilere / adaylara yönelimini, oy kullanma davranışını engellemektir. Ancak en yaygın kullanılan negatif reklam türü olmasına rağmen uygulanan stratejinin geri tepme ihtimali de aynı oranda yüksektir (Çankaya, 2015, s. 50). Bunun nedeni savunulan argümanın siyasal aktörün kendisine dönme olasılığının bulunmasıdır. Dolayısıyla bu tür reklamlarda reklam içeriğinin son derece titizlikle hazırlanması gerekmektedir. 2015 genel seçimlerinde AKP'nin kullandığı "Paralel çeteyle el ele veren muhalefet, arkasına kartel medyasını da alarak, eski Türkiye'yi diriltmek istiyor" iletili reklam bu alana örnek verilebilir.

Bir diğer negatif reklam türü olan doğrudan karşılaştırma reklamlarında, iki partinin lideri, politik kadroları vb. karşılaştırılarak birisinin diğerine üstünlüğü tartışılmaktadır (Gürbüz ve İnal, 2004, s. 150). Aynı risk bu reklam türü için de geçerlidir. Ancak negatif reklamlar içinde olumlu yanları nedeniyle tercih edilmekte, seçmen desteğini getirme olasılığı yüksek görülmektedir. 2015 genel seçimlerinde CHP'nin kullandığı "Yıllardır iktidarda yorulana değil, bu görev için heyecanla çalışana evet de" iletili reklam bu tür reklam için örnek verilebilir.

Dolaylı (imalı) karşılaştırma reklam türünde ise rakip partilerin ya da adayların kimliği açıkça belirtilmemekte kastedilen aktörlerin seçmen tarafından algılanması beklenmektedir. Ancak bu durum seçmenin rakip partileri ya da adayları algılayamaması noktasında reklamın başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açacaktır. Bu reklam türüne 2015 genel seçimlerinde MHP'nin kullandığı "Yolsuzluğa ve yoksulluğa karşı bizimle yürü Türkiye" sloganlı reklam iletili örnek verilebilir.

3. SİYASİ REKLAMLARDA TOPLUMSAL VE SİYASAL KONJONKTÜR FAKTÖRÜ: 2015 GENEL SEÇİMLERİNDE SİYASİ PARTİ GAZETE REKLAMLARININ İLETİ ANALİZİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Siyasi partilerin siyasal iletişim sürecinde 2015 genel seçim sonuçlarına etki edebilecek gazete reklamlarını ne oranda tercih ettikleri ve politik reklam iletilerinin odak noktasının ne olduğunu analiz etmeyi amaçlamaktadır.

3.2. Araştırmanın Kapsamı, Objesi ve Yöntemi

Araştırmada sosyal bilimler alanında yaygın olarak kullanılan içerik analizi yöntemi kullanılmış, 7 Haziran / 1 Kasım 2015 genel seçim dönemlerinde, partilerin ulusal basında yer alan gazete reklamları içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın objesi Basın İlan Kurumu (BİK) 2015 tiraj raporuna göre ilk 15 gazete içinde yer alan Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Sabah, Sözcü ve Posta gazeteleridir. Araştırma objelerinin seçiminde günlük olarak yayınlanan gazetelerin tirajlarının yanı sıra ideolojik farklılıkları belirleyici olmuştur.

Çalışmada incelenen gazetelerin 01.05.2015–07.06.2015 ve 01.10.2015–01.11.2015 tarihleri arasında yayınlanan toplam 304 gazete reklamı Alman bilim adamı Klaus Merten tarafından geliştirilen içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Merten'e göre içerik analizi, bir metnin açık içeriksel karakteristiklerinden yararlanarak, açık olmayan karakteristiklerinin ve bağlamının araştırılıp, sosyal gerçekliğin ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır (Alver, 2003, s. 241).

Araştırmanın Varsayımları:

1. Gazetelerin 7 Haziran / 1 Kasım 2015 genel seçimleri sürecinde ülkenin politik gündemi ekseninde siyasal reklam iletilerine yer verdiği varsayılmaktadır.
2. Araştırma kapsamında incelenen gazeteler her iki dönemde gerçekleştirilen genel seçimlerde yayın politikaları ve ideolojik kimliklerine uygun toplumsal, politik reklam iletilerinin yer aldığı reklamları yayınlamak ve oy verme davranış ve eğilimlerini yönlendirmeye çalışmaktadır.
3. 2015 genel seçim döneminde terör eylemlerinde yaşanan artışa bağlı olarak siyasi partiler özellikle Kasım seçimleri için hazırlanan gazete reklamlarında terör iletilerini ön plana çıkararak mevcut konjonktüre bağlı olarak kamuoyunu dolayısıyla hedef seçmen kitlesini etkilemeyi hedeflemiştir.
4. 2015 genel seçimlerinde siyasi partiler reklam türü olarak “negatif reklam”ları kullanmayı daha fazla tercih etmiştir.

3.2. Elde Edilen Bulgular ve Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamına alınan ulusal gazetelerde yer alan 2015 genel seçimlerine ilişkin gazete reklamları niceliksel (kantitatif) ve niteliksel (kalitatif) analize tabi tutulmuştur.

3.2.1. Gazete Siyasal Reklam İletilerinin Niceliksel (Kantitatif) Analizi

01.05.2015-07.06.2015 ve 01.10.2015-31.10.2015 tarihleri arasında incelenen toplam 304 siyasi parti gazete reklamına ilişkin niceliksel (kantitatif) veriler aşağıda tablolar halinde verilmiştir. Analizde tablo 1’de yer alan gazete reklamlarının tekrarı olan reklamlar tablo: 5’ten itibaren değerlendirmeye alınmamıştır.

Tablo 1: Gazete Reklamlarının Seçim Dönemlerine Göre Dağılımı

Parti ve Gazeteler	AKP				HDP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Cumhuriyet	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Hürriyet	0	00,00	0	00,00	0	00,00	1	100

Milliyet	33	49,25	41	49,40	0	00,00	0	00,00
Posta	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Sabah	34	50,75	42	50,60	0	00,00	0	00,00
Sözcü	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Toplam	67	100	83	100	0	100	1	100
Parti ve Gazeteler	CHP				MHP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Cumhuriyet	13	18,06	9	36,00	0	00,00	3	12,00
Hürriyet	25	34,72	5	20,00	8	28,81	7	28,00
Milliyet	13	18,06	3	12,00	7	22,58	0	00,00
Posta	10	13,89	3	12,00	8	25,81	7	28,00
Sabah	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Sözcü	11	15,28	5	20,00	8	25,81	8	32,00
Toplam	72	100	25	100	31	100	25	100
Gazete Toplam								
	Sayı		Oran					
Cumhuriyet	25		8,22					
Hürriyet	46		15,12					
Milliyet	97		31,91					
Posta	28		9,21					
Sabah	76		25,00					
Sözcü	32		10,53					
Toplam	304		100					

Gazete reklamlarının seçim dönemlerine göre dağılımına ilişkin veriler tablo: 1’de görülmektedir. Bu verilere göre toplam 304 reklamın %55,92’si Haziran 2015 seçimlerinde %44,08’i ise Kasım 2015 seçimlerinde kullanılmıştır. Bu veriler bize en fazla siyasal reklamın Haziran 2015 seçimlerinde kullanıldığını göstermektedir.

Tablo 2: Siyasi Parti Reklamlarının Seçim Dönemlerine Göre Dağılımı

Seçim Dönemi	Sayı	Oran %
Haziran 2015	170	55,92
Kasım 2015	134	44,08
Toplam	304	100

Siyasi parti gazete reklamlarının seçim dönemlerine dağılımına ilişkin veriler tablo: 2’de görülmektedir. Bu verilere göre Haziran 2015 genel seçimlerinde en fazla reklam %42,35 oran ile CHP tarafından verilmiştir. Onu %39,41 oran ile AKP takip ederken en az reklam %18,24 oran ile MHP tarafından verilmiştir. HDP’nin ise bu seçim döneminde gazetelere reklam vermediği bulgulanmıştır. Kasım 2015 genel seçimlerinde ise en fazla reklam %61,94 oran ile AKP tarafından verilmiştir. Onu %18,66’şar oran ile CHP ve MHP takip ederken en az reklam verenin ise %0,65 oran ile HDP olduğu bulgulanmıştır. Bu veriler bize AKP’nin Kasım 2015 seçimlerinde reklam sayısında bir artış, CHP ve MHP’nin reklamlarında ise bir azalma olduğunu göstermektedir. HDP’nin ise Kasım 2015 seçimlerinde bir reklamının olduğu görülmektedir. İki seçim dönemine ait toplam reklam sayıları değerlendirildiğinde AKP %49,34 oran ile en fazla reklam veren siyasi parti olmuştur. CHP %31,91 oran ile ikinci sırada, MHP %18,42 oran ile üçüncü sırada yer almıştır. HDP ise %0,33 oran ile en az siyasi reklam veren parti olmuştur.

Tablo 3: Siyasal Reklamların Gazetelere Göre Dağılımı

Parti ve Gazeteler	AKP				HDP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Cumhuriyet	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Hürriyet	0	00,00	0	00,00	0	00,00	1	100
Milliyet	33	49,25	41	49,40	0	00,00	0	00,00
Posta	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Sabah	34	50,75	42	50,60	0	00,00	0	00,00
Sözcü	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Toplam	67	100	83	100	0	100	1	100
Parti ve Gazeteler	CHP				MHP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Cumhuriyet	13	18,06	9	36,00	0	00,00	3	12,00
Hürriyet	25	34,72	5	20,00	8	28,81	7	28,00
Milliyet	13	18,06	3	12,00	7	22,58	0	00,00
Posta	10	13,89	3	12,00	8	25,81	7	28,00
Sabah	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Sözcü	11	15,28	5	20,00	8	25,81	8	32,00
Toplam	72	100	25	100	31	100	25	100

Gazete Toplam		
	Sayı	Oran
Cumhuriyet	25	8,22
Hürriyet	46	15,12
Milliyet	97	31,91
Posta	28	9,21
Sabah	76	25,00
Sözcü	32	10,53
Toplam	304	100

Siyasal reklamların gazetelere dağılımına ilişkin veriler tablo: 3’de görülmektedir. Bu verilere göre AKP’nin Haziran 2015 seçimlerinde toplam 67 reklamı bulunmakta bunların 34 tanesi tekrar reklamlarından oluşmaktadır. AKP’nin 67 gazete reklamının %50,75’ini Sabah gazetesine, %49,25’ini ise Milliyet gazetesine verildiği görülmektedir. Kasım 2015 seçimlerinde ise toplam 83 reklamı bulunmakta bunların 40 tanesi tekrar reklamından oluşmaktadır. AKP’nin 83 gazete reklamının %50,60’ını Sabah gazetesine, %49,40’ını ise Milliyet gazetesine verildiği görülmektedir. AKP’nin her iki seçim döneminde de en fazla reklamı Sabah gazetesine verdiği ancak Milliyet gazetesine Sabah gazetesi arasındaki reklam farkının bir reklam (%1,20) olduğu bulgulanmıştır. AKP Haziran ve Kasım 2015 seçimlerinde Cumhuriyet, Hürriyet, Posta ve Sözcü gazetelerine reklam vermemeyi tercih etmiştir.

CHP’nin reklamları analiz edildiğinde Haziran 2015 seçimlerinde toplam 72 reklamı bulunmakta bunların 61 tanesi tekrar reklamlarından oluşmaktadır. CHP’nin 72 gazete reklamının %34,72’sini Hürriyet gazetesine, %18,06’sını Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerine, %15,28’ini Sözcü gazetesine, %13,89’unu ise Posta gazetesine verildiği görülmektedir. Kasım 2015 seçimlerinde ise CHP’nin toplam 25 gazete reklamı bulunmakta bunların 22 tanesi tekrar reklamlarından oluşmaktadır. CHP’nin 25 gazete reklamının %36,00’sinin Cumhuriyet gazetesine, %20,00’sinin Hürriyet ve Sözcü gazetesine, %12’sinin ise Milliyet ve Posta gazetelerine verildiği görülmektedir. CHP Haziran 2015 seçimlerinde en fazla reklamı Hürriyet gazetesine verirken Kasım 2015 seçimlerinde ise en fazla reklamı Cumhuriyet gazetesine vermiştir. CHP Haziran ve Kasım 2015 seçimlerinde Sabah gazetesine reklam vermemeyi tercih etmiştir.

HDP’nin reklamlarına baktığımızda Haziran 2015 seçimlerinde hiçbir gazetede reklamının bulunmadığı görülmektedir. Kasım 2015 seçimlerinde ise tek reklamlarının (%100) Hürriyet gazetesinde yayımlandığı ve bu reklamın HDP adına Yeşiller ve Sol Gelecek Partililer tarafından verildiği bulgulanmıştır. MHP’nin Haziran 2015 seçimlerinde toplam 31 reklamı bulunmakta bunların 14 tanesi tekrar reklamlarından oluşmaktadır. MHP’nin toplam 31 gazete reklamının %25,81’nin Hürriyet, Posta ve Sözcü gazetelerine verildiği, %22,58’inin ise Milliyet gazetesine verildiği görülmektedir.

MHP’nin Haziran 2015 seçimlerinde Cumhuriyet ve Sabah gazetelerine reklam vermediği bulgulanmıştır. Kasım 2015 seçimlerinde MHP’nin toplam 25 reklamının bulunduğu bunların 15’inin tekrar reklamlarından oluştuğu bulgulanmıştır. MHP’nin toplam 25 gazete reklamının %32,00’sini Sözcü gazetesine, %28,00’ini Hürriyet ve Posta gazetelerine, %12,00’sini ise Cumhuriyet gazetesine verdiği bulgulanmıştır. Bu seçim döneminde MHP, Milliyet ve Sabah gazetelerine reklam vermemeyi tercih etmiştir. MHP Haziran 2015 seçimlerinde en fazla reklamı Hürriyet, Posta ve Sözcü gazetelerine verirken Kasım 2015 seçimlerinde ise en fazla reklamı Sözcü gazetesine vermiştir. MHP Haziran 2015 seçimlerinde Cumhuriyet ve Sabah gazetelerine reklam vermez ilen Kasım 2015

seçimlerinde Milliyet ve Sabah gazetelerine reklam vermemiştir.

Tablo 4: 2015 Genel Seçimlerinde Kullanılan Reklam Türlerinin Siyasal Partilere Göre Dağılımı

Reklam Türlerinin Siyasal Partilere Göre Dağılımı	AKP				HDP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Pozitif	15	45,45	36	83,72	0	00,00	0	00,00
Negatif	17	51,52	0	00,00	0	00,00	1	100
Diğer	1	3,03	7	16,28	0	00,00	0	00,00
Toplam	33	100	43	100	0	100	1	100
Reklam Türlerinin Siyasal Partilere Göre Dağılımı	CHP				MHP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Pozitif	10	90,91	1	33,33	12	70,59	7	70,00
Negatif	1	9,09	2	66,66	5	29,41	3	30,00
Diğer	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Toplam	11	100	3	100	17	100	10	100
Gazete Toplamı								
	Sayı	Oran						
Pozitif	81	68,64						
Negatif	29	24,58						
Diğer	8	6,78						
Toplam	118	100						

2015 genel seçimlerinde kullanılan reklam türlerinin siyasi partilere göre dağılımına ilişkin veriler tablo: 4'te görülmektedir. Bu verilere göre AKP'nin Haziran 2015 seçimlerinde %51,52 oran ile en fazla negatif reklam kullanımına ağırlık verdiği, Kasım 2015 seçimlerinde ise %83,72 oran ile en fazla pozitif reklamlara ağırlık verdiği bulgulanmaktadır. AKP negatif reklamlarında kendisinden önce iktidarda olan partileri suçlayan reklamları kullanmayı tercih etmiştir. Ancak bunu yaparken "Eski Türkiye, Yeni Türkiye" sloganı altında tek bir partiyi hedef almamakta kendisinden önceki iktidar partilerini hedef almaktadır. Örneğin Milliyet gazetesinde 1 Haziran 2015 tarihinde yayınlanan reklamda "Milleti yıllarca krizlerle, kötü yönetimle yoksullaştıranlar mı?, Milli geliri dört katına çıkaran, refaha yükseltenler mi?", "Ülkeyi Koalisyonlarla uçuruma sürükleyenler mi?, Türkiye'yi güven ve istikrar içinde büyütenler mi?" vb. sloganlar yer almaktadır. Yine Milliyet gazetesinde 2

Haziran 2015 tarihinde yayınlanan bir başka ilanda ise “Vesayetçi, yasakçı eski düzenin sözcüleri mi?, yeni Türkiye’yi demokrasi ve kardeşlik içinde büyük hedeflere taşıyanlar mı?” sloganı yer almaktadır. Pozitif reklam kullanımında ise AKP, iktidarı boyunca yaptıklarından bahsederken aynı zamanda iktidarının devamı halinde de seçmene yapacakları hakkında vaatlerde bulunmaktadır.

CHP’nin Haziran 2015 seçimlerinde %90,91 oran ile en fazla pozitif reklam kullanımına, Kasım 2015 seçimlerinde ise %66,67 oran ile en fazla negatif reklam kullanımına ağırlık verdiği bulgulanmıştır. Örneğin Hürriyet gazetesinde 31 Ekim 2015 tarihinde yayınlanan reklamda “Güvenliğimizi zaafa uğratanlara değil, zor zamanlarda bile uzlaşma arayana EVET de...”, “Yıllardır iktidarda yorulana değil, bu görev için heyecanla çalışana EVET de...” sloganları yer almaktadır. CHP’de pozitif reklamlarında olumlu bir hava içinde vaatlerinden söz etmektedir. HDP’nin tek reklamının ise Kasım 2015 seçimlerinde Hürriyet gazetesinde 30 Ekim 2015 tarihinde yayınlanan reklam olduğu ve bu reklamın negatif reklam türünde olduğu bulgulanmıştır. HDP bu reklamda iktidar partisi olan AKP’yi hedef almakta ve reklamda “Diktatörlüğe, savaşa, eşitsizliğe, yoksulluğa, doğanın tahribine karşı; demokrasi, barış, eşitlik, adalet, doğaya saygı için inadına sandığa sahip çıkalım, inadına HDP’ye oy verelim” sloganlarına yer verildiği bulgulanmıştır.

MHP’nin Haziran 2015 seçimlerinde %70,59 oran ile Kasım 2015 seçimlerinde de %70,00 oran ile pozitif reklam kullanımına ağırlık verdiği bulgulanmıştır. Bu reklamlarda MHP, olumlu bir hava içinde gelecek vaatlerinden söz etmektedir. MHP’nin negatif reklamlarının hedefinde ise iktidar partisi olan AKP yer almaktadır. Örneğin Hürriyet gazetesinde 19 Mayıs 2015 tarihinde yayınlanan reklamda “Yolsuzluğa, yoksulluğa karşı bizimle yürü Türkiye” sloganı yer almaktadır. Yine Hürriyet gazetesinde 31 Mayıs 2015 tarihinde yayınlanan bir başka reklamda ise “Çözülmeye ve ihanete karşı bizimle yürü Türkiye” sloganına yer verilmiştir.

Tablo 5: 2015 Genel Seçimlerinde Kullanılan Negatif Reklam Türlerinin Siyasi Partilere Göre Dağılımı

Negatif Reklam Türleri	AKP				HDP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Doğrudan saldırı	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Doğrudan karşılaştırma	17	100	0	00,00	0	00,00	1	100
Dolaylı (imalı) saldırı	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Toplam	17	100	0	00,00	0	100	1	100
Parti ve Gazeteler	CHP				MHP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Doğrudan saldırı	1	100	1	50,00	0	00,00	3	100
Doğrudan karşılaştırma	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Dolaylı (imalı) saldırı	0	00,00	1	50,00	5	100	0	00,00

Toplam	1	100	2	100	5	100	3	100
---------------	----------	------------	----------	------------	----------	------------	----------	------------

Tablo: 5'te 2015 genel seçimlerinde kullanılan negatif reklam türlerinin siyasi partilere dağılımına ilişkin veriler yer almaktadır. Siyasal partilerin kullandığı negatif reklam türlerine göre dağılıma bakıldığında AKP'nin tüm negatif reklamlarının “doğrudan karşılaştırma” türü reklamlar olduğu görülmektedir. Bu reklamlarında AKP, tek bir siyasi partiyi hedef olarak seçmemekte, kendisinden önce siyasi iktidar olan partileri hedef almaktadır. Kendisi ile bir önceki koalisyon hükümetinin icraatlarını karşılaştırmaktadır. Örneğin Sabah gazetesinde 3 Haziran 2015 tarihinde yayınlanan reklamda “Ülkeyi koalisyonlarla yönetilemez hale getirenler mi?, Dünya krizlerle boğuşurken Türkiye'yi istikrar adası haline getirenler mi?; “Bankaları hortumculara peşkeş çeken, hükümeti bırakıp kaçanlar mı?, Millet in emeğine sahip çıkan, muhtacın, kimsesizin elinden tutanlar mı?”; “Emeklileri maaş kuyruklarında ölüme terk edenler mi?, Emeklinin, çalışanın elinden tutan, hizmet üretenler mi?” sloganları yer almaktadır.

CHP'nin Haziran 2015 seçimlerinde kullandığı tek negatif reklam türü “doğrudan saldırı” türü reklamlardır. Bu reklamın hedefinde iktidar olan AKP yer almaktadır. Cumhuriyet gazetesinde 7 Haziran 2015 tarihinde yayınlanan reklamda “Emekliyseniz yıllarca çektiğim çilelerin karşılığı bu mu diye sorun kendinizi”, “Yoksulluğa mahkum edilmişseniz, suçum ne diye sorun”, “ Ya bırakacağız baskılar, kutuplaşma, ayrımcılık, adaletsizlik, israf, kibir ve yağma devam edecek ya da sandığa gidip oy vereceğiz ve ‘yaşanacak bir Türkiye'yi hayata geçireceğiz” sloganları yer almaktadır. Kasım 2015 seçimlerinde kullanılan negatif reklam türlerinde ise eşit bir dağılım görülmektedir. Bu reklam türleri %50'şer oran ile “doğrudan saldırı” ve “dolaylı (imalı) karşılaştırma” türü negatif reklamlardır. Örneğin Hürriyet gazetesinde 31 Ekim 2015 tarihinde yayınlanan reklamda “Güvenliğimizi zaafa uğratanlara değil, zor zamanlarda bile uzlaşma arayana EVET de...”, “Yıllardır iktidarda yorulana değil, bu görev için heyecanla çalışana EVET de...” sloganları yer almaktadır. Cumhuriyet gazetesinde 29 Ekim 2015 tarihinde yayınlanan bir başka ilanda ise “Benim bu bitmeyen fakirlikle derdim var” sloganı yer almaktadır.

HDP'nin Kasım 2015 seçimlerinde tek negatif reklam türü doğrudan karşılaştırma türü reklamdır. HDP bu reklamda iktidar partisi olan AKP'yi hedef almakta ve reklamda “Diktatörlüğe, savaşa, eşitsizliğe, yoksulluğa, doğanın tahribine karşı; demokrasi, barış, eşitlik, adalet, doğaya saygı için inadına sandığa sahip çıkalım, inadına HDP'ye oy verelim” sloganlarına yer verildiği bulgulanmıştır.

MHP'nin Haziran 2015 seçimlerinde kullandığı tek negatif reklam türü “dolaylı (imalı) karşılaştırma” türü reklamlardır. Bu reklamlarda MHP'nin hedefinde dolaylı olarak AKP yer almaktadır. Hürriyet gazetesinde 19 Mayıs 2015 tarihinde yayınlanan reklamda “Yolsuzluğa, yoksulluğa karşı bizimle yürü Türkiye” sloganı yer almaktadır. Yine Hürriyet gazetesinde 31 Mayıs 2015 tarihinde yayınlanan bir başka reklamda ise “Çözölmeye ve ihanete karşı bizimle yürü Türkiye” sloganına yer verilmiştir.

3.2. 2. Gazetelerdeki Siyasal Reklam İletilerinin Niteliksel (Kalitatif) Analizi

01.05.2015-07.06.2015 ve 01.10.2015-31.10.2015 tarihleri arasında incelenen toplam 304 siyasi parti gazete reklamına ilişkin niteliksel (kalitatif) veriler aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

Tablo: 6. Siyasal Partilerin Gazete Reklamlarının İleti İçerikleri

Gazete Reklamlarının İleti İçerikleri	AKP				HDP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Ekonomi	8	24,24	28	65,12	0	00,00	0	00,00
Eğitim	2	6,06	2	4,65	0	00,00	0	00,00
İç Politika	19	57,58	12	27,91	0	00,00	1	100

Gazete Reklamlarının İleti İçerikleri	CHP				MHP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Dış Politika	2	6,06	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Diğer*	2	6,06	1	2,33	0	00,00	0	00,00
Toplam	33	100	43	100	0	00,00	1	100
İleti Toplam								
		Sayı		Oran				
Ekonomi		56		47,46				
Eğitim		5		4,24				
İç Politika		49		41,53				
Dış Politika		2		1,69				
Diğer*		6		5,08				
Toplam		118		100				

Tablo: 6’da 2015 genel seçimlerinde siyasi parti gazete reklamlarının ileti içerikleri görülmektedir. Buna göre siyasi partilerin gazete reklamlarının konu içerikleri dört temel değişken üzerinde incelenmiştir.

AKP’nin Haziran 2015 seçimlerinde iç politika iletisine (%57,58) yöneldiği Kasım 2015 seçimlerinde ekonomi iletisine (%65,12) yöneldiği görülmektedir. CHP’nin ise AKP’nin tersine her iki seçim döneminde de ekonomi iletilerine (%81,82/ %66,67) yöneldiği görülmektedir. HDP’nin her iki seçim döneminde de iç politika iletisine (%100) yöneldiği, MHP’nin ise Haziran 2015 seçimlerinde iç politika iletisine (%76,47) yöneldiği, Kasım 2015 seçimlerinde ise ekonomi iletisine (%50,00) yöneldiği görülmektedir. Toplam veriler analiz edildiğinde ise, en çok kullanılan konu içeriğinin ekonomi ileti içeriği olduğu (%47,46), iç politika ileti içeriğinin ise %41,53 oran ile ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. En az kullanılan konu içeriğinin ise %1,69 oran ile dış politika ileti içeriği olduğu görülmektedir.

Tablo: 7. Siyasi Partilerin Gazete Reklamlarının Ekonomi İletileri

Ekonomi İleti İçerikleri	AKP				HDP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Kredi Destekleri	0	00,00	9	32,14	0	00,00	0	00,00
İstikrar	1	12,50	1	3,57	0	00,00	0	00,00
Kalkınma	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Maaşlara Ek Destek	0	00,00	4	14,29	0	00,00	0	00,00
Ekonomide Reform	4	50,00	3	10,71	0	00,00	0	00,00
Sağlık Yatırımları	1	12,50	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Sosyal Devlet Yardımları	2	25,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Taşeronu Kadro	0	00,00	1	3,57	0	00,00	0	00,00
Vergi İndirimleri	0	00,00	6	21,43	0	00,00	0	00,00
Yoksulluk ve Yolsuzluk	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Diğer*	0	00,00	4	14,29	0	00,00	0	00,00
Toplam	8	100	28	100	0	100	0	100
Ekonomi İleti İçerikleri	CHP				MHP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Kredi Destekleri	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
İstikrar	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Kalkınma	0	00,00	0	00,00	2	50,00	0	00,00
Maaşlara Ek Destek	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Ekonomide Reform	9	100	0	00,00	0	00,00	4	80,00
Sağlık Yatırımları	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00

Sosyal Devlet Yardımları	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Taşeron Kadro	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Vergi İndirimleri	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Yoksulluk ve Yolsuzluk	0	00,00	1	50,00	2	50,00	1	20,00
Diğer*	0	00,00	1	50,00	0	00,00	0	00,00
Toplam	9	100	2	100	4	100	5	100

İleti Toplam

	Sayı	Oran
Kredi Destekleri	9	16,07
İstikrar	2	3,57
Kalkınma	2	3,57
Maaşlara Ek Destek	4	7,14
Ekonomide Reform	20	35,71
Sağlık Yatırımları	1	1,79
Sosyal Devlet Yardımları	2	3,57
Taşeron Kadro	1	1,79
Vergi İndirimleri	6	10,71
Yoksulluk ve Yolsuzluk	4	7,14
Diğer*	5	8,93
Toplam	56	100

Tablo: 7’de siyasi partilerin gazete reklamlarının ekonomi ileti içerikleri görülmektedir. Buna göre AKP’nin Haziran 2015 seçimlerinde en çok “Ekonomide reform” iletilerini (50,00) kullandığı, Kasım 2015 seçimlerinde ise en fazla “kredi destekleri” iletilerini (32,14) kullandığı görülmektedir. AKP reform iletileri olarak iktidarları süresince yaptıkları reformlardan bahsetmektedir. Bu iletilere, “Yerli tohumculuğu geliştirdik”, “Enerji üretimimizi iki katına çıkardık” vb. iletiler örnek verilebilir. Kredi destekleri iletilerine “Esnafımıza 30.000TL faizsiz kredi”, “Genç çiftçilerimize 30.000TL destek hem de geri ödemesiz”, “İş kuran gençlerimize 100.000TL faizsiz kredi” iletileri örnek verilebilir.

CHP’nin Haziran 2015 seçimlerinde kullandığı tek ekonomi iletilerinin “Ekonomide reform” iletileri olduğu, Kasım 2015 seçimlerinde ise kullanılan iletilerin “yoksulluk ve yolsuzluk” iletileri ve “diğer” iletileri olduğu görülmektedir. CHP reform iletileri olarak iktidar olmaları durumunda gerçekleştireceklerinden bahsetmektedir. Bu iletilere, “Asgari ücret üzerindeki vergi kalkacak”, “Kredi kartı ve bireysel kredi borçlarının faizlerinin en az %80’i silinecek”,

“Emekliler ramazan ve kurban bayramında birer maaş ikramiye alacak”, “Geçici tarım işçilerinin sosyal güvenliği devlet tarafından sağlanacak” iletileri örnek verilebilir. Yoksulluk ve yolsuzluk iletilerine ise “Benim bu bitmeyen fakirlikle kavgam var” iletileri örnek verilebilir. HDP’nin ise Haziran ve Kasım 2015 seçimlerine ilişkin ekonomi iletileri tespit edilememiştir.

MHP’nin Haziran 2015 seçimlerinde kullandığı ekonomi iletileri eşit bir dağılıma sahiptir. Bu iletiler “kalkınma” ve “yolsuzluk ve yoksulluk” (%50,00) iletileridir. Bu iletilere “Yolsuzluğa ve yoksulluğa karşı bizimle yürü Türkiye”, “Üreten ekonomi için bizimle yürü Türkiye” iletileri örnek verilebilir. Kasım 2015 seçimlerine ilişkin MHP’nin en çok “reform” iletilerini (%80,00) kullandığı görülmektedir. Bu iletilere “Gübre, tohum, ilaç ve yem üzerindeki vergiler kaldırılacaktır”, “Nitelikli yeni endüstri bölgeleri oluşturulacaktır”, “65 yaş aylığı 300 liraya, üç aylığı 900 liraya yükseltilecektir” iletileri örnek verilebilir.

Tablo: 8. Siyasi Partilerin Gazete Reklamlarının Eğitim İletileri

Eğitim İleti İçerikleri	AKP				HDP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Eğitim Sisteminde Reform	2	100	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Öğrenciye Sağlanan İmkanlar	0	00,00	2	100	0	00,00	0	00,00
Toplam	2	100	2	100	0	100	0	100
Eğitim İleti İçerikleri	CHP				MHP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Eğitim Sisteminde Reform	1	100	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Öğrenciye Sağlanan İmkanlar	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Toplam	1	100	0	100	0	100	0	100
İleti Toplam								
Eğitim İleti İçerikleri	Sayı		Oran					
Eğitim Sisteminde Reform	3		60,00					
Öğrenciye Sağlanan İmkanlar	2		40,00					
Toplam	5		100					

Siyasi partilerin gazete reklamlarının eğitim iletileri tablo: 8’de görülmektedir. Bu verilere göre AKP’nin Haziran 2015 seçimlerinde “Eğitim sisteminde reform” iletilerine (%100) yöneldiği görülmektedir. Bu iletiler iktidarları süresince eğitim alanında yaptıkları reformlardan oluşmaktadır. Buna “Ders kitapları 12 yıldır ücretsiz”, “4+4+4 reformu ile zorunlu eğitimi 12 yıla çıkardık. Meslek liselerine yapılan ayrımcılığı ortadan kaldırdık”, “FATİH projesi ile ücretsiz tablet dağıtımına başladık” iletileri örnek verilebilir. Kasım 2015 seçimlerine ilişkin AKP’nin “Öğrenciye sağlanan imkanlar” iletilerine (%100) yöneldiği tespit edilmiştir. Buna “Öğrencilerimize pasaport harcı yok”, “THY’de öğrencilere iç hatlarda %20, dış hatlarda %25 indirim” iletileri örnek verilebilir.

CHP’nin Haziran 2015 seçimlerinde “Eğitim sisteminde reform” iletilerine (%100) yöneldiği görülmektedir. Buna “YÖK kaldırılacak, öğrenciler üniversitelerin yönetiminde söz sahibi olacak” iletileri örnek verilebilir. CHP’nin Kasım 2015 seçimlerinde eğitim iletilerinin olmadığı, HDP’nin ve MHP’nin ise her iki seçim döneminde de eğitim iletileri olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo: 9. Siyasal Parti Gazete Reklamlarının İç Politika İletileri

İç Politika İleti İçerikleri	AKP				HDP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Terör ve Teröre Karşı Birlik ve Beraberlik	2	10,53	9	75,00	0	00,00	0	00,00
Demokrasi	1	5,26	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Güven ve İstikrar	2	10,53	0	00,00				
Hak ve Adalet	3	15,79	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Teknolojik Yatırımlar (sanayi, savunma vb.)	2	10,53	1	8,33	0	00,00	0	00,00
İyi Bir Gelecek	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Kirli İttifak	1	5,26	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Milli İrade	4	21,05	1	8,33	0	00,00	0	00,00
Kentsel Dönüşüm ve Yeşil	2	10,53	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Vatan-Millet Sevdası	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Yeni Anayasal Sistem	1	5,26	0	00,00	0	00,00	0	00,00

Ekonomi İleti İçerikleri	CHP				MHP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Diğer*	1	5,26	1	8,33	0	00,00	1	100
Toplam	19	100	12	100	0	100	1	100
Terör ve Teröre Karşı Birlik ve Beraberlik	0	00,00	0	00,00	2	15,38	2	66,67
Demokrasi	0	00,00	0	00,00	2	15,38	0	00,00
Güven ve İstikrar	0	00,00	0	00,00	3	23,08	0	00,00
Hak ve Adalet	0	00,00	0	00,00	1	7,69	0	00,00
Teknolojik Yatırımlar (sanayi, savunma vb.)	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
İyi Bir Gelecek	0	00,00	0	00,00	5	38,46	0	00,00
Kirli İttifak	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Milli İrade	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Kentsel Dönüşüm ve Yeşil	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Vatan-Millet Sevdası	0	00,00	0	00,00	0	00,00	1	33,33
Yeni Anayasal Sistem	0	00,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Diğer*	0	00,00	1	100	0	00,00	0	
Toplam	0	100	1	100	13	100	3	100
İleti Toplam								
		Sayı			Oran			

Terör ve Teröre Karşı Birlik ve Beraberlik	15	30,61
Demokrasi	3	6,12
Güven ve İstikrar	5	10,20
Hak ve Adalet	4	8,16
Teknolojik Yatırımlar (sanayi, savunma 5vb.)	3	6,12
İyi Bir Gelecek	5	10,20
Kirli İttifak	1	2,04
Milli İrade	5	4,08
Kentsel Dönüşüm ve Yeşil	2	2,04
Vatan-Millet Sevdası	1	2,04
Yeni Anayasal Sistem	1	2,04
Diğer*	4	8,16
Toplam	49	100

Tablo: 9’da siyasi parti gazete reklamlarının iç politika iletileri görülmektedir. Buna göre AKP’nin Haziran 2015 seçimlerinde “Milli irade” iletilerine (%21,05) yöneldiği görülmektedir. Buna “Milli iradeyi her alanda hakim kıldık”, “Milli iradeyi boşa çıkarmaya çalışan, yargıda ve bürokraside görevlerini ihanet için kullanan kadroları hukuk içinde tasfiye ediyoruz”, “Milli iradeye kasteden 27 Nisan 2007 E-muhtırasına gereken cevabı verdik” sloganları örnek verilebilir. Kasım 2015 seçimlerinde ise “Terör ve teröre karşı birlik ve beraberlik” iletilerine (75,00) yöneldiği görülmektedir. Buna “Teröre, şiddete boyun eğmeyeceğiz, sen ben yok Türkiye var”, “Sen ben yok Türkiye var. Birlik var, dirlik var, kardeşlik var”, “Bayrağımız bir, vatanımız bir, hüznümüz bir, sevincimiz bir, sen ben yok Türkiye var”, “Bu ülkeyi birlikle, dirlikle, kardeşlikle büyütmek için buradayız” sloganları örnek verilebilir.

CHP’nin Haziran 2015 seçimlerine ilişkin iç politika iletilerinin olmadığı, Kasım 2015 seçimlerinde ise kullanılan reklam iletilerinin birden çok iletiyi barındırması nedeniyle bu reklam ile ilgili bir sınıflandırma yapılamamıştır. HDP’nin de aynı şekilde, Haziran 2015 seçimlerine ilişkin iç politika iletilerinin olmadığı, Kasım 2015 seçimlerinde ise kullanılan reklam iletilerinin birden çok iletiyi barındırması sebebiyle bu reklam ile ilgili bir sınıflandırma yapılamamıştır.

MHP’nin Haziran 2015 seçimlerinde “iyi bir gelecek” iletilerine (%38,46) yöneldiği tespit edilmiştir. Buna “Seninle yürüyeceğiz, geleceğimiz sana emanet”, “Toplumsal onarım ve huzurlu gelecek” sloganları örnek verilebilir. MHP’nin Kasım 2015 seçimlerine ilişkin reklamlarında “Terör ve teröre karşı birlik ve beraberlik” iletilerine (%66,67) yöneldiği görülmektedir. Bu iletilere “1000 yıllık kardeşliğin sahibiyiz”, “Bu terör belasını biz bitirir, ülkemize barışı getiririz” sloganları örnek verilebilir.

Tablo: 10. Siyasi Parti Gazete Reklamlarının Dış Politika İletileri

Dış Politika İleti İçerikleri	AKP				HDP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Öncü Ülke	1	50,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Güçlü Dış Politika	1	50,00	0	00,00	0	00,00	0	00,00
Toplam	2	100	0	100	0	100	0	100
Dış Politika İleti İçerikleri	CHP				MHP			
	Haziran		Kasım		Haziran		Kasım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Öncü Ülke	0	00,00			0	00,00	0	00,00
Güçlü Dış Politika	0	00,00			0	00,00	0	00,00
Toplam	0	100		100	0	100	0	100
İleti Toplam								
	Sayı	Oran						
Öncü Ülke	1	50,00						
Güçlü Dış Politika	1	50,00						
Toplam	2	100						

Tablo: 10’da siyasi parti gazete reklamlarının dış politika iletileri görülmektedir. Bu verilere göre bu konu içeriğinde iletiye sahip tek parti AKP’dir. Haziran 2015 seçimlerinde dış politika iletilerinde eşit bir dağılım (%50,00) olduğu görülmektedir. Bu iletiler “Öncü ülke” ve “Güçlü dış politika” iletileridir. Bunlara “Türkiye’yi demokrasisi, ekonomisi ve medeniyet mirasıyla Dünya’da öncü ülke yapıyoruz” ve “Güçlü, etkin, kararlı bir dış politika inşa ettik” sloganları örnek verilebilir. AKP’nin Kasım 2015 seçimlerinde ise dış politika iletileri tespit edilememiştir.

Tartışma ve Sonuç

Politik reklamlar ülkenin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve toplumsal konjonktüre bağlı olarak hazırlanmakta ve hedef seçmen kitlesi üzerinde oy verme davranış eğilimlerinde değişikliğe yol açacak içerikle medyada sunulmaktadır. 2011 genel seçimlerinde seçim öncesi başlatılan çözüm / barış süreci politikalarına bağlı olarak tasarlanan siyasal reklam iletilerinin de aynı söylemler üzerinden yansıtıldığı görülmektedir.

2015 yılına gelindiğinde ise siyasi olarak bu süreçten çıkılmış ve politik iletişim süreci bu duruma göre şekillenmiştir. 7 Haziran 2015’te genel seçimler gerçekleştirilmiş, seçim sonuçlarına göre Meclis’te sandalye sahibi olmaya hak kazanan siyasi partilerden (AKP, CHP, HDP ve MHP) hiçbiri Meclis çoğunluğunu elde edememiştir. Yapılan koalisyon görüşmelerinin de sonuç vermemesi üzerine 1 Kasım 2015’te tekrar seçime gitme kararı alınmıştır. Bu süreçte ise Türkiye’de var olan terör eylemlerinde ciddi bir artış görülmüştür. Böylesi bir dönemde seçime giden siyasi partilerin gazete

reklamlarının analizinin yapılması ve reklamlarda kullanılan iletilerin ve bu reklam türlerini tespitinin yapılması toplumsal ve siyasi konjonktürün reklam ileti ve türlerine bu seçimlerde yansıyor yansımadağının tespiti açısından önemlidir.

Haziran ve Kasım 2015 genel seçimlerine ilişkin gazetelerde yayınlanan reklamların analizi sonucunda çalışmada elde edilen bulgular, toplam 304 reklamdaki en fazla reklamın (%55,92) Haziran seçimleri için yayınlandığını ve reklam kullanımında AKP'nin %49,34 oran ile ilk sırada yer aldığını, onu %31,91 oran ile CHP'nin takip ettiğini göstermektedir. Tablo 2'de yer alan bu veri ile ikinci varsayım doğrulanmaktadır. Reklam yayını konusunda en çok (%31,91) tercih edilen gazete Milliyet gazetesi olurken, onu Sabah gazetesi takip etmiştir (%25,00). 2015 genel seçimlerinde partilerin reklam verecekleri gazeteleri seçerken gazete tirajları yerine kendi ideolojisine yakın gazeteleri seçtiklerini söyleyebiliriz. AKP her iki seçim döneminde de 2015 tiraj sıralamasında ilk sırada yer alan liberal eğilimli Hürriyet gazetesine ilan vermemiştir (BİK, Ocak- Aralık 2015 Tiraj Raporu). Ayrıca AKP, sol eğilimli Cumhuriyet gazetesine, Posta ve Sözcü gazetelerine de ilan vermemiştir. CHP, HDP ve MHP tarafından da reklam verme hususunda Sabah gazetesi iki seçim döneminde de tercih edilmemiştir. Tablo 3'te yer alan bu veri ile üçüncü varsayım doğrulanmaktadır.

2015 genel seçimlerinde siyasi partiler tarafından gazete reklamlarında en çok “pozitif (olumlu) reklam” türü kullanılmıştır. Tablo 5'te yer alan bu veri ile dördüncü varsayım doğrulanmamaktadır. Bu tür reklamlar en fazla Haziran seçimlerinde AKP tarafından kullanılmıştır. Negatif reklam türünde ise en fazla başvurulan tür “doğrudan karşılaştırma” türü reklamlar olmuştur. Bu tür reklamlar yine en fazla oranda AKP tarafından kullanılmıştır. Siyasi partiler Haziran 2015 seçimlerinde “iç politika” iletilerine yönelirken, Kasım 2015 seçimlerinde “ekonomi” iletilerine yönelmiştir. Tablo 7'de yer alan bu veri ile birinci varsayım doğrulanmamaktadır.

Kaynakça

- Alver, F. (2003). *Basında yabancı tasarımı ve yabancı düşmanlığı*. (1. Baskı). Der Yayınları.
- Aziz, A. (2011). *Siyasal iletişim (genişletilmiş basım)*. (8.Baskı). Nobel Yayıncılık.
- Basın İlan Kurumu (BİK). (Ocak-Aralık 2015). Tiraj Raporu, Resmi Belge.
- Bayraktaroğlu, G. G. (2002). Politik yaşamda pazarlama yaklaşımları. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 7(2), 159-168.
- Çankaya, E. (2015). Siyasal iletişim, Dünya'da ve Türkiye'de. (2.Baskı). İmge Kitabevi.
- Çiftlikçi, A. (1996). *Siyaset pazarlaması ve siyasi partilerin Malatya'daki uygulamaları*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Devlin, L. P. (1997). Contrasts in presidential campaign commercials of 1996. *American Behavioral Scientist*, (40), 1058–1084. <https://doi.org/10.1177/0002764297040008008>
- Devlin, L. P. (2001). Contrasts in residential campaign commercials of 2000. *American Behavioral Scientist*, (44), 2338-2369. <https://doi.org/10.1177/00027640121958366>
- Diamond, E., & Bates, S. (1992). *The spot: The rise of political advertising on television* (3. Baskı). Cambridge, MA: MIT Press
- Doğan, A. (2015). Siyasal reklamlarda “millet” teması: “cumhurbaşkanlığı seçimi ve 30 Mart yerel seçimi örneği. *Turkish Studies* (Elektronik), 10 (2), 249 - 268.
- Göksel, K. N. (2005). Politik yaşamda pazarlama faaliyetleri. *Amme İdaresi Dergisi*, 38 (3), 41-50.
- Gunsch, M. A., Brownlow, S., Haynes, S. E., & Mabe, Z. (2000). Differential linguistic content of various forms of political advertising. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 44, 27–42.
- Gürbüz, E. ve İnal E. M. (2004). *Siyasal pazarlama: Stratejik bir yaklaşım*. (1.Baskı). Nobel Yayınları.
- Hasrama, E. (2016). Political Advertising Implications on Voters Behavior. *International Journal of Business and Management İvention*. 5 (6), 67-70.

- Heim, K. (2013). Framing the 2008 Iowa Democratic caucuses: political blogs and second-level intermedia agenda setting. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 90(3), 500–519. doi:10.1177/1077699013493785
- Humke, R. G., Schmitt, R. L., & Grupp, S. E. (1975). Candidates, issues and party in newspaper political advertisements. *Journalism Quarterly*, (52), 499–504.
- İnal M. E. ve Karabağ, Ö. (2010). 29 Mart 2009 yerel seçimlerinde siyasal partilerin Niğde yerel basınında yer alan reklamlarının karşılaştırmalı bir analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 41- 56.
- Jamieson, K. H. (1996). *Packaging the presidency* (3.Baskı). New York: Oxford University Press.
- Kaid, L. L. (1999). The effects of television broadcasts on perceptions of political candidates in the United States and France. In L. L. Kaid, J. Gerstl' e, & K. Sanders (Eds.), *Mediated politics in two cultures: Presidential campaigning in the United States and France* (pp. 247–260).
- Kaid, L. L. (2004). Political Advertising. Lynda Lee Kaid (Ed.), *Handbook of Political Communication Research*, London: Lawrence ErlbaumAssociates, 155-203.
- Karaçor, S. (2006). Siyasal katılım açısından siyasal pazarlama ve seçim kampanyalarının önemi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 25, 81-93.
- Lilleker, G. D. (2013). *Siyasal iletişim temel kavramlar*. (Süheyla Nil Mustafa, Feridun Mustafa Tınç, Abdullah Altın, Kenan Bölükbaşı, Betül Ekşi, Seher Midilli, Yenal Göksun, Alparslan Nas, KönülMamadlı Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Sweetser, K. D., Golan, G. J., & Wanta, W. (2008). Intermedia agenda setting in television, advertising, and blogs during the 2004 election. *Mass Communication & Society*, 11(2), 197–216. doi:10.1080/15205430701590267
- Tan, A.(2002). *İlke ve uygulamalarıyla politik pazarlama* (1.Baskı). Papatya Yayıncılık.
- Topuz, H.(1991). *Siyasal reklamcılık: Dünyadan ve Türkiye'den örneklerle* (1.Baskı). Cem Yayınevi.
- Vargo, C. J., Guo, L., McCombs, M., & Shaw, D. L. (2014). Network issue agendas on Twitter during the 2012 U.S. presidential election. *Journal of Communication*, 64, 296–316.
- Wolton.D. (1991). *Medya siyasal iletişimin zayıf halkası*. (1.Baskı). (H. Tufan, Ö. Laçiner, Çev). Birikim Yayınları.
- Yalın, E. B. (2006). Siyasal iletişimin reklam boyutuna ilişkin kuramsal bir inceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 169-180.

BİR VİRAL İSTİSNA HALİ OLARAK PANDEMİNİN ETİK-POLİTİK YORUMU

The Ethical-Political Interpretation of The Pandem As a Viral Exception

Dr. Öğr. Üyesi Erdi AKSAKAL

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Toplumsal Yapı ve Değişme Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye, erdiaksakal@atauni.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
08.02.2022

Kabul/Accepted:
07.03.2022

Sayfa/ Page:
192-211

mecmua.1070269

Öz

Toplumsal anlamda bir öteki olarak patlak veren virüs, immünolojik eşiklerin, karantina gerçeğinin ve sınırların kapatılması gibi birçok istisnai durumların tartışılmasına imkân vermektedir. Bu süreç, patlamaya hazır ideolojik virüslerin, paranoyak komplo teorilerinin yayılmasına sebebiyet vermesi bir yana viral olağanüstü bir halin yaşanmasına ve yaşanması muhtemel yarının yenidünyasına göz kırpmaktadır. Artık dillendirilmesi gereken epidemik toplum tipi, ölümden tüketime, siyasetten ekonomi ve aile kurumuna kadar birçok alanı yeniden tartışmaya açmaktadır. Tartışmalar, pandeminin, gerekçesiz bir acil durumun yarattığı istisna hali söylemlerinden koronavirüsün çözümünü küresel komünizme bağlayan anlayışlara kadar çeşitli iddialar barındırmaktadır. Bu çıkışlar, istisna halini normal bir yönetim paradigması olarak kullanma eğilimi gibi bir kuramla iktidarları bilinçli ve çıkar sahibi aygıtlar yerine koysa da topluluğun ölüm korkusu, panik havası ve gündelik yaşamındaki devrimi açıklamaktadır. Bu durumda çalışma, pandemiye bir viral istisna hali olarak değerlendirme amacını taşıırken, Agamben tarzı ideal bahane sunan bir araçsal süreç anlayışına karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla egemen güçlerin, pandemiye biyopolitik uygulamaların ve olağandışı hallerin kalıcılaşmasının provası ve bahanesi haline getirebileceği söylemleri eleştirilmekte; komünizmden ikomünizme, ölümden tüketim kültürüne, pandeminin viral bir istisna haline dönüşmesine neden olan kavramlar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Epidemik Toplum, İstisna Hali, İkomünizm, Ölüm Sosyolojisi, Tüketim Toplumu.

Abstract

The virus, emerging as the other in the social sense, allows the discussion of many exceptional situations such as immunological thresholds the quarantine reality and closing borders. This process, aside from the spreading of ideological viruses and paranoid conspiracy theories ready to explode, winking at the possibility of a viral extraordinary state and the new world of tomorrow. The debates contain various claims, from the discourses of the state of exception created by the pandemic, an unjustified emergency, to the conceptions that link the solution of the coronavirus to global communism. Although these outlets substitute conscious and self-interested apparatuses with a theory such as the tendency to use the exceptional state as a normal government paradigm, they do not explain the society's fear of death, panic atmosphere and the revolution in daily life. While the study aims to evaluate the pandemic as a viral exception, it opposes the understanding of an instrumental process that offers the ideal excuse of Agamben style. Therefore the discourses that the sovereign powers can make the pandemic a rehearsal and excuse for the permanent biopolitical applications and extraordinary situations are criticized; From communism to icommunism, from death to consumption culture, the concepts that caused the pandemic to turn into a viral exception are discussed.

Keywords: Epidemic Society, Exception, İcommunism, Sociology of Death, Consumer Society.

Atıf/Citation: Aksakal, E. (2022). Bir viral istisna hali olarak pandeminin etik-politik yorumu. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 192-211

Sorumlu Yazar/Corresponding: Dr. Öğr. Üyesi Erdi AKSAKAL

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

Giorgio Agamben, homo sacer ve istisna hali kavramları üzerine çalışmış siyaset felsefesi düşünürüdür. Agamben'in özellikle istisna hali açıklaması, hukuki olan ile siyasal olan arasındaki kesişme noktasında konumlanmaktadır. Daha açık bir ifade ile kriz ve olağanüstü dönemlerde, siyasi güç veya erkin, hukuk ve anayasanın dışına çıkıp tedbirler alması ile alakalıdır. Bazen egemenlerin yazılı yasanın dışına çıkmadan siyasetinin yönünü ve şeklini değiştirmesi de belki epistemolojik değil ama yapısal olarak farklı bir halin (istisnanın) yasal ve makul biçimini almasına neden olur. Agamben, kimi zamanlarda oluşan istisna halini, normal bir yönetim paradigması olarak kullanma eğiliminde olan erklerden bahsetmektedir (Agamben, 2001, s. 31). O, burada istisna halini tanımlayan ve uygulayan gücün meşruiyeti hakkında analizler yaparken istisna durumlarının yasal biçimi olmamasına rağmen yasal biçim halini aldığını iddia etmektedir. Özellikle iç savaş, işgaller ve acil durumların kural haline geldiğini, barış ile savaş kavramları arasında belirsizliklerin hâkim olduğunu düşünmektedir. O halde Agamben'in Amerika'nın Irak'ı işgalinden sonra hukuk kurallarının rafa kaldırılması ile oluşan ve Amerika düşmanlarını dize getirmek için istisnallığın küresel bir rejime dönüşmesi ile ortaya attığı istisna hali kavramı, pandemi ile hangi ölçülerde örtüşmektedir? Bu çalışmanın amaçladığı hususlardan ilki pandeminin bir istisna hali olduğunu kabul etmek, ancak Agamben'in kastettiği şekliyle iktidarın biyolojik yaşam üzerinde ki kontrolü veyahut hükümetler tarafından icat edilen bir salgın olması kabulü ile 'ideal bahane' şekliyle tanımladığı düşüncesine şerh koymaktır. Yani Agamben'in kastettiği, iktidara idari kararlar aldırarak ancak vatandaşının özgürlüklerini kısıtlayan bir istisna halinin, sermayenin üretimini bozan bir panik süreci olarak işlev görmesinin vahameti ortaya konmalıdır. Çünkü söz konusu istisna hali, olağanüstü durumun sıradanlaşması ve despotik egemenliklerin yeniden sahne alması gibi planlı ve gerekçesiz bir acil durum şeklinde okunmamalıdır. Agamben, olağandışı tedbirler uygulamak adına bir gerekçe olarak terörizmin miadını doldurmasıyla, epideminin icat edildiğine ve ideal bahaneler üretildiğine inanmaktadır. Ancak salgın, sonuçları itibarıyla vatandaşları kısıtlayan ancak hükmedenlerin yönetme gücüne esneklik kazandıran bilinçli politik eylemlerden daha fazlasıdır. Bu bağlamda pandemi, Agamben-vari istisna halinde olduğu gibi siyasal iktidarın vatandaşını korumaktan ziyade ölüme terk etmesi için bir keyfiyet ya da bahane aracı değildir. Çalışmanın da ortaya koymaya çalıştığı şekli ile pandemi, gündelik hayatı birçok yönden sekteye uğratan, alışılmış olanı tamamen değiştiren, bu bağlamda da eğitimden ekonomiye, siyasetten ölüm pratiklerine kadar ciddi ve radikal bir dönüşümün yaşanmasına neden olan viral bir istisna hali olarak kabul edilmektedir.

Pandemi, Agamben tarzı olmasa da öncelikle küresel bir istisna hali olarak kabul edilmelidir. Küresel ölçekte gündelik hayatı, alışılmış olanı ve rutinlerin tamamını sekteye uğratan bir süreçtir. Kolektif paniği üreten bu süreç, korku halini almış ancak söz konusu istisna halini kışkırtan planlı bir egemen davranışı olmaktan öteye gitmiştir. Agamben bunu kolektif paniğe yönelik sahici bir ihtiyaca 'dönüşen' korku hali olarak açıklasa da insanlığın pandemi öncesi bıraktığı normallikten oldukça uzaklaşması ve artık kırılğan bir yaşam sürdürmesi gerekliliği, en başından beri gerçek bir korku halini çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla ülkeleri felç eden bir panik havası yaratması, biyopolitik egemenliğin tesis edilmesini çağırırsa da bunun oldukça plansız bir seyir izlediği açıkça görülmektedir. Çünkü eğer Agamben'in kastettiği gibi bu sürecin amacı egemenlerin abartılı bir panik yaratarak istisna hali oluşturmak ve iktidarını bu istisna halini sürdürmek suretiyle devam ettirmek olsaydı, hükümetler panik içinde tepki vermek durumunda kalmaz ve ekonomilerinin bütün bir küresel sistemini tehlikeye atacak seviyeye gelmesini engellerdi. Dolayısıyla toplumun hızlı bir şekilde değişmesine ve insanların çoğu husustan yoksun kalmasına neden olan süreç, insana odaklanmış bir toplum ve iradeler toplamına imkân vermektedir. Bu bağlamda pandemi, Agamben'in iddia ettiği üzere egemen tarafından icat edilmiş bir istisna hali değil gündelik hayatın akışını değiştiren ve istisnai durumların yaşanmasına neden olan bir viral olağanüstü hâl (istisna hali) kabul edilmelidir. Neticede pandemi, bir istisna hali olma vasfıyla rutin hayat üzerinde etkili bir güç haline dönmüştür. Burada amaçlanan sadece pandeminin 'Agamben tarzı' bir istisna hali olduğunu eleştirmek değil, aynı zamanda kriz zamanında ortaya çıkan kaynakların sağlık alanına aktarılması, ülkelerin vatandaşlarına nakit para yardımı yapması, hapishanelerden istisnai aflar dolayısıyla mahkûmların çıkarılması gibi bir sürü istisna durumlarının yeni toplum ve dünya düzeni açısından anlamlandırılmasıdır. Bu anlamlandırma gayreti, modern dönemde ölüm ve ölüm korkusu ile alakalı sosyolojik değerlendirmelerin sil baştan yeniden yorumlanmasına da fırsat vermektedir. Çünkü pandemi dönemini, olağandışı hallerin yerleşmeye

başladığı bir süreç ve gerekçeli acil durumun yarattığı bir istisna hali olarak kabul etme eğilimi, toplumsala ait olguların dönüşümünü açıklamakla anlamlı olacaktır. Dolayısıyla ölüme ilişkin algı, tanım ve anlamlandırmaların radikal dönüşümü istisna halinin gerekçeli kanıtlarından kabul edilmelidir. Aries'in ifade ettiği şekli ile geleneksel dünyada hane içlerine kadar davet edilen ölüm, her şeyden önce doğal, kabul edilebilir bir standart olarak temellendirilmektedir (1991, s. 6). Bir anlamda ölümün hane içine kadar alınması, onu evcilleştirirken, ölüm korkusu ve endişenin bertaraf edilmesine neden olmaktadır. Modern döneme gelindiğinde ise ölüm, meydan okunan bir durum haline gelmiş, seküler bir alana indirgenerek sebebini yine seküler bir alanda aranması gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu gerçeğin en büyük kanıtlarından biri de hijyen ya da sağlıklı bedenler algısıdır. Dünyevi alan ile sınırlanan ölüm olayı artık hijyenik bir alandan çıkarılarak, sağlıklı bedenlerin dışına taşınmak suretiyle ilişkisi kesilmek istenmiştir. Yani ölüm dünyevileşirken aynı zamanda yasaklanmıştır. Elbette bu süreç ilerledikçe yani farklı modernlik evresine geçildikçe, ölüm ve ölüm korkusu değişmeye başlamış, ölüm bir anlamda baştan çıkarılmıştır. Dolayısıyla her ölümün kabul edilebilir ölüm olduğu dönemden, ölümsüzlük üzerine kafa yormanın ve ayartmanın gerekliliğine doğru giden bir süreç söz konusu olmaktadır. Ancak farklı modernlik evresinde pandemi ile ortaya çıkan ölüm ve ölüm korkusu ayartılan ölümsüzlük ile mi ele alınmalıdır? Çalışmanın diğer bir amacı, yalnız ve izole bir biçimde ölüm ile karşılaşan farklı modernlik evresi insanının, ölüme karşı direncini kıran ve zamansız ölüm anlayışındaki değişime neden olan süreci değerlendirmektir. Bu değerlendirme gayreti, ölümlerin-ölülerimizin cenaze hakkını yok eden istisna halinin etkisiyle, ölüm sosyolojisine yeni açıklamalar getirmekle sonuçlanmaktadır. Belki de ölüm ve ölümlerle ilgili pratiklerin ortaya çıkardığı fobiye bir anlamda koronafobiye açıklama getirmektir. Bunu yaparken ölümlü ve ölümleri görmezden gelen sistemin, nasıl yas tutmaktan bile mahrum kalan endişeli bir kitleyi yarattığı açığa çıkarılmalıdır. Pandemi, ölü bedenler ve ölüm olgusuna yönelik oluşturulan yeni tavırların imkânı ile istisna hali özelliğine bir kez daha kavuşmaktadır. Dolayısıyla modernite öncesi yatakta ölüm ve söz konusu ölüme ilişkin pratik, bireyler arasındaki farkları ortadan kaldırarak, sakinleştirici bir ayın olarak işlev görmekte, bu pratik içerisinde kimse, ölmekte olan bireyin kederinden endişe duymamaktadır (Aries, 1991, s. 36-37). Ancak pandemi ile birlikte uzun süredir modern inkârın kıskacında olan ölüm, felsefe sahnesine geri dönmüş, ölmekte olan bireyin kederi ve acısı hissedilmeye başlanmıştır. Ancak bu acının paylaşılması değildir, izole ölüm ile virüslü- 'kirli' ölü bedenlerin, daha acılı ve yalnız bir ölümü hatırlatması şeklinde okunmaktadır. Bir bakıma fanilik, insan hayatının tamamlayıcı ve tanımlayıcı bir özelliği olarak geri dönmüştür. Bu bağlamda kapitalizmi, ölümlü aşma yönünde fantastik bir teşebbüs olarak gören Berardi, pandemi ile birlikte ölümün, bir kez daha manzaranın orta yerine kurulduğunu ifade etmektedir (Berardi, s. 2020). Bu durum, uzun zamandır inkâr edilmiş faniliğin, istisna hali olan pandemi ile birlikte geri dönüşüdür.

Pandemi bir istisna hali olarak, global anlamda karantina süreçlerine ve sosyal mesafe önlemlerine neden olurken, ciddi oranda ekonomik, politik ve kültürel etkilere de sebebiyet vermektedir. Bu izah, pandeminin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde etkilerinin, çeşitli araştırmalar ile desteklenmesi ile daha anlamlı olmaktadır. Örneğin, Baker ve diğ. (2020) tarafından yapılan araştırmada salgının başladığı ilk zamanlarda harcama ve tüketimde artış olduğu, sonraki kısa bir süre için düşüş yaşanmış olsa da yeme-içme ve perakende tüketimlerin yine hızlanmış olduğu açığa çıkarılmıştır. Hatta aynı araştırma, gençlerin tüketiminde tasarrufun neredeyse olmadığını ortaya koyarak, eve teslim hizmetlerinin arttığını ileri sürmektedir. Ayrıca Knotek ve diğ (2020) yapmış olduğu çalışma da pandemi ile birlikte daha büyük satın alımların yavaşladığını ancak tüketimin online ölçüde hızla devam ettiğini göstermektedir. Bunların yanı sıra Nielsen Araştırma şirketinin bulguları, He ve Harris'in çalışmaları (2020), online alış-veriş site ve şirketlerin pandemi ile büyüme oranlarında artışın yaşanması gibi veriler, pandemi ile birlikte, tüketim ve simülasyon düzeninde gösterge mezarlığına dönüşmüş bir anlayışın devam ettiğini göstermektedir. Yani panik içinde tepki veren insanlık, haddinden fazla tuvalet kâğıdı almak suretiyle, ölümcül bir salgında gerçek tehditle başa çıkmanın bir yolu olarak yine tüketime yönelmiştir. Bu örnekle amaçlanan, genelleme yaparak, panik havası içinde marketlerin raflarını bilinçsiz ve ölçsüz boşaltan insan kitlesini kastetmek değildir. Asıl amaçlanan, pandemi gibi bir istisna halinde bile tüketim kültürünün, tüketim davranışlarını mevcut şartlara göre şekillendirerek yeni alanlar yarattığını iddia etmektir. Dolayısıyla bedeni haz, moda ve estetik gibi belirli standartlar içerisinde tutma iradesi, ölüme karşı bile farklı davranışlar geliştirme hevesinden bir şey kaybetmemiştir. Pandemi sürecinde bile bedenin tüketim nesnesine dönüştüğü ve bedenin sağlığı,

güzelliği ve kontrolünün hedef noktası olarak seçildiği bir yapı mevcudiyetini devam ettirmektedir. Bilimin henüz bir çare bulamadığı bir dönemde herhangi bir deterjan firması, bütün ihtişamı ile virüsü yok ettiğini iddia etmektedir. Burada asıl çarpıcı taraf, ikomünizmin tüketimin kapitalist şekline savaş açmasına rağmen, başarılı olamaması ve pandemi gibi olağandışı istisna durumunda bile tüketimin yıkıcılığına karşı koyamamasıdır. Yani kapitalizmin aşırılığına karşı komünizmi eğer olmuyorsa ikomünizmi yerleştirme amacının başarısızlıkla sonuçlanmasıdır. Neticede pandemi döneminde tüketici kitle, imaj ve marka hatta göstergelerin tüketimine, kredi kartına bile gerek kalmadan kaydetmiş olduğu bilgileri ile tek tuşla devam etmektedir. Sokağa çıkma yasakları gibi kişileri doğadan ve dış dünyadan ayıran, belki korku filmlerinde görülecek bir düzende bile sokaklarda sadece aynı tip kıyafetlerle dolaşan kargo çalışanlarını görmek bunun en büyük kanıtıdır. Salgında tüketici kitle, diğer insanlarla hatta kendi bedeni gibi çeşitli nesnelere olan temel ilişkisini yeniden yorumlaya başladığında, kirli olabilecek şeylere dokunmaktan kaçma ve kucaklaşmayı, insanlarla tokalaşmayı rafa kaldırdığında online bir şekilde tüketimine devam etmektedir. Esasen var olan şey, insan deneyiminin kendisi, dijital birikim mantıkları tarafından metalaştırılmaktadır. Bu durumun kontrol edilmemesi, bireysel ve kolektif varoluşu etkileyerek hayatın kontrolünü kapitalistlere bırakacaktır. En azından Zuboff bu kapitalist biçimini ortadan kaldırmamız ve gayri meşrulaştırmamız gerektiğini düşünmektedir. Zuboff, “Gözetleme Kapitalizmi Çağı: Ürünün “Sen” Olduğu Çağda İnsanın Geleceği İçin Savaş” adlı eserinde kapitalizmin tehlikeli bir kurguya dayandığını, insanı ve doğayı yok etmeden sürdürülebilir bir piyasa biçimine dönülmesi gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır. Çünkü tüketicilerle bir şeyler satmanın en iyi yolu davranışlarını sadece gözlemek değil kontrol etmektir.

Gözetim kapitalizmi çağı aynı zamanda devasa teknoloji şirketlerinin tüketicilerin davranışları üzerinde nasıl yeni bir model geliştirdiği üzerine dikkat çekiyor. Dolayısıyla insan deneyiminin davranışsal bağlamda bir veriye dönüştürmek suretiyle bedava ham madde olarak kullanıldığını iddia ediyor. Bu mantığa göre söz konusu gözetim kapitalizmi, davranışlarını üretim fazlası olarak izinsiz toplayıp, tüketici kitlesinden koparılan verileri ürüne dönüştürmektedir. Dolayısıyla tüketiciler, her zaman kar amacı güden şirketler tarafından kontrol edilen dijital bir fuar alanının içine hapsedilmiş gibidir. Eleştirel bağlamda gözetim kapitalizmi bilgi ve güç yoğunlaşmalarıyla damgalanan kapitalizmin bir mutasyonu olarak değerlendirilmektedir. Dahası davranışın ticari olarak sömürülmesini kolaylaştırmak için çevrimiçi insan eylemlerinin dijital olarak yakalanmasını içerir. Gözetim kapitalizmi, tüketici ihtiyaçlarını tahmin etme kararlarını aktif olarak şekillendirme yeteneğine dayanır. Bu yetenek, büyük teknoloji şirketleri tarafından kişisel verilere ulaşma amacı ile hem Covid-19 süresince hem de sonrasında sosyal iletişim verilerinin akışına sahip olma imkânına ulaşabilir. Çünkü gözetim kapitalizmin nihai hedefi, büyük teknolojik mecranın bizi bizden daha iyi tanıdığı bir dünyadır. Bu dünya, tüketici ve seçmen davranışı gibi kitlelerin davranışlarını anlamaya aynı zamanda istenildiği takdirde değiştirmeye yarayan bir güç ile açıklanmalıdır. Bu düşünceye göre sayısız ürün, internet alışverişi, eğlence ve sağlık sektörü ile ilgili hizmetler, sistem ve cihazlar ile kayıt altına alınmakta, işlenip dönüştürülmektedir. Bu aşamada büyük veri setlerinin analizi, bireylerin davranışları üzerinde ihtimalleri keşfederek belirsizlikleri ortadan kaldırmak niyetindedir. Özellikle büyük veri setleri, davranışsal atıkları makine zekâsıyla kişi davranışlarını tahmin etmek için kullanılmaktadır. Bu değerlendirme çerçevesinde Covid-19 salgını, tüketim davranışlarının güncel şartlara göre şekillenmesine aracılık ederken, tüketim için yeni bir fırsat olarak değer kazanmaktadır.

Ayrıca günümüzde kapitalizmin hangi dinamikler üzerinden işlendiğini ortaya koymaya çalışırken yeni kapitalizmin karakter üzerinde etkisine odaklanan Sennett, esnek kapitalizm kavramını kullanmaktadır. Kapitalizmin kar etmenin dışında bir amacı olmadığını, “uzun vade yok” sloganının ise güveni, sadakati ve karşılıklı bağlılığı aşındırdığını iddia etmektedir. Çünkü modern kurumların kısa vadeli çerçevesi enformel güvenin oluşmasını sınırlamaktadır. Uzun vadeli zihniyet yerine kısa vadeli zihniyetin yerleştiği yeni kapitalizm, çalışma hayatını tamamen değiştirmiştir. Bu bağlamda yeni kapitalizm bireylerin maksimum tüketimi için çaba sarf etmektedir. Rutin ve esneklik söylemleri ise karakterlerin gelişmesi bağlamında önemli kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Sennett karakterini geliştirmek isteyen kişinin rutinden kurtulması gerektiğini düşünür. Esneklik söylemi kapitalizmin en dinamik sektörlerinde rutine karşı savaş açmış durumdadır. Yeni kapitalizmde esneklik gençliktir ve katılık ise yaşlılık olarak kabul edilir. Fromm, 18 ve 19. Yüzyılda insanların sürekli kar elde etmek için sömürüye başvurduklarını, 20. Yüzyılda ise tüketime yönlendirilmiş bireyin pasif bir karaktere sahip olduğunu düşünür. Gorz ise esnek üretim anlayışının çalışma hayatını

ve toplumunu yerinden ettiğini, esnek üretimin insanları vasıfsızlaştırdığını ve yapmış oldukları işi benimsememelerine neden olduğunu iddia eder. Gaulejac esnek üretimle beraber çalışanların adeta ekonomik bir savaşta olduklarına inandırıldıklarını, bireyselleşmenin her alanda benimsetildiğini ve bireylerin üretim süreçlerinin dışında tutulmaları suretiyle sadece görevlerini yerine getirmelerine odaklanmaları gerektiğini ifade eder. Dolayısıyla esneklik ve geçicilik söylemleri çalışma düzeninde insanların karakter, yaşam biçimi ve davranışlarını değiştirmekte, içselleştirilen bireyselleşme ile de sosyal ilişkiler zayıflamaktadır. Özellikle bürokratik rutine isyan eden esneklik anlayışı insanın özgürleşmesini sağlamak yerine kişi üzerinde yeni iktidar ve kontrol yapıları üretmektedir. Dolayısıyla Urry, Lash ve Offe gibi sosyologların hızlı ve en fazla kar için işlevsel olan esnek örgütlenme anlayışına dayanan yeni kapitalizm tartışmaları kapitalizmin yeni bir evresini ve yeniden yapılanmasını ifade etmektedir. Elbette pandemi ve komünizm ikilisinin yan yana gelmesi sadece tüketim ihtirasının her şekilde devam eden bir süreç olmasının dışında, küresel komünizm tartışmalarını da ele almayı gerektirmektedir. Bu noktada çalışmanın diğer bir amacı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Zizek'in, pandeminin sona ermesi için ortaya attığı 'küresel komünist tedbirlere ihtiyaç vardır' düşüncesi, kapsamlı bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Özellikle komünizm ile kastedilenin, bir yönetim şekli olmaktan çok insan hayatını korumak ve yüceltmek için bir perspektif olarak ele alındığını göstermektedir. Bu aşamada asıl vurgulanan, pandeminin küresel dayanışmayı destekleyen ve salgın ile ilgili davranışları koordine eden bir eylem ile çözülebileceği iddiasını değerlendirmeye tabi tutmaktır. Çünkü Zizek, bu salgının geri püskürtülebilmesinin, tüm hükümet mekanizmalarının işin içine dâhil edildiği kolektif, koordineli ve kapsamlı bir yaklaşımın benimsenmesi ile mümkün olacağını iddia etmektedir. 'Önce Amerika' sloganının geçerliliğini kaybettiğini söylerken, Amerika'nın bile küresel iş birliği ve koordinasyonla kurtarılabilmesine ikna olan Zizek, insanlar arasında ideal bir dayanışmanın yaratılmasını elzem görmektedir. Neticede bir yılı aşkın bir süredir insan hayatının merkezine yerleşen pandemi üstel dinamiklere sahip yıkıcı bir fenomen olarak ekonomik ve sosyal krizleri tetikleme gücü ile viral, küresel bir istisna hali olarak kabul edilmektedir. Çünkü her şeyden önce bu süreç, sağlık sisteminin tıkanma ihtimaline ilişkin olağanüstü bir durumun yaşanmasına da yol açabilmektedir. Ancak istisna hali kavramı, Agamben'in kastettiği gibi, bir epidemiyi icat etmek yoluyla, mesnetsiz, akıl dışı ve telaşlı ancak daha önemlisi gereksiz bir acil durum yaratma bahanesi olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü onun iddia ettiği gibi, pandemi, iktidarların kanunsuzluk haline hukuki bir mahiyet kazandırmak için icat edilmiş bir istisna hali değil, tam tersine gerekçeleri olan viral bir istisna, olağandışı hal olarak kabul edilmelidir. Esasında çalışma, pandemiye, gerekçeli viral bir istisna hali olarak kabul edip, ölümden tüketime, ekonomiden politikaya kadar çeşitli kurum ve alanlarda yaşanan radikal dönüşümleri gerekçe olarak göstermeyi hedeflemektedir. Genel olarak çalışmanın amacı, istisnai hal, egemen ve çıplak hayat ilişkisi üzerine ciddi analiz ve çalışmaları olan Agamben'in 'pandemide, istisna haline karar veren egemendir' görüşüne, tüketim, ekonomi, ölüm ve siyasi stratejilerdeki dönüşüm kanıt gösterilerek, 'gündelik hayat üzerine tahakküm kuran istisna halidir' ifadesi ile eleştiri getirmektir.

Çalışma, Covid-19 salgınının etkisi ve sonuçları üzerine yapılan eş zamanlı araştırmaları ve çeşitli tartışmaları dikkate almış, duygusal karantina söylemlerinden gerçeğin yitirildiği bir hipersimülasyon kavramsallaştırmasına kadar tartışma alanlarına yönelik bir okuma yapmıştır. Yenedünya tartışmaları içinde gelecek üzerine yapılan tasavvurları geçmişte arayan bilimsel anlatılar ile dünyayı koca bir komplo mekânı olarak algılayan kabuller arasında ilişkiye ve alakaya odaklanmıştır. Özellikle birçok araştırmacının salgını, halkın kontrolüne ve düzenlemesine yönelik tedbirlerin meşrulaştırması bağlamında değerlendirdiği görülmektedir. Bu bağlamda salgın sürecini, varsayımsal bir koronavirüs ve irrasyonel, yersiz acil durum önlemleri ile ele alan bakış açısı ile salgının komünizme yeniden yükselme şansı verecek bir araç olduğuna yönelik iddialar dikkat çekicidir. Çalışma, Zizek, Agamben, Bratton, Berardi gibi isimlerin pandemi sürecine yönelik tartışmaları çerçevesinde ve pandemiye toplumsal kontrol amaçlı iktidar uygulaması ve abartılı panik yaratmak suretiyle yönetim paradigması olarak değerlendiren ifadelerin karşısında bir yere konumlanmaktadır. Çünkü Agamben, varsayımsal bir koronavirüs olgusundan bahsederken istisna halini normal bir yönetim paradigması olarak değerlendirmiş ve abartılı panik havasının iradi gücüne atıfta bulunmuştur. Zizek'e göre ise salgın, devletin tam bağımsızlığı üzerinde ısrar eden milliyetçi popülizmle daha etkili olacaktır. Çözüm ise küresel işbirliği ve koordinasyon ile ideal dayanışmanın oluşturulmasıdır. Berardi, salgınla mümkün olan tecrit döneminin ardından insanların sanal bağlantının hiçliğine ve mesafelenmeye dalmaya

devam edeceğini, ölümün ise salgınla manzaranın orta yerine kurulduğunu iddia etmiştir. Bratton daha çok Agamben analizi ile salgının başka tür bir etiği mecbur kıldığını, yeni normalin eski normal olmayacağına dair bir alarm olma potansiyeline sahip olduğunu düşünmektedir. Watt Smith duygusal karantina kavramı ile korkunun hükmettiği duygusal rejim açıklaması ile ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla çalışmayı, salgının başladığı andan itibaren toplumsal alanda yaşanan değişimleri etik-politik bir yorumlama gayreti şekillendirmiş, süreci değerlendirme üzerine yapılan çeşitli çalışmalara katkı sunma hedefi önemli sayılmıştır. Pandemi üzerine özellikle sosyolojik değerlendirmeler dikkate alınarak salgın dönemi, viral bir istisna hali olarak analiz edilmiştir.

1. PANDEMİ BİR İSTISNA HALİ Mİ?

Amerika'nın Irak'ı işgalinden sonra Giorgio Agamben'in tanıttığı kavram, istisna hali olmuştur. Kavram, kriz durumunda ya da siyasi belirsizlik anlarında düzenin sağlanması için hukukun askıya alınması olarak tasvir edilmektedir. Açıkçası Agamben, yasal biçimi olmayan süreç veya işleyişlerin, yasal bir biçim almasını istisna hali olarak tanımlamaktadır. Ya da yasasızlığın sürekli bir hal alarak normal bir duruma dönüşmesinden hareket etmektedir (Agamben, 2018). Aynı zamanda istisna hali acil durumun kural haline gelmesi ve hukuk düzeninin askıya alınması olarak da tanımlanmaktadır (Agamben, 2018, s. 12). Ancak ona göre bu hal, tam yetki hali değil aksine bir boşluk hali, hukukun boşluk durumu ve hukukun durdurulması şeklinde ilerler. Tpkı Schmitt'in istisna halinin hukuki bağlama yerleştirilerek kaostan farklı olarak bir düzene sahip olduğu kastına yakındır (Schmitt, 2005, s. 14-15). Esasen Agambende istisna hali, özgürlükler düzeninin sekteye uğradığı bir süreç olarak anlam kazanmaktadır. Ancak burada asıl vurgulanan, olağanüstü durumların ve istisna sayılabilecek düzenin 'egemen' tarafından karar veriliyor olmasıdır. Dolayısıyla Schmitt'te olduğu gibi yasanın üstün ve öncelikli niteliğini kaybetmesi ile yasaya ontolojik kimliğini verenin egemenin kararı olması gerçeğidir. Yani modern devletin sahip olduğu istisna hali ilan etme hakkı ve kararı, egemenlik kavramı ile doğrudan bağlantılıdır. İstisna hali kavramı, ontoloji ve epistemoloji bağlamında olağanüstü durumlar şeklinde tanımlanıyor olsa da asıl eleştiri, olağanüstü durumlarda neyin ne olduğu bilinemediğinden olağandışı durumlar giderildiğinde yine yasaların normal ve olması gerektiği düzene dönüyor olmasındadır. Çünkü Schmitt'e göre egemenlik bir sınır durumda ortaya çıkan sınır kavramdır (Agamben, 2014, s. 13). Sınır olması da egemenlik kavramının olağan durumlarda kavranamayacak bir etki bırakmasındandır. Bu bağlamda icbar durumlarda politik bir sistemde vuku bulabilecek olağan dışı durumların ve tedbirlerin alınması da istisna hali olarak kabul edilmektedir (Schmitt, 2010, s. 15). Neticede egemen, istisna haline karar veren kişi olarak anlam kazanmaktadır (Schmitt, 2005, s. 13). Bir anlamda istisna, günlük rutinlerin kabuklarını kırarak normun esasını ortaya koyma gücündedir (Norris, 2007, s. 45). Ancak yine bu aşamada özellikle belirtmek gerekir ki söz konusu kuramcılar, istisna halini basit anlamda sıkıyönetim gibi bir sistemden ayırt etmektedir. Fark ise istisna haline karar verecek bir mekanizmanın olması ve bununla belirli bir otorite şeklinde var olmasıdır (Schmitt, 2008, s. 13). Doğal olarak istisna hali egemenlik ve karar alma ilişkisinin bulunduğu yerdedir (Zeybekoğlu, 2009, s. 27). Aynı zamanda insanlığı her türlü haktan mahrum bırakma hevesinde olan tahakküm olarak anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda egemen, istisna haline karar veren, ne yapılması gerekiyorsa onu yapma amacıyla olan bir güç olarak kabul edilmektedir (Schmitt, 2013, s. 45). Agamben'in açıkladığı şekli ile istisna hali, bir hukuki boşluk alanı ve hukukun içinde ara bölge olarak işlev görmekte, iktidarlar tarafından olağanlaştırılan ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarına imkân tanıyan bir kavramdır. Yani egemenlerin bilinçli ve planlı bir şekilde istisna durumu yaratarak, kendi iktidarlarında güçlü kalmak, daimî olmak ve esnek kararlar almak gibi kabiliyet alanları yaratmalarına neden olmaktadır. Agamben bu aşamada kutsal insan kavramını kullanarak, istisna hali karşısında bireyin durumunu ortaya koymayı amaç edinmektedir. Kutsal insan, öldürülen ancak kurban edilmeyen yani öldürülmesi ceza gerektirmeyen 'homo sacer' olarak karşılık bulmaktadır. Homo sacer, egemen karşısında tüm insanların, potansiyel kutsal insana dönüşme imkânına atıfta bulunur. Yani kutsal insanın karşısında konumlanan egemendir ve kutsal insanın öldürülmesi hem beşerî hem de ilahi hukukun dışında bırakılmak suretiyle egemenin kararına bırakılmıştır. Bu bağlamda kutsal insan, egemen tarafından üretilirken, egemenlik alanında tahakküme maruz kalmaktadır (Agamben, 2001, s. 114). İnsanın kutsal varlık olarak değerlendirilmesi, en azından tanımlanması, saygınlık ve değerli olmak gibi bir özelliği çağırırsa da açık şekilde muhteva, pejoratif bir anlam ile yüküldür. Çünkü egemenin karşısında bulunan kutsal insanın, yine aynı egemen tarafından siyasal öznelliğinin askıya alındığı bir yapı mevcuttur. Bu yapıda vatandaş, egemenin

gözünde potansiyel bir terörist olarak anlaşılma ve tanımlama ihtimaline sahiptir.

Egemenin, yönetme ve tahakküm altına alma iradesine esneklik kazandıran homo sacer ve iktidar ilişkisi aynı zamanda ‘çıplak hayat’ açıklaması olarak da tezahür etmektedir. Agamben, Benjamin’in ‘Şiddetin Eleştirisi, Kader ve Karakter’ adlı metninden faydalanarak, şiddet ve hukuk arasındaki ilişkiyi çıplak hayat olarak açıklama gayretindedir. Nude Vita yani çıplak hayat tam anlamıyla kutsal insanın hayatıdır ve hukuk ile şiddetin bir yansımasıdır (Agamben, 2001, s. 84-85). Agamben, çıplak hayatı, Aristo’nun ‘Metafizik’ çalışmasında yer alan zoe ve bios kavramları üzerinden açıklamaktadır. Bu bağlamda Eski Yunan’da hayatın zoe ve bios terimleri üzerinden ifade edildiği bilgisi ile zoe’yu tüm canlı varlıkların hayatı (insan, hayvan ve tanrı), bios’u ise grup ya da bireyin yaşamı olarak izah etmektedir. Bu anlamda bios siyasal yaşamı temsil etmektedir (Agamben, 2001, s. 9). Yani insanın salt biyolojik varlığı ile siyasal yaşam ikilemi zoe ve bios üzerinden açıklanmaktadır. Dolayısıyla Agamben, insanın biyolojik anlamda varlığının siyasete, siyasi hesaplara dâhil edildiği üzerine analizde bulunmaktadır. İnsan ve çıplak hayat, siyasetin stratejisi içine dâhil edilmiş, egemenin hükmetme refleksi dâhilinde ele alınmaya başlamıştır. Hatta Agamben, siyaset ve çıplak hayat arasındaki ilişkinin belirli bir döneme ait olmadığını, sürekli bir yere sahip olduğunu söyleyerek Foucault’dan ayrılmaktadır. Çünkü Foucault, insanın salt biyolojik varlık olarak siyasi stratejilere dâhil edilmesini modernliğin gereği olarak görmekte ve 17. Yüzyıla kadar götürmektedir (Foucault, 2015, s. 104). Foucault’a göre biyopolitik, düzenlenmeyi ve normalleştirmeyi ifade etmektedir. Sağlıktan doğuma ve uzun yaşama kadar tüm fenomenlerin hükümet uygulamaları noktasında denetim altına alınmasıdır (Foucault, 1993, s. 101). Neticede insanları biyolojik varoluşları ile siyasal yaşamları arasında belirsizliğe mahkûm eden mekanizmalar farklılaştıkça çıplak hayatın konumu da bulanıklaşmaktadır ve çıplak hayat ile siyaset alanı örtüşmeye başlamaktadır. Açıkçası, Agamben, istisna halini; egemenlerin hükmetme yeteneklerini kalıcılaştırmak, çıplak hayatı ve kutsal insanı tahakküm altına almak adına kullandıkları gerekçesiz, planlı ancak abartılmış bir olağanüstülük olarak değerlendirmektedir.

Tüm bu izahların sonucunda ve istisna halinin en üstün ve asli hükmedici güç tarafından belirlenen bir kavram olarak kabul edildiği sistemde, pandemi bir istisna hali olarak kabul edilmeli midir? Agamben tartışmasız bu soruya evet cevabını vererek, ülkelerin hastalık karşısında etik ve politik çöküşlerinin cevabını bulmak istediğini belirtmiştir. Şubat 2020’de Quodlibet yayınevini internet bloğunda ‘Bir Salgının İcadı’ başlığıyla tarafını ve asıl çıkış noktasının ipuçlarını vermiştir. Ona göre salgın en başta icat edilmiştir ve olağandışı durumu normalleştirilerek, ideal bir bahane yaratmaktadır. Çünkü o salgını çeşitli önlemler aracılığıyla insanların rıza gösterdiği ve aşırıya kaçan uygulamaları ile insanların sınırlandırıldığı bir süreç olarak tasvir etmektedir. Agamben, çeşitli sorular etrafında salgının etik ve politik etkileri üzerine yorum yapmaya devam ederken, pandemiyi hiç de belirtilmeyen bir risk olarak toplumun, sevdiklerini bir başına ölmesi için terk ettiğini ve ölü bedenlerin bile nasıl yalnız başına bırakıldığını anlamaya çalışmaktadır. Ancak onun için en önemli endişelerden biri de hareket özgürlüklerimizin kısıtlamasını sorunsuz bir şekilde kabul etmemizdir. İlişkileri, arkadaşlık ve akrabalığın belirtilmeyen bir risk adına fiilen askıya alınması, bu endişeler arasında gösterilmektedir. Frank Furedi, korku kavramını beklenmedik ve öngörülme bir durumla karşılaşan insanın, zihnini yoğunlaştırmasını sağlayan bir mekanizma şeklinde tanımlamaktadır (2014, s. 8). Bu düşünce ile birlikte korku ve panik kendini haklı çıkaran bir dinamiğe sahiptir ve korku, günümüz dünyasında en önemli güç olarak kabul edilmiştir. Agamben de tam olarak bu anlayışa paralel şekilde korkunun gerekçesiz bir acil durum ile zihinlere enjekte edildiğini düşünmektedir. Aslında egemen, kutsal insanı korku aracılığıyla dizginleyerek biyolojik varlığını siyasi stratejilerine dâhil etmekte ve kullanmaktadır.

Agamben, insanların süreç içerisinde gösterdiği rızayı sorgularken iktidarların eline geçen bir fırsat olarak değerlendirmesini sürdürmüş ve salgının en başta icat edilmiş olduğunu kabul etmiştir (Agamben, 2020, s. 11-16). Radikal bir açıklama daha getirerek, insanların eskiden dine karşı sergiledikleri tutumu tıp bilimine yönlendirdiğini ve bilimin bir din halini aldığını iddia etmiştir. Ona göre Covid-19, gerekçesiz acil durumun yarattığı bir istisna halidir. Hükümetlerin savaş ya da baskıcı rejimlerde ortaya attığı ve belirli bir temellendirme ve yasalardan yoksun olağandışılığın süreklilik kazanmasıdır. En net ifade ile Agamben, salgının bir istisna hali olarak tarihsel süreç içerisinde hukukun askıya alınmasına neden olan, iktidarların korku ve panik aracılığıyla politikalarını daha

rahat ve haksız bir meşruiyetle uygulamalarına birer fırsat sunan bahane olarak değerlendirmektedir. Çünkü O, geçmişte daha ciddi salgınların olmasına rağmen, şimdiki gibi bir acil durumun yaratılmadığını düşünür. Bu bağlamda mevcut tedbir ve eylemleri, iktidarın biyolojik yaşam üzerinde kontrolü olarak değerlendirmiş ve istisna halinin normal koşullar olarak kabul edilmesine itirazda bulunmuştur. Toplumların çıplak hayattan başka bir şeye inanmadığını ülkeleri felç eden panik dalgasına bağlarken, güvenlik nedeni ile denilerek özgürlüklerin feda edildiğini öne sürmektedir. Sosyal mesafe gibi evlere kapanma kuralları da onun için birer kapanma pratiği ve özgürlükten vazgeçme eylemleri olarak kabul edilmektedir.

Bir kapanma pratiği olarak ele aldığı salgın tedbirleri, onun için aynı zamanda din olarak bilimin sahneye çıkmasına neden olmaktadır. 'Din Olarak Tıp' (Agamben, 2020a) yazısında bilimin çağımızın dini haline geldiğini ve modern batıda üç büyük inanç sisteminin sürekli var olduğunu dile getirirken bunların Hristiyanlık, kapitalizm ve bilim olduğunu ileri sürmektedir. Bilim ve diğer dinler arasında her zaman bir ihtilaf olduğu, günümüzde ise bu ihtilafın çok net anlaşıldığı ve bilimin bu aşamada başarılı olduğu da iddia edilmektedir. Agamben'e göre artık tıp, dinin yerini almış ve tanrısal ve dinsel öğeler, tıbbi literatür içerisinde çeşitli kavramlara karşılık gelmeye başlamıştır. Ona göre artık hastalık adında kötücül bir tanrı vardır, bunun özel failleri bakteri ve virüslerdir. Bunların karşısında sevecen veya müşfik bir tanrı vardır ki karşılığı iyileşme; özel failleri ise ilaçlardır (Agamben, s. 2020a). Doğal olarak dini pratiklere benzer şekilde tıbbın bireyleri birer inançlılar olarak yönlendirdiği görülmektedir. Bu durum ise insan hayatının her alanına nüfus ederken, sadece hastalandığında ilaç kullanma pratiğinin dışında, sürekli virüs ya da bakterilerin var olduğuna inanarak tıbbı itaat ve varoluşsal bağlılık esas kabul edilmektedir. Agamben tıbbın ya da genel anlamda bilimin bir din gibi varlığını sürdürürken virüse bulaşma gibi kötü amellere karşı bir itaat alanı ve imkân oluşturduğunu düşünmektedir. Tüm bunların anlamı egemenin, yöneten gücün ya da iktidarın, biyoiktidar benzeri bir yapı ile istisna halleri oluşturarak hükmetme kabiliyetini geliştirmesidir. Agamben için pandemi süreci de bunun başka bir örneğidir. Hatta (Şubat, 2020) yazısında, terörizmin istisnai önlemler alma noktasında bahaneler tüketildiğinde bir salgını icat etmenin ne denli imkân ve yeni alanlar yarattığını söyleyerek, salgın ve istisna hali ikileminde analizini açıkça ortaya koymaktadır. Neticede egemen iktidar, biyopolitik iktidardır ve modern devletler biyolojik hayatı kendi politikalarının merkezine koyma suretiyle iktidarını yönetir. En azından Agamben ve istisna hali olarak pandemi analizi bu sonuca ulaştırmaktadır. Neticede pandemi, Agamben için çıplak hayatın kontrol altına alındığı bir istisna halidir. Egemen güç, mevcut durumun istisnai olduğuna karar verir ve bunu kalıcılaştırarak tahakküm gücüne güç katar.

İstisna halini çıplak hayatın kontrol altına alınması olarak değerlendiren bir düşünür için elbette birtakım itirazlar olacaktır. Ancak bu itirazlardan önce pandeminin Agamben tarzı olmasa da biraz daha felsefi kabiliyet alanından uzak, ciddi bir istisna durumu/hali olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu izah, pandemiye Agamben'in istisna hali olarak kabul etmesi ile çok uzak bir muhteva taşımaktadır. Yani çalışmada salgın döneminin, viral bir istisna hali olarak kabul edilmesi ile Agamben'in gerekçesiz ve abartılmış egemen icadı olarak kabul ettiği istisna hali arasında felsefi, siyasi ve yöntem bağlamında ciddi farklılık hatta tezatlık bulunmaktadır. Felsefi ya da siyasi birtakım anlamların uzağında, pandemiye istisna hali olarak kabul etmemin anlamı ve karşılığı, modern devletlerin salgın ile birlikte aldığı, almak durumunda kaldığı politika ve tedbirlerdir. Binlerce kişinin istisnai bir af ile çeşitli ülkelerde hapisten çıkarılması, ülke sınırlarının kapatılması, karantina süreçleri ve ölümle ilgili pratiklerin tümü, durumun istisnai tarafına yönelmemizi sağlamaktadır. Bunların dışında yasaklı bölge ve alanlarla tüm bağlantıların kesilerek ilişki, arkadaşlık ve akrabalık gibi birçok durumun yeni boyutlara ulaşma zorunluluğu, eğitimin uzaktan da olsa askıya alınması, enfeksiyona kapılan, kapılma şüphesi olan kişilerin toplumdaki izole edilmesi gibi durumlar da istisna haline katkıda bulunmaktadır. Ancak tüm bunlar, pandeminin Agamben tarzı istisna hali olması için yeterli ve doğru veriler kabul edilmemelidir. Çünkü O, ampirik anlamda itiraz edilecek veriler ile pandemiye egemenlerin normal bir yönetim paradigması olarak değerlendirdiği bir istisna hali olarak kabul etmektedir. Söz konusu istisna hali onun iddia ettiği gibi devletlerin vaka ve ölüm sayılarını fazla göstererek, toplumu kontrol altında tuttuğu bir süreçten uzaktır. İnsanların yaşadığı endişe, panik ve ölüm korkusu, devletlerin ekonomiden siyasete kadar birçok alanda sıkışıp kalması, pandemiye bilinçli ve planlı bir istisna halinden uzaklaştırmaktadır. Yani salgın, Agamben'in kastettiği gibi icat edilmiş değildir. En azından pandeminin yarattığı korku, öldürme gücü ve geleceğe yönelik endişeler,

devletler tarafından icat edilmemiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün Ocak, 2021 verileri ile yaklaşık doksan milyon insanın enfekte olduğu, iki milyona yakın insanın salgın dolayısıyla öldüğü ve iki yüzden fazla ülkede salgının görüldüğüne ilişkin açıklaması pandeminin gerekçeli bir acil durum olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü Zizek'in de ifade ettiği gibi, devlet iktidarlarının devlete karşı güvensizliğe neden olabilecek, yeterli değiller ya da çaresiz kaldılar gibi söylemlere neden olabilecek bir salgını icat etmesinin mantıklı ve tutarlı bir tarafı bulunmamaktadır (2020c, 17). Sermayenin işleyen yeniden üretimini bozabilme gücüne sahip bir kaos ve paniği desteklemesinin de aynı ölçüde gereksiz ve akıl dışı olduğu görülmektedir. Neticede devletlerin küresel ekonomik krize neden olacak bir süreci tetiklemesinin ve desteklemesinin devlet çıkarı ile bağdaşan bir yanı bulunmamaktadır. Tüm bu veriler, pandeminin bir istisna hali olarak global bir problemlili alan yarattığına anlamlı açıklamalar getirirken, Agamben tarzı gerekçesiz acil durum ve icat edilmiş salgın düşüncesine itiraz etmek için geçerli sayılmalıdır. Çünkü O, insanları gettolaştırmak için bilinçli olarak abartılan süreçten bahsederken, distopik bir ortam tasavvur ederek virüse karşı verilen tüm mücadeleyi nafile bir çaba olarak göstermeye sebep olmaktadır (Bakır, 2020). Tam da bu aşamada Agamben'in devletlerin icadı dediği salgın, normal bir gripten çok uzak ve günümüz insanının karşılaştığı en öldürücü güç olarak ortaya çıkmıştır. Hatta onun söylemlerinin aksine devlet ve iktidarların, durumun ciddiyetini tam olarak ve zamanında kavrayamaması, hatta kimilerinin reddetmesi, acil tedbirlerin alınmasını geciktirerek, salgınla ilgili tablonun daha da ağırlaşmasına neden olmuştur. Agamben'in iktidarların salgın icat etmesi düşüncesi bir yana, devletlerin olağanüstü hali ilan etme noktasında isteksizliği, pandeminin istenmeyen bir istisna hali olduğu gerçeğini daha net yansıtmaktadır. Trump gibi bazı liderlerin, ekonomiyi güçlü tutmak, normale hızlı bir şekilde dönmek adına, pandemiyi normalleşme ile çözebileceklerine yönelik inançları henüz canlılığını korumaktadır. Tüm bu nedenlerle, salgının artması ile insanların eve kapanması, gündelik hayatın askıya alınması ve insanların bazı özgürlüklerinden vazgeçmek durumunda kalması ile Agamben'in kastettiği devletlerin hukuku askıya almak niyetiyle özgürlükleri kısıtlama hevesi taban tabana karşıtlık içindedir.

2. İSTISNA HALİNDE ÖLÜME İLİŞKİN YENİ FORM; İZOLE ÖLÜM- KİRLİ ÖLÜMLÜ

Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak adlandırılan sürecin, toplulukların muhatap olduğu plansız (Agamben-vari olmayan) bir istisna hali olduğuna kanıt öğelerden birisi de ölüm ve ölüme ilişkin pratiklerin şekil ve anlam değiştirmesidir. Eski çağlardan günümüze toplumsal merkezinde olan ölüm olgusu, var olan yaşamın ötesinde farklı bir yolculuğu bilmek ve hazırlanmaktır (Kellehear, 2012, s. 100). Aynı zamanda sosyal bir olgu ve fenomen olarak, geleneksellikten farklı modernlik evresine hatta post modern düzen içerisinde yeni gelişme ve değişimlere göre farklı gerçekliklerle inşa edilen bir olgudur. Fertlerin ve dolayısıyla toplumun karşılıklı sosyal ve simgesel ilişki kurduğu bu kavram, salgınlardan teknolojik gelişmelere, çeşitli dünya düzenlerine kadar yeni gerçeklik alanları oluşturmaya da müsaittir. Tarihsel süreç boyunca insanda ölümü hatırlatan, ölüm düşüncesini güçlendiren ölümcül, bulaşıcı hastalıklar, mezarlıklar, cenazeler olmuş, tüm bunlara karşı da önemli direnç eylemleri hazırlanmıştır (Karaca, 2000, s. 100). Elbette bu dirençlerin kaynağı kimi durumlarda din, kimi zaman teknoloji ve çoğu zaman kapitalist mekanizmadır. Yani asıl kastedilen ölümün tarihsel süreç içerisinde anlam, tanım ve kendisine karşı alınan tavrın değişmesidir. Neticede bu aşamada anlatılmak istenen ölümün ilkçağlardan bugüne geçirdiği tarihsel süreci ayrıntılı analiz etmek değildir. Asıl amaçlanan, evcilleştirilmiş ölümden, özellikle izole edilmiş olan ölüme doğru seyir alırken bunun pandemi ile alakasını ortaya koymaktır.

Doğal ölüm, geleneksel dünya insanı için evcilleştirilmiş ve hane içerisine kadar davet edilmiş sosyal bir olgudur. Ölümün de ölüm pratiklerini içeren ritüellerin de bir saygınlığa kavuştuğu modern öncesi dönemde topluluk, ölümü olağan bir durum olarak karşılamış ve ölüm pratikleri buna göre oluşturulmuştur. Ölüm söz konusu dünya için yasaklanan ya da ayıp sayılan bir durum olmaktan ötededir (Aries, 1991, s. 91). Ölüm doğaldır ve insanları dayanışmaya itebilecek bir etkiye sahiptir (Kızılcılık, 2000, s. 165). Bu aynı zamanda ölüm ve pratiklerinin gizil işlevidir. Topluluk bilincinin oluşmasına katkıda bulunurken endişenin paylaşılması toplumsal bağların güçlenmesi gibi önemli görevleri yerine getirmektedir (Karaca, 2000, s. 194). Ölüme aşinalığın gerçekleştiği sistem içerisinde yalnızlık bertaraf edilerek bütünleşme sağlanmaktadır. Bir anlamda ölümün din gibi çeşitli fenomenler aracılığıyla evcilleştirildiği ve kendisine karşı oluşturulacak korkunun ortadan kaldırıldığı yapı aynı zamanda kadercı anlayışların bir sonucudur. Ölüm her şeyden önce -çoğu durumlarda- olması

gerektiği gibidir. Geleneksel ölüm, istisnai ölümler dışında (savaş meydanında ölüm, idam sehpasında veya veba gibi salgınlarla gelen ölümler, daha farklı bir çerçevede alınmalıdır) yatakta ölümdür, dolayısıyla hane içine girmiş evcil bir formdur. Ölenin odasının bir bakıma kamusal alana dönüştüğü yapı içerisinde eş, dost ve akraba ölümün kaçınılmaz sonunu davet ederek söz konusu olguyu evcil bir niteliğe büründürmektedir. Ancak modernleşme gibi toplumsal yapının çeşitli formlara bürünmesine ve farklı gerçekliklerin ortaya çıkmasına neden olan tarihsel başkaldırı ve değişim, birçok konuda olduğu gibi beden, ölüm ve hakikat kavramlarının da yeni anlamlara bürünmesine neden olmuştur. Modern birey ve modern beden, bilim ve aklın hem nesnesi hem de öznesi olmaya başlamış (Foucault, 2000, s. 209), ölüm de son bir yazgı kalıntısı olarak akıl egemenliği bağlamında meydan okunan bir olgu haline gelmiştir (Bauman, 2000, s. 221). Yani artık ölüm, evcil ya da masum değil olması gereken bir son ve kadercı anlayışların baş eğdiği bir kavram olmaktan çıkmıştır. Ölüm artık meydan okunan modernite sürecinde yasaklanan bir kaçıdır. Ölümü öldüren modernite, aşırı ferdiyetçi tutum geliştirerek toplumdan kopuk insan profili yaratmıştır. Bu aşamada modernite anlayışı, bireyciliği sayesinde ölüme karşı bastırma tavrı geliştirmiş, ölüm bir tabu ve yadsıma meselesi haline gelmiştir (Ünal, 2011, s. 125). Artık yasaklanma ve inkâr üzerine kurulan ölüm tam da modernite ve kapitalizm mantığına paralel şekilde en azından nedenlerinin anlaşılabilir olmasını ve mümkünse ertelenebilir bir fenomen haline gelmesini gerekli kılmıştır. Yani ölüm olayı gerçekleşse bile kapitalist mantığa uygun biçimde özel hayat sigortası ve poliçeler aracılığıyla karlı çıkmanın bir yolu haline gelmiştir. Dolayısıyla geleneksel toplumlarda ölü bedenlerin kutsanması ile modern dönemde farklı uzmanlıkların ortaya çıkması ölüme ilişkin açıklamaların farklılaşmasına neden olmuştur (Sağır, 2017, s. 243-283).

Artık bireysel olan ölüm yasaklanmış ve dünyevileşmiştir. Bunun anlamı geleneksel ölüm ve pratiklerinin kutsal ve tanrısal alanı terk etmesidir. Kutsallaştırılmış alan ve anlamlar silsilesi dünyevileşirken modern tavır mutluluğu öne sürerek ölümü hem yasaklamakta hem de dünyevileştirmektedir (Aries, 1991, s. 93). Ancak tarihsel süreç modernitenin farklı bir evresine geçişi mümkün kıldığında farklı modernite anlayışı, ölümden ziyade ölümsüzlük üzerine kafa yormaya başlamıştır. Burada asıl özne bedendir ve beden haz, moda, estetik gibi standartlar içerisinde denetime tabi tutulmaktadır. Söz konusu aşama estetik cerrahiden organ nakline kadar çeşitli fırsatlar ile ölümü değil ama ölümsüzlüğü ayartmaya çalışmaktadır. Artık geleneksel dönemin ölümü, zamansız ve kovulan bir hal almıştır. Burada zamansız ölüm hadisesinin en önemli dayanağı farklı modernlik evresinin tüketim toplumu mottosu ile hazcı anlayışı ve bedeni nesneleştirmesidir (Işık, 1998, s. 15). Neticede ölüm sosyolojik bağlamda geleneksel toplumdan farklı modernlik evresine, evcilleştirilmiş olandan dünyevileşmiş olana doğru seyir izlemiş son radde de kendisinden çok antitezi yani ölümsüzlüğü ön plana çıkarmıştır. Geleneksel dönemin aksine kutsal alanını terk eden ölüm olgusu ve pratikleri, ayartılan ölümsüzlük felsefesi ile yeni bir boyut kazanmıştır. Ancak burada zikredilen yeni olması veya yeni anlamlar dünyasına sahip olması hususu, oldukça tartışılır hale gelmiştir. Bunun sebebi farklı modernlik evresi her ne kadar bedeni disipline etse de veya estetik, haz gibi kavramlarla ölümü öldürmüş olsa da toplumsal birtakım gelişmelere karşı direnç gösterememektedir. Neticede, istisna hali olarak ortaya çıkan ve toplumsal en derin noktasına kadar etkileyen pandemi ile evcil, yasaklanan veya ayartılmaya çalışılan ölüm, artık anlam ve muhteva bakımından yeni izahlara muhtaç hale gelmiştir. Özellikle çeşitli yaş grubu ve hastalıklara sahip bireyleri etkileyerek ölümüne neden olan süreç, ölüm sosyolojisi bakımından yeni kavramsallaştırmalara ihtiyacı doğurmuştur. Artık ölüm eskisi gibi evcil, görmezden gelinen bir fenomen değildir. O halde ölüm, istisna hallerinin en önemlisi, yani pandemi döneminde nasıl açıklanmalıdır?

Farklı modernlik evresinde tam da beden ve ölüm, tüketim estetiği ve anlayışı çerçevesinde ayartılırken ve sağlıklı beden ihtiyacı topluluğun beyinlerine enjekte edilirken pandemi süreci baş göstermiştir. Yani kapitalist mekanizmanın merkezinde olan insanoğlu, sağlıklı beden ihtiyacı gibi çeşitli tüketim çılgınlığının önermeleri ile sarmalanmışken hayatta kalmanın eskiden hiç olmadığı kadar irade ve çabaya muhtaç olduğu bir dönem ile allak bullak olmuştur. Çok hızlı bir şekilde bulaşın olduğunu fark eden bilim dünyası ve sonrasında toplumlar, acil durum müdahalesi gibi mekanizmaların güçlenmesine yönelik bir gayret içerisine girmiştir. Küresel bir salgın haline gelen Covid-19, bu aşamada ciddi oranlarda ölümlerle sonuçlanan vakalara sebep olurken, aynı zamanda kaygı ve ölüm korkusunu da beraberinde getirmiştir. Bilim ve özellikle devletler, kontrol dışı olana karşı çeşitli savunmalar geliştirmeye başlasa da viral salgınla beraber, enformasyon bilgi kirliliğinden

kaynaklanan endişeye ve panik salgınına karşı çözüm üretememiştir. Çünkü özellikle ölümlerin artışı ve ölümün bu farklı şekli, toplulukların özgürlük pratiklerine engel koyup hem kelimenin tam anlamıyla hem de ruhsal anlamda ‘kapanma’ların yaşanmasına yol açmaktadır. Söz konusu virüs, her türlü hareketin ciddi ölçüde kısıtlanmasını öneriyor ve gündelik yaşam ve iş etkinliklerini askıya almayı deyim yerindeyse emrediyor. Zizek tarafından doğanın intikamı olarak değerlendirilen bu süreç (2020a, s. 2), bir anlamda modernitenin sorgulanmasına imkân tanıyor. Evet, bu bakteri ve hücreden daha küçük, aynı zamanda insandan daha basit bir organizma(virüs) vasıtasıyla gerçekleşiyor. Bu durum dünyanın yeni bir çağına yönelik ilanı gibi tezahür mü ediyor bilinmez ama modern medeniyetin varlığına karşı bir direnç olarak algılanmalıdır. Tıpkı Zizek gibi Dussel de doğanın modern kibri mat ettiğini modernitenin saldırdığı her türlü farmakolojik endüstrinin virüs olarak geri dönerek bumerang etkisi yarattığını düşünüyor (Dussel, 2020). Modernite ve doğa arasında gerçekleştiği tahayyül edilen bu savaşta, modern insan ölüyor ve bu tarihsel süreçte olmadığı kadar yalnızlık içerisinde gerçekleşiyor.

Küresel ölçekte çok ciddi şekilde etkiye sahip olan söz konusu istisna hali, yaşamının ciddi bir şekilde iradeye muhtaç olduğunun bilincinde insan kitleleri yaratmaktadır. Ancak burada ayırt edici unsur, virüse yenilen insanların ölümünden de o derece panik ve endişe duymasıdır. Bu panik dalgasını ve endişeyi yaratan belki de modernitenin zamansız ve olmaması gereken diye değerlendirdiği ölümün kirlenmiş olmasıdır. Ölüm modernitenin öldürdüğü ve yersiz olarak değerlendirdiği kimliğinden sıyrılarak kendisini hayatın ve gerçekliğin merkezine yerleştirmiş, aynı zamanda modernite bireyselliğini kendi yolculuğunda kullanmaya başlamıştır. Ölüm artık virüsle birlikte zamansız değil, zamanın her anında ve sinsice ortaya çıkan bir etkiye sahiptir. Bunun yanı sıra ölümler, toplumdan izole biçimde gerçekleşirken, kirli ölümlüleri ortaya çıkarmaktadır. Çünkü virüsten dolayı hayatını kaybeden her insan, bir anlamda uzak durulması gereken canlı kalıntısı olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda virüs, insan vücuduna girdiğinde insanı ele geçirip kirli ölümlüleri oluşturmaktadır. Aslında burada kirlilik olgusu son derece sosyolojik bir muhteva kazanmaktadır. Genel anlamda kirlilik kodları bu aşamada bedene yöneliktir; ancak manevi ve ahlaki birçok boyutu barındırmaktadır. Bu hususta Douglas, kirlilik kodlarını basitçe bedene yönelik olduğunu iddia edip ahlak kurallarının örf ve adetle birlikte düşünülmesi gerektiğini düşünür. Aynı zamanda kirlilik bir tabudur ve kirliliğin ahlak ve toplumsal düzenle bağlantısı vardır. Bu bağlamda kirlilik de bedenle ilgilidir (Douglas, 2007, s. 145-146). Açıkçası kirlilik, ruhsal alanı ile ilgili birçok kimliğinden sıyrılarak sekülerleşmiş, insanın bedeninde veya kanında gezen bir nosyon olarak anlam kazanmıştır. İşte bu yüzden virüs tarafından ele geçirilen insan bedeni, başlangıç itibarı ile ruhsal değil belki ama kirli ölümlüleri ve bedenleri yaratmaktadır.

Ritzer, dolaşıma çıkan ve dünyanın her yerini istila eden mikropların, insan bedenini ele geçiren virüsler ancak daha çok korkular olduğunu iddia etmektedir (2011, s. 386). Hastalığın salgına dönüştüğü bir dünya da korkular da küreselleşmiştir. Pandeminin etkili olduğu bu süreçte düşman ve biz kavramının dışında ‘onlar’ olarak nitelendirilen virüstür. Ve sosyolojik bağlamda düşman bedeni ele geçirdiğinde kirli olanı yani ‘onları’ yaratmaktadır. (Bu aşamada ‘biz ve onlar’ sosyolojik bir anlam taşımaktadır ve biz, birlikteliği, ortak bağ ve dayanışmayı; onlar ise grup dışı olarak düşmanı, ötekini çağırıştırır (Bauman, 1999, s. 54)). Aslında son dönemlerde çok daha fazla rastlanan virüse yakalanmış kişilerin virüslü olduklarını saklaması, dışlanma ve öteki olarak değerlendirme korkusundandır. Aynı zamanda normalin farklı bir boyut kazandığı ve yeni normal olarak adlandırıldığı sürecin dışında kalma endişesidir. Küresel bağlamda saldırıya geçen öteki olarak virüsün yarattığı pandemi içerisinde, toplum tarafından yeni bir öteki olarak konumlandırma sessizliğidir de diyebiliriz. Artık virüs kaynaklı ölen kişiler, sürekli olarak -modernitenin tüm çabasına ve kodlarına rağmen- ölümü yalnızlık duygusu etrafında hatırlatmaktadır. Belki de modernitenin öldürmek istediği ölüm, çok acımasız bir şekilde hayatın ve gerçekliğin merkezine oturmuştur. Virüsten ölen kişilerin hem son anlarında hem de son görev olarak değerlendirilen ritüellerinde yalnız olması ‘kirli’ ölümlüleri ve ‘izole’ ölüm olgusunu hatırlatmaktadır.

3.VİRAL İSTİSNA HALİNDE İKOMUNİZM, TÜKETİM VE KOMÜNİZM TARTIŞMALARI

Farklı modernlik evresi yani modernite sonrası dönem, sürekli sağlıklı olma hali dürtüsü ile bireylerin bedenleri üzerinde hegemonyasını, tüketim kültürü uğruna sürdürmektedir. Ancak ölümü değil ama ölümsüzlüğü ayartma niyetindedir. Gerçekten de tüketim çılgınlığı haz, estetik, moda ve reklam gibi

birçok verileri ile kişilerin bulunduğu anı ele geçirerek, geleceklerini ipotek altına almaktadır. Çünkü söz konusu düzenin temel amacı tüketimdir ve her şeyin üretimi, devamlılığı da tüketime bağlıdır. Arendt'in dediği gibi bu yaşam tarzı her nesnenin tüketilmesini mubah kılmaktadır (1994, s. 183). Her nesne içerisinde bireylerin bedenleri önemli tüketim malzemesidir ve tüketimle ilgili logolar temsil ettiklerinin maddi varlıklarından daha değerlidir. Algılarımız üzerine metaların yağdığı bu süreçte, ülkeler markalara, evler vitrinlere, şehirler süpermarketlere ve insanlar tüketiciye dönmüştür. Tam bu noktada ikomünizm, tüketim ve ihtirasın, tüketim çılgınlığının getirdiği yıkımın hakkında bir kuram olarak ortaya çıkmaktadır. Hatta bilincin özgürleşmesi ve haz algısının gerçeklik algısından ayrılması hakkındadır (Cremin, 2011, s. 10). Çürümüşlük, para yiyicilik, sömürü ve yakın zaman içerisinde çevre felaketlerinin gerçekliği, italik i harfi ile fetişleşen bilincin karşısına çıkan gerçeklikler ile ilgilidir. Bu aşamada tespit, bizi motive eden ihtiyaçlar değil, daha ziyade ihtiyaçların tatmin edilmesinden doğacak haz beklentisidir. Bu Freud-vari libidosal bir beklenti ile alakalıdır. Çünkü biraz geriye gittiğimizde yeni ya da farklı modernite ile birlikte etik anlayışının yerini estetiğin aldığını ve geleneksel tüketici kitlesinin kapitalist sistem için yetersiz kaldığını görebiliriz. Geleneksel tüketici kitlesi biyolojik ihtiyaçlarını giderdiğinde tüketimi sonlandırmaktadır. Yani bir anlamda ihtiyaçlar hiyerarşisi ters yüz edilmek suretiyle biyolojik ihtiyaçların yerini psikolojik ihtiyaçlar almıştır. Ve bu yüzden çalışma etiği yerini tüketim estetiğine bırakmıştır (Bauman, 1999, s. 51). İşte Freud-vari libidosal talep tamda bu nokta ile açıklanmalıdır. Cremin'in ikomünizmi de doğrudan ihtiyaçlar ve sahte ihtiyaçların varlığı ile bağlantılıdır. Hatta o, ihtiyaçlar ve sahte ihtiyaçlar vardır; ihtiyaç duyulan sahte ihtiyaçlar da vardır düşüncesi ile artı-değer ve artı-zevki aynı paralel daire içerisinde tutmaktadır (Cremin, 2011, s. 30). Tüm bunların anlamı, maddi olarak tüketimin yerini alan imaj ve marka tüketimi hem göstergelerin tüketimine hem de tüketim mallarının neden tüketildiğine yönelik algının değişimine neden olmasıdır. Çünkü insanlar tüketim mallarına onların fiziksel özelliklerinden dolayı değil, başkalarıyla iletişim kurmak ve olup bitenleri anlamlandırmak için ihtiyaç duymaktadır (Douglas, 1999, s. 83). Hatta Bruckner tüketimin nesnelere yerine yenilerini satın almak maksadıyla yapıldığını düşünmektedir. Çünkü insanın zenginliği nesnelere korunup saklanmasıyla değil sürekli olarak onları tüketmesiyle gerçekleşmektedir. Mutlu ve keyifle sonuçlanan bir yok oluşturma, der Bruckner. Nesnelere yeniden doğmak için ölmektedirler (Bruckner, 2006, s. 53). Tüketimle gerçekleşen yeniden dirilişlerle, mutluluğu tatmak, tasaları ortadan kaldırmak duyguları bir arada yaşanır. Bu bir gösteridir. Ayrıca böylesi bir büyülenme ve başlangıçta kapitalistleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan gösteri gerçekliğin üstünü örtmek ve istediği şeyi aktarmak konusunda oldukça maharetlidir. Çünkü bu toplum tipi sahte cenneti gökyüzüne havale etmeyip bunları kendi içinde barındırmaktadır (Debord, 2012, s. 41). Bu bağlamda Baudrillard da tüketimi, tüm kültürel sistemimizin üstüne oturduğu aktif bir ilişki biçimi olarak değerlendirmektedir. Bu aynı zamanda sistemli bir etkinlik dünyası şeklinde de ele alınmaktadır (Baudrillard, 2002, s. 240).

Bu etkinlik dünyası kimi tartışmalarda yeni kapitalizm olarak anlam bulmaktadır. Yeni kapitalizmin tüketim odaklı yapısı insan ilişkilerini, mutluluğu, haz ve arzuları etkilemektedir. Çünkü tüketim toplumu bireylerin hazlarını tatmin etmek adına önemli bir misyona sahiptir. Yeni kapitalizm aynı zamanda kendisinin devamını sağlamak için tüketimin devamlılığını sağlamak zorundadır. Bu sebeple kitlelerin yaşamlarını ekonomik pratiklerin çevrelediği bir sistem mümkün olmaktadır. Böyle bir sistem içinde tüketici ve çalışan-üreten insanın hem sosyal ilişkiler hem de karakter bağlamında etkilendiği aşikârdır. Çünkü yeni kapitalizmin bireyden beklentileri iş ve aile yaşantısında sorunlarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Sennett, söz konusu yeni kapitalizmin karakter üzerine etkisine odaklanmaktadır. Yeni kapitalizmi esnek kapitalizm olarak açıklarken, kar etmenin dışında bir amacı olmayan sistem içinde bireyin yalnızlık ve işe yaramazlık gibi duygulardan etkilendiğini düşünmektedir (Sennett, 2011, s. 58). Hatta bu aşamada hayatını 70'li yılların iktisadi koşullarında kuran Enrico ile 2000'li yılların iş hayatında konumlanan oğlu Rico üzerinden kapitalizmin geçirmiş olduğu evrimi açıklamaktadır. Bu aşamada kapitalizmin bir ailenin iki kuşağının yaşam koşullarını nasıl etkilediğini göstermeye çalışmıştır. Esnek kapitalizm sürecinde uzun vade yok sloganı, aile ilişkilerinde fedakârlık ve kendini adama duygularını yerinden etmektedir. Rico'nun iş hayatında başarılı olmasını sağlayan esnek davranış, iyi bir aile babası olmasını engellemiştir. Dolayısıyla aile ve iş arasında yaşanan gerilim çalışanların karakterlerini etkilemektedir (Sennett, 2016, s. 28). Bu gerilim durumu özellikle esnek kurum ve kapitalizm ile daha sağlam bir zemine oturmaktadır. Çünkü günümüz dünyasında esnek kurumlar rutinin yol açtığı kötülükleri yok etmenin peşindedir. Ancak

aynı esneklik anlayışı yeni iktidar ve kontrol yapıları üretirken kişinin özgürleşmesini geciktirmektedir. Esnek üretimle aile içerisinde yaşanan gerilime dikkat çeken Standing de devletin kendisinden beklenen sosyal sorumlulukları yerine getirmemesinin yanı sıra kişilerin de aile içerisinde sorumluluktan kaçtığını düşünmektedir (Standing, 2017, s. 45). Bu, aynı zamanda kapitalizmin yeni zihniyetini açık eder. Gaulejac'a göre bu zihniyet, stres, anlam kaybı, paradoksal yönetim, iyi performans göstermeyenlerin ayıklanması gibi durumlarla açıklanmaktadır (Gaulejac, 2013, s. 12). Lash ise anlık yaşamın günümüzün tutkusu haline geldiğini geçmiş ya da gelecek için değil kendin için yaşamın mühim bir hal aldığını ifade etmektedir (Lash, 2006, s. 156). Lemert'e göre uzun vadenin olmadığı bu yapı, aile, arkadaşlık ya da benliğin parçalanmasına neden olsa bile aynı zamanda sürekli çalışmayı ve hayatın tamamını profesyonel kimliğe adamayı gerektirmektedir (Lemert, 2011, s.19).

Esnek çalışma koşullarında çalışanlar arasında ilişkiler yüzeleşerek kolektif duygu kaybolmuş ve akışkanlık hâkim olmaya başlamıştır. Sennett, uzun yıllar bar işletmeciliği yapan ancak daha sonra reklam şirketi ile anlaşıp çalışmaya başlayan Rose'un hikâyesinde de risk almanın artık girişimci kapitalistlere özgü olmadığını, riskin kitleler tarafından her gün omuzlanması gerektiğini ifade eder. İş yerinde daima kendini kanıtlamak durumunda kalmanın sürekli riske maruz kalmayla eş değer olduğunu ve tüm bunların karakter duygusunu aşındırdığını ifade etmektedir (Sennett, 2016, s. 28). Dolayısıyla modern risk kültüründe hareketsizlik başarısızlıktır ve esnek kafa yapısı gençlerle özdeşleşmektedir. Böyle bir kapitalist sistem içerisinde insanlar, uzun süreli insani ilişkilerin ve kalıcı hedeflerin yokluğunu hissetmekte, takım çalışması ile esnek bir ekonomi politikasına uygun iş etiği geliştirmek zorunda kalmaktadır. Takım çalışmasının olduğu otoritesiz yapı, amaçlı insanın yerine ironik insanın yerleşmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu durum kişinin emek ve değerini takdir edecek insani otoriteden yoksun bir yapıya ulaşmaktadır. Neticede kapitalist kültür, insanların yaşamlarında tahribata yol açarak, belirsizliklerin esnek üretimle had safhaya ulaştığını göstermektedir. Sennett, yeni kapitalizmle mümkün olan esnek kurumsallaşmanın kısa süreli iş sözleşmelerine ve geçici istihdama yol açtığını bundan dolayı insanların gelecekle ilgili öngörde bulunamadıklarını ifade etmektedir. Gelecek ile ilgili belirsizlik kişilerin başa çıkması gereken bir başka olgu olmaktadır. Bu sistem içinde kişi iş birliği ve rekabet duyguları ile güven duygusundan mahrum kalmış, bir başka baskı ile yüzleşmiştir. Kısa süreli amaçlar toplumsal yaşamda ve insan ilişkilerinde etkili olmaktadır. Stres, kaygı, kendini adamama, sadakat eksikliği gibi durumlarla karşı karşıya kalmaktadır (Sennett, 2012, s. 49). Sonuç olarak tüketimi artırmaya yönelik adımlar ile üretimin esnekleşmesi tüketim ideolojisinin yerleşmesine ve zihinsel dünyanın şekillenmesine neden olmaktadır. Öyle ki çalışma alanı ile çalışma dışı alanın yeniden tüketim kültürü ile etkilendiği anlaşılmaktadır. Çünkü tüketici ve çalışan birey hem karakter hem de sosyal ilişkiler bağlamında kapitalizmden etkilenmektedir. Birey, yeni kapitalizmin iş hayatındaki beklentilerinden dolayı aile ve toplumsal ilişkilerinde sorun yaşamakta, Sennett'in ifadesi ile çalışan kişide bulunan nitelikler ile bireyin karakteri arasında çatışma meydana gelmektedir. Yeni kapitalizmin tüketime yönelik ilgisi, insan ilişkilerini etkilerken bireylerin tüketmek suretiyle kendini tanımlamalarına fırsat vermektedir. Yani kişiler tüketerek belirli statü ve kimliklere sahip olurken gündelik hayatın sıkıntı ve sorunlarından geçici olarak kurtulma şansına ulaşmaktadır.

İnsanların tükettikçe var olduğu hatta satın aldıkça statü kazandığı bu kültür içerisinde, kimi düşünürlerin pandemi ile birlikte yaşamaktan başka bir şey düşünmeyen insan kitlesi tasavvuru ne kadar geçerlidir? Ya da Ritzer'in 'Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek' adlı eserinde (2011), tüketim katedralleri dediği tüketmek arzusu ile donatılmış ve büyüdü hatta neredeyse dinsel bir boyuta ulaşmış tüketim mekânlarının kapatılması, tüketim çılgınlığının menfi yönde etkilenmesine ne derece katkı sağlamıştır? Aslında bu aşamada tartışmaya açılan husus, ikomünizm, tüketim katedralleri, tükettikçe var olacak birey izahı, salgın ile birlikte hangi boyutlara ulaştığıdır. Tüm bu tartışmaların başında yeni dünya düzeni tartışmalarına neden olan salgının 'yeni' tüketim alanını yarattığını söylememiz mümkündür. Hatta pandemi ile birlikte bireylerin, manevi hazlara yönelmesi, meta tutkusunu, tüketim nesnesine sahip olma arzusunu törpülemesi beklenirken, tüketimin yeni bir kimlik ve araçlarla varlığını koruduğunu görmemiz gerekiyor. Artık tüketici kitlesinin odak noktasında virüs yer alıyor ve tüm endişe ve korkunun kaynağını da oluşturuyor. Bu korkuyu giderecek en azından azaltması beklenen elbette birtakım söylem, icraat, eylem bulunmaktadır. Tüm bu iddialı tezler içerisinde tüketim kültürünün de söyleyecek sözü vardır. İlk olarak salgının yeni bir trend alanı

açığının ve trendlerin değiştiğini görmemiz gerekir. Bunların başında salgının kasıp kavurduğu bir dünya da bireylerin evlerine kapanmak durumunda kaldığı bir süreç içerisinde, online yapılan her davranış türü trend halini almaktadır. Hatta bulaşma korku ve endişesi gibi makul ve eylemlerini meşrulaştıran bir düzen dâhilinde tüketim, bulunduğu her yerden her zaman devam etmektedir. Bu bağlamda Ritzer'in (2011) tüketim katedralleri olarak değerlendirdiği alışveriş merkezlerine gitmeye gerek kalmadan. Ona göre tüketim katedralleri insanları kendine çekme düşüncesinde ise mekânsal olarak da büyülenmek zorundadır (Ritzer, 2011, s. 135). Bu katedraller sürekli olarak daha büyüleyici ve daha etkili tüketim araçlarına sahip olmak zorundadır. Ve her tüketim bir arınma ritüeline benzer şekilde sürdürülmelidir. Ancak bunların pandemi ile birlikte eski ihtişamını kaybetme durumunda kalması tüm ritüellerin küçük bir telefon, tablet ya da bilgisayara sığdırılması ile devam etmektedir. Bu noktada Zuboff'un gözetim kapitalizmi tartışması, dijitalleşmenin kapitalizmi ve insan doğasının bozulmasına yönelik iddiası ile önemli bir yere konumlanmaktadır. Çünkü gözetim kapitalizmi, kar etmeyi hedefleyen, şahsi verilerin metalaştırılması üzerine yoğunlaşmış bir sistemdir. Zuboff, gözetim kapitalizminin sahip olduğu gücü, ideolojik araçlardan çok teknik araçlarla elde ettiğini düşünür. Özellikle bu, reklam şirketlerinin tüketicileri daha açık bir hedef haline getirmesine yönelik bir imkândır. Gözetim kapitalistleri izlenen kitle hakkında her şeyi bilmektedir. Kitlenin her hareketiyle yeni veriler biriktirirken bu birikim kullanıcı davranışlarının ayrıntılı şekilde analiz edilmesine fırsat vermektedir. Esasen gözetim kapitalizmi yeni bir kapitalizm türü değildir, daha çok kapitalizmin evrildiği son aşamadır. Zuboff'a göre gözetim kapitalizmi Google'da doğmuş ve Facebook, Amazon ve Apple gibi şirketler tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Zuboff, 2021, s. 43-51). Açıkçası verinin paraya dönüştürülebileceğini ilk düşünen Google'dır. Çünkü özellikle Google'da bir kullanıcının yapmış olduğu her eylem ve yazmış olduğu her kelime analiz edilen ve sistemi besleyen bir sinyal olarak kabul edilmiştir. Zuboff'a göre bu "davranışsal değerlerin yeniden yatırıma dönüşme döngüsüdür" (Zuboff, 2021, s.225). Bu döngü reklamları kişilere eşleştirme görevi ile açıklanabilir. Kullanıcılarla daha alakalı reklam ve bilgiler bu sayede oluşturulmuş dahası söz konusu kitleye iletilmiştir. Salgın döneminde en iyi dezenfektan ürünü araması yapan bir kullanıcının dijital mecrada söz konusu ürünün çeşitleriyle fethedilmesi tesadüfi değildir. Dolayısıyla gözetim kapitalizmi, kullanıcıların davranışsal verilerini izin almadan elde ederek, öngörüler üretmek adına kaynak olarak kullanmaktadır. Bunların tümü bedava hammadde olarak değerlendirilir. Açıkçası insanlar Google'da ihtiyacı olduğu ürünü ararken aynı zamanda Google tarafından aranmaktadır. Bu durum tıpkı kapitalist istifçilik yöntemidir. Gerçeklik metalaştırılırken davranışsal veriler analiz edilir ve satılmak üzere işlenir. Bu bağlamda gözetim kapitalizmin amacı davranışları izlemekle sınırlı kalmıyor aynı zamanda şekillendirmek maksadını taşıyor. Bir başka ifadeyle amaç, güvenilir ve kesin ticari sonuçlara yol açan davranışlar üretmektir (Zuboff, 2021, s. 201). Bunun diğer anlamı büyük verinin nihayetinde insanları otomatikleştirmesidir. İnsanlar başkalarının ticari çıkarlarına hizmet eden davranış biçimleri ile sarmalanmaktadır. Neticede gözetim kapitalizmi teknoloji değildir, teknolojiyi özümseyen ve onu harekete geçiren bir mantıktır. Dijital ile aynı şey değildir ancak dijital ortamın dışında hayal edilemeyen bir piyasa biçimidir (Zuboff, 2021, s.27). Bu piyasa biçiminde algoritmalar beslendikçe kullanıcı davranışlarını tahmin etmede daha başarılı olur. Bu öngörü kapasitesi hem Google'ın hem de diğer gözetim kapitalistlerinin amacına hizmet etmektedir. Alıcıların çevrimiçi etkinliklerinin izlenmesi suretiyle ürünleri ve olası alıcıları daha etkin biçimde inceleme fırsatı doğmaktadır. Çünkü kullanıcılar reklamlara ne kadar çok tıklarsa satın alma işlemini tamamlama ihtimali o derece artar. Dolayısıyla makine zekâsı beslendikçe her şeyi tam anlamıyla bilme dürtüsü önemli bir yol kat eder. Ayrıca büyük veri milyonlarca kişiden kişiye değiş tokuş aracılığıyla toplumu tüm karmaşıklığı içinde görme şansı verir. Yani bir tanrı gözü olsaydı her şeyi anlayan ve gören bir görüşe sahip olsaydık o zaman toplumun nasıl çalıştığına dair gerçek bir anlayışa sahip olabilirdik (Zuboff, 2021, s.555). Sonuçta birilerini kendisinden daha iyi tanımak günlük deneyimden elde edilen verilerin giderek derinleşmesine bağlıdır. Tasarrufun pek mümkün olmadığı bir toplumsal yapıda söz konusu verilere ulaşmak önemli bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Bauman, tüketim toplumunda tasarrufun neredeyse imkânsız olduğunu, söz konusu toplumun da tasarruf cüzdanı değil kredi kartlar toplumu kimliğine büründüğünü düşünmektedir. Kredi kartları, bireylerin sadece elbiseleri ile değil evi, mobilyaları, otomobil ve diğer faaliyetleri ile kendisinin bilincine varmasını sağlamaktadır (Featherstone, 2005, s. 145). Pandemi ile birlikte ise tüketici kitle, imaj ve marka hatta göstergelerin tüketimine, kredi kartına bile gerek kalmadan kaydetmiş olduğu bilgileri ile tek tuşla devam etmektedir. Sokağa çıkma yasakları gibi kişileri doğadan ve dış dünyadan ayıran, belki korku filmlerinde görülecek bir düzende bile

sokaklarda sadece aynı tip kıyafetlerle dolaşan kargo çalışanlarını görmek bunun en büyük kanıtıdır. Tüketimin bir ayın gibi anlam kazandığı dünya da söz konusu çalışanlar en büyük yardımcı ve ritüellerin devamını sağlayan görevlilerdir. Tüketim toplumu içerisinde tüketilen her şeyin bir fiyatı vardır ve her şey metalaşmış durumdadır. Ve bu tüketim mekanizması içinde tüketilen metanın üzerinde ki etiket bu metayı kimin alacağı üzerine önceden bir sınıflandırma yapmıştır. Baudrillard'ın ifadesiyle simülasyon olarak değerlendirilen bu süreç, onlara sahip olmuş gibi davranmanın gerçekle sahte ve gerçekle düşsel arasındaki farkın yok edilmesinin bir ürünüdür (2003, s. 18). Kişilerin tüketerek belirli kimlikler edindiği ve statü kazandığı pandeminin kapalı dünyasında karantina ve sokağa çıkma yasakları, hayat tarzlarını göstermek ve bu kültür içerisinde ben de varım demenin önünü kapatıyor gibi gelebilir. Ancak yeni bir alan eskisinden daha hızlı ve etkili bir şekilde bu düşüncüyü anında bertaraf etmektedir. Ve evet salgının önerdiği sosyal mesafenin anlamsız kaldığı bir alandır bu. Artık 'sosyalleşmenin' adresi tamamen sosyal medyadır. Sosyal medya hiç olmadığı kadar gündemin yaratılmasında, hijyen ve temizlik noktasında bir birlikteliğin oluşmasında önemli rol oynamaktadır.

Artık reklamlar ve moda, salgının ortaya çıkardığı korku, endişe ve boş zamanın daha fazla değerlendirilmesi gibi birçok alanın kontrolü altına girmesini istemektedir. Bu yüzden salgın döneminde temel ihtiyaç olarak anlaşılan temizlik malzemesi, dezenfektan ürünler, olmazsa olmaz olarak enjekte edilirken, şirketler kendi ürünlerinin, virüsten korunma noktasında daha etkili olduğunu iddia etmektedir. Hatta bir deterjan firması tüm yüzeylerden virüsü temizlediğini açıkladığında bir mucize olarak ürünlerini tanıtmıştır. Sürekli oluşturulan vaatler ve bitmek bilmeyen mucizeler tüketim toplumunun en önemli özelliğidir. Neticede modernite sonrası ihtiyaçlar hiyerarşisinin değişimi, gerçeklik ile simülasyon arasındaki farkın giderek silikleşmesi, kimliklerin belirli tüketim davranışları ile belirlenmesi gibi nitelikler, pandemi döneminde yeni bir boyuta ulaşarak, kendine yeni alanlar yaratmıştır. Bu alanlar salgınla baş etme gibi sağlıklı olma halini sürdürme adına önemli vaatlerde bulunmaktadır. Kişiler karantina ya da kısıtlamalar içerisinde bile tüketim alışkanlıklarını sürdürmüş, kredi çekme, kredi kartı gibi tüketim araçları ile geleceklerini ipotek altına almaya devam etmiştir. Bu bağlamda tüketim alışkanlığının anlamı ve yönü ne olursa olsun yeni araç ve yöntemlerle devam ettiğini görmemiz mümkün. Cremin ikomünizm kavramını şirketlerin i harfiyle fetişleşen pazarlama yöntemleri ile analiz ederken pandemi döneminde bile yöntemlerin farklı değerler dünyası yarattığını gözlemleyebiliriz. Sonuçta salgın dönemi, tüketicilerin ihtiyaçlarını değerlendirme ve karşılama durumunda değişikliğe neden olarak istisna hali özelliğine başka bir boyut kazandırmıştır. Tüketim toplumu pandemi ile birlikte, tüketici ihtiyaçlarından yola çıkarak tüketicilerin değerlerine dair bilgiler elde etmeye başlamış, içgüdüsel haz tatminine yönelik farklı bir tüketici seçmendi geliştirme fırsatı bulmuştur (He ve Harris, 2020, s. 178). İstisna halinin karantina ve seyahat kısıtlamaları, tüketim nesnesini tedarik etmek isteyenler ile tedarikçiler arasında iletişimin değişmesine sebebiyet vermiş, dijital çağ, çevrimiçi, mobil uygulamalar kısa süre içinde gelişim göstermiştir. Aynı zamanda söz konusu tedbirlerin sonucunda, sosyal medya uygulamalarında daha fazla zaman geçirmeye başlayan tüketici kitle ile ilgili bilgilere ulaşan firmalar, tüketime sevk adına daha etkin olmaya başlamıştır. Bu bağlamda tüketici davranışları anlamak önemli bir mesele olarak okunmalıdır (Lee ve Kahle, 2019, s. 146). Bunun yanı sıra 'The Impact of Coronavirus on the Mobile Economy' adlı bir çalışma, kısıtlamalar ile birlikte haberleri takip etmek, rutin hayatın boşluklarını doldurmak, eğlenmek için daha fazla mobil cihazlarla etkileşimin olduğunu ortaya koymaktadır ve aynı araştırma Çin, Amerika, Japonya, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde mobilde geçen sürenin ciddi şekilde arttığını ifade etmektedir (Sydow, 2020). 'Dijital Tüketim Trendlerine Koronavirüs Etkisi' adlı başka bir çalışma da daha salgının ilk aylarından itibaren, e-ticaret sitelerine ilginin arttığını, total erişimde (pc, tablet ve mobil) web trafiğinin daima yukarı yönde seyir izlediğini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca Walmart gibi alış-veriş şirketlerinin e-ticaret satışlarında %97 oranında artışı, bu düşüncüyü desteklemektedir (Mcmillon, 2021). Neticede ülkelerin karantina ilanları ve izolasyon tedbirleri, dünya genelinde internet üzerinden alışveriş uygulamalarında kullanıcı etkinliğini artırmıştır (Güven, 2020, s. 256).

Kapitalist sistem tüketim çılgınlığı gibi bir anlayış ile pandemi döneminde sürekliliğini sağlarken önemli bir tartışma, pandemi ve komünizm çıkışı ile yaşanmaktadır. İnsanlığın salgın döneminde ayakta kalabilmesini küresel komünist tedbirlere bağlayan bir çıkıştır bu. Pandemi ile mücadelenin en etkili biçimini komünist sisteme bağlayan Zizek, devletlerin problemi çözebilmesi adına daha fazla güç kullanması gerektiğini düşünmektedir. Ancak O, en başta komünizmin bir yönetim şekli olarak

değil insan hayatını yüceltmek için bir perspektif olarak değerlendirilmektedir. Zizek, acilen küresel bir sağlık sisteminin en etkili yöntem olduğunun inancındadır. Benzersiz bir tarihi momentte olduğumuzu ve yaşamın yeni yolu ve ritüellerini bulmak gerektiğini düşünür (Zizek, 2020b). Özellikle koronavirüs paniğinin yayıldığı bir süreçte iki ihtimal ve iki tercih hakkımızı olduğunu söylerken ya orman kanunlarının işlediği bir düzende hayatta kalmak tek amaç kabul edilecek ya da küresel komünist tedbirlere uyum sağlanacağını kastetmektedir (Zizek, 2020a). Özellikle ülkelerin sınırlarını kapattığı bir süreçte her ülkenin virüsle baş etme noktasında kendi yöntemini belirleme çabası onun için nafîle bir çabadır. Küresel salgın ancak dayanışma ve küresel iş birliği ile çözümlenmelidir düşüncesini öne sürmektedir. Sağ ya da sol hangi ideolojik çıkışlı olursa olsun acilen küresel komünist tedbirlerin uygulanmasını önermektedir. Zizek, devletlerin epidemi gibi bir problemi çözebilmesi için ilimin yardımıyla daha fazla güç kullanması gerektiğini düşünmektedir. Böylesi bir çözüm süreci için, uluslararası iş birliği, devletlerin piyasalara doğrudan müdahalesi ve küresel dayanışmayı desteklemesi gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır (Ünal, 2020, s. 17-30). Aynı zamanda Zizek, koordinasyon ve iş birliğinin önemli olduğu devlet tedbirlerin ismini komünizm olarak belirtmektedir. Neticede küresel pandeminin küresel bir dayanışmayı ve zorunlu tek rasyonel bir seçim olarak iş birliğini önermektedir.

Sonuç

Dünya genelinde ortaya çıkan ve pandemi olarak ilan edilen Covid-19 salgını ile birlikte kamusal alanda ve sivil vatandaşın entelektüel kesime kadar düşün dünyasına yeni anlayışlar yerleşmeye başladı. Henüz bir tedavisi olmayan özellikle nüfusun belirli bir kesimini öldüren salgın karşısında bireysel ve toplumsal bağlamda birçok tedbir söz konusu oldu. Önceleri viral bir aktör karşısında tedirgin ve telaşlı olan insanlık, kendi doğruları ve imkânları dâhilinde çeşitli yollar izlemeye başladı. Özellikle sınırların kapatılması, karantina ve sokağa çıkma yasakları bunların başında gelmektedir. Siyasi aktörler, salgın karşısında ülkeleri adına temkinli adımlar atarken, süreç ilerledikçe sosyolojik yeni bakış açılarının ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bilhassa viral olağanüstü ya da istisna halinde salgın, yarının dünyası ya da yenedünya düzeni tartışmaları ile mevcut sistemi teste tabi tutmaktadır. Dijital gözetimin yanı sıra kişilerin hijyen ve tedbirlerine kadar gözetim altına tutulduğu bu yeni hal, epidemik toplum tipinin habercisi gibidir. Salgın en başta bir istisna hali olmak suretiyle olağandışı bir hayat tarzını enjekte ederken eğitim, iş hayatı, sosyal ilişkiler gibi alanlar hasta olmamak gibi bir çabanın altında sıkışıp kaldı. Bu bir istisna halidir. Hem de Agamben tarzı gerekçesiz acil durumun yarattığı bir istisna halinden daha panik ve endişe gerektirmektedir. Agamben söz konusu pandemiyi, istisna hali olarak normal bir yönetim paradigması olarak düşünürken, devletlerin idari kararlarını militerleşme olarak değerlendirmektedir. Yani esas olarak Agamben, devletlerin bir salgın icat etmek suretiyle egemenliğini sürdürebilecek ve destek sağlayacak bir alan yarattığını düşünmektedir. Ancak onun bu düşüncesine karşı ilk itiraz, ampirik, veri hatası ve problemi olarak ortaya çıkmaktadır. Yani süreç onun iddia ettiği gibi abartılmamış, ölü sayıları ve vakalar düşündüğünden daha ciddi boyuttadır. Diğer bir itiraz, Zizek-vari saçmaya indirgeme yöntemine dayalı itirazdır. Çünkü Zizek, neden devlet iktidarı beraberinde devlete karşı güvensizliği getiren (çaresiz kaldılar, yeterli değiller), ayrıca sermayenin tıkr tıkr işleyen yeniden üretimini bozan böyle bir paniği desteklemek istesin ki? sorusu ile bu itiraza katkıda bulunmaktadır. Gerçekten kendi sultasını canlandırmak için küresel bir ekonomik krizi tetiklemek sermayenin ve devlet iktidarının çıkarına mı?

Neticede salgın, hangi koşullarda ortaya çıkarsa çıksın sonuçları itibarı ile devletlerin icat ettiği bir olağandışı hal değildir. Agamben'in kastettiği şekliyle icat edilmiş de değildir. Ancak gelişimi ve sonuçları bağlamında dünya tarihine geçecek bir viral istisna halidir. Söz konusu istisna hali bireylerden topluluğa kadar hayat tarzlarını, dünya ve ölüme bakış açısını değiştirecek kadar etkilidir. Bu istisna halinin en önemli sonuçlarından birisi insanların beden, ölüm ve ölüm pratiklerine bakış açısını değiştirmesi ve yeni anlamlar yüklemesidir. Ölüm artık geleneksel dönemin evcil ölümü değildir. Veya ölüm, modernite ile birlikte kapitalist mekanizmanın öldürmeye çalıştığı bir ölüm de değildir. Pandemi kirliliğe ve izole ölüm gibi önemli bir değişime neden olmuştur. Artık insanlar için salgından dolayı ölen kişiler virüs bulaştırma endişesi bağlamında kirlidir. Çünkü onlara dokunmak ya da geleneksel döneme ait son görevlerini yerine getirmek gibi eylemler yasaklanmıştır. Hem de bu yasak etkili bir erk tarafından da değil tamamen içsel ve rasyonel bir tavrın karşılığıdır.

İnsanlar en yakınından birileri dahi ölse, ona yaklaşmamakta ve ölüme hatta ölümden sonrasına terk etmektedir. Artık ölüm evcil ya da ayartılan bir olgu değildir tamamen izoledir. Pandemi ile birlikte ölüm korkusu, hatta yalnızlık içerisinde terk edilme endişesi bireylerin manevi hazlara yönelmesini, meta tutkusunu, tüketim nesnesine sahip olma arzusunu törpülemesini gerekli kılar gibi bir düşünceye sahip olabiliriz. Ancak virüslü bedenlerin öteki olarak etiketlendiği ve belki de modern dünyanın zombileri haline getirdiği bu süreçte, tüketim toplumunun tüm hızıyla tüketicileri sarmaladığını görebiliriz. Yani tüketim nesnesi pandemi öncesine göre değişmiş olsa da yeni tüketim toplumu, yeni tüketiciler yaratma noktasında maharetlerini göstermektedir. Hem de artık eskisi gibi tüketim mabetlerine gitmeye gerek kalmadan, bulunduğu her yerde ve her an tüketimi sağlayan bir sisteme izin vermektedir. Sokağa çıkma yasaklarında terk edilmiş caddelerde aynı tip kıyafetli kargo çalışanlarını gördüğümüzde bilim kurgu filmlerinin simülasyonu olarak değerlendirmiş olabiliriz. Reklam, moda, imaj ve birçok tüketim estetiği araçları, salgın döneminde neyi yememiz ya da neyi içmemiz gerektiğini sürekli enjekte etmektedir. Hatta hijyen noktasında virüslü tüm yüzeyleri anında temizleyen ve bizi salgın döneminde güvenli bir limana sokmak isteyen ürünlerle dolu bir tüketim anlayışından bahsedebiliriz. Pandemi öncesi tüketim çılgınlığını ve her şeyin tüketilebilir olmasının vermiş olduğu yıkımı çevre felaketlerine kadar götüren Cremin ve ikomünizm anlayışı, salgın döneminde de tüm hızıyla geçerlilik kazanmaya devam etmektedir. İkomünizm ve pandemi ilişkisi tartışılırken salgın ile birlikte komünizm kavramlarını yan yana kullanan isimlerde ortaya çıkmaktadır. Bunların en önemlisi virüsü yok edebilecek yolu küresel komünist tedbirlere bağlayan Zizek'tir. Ona göre dünya çapında dayanışma ve iş birliği ile ülkeler arasında koordinasyon sonucunda virüs yenilgiye uğratılabilir. Hatta o bu yöntemi siyasi ya da ideolojik bir anlayıştan uzak yöntemsel bağlamda komünist tedbirlere yapılması gerektiğini düşünmektedir. Covid-19, hangi tartışma ve bakış açısı ile değerlendirilirse değerlendirilsin yeni dünya düzeni ve dünyanın yeni bir toplum tipine tanıklık etmesi gibi radikal değişimlere gebe dir. Bu yeni toplum tipi epidemik toplum tipidir ve ekonomiden, siyasete, dinden boş zamanların değerlendirilmesine kadar yeni tartışmaların yaşanmasına imkân vermektedir.

Kaynakça

- Agamben, G. (2001). *Kutsal insan. Egemen iktidar ve çıplak hayat*. (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Agamben, G. (2014). *Olağanüstü hal*. (F.B. Aydar, Çev.). Metis Yayınları.
- Agamben, G. (2020). *Gereksiz bir acil durumun yarattığı istisna hali*. <https://terrabayt.com/dusunce/covid-19-gereksiz-bir-acil-durumun-yarattigi-istisna-hali/> adresinden 09 Ağustos 2020 tarihinde alınmıştır.
- Agamben, G. (2020a). *Din olarak*. <https://terrabayt.com/dusunce/din-olarak-tip/> adresinden 18 Eylül 2020 tarihinde alınmıştır.
- Agamben, G. (2018). *İstisna hâli*. (K. Atakay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık durumu*. İletişim Yayınları.
- Ariés, P. (1991). *Batılının ölüm karşısında tavırları*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Gece Yayınları.
- Baker, S.R., Farrokhnia, R.A., Meyer, S., Pagel, M., ve Yannelis, C., (2020), "How does household spending respond to an epidemic? Consumption during the 2020 COVID-19 pandemic", (No. w26949), *National Bureau of Economic Research*. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w26949/w26949.pdf
- Bakır, S. (2020). *Covid-19 ve izolasyon: bir istisna hali mi? ortalık mı?*. <https://birikimdergisi.com/guncel/10058/covid-19-ve-izolasyon-bir-istisna-hali-mi-ortalik-mi> adresinden 11 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.
- Baudrillard, J. (2002). *Tüketim toplumu*. (F. Keskin ve N. Tural, Çev.). Ayrıntı Yayınevi.
- Baudrillard, J. (2003). *Sessiz yığınların gölgesinde ya da toplumsalın sonu*. (O. Adanır, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

- Bauman, Z. (1999). *Sosyolojik düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınevi.
- Bauman, Z. (2000). *Ölümlülük, ölümsüzlük ve diğer hayat stratejileri*. Ayrıntı Yayınları.
- Benjamin, W. (2010). *Şiddetin eleştirisi, kader ve karakter*. (Z. Direk ve E. Göztepe, Çev.). Metis yayıncılık.
- Berardi, F. (2020). *Beyond the breakdown: three meditations on a possible aftermath*. <https://conversations.e-flux.com/t/beyond-the-breakdown-three-meditations-on-a-possible-aftermath-by-franco-bifo-berardi/9727> adresinden 01 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Bruckner, P. (2006). *Masumiyetin ayartıcılığı*. Ayrıntı Yayınları.
- Buck, S. (2010). *Görmenin diyalektiği: Walter Benjamin ve pasajlar projesi*. (F. Burak Aydar, Çev.). Metis Yayınları.
- Cremin, C. (2011). *İkominizm*. Ayrıntı Yayınları.
- Debord, G. (2012). *Gösteri toplumu*. (A. Emekçi ve O. Taşkent, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Douglas, M. (1999). *Tüketimin antropolojisi*. (E. Attila Aytekin, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Douglas, M. (2007). *Saflık ve tehlike*. (E. Ayhan, Çev.). Metis Yayınları.
- Dussel, E. (2020). *Doğa, modern kibri mat ettiğinde*. <https://terrabayt.com/dusunce/doga-modern-kibri-mat-ettiginde/> adresinden 10 Temmuz 2020 tarihinde alınmıştır.
- Featherstone, M. (2005). *Postmodernizm ve tüketim kültürü*. (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Furedi, F. (2014). *Korku kültürü*. (B. Yıldırım, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (1993). *Ders özetleri 1970-1982*. (S. Hilav, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2000). Aydınlanma nedir? (E. Özgül ve Ö. Oğuzhan, Çev.). *Toplumbilim*, (11) 69-76.
- Foucault, M. (2015). *Cinselliğin tarihi*. (H. Tanrıöver, Çev.). Ayrıntı Yayınevi.
- Gaulejac, V. (2013). *İşletme hastalığına tutulmuş toplum: işletme ideolojisi, yönetsel iktidar ve toplumsal taciz*. (Ö. Erbek, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Güven, H. (2020). Covid-19 pandemik krizi sürecinde e-ticarette meydana gelen değişimler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları*. Cilt 7. Sayı 5. 251-268. <https://dergipark.org.tr/pub/asead/issue/54658/735825>
- He, H. ve Harris, L. (2020), "The impact of covid-19 pandemic on corporate social responsibility and marketing philosophy". *Journal of Business Research*, 116, s.176-182. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7241379/>
- Işık, E. (1998). *Beden ve toplum kuramı*. Bağlam Yayınları.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm psikolojisi*. Beyan Yayınları.
- Kellehear, A. (2012). *Ölümün toplumsaltarihi*. (T. Kılınç, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Kızıılçelik, S. (2000). "Ölümü sosyolojik düşünmek". *Felsefelogos* Yıl: 3, S. 12, 2000, ss.163-168. <http://yayin/443b5d18-856e-4f47-9fdf-f35d29300355/olumu-sosyolojik-dusunmek>.
- Kızıılçelik, S. (2018). Sömürgecilik, ırkçılık ve soykırım olarak modernlik. *International Journal Of Human Sciences*, Volume 15 Issue 4. <https://idealonline.com.tr/IdealOnline/lookAtPublications/paperDetail.xhtml?uId=85206&>
- Kızıılçelik, S. (1994). Postmodernizm: 'modernlik projesine' bir başkaldırı. *Türkiye Günlüğü*. (30), 86-96.
- Knotek II, E.S., Schoenle, R., Dietrich, A., Kuester, K., Müller, G., Myrseth, K.O.R., ve Weber, M.. (2020). "Consumers and covid-19: a real-time survey". *Economic Commentary*. (2020-08), s.1-6. <https://www.clevelandfed.org/en/newsroom-and-events/publications/economic->

- commentary/2020-economic-commentaries/ec-202008-consumers-and-covid19.aspx
- Lemert, C. ve Elliott, A. (2011). *Yeni bireycilik: küreselleşmenin duygusal bedelleri*. (B. Kıcırcı, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Lash, C. (2006). *Narsisizm kültürü: umutların azaldığı bir çağda Amerikan yaşamı*. (S. Öztürk ve H. Yolsal, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- McMillon, D. (2020). *Walmart, e-ticaret atılımı ile satışlarını katladı*. <https://pazarlamasyon.com/walmart-e-ticaret-atilimi-ile-satislarini-katladi/> adresinden 30 Aralık 2020 tarihinden alınmıştır.
- Nielsen Investigation. (2020). *Pandemic pantries, pressure supply chain amid covid-19 fears*. <https://www.nielsen.com/us/en/insights/article/2020/nielsen-investigation-pandemic-pantries-pressure-supply-chain-amidst-covid-19-fears/> adresinden 11 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.
- Norris, A. (2007). Sovereignty, exception, and norm. *Journal of Law and Society*, Vol. 34, No. 1, ss. 31-45. https://www.jstor.org/stable/4129579?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Ritzer, G. (2011). *Büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek*. Ayrıntı Yayınları.
- Sağır, A. (2017). *Ölüm sosyolojisi*. Phoenix Yayınevi.
- Sennett, R. (2016). *Karakter aşınması: yeni kapitalizmde işin karakter üzerindeki etkisi*. (B. Yıldırım, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2011). *Yeni kapitalizmin kültürü*. (A. Onacak, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2012). *Berber*. (İ. Özküraplı, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Schmitt, C. (2005). *Political theology: four chapters on the concept of sovereignty*. Chicago: University of Chicago Press.
- Schmitt, C. (2008). *Constitutional theory*. Duke University Press.
- Schmitt, C. (2010). *Parlamentar demokrasinin krizi*. Dost Yayınları.
- Schmitt, C. (2013). “Somut ve çağa bağlı bir kavram olarak devlet”, (B. Oder, Çev.). Devlet Kuramı, 4. Baskı, içinde (245-254), (Der. Cemal Bâli Akal). Dost Kitabevi Yayınları.
- Schmitt, C. (2018). *Siyasal kavram*. 4. Baskı, (E. Göztepe, Çev.). Metis Yayınları.
- Standing, G. (2017). *Prekarya: yeni tehlikeli sınıf*. (E. Bulut, Çev.). İletişim Yayınları.
- Sydow, L. (2020). *The impact of coronavirus on the mobile economy*. <https://www.appannie.com/en/insights/market-data/coronavirus-impact-mobile-economy/> adresinden 10 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Ünal, M. (2011). *Dinsel bireycilik*. Açılımkitap.
- Ünal, E. (2020). *Çivisi çıkan dünya covid-19 salgını üzerine muhasebeler*. Runik Kitabevi.
- Zeybekoğlu A. E. (2009). *Carl schmitt'in 20. yüzyıl devlet ve siyaset kuramına katkısı*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Zizek, S. (2020a). *Koronavirüsü, kapitalizme 'kill bill-vari' bir darbedir, komünizmin yeniden icat edilmesine yol açabilir*. <https://terrabayt.com/manset/zizek-koronavirusu-kapitalizme-kill-bill-vari-bir-darbedir-komunizmin-yeniden-icat-edilmesine-yol-acabilir/> adresinden 03 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.
- Zizek, S. (2020b). *Pandemi sonrası bildiğimiz dünya nostaljiden ibaret olacak*. <https://www.politikyol.com/haftanin-cevirisi-zizek-pandemi-sonrasi-bildigimiz-dunya-nostaljiden-ibaret-olacak/> adresinden 01 Eylül 2020 tarihinde alınmıştır.
- Zizek, S. (2020c). *Gözetlemek ve cezalandırmak mı? evet, lütfen!* <https://terrabayt.com/dusunce/gozetlemek-ve-cezalandirmak-mi-evet-lutfen/> adresinden 05

Temmuz 2020 tarihinde alınmıştır.

Zuboff, S. (2021). *Gözetleme kapitalizmi çağı: ürünün “sen” olduğu çağda insanın geleceği için savaş.* (T. Uzunçelebi, Çev.). Okuyanıs Yayınları.

World Health Organization. (2021). *Coronavirus disease (covid-19) pandemic.* <https://covid19.who.int/> adresinden 12 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.

HALİL HALİD BEY VE “RODOS FETHİNDE SULTAN SÜLEYMAN’IN TEDABİR-İ SİYASİYESİ” ADLI RİSALESİ

*Halil Halid Bey And His Tractate Which Named “Rodos Fethinde Sultan Süleyman’ın Tedabir-i Siyasiyesi
[The Political Measures of Sultan Suleiman in The Conquest of Rhodes]”*

Arş. Gör. Yakup ŞAHİNER

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye, yakup.sahiner@atauni.edu.tr
Araştırma Makalesi/Research Article

Öz

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
22.11.2021

Kabul/Accepted:
09.03.2022

Sayfa/ Page:
212-245

mecmua.1026853

Halil Halid Bey Osmanlı döneminde tanınmış ulema ailelerinden biri olan Çerkeşeyhizadeler mensuptur. 1868 yılında Ankara’da dünyaya gelmiş ve ilköğrenimini burada tamamlamıştır. Daha sonra amcasının destek ve teşvikleriyle İstanbul Bayezid Medresesi’ne kaydolmuştur. Bayezid Medresesi’nden mezun olduktan sonra dönemin modern okullarından biri olan Mekteb-i Hukuk’u kazanmış ve eğitimine burada devam etmiştir. Mekteb-i Hukuk’u bitirdikten sonra ise İstanbul’da avukatlık ve gazetecilik yapmaya başlamıştır. Fakat bu sıralarda yaşadığı bazı olaylar İstanbul’u terk edip İngiltere’ye kaçmasına sebep olmuştur. İngiltere’deyken tanıştığı ileri gelen şahsiyetlerin destekleri, Cambridge Üniversitesi’nde ilk Türk hoca olmasını sağlamış ve bu görevi 1911 tarihine kadar sürdürmüştür. 1911 tarihinde Cambridge Üniversitesi’ndeki görevinden istifa ederek İstanbul’a dönmüştür. İstanbul’a döndükten sonra Nisan 1912 tarihinde İttihat ve Terakki Fırkası’nın Ankara mebusu olmuştur. 1913’te Bombay Başkonsolosluğuna atanmıştır. Mayıs 1914’te başkonsolosluk görevinden istifa ederek tekrar İstanbul’a dönmüştür. Ekim 1914’te Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Harbi’ne katılmasıyla Almanya’ya gitmiştir. Birinci Dünya Harbi’nin sona ermesinden sonra İstanbul’a dönen Halil Halid Bey 1922’de İstanbul Darülfünunu’na hoca olarak atanmış ve zatürree hastalığından dolayı vefat ettiği 1931 yılına kadar hocalık görevini sürdürmüştür. Vefat ettiğinde 63 yaşında olan Halil Halid Bey, İngiltere, Mısır, Sudan, Cezayir, Hindistan ve Almanya gibi pek çok ülkede bulunmuş ve bulunduğu ülkelerde çeşitli görevler üstlenmiştir. Yürüttüğü görevleri sırasında ilme olan tutkusunu ilim âlemine çok sayıda mühim eser kazandırmasını sağlamıştır. Mühim eserlerinden bir tanesi de bu çalışmanın konusu olan *Rodos Fethinde Sultan Süleyman’ın Tedabir-i Siyasiyesi* adlı risalesidir. Çok sayıda Avrupalı tarihçinin eserine müracaat ederek yazdığı risalede Rodos’un fethi üzerinden uluslararası ilişkilere, İnsan haklarına, Doğu ve Batı medeniyetine ve savaş hukuku gibi konulara değinmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halil Halid, Rodos, Sultan I. Süleyman, Osmanlı, İngiltere

Abstract

Halil Halid Bey is a member of the Çerkeşeyhizades, one of the well-known ulama families during the Ottoman period. He was born in Ankara in 1868 and completed his primary education here. Later, with the support and encouragement of his uncle, he enrolled in Istanbul Bayezid Madrasah. After graduating from Bayezid Madrasah, he won Mekteb-i Hukuk, one of the modern schools of the period, and continued his education here. After graduating from Mekteb-i Hukuk, he started working as a lawyer and journalist in Istanbul. However, some of the events he experienced during this time caused him to leave Istanbul and flee to England. The support of prominent figures he met in England enabled him to become the first Turkish lecturer at Cambridge University and he continued this duty until 1911. In 1911, he resigned from his job at Cambridge University and returned to Istanbul. After returning to Istanbul, he became the Ankara deputy of the Committee of Union and Progress in April 1912. In 1913, he was appointed to the Bombay Consulate General. In May 1914, he resigned from his duty as consulate general and returned to Istanbul. In October 1914, with the participation of the Ottoman Empire in the First World War, he went to Germany. Returning to Istanbul after the end of the First World War, Halil Halid Bey was appointed to the Istanbul Darülfünun as a lecturer in 1922 and continued his teaching until 1931, when he passed away due to pneumonia. Halil Halid Bey, who was 63 years old when he passed away, has been in many countries such as England, Egypt, Sudan, Algeria, India and Germany and has undertaken various duties in the countries where he is located. His passion for science during his duties enabled him to gain many important works to the world of science. One of his important works is his tractate named *The Political Measures of Sultan Suleiman in the Conquest of Rhodes [Rodos Fethinde Sultan Süleyman’ın Tedabir-i Siyasiyesi]*, which is the subject of this study. In his treatise, which he wrote by referring to the works of many European historians, he touched on international relations, human rights, Eastern and Western civilization and the law of war through the conquest of Rhodes.

Keywords: Halil Halid, Rhodes, Sultan Suleiman I, Ottoman, England

Atıf/Citation: Şahiner, Y. (2022). Halil Halid Bey ve “Rodos Fethinde Sultan Süleyman’ın Tedabir-i Siyasiyesi” Adlı Risalesi. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 212-245

Sorumlu Yazar/Corresponding Arş. Gör. Yakup ŞAHİNER

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığı dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

Çerkeşseyhizade Halil Halid Bey tanınmış bir ulema ailesinin çocuğu olarak Ankara'da 1868'de dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğrenimini Ankara'da tamamladıktan sonra amcasının yardımlarıyla İstanbul'da eğitim hayatına devam etmiştir. İstanbul'da eğitim aldığı sıralarda yaşadığı olaylar kendisinde Avrupalılara karşı ilgi uyandırmıştır. Avrupa'ya olan ilgisi ve dönemin şartları kendisinin İngiltere'ye kaçmasına sebep olmuştur. İngiltere'de bulunduğu dönemde temas kurup samimi olduğu kültürlü kişiler katkısı ve kendi gayretleriyle çeşitli ilimlerde uzmanlaşmıştır. İlk önemli eserlerini İngiltere'de veren Halil Halid Bey, 1931'de vefat edene kadar çeşitli ülkelerde, çok sayıda ve birçok dilde kitap, risale, makale ve köşe yazısı gibi eserler kaleme almıştır. Birçok eserinde İngiliz, Fransız ve diğer sömürgeci devletlere karşı kaleme aldığı yazılarıyla sömürülen halkların savunucusu olmuş ve bu yönüyle de anti-emperyalist bir çizgide yer almıştır (Öztürk, 2005, s. 11-166.; Halil Halid, 2008, s.3-160). Kısacası Halil Halid Bey millî ve manevi değerlerine bağlı anti-emperyalist ve kültürlü bir Osmanlı aydını olarak anılmıştır (Halil Halid, 2005, s. 20.; Halil Halid, 2017, s. 9).

Araştırmaya konu olan "Rodos Fethinde Sultan Süleyman'ın Tedabir-i Siyasiyesi" adlı risale Halil Halid Bey tarafından çeşitli dillerde yayınlanan eserlerden istifade edilerek kaleme alınmıştır. Tarafımızca Latin harflerine transkripsiyonu yapılan bu risale bugün İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı gibi birçok kütüphaneden temin edilebilmektedir. Bu kütüphanelerden birisi de Atatürk Üniversitesi Prof. Dr. Fuat Sezgin Kütüphanesidir. Adı geçen kütüphanenin Seyfettin Özege Nadir Eserler salonunda yer alan risale Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan yüzlerce eserden biridir. Toplamda yirmi sayfa olan risale Halil Halid Bey'in Fusul-i Mütenevvi'a serisi olarak kaleme aldığı dört risaleden üçüncüsüdür (Halil Halid, 1326/a.; Halil Halid, 1326/b.; Halil Halid, 1326/c.; Halil Halid, 1327/4).

1. HALİL HALİD BEY'İN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

Halil Halid Bey'in soyu kendisinin de eserlerinde unvan olarak kullandığı Çerkeşseyhizadelere dayanmaktadır (Halil Halid, 2008, s. 6). Ataları kendi ifadesi ile Orta Asya'dan Horasan'a ve Horasan'dan Anadolu'ya göç ederek Ankara ve Karadeniz sahilleri arasındaki Çerkeş'e gelmişlerdir. Çerkeş'te bir süre bulunan ataları daha sonra Çerkeş'ten Ankara'ya göç edip buraya yerleşmeye karar vermişlerdir. (Halil Halid, 2008, s. 4-5). Kendisi de 1868'de¹ Ankara'da dünyaya gelen Halil Halid Bey'in (Halil Halid, 2018, s. 125) babası Çerkeşseyhizade Ahmet Refi Efendidir. Annesi ise *Bosna-Hersek sınırlarını korumakla görevli asker ailesine mensup* (Halil Halid, 1903, s. 21) Refika Sıdika Hanımdır (Uzun, 1997, s. 313). Halil Halid Bey dokuz yaşındayken babası vefat etmiştir. 14 yaşına geldiğinde vesayeti amcasına geçmiş ve tahsiliyle o ilgilenmeye başlamıştır (Halil Halid, 1903, s. 13-43,76; Halil Halid, 2017, s. 7).

Halil Halid Bey 1882-1883'te Ankara Rüştüyesi'ni bitirmiş ve amcası Mehmed Tevfik Efendi'nin² vesayeti altında İstanbul'daki Bayezid Medresesine kaydolarak eğitime başlamıştır (Halil Hâlit, 2007, s. 9). Buradaki eğitimini 1885 yılında tamamlayan Halil Halid Bey askerlikten muaf olma girişimleri esnasında Ankara'ya dönmüş ve birde Beyrut seyahatine çıkmıştır. Bu tarihlerde Halil Halid Bey'de, Avrupalılara karşı var olan ön yargı kırılmış ve Batı giyim-kuşamı gibi Avrupalı yaşam tarzına ilgi duymaya başlamıştır. Özellikle Beyrut gezisi sırasında gördükleri onun medrese ekolünden kopup modern tarzdaki Hukuk mektebine ilgisini artırmıştır (Halil Halid, 2018, s. 171-177). Onun modern hukuka ilgisi ve çabası 1887 yılında Mekteb-i Hukuk'a girmesini sağlamış ve aynı okuldan 1893'te mezun olmuştur (Halil Halid, 2017, s. 7).

Halil Halid Bey Mekteb-i Hukuk'tan mezun olduktan sonra devlet görevlisi olarak çalışmayı düşünen çoğu arkadaşının aksine serbest avukatlık yapmayı daha mantıklı bulmuştur. Kariyerinin bu döneminde Halil Halid Bey, Ebuzziya Mehmet Tevfik Bey'in "Imprimérie Ebuzzia" adlı yayın ofisine de gitmeye başlamış ve burada çıkarılan dergilerin okunup düzeltilmesine yardımcı olmuştur. "Imprimérie Ebuzzia" adlı yayın ofisinde çalıştığı sıralarda The Times gazetesinin muhabiri olan bir Avrupalı ile tanışmış ve bu tanışma onun hayatını farklı bir istikamete sürüklemiştir. The Times muhabiri vasıtası ile de birçok Avrupalı ile tanışma imkânı bulmuştur. Bu tanışma Halil Halid Bey'in Avrupalı kişiler ile Osmanlı Devlet kurumları arasında aracılık işlerini yapmasını sağlamıştır. Halil

Halid Bey bu sayede Osmanlı Devleti'nin İstanbul'daki yönetim mekanizması hakkında çeşitli fikirler edinmiştir (Halil Halid, 2008, s. 82-84).

Halil Halid Bey'in İstanbul'da Avrupalılar ile yakın teması saray hafiyelerinin takibine düşmesine sebep olmuştur. Özellikle İstanbul'daki bir hamamda yaşadığı olay hafiyeye takibinde olduğuna emin olmasını sağlamış ve bu durum kendisinde İngiltere'ye kaçma fikrini oluşturmuştur. Neticede İngiltere'ye kaçmak için arkadaşı The Times gazetesi muhabiri ile görüşmüş ve onun tavsiyesiyle kargo gemileri işleten bir İngiliz ile temas kurmuştur. Bu İngiliz'in yardımıyla Rusya'dan hareket edip 22 Nisan 1894 sabahı İstanbul'a ulaşan bir İngiliz kargo gemisine 5 pound karşılığında binmiştir. Buğday taşıyan bu gemi 22 Nisan 1894 öğle vakti İstanbul'dan hareket etmiş ve 9 Mayıs 1894'te İngiltere'nin Hull limanına ulaşmıştır (Halil Halid, 2008, s. 125-145; Halil Halid, 2018, s. 224-239). Halil Halid Bey'in İngiltere'ye kaçmasında hafiyeye takibine uğraması yanında İngiltere'de ilmi konularda kendini geliştirebileceği düşüncesi de önemli rol oynamıştır (Halil Hâlid, 2005, s. 14; Halil Hâlit, 2007, s. 9).

9 Mayıs 1894'te Hull Limanına ulaşan kargo gemisinden karaya inen Halil Halid Bey tren vasıtasıyla Londra'ya hareket etmiştir. Londra'da iken Sultan II. Abdülhamid Han'a yazdığı bir mektupta: "Sultan II. Mahmud tarafından ailesine verilen topraklara, bu dönemde el konulduğundan mahkemelerde perişan olduklarını ve maddi sıkıntılar yaşadıklarını belirtmiştir". Mektubuna müteakip cevabi yazı gelmiş ve Londra Sefaretine davet edilmiştir. Londra Sefiri Rüstem Paşa tarafından nezaketle karşılanmıştır. İkili arasındaki görüşmeler neticesinde Halil Halid Bey çeşitli vaatlerle İstanbul'a dönmeye ikna edilmiştir³. İngiltere'de 3 ay gibi bir süre kalan Halil Halid Bey ikna olması sonucu İngiltere'den ayrılarak Ağustos 1894'te İstanbul'a ulaşmıştır. İstanbul'da "Adliye Nezaretine bağlı İstanbul Merkez Ceza Mahkemelerinde Müddeiumumî Vekili" olarak vazifelendirilmiştir. Fakat kısa bir süre sonra saray hafiyeleri tarafından takip edildiğini ve bunun ilkinden daha yoğun olduğunu anlamıştır. Daha sonra saraya çağrılarak Pera'daki Avrupalılara bilgi sızdırmakla suçlanmıştır. Bu gibi suçlamalara verdiği cevap ile kendisini aklasa da bu olaylar huzursuzluğunu artırmıştır. Bu yüzden hafiyeye takibine ek olarak kendisine verilen vaatlerinde tam tutulmadığı gerekçesiyle 8 Kasım 1894'te gemi ile İstanbul'dan ikinci kez ayrılarak 26 Kasım 1894'te Liverpool limanına ulaşmıştır (Halil Halid, 2008, s. 148-160).

İngiltere'ye ikinci kez giden Halil Halid Bey, Ebuzziya Mehmed Tevfik Bey'in tavsiyesiyle burada Abdülhak Hamid (Tarhan) ile yakınlık kurmuştur⁴ (Halil Halid, 2017, s. 8). Bu dönemde Halil Halid Bey, İngilizcesini geliştirerek İngiliz gazetelerinde Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik durumunu anlatan yazılar kaleme almıştır (Halil Halid, 2008, s. XI). Buna ek olarak Londra'da çıkan ve Selim Faris Bey'e (Civanpir Efendi) ait olan *Hürriyet Gazetesinde* de İngiliz gazetelerinden tercüme edilen yazıların Türkçe olarak düzeltilmesi işini yapmıştır (Halil Halid, 2005, s. 15). İngiltere'deki gazetelerde yazılar yazması popülarlığını artırmış olmalı ki 1897 yılında Londra büyükelçiliğine konsolos yardımcısı olarak atanmıştır (Halil Hâlit, 2007, s. 9-10). Konsolos yardımcılığı sırasında İngilizlerin Basra Körfezi'ne dair emellerini ortaya koyduğu 7 Mart 1898 tarihli raporu kaleme alarak Sultan II. Abdülhamid Han'a sunmuştur. Fakat daha sonraki süreçte Londra sefiri ve konsolosu hakkında eleştirel bir dille kaleme aldığı Türkçe risale, konsolos yardımcılığı görevine son verilmesine sebep olmuştur (Halil Halid, 2005, s. 15-16).

Halil Halid Bey'in İngiltere'de Abdülhak Hamid'in (Tarhan) vasıtasıyla tanıştığı İngiliz şarkiyatçılardan Elias John Wilkinson Gibb hayatındaki dönüm noktalarından biri olmuştur⁵. E.J.W. Gibb ilerleyen tarihlerde *A History of Ottoman Poetry* adlı eseri hazırlarken Halil Halid Bey'den yardım almıştır.⁶ E. J. W. Gibb, Halil Halid Bey'deki yeteneği keşfetmiş olmalı ki Cambridge Üniversitesi Profesörü Edward Granville Browne'a onu tavsiye etmiştir. Tavsiye üzerine E. G. Browne ile Halil Halid Bey arasında yakınlık olmuş ve Halil Halid Bey'in 1897'de Cambridge Üniversitesi'nde konsolos adaylarına Türkçe muallimlik yapmaya başlamasında E. G. Browne'nin önemli rolü olmuştur. Halil Halid Bey ilerleyen yıllarda Cambridge Pembroke College'de yüksek lisans eğitimine başlamıştır. 1902 yılında ise aynı kolejde yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. Yüksek Lisansını tamamlamasından dolayı "Üstad-ı Ulûm" unvanını alan Halil Halid Bey Cambridge Üniversitesi Special Board of Indian Civil Service'e [Hindistan Memurin Araştırmaları Dairesi] Türkçe hocası olarak atanmış, daha sonra hocalığını sırasıyla Foreign Service Students Comitte [Dış

Hizmetler Okulu] ve Board of Oriental Studies [Şarkiyat Araştırmaları] biriminde sürdürmüştür. Çeşitli birimlerde hocalık yapan Halil Halid Bey'in Londra'daki eğitim-öğretim faaliyetleri 1911 yılına kadar devam etmiştir⁷ (Öztürk, 2005, s. 32; Halil Halid, 2008, s. XII; Karaca, 2015, s. 1345-1346).

1902'de Cambridge Üniversitesi'nde "Üstad-ı Ulûm" unvanını alarak ders vermeye başlayan Halil Halid Bey bu yönüyle Cambridge Üniversitesi'nde ders veren ilk Türk olmuştur (Halil Halid (Teşkilat-ı Mahsusa Üyesi), 2008, s. 7; Halil Halid, 2017, s. 8). Cambridge'de ders vermeye başladıktan sonra Londra'da basılan ve E. J. Gibb'e ithaf ettiği İngiltere'deki ilk önemli eseri olan "*The Diary of a Turk [Bir Türk'ün Günlüğü]*" adlı eseri 1903'te yayınlamıştır (Halil Hâlit, 2007, s. 10-11). Halil Halid Bey otobiyografik olarak kaleme aldığı bu eserinde çocukluğundan İngiltere'ye kaçışına kadarki hayat serüveninden bahsetmiş bunu yaparken de Osmanlı toplumunun siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısına dair önemli malumatlar vermiştir. (Halil Halid, 1903, s. 1-269; Halil Halid, 2008, s. 3-160; Halil Halid, 2018, s. 125-250). İngiliz kamuoyunca beğenilen eser hakkında *The Times* ve *The Daily Telegraph* gibi dönemin İngiliz neşriyatında çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır (Halil Halid, 2008, s. XI).

9 Ocak 1904 tarihinde Sudan ve Mısır seyahatine çıkan Halil Halid Bey'in "*A Study in English Turcophobia [İngiltere'de Türk Düşmanlığı Üzerine Bir Araştırma]*" adlı eseri Londra İslam Cemiyeti tarafından 1904'te Londra'da yayınlanmıştır. Eser İngiltere'de bulunan Türk ve İslam karşıtlığı yapan grupları analiz ederek bu grupların İngiltere'de bulunan gazeteci, politikacı, papaz ve Yahudiler tarafından kışkırtıldığını vurgulamıştır (Öztürk, 2005, s. 145-146; Halil Halid, 2008, s. XII). Sudan ve Mısır seyahatlerini tamamladıktan sonra İngiltere'ye dönen Halil Halid Bey 1905 tarihinde Cambridge Üniversitesini temsilen Cezayir'de düzenlenecek olan XIV. Şarkiyatçılar kongresine katılmış ve buradaki izlenimlerini "*Cezayir Hatıratından*" adı ile 1906 yılında Kahire'de yayınlamıştır. Halil Halid Bey eserinde gezip gördüğü yerler hakkında bilgi vermesinin yanında kongrenin işleyişi ve sunulan tebliğler hakkında da önemli değerlendirmelerde bulunmuştur (Halil Hâlit, 2007, s. 11, 15-92). 1907 yılında ise *The Crescent Versus the Cross [Hilal ve Haç Kavgası]* adlı kitabı Londra'da yayınlanmıştır. Özetle İslam karşıtlığı, emperyalizm, sömürgecilik, mezhep çatışmaları, enerji kaynaklarının paylaşımı gibi konuların yanında İslam ve Hristiyanlıktaki inanç esasları ve uygulamaları, misyonerlik, ruhbanlık, kölelik, kadınların durumu, çok kadımla evlenme, boşanma ve esirlerin durumu gibi konularda ele alınmıştır (Halil Halid, 2017, s. 15-204). Halil Halid Bey'in Batı emperyalizmi konusunda görüşlerini en net ortaya koyduğu bu eser ilk olarak İngilizce basılmış ve hakkında çok sayıda gazete ve dergide yazılar kaleme alınmıştır. Bu durum eserin ilgi görmesini ve sırasıyla Urduca, Türkçe ve Arapçaya çevrilmesini sağlamıştır (Halil Halid, 2005, s. 23).

Avusturya'nın 1908 yılında Bosna-Hersek'i işgal etmesi üzerine Halil Halid Bey, Avusturya'yı Bosna işgalinden vazgeçirmek ve yıpratmak gayesiyle çeşitli yazılar kaleme alarak Âlem-i İslam'ı Avusturya'ya karşı boykota çağırarak ilk kişi olmuştur. Boykot çağrısını ilk olarak *Şura-yı Ümmet* dergisinde "*Osmanlı Boykotu ve İngilizler*" ve sonrada *Servet-i Fünun* dergisinde "*Horasani*" mahlasını kullanarak "*Londra Muhâbirimizden Mektub-ı Mahsus Avusturya'ya Karşı Mukabele-i İktisadiye ve Âlem-i İslam*" adlı makaleler ile yapmıştır. Halil Halid Bey İtalyanların 1911'de Trablusgarp'ı işgali üzerine İtalyanlara karşıda Âlem-i İslam'ı boykota çağırmıştır. Bu çağrısını ise *Sırat-ı Müstakim* dergisinde "*Memalik-i Ecnebiye Müslümanları ve Donanma İanesi*" adlı makale ile yapmıştır (Öztürk, 2005, s. 105-106).

Halil Halid Bey yine 1908-1911⁸ yılları arasında Londra'daki mevcut mescidin merkeze 40-50 km. uzaklıkta olmasından dolayı Londra'daki Müslümanların yeni bir camide bir araya gelmesi ve çeşitli İslam ülkelerinden Londra'ya gelen gençlerin millî ve manevi değerlerini muhafaza edebilmesi gayesiyle Londra'da bir cami yapımı için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Fakat bazı siyasi ve ekonomik sorunlardan dolayı bu amacına ulaşamamıştır (Öztürk, 2005, s. 39-44).

Halil Halid Bey 1908-1910 tarihleri arasında tarih ile alakalı Fusul-i Mütenevvi'a adını verdiği dört risale kaleme almıştır. Bu risalelerden ilki İslam ve Hristiyan âlemi arasındaki ilişkileri ele aldığı: "*Füsûl-i Mütenevvi'a I, İslâm ile Nasrâniyyetin Münâsebât-ı Asliyyesi*", ikincisi Türk ve İngiliz ilişkilerini ele aldığı: "*Füsûl-i Mütenevvi'a II, Türkler ile İngilizlerin İlk Teması*", Üçüncüsü Kanuni

Sultan Süleyman'ın Rodos siyasetini ele aldığı ve bu çalışmanın da esas kaynağı olan: *Füsûl-i Mütenevvi'a III, Rodos Fethinde Sultan Süleyman'ın Tedâbir-i Siyâsiyyesi*" ve dördüncüsü ise Şehzade Cem Vak'asını ele aldığı ve tarafımızca ayrı bir çalışma da latinize edilen (Şahiner, 2021, s. 315-345): "*Füsûl-i Mütenevvi'a IV, Şehzâde Cem Vâk'asında Mes'ele-i Hamiyyet*" adlı risaledir. (Halil Halid, 1326/a; Halil Halid, 1326/b; Halil Halid, 1326/c; Halil Halid, 1327).

1911 yılında vatanına hizmet etmek gayesiyle Cambridge Üniversitesi'ndeki görevinden istifa eden Halil Halid Bey⁹ (Halil Halid, 2005, s. 39) aynı yıl içerisinde Türkiye'ye dönmüş ve Nisan 1912'de İttihat ve Terakki Fırkası'nın Ankara mebusu olmuştur¹⁰ (M.M.Z.C, 1328 [1912], s. 2). Ankara mebusluğu yanında Encümen-i Maârif başkanlığını da yürüten Halil Halid Bey bu görevi esnasında Tedrisât-ı İbtidaiye [İlköğretim] kanununun çıkarılmasında önemli rol oynamıştır¹¹ (Halil Hâlit, 2007, s. 10). 5 Ağustos 1912 tarihinde Meclis-i Mebusan feshedilince Halil Halid Bey'in siyasi hayatı da sona ermiştir. (Halil Halid, 2008, s. XII). Aradan yaklaşık bir yıl geçtikten sonra (muhtemelen İngilizce ve Urducuya vakıf oluşu nedeniyle) Eylül 1913 tarihinde Bombay başkonsolosu olarak atanmıştır. Bu görevini istifa ettiği Mayıs 1914 tarihine kadar sürdüren Halil Halid Bey istifasının akabinde İstanbul'a dönmüştür (Özcan, 1997, s. 216-217; Halil Halid, 2017, s. 9).

Halil Halid Bey Bombay başkonsolosluğundan istifa edip İstanbul'a geleli birkaç ay olmuştu ki Osmanlı Donanması 29 Ekim 1914 tarihinde Almanların desteğiyle Rus limanlarını bombalayarak bir bakıma I. Dünya Savaşına müttefik devletler safında girdiğini ilan etmiştir. İşte böylesine kritik bir dönemde İstanbul'da bulunan Halil Halid Bey'de mevcut siyasi ortam bir atalet meydana getirmiş ve bundan ötürü de kendi ifadesi ile on bir ay gibi bir süre faaliyette bulunamamıştır. Sonuçta çalışmalarına devam edebilmek gayesiyle Temmuz 1915'te Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya'ya gitmiştir. Halil Halid Bey Almanya'da bulunduğu dönemde çeşitli Alman gazeteleri yanında "*Die İslamische Welt*"¹² gibi Almanya'da çıkan dergilerde de yazılar kaleme almıştır. Bu dönemde Almanya'da çıkan gazete ve dergilerin yanında İstanbul'da çıkan gazete ve dergilere de çeşitli yazılar göndermiştir (Öztürk, 2005, s. 56-58). Halil Halid Bey Almanya'da sadece gazete ve dergi yazarlığı yapmamış bunun yanında Berlin'deki müesseseleri inceleme imkânı bulmuştur. Bu incelemelerini 1918 yılında "*Bazı Berlin Makâlâtı*" adı ile Berlin'de yayınlamıştır. 1919 yılında ise İngiliz İşçi hareketini iktidar, basın ve şark konularıyla beraber değerlendirdiği "*The British Labour and the Orient* [İngiliz İşçi Hareketi ve Şark]" adlı eserini İsviçre'nin Bern şehrinde neşretmiştir (Halil Halid, 2008, s. 231-269).

Halil Halid Bey I. Dünya Savaşı boyunca Almanya'da bulunmuş ve savaşın sona ermesinden sonra Almanya'dan İstanbul'a hareket etmiştir (Öztürk, 2005, s. 58). İstanbul'da bulunduğu bir dönemde yani 1922'de İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'ne muallim olarak atanmıştır. Bir süre bu fakültede ders veren Halil Halid Bey daha sonra etnografya gibi dersleri okutmak üzere İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi'ne geçmiştir. İlahiyat Fakültesi'nde dersler vermesinin yanında 1925'te "*Türk Hâkimiyeti ve İngiliz Cihangirliği*" adlı eseri kaleme alarak İstanbul'da neşretmiştir. Çeşitli makalelerden oluşan eserin ilk altı makalesinde:" Geçmişten günümüze Türk-İngiliz ilişkileri, Türk-İngiliz ilişkilerinin sonuçları, Petrol Mücadelesi, Irak ve Musul meselesi gibi konular ele alınmıştır. Kitabın diğer üç makalesi ise Türklerin; Hint Müslümanları, Mısırlılar ve Araplar ile olan ilişkilerine ayrılmıştır (Halil Halid, 2005, s. 18-19, 26; Halil Halid, 2008, s. 11-109). Bunun yanında İlahiyat Fakültesi'nin 1926'da yayın hayatına başlayan *Darülfünunu İlahiyat Fakültesi Mecmuası* adlı mecmuasında da din, tarih ve etnografya üzerine yaklaşık 12 adet makale yayınlamıştır (Öztürk, 2005, s. 58, 164-166). Halil Halid Bey İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi'nde verdiği Müslüman milletlerin etnografyası, İslam felsefesi ve antropolojiye giriş adlı dersler yanında Mekteb-i Harbiye'de de İngilizce eğitimi vermiştir (Uzun, 1997, s. 314).

1925-1926 tarihleri arasında çok sayıda makale ve kitap neşrettiği tespit edilen Halil Halid Bey'in yukarıda bahsedilen kitap ve makaleleri yanında İslam dininin yayılışı ve sosyo-ekonomik yaşamla ilgili dört farklı İngilizce eseri de Türkçeye tercüme etmiştir. Halil Halid Bey'in tercüme ettiği eserlerden ilki; Gerard Fiennes ve L.g Pilkington tarafından iktisat kitaplarına temel olmak gayesiyle İngiltere'deki ilköğretim son sınıf ve ortaöğretim ilk sınıflar için yazılan, "*Getting Our Living An Elementary Introduction to Economics of Daily Life*" adlı eserdir. Osmanlı Türkçesine "*Maîşetimizi İstihâl Her Günkü İktisâdiyâta İbtidâî Bir Medhal*" adıyla çevrilerek 1925'te İstanbul'da

yayınlanmıştır. İkincisi; İslam'ın nasıl yayıldığını ortaya koymak için Sir Thomas Walker Arnold tarafından kaleme alınan "*The Preaching of Islam: A History of the Propagation of the Muslim Faith*" adlı eserdir. Osmanlı Türkçesine "*İntişâr-ı İslâm Târîhi*" adı ile çevrilerek 1925'te basılmıştır. Üçüncüsü; iktisadi alanda öğrenci ve diğer vatandaşlara temel bilgiler vermek için, Sir Thomas Henry Penson tarafından yazılan, "*The Economics of Everyday Life*" adlı eserdir. Osmanlı Türkçesine "*Her Günkü Hayâtın İktisâdiyâtı I-IP*" adıyla çevrilerek 1926'da İstanbul'da yayınlanmıştır. Dördüncüsü ise M. Clark'a ait eserdir. Osmanlı Türkçesine tercüme edilerek "*Mübtediler İçin Tâcirliğin Mebâdisi*" adıyla İstanbul Ticaret Odası tarafından 1926'da bastırılmıştır. Tercümelerin künyeleri için bk. (Halil Halid, 2005, s.27; Halil Halid, 2017, s. 11). Tercümeler hakkında detaylı bilgi için bk. (Öztürk, 2005, s. 161-163).

Halil Halid Bey, muallimliğe devam ettiği bir dönemde zatürree hastalığına yakalanmıştır. Emekliliğinin gelmiş olması ve hastalığında şiddetinin artmasından dolayı eğitim-öğretim faaliyetlerine son vererek Mısırlı Halim Bey'in teşviki ve refakatiyle, sıcak havaların kendisine iyi geleceği düşüncesiyle Kahire'ye gitmiştir. Kahire hastanesinde tedavi altına alınmasına (Halil Halid, 2008, s. XV-XVI) rağmen sağlık durumu iyileşmemiş aksine daha da kötüye gitmiştir. Hastalığının kötüye gitmesi üzerine İstanbul'a dönmek istemiş ve 20-21 Mart 1931'de Kahire'den hareket eden gemiyle 27-28 Mart 1931'de İstanbul'a ulaşmıştır. İstanbul'a ulaştıktan bir-iki gün sonra 29 Mart 1931'de vefat etmiştir (Tokgöz, 1931, s. 274). Naaşı kılınan cenaze namazının ardından Merkezefendi kabristanlığına defnedilmiştir (Wasti, 1993, s. 561).

1868 yılında dünyaya gelip 1931'de vefat eden Halil Halid Bey 63 yıllık yaşamına Avukatlık, konsolosluk, gazetecilik ve mebusluk gibi görev ve meslekleri sığdırmıştır. İngiltere, Mısır, Cezayir, Sudan, Hindistan ve Almanya gibi pek çok ülkede de bizzat bulunarak bu ülkelerde çeşitli görev ve meslekleri icra etmiştir. Fakat denilebilir ki hayatının 3'te 1'ini gerek Cambridge üniversitesinde ve gerekse İstanbul Darülfünunu'nda yaptığı hocalıkla geçirmiştir. Hiç kuşkusuz bu görevleri sırasında çok sayıda talebe yetiştiren Halil Halid Bey bir o kadar ilim âlemine çok sayıda kitap ve makale gibi mühim eserler kazandırmıştır. İlim âlemine kazandırdığı eserler incelendiğinde Batı medeniyeti hakkında derin bir bilgi birikimine ve araştırmacı kişiliğe sahip olduğu görülen Halil Halid Bey (Patacı, 2012, s. 202) Batılı bazı yazarlarca da *Anti-Imperialist Muslim Intellectual* [Anti-Emperyalist Müslüman Aydın] olarak anılmıştır (Wasti, 1993, s. 559). Gerek insan hakları ve gerekse Batı ve Doğu medeniyetinin tarihi olaylarda sergilediği tutumu ortaya koyduğu mühim eserlerden biriside Osmanlı Türkçesinden Latin harflerine tarafımızca transkripsiyonu yapılan ve aşağıdaki satırlarda yer alan "*Rodos Fethinde Sultan Süleyman'ın Tedabir-i Siyasiyesi*" adlı risalesidir.

2. ESERİN ÇEVİRİSİ

Fusul-ı Mütenevvi'â

3

Rodos Fethinde Sultan Süleyman'ın Tedâbir-i Siyâsiyesi

Eser: Halil Halid

Her Hakkı Mahfuzdur.

Yayın Yeri: Matbaa-ı Ahmed İhsan, Kostantiniye [İstanbul]

1326

Üçüncü Fasıl

Rodos Fethinde Kanuni'nin Tedâbir-i Siyâsiyesi

Sultan Süleyman Kanuni nezdine Nemçe İmparatoru [Avusturya İmparatoru] tarafından bir sefir-i mevkit gelmişti ki ismi (Bozbekyos [Busbecq])'tur. Bu zatın şarktaki müşahadane havi Latince olarak yazdığı (Türk Mektupları) Avrupa lisanlarından bazılarında tercüme edilmişti. Bu eserin manzorum

olan İngilizcesinde padişah müşarünileyhe bazı evsaf atf olunur ki temkin ve isabet-i tedbir bu evsaf-ı memduha cümlesindedir. Şevketli, metanetli bunca düvel-i ecnebiyeye karşı harb-i daimi halinde bulunmuş olan bu hükümdar-ı satvet-şiarın muvaffakiyatı ancak lâzıme-ı temkin ve tedbire be-gâyet ihtimam ile te'min edilebilmiş olacağı müstağni izahıdır.

[Ş]İmdi Rodos adasının fethi için intihab edilmiş olan zaman-ı hücum-ı sultan müşarünileyhe atf olunan isabet-i tedbirin bir misalidir. Fon Hamer [Von Hammer] Memalik-i Osmaniye'nin tarihi hakkındaki eser-i meşhurunda fethi cezire için mevcut olan fırsatları ta'dâd sadedinde: "*Şarlken ile Birinci Fransuva'nın rekabetlerini, Papa Onuncu Leon [X. Leo] ile Luter'in [Martin Luther] ma'ruzâtını, Macaristan'da bir çocuğun cây? Saltanatında oturmasıyla Asilzadganın [Asilzade] memleketi bir keşmekeş-i tagallüb halinde bulundurmalarını ve Hersek eyaleti beğlerbeğinin Dalmaçya taraflarındaki muvaffakiyatlarını*" zikir eyler.

İşte fırsatın Osmanlı ordusu için bu vecihle mütecellisi Sultan Süleyman'ı harekât-ı harbiyeye tahrir eylediği gibi Avrupa'ca kâfi bir kuvvet-i imdadiyye teşkilinin âdem-i imkânı dahi Rodos şövalyelerini kendi kuvvetleriyle herçi bad abad müdafaa için teheyycü etti. Bu sebepten naşi cezirenin muhasara ve fethi iki taraf içinde pek müdhiş zayiâtı mucib oldu.

İngiltere'ye gelince: vâkı'a o sırada taht-ı hükümdari de bulunan Sekizinci Hanri [VIII. Henry] siyasiyat-ı hariciyede arz-ı şevket edebilecek bir mevki'-i mümtaz ahzine pek hevahisli idi. Fakat Avrupa hükümdaran sâiresinin iştiraki bulunmaksızın Osmanlıların cezireyi zaptlarına mani' olabilecek kuvvet İngiltere'de mevcut değildi. Asar-ı şevket ibrazına hevahisli bulunmak bir şey, ef'al-i satvet icrası büsbütün başka bir şeydir. [Ş]İmdi Sekizinci Hanri gibi şehveti uğrunda yarım düzine karı tezevvüc etmiş ve aldığı karıların bir kaçını kendisine varis-i saltanat olacak bir oğul veremediklerinden veya başka bahanelerden dolayı ya def' veya itlaf eylemiş olan bir adamdan şövalyelere bizzat imdad gibi büyük bir teşebbüs beklenilemezdi. Bahusus o zamanlarda İngiltere ile Fransa'nın münasebatı pek kırgın olduğundan Sekizinci Hanri Türklere karşı Rodos şövalyelerine imdad eylemekten ziyade Şarlken tarafı bil- iltizam Fransızlara ibraz husumeti arzu ediyordu.

O zaman Avrupa devletlerinin en mükemmellerinden olan ve Akdeniz'deki kuvâ-i bahriyesi ile şövalyelere düvel-i saireden ziyade imdad edebilecek bir mevki'-de bulunan Venedik Cumhuriyeti, Rodos fethinde ikiyüzlü bir meslek ta'kibini iltizam eylemiş idi. Vâkıa' Akdeniz'de Osmanlı kuvâ-i bahriyesinin tevsi'i Venedik Cumhuriyetinin istikbal-i için alâmet-i hayr gibi görünmüyordu. Lakin Venediklilerin Mısır, Suriye ve Anadolu sahilleri ticaretine şövalyeler tarafından iras edile gelen taarruzların mehaliki daha ani bu mehalik-i hazırenin önünü almak Venedik Cumhuriyetince daha âcil bir vazifeydi. Diğer taraftan dahi Avrupa muvacehesinde bir mes'uliyet Hanoya [Hanya] tahtında bulunduğundan düşman-ı müşterek sayılan Osmanlıların, Rodos şövalyelerini tenkil eylemelerine de taraftar görünmek istemiyordu. Hatta Venedik senato ve docesi tarafından İngiltere'deki Venedik elçisine gönderilen ve sureti İngilizce evrak-ı resmiye mecmualarında görülen fi 8 Ağustos sene 1522 tarihli tahriratta, Rodos'un Türkler tarafından tehdid olduğu İngiltere hükümetinin nazar-ı ittılââta arz edildikten sonra "*bütün Hristiyan milletler arasında akd-i musalahaya pek büyük ihtiyaç bulunduğu ve koca Türk'ün [Osmanlı veya Kanuni Sultan Süleyman] Rodos'u sıkıştırmasının her millet için pek dehşetli bir vaka'a olduğu*" mezkûrdur [1]¹³ Hâlbuki İngiltere'nin arzu ettiği şey ise Rodos hadisesi münasebetiyle Venediklileri Osmanlılara çattırmaktı, her ne kadar o zamanlar İngiliz ticaret-i bahriyesinin şark sularındaki muâmelâtı henüz tevsi' etmemişti. Fakat o muâmelâtın istikbal-i karib de teksirinden mutmain olan İngiliz rical-i devletince "*Akdeniz ticaretini hemen taht-ı inhisara almış gibi bir mevki'-i mümtaz kesb eden*" Venedik Cumhuriyeti'nin zaya' imtiyazına çalışmak matlub idi.

Hatta Venedik Cumhuriyetinin İngiltere kraliyeti nezdinde ki elçisi tarafından yazılıp sureti bilade-i mezkûr evrak-ı resmiye mecmualarında [1]¹⁴ munderic bulunan bir mektubda: "*İngiliz kralının Rodos'a imdad için bin kadar asker göndereceğini ve altı ay için Rodos'un tahlisi masarifini vereceğini va'd eylediği*" musarrahtır. Kezalik Papa nezdinde bulunan Venedik elçisinin 1 Eylül 1522 tarihinde hükümetine gönderdiği tahriratta Papa'nın bütün sefiray-ı ecnebiyeyi meclisine da'vetle umur-u Osmaniye'ye ve ale-l-husus Rodos'un imdadına dair müzakerede bulunduğu ve müzakere sırasında İngiliz elçisinin şu yolda beyan fikr eylediği muharrerdir: "*Venedik doceliğinin denizde hazır*

elli kadar müsellağ galyonu [Kalyon] var. Binaenaleyh vazife-i imdadiyi her devletten daha iyi bir surette ifa edebilir".

Venediklileri Rodos fethini men'e hizmet için tergiibe muvaffak olamamış bulunan Avrupa'yı garbi hükümetleri mezkûr cumhuriyeti yalnız Müslümanlarla ticaret hususunda kesret tama' ile değil birde vicdanları üzerine temettu' eylemek hırsıyla itham eylediler. Hatta İngiltere kralı Sekizinci Hanri'ye yazılan bir mektubda: "*Venediklilerin Türklerden daha ziyade Türk oldukları ve Rodos şövalyelerine muhasara zamanında erzak ve mühimmat kaçırmış olan iki nefer Venedik teb'asını tard ve nefy eyledikleri*" şiddetle takbih olunmuştur. [*]¹⁵

Şövalyelik esasen ef'âl-i inka' göstermek maksadıyla teşkil etmiş bir tarikat-ı münzeviyâne iken sonra muharebat-ı diniye için Avrupa'nın pişdar-ı tecavüz bir heyet-i muharebesi halini aldı. Kudüs-ü Şeriften çıkarıldıktan sonra şövalyelerin bir takımı Kıbrıs'a ve bil-ahare kısmi-i külliyesi Rodos'a gitmiş ve bu cezirenin Osmanlılar tarafından zabtından sonra şövalye ocağı kısmen Girit'e ve sonra külliye Malta adasına nakil olunmuş idi. Şövalyelerin en ziyade kuvvet kesb edipte ahali-i İslam'a en ziyade taarruzda buldukları devirler Rodos'ta geçti. Rodos'taki şövalyeler arasında milel-i muhtelif-i Efrence mensub ocaklar var idi. Lakin hakikatte şövalyeler istiklâl-i kâmil ile yaşarlar ve yalnız Avrupa hükümdarlarından bazılarını kendilerine hamî sıfatında telakki eylerlerdi. Osmanlıların Rodos'u istilaları zamanında Fransa ile İngiltere'nin münasebatı pek bozuk olduğu halde şövalyeler bu iki devletin hükümdarlarına aynı suretle âsâr-ı cemile-i merbutiyyet ira eylerlerdi. (Lavis- Rambo) [Ernest Lavis-Alfred Rambo] tarafından müretteb *Histoire Generale de [^]*¹⁶ zikr olunduğu vecihle: "*Şövalyelerin reisi (Leyl Adam)[Büyük Üstad Phillippe Villiers de L'Isle Adam]*¹⁷ *Fransa kralı ile sık sık muhaberat teati eder ve hatta güya tamamıyla Fransa'ya âid imiş gibi: "le roy mon souverain seigneur"* [kral benim efendim] *yollu hitabda bulunmuş. Güya Rodos ceziresi Fransa kralının sevgili bir malikânesi imiş gibi Son bonne ville de Rhodes* [Rodos'un güzel şehri] *yolunda tavsif olunmuş."*

Avrupa'nın akvam-ı muhtelifesine mensub olan şövalyeler Avrupa'ya memâlik-i muhtelifesinin reviş-i siyasetinden, Sultan Süleyman Kanuni derecesinde sahib-i vukuf bulunmamış olmalıydılar ki bu bile Fransa'ya ârz-ı tabiiyyet edercesine istirhamda buldukları bir sırada kalkıp İngiltere'den dahi aynı cümleler ile istimdad etmek istiyorlardı. Leyl Adam İngiltere kralı Sekizinci Hanri'ye yazdığı bir namede: "*Ocaklara serdar ta'yin edildikten sonra âle'l acale Rodos'a geldim. Ümit ederim ki zatında sadık bir bendenin evsâfını bulursanız ve evvelce de ittîfakınıza nail olmuş bulunan bendenizin ricasını hüsn-ü telakki ile dâhil-i memleketimizde amel-i diniyemizin tervicine himmet buyursanız*" demiştir. [^]¹⁸ Kezalik, Leyl Adam tarafından İngiltere vezir-i umuru Kardinal (Volsley)'e [Thomas Volsley] 19 Mart 1522 tarihinde gönderilen bir mektubda: "*Buraya geldiğim gündün beri size şark havâdisi irsalinde hiçbir fırsatı fevt etmedim. Bugün İstanbul'dan âveded eden bir casusumuz Türkler tarafından bize karşı olduğu rivayet edilen tedarikat-ı harbiye de kemal-i kerem ile devam olduğu haberini verdi. Heman levazımımızın ikmalini ve şehrin zaif görünen noktalarının tahkimini emrettim. Türkler tarafından üzerimize hücum vuku' bulunduğu takdirde memâlik-i garbiyedeki ihvanımıza i'lam-ı keyfiyyet için sür'atli gemiler istihzar eyledim. Şimdi size bunu ihbar ediyorum. Çünkü başlıca ümidimiz sizdedir*" deniyor. [^]¹⁹

İngiltere'den muavenet için zahire ve mühimmat ile bir-iki gemi gönderildiği ve bu gemilerin İspanya sularında kazaya uğradığı mervidir. Ma'mafih bu gibi cüz'-i muavenetler eşhas-ı menferde tarafından vuku' bulmuş olmak gerektir. Zira o sırada İngiltere'nin amel-i hakikası Türkler ile değil Fransızlarla uğraşmaktı. Hatta Sekizinci Hanri ile Beşinci Şarl arasında 16 Haziran 1522 tarihinde İngiltere'nin (Vindezor) kasr-ı kraliyesinde [Windsor Kral Sarayı] akdedilen bir muahedede: "*Hristiyanlardan ihlal-i sulh cinayetini irtikâba mütesaddi olanlar te'dib edilmedikçe Türkler âleyhinde sefer tertibi mümkün olmayacağı ve esasen fenalığın başkalarına âid olan memâlikin na-hak yere Fransa kralı tarafından işgal edilmesinden ileri geldiği*"- mezkûrdur. [^]²⁰

İşte esbab-ı mesrudedden dolayı Rodos'a imdad için Avrupa'dan Kuvâ-i mesihte gelemedi. İngiliz şövalyeleri de milel-i saireye mensub ocakların efradı misilli vatanlarından sadre şifa verir bir ümid-i

neceat zuhur etmediğini görünce fart-ı yeis ile var (olan) kötü yazıya verdiler ve herçi bad abad cenge hazırlandılar.

Sultan Süleyman Kanuni'nin Rodos'u feth eylemek üzere tahşid eylediği âsâkir-i berriye ve bahriyenin yüz elli bin nefere baliğ olduğunu bazı Avrupa müverrih(leri) rivayet ediyorlar. Bu rivayette hayli mübalağa eseri mündemic bulunması meczum olmakla beraber Kuvayı Osmaniye'nin dehşet bahş a'dâ olacak bir miktarda idüğü [olduğu] dahi da'iyi iştibâh değildir. Şövalyeleri Rodos'tan def' eylemek maksadıyla devlet-i aliye'nin bunca meşâkk ve tekellüfat-ı seferiyeyi ihtiyar eylemesi için esbab-ı ciddiye mevcud idi. Şöyle ki: Suriye, Filistin ve hatta Mısır daha yeni zamime-i mülk-ü Osmanî edildiğinden buralarında merkez ile vuku' bulan mevaridatının te'mini lazımdı. Binaenaleyh tarik-i bahr üzerinde kurulmuş öyle müdhiş bir düşman ordugâhının bekası şevket-i Osmaniye'nin vücuduyla kail-i tevfiğ olamazdı. Şövalyelerin sanki kin-i taassub ile hâcic-i müslimin gemilerine hücumları, irtikâb katl ve yağmaları ve hatta rical ve nisvan-ı hâcicden nicelerini mahkûm-u esaret ettikleri her Müslüman'dan ziyade padişâhın hiss-i hamiyetini cerh eyliyordu. Bundan maada meselenin birde mazi ciheti var idi ki o da merakib-i ticaret-i bahriyenin masununi emr-i ehemmi idi. Ticaret-i zutti yevmen ba'de yevm artmakta olan bir devlet için -o dindar korsanların- Osmanlı sancağını hamil gemilere hücumlarının önü alınması bi-gayet zaruri idi. Memâlik-i Osmaniye'nin ticareti ekseriyetle Hristiyanların ellerinde olduğu halde şövalyeleri mezkûr taarruzdan hissiyat-ı diniye bile men' edemezdi. Hatta Venedik ticaret gemilerine dahi vuku' bulan taarruzat-ı mütemediyeden bi-zâr kalmış olduğu içindir ki Venedik Cumhuriyeti şövalyelerin imdadı hususunda âlem-i nasraniyet tarafından vuku' bula gelmiş olan teşvikane hiç de kulak asmamıştı.

Devlet-i Osmaniye ne'uzü hâkimiyetinin yeni fethedilmiş olan bilâd-ı Şam ve Mısır'da teb'idi meselesine gelince: Bu husus âzminde metin olan Sultan Süleyman Kanuni'nin hamiyetiyle kara cihetinden dahi icra edilebilirdi. Fakat tarik-ı bahrin tasallut a'da karşı temin-i tüccar ve huccâcın hayat ve menfaatini nokta-i nazarından farz-ı mutlak hükmünde bulunuyordu. Hatta bundan dolayıdır ki Karaçebezîde merhum -Süleymanname- sinden: *Dane top birle hüccâc ve tüccar gemilerini şikâr ettikleri cihedden tarik-i bahrda bervech-i suhulet ve âsâni emedd ve şedd ihtimali düşvar olmağın...* diye [']²¹ daima deryada geşt-u güzâr eden şövalyelerin ef'âline işaret ediyor.

Şövalyeler mevsim-i muhasaranın takribini hissettikleri zaman Asya-yı Osmaniye'nin Rodos ceziresine en yakın olan sahiline çapulcu çıkardılar, Rumlarla Türklerin mezruat ve hayvanatından vurabildiklerini cezireye aşırıldılar, beraber götüremediklerini itlâf ettiler, Müslümanlardan bir haylide esir aldılar. Sefin-i şahanenin takribi üzerine telaşa düşmüş olan şövalye reisi (Leyl Adam) 17 Haziran 1522 tarihinde İngiltere başvekili Kardinal Dolsey'e tesri' eylediği bir şakada diyor ki: *"Türk donanması buraya on sekiz mil baid mesafesi olan Fisko [Muğla-Fiskos] limanına vasıl oldu. Sultan Süleyman Rodoslulara teslim olmağı teklif ve aksi takdirde müstevlit muhasarayı göze aldirmalarını tevhim etti. Şehir layıkıyla müstahkem olduğundan Rodoslular Müslümanlara karşı merdane müdafaa edeceklerdir."* [*]²² Teslim olmak teklifi elbette bir maksad-ı insaniyetkârane ile vuku' bulmuştu. Çünkü Sultan Süleyman Han ne kadar şedid-üş şekime ise hin-i iktiza da o kadarda mâil merhamet idi.

Osmanlı donanması toplandı, Anadolu sahilinden dahi beglerce âsakir muhasara(ya) geçirildi. Burada vakai' harbiyeyi yazmak maksaddan hariçtir. Yalnız Kanuni hazretlerinin müdhiş muharebeler, kanlı ma'rekeler arasında bile temkini, i'tidal ve rahm gibi mezayayı insaniyetkâraneyi tamamıyla iltizam eylemiş olduğunu kayda hacet görürüz. Zaman-ı muhasaranın me'mulden ziyade imtidadıyla âsker arasında âlani haşyet ve ric'at zuhurunun ve a'da tarafında tehveyyüc-ü hissiyat-ı İslâm edebilecek surette if'al-i hunrîzane irtikâbının bile o misalin temkinini ihlâl edememesi nazar-ı ibrete arz olunmağa şayandır.

Şövalyeler muharebe ile uğraştıkları sırada şehir halkı ve ale'l husus evvelce alınıp da habs edilmiş olan Osmanlı esirlerini -bunların adedi bin beş yüze baliğ imiş- gece gündüz kal'anın rahnelerini tamir için çalışmaya mecbur ettiler. Bir İngiliz müellifi: *tamir-i kal'a hizmetine muavenet eden Türk*

esirlerinin memlûk fevkinde bir şevkle çalışmalarını aldıkları mükâfat-ı nakdiyenin keramet te'sirine haml ediyor, işkence ile mecbur iştilgal edilmiş olduklarının sahayif-i tarihinde zikrini galiba arzu eylemiyor! Esira arasında Türk kadınları da vardı, hatta bunlardan birisinin kal'a duvarında iken orduyu hümayuna işaret ile casuslukta bulunduğu iddia edilmişti. Şövalyelerin evsaf bergüzidelerinden biriside hürmet-i nisvan değil mi idi ya? İşte bu Türk kadını işkence ile itlâf etmekle dahi şövalyeler bir hiss-i terhimden mahrum olduklarını isbat eylediler. Güya kal'adaki esirra-i İslâm arasında bir cem'iyet-i hafiyeye varmışta bu kadın cem'iyetin muhasırın ile olan muhaberesine vesatet ediyormuş. İşkence ile ölüme sakitâne mütehammil olan bu kahraman Türk karısı hakkında diğer bir İngiliz müellifi diyor ki: *Âlin muhabere olan bu Türk esire şiddetli işkencelere ma'ruz oldu, mahkûmiyetin mucib olduğu tercim-i esid ile muazzeb bulunuyordu, fakat yine ne kendi ve nede şerik cürümleri aleyhinde delil olacak bir kelime bile söylemedi. Vücutundan kat' olunan uzuvları kal'a burclarında teşhir edilerek başkalarına bir ibret verildi.* [ʿ]²³ Fransa mülağın kadimesinden l'Abbe de Vertot nam rahib dahi bu kadın hakkında mulâhaza-i acayibe atiyede bulunmuş idi: <<Ya mezheb-i batıldan mütevellid bir gayret sebebiyle veya azadisi istihsal etmek emeliyle ithamı kabul etmedi... En şiddetli işkencelere düçar olduğu halde hiçbir vecihle i'tirafta bulunmadı>>. [ʿ]²⁴ Yine dehşet ahval-i muhasarayı gösteren âmiz vakayiden olmak üzere bir İngiliz şövalye reisinin müstefreşesi tarafından irtikâb olunan bir cinayet-i merkumenin 'asakir-i muhasara tarafından itlaf edildiğini zikr edelim: Bu müstefreşe -ki İngiliz Mörhi tarafından hesab-ul niza ki zevce olmak üzere zikr olunuyor-aslen Rum imiş. Kocasını telef olduktan sonra müdafaalar sırasında bulunmak istemiş.

Fon Hamer'in [Von Hammer] rivayetince: <<Sevgilisinden olan iki çocuğunu – e'adi muhasaranın eline düşmesinler diye bıçakla parça parça kestikten sonra ateşe atarak ihrak eylemiş ve eline bir kılıç alarak muhasırlar içine karışmış>> [ʿ]²⁵ ve hiç şüphe yoktur ki kendisi de parça parça edilmiştir. Bu münasebetle hatıra bir nükte varid oluyor: Hami nisvan olmak şövalyelerin evsafından değil mi idi? O halde öyle bir mecnunenin iki sabiyi parçalayıp uzv-u maktu'alarını ateşte yakmak gibi bi-gayet menfur ve müdhiş cinayete acaba niçin o kahraman şövalyeler meydan verdiler? Avrupa müellifleri bu babda hiç izahat vermiyorlar. Galiba muayyebi tevil olunamayacak kadar zahir olan ahvali sükût ile geçiştirmek onlarca en musib bir meslektir.

Müddet-i muhasara devam ettikçe şiddet-i mükatele de kesb-i dehşet eyliyordu, fakat mahsurların mevk'inde çaresizlik alanı arattığı halde muhasırların tecdid-i kuvvet itmelerine büyük bir mani'a zuhur etmiyordu. [Ş]İmdi bu hal Osmanlıların kumandanı Hazret-i Süleyman Kanuni nazarında sabit iken müşarünileyh daha ziyade sefk-i dimâ'yı hissiyat-ı rahimanesine mügayir görüyordu. Binaenaleyh teslim olmalarını şövalyelere teklif etti: *Evela gerek şövalyelerin gerek reislerinin gerek ahaliden arzu edenlerin taarruzdan masun olarak şehri terk edebilecekleri ve eşyayı zatiyelerini birlikte götürebilecekleri, saniyen şehirde kalmak isteyenlerin taarruzdan kat'ien masun bir surette ayin-i mezheplerini icra eyleyebilecekleri ve beş seneye kadar tekâlif-i miriyeden azade kalabilecekleri, salisen kiliselerin hiçbir hakarete düçar olmayacak surette muhafaza edileceği, rebien emlak ve emvalin yağma ettirilmeyeceği.*

Padişahın teklifi sulh arzusunu imtidad-ı heddal ve kıtal sebebiyle orduda ba'z mertebe-i tuğyan vuku'a geldiğine atfeden Avrupa müelliflerinin ed'aları yine kendilerinin kollarıyla iptal edilebiliyor. Şöyle ki: Bu müelliflerin rivayetince nizam ve intizam-i 'askeriye mugayir harekât ordunun yalnız bir kısmında vuku'a geldi. Hâlbuki daima temkin-i sakitane ile mesalih eden Padişahın –ta'bir-i meşhur vecihle- ateşpare gazap kesilivermesi üzerine serare-i 'isyan pek çabuk söndü. Hazret-i Padişah elçilerine verdiği ta'limatta eğer şövalyeler şerait sulhu derhal kabul etmezlerse o halde âsâr-ı merhamete kat'iyyen layık görülmecek bir suret-i şedide tenkil olunacaklarını da zikr eylemiş idi. Avrupa cihetinden henüz bir müddet yetişemeyeceğini cezm eden şövalye reisi bir hida'e-i tedbir ile istihsal-i lifte ve bu vecihle vakit kazanmağa hasr-ı niyet eyledi. <<İşte böylece ihtar-ı padişahının ferdası günü ordugâh-ı Osmaniye'ye murahaslar gönderdi. Zahirde daha mülayim ve münasib şerait teslim talep etmek istediği halde maksad-ı hakikisi hücum-ı mutasavveri te'hir ettirebilmektir.>> [ʿ]²⁶

Şövalyelerin bu fesad niyetinden Osmanlı ordusunca vaktinde şüphe edildiğine dair bir işarete müsadif olamadım. Şu kadar ki müzakere-i teslim sırasında Rodos limanına birkaç geminin duhule fırsat

bulduğu Osmanlılar tarafından müşahade olunmasıyla cedel-i muhasara evvelkinden daha şiddetli bir surette tekrar etti, sonra şövalyelerin kuvâ-i mukavemesi sarsıldı, kal'a da Osmanlıların eline geçti. Öyle âkibeti vehim bir hıyaneti irtikâb eden şövalyeler artık linet (liynet) ve safh ile mu'amele olunmağa müstehak görülür mü? Evet Osmanlılar müstehak görürler, zira bu halkın ifradı intikam kavmiden müctenib ve hatta neticede kendileri için tevliid mezarat edecek bir suret-i müfrit affva mâildir. İşte bu hassa-ı milliden dolayıdır ki Rodos şövalyelerine 'akibet-i teslimde evvelce zikr olunan şerait-i sulha muadel müsaadat ile aman verildi. Hatta şövalyelerin reisi (Leyl Adam) kal'adan çıkıp giderken tur-i hazin mağlubanesini gören Hazret-i Süleyman Han'ın: << âhir 'umurunda şu adamı bur(a)dan çıkardığım pek müteessifim>> yollu beyan-ı terhim ederek gözlerine yaş geldiği hakkında vekayit-i tarihiyye mevcuttur.

Adanın fethinden sonra cenab-ı padişahiden Venedik'e mahsus bir elçi ile name-i hümayun gönderildi. Ve düvel-i mütehabbeden sabılan Venedik Cumhuriyeti ile tezyid-i münesebat-ı siyasiyye ve ticariyye arzusu ira'e olundu. Venedik ise böyle günden güne kesb-i kuvvet ederek hasmane-i taht-ı tehdidde bulunduran e'adayı şark ile te'sis müsafatın düvel-i efrenc nazarında hüsn-ü telakkıye olunamayacağını görünce Avrupa'ya karşı Rodos vak'asından dolayı pek müteessir görünmek istedi. Şövalyelerin izmihliline Venedikliler vasıtasıyla vakıf olan Papa Altıncı (Andiriyen) [VI. Hadrianus] düvel-i efrence ihtarnameler gönderdi ki imparatora 3 Mart 1523 tarihiyle yazılan muhtirasında şu sözler mündericidir: <<Eğer Nemçe İmparatoru, Fransa ve İngiltere kralları aralarındaki ihtilaflı bırakmazlar ve Türkler aleyhinde mütehaddien hareket için bir muvafakat-ı efkâr vücuda getirmezler ise ihtimal ki cenab-ı hak imparatoru mülkünden sürüp çıkarmak için Türkleri musallat edecektir. Bu tehlikenin ehemmiyetini bir sebepten dolayı daha büyük görüyorum, şöyle ki: Hristiyan hükümdarlar taht-ı tab'iyetlerinde halka ta'diyanda buldukları halde Türkler re'ayalarını kendi nizam-ı kenisa'iyelerine ittiba'en yaşamakta muhtar bırakırlar ve yalnız onlardan haraç alırlar ki bundan [bunun] miktarı da Hristiyan hükümetlerin kendi teb'aları üzerine vaz' ettikleri vergilerden daha azdır. >> [1]²⁷ Papa'nın bu sözleri bir nev'-i intak haktır, yoksa 'alanen Türklerin 'adaletini masduk bir fikr serdi ekber-i kebair ad olabilirdi. Hakikat-ı hal öteden beri böylece ma'lum iken yine ta'assubu mezhiyedin mütevellid fenalıkların menba'ı şarkta farz olunur!

Sonuç

Halil Halid Bey'in hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında daha önce çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmayı önemli kılan Halil Halid Bey'in hayatı, şahsiyeti ve eserlerinin kronolojik olarak harmanlanarak sunulmasıdır. Bunun yanında çalışmanın esas konusu olan risalenin Osmanlı Türkçesi'nden günümüz Türkçesine transkripsiyonunun yapılmadığının tespit edilmesi ve yapılacak transkripsiyonun böylesine mühim bir eserin ilim âleminde tanınmasına vesile olacağını düşünülmesidir. Zira Halil Halid Bey *Rodos Fethinde Sultan Süleyman'ın Tedabir-i Siyasiyesi* adlı risalesini yerli ve yabancı kaynaklara başvurarak kaleme almış olması risalesini ziyadesiyle önemli kılmaktadır. Bunun yanında eserin şöyle bir eksiği de vardır ki yabancı araştırma eserleri yoğun olarak kullanılmasına rağmen risalede çok az sayıda yerli kaynak kullanılmıştır. Yerli eserlerden atıf yaptığı tek yerli kaynağı Karaçelebizade'nin Süleymanname adlı eseridir. Atıf yaptığı yabancı kaynak ve eserler ise Ernest Lavis-Alfred Rambo, Von Hammer, Gustav Bergenroth, Busbecq, Ravedon Lubbock, John Brewer, Withworth Porter ve l'Abbede Vertot gibi tarihçi ve bürokratlardır. Ayrıca eserinde yer verdiği bazı bilgilerin hangi kaynaktan alındığını müellif belirtmemiştir. Bundan ötürü risalenin yoğun olarak Avrupalı tarihçilerin eserlerine dayanılarak kaleme alındığını söyleyebiliriz. Halil Halid Bey'in risaleyi kaleme aldığı dönemde Cambridge Üniversitesi'nde olması birçok yabancı kaynağı temin etmesi konusunda önemli rol oynamış olmalıdır.

Risale incelendiğinde Halil Halid Bey'in risaleyi kaleme almasındaki asıl amacının bir harp tarihi yazmak değil Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'u fethedebilmek için aldığı siyasi tedbirleri vurgulamak olduğu görülmüştür. Fakat Halil Halid Bey vurgulamak istediği konuyu farklı bir bakış açısıyla ele almıştır. Şöyle ki Rodos kuşatması başlamadan önce Avrupa'da Rodos'un hamiliğini yapan İngiltere ve Fransa vardı. Fakat kuşatmanın seçildiği dönemde bu iki devlet birbiri ile mücadele halindeydi. Venedik ise ticari çıkarlarından dolayı Osmanlı-Rodos savaşında tarafsız gibi

görünüyordu. İşte Rodos'un dindaşları tarafından kaderine terk edildiği bir dönemde Rodos'u kuşatmak Kanuni Sultan Süleyman için bulunmaz bir fırsattı. Zira Sultan'ın Rodos'u fethetmesini gerektirecek iki önemli durum söz konusuydu. Birincisi Mısır, Suriye ve Filistin toprakları yeni fethedildiği için Osmanlı Devleti'nin acil bir durumda deniz yolundan bölgenin kontrolü için askeri destek göndermesini, Rodos korsanları veya şövalyeleri sabote edebilirdi. İkincisi ise Rodos korsanları veya şövalyeleri Müslüman hacıların gemilerini basıp ya onları katlediyor ya mallarını yağmalıyor ya da esir ediyordu. Halil Halid Bey'e göre Rodos'un fethedilmesinde hacılar meselesi daha önemli rol oynamıştır. Çünkü Mısır, Suriye ve Filistin karadanda kontrol edilebilirdi.

Halil Halid Bey risalesinde Osmanlı Devleti ve Rodos Şövalyeleri arasında cereyan eden savaş hakkında çok detaya girmeden savaşta vuku bulan birkaç tarihi hadiseyi örnek vermiştir. Verdiği örnek tarihi hadiseler üzerinden insan hakları, kadın hakları, savaş hukuku, merhamet ve Osmanlı-Rodos nazarında Doğu-Batı medeniyetinin savaştaki tutumunu ortaya koymuştur. Bu cümleden hareketle Halil Halid Bey risaleyi her ne kadar Kanuni Sultan Süleyman'ın siyasi tedbirlerine vurgu yapmak için kaleme almış olsa da aslında risalesinde savaş atmosferinde Doğu-Batı medeniyetinin insani tutumunun nasıl olduğunu da tahlil etmiştir. Vardığı sonuç Kanuni Sultan Süleyman'ın merhamet eğilimi ile Rodos'lulara eman vermiş iken Rodos şövalyelerinin savaş esnasında kadınlara şefkat göstermediğini onlara işkence yaptığını belirtmiştir. Ayrıca bu konu hakkında Avrupalı müelliflerinde sessiz kaldığını vurgulayarak onları eleştirmiştir.

Ekler

Ek-1: Eserde Geçen Bazı Kelimelerin Anlamları (A-H)

A

Ädem-i İmkân: İmkansızlık

Ahali-i İslam: İslam halkı

Ahir: Sonunda, Son

Ahz: Tutma, Alma

Akd-i Musalaha: Barış antlaşması

Akvam-ı Muhtelif: Çeşitli kavim ve milletler

Alâni: Açıkta, Meydanda

Äle'l-Acale: Çarçabuk, Acele olarak

Ale'l-Husus: Özellikle, Hususiyile

Älem-i Nasraniyet: Hristiyan alemi

Alen: Aşkar, Apaçık

Amel-i diniye: Dini emeller

Amel-i Hakika: Gerçek amaç

Ämiz(e): Karışık, Karışmış

Arz-ı Şevket: Kuvvet göstermek

Arz-ı Tabiiyyet: Mensup olma isteği

Äsâkir-i Bahriye: Deniz ordusu

Äsâkir-i Berriye: Kara ordusu

Äsâni: Kolaylık

Asar: Abide, İntikam, Eser

Äsâr-ı Cemile-i Merbutiyyet: Hoşa giden adetler ile bağlılık

Äsâr-ı Merhamet: Merhamet izleri

Atiye: Aşağı, Gelecek

Ävded: Dönüş, Geri gelme, Dönme

Ayin-i Mezhep: Dini ayin

Azade: Serbest

Azadi: Serbestlik

Azm: Niyet, Karar

B

Bahş: Verme, Bağış

Bahusus: Özellikle, Hususiyile

Baid: Uzak, Irak

Balîğ: Yetişmiş, Erişmiş

Batıl: Boş, Hükümsüz

Begayet: Son derece

Beka: Devamlılık

Bervec-h-i: Gibi

Beyan-ı Terhim: Güzelce veya yumuşakça açıklama

Bi-Gayet: Çok, Gayesiz, Sonsuz

Bil- İltizam: Bile bile

Bilâd: Belde, Şehir

Bilade-i Mezkûr: Adı geçen fesatçı

Bil-Ahare: Sonra, Sonradan

Binaenaleyh: Bunun üzerine, Ondan dolayı

Bi-zâr: Bıkılmış, Usanmış

C

Cây: Yer, Makam

Cedel: Vuruşma, Çarpışma

Cem'iyyet-i Hafife: Casus teşkilatı

Cenab-ı Padişahi: Padişah hazretlerine ait

Ceng: Harp, Savaş

Cerh: Yara, Yaralamak

Cezire: Ada

Cezm: Tahmin

Cidal u Kital: Muharebe, Cenk, Kavga

Cinayet-i Merkum: Adı geçen cinayet

Cüz'-i Muavenet: Pek az yardım

D

Da'i: Sebep, Duacı, Davet eden

Def: Savmak, Ortadan kaldırmak

Düçâr: Uğramış, Maruz kalmış

Duhul: Giriş, İçeri girme

Düşman-ı Müsterek: Ortak düşman

Düşvar: Güç, Zor

Düvel-i Ecnebiye: Yabancı devletler

Düvel-i Efrenc: Avrupa devletleri

Düvel-i Mütehabbe: Birbirini dost sayan devletler

Düvel-i Saire: Diğer devletler

E

Ef'âl: Fiiller, İşler, Ameller

Ef'al-i İnkâ': Temiz işler, Salih ameller

Ef'al-i Satvet: Ezici kuvvet

Efrad: Askerler, Fertler

Ekber-ül Kebair: Büyük günahların en büyüğü

Emedd: Pek uzun, Daha uzun

Emr-i Ehemm: Önemli emir

Emval: Mallar, Eşyalar

Esbab-ı Ciddiye: Ciddi sebepler

Esbab-ı Mesrud: Söylenmiş sebepler

Esirra-i İslâm: Müslüman esirler

Eşhas-ı Menfer: Nefret edilen şahıslar

Evsaf: Vasıf

Evsâf: Vasıflar, Sıfatlar

Evsaf-ı Bergüzide: Seçilmiş veya Seçkin vasıflar

Evsaf-ı Memduha: Övülmeye değer vasıflar

F

Fart-ı Yeis: Aşırı üzüntü

Farz-ı Mutlak: Mutlak görev, ödev, borç

Ferda: Yarı, Yarı ki

Fevk: İnsanüstü, Çok fazla, Aşırı

Fevt: Kaçırma, Kaybetme, Ölüm

Fikr-i Serd: Kaba veya hoyrat istek

G

Galyon: Yelkenli büyük savaş gemisi

Garb: Batı

Garbi: Avrupa'ya mensup

Geşt-u Gûzar: Gezme tozma, Gezme

H

Hâcic-i Müslimin: Müslüman hacılar

Hami-i Nisvan: Kadınları koruyan

Hamil: Taşınan, Sahip

Hamiyet: Gayret, Muhafaza ve müdafaa etmek

Haml: Yükleme, Taşıma

Hasbe'l-Niza: Cima etmek için

Hasmane-i Taht: Taht düşmanı gibi

Hasr: Adama, Ayırma, Vakfetme

Ek-2: Eserde Geçen Bazı Kelimelerin Anlamları (H-M)

Hasr-ı Niyet: Amacına adanmak	İhlal-i Sulh: Barışı bozmak	İştigal: Uğraşmak, Çalışmak, Meşgul olmak	L
Hassa-ı Milli: Millete ait özellikli	İhrak: Yakma, Yakmak	İştirak: Ortak olmak, Yer almak	Lâzma-ı Tedbir: Gerekli ihtiyat
Haşyet: Korku, Dehşet	İhtimam: Gayret, Dikkat	İtlaf: Öldürmek	Levazım: İhtiyaç maddeleri
Havadis: Haberler, Olaylar	İhtiyar: Razi olmak, Katlanmak	İttibâen: Tabi olarak, Uyarak	Leyl: Gece, Karanlık
Havi: İçeren, İhtiva eden	İhvan: Eş, Dost, Kardeş	İzah: Açıklamak	Linet(Liynet): Yumuşaklık
Herçi Bad Abad: İster istemez	İkmal: Tamamlamak, Bitirmek	İzahat: Açıklama	M
Hevahisli: Hevesli, İstekli	İltizam: Gerekli görme	İzmihlal: Yok olmak, Perişan olmak	Ma'mafih: Öyle olmakla beraber
Heyet-i Muharebe: Savaş birliği	İmdat: Yardım, Yardıma yetişmek	K	Ma'reke: Savaş alanı
Hida'e-i Tedbir: Hile yapmak, Düzen kurmak	İmtidad: Uzunluk, Uzanmak	Kâfi: Yeter, Yeterli	Ma'ruzât: Arz olunanlar, Bildirilenler
Himmat: Lütuf, yardım	İnhisar: Tek elden idare	Kail-i Tefvik: Söz sahibi	Maada: Başka
Hin-i iktiza: Gerekliği anda	İnsaniyetkârane: İnsaniyetlilik, vicdanlılık	Kat': Kesme, Ayırma	Mağlubane: Mağlup olana yakışacak surette
Hiss-i Hamiyet: Din kardeşlerini muhafaza hissi	İntihab: Seçmek, Seçilmek	Kat'iyyen: Kesinlikle	Mahsur: Kuşatılmış
Hiss-i Terhim: Yumuşaklık, Şefkat	İntizam: Tertip, Düzen, Düzensizlik	Kat: Öldürmek	Mâil: Eğilimli, İstekli, Hevesli
Hissiya-ı Rahimane: Acıma hissi, Şefkat	İra: Bağış yapma, İyilikte bulunma	Kemal-i Kerem: Son derece izzetle	Mani': Engel
Huccâc: Hacılar	İrae: Göstermek, Göz önüne koymak	Keramet: Bağış, İkrâm	Mani'a: Engel, Zorluk
Hunrizane: Kan dökücü bir şekilde	İras: Sebep olmak, Miras yemek	Kesb: Kazanmak, Elde etmek	Manzur: Bakılan, Görülen
Husumet: Düşmanlık, Çekişmek	İrsal: Göndermek, Gönderilmek	Kesb-i Dehşet: Dehşeti artmak	Masduk: Doğruluğu kabul edilmiş
Hücum-ı Mutasavver: Tasavvur edilmiş hücum	İrtikâb: İşe girişmek, Kötü bir şey yapmak	Kesb-i Kuvvet: Kuvvet kazanmak	Masun: Korunmak, Emin olmak
Hürmet-i Nisvan: Kadınlara hürmet	İstihâl: Elde etmek	Keşmekeş-i Tagallüb: Kargaşa hakim olması	Matlub: İstek, İstenilen şey
Hüsn-ü Telakkîye: Güzel veya iyi karşılamak, iyi anlayış	İstihâl-i Lifte: Parçalamak, Bölmek	Kısmi-i Külliyesi: Büyük kısmı	Mazi: Geçmiş
İ	İstihzar: Hazır etme, Hazırlama	Kin-i Taassub: Fanatik kindarlık	Me'mul: Umud edilen, Beklenen
İttilâât: Bilgiler	İstikbal: Gelecek	Kuvâ-i Bahriyesi: Deniz kuvvetleri	Mecmua: Toplamı biriktirilmiş, koleksiyon
i'lam: Bildirmek	İstikbal-i Karib: Çok yakın gelecek	Kuvâ-i Mesih: Hz. İsa'nın ordusu	Mecnûne: Delicesine, Çılgıncasına
i'lam-ı Keyfiyyet: İç yüzünü bildirmek	İstiklâl-i Kâmil: Tam özgürlük	Kuvâ-i Mukavemesi: Dayanma kuvveti	Meczum: Kat'i karar verilmiş
i'tidal: Denge, Ölçülü olma	İstila: Ele geçirmek, Yayılmak	Kuvvet-i İmdadiyye: Yardım kuvveti	Meded: Yardım
İbraz: Göstermek, Meydana koymak	İstimdad: Yardım istemek	Külliyen: Tamamen, Bütünü	Mehalik: Tehlikeler, Tehlikeli işler
İcra: Yapma, Yerine getirme	İstirham: Yalvarmak, İzin istemek		Mehalik-i Hazire: Tehlikeli hazırlık
	İştibâh: Şüphelenmek, Şüphe etmek		Memalik: Memleketler, Ülkeler
			Memalik-i Osmaniye: Osmanlı Ülkesi

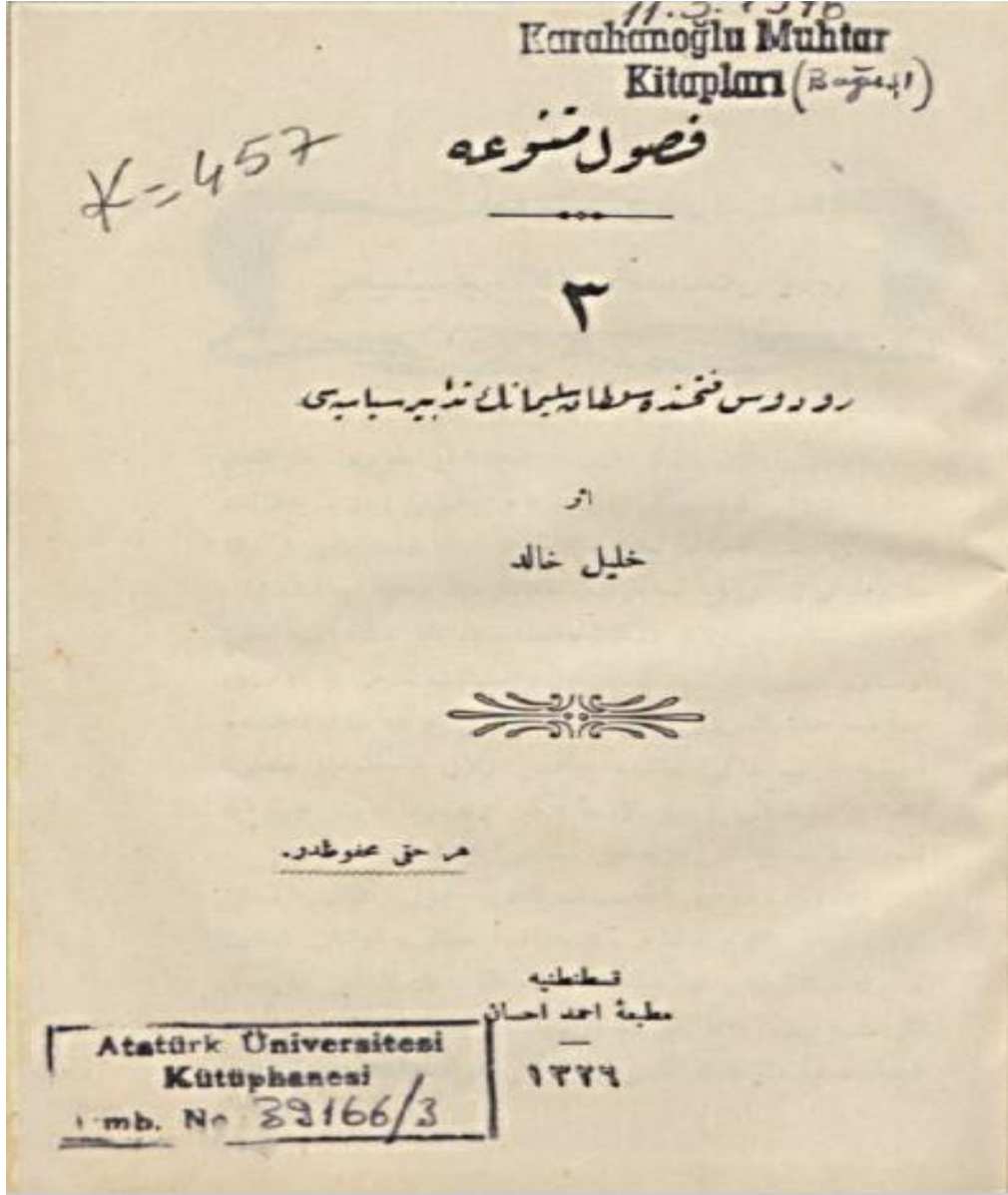
Ek-3: Eserde Geçen Bazı Kelimelerin Anlamları (M-S)

Memlük: Köle, Kul, Esir	Mugayir: Aykırı, Zıt	Müsellah: Silahlı, Silahlanmış	Nizam-ı Kenisa': Kilise nizamları
Menba': Kaynak	Muhaberat: Haberleşmeler	Müstağni: Gerekli ve Lüzumlu olmayan	P-R
Menfur: Nefret edilen	Muhabere: Haberleşme	Müstahkem: Sağlam, Sağlamlaştırılmış	Pişdar-ı Tecavüz: Öncü saldırı gücü
Merakib-i Ticaret-i Bahriye: Deniz ticaret gemileri	Muharebat-ı Diniye: Din için savaşmak	Müstefreşe: Odalık, Cariye	Rabian: Dördüncü olarak
Merdane: Er'e yakışır şekilde	Muharrer: Yazılmış, Yazılı	Müstehak: Hak etmiş, Hak eden	Rahm: Acıma, Şefkat etme
Mervi: Rivayet edilen, Anlatılan	Muhasara: Kuşatma, Kuşatmak	Müstevliit: Zapt eden, Her tarafı kaplayan	Rahne: Gedik, Hasar, Yarık, Bozukluk
Mes'uliyet: Sorumluluk	Muhasır: Kuşatan	Müşahadane: Görülenler, Şahit olunanlar	Reviş-i Siyaset: Siyaset tarzı veya yöntemi
Mesalih: İşler, Maslahatlar	Muhtar: Hür	Müşahade: Görmek, Seyretmek	Ric'at: Kaçma, Çekilme
Meşâkk: Eziyet, Sıkıntı	Mulâhaza-i Acayib: Şaşılacak düşünceler	Müşarünileyh: İsmi daha önce söylenmiş olan	Rical: Erkek, Mevki sahibi kimseler
Metanetli: Dayanıklı	Murahas: Elçi, Devlet görevlisi	Mütecellisi: Meydana çıkması, Görünmesi	Rical-ı Devlet: Devletin ileri gelenleri
Mevaridat: Varılacak yerler ve yollar	Musarrah: Açıklanmış, Açık, Belli	Müteessif: Kederlenen, Üzülen	Ş
Mevki'-i Mümtaz: Üstün mevki	Musib: İsbetli, Doğru	Mütehaddien: Sürekli bir biçimde, Hiç ara vermeksizin	Sabi: Bebek, Küçük çocuk
Mezaya: İyilikler, Hasletler	Mutmainn: İçî rahat, Emin	Mütehammil: Dayanabilen, Tahammül eden	Saded: Maksat, fikir, Amaç
Mezkûr: Zikredilmiş, Bahsi geçmiş	Muvacehe: Yüzyüze gelmek, Yüzleşmek	Mütesaddi: Başlayan, Teşebbüs eden	Sadr: Kalp, Göğüs
Mezruat: Ekili olan şeyler veya yerler	Muvafakat-ı Efkâr: Karşılıklı anlaşılın fikirler	Mütevellid: Doğan, Ortaya çıkan	Safn: Bağışlamak, Affetmek
Mîle-i Muhtelif-i Efrence: Çeşitli Avrupa milletleri	Muvaffakiyat: Başarı	Müverrih: Tarihiçi, Tarih yazar	Sahayif-i Tarih: Tarih sayfaları, Tarih kitapları
Mîle-i Saire: Çeşitli milletler	Mübalâğa: Abartma, Abartı	Müzakere-i Teslim: Teslim görüşmesi	Sahib-u Vukuf: Bilgi sahibi
Mîsal: Örnek	Müctenib: Uzak duran, Çekinen	Ş	Sâir: Başkası, Diğer
Misilli: Benzeri, Gibi	Müdafaa: Defetmek, Savmak, Savunmak	Na-Hak: Haksız	Sakitâne: Ses çıkarmayarak, Sessizce
Muadel: Benzer, Aynı, Eşit	Mükâfat-ı Nakdiye: Para ödülü, Nakit ücret, Yevmiye	Naşi: Dolayı, Ötürü	Salisen: Üçüncü olarak
Muadel-i Müsaadat: Aynı izinler veya müsaadeler	Mülâyim: Yumuşak	Nazar-ı İbret: İbretle bakmak	Saniyen: İkinci olarak
Muahede: Devletlerarasında antlaşma	Münasebat: İlişkiler	Nefy: Sürgün etmek	Satvetşiar: Kuvveti meslek edinmek
Muâmelât: Davranışlar, Alış verişler	Münasib: Uygun	Neuzü: Sığınmak	Sefin-i Şahane: Büyük gemi, Şaha ait gemi
Muavenet: Yardım, Yardımcılık	Mündemic: İçine alınmış olan	Nev'i: Tür	Sefiray-ı Ecnebiye: Yabancı elçiler
Muayyeb: Ayp, Ayuplanmış	Münderic: Yer almış, İçinde bulunan	Nezdine: Huzur, Ön, Yakın	Sefir-i Mevkit: Tayin edilmiş elçi
Muazzeb: Eziyet çeken, Sıkıntıda kalan	Münzevîyâne: İnzivaya çekilircesine	Nisvan: Kadımlar	Sefk-i Dima': Kan dökmek veya akıtmak
Mucib: Gereken, Gerekli	Müretteb: Düzenlenmiş, Tertip edilmiş	Nizam: Düzen	Siyasiyat-ı hariciye: Dış siyaset
	Müsadif: Rastlayan, Tesadüf eden		Suret-i Müfrit: Haddi aşan hal

Ek-4: Eserde Geçen Bazı Kelimelerin Anlamları (S-Z)

Suret-i Şedide: Şiddetli biçimde	Tarik-i Bahr: Deniz yolu	Tesri': Hızlandırma, Acele ettirme	Y-Z
Sühulet: Kolaylık, Elverişli	Tasallut: Musallat olmak, Rahatsız etmek	Teşebbüs: Bir işe girişmek	Yevmen Ba'de Yevm: Günden güne
Şark: Doğu	Tavr-ı Hazin: Hüzünlü vaziyet veya hal	Teşkil: Meydana getirmek, Oluşturmak	Zamime-i Mülk: Topraklarına katma, Ekleme
Şedd: Engel, Kapama, Tıkama, Bağlama	Tavsif: Vasıflandırmak	Teşvik: İsteklendirme, Kışkırtma	Zaruri: Mecbur, Gerekli
Şedid-Üş Şekime: Başkasına boyun eğmeyen	Te'bid: Ebedileştirme, Sonsuzlaştırma	Tevlid-i Mazzarrat: Zarara sebep olmak	Zaya': Elden çıkma, Yok olma
Şerait-i Sulh: Barış şartları	Te'dib: Haddini bildirme	Tevsi': Genişletme, Bollaştırma	Zayiât: Kayıplar, Zararlar
Şerare-i İsyân: İsyân kıvılcımı	Te'min: Elde etme, Sağlamak	Tezevvüc: Evlenme, Eş alma	Zevc: Eş
Şerik-i Cürm: Suç ortaklığı	Te'sis-i Müsafat: İyi ilişkiler kurma	Tezyid-i Münesebat-ı Siyasiye: Siyasi ilişkileri artırma	Zuhur: Meydana çıkmak, Görünmek
Şevket: Kuvvet, Kudret	Te'vil: Redd	Tezyid-i Münesebat-ı Ticariye: Ticari ilişkileri artırma	
Şevket-i Osmaniye: Osmanlı'nın kudreti	Teati: Karşılıklı alıp vermek	Ticaret-i Bahriye: Deniz ticareti	
Şikâr: Ganimet, Ele geçirilen mal, Avlama	Tecdid-i Kuvvet: Kuvvet yenilemek	Ticaret-i Zutti: Zenci kabilelerin ticareti, Korsanlık	
İ	Tedarikat-ı Harbiye: Harp hazırlıkları	Tuğyan: Taşkınlık	
Ta'dâd: Sayma, Sayım, Değerlendirme	Tedvir-i Mesalih: İşleri idare etmek, Yönetmek	U-Û	
Ta'diya: Tecavüzler, Zulümler	Tefhim: Anlatmak, Bildirmek	Umur: İşler, Emirler, Hususlar	
Ta'kib: Gözlemek, Peşinden gitmek	Teheyvüc: Heyecanlanma, Coşma	Uzv-u Maktu': Kesilmiş organ	
Taaruz: Saldırma, Saldırı	Tekâlif-i Miriye: Devlete ait vergi	Ümid-i Necat: Kurtuluş ümidi	
Taaruzat-ı Müttemadi: Devamlı saldırı	Tekellüfat-ı Seferiye: Seferin zorluklarına katlanmak	Y	
Taassub-u mezheb: Kendi din veya mezhebini çok üstün görmek	Teksir: Artmak, Çoğalmak	Va'd: Söz vermek	
Tahkim: Kuvvetlendirme	Telakki: Kabul etmek, Almak	Vahim: Ağır	
Tahlis: Kurtarmak, Kurtarılmak	Telef: Yok olmak, Ölmek	Vaka': Olay	
Tahrirat: Yazı, Resmi mektup	Temettu': Kar, Fayda, Menfaat	Vâkı'a: Baştan geçen olaylar, Olan hadise	
Tahrir: Hırslandırma	Temkin: Tedbir, İhtiyat, Ölçülü hareket	Varid: Gelen, Akla gelen	
Tahşid: Toplama, Biriktirme	Tenkil: Uzaklaştırmak, Tepeleyip sindirmek	Vasıl: Ulaşan, Erişen	
Takbih: Ayıplama, kınama	Tercim-i Eşedd: Şiddetli taşlama veya recm	Vaz': Koyma, Konulma, Belirtmek	
Takrib: Yaklaşmak, Aşağı yukarı, Tahmini, Tahmin	Tergib: Şevklendirme, İsteklendirme	Vecihle: Sebeple, Suretle, Surette	
Tama': Aç gözlülük, Çok isteme	Tertib: Düzene koymak, Düzenleme	Vesatet: Aracılık, Aracılık yapma	
Tard: Sürme, Kovma, Hizmetten çıkarma	Tervic: Geçerli kalmak, Müsait karşılamak	Vücut: Var olmak, Bulunmak	

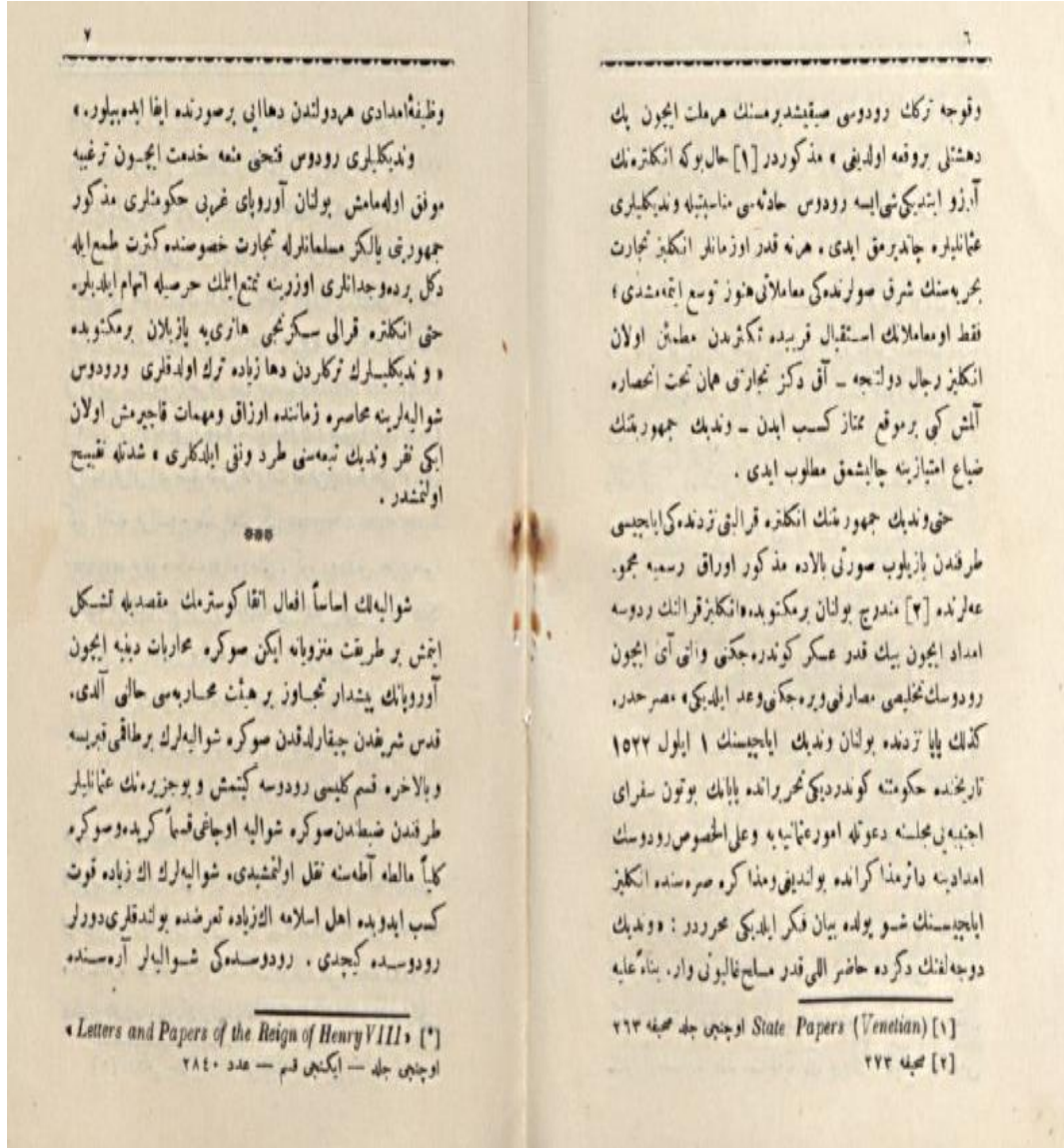
Ek-5: Atatürk Üniversitesi Prof. Dr. Fuat Sezgin Kütüphanesi'nde Bulunan Risalenin Kapak Sayfası

Ek-6: Atatürk Üniversitesi Prof. Dr. Fuat Sezgin Kütüphanesi'nde Bulunan Risalenin 2.Sayfasında Yer Alan Başlık ve İlk Paragraf

Ek-7: Atatürk Üniversitesi Prof. Dr. Fuat Sezgin Kütüphanesi'nde Bulunan Risalenin 6 ve 7.Sayfalarında Yer Alan Dipnot Örnekleri

Dipnotlar

- ¹ Halil Halid Bey otobiyografisinde doğum tarihini belirtmemiştir. (Halil Halid, 1903: 1-269). Halil Halid Bey hakkında yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda ise onun 1869 yılında dünyaya geldiği ifade edilmiştir. Fakat 30 Mart 1931 tarihli *Vakit* ve Cumhuriyet gazetelerinde yer alan taziye yazılarına bakıldığında doğum tarihi olarak 1868 tarihi verilmiştir. ("Halil Halit Bey". 1931, s. 1,2.; "Büyük Bir Ziya". 1931, s. 1,4).
- ² Halil Halid Bey otobiyografisinde amcası Mehmet Tevfik Efendi'yi biyografik olarak şu şekilde tanıtmıştır: "Amcam ailemizde devlet hizmetine giren ilk kişiydi. Halep, Şam, Kahire, Medine ve Mekke ve Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer merkezlerindeki yarı-dini mahkemelerde yaklaşık kırk yıl kadılık yaptıktan sonra, geçici olarak devlet hizmetinden emekli oldu." (Halil Halid, 2018, s. 142).
- ³ Halil Halid Bey'in Londra'dan İstanbul'a dönmeye ikna olmasında maddi sıkıntılar çekmesinin yanında Abdülhak Hamid'in (Tarhan) tavsiyeleri de önemli rol oynamıştır (Halil Halid, 2005, s. 15).
- ⁴ Abdülhak Hamid'in (Tarhan), Halil Halid Bey'in vefatı dolayısıyla *Cumhuriyet gazetesine* gönderdiği mektuptan anlaşıldığı üzere bu ikili ilk kez 1885 yılında Ebuzziya Tevfik Bey'in matbaasında karşılaşmış ve ikinci kez ise Ebuzziya Tevfik Bey'in, Halil Halid Bey'e tavsiyesi ile Londra'da görüşmüşlerdir (Abdülhak Hamid, 1931, s. 3).
- ⁵ E.J. W Gibb çocukluğundan beri Doğu edebiyatına olan merakı ve ilerleyen yaşlarında da bu alana yönelik araştırmalar yapması evindeki kütüphanesinin Türkçe, Farsça ve Arapça kitaplar ile dolmasını sağlamıştır. Kütüphanesinin zengin oluşu ve doğu edebiyatına ilgisi E. J. W. Gibb'in Londra'da bulunan sanatseverlerle yakınlaştırmıştır. Bu vesile ile yakın ilişki kurduğu kişilerden biriside Halil Halid Bey'dir. (Ferrard, 1996, s. 64-65). Hiç kuşkusuz Halil Halid Bey'in E.J.W. Gibb ile tanışması İngiltere'deki ilim hayatını olumlu yönde etkilemiş ve Cambridge Üniversitesi'nde hoca olmasının temel amili olmuştur.
- ⁶ Halil Halid Bey "*Sırat-ı Müstakim*" dergisinde E.J.W. Gibb'in ölümüne müteakip *A History of Ottoman Poetry* adlı eser ve arkadaşı Gibb hakkında bir mukaddime kaleme almıştır. (Halil Halid, 2005, s. 16). Ayrıca *A History of Ottoman Poetry* adlı eserin birinci cildi 1900'de yayınlanmıştır. Eserin 1909 tarihinde tamamlanan altıncı cildinin önsözünü Halil Halid Bey kaleme almıştır. (Öztürk, 2005, s. 44-45).
- ⁷ *Near East* adlı İngiliz gazetesinden alıntı yapılarak 13 Temmuz 1911 tarihinde *Sırat-ı Müstakim* dergisinde "*Halil Halid Bey'in İstifası*" başlıklı yazıda: Kısa bir biyografik bilginin yanında Halil Halid Bey'in vatanına doğrudan hizmet etmek için görevinden istifa edip İstanbul'a gelme niyetinde olduğu vurgulanmıştır. *Sırat-ı Müstakim* dergisinde çıkan yazının Latin harflerine transkripsiyonu için bk. (Halil Halid, 2005, s. 39-41).
- ⁸ Halil Halid Bey'in Londra'da yapılacak Camii için Seyyid Emir Ali gibi bazı şahsiyetler ile mektuplaştığına dair bk. (Seyyid Emir Ali, 1911, s. 363)
- ⁹ Halil Halid Bey'in İstifası ve kısa bir biyografisi için *Sırat-ı Müstakim*de yer verilen yazı için bk. (Halil Halid Bey'in İstifası. 13.7.1911, s. 301-304)
- ¹⁰ Halil Halid Bey, İttihat ve Terakki Fırkasının bir mensubu olmasına rağmen Hilafet makamını tam manasıyla kavrayamadıkları gerekçesiyle İttihatçıları da eleştirmiştir (Patacı, 2012, s. 202)
- ¹¹ Halil Halid Bey mebusluk yaptığı dönemde bir yandan da *Sebilürreşad* dergisinde (Ç.Ş.Z.) imzasıyla (ilki 23 Mayıs 1912 sonuncusu 9 Eylül 1912 tarihine ait) yaklaşık on yazı kaleme almıştır. Muhtemelen siyasi sorumluluklarından dolayı dergideki yazılarında (Ç.Ş.Z) takma adını kullanmıştır (Halil Halid, 2005, s. 27).
- ¹² Halil Halid Bey'in "*Die İslamische Welt*" dergisinde çıkan makaleleri için bk. (Öztürk, 2005, s. 166).
- ¹³ Eserin 6. sayfasında bulunan müellife ait alıntı: [^] *State Papers (Venetion), Üçüncü Cild, sahife 263.*
- ¹⁴ Eserin 6. sayfasında bulunan müellife ait alıntı: [^] *Sahife 273.*
- ¹⁵ Eserin 7. sayfasında bulunan müellife ait alıntı: [*] *Letters and Paper of the Reign of Henry VIII, Üçüncü Cild-İkinci Kısım-Aded-2840.*; Halil Halid Bey bu alıntısında eser yazarının adından bahsetmemiştir. Eserin ilk dört cildinin editörlüğünü John Sherren Brewer adlı İngiliz tarihçi yapmıştır. bk. (John Sherren Brewer, 2021).
- ¹⁶ Eserin 8. sayfasında bulunan müellife ait alıntı: [^] (Ernest Lavis- Alfred Rambo), *Histoire General, Dördüncü Cild-721.ci Sahife.*
- ¹⁷ Dönemin Rodos yöneticisinin ismi için bk. (Kiel, 2008, s. 156)
- ¹⁸ Eserin 9. sayfasında bulunan müellife ait alıntı: [^] *Letters and Paper of the Reign of Henry VIII, Üçüncü Cild-İkinci Fasıl-Aded Mektub 1204.*
- ¹⁹ Eserin 9. sayfasında bulunan müellife ait alıntı: [^] *Aynı Kitabdan. Sahife 904.*
- ²⁰ Eserin 10. sayfasında bulunan müellife ait alıntı: [^] *Calender of State Papers (Venetians), Üçüncü Cild- Sahife 245.*; Halil Halid Bey'in yazarı hakkında bilgi vermediği bu eser altı cilt olup Rawdon Lubbock Brown adlı İngiliz tarihçi tarafından hazırlanmıştır bk. (Rawdon Brown, 2020).
- ²¹ Eserin 12. sayfasında bulunan müellife ait alıntı: [^] *Sahife 48.*
- ²² Eserin 13. sayfasında bulunan müellife ait alıntı: [*] *Letters and Papers etc., Üçüncü Cild-İkinci Fasıl- Sahife 984.*
- ²³ Eserin 14. sayfasında bulunan müellife ait alıntı: [^] *Whitworth Porter nam İngiliz cezalının: <<A History of the Knights of Malta>> 'ünvanlı şövalye tarihinden. Sahife 355.*
- ²⁴ Eserin 15. sayfasında bulunan müellife ait alıntı: [^] (l'Abbe de Vertot), *Histoire de l'Ordre des Chevaliers de Malta, Üçüncü Cild. Sahife 250.*
- ²⁵ Eserin 15. sayfasında bulunan müellife ait alıntı: [^] *Hammer'in: Histoire de l'Empire Ottoman, 'ünvanlı tarihinden. Beşinci Cild. Sahife 340.*
- ²⁶ Eserin 18. sayfasında bulunan müellife ait alıntı: [^] *Whitworth Porter nin: <<A History of the Knights of Malta>> tarihinden. Sahife 271.*
- ²⁷ Eserin 19-20. sayfasında bulunan müellife ait alıntı: [^] *Bu muhtıranın sureti: Calender of Letters and Dispatches relating Negoeiations between England and Spain. Nam mecmu'a evrakından alındı. İkinci Cild. Sahife 533.*; Halil Halid Bey'in bahsettiği mecmua Gustav Adolf Bergenroth adlı bir Alman tarihçi tarafından hazırlanmıştır. Bk. (Gustav Bergenroth, 2020).

Kaynakça

- (1911, Temmuz 13). Halil Halid Bey'in istifası. *Strat-ı Müstakim*.
- (1931, Mart 30). Büyük bir ziya. *Cumhuriyet*.
- (1931, Mart 30). Halil Halid Bey. *Vakit*.
- (2020). *Gustav Bergenroth*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Gustav_Bergenroth adresinden 26.04.2021 tarihinde alınmıştır.
- (2020). Osmanlıca sözlük. <https://dervaze.com/> adresinden 27.12.2020-8.1.2021 tarihleri arasında alınmıştır.
- (2020). Osmanlıca sözlük. <https://www.kamusturki.com/> adresinden 27.12.2020-8.1.2021 tarihleri arasında alınmıştır.
- (2020). Osmanlıca sözlük. <https://www.luggat.com/> adresinden 27.12.2020-8.1.2021 tarihleri arasında alınmıştır.
- (2020). *Rawdon Brown*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Rawdon_Brown adresinden 26.04.2021 tarihinde alınmıştır.
- (2021). *John Sherren Brewer*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/John_Sherren_Brewer adresinden 26.04.2021 tarihinde alınmıştır.
- Ferrard, C. E. (1996). John Wilkinson Gibb. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C.14, ss. 64-66). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Halil Halid. (1326/a). *Füsûl-i mütenevvi'a I, İslâm ile Nasrâniyyetin münâsebât-ı asliyyesi*. (1.Baskı). Matbaa-i Ahmed İhsan.
- Halil Halid. (1326/b). *Füsûl-i mütenevvi'a II, Türkler ile İngilizlerin ilk teması*. (1.Baskı). Matbaa-i Ahmed İhsan.
- Halil Halid. (1326/c). *Füsûl-i mütenevvi'a III, Rodos fethinde Sultan Süleyman'ın tedâbir-i siyasiyesi*. (1.Baskı). Matbaa-ı Ahmed İhsan.
- Halil Halid. (1327). *Füsûl-i mütenevvi'a IV, Şehzâde Cem vâk'asında mes'ele-i hamîyyet*. (1.Baskı). Matbaa-ı Hayriye.
- Halil Halid. (1903). *Halil Halid'in mücadelesi*. (1.Baskı). (M. Ünal, Çev.). Yakın Plan Pro. Yayınları. (2018).
- Halil Halid. (1903). *Bir Türkün ruznamesi*. (1.Baskı). (R. Bürüngüz, Çev.). Klasik Yayınları. (2008).
- Halil Halid. (1903). *The diary of a Turk*. (1.Baskı). Adam and Charles Black [A&C Black] Yayınları. <https://archive.org/details/39020025955272-the diary of a turk> adresinden 25.01.2022 tarihinde alınmıştır.
- Halil Halid. (1906). *Cezayir hatıratı*. (1.Baskı). (C. Çiftçi, Çev.). Hece Yayınları. (2007).
- Halil Halid. (1907). *Hilal ve Haç kavgası*. (1.Baskı). (G. Şahin, Çev.). Babıali Kültür Yayıncılık. (2017).
- Halil Halid. (1912). *Türk ve Arap*. (3.Baskı). (M. E. Düzdağ, Çev.). Yeni Zamanlar Yayınları. (2005).
- Halil Halid. (1925). *İngilizlerin Osmanlıyı yok etme siyaseti Musul-Kerkük –Arabistan*. (1.Baskı). (O. Sakin, Çev.). Ekim Yayınları. (2008).
- Karaca, T. N. (2015). Osmanlı aydını Halil Halid Bey'in emperyalizme dair düşünceleri ve İngiliz başbakanı William Ewart Gladstone'a anti-emperyalist tepkisi. *XVI. Türk Tarih Kongresi Ankara 20-24 Eylül 2010*. Ankara, Türkiye.

- Kiel, M. (2008). Rodos. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 35, ss. 155-158). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, A. (1997). *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*. (2.Baskı). İSAM Yayınları.
- Öztürk, K. (2005). *Cambridge'de bir Türk eğitimci (Halil Hâlid Bey: 1869-1931)*. [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Patacı, B. (2012). Halil Halid Efendi ve İslam ile Nasrâniyet'in münasebât-ı asliyesi. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*. 9 (3). ss. 201-215.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/milel/issue/10468/128171> .
- Seyyid Emir Ali. (1911, Ağustos 10). Seyyid Emir Ali'den Halil Halid Bey'e. *Sırat-ı Müstakim*.
- Şahiner, Y. (2021). Halil Halid Bey ve 'Şehzade Cem vak'asında mesele-i hamiyet' adlı risalesi. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 72, 315-345.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunitaed/issue/65008/998281> .
- Tarhan, A. H. (1931, Mart 31). Halil Halit Bey. *Cumhuriyet*.
- TBMM. (1912). *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi [M.M.Z.C]2.Dönem 1.Toplantı. 05.04.1328 (1912) Perşembe*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi (Meclis-i Mebusan).
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler_mmb.meclis_donemleri?v_meclisdonem=0%20.
- Tokgöz, A. İ. (1931, Nisan 2). Rahmetli Halil Halit Bey ve Mister Gibb ile Mister Browne. *Resimli Uyanış Servetifünun*.
- Uzun, M. İ. (1997). Halil Halid Bey. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 15, ss. 313-316). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Wasti, S. T. (1993). Halil Halid: Anti-imperialist Muslim intellectual. *Middle Eastern Studies*. 29 (3), 559-579. https://www.jstor.org/stable/4283583?seq=2#metadata_info_tab_contents .

ANTİK YUNAN FELSEFESİNDE MÜZİĞİN ETİK VE SAFLAŞTIRICI GÜCÜ

Ethical and Purifying Power of Music in Ancient Greek Philosophy

Dr. Öğr. Üyesi Rıfat Vedat YILDIRIM

Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Dr. Öğr. Üyesi, Ankara, Türkiye, rvyildirim77@gmail.com
Hacettepe Üniversitesi, Geleneksel Türk Müzikleri Doktora Öğrencisi, Ankara, Türkiye, rvyildirim77@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
26.01.2022

Kabul/Accepted:
06.03.2022

Sayfa/ Page:
246-255

mecmua.1063268

Öz

Hamâmizâde İsmail Dede Efendi özel meşk defterine, “Musiki ahlak-ı beşeri tasfiye eden bir ilm-i şeriftir.” diye yazdığımda belki de yüzlerce yıl öncesinden gelen bir gelenekle bunu dile getiriyordu. Müziğin pek çok özelliğinden insan üzerindeki pek çok etkisinden bahsedilir, bunlardan biri de insan ahlakı üzerindeki saflaştırıcı gücü ve hatta doğrudan ahlakî etkisidir. Müziğin bilimsel bir yönü olduğu yadsınamaz. Müziğin, felsefi açıdan bakacak olursak, “estetik” kaygılar güden bir etkinlik olarak aynı zamanda “etik” ile ilgili, belki de ahlakî demek daha yerinde olabilir, bir amaç doğrultusunda da işlevselliğinden bahsedilebilmektedir.

Yunan filozofları müziğin sadece hoş bir eğlence olmadığına, aynı zamanda belirli insan davranışlarını da ortaya çıkarabileceğine inanıyorlardı. Belirli duygusal ve ruhsal özelliklerle ilgili bir mod sistemi geliştirmişlerdi. Her mod ihtiva ettiği sesler ile belli mizaç ve duyguları karakterize ediyordu. Pythagoras’un takipçileri ve sonrasında Platon ve Aristo, müziğin bu ahlakî gücünü sadece modlara değil müzikal ritme de atfetmişlerdi. Platon, Aristo ve Aristoksenes modlar ve ritmik elementlerle beraber müzik icrasında seçilen enstrümanların da etkili olduğundan bahsetmişlerdir.

Bu noktada müziğin dönüştürücü etkisinden bahsetmek gerekir. İlahi ahengin somutlaşmış, cisimleşmiş ve duygulara hitap eden tezahürü olan müziğin, ruhları dönüştürme etkisine de sahip olduğu düşünülüyordu.

Bu çalışmanın konusu Eski Yunan felsefesinde müziğin ahlakî dönüştürücü ve saflaştırıcı etkisi olacaktır. Çalışmanın yöntemi, Eski Yunan filozoflarının söylemleri ve Yunan mitolojisi temel alınarak konunun tartışılması biçimindedir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, ethos, etik, physis, harmonia, katharsis.

Abstract

Hamâmizâde İsmail Dede Efendi wrote in his private meşk notebook, “Music is a science that purifies human morality.” When he wrote, perhaps he was expressing this with a tradition from hundreds of years ago. Many features of music and its effects on people are mentioned, one of which is its purifying power and even its direct effect on human morality. From a philosophical point of view, an artistic activity that has a scientific aspect, music, or an activity that has "aesthetic" concerns, can also be said to be related to "ethics", perhaps morally, and its functionality in line with a purpose.

Greek philosophers believed that music was not just a pleasant pastime but could also elicit certain human behaviors. They had developed a mode system related to certain emotional and spiritual traits. Each mode characterized certain temperaments and emotions with the sounds it contained. The followers of Pythagoras, and later Plato and Aristotle, attributed this moral power of music not only to modes but also to musical rhythm. Plato, Aristotle and Aristoxenes mentioned that the instruments chosen in music performance are also effective along with the modes and rhythmic elements.

Music, the embodied, and emotional manifestation of divine harmony, was also thought to have the effect of transforming the souls.

The subject of this study will be the moral transformative and purifying effect of music in Ancient Greek philosophy.

The method of the study is to discuss the subject based on the discourses of Ancient Greek philosophers and Greek mythology.

Keywords: Music, ethos, ethics, physis, harmony, catharsis.

Atf/Citation: YILDIRIM, R. V. (2022). Antik Yunan felsefesinde müziğin etik ve saflaştırıcı gücü. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 246-255

Sorumlu Yazar/Corresponding: Dr. Öğr. Üyesi Rıfat Vedat YILDIRIM

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

Antik Yunan felsefesinde müziğin ahlakî ve saflaştırıcı kudreti üzerinde düşüncelerin belirtileceği bu yazının ana savı için, Antik Yunan felsefesindeki ahlak ya da ethos kavramının physis'e uygun davranmak, physis'e uyumlanmak olduğundan (yani erdemli bir hayat için physis içinde ona ters düşmeden ve onun uyumuna uyarak yaşamak) yola çıkılmıştır. Müziğin de sonsuz uyum (harmonia) barındıran yapısından dolayı, müziğin kişiyi physis'e uyumlu hale getirerek onun ethos'unu saflaştırma (katharsis), onu erdemli bir yaşama sevk etme kudreti olduğu, bu yazının savını oluşturmaktadır.

Bu nedenle Antik Yunan felsefesinde müziğin ahlakî ve saflaştırıcı etkisi üzerinde söz söylemeden önce Antik Yunan felsefesi içinde ahlakın yerini belirlemek gerekmektedir. Bunun için de öncelikli olarak Antik Yunan'daki "ethos" kavramı üzerinde durmak lazım gelir. Aristoteles bilimleri üçe ayırır: Theoria (bilmek), praxis (yapmak) ve poiesis (imâl etmek). Theoria yani bilmek ediminin özünde dünyayı bilmek, doğayı (physis) anlamak ve doğanın içindeki nesnelere bilmek/anlamak ve bu nesnelere birbirleri arasındaki ilişkileri anlamak yatar. Praxis yani yapma/etme edimi ile kastedilen birincil olarak "politika"dır. Ancak bu politika ile kastedilen siyasetten değil, toplumsal sorumluluk alabilme, dünya olayları ile ilgilenme, haklar ve yükümlülüklerin farkına varabilmektir. Praxis'in ikinci bileşeni ise "ethika"dır. Ethika'dan kastedilen de insanın sorumlulukları, hayatın anlamı, insanın hayattaki yeri üzerine tartışmaktır (Ethika'nın türediği ethos sözcüğünün anlamı ise şahsiyet, sorgulamak, akletmektir). Poiesis yani imâl etmek/üretmek edimi aslında physis'i (doğa için Grekçe physis sözcüğünü kullanmak daha uygun olacaktır) biçimlendirmek olarak da anlaşılabilir. Bu noktada physis ile ilgili birkaç söz söylemek yerinde olacaktır. Eski Yunan düşüncesinde physis kutsal ve kendi içinde bir anlamı olan bir varlıktır. Physis, bilgedir, adildir, güzeldir. Bu nedenle physis'i anlamak ve ona uygun yaşamak "poiesis" in de amacının altında yatar. Bu nedenle doğa sözcüğü tam olarak physis'i karşılamamaktadır. Physis'e uygun yaşamak için uygun nesnelere üretmek de poiesis içindedir. Theoria, praxis ve poiesis'i birbirine bağlayan kavram yine physis'tir. Theoria, physis'i anlamak, praxis akletmek, poiesis physis'e uygun yaşamak için üretimde bulunmak ise Aristo'ya göre ethos'a ulaşmak, erdemli hayat (saf hayat – pure life) ile yani physis'e uygun yaşamak ile mümkündür. Bu noktada physis'in üzerinde durmak uygun olacaktır.

1. ESKİ YUNAN FELSEFESİNDE PHYSIS

Physis (φύσις) kelimesi, phyein (φύειν) "büyümek", "görünmek" köküne dayanan bir isimdir. Homeros Yunancasında, kelimenin tam anlamıyla, belirli bir bitki türünün büyüme tarzı için kullanılır ("Physis," 2021).

Herakleitos'tan başlayarak, Sokrates öncesi felsefede, "büyüme", "oluş" etimolojisine uygun olarak physis, her zaman "doğal" gelişme anlamında kullanılır, ancak odak noktası köken, süreç ya da köken üzerinde olabilir. M.Ö. 6. yüzyılda, İyon Okulu'ndan başlayarak, kelimenin "Evren" ve "Doğa" anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Herakleitos, her şeyin arkasında değişmeyen ortak bir doğa olduğunu varsayar. Ancak Herakleitos böyle değişmeyen bir mahiyete bürünürken, değişen her şeyin arkasında değişmeyen bir öz olduğunu da vurgulayarak, her şeyin bir değişim halinde olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde Herakleitos'a göre her şey bir akış halindedir. Ancak tüm bu değişimin arkasında değişmeyen bir öz, bir tabiat olduğunu söyleyerek physis'in değişmeyen özelliğini vurgular (Gülen, 2016, s. 41).

Sofist geleneğinde, physis, özde var olan ve içsel olan biçiminde tahayyül ediliyordu. Bu bağlamda, physis öz veya hakikat veya varlık ile ilişkilendirilebilir (Gülen, 2016, s. 43). Sofistlerden Hippias, farklı insanlar arasındaki benzerlikler nedeniyle hayatın physis'e uygun olarak düzenlendiğinde daha adil ve evrensel olduğunu ve bunun sonucunda da insanların her zaman geçerli olacak kurallar dizisine göre, hatta bir düzen/kanun oluşturmadan da yaşayacaklarını düşündü (Gülen, 2016, s. 44). Bununla birlikte Protagoras evrensellik, hatta eşitlik düşüncesinin physis aracılığıyla kurulduğunu söylemektedir (Gülen, 2016, s. 50). Sofistlerin göreceli felsefi düşüncesi, tıpkı bilgi felsefesi ya da ahlak felsefesi söylemlerinde olduğu gibi varlık felsefesinde de ortaya çıkmaktadır. Ancak burada Hippias, bir anarşiden ziyade, dünyanın ve insanların zaten physis'e uygun düzenlendiğinden bahsetmektedir.

Bununla birlikte belki de bu yazının savını da destekleyecek biçimde Aristo Politika’da physis’e aykırı hiçbir şeyin asil veya iyi olmadığını iddia eder (Lockwood, 2005, s. 23). Hatta Aristo’nun aklında “etik bir ideal” olarak physis kavramı vardır (Lockwood, 2005, s. 23).

Aristo, Metafizik’te physis’i şu şekilde tanımlar (Aristoteles, 1996, 241-242):

“Doğa şu anlamlara gelir: 1) Büyüyen şeylerin meydana gelişi: Örneğin "physis" in y'sini birinin uzun olarak telaffuz ermesinde olacağı gibi. 2) Büyüyen şeyin kendisinden çıktığı ilk öge. 3) Her doğal varlıkta, bu doğal varlığın özü gereği sahip olduğu ilk hareketin ilkesi. Bir varlığın kendisinden başka bir varlıkla teması ve doğal birleşmesi yoluyla veya embriyonlarda olduğu gibi onunla organik olarak yapışık bir halde bulunması sonucunda kazandığı büyümeye, doğal büyüme denir. Doğal birleşme, temastan farklıdır; çünkü bu sonuncu durumda, temasın kendisinden başka bir şeye ihtiyaç yoktur. Oysa doğal birleşmede her iki varlıkta bir ve aynı olan bir şey vardır ki bu şey basit bir temas yerine gerçek bir kaynaşmayı meydana getirir ve varlıkları nitelik bakımından olmamakla birlikte, nicelik ve süreklilik bakımından tek bir şey kılar. 4) Doğa, aynı zamanda, herhangi bir yapma nesnenin kendisinden yapıldığı veya kendisinden çıkacağı ilk madde anlamına gelir. Bu ilk madde, formdan yoksun olan ve kendisini kuvve durumundan çıkaracak bir değişmeye uğrama gücüne sahip olmayan bir şeydir. Örneğin tuncun, heykelin ve tuncdan yapılan şeylerin; tahtanın, tahtadan yapılan şeylerin vb. doğası olduğu söylenir. Çünkü bu öğelerden hareketle yapılan her varlıkta, ilk madde varlığını sürdürür. Doğal şeylerin öğelerinin de -bu öğeler olarak ister Ateş, ister Toprak, ister Hava, ister Su, ister başka herhangi bir benzeri ilke, ister bu öğelerden birkaçı veya nihayet ister onların tümü kabul edilsin- bu anlamda onların doğaları oldukları söylenir. 5) Doğa, ayrıca doğal şeylerin tözü anlamına gelir.”

Ancak Aristo’nun bunlardan farklı physis tanımlamaları da mevcuttur. Physis’i, “salt physis”, “etik physis” ve “olağan/evrensel physis” olarak ayırmıştır. Aristo’nun bu ayrımı etik içinde insan doğasını konumlandırmak ve “iyi” tanımı yapabilmek için “etik alışkanlık” savını ortaya atabilmek için yaptığı söylenir. Bu noktada Aristo’nun physis ayrımı bu yazının konusunu merkezinde olmadığından üzerinde durmamak tercih edilmiştir. Bununla birlikte Antik Yunan filozofları arasında ve hatta bir filozofun kendi düşünceleri içinde bile physis ile nomos (doğa ile kanun/kural) arasında bir çatışma bulunduğu bilinmektedir. Aynı çatışmanın müziğin doğal düzeni ve bu doğal düzen içindeki kuralların açıklanmasında var olup olmadığı da tartışılabilir.

Physis kavramı, Antik Yunan mitolojisi içinde barındırdığı metaforik anlamlarla da bize bu konuda bir ufuk açabilir. Physis, öncelikle Yunan mitolojisinin Orfik geleneğinde görünen bir tanrıçadır (“The Goddess Physis”). Orfik geleneğinde Physis, hem doğanın kökeni hem de nesnelere doğal düzeni olan doğanın tanrıçasıdır (“The Goddess Physis”). Yani Physis, kendi içinde bir düzen temsilcisidir. Orfik gelenek, tanrıların soyağacına ilişkin daha ünlü Hesiod geleneğinden büyük ölçüde farklıdır, ancak Orfik geleneğinde Physis, ilkel bir tanrıça olan bir Protogenoi (İlk Doğan – First Born) idi. Gerçekten de Physis için alternatif bir isim Protogeneia’dır. Physis’in zamanın en başında, ebeveysiz olarak dünyaya gelmesi de bunu açıklayan durumdur. Ebeveysiz doğsa da tüm doğa ondan türetilmiştir. Daha önce belirtilen ve Physis’in kelime anlamı olan “oluş”, “büyüme”, “oluşma” bu şekilde kendi içinde tutarlı bir açıklama bulur (Physis, 2021). Physis’in düzeni temsil etmesi physis – harmonia ilişkisini anlamlandırma açısından önemlidir.

2. ANTİK YUNAN FELSEFESİNDE HARMONIA

Yunanca harmonia kelimesi, “menteşe, eklem, hatta omur” anlamına gelen harmòs terimiyle ilişkili olduğu bilinmektedir. Bu anlam itibarıyla uyumun farklı unsurları bir araya getirme ve birleştirme anlamına geldiğini düşündürmektedir. Benzer bir şekilde, Yunan dünyasında, Sokrates öncesi filozoflarından Herakleitos uyumu farklı güçlerin entegrasyonunun (gerçekliğin sürekli akışı, bir karşıttan diğerine geçişler yoluyla) sürekli değişen bir sonucu olarak değerlendirmiştir (Marisi, 2020, s. 11).

Stakhov (2014, s. 3337), Shestakov’dan yaptığı alıntı ile “*estetik doktrinlerin tarihi, harmonia anlayışının çeşitli türlerini ortaya koymaktadır*” der ve buna ek olarak harmonia’nın doğanın ve kozmosun doğal yapısını, bir insanın fiziksel ve ahlaki dünyasının güzelliğini, sanat eserlerinin yapım ilkelerini ve estetik algı yasalarını ifade ettiğini belirtir. Stakhov aynı zamanda harmonia’yı matematiksel, estetik ve artistik harmonia olarak sınıflandırır (Stakhov, 2014, s. 3337).

Matematiksel harmonia, uyumun -harmonia’nın- matematiksel olarak anlaşılması olarak algılanır. Bu

anlamda uyum, parçaların birbiriyle ve parçanın bütünüle eşitliği veya orantılılığı olarak anlaşılmaktadır. Stakhov (2014, s. 3337) harmonia'nın Büyük Sovyet Ansiklopedisi'ndeki tanımını şu şekilde verir: “*Harmonia, parçaların bütünüle orantılılığı, nesnenin çeşitli bileşenlerinin tek bir organik bütün halinde birleşmesi. Harmonia'da, içsel düzen ve varlık ölçüsü onun dışsal tezahürünü yapılandırır.*”

Estetik harmonia, harmonia'nın matematiksel anlayışının aksine, estetik anlayış sadece niceliksel değil aynı zamanda niteliksel ve şeylerin içsel doğasını ifade eder. Estetik bir değerlendirme ile estetik deneyimlerle ilişkilendirilen estetik harmonia'dır. Bu tür bir harmonia en açık şekilde doğa güzelliğinin algılanmasında kendini gösterir.

Sanatsal harmonia, harmonia -ahenk- ilkesinin sanatın kendi malzemesinde gerçekleşmesidir. En önemlisi, matematiksel harmonia'da verilen argümanlardan harmonia'nın sadece matematik ve bilimle değil, aynı zamanda sanatla da ilgili evrensel bir kavram olduğu çıkar.

Pythagoras'dan beri müziğin matematikçilerin ilgisini çektiği ve müzikle ilgili matematiksel kuramlar üretildiği bilinmektedir. Bu kuramların ilki Pythagoras'ın ortaya attığı kuramdır. Pythagoras, yukarıda açıklanan harmonia türlerinin birbirleri ile ilişkisini açıklayan bir teori ortaya atmıştır. Pythagoras, ilk kaostan uyumlu ve düzenli bir kozmos doğduğunda, evrende yerleşik rasyonel bir düzeni tanımlayarak, kürelerin uyumu kavramını ilk tasarlayan kişiydi, denilmektedir (Marisi, 2020, s. 11). Ancak göklerdeki eşmerkezli küreler kavramı çok daha önce Anaksimandros'un felsefesinde ortaya çıktığı ve daha sonra, 26 küre olarak bir sistem öneren Eudoxus tarafından yıldızların ve gezegenlerin birleşik hareketlerini açıklamayı amaçlayan matematiksel bir model olarak geliştirildiği bilinmektedir (Capleton, 2001, s. 26-27).

Harmonia teriminin Pythagorasçılığın anahtar sözcüğü olduğu söylenir. Kelime anlamı itibariyle yukarıda da belirtildiği gibi harmonia ilk olarak şeyleri birbirine tutturma, oturtma, şeyleri tutturan çivi, bir alete farklı gerginlikte teller takılması ve gam demektir (Guthrie, 2011, s. 230). Pythagoras ve takipçilerinin, sayıların evrenin ve tüm tezahürlerinin temeli olduğunu düşündükleri bu nedenle, nesnelere ve olaylar arasındaki matematiksel ilişkileri keşfetmenin, birbiriyle uyumlu ilişkiler (harmonia) içinde olan evrenin gizli yasalarını bulmanın yolu olduğuna inandıkları bilinmektedir (Marisi, 2020, s. 11). Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Pythagoras, harmonia kavramını sayısal olarak ele almıştır.

Harmonia'nın müzikteki anlamı M.Ö. erken beşinci yüzyılda yerleştiği söylenmektedir (Guthrie, 2011, s. 230). Pythagorasçıların sayıyla eş tuttuğu harmonia'nın müzikte bu anlama geldiği Aristo'nun kürelerin harmonisi kuramlarını açıklaması sayesinde bilindiği söylenir (Guthrie, 2011, s. 230) [Fakat Aristo'nun, Metafizik'te sayılara dayalı kozmik uyum fikrini tümüyle reddettiği ve Pythagorasçıların sayıların ve uyumların göğün özelliklerine ve bölümlerine ve onun bütün düzenine sahte bir şekilde uyarlanmasıyla meşgul olduklarını kabul ettiği bilinmektedir (Capleton, 2001, s. 27).]

Aristo'nun söz konusu Metafizik'teki ana metnine bakacak olursak şu ifadelerle karşılaşırız (Aristoteles, 1996, s. 99-100):

“Bu filozofların çağdaşı olan, hatta onlardan önce gelen ve matematiğe kendilerini veren ilk insanlar olan, Pythagorasçılar diye adlandırılan kişiler, sadece bu disiplini geliştirmekle kalmamışlar, aynı zamanda onun içinde yetiştiklerinden matematiğin ilkelerinin her şeyin ilkeleri olduğunu düşünmüşlerdir. Bu ilkeler arasında sayıların, doğaları gereği ilk (şeyler) olmalarından, var olan veya varlığa gelen şeylerle, sayılar arasında birçok ve onlarla Ateş, Toprak ve Su arasında olduğundan daha fazla sayıda benzerlikler bulunduğunu gördüklerini düşünmelerinden (çünkü onlara göre sayıların filanca özel biçimi adalet, diğeri ruh ve akıl, bir diğeri uygun zamandır. Hemen hemen diğer bütün şeyler de aynı şekilde, sayısal olarak ifade edilebilirler), ayrıca müziksel skalaların değişim ve oranlarının sayılarla ifade edilebilir olduğunu gördüklerinden; böylece tüm diğer şeylerin doğaları bakımından sayılara benzer görünmesi, sayıların ise kendilerine doğanın bütününde ilk şeyler olarak görünmelerinden dolayı Pythagorasçılar sayıların öğelerinin, her şeyin öğeleri olduğunu ve bütün göğün bir ahenk ve sayı olduğunu düşünmüşlerdir.”

Aristo, Metafizik adlı eserinde şu ifadelerle yer vererek hem Pythagorasçıların göksel harmonia, matematik ve müzik arasındaki ilişkilendirmelerini açıklar hem de bu açıklamaya karşı olduğunu

belirtir (Aristoteles, 1996, s. 607):

“Onlar ayrıca Alpha harfi ile Omega harfini birbirinden ayıran uzaklığın flütte en pes nota ile en tiz notayı birbirinden ayıran uzaklığın aynı olduğunu ve bu son notanın sayısının, göğün tam uyumunu teşkil eden sayıya eşit olduğunu söylemektedirler. Ancak ezeli ebedi varlıklar arasında bu tür benzerlikler tesis etmek veya keşfetmek kolaylığından kaçınmak gerekir. Çünkü oluşa tabi olan şeyler içinde bile bu tür şeyler ancak zorlukla yapılabilir.”

Bu ifadeye çeviren Alfa ile Omega arasındaki harf uzaklığı ile ilgili olarak düştüğü notta bu uzaklığın 24 olduğunu yani en pes sestem en tiz ses kadar sesler 24 nota ile gösterildiğini belirtmektedir. “Göğün tam uyumu” ifadesi şüphesiz Pythagorasçılarının göksel kürelerinin uyumu öğretisine yapılan bir gönderme olduğu da söylenmektedir (Aristoteles, 1996, s. 607).

Guthrie (2011, s. 230), Platon’un şu ifadesinin Pythagoras’ın düşüncesini desteklediğini belirtir: “onlar işitilebilir uyumlu seslerdeki sayısal ilişkileri aradılar.” Çünkü Platon’un, tanrının göksel küreleri düzen, ölçü ve dengeyi gösteren belirli matematiksel oranlara göre (1:2, 3:2, 4:3, 9:8) düzenleyerek evreni yapılandırdığını kabul etmesi de önemli bir husustur (Marisi, 2020, s. 11).

Guthrie (2011, s. 230), evreni sayılarla açıklamanın bizzat Pythagoras’ın yaptığı önemli bir keşfin genelleştirilmesi olduğu konusunda uzmanların genelde fikir birliğinde olduğunu belirtir. Pythagoras’ın müzikteki temel aralıkların basit sayısal oranlara karşılık geldiğini keşfetmesinin ve oktavdaki sesler arasındaki ilişkiler için sayısal oranlar bulmasının önemli bir başarı olduğu ifade edilir (Guthrie, 2011, s. 231).

Platon, önce Pythagoras tarafından ortaya atılan ve daha sonra Philolaus tarafından geliştirilen bir teoriyi hatırlatarak, aynı oranların temel müzik aralıklarını (sırasıyla oktav, beşli, dördü ve ikili) oluşturmasının bir mesele olmadığını savunmaktadır. Platon için müzik, seslerin ve sessizliği uyumlu bir şekilde organize edilmesidir. Bundan dolayı Platon’a göre, kozmosun uyumlu bir şekilde organize edilmiş göksel küreler tarafından yaratılması analogisinden hareketle müzik de tüm evrenin küçük ölçekli bir işitilebilir modelini temsil eder (Marisi, 2020, s. 11).

Guthrie’nin (2011, s. 233), Burnet’tan aktardığına göre, Helenistik çağa kadar modern anlamda armoni diye bir şeyin olmadığı, harmonia’nın akort, gam ve oktav anlamına geldiği ve Klasik Yunan Müziği’nde akorların kullanılmadığı melodik bir müzik olduğu söylenmektedir. Yani Pythagoras’ın ve çağdaşlarının belli aralıkları uyumlu olarak nitelendirirken melodik ilerleyişi kastettikleri, bununla birlikte önemli olan hususun bu üç aralık, yani oktav, dördü ve beşlinin herhangi bir gamı ya da besteyi kuran ana öğeler sayıldığı da belirtilmektedir. Bu nedenle, Antik Yunan müzik teorisini incelerken bir harmonia’nın armoni olmadığını göz önüne almak gerekir, denilmektedir.

Guthrie (2011, s. 231-232), Pythagoras’ın harmoni yasasının kaynağını şu alıntıyla belirtir:

“Müzikle ilgili buluşu Pythagoras’a atfeden en erken pasaj Porphyrios’un Ptolemaios’un Müzik Kuramı/Uyum Bilgisi üstüne yorumunda yer alır. ‘Heraklides müziğe giriş kitabında şöyle yazar Ksenokrates’e göre Pythagoras bir niceliğin başka bir nicelikle karşılaştırılmasına dayanmalarından dolayı müzikteki aralıkların da zorunlu olarak sayıya dayandığını keşfetti. Ayrıca hangi koşullarda aralıkların uyumlu ya da uyumsuz olduğunu ve genelde bütün uyum ve uyumsuzlukların kökenini araştırdı.’”

Yine Guthrie (2011, s. 232), lir çalgısının tellerinin akort edildiği sesler ile sayılar arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklar:

“Bu çağda müziğin sayılarla ilişkisini Burnet basitçe açıklar. Yedi telli lirin dört teli sabit aralıklarla akort ediliyordu: en dıştaki iki telin arası oktav aralığıydı, ortadaki telle en pes tel arasında dördü aralık vardı (yani ortadaki telle en pes tel arasında beş aralık bulunuyordu) ve dördü aralıkta kullanılan telle hemen yanındaki tel arasında bir ses olurdu. Böylece bu dört tel Yunanlıların uyumlu saydığı üç aralık oluşturuyordu: oktav, beşli ve dördü ayrıca iki orta tel arasındaki aralık bir sestü kalan tellerin akordu istenen gama göre değişiyordu.”

Harmonia kavramı Pythagoras Okulu’nda merkezi bir yere sahiptir, ancak kavramın ilk anlamı metafiziksel, denilmektedir. Harmonia, Pythagorasçılar tarafından zıtların birliği olarak düşünülmüştür (Fubini, 2014, s. 62). Yine Fubini (2014, s. 62), Philolaos’tan şu aktarımı yapar: “Armoni yalnızca zıtlardan doğar, çünkü armoni karşıt terimlerin birliği ve çelişik öğelerin

uzlaşısıdır.” Aristo hem *Politika*’da hem de *De Anima*’da Pythagorasçıların armoni hakkındaki görüşlerinin ruha kadar genişletilebilir olduğunu söylemektedir (Fubini, 2014, s. 62).

Pythagorasçılar ayrıca insanların yaşamlarını yıldızların yaşamlarıyla eşleştirmişlerdi. İnsanların, yıldızların dinginliğini kendi ruhlarına yansıtabileceklerini düşündüler. Ancak, şiddetli bir tutku veya içsel bir psikik çatışma ruhlarını alt üst ettiyse, insanlar kozmosun uyumuna (*harmonia*) geri dönmek için bir yolu bulmalıdır, demektedirler. Daha önceki satırlarda da anlatılmaya çalışıldığı üzere, müziksel armoni evrenin uyumunu yansıtır, çünkü Pythagorasçılara göre hem gök cisimleri hem de müziksel aralıklar aynı matematiksel oranlar üzerine kuruludur; bu nedenle müzik, ruhun yetilerinin bozulmamış uyumunu yeniden sağlamak için etkili bir araç olarak kabul edilmiştir (Marisi, 2020, s. 12).

Bunların yanında *harmonia* kavramına mitolojik açıdan da bakmak farklı bir perspektif oluşturabilir. *Harmonia*, Antik Yunan mitolojisinde uyumun ve düzenin tanrıçasıdır. *Harmonia*’nın karşıtı olan ise düzensizliğin ve kaosun tanrıçası olan *Eris*’tir (“*Harmonia*,” 2021). *Harmonia* ve kolyesi metaforunda, *Harmonia*’nın kolyesi (kolye *Harmonia*’nın güçlerini temsil eder) onu taşıyan kişiye talihsizlik getirmektedir. İnsanlar sürekli bir uyum peşinde olabilirler ama sonsuz uyum içindeki *physis*’te yaşayan insanlar Prometheus mitinde cennetten (*Olympos*’tan) çıkarılınca artık kusurlu hale gelir. Yani kusurlu bir varlık olan insan uyumu (*harmonia*’yı) sürekli elinde tutamaz, tutmak isterse bunun bir bedeli olan talihsizlikle karşılaşır. Bu nedenle insanlar *Harmonia* ile *Eris*’in (düzen ve kaosun) dengesi/varlığı içinde yaşarlar. Çünkü kaos da evrenin bir parçasıdır. Aslına bakılırsa düzen ve kaos birbirinin zıddı olan bu iki kavramın varlığı da *physis*’in düzeni ve adaletini temsil eder, sadece düzenin (*Harmonia*’nın) varlığı da bir tür düzensizliktir ve belki de adaletsizliktir. Pythagorasçılarının düşüncesinde *harmonia*’nın zıtların birliği olarak kabul edilmesi de mitolojik açıklama ile paraleldir. Ve tüm bu mitolojik metaforları müziğe bağlayacak olursak, insanın ilahi düzenin temsilcisi olan müziği icra ederek kaos zamanlarında kendini düzene (*Harmonia*’ya) yaklaştırmaya ve bu şekilde kaosun getirdikleriyle başa çıkmaya çalıştığı söylenebilir (*Harmonia*, 2021).

3. PHYSIS VE HARMONIA ARASINDAKİ İLİŞKİ

Sofistlerin en kuvvetli mirasının *physis*’in normatif bir standart olarak benimsenmesi olduğu belirtilir (Barney, 2005). Hem Platon hem de Aristo, etik ve politika üzerine düşüncelerini insan doğası etrafında oluşturdular ve bunu evrenin ve ilahi olanın doğasıyla uyumlu olarak kabul ettiler, denilir (Barney, 2005). Daha sonra, Epikürcüler ve Stoacılar, iyi yaşamın, “beşik argümanında¹” hayvan davranışına başvurarak açıkladıkları, *physis*’e (*kata phusin*) uygun olarak yaşanan bir yaşam olduğunu savundular. Ancak bu filozofların, *nomos*’u ele alışları büyük farklılıklar gösterdi ve *nomos-physis* (kanun-doğa) tartışması, Sofistlerden sonra önemini yitirdi (Barney, 2005).

Zhmud (2018, s. 59), Philolaus’un *harmonia* ile *physis* arasındaki ilişkiyi şu şekilde ifade ettiğini söyler:

“Doğa ve uyum ile ilgili durum şu şekildedir: (1) sonsuz olan şeylerin varlığı ve doğanın kendisi, insan bilgisinden ziyade ilahi olanı kabul eder, ancak kozmosta bir araya gelen şeylerin varlığı, hem sınırlayıcılar hem de sınırsızlar, önceden var olmadıysa, bizim tarafımızdan bilinen şeylerin hiçbirinin olması imkansızdı. (2) Fakat bu başlangıçlar önceden var olduğundan ve birbirine benzemediğinden ve hatta birbiriyle ilişkili olmadığından, eğer bir *harmonia* (uyum) onlara gelmemiş olsaydı, her ne şekilde olursa olsun, onlara emredilmeleri imkânsız olurdu. Benzer şeyler ve ilgili şeyler ek olarak herhangi bir uyum gerektirmediği gibi, birbirine benzemeyen ve hatta birbiriyle ilişkili olmayan şeyler de eğer bir düzen içinde tutulacaklarsa, bu tür şeylerin bu tür bir uyumla birbirine bağlanması gerekir.”

Kısaca ifade etmek gerekirse Philolaus aslında sürekli şunu tekrar etmektedir (Zhmud, 2018, s. 59): “*dünya düzenindeki her şey, harmonia’nın emrettiği sınırsız ve sınırlayıcılardan ortaya çıktı.*” Yani

¹ Stoacıların ve Epikürcülerin savunduğu ve günümüzde “beşik argümanı” olarak adlandırılan fikir, henüz toplumla temas yoluyla bozulmamış bebeklerin davranışlarına dikkat ederek, orijinal doğal dürtülerimizi izole edebileceğimiz ve ilk doğal ilgi veya bağıllık nesnelere ne olduğunu keşfedebileceğimizdir. Doğal olarak ilgili olduğumuz veya doğa tarafından bağlı olduğumuz nesne veya nesnelere insan iyiliğini belirlemenin temelini oluşturduğu genel bir ilke kabul edilirse beşik argümanı, insan yaşamının gerçek amacının ne olduğu sorusunu yanıtlamak için kullanılabilir (Tsouni, 2019, s. 123-124).

Philolaos'a göre harmonia'nın bir yaratıcı gücü bulunmaktadır. Bu ifade şu şekilde de yorumlanabilir, physis harmonia'da çıkar (sudûr eder).

Physis – harmonia ilişkisi mitolojiden de yardım alınarak şu şekilde açıklanabilir: Prometheus mitinin bir versiyonuna göre Olympos'tan çıkarılan insanlık artık eskisi gibi mükemmel (ideal) özelliklere sahip değildir. Ancak Olympos'tan çıktıktan sonra insanlar güzel, adil ve mükemmel olan physis içinde yaşamaya başlarlar. İnsanlık için physis'e uygun/uyumlu yaşamak onları tekrar Olympos'taki mükemmel hayatlarına yaklaştırır. Physis'in kendisi aslında uyumun kendisidir, kendi içinde harmonia taşır. Harmonia, düzen, uyum insanı physis'e, adil olana, yaklaştırır.

4. ANTİK YUNAN DÜŞÜNÇESİNDE MÜZİK-ETHOS İLİŞKİSİ VE MÜZİĞİN ARINDIRICI GÜCÜ

Bu noktada ilk olarak Antik Yunan'da müzik kavramının ne olduğunu tanımlama gereği doğmaktadır. Antik Yunan'daki müzik kavramının modern müzik kavramından farklı olduğu ve sınırlarının belirli olmadığı söylenir (Fubini, 2014, s. 62). Fubini Antik Yunan'daki müzik kavramını şu şekilde ifade eder: “Yunan dünyasındaki Musike, jimnastik ve danstan şiir ve tiyatroya kadar gidebileni o yüzden de hem müziğin hem şarkının dar anlamında kavrandığı bir aktiviteler karmaşası anlamına gelirdi.” Antik Yunan düşüncesinde müziğin bu kadar geniş bir anlamda kullanıldığı göz önüne alınarak müzik – ethos ve müziğin arındırıcı/saflaştırıcı özelliği üzerinde durulması gerekmektedir. Çünkü bu özelliği ile müziğin toplum içinde insan eğitime hizmet ederek ahlaki saflaştırabilme gücüne sahip olduğu düşüncesi ile de hareket edilebilir. Müziğin bu tanımı ve bu sosyal özelliği bu yazının teorik savını bertaraf edebilir. Ancak yine de filozofların ve teorisyenlerin düşünceleri takip edilerek sav desteklenmeye çalışılacaktır. Fubini (2014, s. 63) bu konuda şu ifadelerle yer verir:

“Bu bağlamda, müzikten ne anlaşıldığını netleştirmekte fayda vardır. Eğer Pythagorasçı Philolaos'un söylediği gibi sesler arasındaki ilişkiler sayılarla ifade edilebilirse ve eğer bu müzikal ilişkiler evrensel armoninin doğasını daha net ve açık bir biçimde ifade edebilirlerse, o zaman sesler arasındaki ilişkiler evrensel armoninin kendisinin modeli olarak alınabilirler. Müzik böylece ortaklaşa olarak anlaşıldığı şekliyle örtüşmesi gerekmeyen soyut bir kavrama dönüşür.”

Müziğin ethos ile ilişkisi hem Pythagorasçı düşüncenin içinde hem de mitlerin konusu dahilindedir. Pythagorasçıların düşüncesindeki durum harmonia konusunda bir miktar açıklanmıştır. Fubini'nin aktardığına göre, Plutarkhos, *De Anima* isimli eserinde Homeros çağına gönderme yapar ve Kentauros Chirone mitinden söz eder (Fubini, 2014, s. 62). Kentauros Chirone müzik, adalet ve tıp üstadıdır. Bu şekilde mitoloji üzerinden müzik – ethos – insan bedeni bağlantısı kişiselleştirilir.

Pythagorasçıların müzik öğretisi içinde önemli olan bir diğer kavram ise katharsis'tir. Pythagorasçılara göre müzik, insan ruhunun bozulmaya uğramış armonisini yeniden denge durumuna getirme kudretine sahiptir. Antik Yunan'da katharsis, arınma, ruhun ilacı anlamına gelir ve müziğin kathartik özelliği zıtların birlikteliği ve eşitliği anlamında harmonia kavramına bağlanır. Müzik – ethos birlikteliği için Pythagorasçılar, tüm evrenin uyumlu olduğunu, gök cisimlerinin hareketleri gibi insan ruhunun hareketlerinin de sayıların müzikal ilişkileriyle düzenlendiğini söylerler (Cozma, 1998, s. 2). Yine Cozma (1998, s. 2), Pythagoras'ın bu düşüncesini sekiz göksel kürenin hareketine eşlik eden “kürelerin müziği” düşüncesi ile de ilişkilendirdiğini, gök cisimlerinin hareket etmesi gereken tanrısal düzen ile müziğin insan ruhu üzerindeki esrarengiz etkisini açıklamaya çalıştığını, Pythagoras'ın takipçilerinden biri olan Archytas'ın da müzik dilinde evrenin sayısal özünün en önemli kanıtını gördüğünü söylediğini, müziğin matematiksel ve akustik yönünü genelleştirerek müzikte evrenin özü olarak kabul edilen sayıların yansımaları gördüğünü, ifade etmiştir. Daha sonra evrensel uyum yerine kozmos terimi kullanılmaya başlamıştır. Doğal düzen (physis'in düzeni), “uyum – kosmos”, bir bütün olarak “gökyüzünü, yeryüzünü, tanrıları ve insanları” içinde birleştiren bir “bağlayıcı”dır. Bu bağlayıcı ahlakî ve rasyonel duyuları içermektedir.

Pythagorasçıların -daha sonra Platon ve Aristoteles gibi- ahlakî gücü yalnızca “modlara” değil, aynı zamanda müzikal ritimlere de atfettikleri söylenir (Cozma, 1998, s. 3). Bu fikri Aristo, *Politika*'da dile getirir ve Cozma'nın (1998, s. 3) aktardığına göre bu durumu şu şekilde ifade eder: “Ritimler, modların yaptığı gibi değişir, bazıları ruhu yumuşatır, diğerleri onu sarsar ve ikincisinin hareketi ya daha kaba ya da daha zevkli olabilir.”

Bu noktada müzikal ethos teorisi ile ilgili mitolojik öğelerden de bahsetmek gerekmektedir. Bununla ilgili olarak kullanılan enstrümanların etik bir rezonansla duyuları ve anlamları harekete geçirdiği söylenir. Antik Yunan'da iki ana enstrüman olduğu söylenir: lir (bazen cythara), Apollo'nun enstrümanı, ethos'u simgeleyen enstrüman ve Dionysos kültürüne ait aulos (flüt), pathos'u simgeleyen enstrüman (Cozma, 1998, s. 3). Enstrümanların insana uygulanan ahlakî güçle bağlantılı olarak kullanımı hakkında Platon, Apollon ile Marsyas arasındaki efsanevi rekabeti hatırlatır – Apollon lir çalar, Marsyas ise flüt çalar – bu rekabet Apollon'un zaferiyle sona erer. Platon, flüt benzeri tüm çalgıların müziğini “Dionysos”a ait sayarak reddeder; bu tür enstrümanlar -ona göre- kaçınılması gereken ruh hallerini ifade ederler, yani dinleyicinin “ekstasis halini” tahrik edebilecek yoğun aşkın duyguları taşırlar. Aristo'nun metinlerinde de aynı ilkelerin görüldüğü söylenebilir. Özellikle modlar, ritimler ve enstrümanlar seçerken dikkat edilmesi gereken ilkelerden bahseder (Cozma, 1998, s. 3)

“Sanatın bu incelikleri arasında sadece ritimlerin ve şarkıların tüm güzelliğini hissetmek ve müzikle ilgili olarak hayvanların, kölelerin ve çocukların hissettiği bu fiziksel heyecandan daha karmaşık bir duyuma sahip olmak için gerekli olanı almalıyız. Flüt ortadan kaldırılmalıdır. Ahlakî bir araç değildir; rolü yalnızca tutkuları harekete geçirmektir.”

Plutarch'a atfedilen *De Musica*'da zaman zaman ethos teorisine atıfta bulunulur, ancak Platon ve Aristoteles tarafından açıklanan görüşlere yeni bir şey eklenmez. Aristo'nun öğrencisi olan Aristoksenus da müziğin etik ve arındırıcı gücüne inanmaktadır.

Platonik ve Aristocu etki, Aristoksenus'un bir takipçisi olan Cleonides'e (yaklaşık M.S. 2. yüzyıl) atfedilen *Eisagoge Armonike* incelendiğinde görülebilir. Cleonides müzikte üç tür karakterden bahseder (Wellesz, 1962, s. 52): (1) heyecan verici (διασταλτικόν), (2) iç karartıcı (συσταλτικόν) ve (3) yatıştırıcı (ἠσυχαστικόν). Heyecan verici karakterdeki müziğin trajedide ve benzeri şiirlerde kullanıldığı, iç karartıcı müziğin ağıtlardaki depresif karakteri veya aşkın tutkularını ifade etmek için kullanıldığı, yatıştırıcı karakterdeki müziğin de ruhun dinginliğini veya zihnin kaygısız ve huzurlu durumunu ifade etmek için ilahilerde kullanıldığı söylenmektedir (Wellesz, 1962, s. 53). Aynı ifadeler, Aristides Quintilianus'un *De Musica* (yaklaşık M.S. 1-2. yy.) isimli eserinde de mevcuttur, ancak burada sakinleştirici bir karaktere sahip müziğe (ἡθος ἠσυχαστικόν) ılımlı denir, çünkü ruhu dinginliğe (μόσην) götürdüğü söylenir (Wellesz, 1962, s. 53).

Antik Yunan'da müziğin ethos ile ilişkisinden ve müziğin kathartik özelliğinden Efesli Heraklitos, Demokritos (ritimler ve armoniler hakkında yazmıştır), Platon (Diyaloglar, Devlet isimli eserlerinde), Aristo (Poetika ve Politika isimli eserlerinde), Sekstus Empirikus, Plotinus (Enneadlar), Porphyrios, Iamblichos ve Proclus eserlerinde bahsetmişlerdir (Cozma, 1998, s. 4).

Örneğin Platon, müziğin insan bedeni ve ruhu üzerindeki etkisinden hareketle, Devlet'te her biri belirli bir ölçekte kurulmuş farklı armoniler ve diğer müzikal özellikler üzerinde fikir beyan ederken bu müzik parçalarının belirli etik karakterinden de bahsettiği görülmektedir. Platon bazı armonilere izin verirken bazılarını da yasaklar. Güçlü ve kararlı savaşçıların erdemli niteliklerini temsil eden şarkıları, öğretmenlerin ve hatiplerin şarkılarını dinlemenin dinleyicilere aynı davranışları sergilemeleri için ilham vereceğini varsaymaktadır. Bundan dolayı da Platon tarafından izin verilen armoniler (modlar), Dorian ve Phrygian'dır. Aksine, Platon'a göre, müzikte uyumsuzluk ve kötü ritim, ahlaksız karakterle ilişkilendirilir ve dinleyicilerde ahlaksız karakterin ortaya çıkmasına izin verir, denilmektedir (Marisi, 2020, s. 12). Platon aynı zamanda Devlet'te, M.Ö. 5. yüzyılda yaşayan müzikolog Damon'ın, müziğin devletin istikrarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebileceğini iddia ettiğini belirtmiştir (Platon, 2010, s. 121). Yani bireylerin bedenini ve ruhunu etkileyen müziğin toplumu da etkilediği düşüncesi Antik Yunan filozofları tarafından dile getirilmiştir.

Sonuç

Physis, harmonia, müzik ve ethos arasındaki ilişkileri şu şekilde değerlendirebiliriz Antik Yunan düşünürlerinin ifadeleri göz önüne alındığında ve hatta mitolojik söylemler göz önünde bulundurulduğunda physis'in kendi içinde bir dengesinin ve düzeninin olduğu ve hatta physis'in harmonia'da çıktığı söylenebilir. Ahlaklı/erdemli yaşamın ne olduğu sorusuna yanıt olarak ise physis'e

uygun bir yaşamın ahlaka uygun olduğu verilebilir. Aynı zamanda physis'in uyum ve dengesinin harmonia ile bağlantılı olduğu hatta daha önceden de belirtildiği gibi Philolaus'a göre physis'in harmonia'dan çıktığı kabul edilir. Bu durumun müzik ile bağlantısına baktığımızda da müziğin kendi içinde (hem modlarda hem de ritimde) bir harmonia'ya uyuma sahip olduğu görülmektedir. Müziğin kendisine has harmonia'ya sahip olma özelliği ile insanın bozulmuş (uyumunu kaybetmiş) ruhunun ya da ahlakının (ethos'unun) harmonia'sını düzene soktuğu ve insanı bu şekilde daha ahlaklı/erdemli bir hayata sevk ettiği çıkarımı yapılabilir. Bununla birlikte müziğin kathartik (arındırıcı) özelliğinin de altı çizilmektedir. Tabii burada söz konusu müziğin de doğru müzik, arındırıcı müzik olması için belli modların, belli ritimlerin ve hatta belli çalgıların kullanılması gerektiği de özellikle Platon ve diğer Antik Yunan filozofları tarafından ifade edilmiştir. Hatta buna ek olarak bazı modların ve kullanılan çalgıların insan doğasını/ahlakını bozduğundan da bahsedilmiştir. Sonuç olarak tüm bu söylemlere bakıldığında Antik Yunan düşüncesinde müziğin insan ahlakını onarıcı/düzeltilici etkisinin yanında ahlakı bozunu etkisinin de olduğu, ancak uygun modlar ve çalgılar ile müziğin insan ahlakını düzeltme ve bu istenmeyen etkilerden arındırma etkisinin olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Aristoteles. (1996). *Metafizik*. (2. Baskı). (A. Arslan, Çev.). Sosyal Yayınlar.
- Barney, R. (2005). *Nomos and phusis*. <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/nomos-and-phusis> adresinden Ocak 25.01.2022 tarihinde alınmıştır.
- Capleton, B. (2001). *Music in reality: the relation of music, emotion and pre-Socratic myth..* [Yayımlanmış doktora tezi]. University of Plymouth.
- Cozma, C. (1998, 10-15, Ağustos). The ethical values of the music art of the ancient Greeks: a semiotic essay, *Twentieth World Congress of Philosophy*, Boston, Massachusetts, ABD. <https://doi.org/10.5840/wcp20-paideia1998349>
- Fubini, E. (2014). *Müzikte estetik..* (2. Baskı). (F. Genç, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Guthrie, W. K. C. (2011). *Yunan felsefe tarihi I, Sokrates öncesi ilk filozoflar ve pythagorasçılar*. (1. Baskı). (E. Akça, Çev.). Kabcacı Yayınevi. (1962)
- Gülen, B. N. P. (2016). An Enquiry on Physis–Nomos Debate: Sophists, *Synthesis Philosophica*, 61(1), 39–53. <https://doi.org/10.21464/sp31103>
- Harmonia. (2021, 3 Ocak). In *Wikipedia, Özgür Ansiklopedi*. <https://en.wikipedia.org/wiki/Harmonia> adresinden Ocak 25, 2022'de alınmıştır.
- Lockwood, T. C. (2005). Physis and nomos in Aristotle's ethics. *The Society for Ancient Greek philosophy Newsletter*, 327, 23-35. <https://orb.binghamton.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1326&context=sagp>
- Marisi, R. (2020). Achieving harmony through music: a comparison between ancient Greek and Chinese thought. *Review of Artistic Education*, 19, 10-16.
- Platon (2010). *Devlet* (20. Baskı). (S. Eyüboğlu, M. A. Cimcoz, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Physis. (2021, 30 Aralık). In *Wikipedia, Özgür Ansiklopedi*. <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Physis&oldid=1062820181> adresinden Ocak 25, 2022'de alınmıştır.
- Schoen-Nazzaro, M. B. (1978). Plato and Aristotle on the ends of music. *Laval théologique et philosophique*, 34(3), 261–273. <https://doi.org/10.7202/705684ar>
- Stakhov, A. (2014). The mathematics of harmony. Proclus' hypothesis and new view on Euclid's elements and history of mathematics starting since Euclid. *Applied Mathematics*, 5, 3335-3352. <http://dx.doi.org/10.4236/am.2014.521311>

- Tsouni, G. (2019). *Antiochus and peripatetic ethics* (1. Baskı). Cambridge University Press.
- The goddess Physis in Greek mythology. (n.d.). In Greek legends and myths. <https://www.greeklegendsandmyths.com/physis.html> adresinden Ocak 25, 2022'de alınmıştır.
- Wellesz, E. (1962). *A history of Byzantine music and hymnography*, Oxford University Press.
- Zhmud, L. (2018). Physis in the pythagorean tradition. *Philologia Classica*. 13 (1), 50–68. <https://doi.org/10.21638/11701/spbu20.2018.104>

TÜRKLERİN ÇİNLİLERLE ELÇİLİK İLİŞKİLERİ

Embassy Relations of Turks with the Chinese

 Öğr. Gör. Sait ŞAHİN

Northwest University, Institute of Middle East Studies, Xian, China, saitsahin@gau.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
22.09.2021

Kabul/Accepted:
22.02.2022

Sayfa/ Page:
256-268

mecmua.998957

Öz

Kadim Türklerin Çinlilerle olan münasebetlerinin geçmişi oldukça eskiye dayanmaktadır. Türkler, Altay ve Tanrı Dağlarından sonra Çin sınırlarında varlık göstermeye başlamasıyla Türk-Çin milletleri arasında ikili ilişkiler hız kazanmıştır. Türklerin askeri ve toplum faaliyetleri gibi gelişmeler dönemin Çin ordusu ve sınır koruma muhafızları tarafından raporlanarak Çin tarih kitaplarına konu olmuştur. Türkler “Toy” meclisi adını verdikleri ortamda derin düşünceler neticesinde ülke yönetimi ve diğer devletlerle kurulacak münasebetleri kararlaştırırlardı. Türkler geleneksel devlet yönetim anlayışının yanı sıra ortaya koydukları elçilik girişimleri onları dönemin eşsiz ve güçlü devletlerinden kılmıştı. Hun devleti döneminde Çinli prenses Lu Xi Jun Türklere evlilik yoluyla gelin gelmiş ve sulh sağlanmıştı. Türk-Çin milletlerinin diplomatik ilişkileri Türk devletlerinin hepsinde olağan biçimde kullandığı görülür. Osmanlı elçisi Rumi'nin 1423-1618 yılları arasında Çin'in Ming imparatorluğuyla üst düzey diplomatik ilişkiler yürüttüğü Ming hanedanlığının saray ziyaretçi defterlerinde ortaya çıkmaktadır. Eski Türklerde devlet yönetimi, Türk - Çin milletlerinin karşılıklı elçilik ilişkileri gibi konuları tarihsel araştırma perspektifinden ele alınarak elde edilen veriler nitel araştırma yöntemi kullanılarak araştırma hipotezi oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk, Çin, Elçilik, Osmanlı, Ming hanedanlığı.

Abstract

The history of the relations of the ancient Turks with the Chinese dates back to rather old times. Bilateral relations between the Turkish-Chinese nations gained momentum as the Turks existed on the borders of China. Developments such as the military and social activities of the Turks were reported by Chinese army and became the subject of Chinese history books. The Turkish would decide on the country administration and the relations to be established with other states in the assembly that called “Toy”. In addition to the traditional understanding of state administration, the embassy initiatives made Turks one of the unique and powerful states of the period. During the Hun state, the Chinese princess Lu Xi Jun came as a bride to the Turks and peace was achieved. It seems that diplomatic relations of Turkish-Chinese nations were used pretty much by Turkish states. It appears in the palace visitor' books of the Ming dynasty, where the Ottoman ambassador Rumi maintained high-level diplomatic relations with the Ming Empire between 1423 and 1618. The research hypothesis was formed by using the qualitative research method with the data obtained by considering the historical research perspective.

Keywords: Turkish, Chinese, Embassy, Ottoman, Ming dynasty.

Atıf/Citation: Şahin, S. (2022). Türklerin Çinlilerle elçilik ilişkileri. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 256-268

Sorumlu Yazar/Corresponding: Öğr. Gör. Sait ŞAHİN

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

Türklerin Çinlilerle tarihsel münasebetleri Türklerin Altay ve Tanrı dağlarından çıkarak komşu coğrafyalara yayılmalarıyla hız kazanmıştır. Türklerin millet olarak gelişimleri Çinlilerce yakından takip edilmiş olup, tarih kayıtlarında detaylarıyla kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. İlgili kayıtlarda, Türklerin ortaya çıkış destanı ve Türklerin karakteristik özellikleri gibi bilgileri içerir. 550 yılından Çinli yazar Wei Shou (魏收) tarafından yazılmış olan “Wei Shu” (魏书) adlı tarih kitabında mevcuttur. Türklerin ırk ve toplum bilgileri hakkında detaylı bilgiler ise şu diğer iki kitapta toplanmıştır: 629 yılında Wei Zhi (魏徵) tarafından yazılmış olan “Sui Shu” adlı kitap ve 637 yılında “Ling gū dé fēn” (令孤德棻) tarafından yazılmış olan “Zhōu Shū” (周书) adlı tarih kitaplarıdır. Özellikle “Zhōu Shū” (周书) kitabının 42’inci bölümünde bahsi geçen farklı topraklar, Türkler başlığı altında bir araya getirilmiş yazılarda Türklerin atalarının Hunlar olduğu özellikle vurgulanmaktadır. İlgili bölüm Çince olarak şu şekilde geçmektedir:“列传第四十二·异域》中记载了突厥、吐谷浑等”.(Şahin, 2020, s. 277).

Türk isminin tarihte ulaşabildiğimiz en eski yazı örneği olan Orhun Kitabelerinde geçmektedir. İlk hali “Türük” şeklinde kullanılan isim Türklerin ortaya çıkış destanı olan Ergenekon destanında bahsi geçen kavmin düşman ülkelerinin saldırılarında öldürülen kavimden kalan son çocuğun kurt tarafından kurtularak kurt ile evlenmesinden sonra en büyük oğlunun ismidir “Türk”. Bu mitolojik olay doğrultusunda Çinlilerin en eski tarih kitaplarında aynı olayların eksiksiz olarak kayıt altına alınmış olması ve Türklerin ilk ortaya çıkışından itibaren onları “Tu que – Tū jué ” (突厥) olarak adlandırmaları bu mitolojik teoriyi destekler niteliktedir. Çin tarihinde mevcut yazılı olarak ulaşabildiğimiz tarih belgelerinde Türklerin ilk defa kayıtlara geçmesi 545 yılında Sodlu Chiu-chu’an’ının sodlu An-nuo-p’an-t’o’yu elçi olarak Göktürlere göndermesiyle gerçekleşmiştir.

Hunlardan sonra Göktürk kağanlığının 552. yıllarında kurulmasıyla birlikte Çinlilerle diplomatik ilişkiler ve karşılıklı elçi ziyaretleri hız kazanmıştır. Tarihte Türk-Çin milletleri birbirlerini ezeli düşman olarak görseler de belli dönemlerde evlilik yoluyla sulh ve elçilik ilişkilerinin kurulduğu dönemler olmuştur. Tarihten günümüze kadar geçen süreçte Türklerin kurmuş oldukları bütün devletlerde Çin-Türk ikili ilişkilerin ticari ve politik konularda ilişkilerin sürdürüldüğü görülmektedir. Türklerin uzun yıllar Çinlilerle aynı coğrafyayı paylaşmaları iki millet için tarihsel ve kültürel bağların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde ortak tarih, ortak kültür konularını oluşturarak oldukça köklü ve derin tarihi izler bırakılmıştır. Tarih boyunca bütün bu gelişmelerde hala gün yüzüne çıkartılmamış veya unutulmaya yüz tutmuş iki milletin tarihsel olayları ve elçilik ilişkileri bulunmaktadır. Özellikle Osmanlı devleti döneminde yaşamış olan Rumi adlı elçi dönemin zor şartlarına rağmen birçok kez Çin’e gelerek hediyeler getirmiş ve diplomatik elçilik ilişkileri kurmaya çalışmıştır. Bu araştırmada Çin-Türk milletlerinin tarihten günümüze elçilik ilişkilerini incelenecektir.

1. TÜRKLERDE DEVLET YÖNETİMİ VE TOY MECLİSİ

Eski Türklerde devlet yönetimi demokratik yollarla yönetilen ilkel devletlerde olduğu gibi karar alma yürütme görevlerini yürüten bir geleneksel meclisin olduğu görülmektedir. Dünyanın birçok coğrafyasında krallar karar verme ve yürütme görevini üstlenirken Türklerde Hakan’ın kararları devlet çıkarları doğrultusunda toy meclisinde çok yönlü düşünülüp uygun görülürse karar alma eylemine gidilmiştir. Eski Türk Devlet Teşkilatında devlet başkanlığı, kurultay ve hükümet üç önemli müessesedir. Asya Hunlarında ilk örneğini gördüğümüz kurultay nitelik olarak daha çok Oğuzların kengeş ve meşveret meclislerine benzemekte olup toplantı ve görüşme söz konusudur (Erdoğan, 2014, s. 39-52). Göktürklerin Hunlar gibi aile, uruk, hanedan “A-shih-na” anlayışıyla Hunlarla aynı anlayışla devlet yönetimini benimsemeleri Göktürklerin de Hun devletinin devamı olduğunu göstermektedir. Türklerde din töreni, bayram, yeme-içme toyu, eğlenme ile yarışmayı da içinde toplayan bir devlet toplantısı niteliğinde olan kurultayda halk ile devlet birleşir ve zamanla bu kurultaya Hunlarda halkta katılmaya başlar (Mandaloğlu, 2012, s. 213). Türklerin devlet yönetiminde aileler birliği (Urug),boy (Bod),boylar birliği (Bodun) ile devlet konuları görüşülerek törelere göre kağanlık ulus için en iyi kararlar alınarak yürütülürdü. İslamiyet’ten önceki Türk topluluklarında devlet meclisi niteliğinde olan toy, meclis-toplantı, devlet meclisi anlamlarına gelmektedir. Toy kelimesi aynı zamanda bayram, ziyafet ve yemekli şölen merasimleri için de kullanılmaktadır. (Kafesoğlu, 2008, s. 261). Türk devletlerinde yasama kurulu (Toy) ve hükümet birbirinden ayrı güç olarak ortaya çıkmaktadır.

Kurultaylar günümüz meclis görevi görürken yönetim ise günümüz iktidarlar güç olarak bakanları ve yönetimi ile yasaları kabul eden veya kabul etmeyen kurultay görevini üstlenmektedir.

İslamiyet sonrası bakanlardan oluşan hükümet üyelerinin sayıları zaman zaman değişmekle birlikte Göktürk ve Uygur hakanlıklarında dokuzar bakan bulunmakta idi (Çakır, 2007, s. 115-17). 460 yılında Juan-juan-lerin hâkimiyeti altında yaşayan Göktürkleri Çin kaynakları, önceleri Altaylarda yaşayan ve demircilikle uğraşan bir topluluk olarak göstermektedir (Bedirhan, 2019, s. 76). Çin kayıtlarında Göktürklerle ilk defa elçilik münasebetleri 545 yılında gerçekleşmiştir. Doğu Wei devletinin Juan-juan-ler ile birleşerek önemli güç haline gelmesi sonucu Batı Wei devletinin bu durumda kendine başka yerel güç arayışına sokmuştur. Batı Wei devleti 545 yılında Göktürlere elçi göndererek politik çıkarlarda iş birliği önermişti. Bu iş birliği sayesinde Göktürk kağanlığı kurularak tanınmış bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmıştır (Harmatta, 1972, s. 273). Göktürler ile Juan-ler arasındaki savaş büyümüş ve Göktürk kağanlığı bu savaştan galip çıkarak büyüme yolunda ittifaklarını geliştirmişlerdir. Aynı zamanda Bumin Kağan “İl Kağan” unvanını alarak devletinin başkentini Ötüken yapmıştır. Bumin Kağan’ın vefatı sonrası yerine geçen Kara Kağan da Juan-ler ile savaşmaya devam ederek güçlenmeyi sürdürmüştür.

553 yılında Mukan Kağan (553-572) Juan-lerin son liderini öldürerek düşmanlarına karşı önemli zafer kazanmış, Çin içerisinde genişleyerek diğer Kuzey ve Batı Wei devletleri ile iyi ilişkiler yürütmeyi başarmıştır. Mukan kendisini batıda temsil etmesi için amcası İstemi’yi görevlendirerek batı ile diplomatik ilişkilerin geliştirilmesini arzu etmiştir. Mukan Hakan’ın desteğinde askerî fetihleri yanında, İran Şehinşahı Nüşirevân ile İpek yolu kervan ticareti meselesinden ihtilâfa düşünce, Bizans ile anlaşmak üzere tarihte ilk defa Orta Asya’dan İstanbul’a elçilik ziyareti gerçekleştirmiştir. İstemi’nin siyasi temasları sonucu Göktürk hakanlığı Çin-Bizans imparatorluklarıyla derin siyasi diplomasisine başlamıştır. Göktürkler, Bizans ile ittifaka giderek Sasaniler’e karşı çıkmış Sasanilerin zayıflamasına neden olmuştur (Karnas, 2015, s. 88). Tarihte ilk Türk adını taşıyan devlet olan Göktürkler 552 yılında kurularak kısa zaman zarfında Orhun bölgesinde Moğol menşeli Juan-juan-leri tamamen yok ederek, güney Çin üzerine baskı kurdular. Bu yeni devlet nüfuz sahasını batıda Bizans ve Sasanî topraklarına kadar genişletti (Ahmetbeyoğlu, 2017, s. 54). 6 yüzyıl ortalarında Orhun Nehri batısındaki yayla bölgesinde Ötüken’ de kurulup Mançurya’dan Karadeniz sahillerine kadar uzanan büyük Türk imparatorluğunu kurularak Türk adı ile kurulan ilk devlet oldu. İlerleyen ve genişleyen Göktürk devleti Doğu ve Batı olarak iki farklı merkezden yönetilmiştir.

Göktürk Devleti’nin bu şekilde tarih sahnesine çıkmasının ardından hızlı şekilde topraklarını genişlettiği ve hanedan üyelerinin belli bir hiyerarşik ve idari düzene göre bu topraklar üzerinde yönetimi paylaşıldığı görülmektedir. Aslında devlet yönetimi ve iş bölümü yapıldığı görünmektedir. Örneğin; batı topraklarının Yabgu tarafından yönetilirken merkezi güce bağlı büyük Kağan’a bağlı olarak sürdürdükleri bilinmektedir (Kafesoğlu, 2014a, s. 257-268). Yabgu: Kağandan sonra gelen ve devlet topraklarının bir bölümünü yönetmekle görevli hükümdar ailesi üyelerine verilen unvandır (Dönük, 1988, s.58). Türkler 630 yıllarında Çin nüfuzu altına girmiş ve 682’de İltiş (Kutlug) Hakan’ın, büyük devlet adamı Tonyukuk ile birlikte siyasi mücadeleleri sonucunda doğu kısmı yeniden hâkimiyetini elde etmiştir (Aslanapa, 1989, s.7). Türklerin eşleri tarihte katun, hatun olarak adlandırılmış olup devlet yönetiminde önemli görevler üstlenmişlerdir. Kağan hatunları devlet yönetimi içerisinde yer alarak Kağan’ın en büyük yardımcısı ve destekçisi olmuşlardır. Türklerde hatun diğer toplumlardan farklı olarak devlet yönetimine dâhil olarak elçilik ve misafirlerin karşılanmasında, devlet erkânında ve toplum aile ilişkilerinde liderlik vasıflarını korumuşlardır. Türklerin Çinli prenseslerle evliliği sonucu Göktürk kağanlığında casusluk faaliyetleri ve Çin entrikaları artarak Göktürk kağanlığı ciddi şekilde zayıflamıştır. Doğu Kağanlığının Çinliler ile yakın ilişkileri ve siyasi başarısızlığı sonucu Çin etkisiyle Doğu Kağanlığı Çin’in Sui devletine 585-589 yılları arasında vergi vermeye başlamıştır.

Tablo 1. Çin Tarih kitaplarında yer alan Türkler ile ilgili bölümler.

Kitap ismi	Yazar	Dönem	Yıl	Notlar

魏书 Wèi shū	魏收 Wèi shōu	北齐 Běi qí	550 Yılı	《西域传》亡逸，后人据《北史》补 Batı bölgesi tarihi eserleri (Kuzey tarihi) sonradan derlenmiş.
隋书 Suí shū	魏徵 Wèi zhǐ	唐 Táng Hanedanlığı	629 Yılı	《列传第四十九·北狄》中的突厥、西突厥、铁勒、 奚、契丹相关记载 Örnek: 49'uncu belge tarihi eser kayıtları: Kuzey bölgesindeki Türkler, batı Türkleri: Tiele, Xi, Qidan ilgili kayıtlar.
周书 Zhōu shū	令狐德棻等 Ling gū dé fēn děng	唐 Táng Hanedanlığı	637 Yılı	《列传第四十二·异域》中记载了突厥、吐谷浑等 Örnek: 42'uncu tarihi belgeler "Farklı bölgelerdeki Türkler" adlı kayıtlar ve tú yù hún devleti.
北齐书 Běiqí shū	李百药 lǐ bǎi yào	唐 Táng Hanedanlığı	636 Yılı	无专门记述，但多处提及突厥事 Professional yazılmayan tarihi kayıtlar ve diğer Türkler hakkındaki kayıtlar.
北史 Běi shǐ	李大师、李 延寿lǐ dà shǐlián shòu	唐 Táng Hanedanlığı	659 Yılı	汇合并删节记载北朝历史的《魏书》《北齐书》《 周书》《隋书》而成 Farklı tarih kitaplarından Toplama tarihi eser kayıtları bei chao kuzey chao döneminde yazılmış Wei shu, Bei qi shu, zhou shu, shui shu kitaplarından toplanmış genel bilgiler.
通典 Tong diǎn	杜佑 Dù yòu	唐 Táng Hanedanlığı	801 Yılı	《边防十三·突厥上》《边防十四·突厥中》《边防 十五·突厥下》sınır koruma raporları "Tongdian" belgesi 13.Bölüm Türk tarihi "Yukarı" 40'ıncı bölüm Türk tarihi "Orta" ve 15'inci bölüm Türk tarihi "aşağı" bölümleri.
旧唐书 Jiù táng shū	刘昫等 Liú xù děng	后晋 Hòu jìn	945 Yılı	《列传第一百四十四·突厥上》和《列传第一百四十四· 突厥下》，与《通典·边防》十三、十四、十五 记突厥事基本相同 Örnek tarihî eser kayıtları: 144'ıncı bölüm Türkler tarihi "Yukarı" ve 144'ıncı bölüm Türk tarihi "Aşağı" bölümleri ve Tong dian ülke sınır koruma raporları 13'üncü, 14'üncü 15'inci bölümler.
新唐书 Xīn táng shū	宋祁、欧阳 修、范镇、 吕夏卿Sòng qí	北宋 Běi sòng	1060 Yılı	《列传第一百四十四上·突厥上》《列传第一百四十四下· 突厥下》 Örnek eser kayıtlarının 140'ıncı bölümü "Yukarı" ve 144'üncü bölümü "Aşağı" bölümlerinde yer alan Türkler hakkında tarihi kayıtlar.

Tablo oluşturulurken mevcut Çin tarih kitaplarından faydalanılmıştır. Yukarıda belirtilen kitaplar yıllara göre sıralama yapılmıştır (Şahin, 2020, s. 279)

2. TÜRKLERDE İSLAM SONRASI DEVLET

Türklerin yönetim biçimi 7 Yüzyılda İslam dinini benimsemeleriyle kültürel olarak İslam dininden derinden etkilenmiştir. Fars ve Arap kültürü ile etkileşimleri Karahanlılar döneminde hız kazanmıştır. Karahanlı hükümdarı Bilge Kül Kadir Han aynı zamanda Karluk devletinin hükümdarı olup Mâveraünnehir'deki egemenlik mücadelesinde Sâsânî devleti ile uzun süren bir mücadele sürdürmüştür. Gök-Türk devlet yapısının bir benzeri olarak doğuda Arslan Kara Han, Batıda ise Buğra Kara Han unvanını taşıyan ikili Karahanlı Devleti kuruldu (Çay, 2009, s. 2). Asya'dan sonra yeni yurt arayışı içine giren Türkler Orta Asya ve Ortadoğu coğrafyasında yeni akınlar ve keşiflere yönlendirdi. Türklerin Asya topraklarında kazanmış oldukları savaş tecrübeleri ve demircilik sanatındaki ilerlemeleri dönemin en iyi ok ve demiri işleyerek savaş silahı olarak kullanmaları onları diğer milletlere karşı üstün kılmıştır.

Uygurlar dönemindeki Çin elçisi Wang Yen-te'nin gezi raporundan da anlaşılacağı üzere Uygurluların devlet yönetiminde demokratik bir iradeyi, sosyal adaleti sağlamış bir yönetim biçiminin kurulduğu gözlenmektedir. Aynı raporda halkın büyük kısmının çalıştığı çalışmayanların devlet tarafından yardım edildiği vurgulanmaktadır (Durmuş, 2001, s. 28). Uygurluların sosyal devlet sisteminde halk yasalara uymakla yükümlü idi. Töreler günümüz yasalar hükmünde olup gerektiğinde yaptırımlar uygulandığı bu raporlarda belirtilmiştir. Göktürk yazıtlarında ifade edilen, 28'den fazla devlet yönetiminde kullanılan unvanlar bulunmaktaydı. Kitabelere göre devlet hiyerarşisi şöyle sıralanmaktadır: Kağan, ailesi, bodur, şadapıt beyler, tarkanlar, buyruk, beyler, Dokuz Oğuz beyleri vb. Çin kaynakları ise kağan ve hatunu söyledikten sonra en büyük unvan olarak Yabgu, Sonda Şad, Teğın, Tudun, İlteber, Erkin'den bahsetmektedir (Dönük, 1988, s. 55). Türklerin daha devlet olarak kurulmadığı dönemde bile Türkler arasında bir meclis ortamının olduğu bir dayanışma olduğunu belirten Çin elçisi An-no-p'ant'uo 515 yılında Göktürk merkezine vardığında Göktürklerin, lideri Bumin (T'u-men) ile birlikte sevinmişler, “Şimdi büyük ülkenin elçisi geldi, bundan dolayı ülkemiz gelecekte yükselecektir” diyerek birbirlerini tebrik etmişlerdir. Bu kayıtlar ile Göktürklerin henüz devlet haline gelmeden önce bile meclis veya ona benzer fonksiyonu icra eden bir müesseseye sahip olduklarını anlıyoruz (Ögel, 1957, s.130).

Kağan her ne kadar yönetimde en üst karar merci olsa da mecliste görüşülen ve meclis tarafından uygun görülmeyen kararlara karşı çıkıldığı da görülmüştür. Özellikle 723 yılında Bilge Kağan'ın ileri sürdüğü teklifler Göktürkler devlet meclisinde kabul edilmemiştir (İsenbike vd., 2006: s. 194-5174-5175). Bu teklifte ulusal ve güvenlik sorunu olduğunu düşünen Toy meclisinde kağanlarının önermiş olduğu teklifi uygun görmeyerek onaylamamışlardır. Bu teklifte Türk milletinin dini görüşünü etkileyecek olan Çin inancı “Budizm ve Taoizm'in kabul edilmesi ve şehirlerin surlarla çevrilmesi gibi toplumda köklü değişikliklere yol açacak önemli kararlar içermekteydi.

Türklerde görülen Toy Meclisi İslam'daki Dîvân-ı Hümâyün meşveret birliğinin fonksiyonel özelliğine sahipti. İslam döneminde kurulan bu kurul devlet işlerinin takibini yapmakla görevlidir. Türklerin İslam'ın kabulüyle bu geleneksel kurul Türk devletlerindeki Toy Meclisi ile birlikte sürdürülmüştür. Büyük Selçuklular döneminde kurulan ve baş vezir tarafından yönetilen yüce kurul anlamlarını taşıyan Divanı Âlâ devletin en önemli karar merci olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Osmanlı devletinde eski Türk devletlerinde olduğu gibi toy meclisinin bulunduğu ve kararların bu meclisten çıktığı bilinir. Oğuz Türklerinde de Hakan seçiminde devlet meclisi Toy'un etkili olduğu bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu Osman Bey'in böyle bir meclise hükümdarlığa seçildiği bilinmektedir (Arsal, 1974, s. 271-272). Bu geleneksel devlet yönetim anlayışı Anadolu Selçukları ve Osmanlıya kadar devam ettirildi ve küçük beyliklerde bile varlığı söz konusudur.

3. TÜRK DEVLETLERİNDE ELÇİLİK

Türkçede elçi kelimesi “halk, ülke, devlet” anlamına gelen *ilçi* Türkçe el (il) isim kökünden türetilmiştir. Devletlerle dış ilişki münasebetlerinde elçiler ülke politikalarında önemli görevler üslenen iyi ilişkiler kurmak için karşı yetkililerle diplomatik temasları sağlayan devletin önemli mercileridir. Türkler elçilik görevini üslenen kişilere ve bu görev mevkiine tarihte farklı isimler verilmişlerdir: “vezir, hâcib, tamgaçı, tamgacı, tuğrâi, ayguci, buyruk, yınanç, inanç, atasagun, teğın, tigin, bitikçi” gibi unvanların elçilik görevini ve makamlarını belirtmek için verildiği görülür. Hun hükümdarı Mete tarafından MÖ.176 yılında Çin İmparatoriçesi'ne yazılan mektupta Çin İmparatoru'ndan kendisine gönderilen iki mektuba karşılık olarak yazdığı cevabı götüren elçisinin henüz geri gelmediğinden ve bunun, aralarında çıkabilecek ve istenilmeyen bir anlaşmazlığın sebeplerinden biri olacağından bahsedilmiştir. Tarihi bilgilerde zaman zaman elçilerin katledilmesi olaylarıyla karşılaşılsa da, genel olarak savaş zamanında “elçilerin hayatları korunur” ilkesi geçerli olmuştur (Vardan, 2012, s. 224). Türklerde elçiye zeval olmaz ilkesi tarih boyunca Türklerin diplomasi ve elçilik ilişkilerine verdikleri önemi göstermektedir.

Diplomasi “uluslararası ilişki ve görüşmeleri kendi çıkarlarına uygun biçimde yürütme sanatıdır (Dağ, 2004, s. 146). İnsanlık tarihin var oluşundan günümüze kadar güçlü devletlerin diplomasiyi elden bırakmayarak ulusal çıkarlarını diplomasi yolu ile çözüme ulaştırma öncelikleri olmuştur. Göktürklerde Sui İmparatoru Kao-tsu, Göktürk Kağanı She-t'u (Şa-po-lüe Kağan-İl Küllüg Şad İşbara

Kağan)'a gönderdiği bir yazısında daimi ve olağandışı elçilerinden söz etmiştir (Liu, 2006, s. 523). Göktürkler Doğu ve Batı Göktürk kağanlığı kurduktan sonra Asya dışında diğer milletlerle diplomatik temaslar kurularak İpek yolu güzergâhı üzerinde etkin rol üstlenmişlerdir. Asya'nın en doğusu Doğu Türkistan'dan Asya'nın en batısına kadar olan coğrafyada diplomatik temaslar kurarak, yapılan ticaretten paylarını almışlardır. Maalesef I. ve II. Göktürk kağanlığı Çin tarafından desteklenen karışıklıklardan yıkılmış, parçalanmışlardır. Orhun alfabelerinde de belirtildiği gibi “Çin kavminin sözü tatlı, ipeği yumuşak imiş. Tatlı sözlü, güler yüzü ve yumuşak ipeği ile uzaktakileri aldatıp kendine yaklaştırır imiş. Sonra da fesat ve nifak çıkarırmış, iki bilge kişiyi bir arada yürütmez imiş. Onların tatlı sözüne ipeğine aldanan pek çok Türk kavmi öldü... Çin kavmi hilekâr ve kurnaz olduğu için, küçük kardeşle büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, beyler ile kavim arasına nifak girmesi yüzünden Türk Bodunu, devletini ve kağanını kaybetmiş... Çin İmparatoru, Türk kavmi işini, gücünü ona verdiği halde, Türk kavmini öldüreyim, soyunu mahvedeyim der imiş ve mahvetmeye yürümüş...” (Orkun, 1994, s. 24). Türklerin yönetimine sinsi ve Çin entrikaları ile ayaklandırmalar yaparak kardeş kavgalarna neden olduğu tarihi kayıtlarda ve Orhun abidelerinde belirtilmiştir.

Türk tarihinin en önemli boylarından biri olan Oğuzlar, birleşik Göktürk hükümdarlığının ikinci devresinde (681-745) devletin ikinci unsuru olarak Ötüken'in doğusunda, Baykal Gölü'nün güneyinde, Tuğla Irmağı kıyılarında dokuz boy halinde yaşamışlardır. Oğuzların Uygurlar zamanında da durumları değişmemiş ancak, batıya doğru kayarak Seyhun-Aral-Hazar bölgesine yayılmışlardır. Oğuzlar Seyhun bölgesinde Boz-Ok, Üç-Ok şeklinde iki kol halinde yaşamışlardır. Müşterek Hükümdarları “yabgu” unvanını taşımış ve Seyhun'un Aral'a döküldüğü yere yakın olan Yeni Kent'te oturmuştur (Kafesoğlu, 2008, s.153). Aral Gölü ile Hazar Denizi arasında yaşayan Oğuzların bir kısmı İdil ve Yayık Irmaklarını geçerek Doğu Avrupa'ya gelmiş, Tuna'yı aşır Bizans topraklarına akınlar düzenlemişlerdir. Oğuzların, Bizans'ta paralı askerlik yapan önemli bir kısmı Peçenekler'le beraber 1071 Malazgirt Savaşında daha sonra kardeşleri olan Selçuklu Oğuzlarının safına geçerek önemli güç olarak ortaya çıkmışlardır.

4. TÜRK - ÇİN DEVLETLERİ ARASINDA ELÇİLİK İLİŞKİLERİ

Hun devleti Mete döneminde M.Ö.209-174 yıllarında Hunlar ile Çinliler arasında gerçekleşen ilk büyük muhabere sonucu kardeşlik anlaşması imzalanarak Çin imparatorluğu Hunlara vergi vermeye başlamıştır (Onat, 1987, s. 614). Bu anlaşma Kuzey Şansi olarak kayıtlara geçen ilk Türklerle Çinliler arasında yapılan anlaşmadır. Hunlar döneminde siyasi evliliklerin ilki gerçekleşmiş sonra kurulacak olan Türk devletlerince de sürdürülmüştür. “Siyasi Evlilikler” (和亲, appeasement) yoluyla ve Hunlara gönderilen hediyeler ile sağlanmıştır (Zhang, 1984, s. 94-99). Wusun (乌孙) Hunların bir boyudur ve Çin'in Han hanedanlığı döneminde göçebe kabile olarak günümüz Çin'in batı-doğu bölümlerinde yaşamışlardır. Hun döneminde Türklere gelin gelen hanedanlık kızı “Liu Xi Jun” (细君) sulh amaçlı gelin gelmiştir. Evden ayrılışı ve ailesini bundan sonra göremeyeceği düşüncesi onu oldukça kederlendirmiş ve Çin edebiyatının en önemli şiirlerini ortaya çıkartmıştır. Çin'in batısından Chang'an (Şian) şehrinden doğuya' ya uzak yerlere gelin gelmektedir. Çinli prenses o kadar güzeldir ki havada uçan kuşlar Çinli prenses Liu Xi Jun'nun güzelliğinden gözlerini alamazlar uçarken yeri çakırlarmış. İmparator Wu Di Batı-doğu hattındaki azınlıkları rüşvet ve evlilik yoluyla ilişkileri ilerletmiş ve bu bölgelere girmeyi başarmıştır. Aslında evlilik yolu Çin imparatorlukları için karşı hanedanlığına sızma fırsatı sağlamıştır.

Çinli prensesin hüznü sözlerinden bazıları şu şekildedir: Kubbe odalarda tereyağı, et ve hamur yemekleri tüketirler. Sarayda olan lezzetli sosların burada olmadığı aktarılarak keçi derisinde peynir ve hayvansal gıdaların tüketildiği vurgulanmaktadır. Prensese yabancı bir ülkede yaşam, evlilik sadece yalnızlık değil aynı zamanda yaşamın sürdürülmesinin de oldukça zor olduğu düşüncesindedir. Prensese küçüklüğünden beri sarayda büyüdüğünü ve bozkır yaşamına yabancı olduğunu aktarmaktadır. Buradaki yaşam benim ülkemden çok farklı, sık sık eve dönüş düşüncelerine kapılan prenses ülkeler arasında ilişkilerin bozulmasından korkarak çaresiz bir duruma düşmüştür. Yaşadığı bölgeyi anlatırken yağmurlu ve soğuk bir memleket olduğunu vurgulanmaktadır. Rüzgârın sert ve şiddetli olduğunu belirterek koyunları bile götürebileceğini anlatmaktadır. Prensese Türk kadınlarına sabahları eşlik ederek yaban ortamda farklı otların toplandığını belirtmektedir. Son olarak eşi vefat ettiğinde prensesi eşinin kardeşiyle evlendirilmesi Türk törelerinin en eski dönemde bile var olduğu göstermektedir. Bu durum Türklerin aile ve toplum düzenini koruma adına

geleneksel törelerin uygulandığını ve töreye bağlılıklarını göstermektedir. Genel olarak prenses Lu Xi Jun'un eserlerine bakıldığında gelin geldiği memlekete alışmadığını, memleketine ve ailesine hasret ve özlem duygusuyla şiir ve deyimleri yazı olarak Çin edebiyatına kazandırmıştır.¹ Çinli prensesin eserleri başta Türk tarihine, eski Türklerin yaşam kültürüne ve yeme içme alışkanlıkları gibi birçok merak edilen konulara da ışık tutmaktadır.

O dönemde hızla artan Türk nüfusu ve Türk askeri gücü Hunlardan sonra Göktürklerde de devam etmişti. 617 yılında Çin'in Xian bölgesini tam 19 kez kuşatan Göktürk hakanı son olarak 200 bine yakın asker ile Xi'an şehrini kuşatarak (西安长安) Xian Cháng An'a 40 kilometre uzaklıkta olan (渭水北岸) Wèi shuǐ běi àn bölgesine kadar ilerlemişlerdi. Çin hükümdarı barış istemek için Kağan ile görüşmüştü. Bu olayın üzerine Türk hakanı (可汗kè hán) ile Çin hükümdarı (李世民lǐ shì mǐn) arasında sulh sağlanmıştır. Bu olay Çin tarihinde wèi shuǐ zhī méng (渭水之盟) olayı olarak geçmektedir (Xi chun li ve Xin qun lin, 2012, s.146). Göktürkler asker ve at bakımından çok güçlü ve üstündüler. Türk hakanı barışın gerçekleşmesi için ağır şartlar koşmuştu ve bu şartlarda Çin'in birçok bölgesine Türklerin yerleştirilmesi ve Chang An şehri bölgesinde Türklerin de bulunması, ipek, at ve maden ticaretinde onlara serbestlik ve öncelik tanınması, gibi şartlar istenilmişti. Şartlar kabul edilerek, anlaşmanın anlamı ve sürekliliği için Türk Hakanı kendi atını (Beyaz hakan atını) keserek Çin hükümdarı (李世民lǐ shì mǐn) ile at kanını içmiş ve barış sağlanmıştı. Çin tarih kayıtlarına göre Türk hakanı (李世民) lǐshímín' e toplamda üç bin at, 2000 bin atlı asker ve 1000 baş at vermişti. (李世民) Lǐshímín Türk Hakanın ve askerlerinin desteğini alarak 629 yılında (唐朝) Táng Cháo hanedanlığı kurmuş ülke bütünlüğünü Türklerin desteği sayesinde sağlamıştır.

Göktürklerde hakanlığına gönderilen elçilerin kabul merasiminde Hakan'ın yanında hatunun da hazır bulunması dikkate değer bir husustur. Çin İmparatoru Hüan-tsung'un 725'te Ötüken'e gönderdiği elçiyi Bilge Kağan hatunun, Kültigin'in, Tonyukuk'un ve diğer devlet erkânının hazır bulunduğu bir mecliste kabul etmişti (Kafesoğlu, 1984b, s. 117). Uygur Kağanları ile Çin imparatorları arasında pek çok konu için devamlı surette elçiler gidip gelmiştir. Bu dönemlerde Ötüken Uygurları Çin'e karşı üstün durumda idiler. Uygur elçileri Çinliler tarafından törenlerle karşılanıyor, çok iyi muamele görüyor, hatta imparatorla aynı seviyede oturtuluyordu; buna karşılık Çin elçileri Uygurlar tarafından soğuk karşılanıyordu (Çandarlıoğlu, 2011, s. 38-46). Karahanlı Türk devletinin İslam dinini benimsemesi ile Arap ve Farslarla dış ilişkilerde müttefik konumuna geldiler. Uygurluların Budizm dinine olan ilgisi Karahanlı İslam devleti tarafından benimsenmeyerek Uygurlulara karşı karşıya gelmelerine neden olmuştu. Çinliler 300.000 çadır halkı ile Müslüman Karahanlılar ülkesini istila ederek Balasagun şehrine sekiz günlük mesafeye kadar ilerlemişlerdi. Karahanlı hükümdarı Togan Kağan 1017(408) senesinde 120.000 kişilik bir ordu ile onları püskürtmüş, 1027 yılında Budist Çinliler ve Uygurlular Karahanlı devleti ile dostluk sağlamak için Gazneli Sultan Mahmud'a bir elçi göndermişlerdi (Osman, 2003, s. 180). Gazneliler'de elçilerle ilgilenen saray görevlisine "resuldar" denilmekteydi. Elçilerin karşılanması, kalacağı ikametgâha götürülmesi, sultanın huzuruna çıkarılması işi onun tarafından yapılırdı.

Gaznelilerden başka Fars Atabegleri, Salgurlular ve muhtemelen Kirman Selçuklularında da saray görevlileri arasında bulunan resuldarın elçilerin karşılanması, ağırlanması, hükümdar huzuruna çıkarılması, hediye ve mektubunun ilgililere ulaştırılmasının yanında başka ülkelere gönderilecek elçilerin de her türlü hazırlığını yapmakla görevli olduğu görülmektedir (Erdoğan, 1975, s. 51-59). Karahanlılar ile Gazneliler arasında bulunan sorunları çözmek için Gazneli Sultan Mahmud Özkend'e bir elçi gönderdi. Burası, o dönemde İlek Han'ın yönetim merkeziydi. Gazneli Mahmud elçiyle birlikte Horasan hadis imamlarından Ebû't-Tayyib Sehlab. Muhammed es-Sa'lûkî ve Serahs vilayeti hâkimi Doğancağ'ı da gönderdi. Elçi, çok sayıda değerli hediyeler taşımaktaydı. Bazı tarihçiler, bu malları şöyle vakfetmektedirler: "Külçe altından mallar, değerli yakutlar, inci gerdanlıklar, mercanlar, sandıklar dolusu elbise ve anber, kâfur ile doldurulmuş altın ve gümüş kaplar...". Söz konusu heyet, Özkend'de günlerce kaldı. Kaldıkları süre içerisinde İlek Han'ın kızını Gazneli Sultan Mahmud'a

¹ Çince dillinde yazılmış olan Çinli prenses Liu Xiu Jun eserleri şu şekildedir: 汉诗《文昭君悲怨歌》, Liu Xi Jun hüznü şarkısı. 《大风歌》 Sert rüzgâr şarkısı, 《秋风辞》 sonbahar şarkısı gibi birçok eserlere sahiptir. Bu eserlere farklı yazar ve sanatçılar tarafından yorumlanarak Çin edebiyatının en meşhur eser ve şiirlerini oluşturmaktadır.

nişanladılar (Muheymid vd., 2010, s. 300). Karahanlılar ile Selçukluların siyasi ilişkilerinde de aile içi evlilikle sağlandığı görülmektedir.

Tuğrul Bey'den sonra Selçuklu tahtına çıkan Sultan Alparslan, Kutalmış'ın isyanını bastırdıktan sonra, Merv'e gidince Melikşâh'ı Karahanlı hükümdarı Tamgaç (veya Tafgaç) Han'ın (Batı Kağanı, 1052-1068) kızı Celâliyye Terken Hatun ile diğer oğlu Arslanşâh'ı da Gazneli hükümdarının kızıyla evlendirdi (Ayan, 2015, 401). Türklerin Çinli prenseslerle evliliği Mete döneminden başlayarak Türkler için akraba bağı vesilesiyle bir sulh yolu olarak izlenmiştir. Türk devletlerin de yapılan evlilikler ise genelde devletleri büyümeye ve siyasi dayanışmayı pekiştirmek için yapıldığı görülmektedir. Türklerin diplomatik ilişkilerde elçiler vesilesiyle karşılıklı değerli eşyalar sunulduğu bilinmektedir. Bu hediyelerin Hun devletinden Osmanlıya kadar kurulan Türk devletlerinde kimi zaman haraç kimi zaman hediye olarak gönderilmiştir. M.S.50 yılında Güney Hunların Çin sarayına gönderdikleri rehine dönüşünde on bin parça ipekli mamul, yirmi beş bin hu (Ölçü birimi) pirinç ve otuz altı bin baş sığır getirilmiştir. Türk siyasî kültüründe hediye önemli bir unsurdur. Osmanlı Devleti'ne kadarki Türk devletlerinde de hediye önemli bir yeri ve işlevi olduğu görülmektedir (Salman, 2007, s. 3-15). Çin tarafından Türk devletlerine hediye edilen birçok porselen ve diğer hediyeler bugün Türkiye'de milli müzelerde sergilenmektedir. Bu hediyeler iki toplum arasındaki ilişkilerinin birer kanıtıdır. Özellikle Osmanlı döneminde Çin ile temaslar çok daha yakındır. Osmanlı döneminde Çin'e gerçekleştirilen ziyaret sayısı Çin tarihi tarafından kayıtlar altına alınmıştır.

Osmanlı elçisinin isminin yabancı isim olmasından dolayı farklı isimlerde yanlış kayıtlar altına alınmıştır. Fakat bu kayıtlarda sadece bir elçiden bahsedilmektedir. Osmanlı elçi Rumi Çin kayıtlarında “Lü mí—lü mǐ—lü mǐ” “鲁迷 — 鲁米 — 鲁密” gibi farklı isimlerde anılmaktadır. Yabancı dillerde Lu mi olarak yazımında fark görünmez iken Çince karakter yazılarında farklı Çince karakterler kullanılmıştır. 1423 yılı ile 1618 yılları arasında yaklaşık 195 yıla tekabül etmektedir. Elçi Rumi Çin' yaklaşık 20 kez ziyaret gerçekleştirmiş ve bunlardan 16'sı resmi ziyaretler olarak kayıt altına alınmıştır. Osmanlı elçisi “lumi”, Rumi elçi her ziyaretinde Çinli imparatora hediyeler takdim etmiştir. Bu hediyeler aşağıdaki ekte listelenmiştir. Osmanlı elçisi Rum-i'nin Çin tarih kayıtlarında yolculuğu yedi yıl sürmekte olduğu belirtilmektedir. Her yolculuğun kara ulaşımı ile yedi yıl, gemi ile Hindistan üzeri geçişleri iki yıl kadar sürdüğü ziyaret tarihlerinden de anlaşılmaktadır.

Rumi ömrünün büyük bir kısmını Çin yollarında diplomatik temasları gerçekleştirmek için geçirdiği anlaşılmaktadır. Üstelik Osmanlı dönemine Topkapı sarayındaki Çin porselenleri incelendiğinde Ming hanedanı dönemine ait oldukça fazla tarihi eser olduğu görülür. Bütün bu bulguları bir araya getirdiğimizde geçmişte Ming Hanedanlığı ve Osmanlı arasında oldukça iyi bir diplomasi ve elçilik ilişkisinin kurulduğu görülür. Aynı zamanda bu araştırma neticesinde Osmanlı elçisi Rumi' nin Türk tarihinin bilinmeyen elçisi, bilinmeyen kahramanı olarak ortaya çıkmaktadır. Çince “Míng shí lù”

《明实录》 adlı Ming hanedanlığı dönemine ait elçi ziyaret kayıtları ve getirilen hediyeler aşağıdaki listedeki gibidir:

Tablo:4.1 Osmanlı döneminde Çin'e yapılan resmi elçilik temasları ve Osmanlı elçisinin getirmiş olduğu hediyelerin listesi:

进贡时间 Tarih	进贡使臣或同行进贡国 Eşlik eden kişiler	贡品 Hediye ve ürünler	备注 Kayıtlı belgeler
1 永乐二十一年 (1423年) İmparator Yong le 1423 Yılı	肉速回回哈只阿黑麻 Rumi, HuiHui Ha zhi, Aheima	方物 Muhtelif hediyeler	《明太宗实录》卷256 永乐二十一年二月辛酉 《Ming tai zong kayıtları》 256'ncı bölüm.
2 洪熙元年 (1425年) İmparator	肉迷回回哈只阿黑麻 Rumi, HuiHui Ha zhi,	马、方物 At ve Muhtelif hediyeler	《明宣宗实录》卷7 洪熙元年八月丁卯

	Hong xi 1425 Yılı	Aheima		《Ming xuan zong kayıtları》 7'inci bölüm.
3	宣德二年 (1427年) İmparator Xuan de 1427 Yılı	肉迷回回火者乞 Rumi,HuiHui, Huǒ zhě qǐ	方物 Muhtelif hediyeler	《明宣宗实录》卷24 宣德二年正月戊戌 《Mingxuanzong kayıtları》 24'üncü bölüm.
4	宣德八年 (1433年) İmparator Xuan de 1433 Yılı	肉迷回回哈只阿黑蛮 Rumi, HuiHui Ha zhi, Aheima	方物 Muhtelif hediyeler	《明宣宗实录》卷99 宣德八年二月癸丑 《Mingxuanzong kayıtları》 99'uncu bölüm.
5	正统十年 (1445年) İmparator Zheng tong 1445 Yılı	肉迷-鲁迷回回哈只阿黑蛮 Rumi, HuiHui Ha zhi, Aheima	方物 Muhtelif hediyeler	《明英宗实录》卷128 正统十年四月戊午 《Mingyingzong kayıtları》 128'inci bölüm.
6	嘉靖三年 (1524年) İmparator jia jing 1524 Yılı	鲁迷 Rumi	狮子、西牛、珊瑚、玉石、西狗、西马、珠玉 Aslan, batı ineği, deniz mercanı, Yeşim taşı, batı köpeği, batı Atı, İnci	《明世宗实录》卷38 嘉靖三年四月己未 《Mingshizong kayıtları》 38'inci bölüm.
7	嘉靖五年 (1526年) İmparator jia jing 1526 Yılı	鲁迷使者白哈兀丁等 Rumi, báihāwùdīng vs.	狮子、西牛、玉石 Aslan, batı ineği, Yeşim taşı	《明世宗实录》卷68 嘉靖五年九月己亥 《Mingshizong kayıtları》 68'inci bölüm.
8	嘉靖六年 (1527年) İmparator jia jing 1527 Yılı	鲁迷使者火者好把丁阿力等 Rumi, Huǒ zhě , Hǎo bǎ dīng, Ali vs.	狮子、西牛 Aslan, Batı ineği	《明世宗实录》卷72 嘉靖六年正月丁未 《Mingshizong kayıtları》 72'inci bölüm.
9	嘉靖二十二年 (1543年) İmparator jia jing 1543 Yılı	土鲁番、撒马儿罕、天方、鲁迷、哈密 Tǔlǔfān, Sā mǎ'èr hǎn, Tiānfāng,Rumi, Hāmi	马、珊瑚、琥珀、金刚钻、花瓷器、锁服、撒哈刺帐、羚羊角、西狗皮、舍列狒皮、铁角皮 At, deniz Mercanı, Kehribar taşı, Elmas veya porselen üzerine elmas işlemesi, Çiçekli porselenler, Kilit, Sahra Çöl haritası, Antilop boynuzu, Batı köpeği derisi, Yaban kedi kürkü, Kılıç	《明世宗实录》卷274 嘉靖二十二年五月庚申 《Mingshizong kayıtları》 274'üncü bölüm.
	嘉靖二十七年	土鲁番、撒马儿罕、天方、鲁迷、哈密	马、方物、花瓷器 At, Muhtelif hediyeler,	《明世宗实录》卷338

10	(1548年) İmparator jia jing 1548 Yılı	Tülüfān, Sā mǎ'èr hǎn, Tiānfāng, Rumi, Hāmì	Çiçekli porselen	嘉靖二十七年七月壬辰 《Mingshizong kayıtları》 338'inci bölüm.
11	嘉靖三十三年 (1554年) İmparator jia jing 1554 Yılı	土鲁番、天方、撒马儿 罕、鲁迷 Tülüfān, Tiānfāng, Sā mǎ'èr hǎn, Rumi	马、方物、花瓷器 At, Muhtelif hediyeler, Çiçekli porselen	《明世宗实录》卷409 嘉靖三十三年四月甲申 《Mingshizong kayıtları》 409'uncü bölüm.
12	嘉靖三十八年 (1559年) İmparator jia jing 1559 Yılı	土鲁番、天方、撒马儿 罕、鲁迷、哈密、暹罗 Tülüfān, Tiānfāng, Sā mǎ'èr hǎn, Rumi, Hāmì, Xiān luó	马、驼、方物 At, Deve, Muhtelif hediyeler	《明世宗实录》卷470 嘉靖三十八年三月丁丑 《Mingshizong kayıtları》 470'inci bölüm.

13	嘉靖四十三年 (1564年) İmparator jia jing 1564 Yılı	鲁迷、西番 Rumi, Xī fān	狮子 Aslan	《明世宗实录》卷535 嘉靖四十三年六月癸酉 《Mingshizong kayıtları》 535'inci bölüm.
14	万历四年 (1576年) İmparator Wang li 1576 Yılı	安南、琉球、乌斯藏 、土鲁番、天方、撒 马儿罕、鲁迷、哈密 Ānnán, Liúqiú, Wū sī cáng, Tū lǔ fān, Tiān fāng, Sā mǎ er hǎn, Rumi, Hāmì	马、方物 At, Muhtelif hediyeler	《明神宗实录》卷49 万历四年四月己巳 《Ming Shenzong kayıtları 》 49'uncü bölüm.
15	万历九年 (1581年) İmparator Wang li 1581 Yılı	安南、琉球、乌斯藏 、土鲁番、天方、撒 马儿罕、鲁迷、哈密 Ānnán, Liúqiú, Wū sī cáng, Tū lǔ fān, Tiānfāng, Sā mǎ er hǎn, Rumi, Hāmì	马、方物 At, Muhtelif hediyeler	《明神宗实录》卷117 万历九年十月庚子 《Ming Shenzong kayıtları 》 117'inci bölüm.
16	万历四十六年 (1618年) İmparator Wang li 1618 Yılı	土鲁番、天方、撒马 儿罕、鲁迷、哈密、 乌斯藏 Tū lǔ fān, Tiān fāng, sā mǎ er hǎn, Rumi, Hāmì, Wū sī cáng	马、方物 At, Muhtelif hediyeler	《明神宗实录》卷568 万历四十六年四月戊戌 《Ming Shenzong kayıtları 》 568'inci bölüm.

Kaynak: Ming Shi Lu Kayıtları (Ma, 2018, s. 41)

Yukarıdaki listeyi incelediğimizde Rumi adlı Osmanlı elçisinin Müslüman kişiler ile Çin

imparatorluğunu ziyaret ettiği görülmektedir. Müslümanlara Hui Hui adı verilirken Türk soyundan gelen Çinlilere Huǒ zhě qǐ ismi verilmiştir. Rumi'nin Çin ziyaretleri Çin'in Ming hanedanlığı tarafından şüpheyle karşılanarak Rumi'nin ülkenin doğu-batı topraklarına gerçekleştirdiği ziyaretlere yer verilmiştir. Bu ziyaretleri ve gezileri casusluk olayları ile karıştırılarak vezirler tarafından hükümdara şikâyetler iletilmiştir. Ayrıca Türklerin Çinlilere Aslan hediye etmiş olması birçok araştırmaya da konu olmuştur. Yukarıdaki listesinde yer alan batı köpeği cinsinin Çin'de olmayan Osmanlı döneminde ve Türk devletlerinde önemli yeri olan Anadolu aslanı olarak bilinen Sivas kangalı olması büyük bir ihtimaldir. Geçmişten günümüze Sivas kangalı devlet büyüklerine hediye edilen bir hayvan olmuştur. Sivas kangalı hakkında birçok düşünce vardır. Karadağ 'ya göre Hint Mihracesi'nin Osmanlı padişahına (Yavuz Selim veya 4. Murat'a) bir köpek hediye ettiği, sarayda bulunan aslanla boğuşan bu köpeğin aslanı öldürdüğü, böylece padişah nezdinde büyük ilgi gördüğü; Osmanlı ordusunun doğu seferine giderken köpeğin Kangal Delik taş civarında kaybolduğu ve bütün aramalara rağmen bulunamadığı, Kangal köpeğinin bu köpekten türediği belirtilmektedir (Karadağ, 2002, s. 43). Sivas kangalı zekâsı ve çevik olması özelliğiyle dostluk kurulan birçok devlete ve devlet liderlerine hediye olarak verilmektedir.

Sonuç

Türklerle Çinlilerin elçilik münasebetleri incelendiğinde tarihin her safhasında ilişkilerin korunduğu ve sürdürüldüğü görülür. Mevcut ulaşabildiğimiz en eski tarihi belgelere dayanarak Türk devletlerinde siyasi ve elçilik temaslarının var olduğu görülmektedir. Hunların Çin coğrafyasında önemli güç olarak ortaya çıkışından sonra Çinlilerin elçiler vesileyle temaslar sağlandığı, dostluk ve iyi niyet belirtisi olarak karşılıklı hediyeler gönderdiği, her iki millet barışın ve dostluğun teminatı olarak karşılıklı evlilik yoluyla sulh sağlanma yoluna başvurdukları görülür. Bu evlilikler başta Mete Han döneminden başlayarak Gaznelilere kadar sürdürülmüştür. Türklere çok sayıda Çinli prenses gelin gelmiştir. Bunlar içersinde Lu Xi Jun'nun yazmış olduğu şiir ve edebi eserler Çin edebiyatında oldukça önemli yer edinmiştir. Lu Xi Jun'un yazmış olduğu dönemin orijinal eserleri eski Türklerin hayatı hakkında önemli bilgiler içermektedir. Tarihte Çinli prenseslerle evlilik Türk devletlerini içerden zayıflatmış ve yıkılmaya götüren tarihi hatalardan olmuştur. Çinliler tarafından ise bu prensesler ülkesi için kendini feda eden kahramanlar olarak anılmaktadır. Çin imparatorluğu Türk devletleri ve Türk yurtları hakkında hiçbir bilgiye sahip değilken Çinli prenseslerin casusluk faaliyetleriyle bölge ve devlet hakkında önemli bilgilere ulaşmaları sağlanmıştır. Göktürk Kağanlığı döneminde verilen bağımsızlık mücadelesinde oldukça önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. İmparatorluğun başkenti Chang An Türkler tarafından kontrol edilme sürecine girmişti. Fakat Çin imparatorluklarının barış adlı oyalama ve Çin entrikalarıyla Türkleri birbirlerine düşürdüğü tarih belgelerinde ve Orhun abidelerinde açıkça belirtilmektedir. Çinli prensesle evlilikten farklı olarak Türk millerinin kendi aralarında evlilikleri genel olarak devletleri büyütme ve savaşları bitirme amacıyla yapılan evlilikler olma özelliği taşımaktadır. Türklerin tarihten beri süre gelen Çinlilerle karşılıklı münasebetleri oldukça derin ve geniş bir tarihe yayılmıştır. Türk devletlerinin bütününde Çin İpek yolu ticareti güzergâhında baskın güç olarak Doğu Türkistan ticaret kontrolünü ellerinde bulundurmışlardır. İpek yolu ticareti Türk milletinin coğrafi yerleşkesini de etkileyen en önemli unsurlardan olmuştur. Türklerin İslam dinini benimsemeleriyle Arap ve Fars tüccarlarıyla münasebetleri artarak Türklere yeni yurt arayışına sevk ederek yönlerini batıya çevirmelerine neden olmuştur. Türk devletlerinde Toy Meclisi ve İslam sonrası divan-ı Hümayun Meclisi Türk devletlerinde en önemli mercii haline gelmiştir. Bu Türk Meclisi Toy meclisine uygun olarak istişare-meşveret ortamı sağlanarak ortak kararların alınması sağlanmıştır. Bu gelişmeler Türk devletlerini diğer devletlere karşın her daim üstün kılarak doğru kararların alınmasına, devlet yönetimi ve karşılıklı devlet ilişkilerinde uygun politikaların belirlenmesini sağlanmıştır. Türk devletlerinde genel olarak siyasi ve diplomasi her koşullarda yürütülürken devlet yönetiminde Toy Meclisi, hükümdar ve eşlerinin de dış ilişkilerde etkin roller üslendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Türklere en eski dönemden buyana diplomasi-elçilik görevlerini üslenen kişilerin olduğu ve bu kişilerin meclis ortamından çıkan ortak akıl politikaları doğrultusunda hareket ettiği anlaşılmaktadır. Meclis ortamından çıkan kararların dönemin imparatorluk ve krallık yönetimlerine nazaran daha hızlı ve başarılı kararların alındığı bir devlet yönetimin olduğu görülmektedir. Eski Türk devletleri içerisinde önemli bir yere sahip olan Osmanlı devleti kurulduğu ilk yıllardan itibaren diplomasi ve elçilik ilişkilerine önem vermiştir. Araştırmamıza konu olan Osmanlı elçisi Rumi adlı elçinin Çin ile kurulması istenilen diplomatik temaslar için üst düzey çapa sarf ettiği ortaya çıkmaktadır. Çin

kayıtlarına göre Rumi adlı elçi uzak diyarlardan gelen elçi olarak anılmaktadır. Çin hanedanlığının Osmanlı devleti hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması karşılıklı ilişkilerin ileri taşınmasında en büyük engel olmuştur. Osmanlı devleti kurulduğu ilk yıllardan itibaren en uzak ülkelere elçiler göndererek diplomasi stratejisi yürüttü görülmektedir. Çin'in Ming hanedanlığı ile üst düzey siyasi diplomasi girişimleri Osmanlı devletinin ileride kurmak istediği üç kıtaya hükmedecek büyük Osmanlı imparatorluğun hazırlığını, diplomasi - elçilik ilişkilerine verdiği önemi gösteren en iyi örneklerden olmuştur. Araştırmamızda Türk-Çin milletlerinin tarihsel ilişkileri ve elçilik ilişkileri incelendiğinde diğer milletlere nazaran oldukça eski bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Her iki milletin asırlardır süre gülen belli konularda husumetleri olduğu ve savaşların yaşandığı görülmektedir. Her iki millet zor koşullarda bile evlilik ve elçilik yoluyla ilişkileri her daim ileri taşınmaya ve dostluk ilişkilerinin tesis edilmeye çalışıldığı sonucuna ulaşmaktayız.

Kaynakça

- Ahmet Beyoğlu, A. (2017). *Göktürkler*. İstanbul Üniversitesi, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/tarih_ao/gokturkler.pdf adresinden 10.08.2021 tarihinde alınmıştır.
- Arsal, S. M. (1974). *Türk tarihi ve hukuk*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aslanapa, O. (1989). *Türk sanatı*, Remzi Kitabevi.
- Ayan, E. (2015). Karahanlı üyelerinin Gazneliler ve Selçuklularla sıhriyeti. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (5), 401.
- Bedirhan, Y. (2019). *İslam öncesi Türk tarihi ve kültürü*. Eğitim Yayınevi.
- Çakır, A. (2007). *Bozkır Kültür Çevrelerinde Sosyal Yapı ve Teşkilatlanma*. [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Çandarlıoğlu, G. (2011). Uygurların Çinlilere yaptıkları yardımlar ve bunların içyüzü. *Tarih Dergisi*, (0), 37-46.
- Çay, A. M. (2009). *Türklerin Müslüman oluşu ve ilk Müslüman Türk devleti*. Kültür ve Turizm bakanlığı. https://www.kulturportali.gov.tr/Common/DownloadFile.aspx?f=3.TrklerinMslmanOl uuvclkMslmanTrkDevletleri3.1.Karahanllar_20151214141500033_2_20190321154702253.pdf adresinden 12.05.2021 tarihinde alınmıştır.
- Dağ, E. A. (2004). *Uluslararası ilişkiler ve diplomasi sözlüğü*. Anka Yayınları.
- Dönük, A. (1988). *Eski Türk devletlerinde idari-askeri unvan ve terimler*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Durmuş, İ. (2001). Türkler' de Cumhuriyet fikrinin tarihi temelleri ve günümüze yansımaları. *Akademik Bakış*, 1 (I), 21.
- Erdoğan, A. (2014). İslamiyet'ten önce Türk Devletlerinde Meclis Anlayışı: Toy, Kengeş, Kurultay Örneği. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (11) 1, 39-52.
- Harmata, J. (1972). Irano-Turcica. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae Akadémiai Kiadó*, (25) 1, 270-273.
- İsenbike, T., Kara, G. ve Baysal, C. (2006). *Çin kaynaklarında Türkler, Eski T'ang Tarihi (Chiu T'ang-Shu) 194a. Türkler bölümü*. Türk Tarih Kurumu.
- Kafesoğlu, İ. (2014a, 1984b). *Türk milli kültürü*. Ötüken Neşriyat.
- Kafesoğlu, İ. (2008). *Türk İslam sentezi*. Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Karadağ H. (2002). Kangal yer adı ve Kangal köpeğinin orijinal üzerine görüşler. *Milli Folklor*. 14, (56), 43.
- Karnas, M. (2015). *Dünyayı titreten Moğol Cengiz Han*. Noetika Medya yayıncılık.

- Liu, M. (2006). *Çin kaynaklarına göre Doğu Türkleri*. (Kayaoğlu, E. ve Banoğlu, D. Çev.). Selenge Yayınları.
- Ma, Y. (2018). Ming hanedanlığı dönemi Çin’de Lu Mi elçilerinin ziyaretleri üzerine bir çalışma. *Çin-Guang Dong Kuzey Azınlıkları Üniversitesi Dergisi*, 140 (2), 41.
- Mandaoğlu, M. (2012). İslamiyet’ten önce Türklerde toplantı ve törenler. *TSA Dergisi*, 16 (2), 211-232.
- Merçil, E. (1975). *Fars Atabegleri: Salgurlular*. Türk Tarih kurumu.
- Merçil, E. (1981). Gazneliler’de bir saray memuriyeti: resuldârlık. *II. TTK Bildirileri*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Muheyim, A. (2010). Karahanlılar devletinin Gaznelilerle siyasi ilişkileri. (Aksu, A. Çev.). *İstem Dergisi*, 8 (15), 300.
- Onat, A. (1987). Han döneminde Hun-Çin ekonomik ilişkileri (m. ö. 206-m. s. 220). *Belleten*, 51 (200), 611-624. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ttkbelleten/issue/64306/977303>.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1957). *Doğu Göktürkleri hakkında vesikalar ve notlar*. Türk Tarih Kurumu.
- Salman, H., Gürsoy, E. ve Naskali A. (Ed.). (2007). *Göktürk ve Türkiş devletlerinin Çin ile hediyeleşmesi*. Koç Kitabevi.
- Su, C. L ve Xin, Q. L. (2012). *Those historical things. Shen Yuluo Yanjiang Mountain Drunkenness*. Pekin: Xin Chao Publishing House.
- Şahin, S. (2020). Türk tarihi açısından Altay-Tanrı dağlarında yer alan Balbal-Mezar anıtların önemi ve özelliklerinin araştırılması. *Journal of Universal History Studies*, 3 (2), 275-292. DOI: 10.38000/juhis.794182
- Turan, O. (2003). *Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi tarihi*. Ötüken Neşriyat.
- Vardan, N. (2012). *İslam öncesi Türk kültüründe elçi ve elçilik müessesesi*. İstanbul Üniversitesi [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/49539.pdf> 15.01.2021 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Zhang, T. Y. (1984). *Ming Shi (Ming tarihi)*. Pekin: Zhong Hua Shu Ju.

ŞİHABÜDDİN ABDULLAH SAYRAFÎ VE KENDİSİNE ATFEDİLEN HULÂSATÜ'L-EFKÂR FÎ
MA'RİFETİ'L-EDVÂR ADLI ESER; HAYATI, İÇERİĞİ VE ŞÜPHELER

*Shahab Al-Din Abd Allah Sayrafi And The Work Named Khulasa Al-Afkar Fi Marifat Al-Adwar Attributed
To Him; Life, Content And Doubts*

Seyid Muhammed Taki Hüseyini

Istanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye. mthuseyni@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
25.01.2022

Kabul/Accepted:
22.03.2022

Sayfa/ Page:
269-279

mecmua.1063024

Öz

Müsikî nazarîyâ tarihinde, Safiyüddin Urmevî'nin 13.yy'ın ilk yarısında kaleme aldığı Edvâr adlı eseri önemli bir yere sahiptir. İslamiyette müsikî nazariyatı risâleleri ile temellerini oluşturan İshâk-ı Mevsilî ve Kindî gibi âlimlerin çalışmaları, daha sonra Fârâbî, İhvân-ı safâ, İbn-i Sînâ, İbn-i Zeyle'nin çalışmalarıyla ilerleyerek müsikî nazarîyatında olan eksiklerin ve hataların giderilmesi doğrultusunda devam ettirildi. Bu çalışmaların zirve noktasına ulaşması Safiyüddin Urmevî'nin müsikî nazariyatını ilgilendiren tüm konuları yeni bir düzenle ortaya koyduğu Edvâr'ıyla gerçekleşmiştir. Urmevî'den sonra gelen müsikîşinâslar da onun ortaya koyduğu sistemi kabul ederek, kurduğu çizgide hareket edip eserlerini ya Edvâr'ı genişletilmiş bir şekilde yeniden yazdıkları ya da Edvâr'ın şerhi veya tercümesi olarak kaleme aldıkları gözlenmektedir. Edvâr üzerinde yoğunluklu olarak şerh çalışmaları yapıldığı dönem 14. yüzyıldır. Günümüz araştırmalarında bu döneme ait Edvâr şerhlerinden birisi de dönemin ünlü hattâtı Abdullah Sayrafi'ye nisbet edilen Hulâsatü'l-efkâr fî ma'rifeti'l-Edvâr isimli eserdir. Bu makalede, zikredilen eserin müellifi, içeriği ve nüshalarına dair bilgi verildikten sonra, eserin içeriği ve nüshalarına dayanarak sunulan deliller ile bu eserin Sayrafi'ye ait olup olmadığı ortaya konulacaktır. Bununla birlikte eserin müellifinin, eserin en eski nüshasının müstensihî olan Fahreddin-i Müstevfi'nin Risâle fî fenn'il-elhân adlı eseri olup olmadığı irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Urmevî, Şerh-i Edvâr, Sayrafi, Müstevfi, Müsikî, El Yazma

Abstract

Adwar, written by al-Urmawi in the first half of 13th century, has an important place in the history of music theory. In music theory of Islam, the works of Ishaq Mewsili and Kindi formed the basis, later on with the works of Farabi, İkhvan al-Safa, İbni Sina, İbni Zeyle, continued in the direction of eliminating the deficiencies and mistakes. The peak point of these studies was Urmawi's Adwar. Urmawi put forward all music theory into a new order. The musicians who came after Urmawi accepted his system, and wrote their works as a continuation, commentary or translation of al-Adwar. The most intense period of these works was 14th century. One of the most important works in this period; Khulâsa al-afkar fî ma'rifat al-Adwar of famous calligrapher Abdullah Sayrafi. In this article writer gives information about the content and copies of the work, revealed that this work does not belong to Sayrafi, with the evidences in the content and copies of the work. The author -contemporary with Meragi- finished this work in 15th century not 14th also the author of the work may be Fakhr al-din Mustawfi, who is the copyist of the oldest copy of the work, and the name of the work is Risâle fî fann al-alhan. information is explained.

Keywords: Urmawi, Sharh of al-Adwar, Sayrafi, Mustawfi, Music, Manuscript

Atıf/Citation: Seyid Muhammed Taki Hüseyini. (2022). Şihabüddin Abdullah Sayrafi ve Kendisine Atfedilen Hulâsatü'l-Efkâr Fî Ma'rifeti'l-Edvâr Adlı Eser; Hayatı, İçeriği ve Şüpheler. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 269-279

Sorumlu Yazar/Corresponding: Seyid Muhammed Taki Hüseyini

Yazar Katkı Oranı Beyanı/Author Contribution Rate: Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı yapmışlardır.

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

İslâmiyet'in ilk yıllarındaki mûsikî nazariyâtı çalışmalarının, daha çok bu ilmin temelleri, terimleri ve bu ilme taalluk eden hususlar üzerine olduğu söylenebilir. Yunan mûsikî nazariyâtı etkisi altında deneme yanılma ile başlanıp bir çok tartışmaya yol açan Mevsilî ve Kindî'nin mûsikî nazariyâtı risâlelerinin, Fârâbî, İhvân-ı Safâ, İbn-i Sînâ ve İbn-i Zeyle'nin çalışmaları ile bir düzen ve sisteme büründüğü gözlenmektedir. İslâmiyet'in ilk asırlarında telif edilen mûsikî eserlerinde, hala eksik veya yeterli bir şekilde değinilmemiş konulara veya mûsikînin öz ve mâhiyetine ait olmayan konulara rastlanmaktadır. Buna ilaveten bu dönem risâlelerinde işlenen konuların bir başlık altında değil perakende bir şekilde farklı başlıklar altında incelendiği de gözlenmektedir. Örnek olarak, Fârâbî'nin *Musika'l-kebir* adlı eserinden günümüze ulaşan Kitâbü'l-evvel'in "es-Sinâ'atî'l-mûsika" isimli ikinci bölümün birinci kısmının ikinci Makalesinde ve üçüncü kısmın birinci Makalesinde îkâ' konusundan bahsedilmesini verebiliriz. (Fârâbî, 1967. s. 435, 983).

Safiyüddîn-i Urmevî'nin *Edvâr*'ı ile tüm mûsikî nazari konuları yeniden gözden geçirilerek bir düzen ve sisteme girmiştir.

1. URMEVÎ'NİN EDVÂR'I VE 14.YÜZYILDA EDVÂR ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Urmevî, *Edvâr*'ın dibâcesinde belirttiğine göre eserini Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî (ö. 672/1274)¹ olarak tahmin edilen büyük bir zâtın emri ve tavsiyesi üzerine 633 (1236) yılında veya öncesi kaleme almıştır.² Urmevî, mûsikî konularını sınıflandırarak on beş fasılda³ düzenleyerek nağmenin tarifi, fizlik ve pestlik sebepleri, tel üzerinden nağmelerin hesaplanması, bu'dlar ve nisbetler, uyumlu ve uyumsuzluk sebepleri, zi'l-erba' (dörtlü) ve zi'l-hams (beşli) aralıkları, tabakaları ve birbiri ile terkipleri ve neticesinde devirlerin meydana gelmesi, meşhur on iki makam, altı âvâze ve şubeler, devirler arasındaki ortak nağmeler, akordlar, îkâ' ve çeşitleri, devirlerin insan üzerindeki tesirleri ve lahinlerin kaydetme (notasyon) usulünden bahsetmiştir. Urmevî, kendisinden önceki mûsikîşinâsların nazariyâtlarına bir düzen vererek mûsikînin ilmi kaynaklarına yeni kalıp ve otorite kazandırmıştır. Urmevî'den sonra gelenler de hemen hemen Urmevî'nin *Edvâr*'ında ortaya koyduğu yöntem üzerinden hareket ederek *Edvâr*'daki konuların izâhına çalışmışlardır.

Edvâr üzerinde en yoğun çalışmaların yapıldığı dönem, elimize ulaşan çalışmalar veya kaynaklara göre 14. yüzyıldır. Merâgî, *Câmi'u'l-elhân*'da 29 Şaban 778 düzenlenmiş olan meşhur "Nevbet-i Müretteb meclisi"nde (Merâgî, 1988, s. 274; Sezikli, 2007, s. 24) bulunan bazı *Edvâr* şârihlerinin isimlerini Mevlânâ Celaleddin Fazlullâh Ubeydî, Mevlânâ Sa'deddin Kûçek, Mevlânâ Ömer Tâc-ı Horasânî, Nasrullah Kâinî (Merâgî, 1992, s. 110) olarak kaydeder. Bu şârihlerin *Edvâr*'a yazdıkları eserler, günümüze ulaşmamıştır. Yahya Kâşî⁴ (754-1353'te hayatta); Mîrek Şemsüddîn Muhammed b. Mübarekşâh el-Buhârî (ö. 784/1382'de hayatta)⁵ ve Lutfullâh-ı Semerkandî'nin (798/1396'da

¹ *Edvâr*'ın nüshalarında bu şahsın ismi geçmemektedir. Fakat Oxford Üniversitesi ktp., nr. 521 ile kayıtlı olan Yusuf b. Nu'mân el-Mârdînî tarafından Rebiülâhîr 734'te (Kasım 1333) istinsah edilen nüshada bu kişinin ismi Nasîrüddîn-i Tûsî olarak kaydedilmiştir. (Urmevî, 1986, s. 86-87)

² *Edvâr*'ın bilinen en eski nüshasının ferağ kaydında, eserin müellifi ve müstensihisi ile ilgili her hangi bir bilgi bulunmamaktadır (Urmevî, Nuruosmaniye, nr. 3653, vr. 49a). Buna rağmen, eserin telif tarihi, nüshanın istinsah tarihi (633/1236) olarak gösterilmiştir. (Uygun, 2002, s. 97-98)

³ *Edvâr*'ın bazı nüshalarında on beşinci fasıl bulunmamaktadır. Lutfullâh-ı Semerkandî'de (798/1396'da hayatta) şerhini, 14 bölümlü *Edvâr*'a yazmıştır. (Semerkandî, Medrese-i Sadr ktp., nr. 330, vr. 2a-2b; Urmevî, Fatih, nr. 3662, vr. 1b-3b)

⁴ Hakim, edip, kelamcı, matematikçi ve mûsikîşinas olan İmâdüddîn Yahya b. Ahmed Kâşî hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Vefatıyla ilgili de günümüzdeki kaynaklarda 743/1343 ve 773/1371 olarak farklı farklı tarihler kaydedilmiştir. Yahya Kâşî, eserin dibâcesinde kaydettiği gibi Şîrâz hükümdarı Cemâleddin Ebû İshâk-ı İncû'nun (hk. 721-758/1321-1357) isteği üzere *Edvâr*'ın ibârelerini tercüme ve mümkün olduğu kadar şerh ederek 2 Muharrem 746/5 Mayıs 1345 tarihinde tamamlamıştır. (Sâlihî, 2014, s. 233-240; İhsanoğlu, 2003, s. 243; Kurbânî, 1998, s. 322; el-Habeşi, 2004, s. 1552; Kâşî, Meclis, nr. 2207 ve Staatsbibliothek, Ms. or. oct. 2854.)

⁵ Şah Şüca'a (ö. 787/1385) sunulan eser 777/1375 yılında tamamlanmış *Edvâr*'ın en kapsamlı şerhlerindedir. Bu eser Seyyid Abdullâh-ı Envâr'ın tahkik ve tercümesi ve tarafımızca yapılan editi ile neşredilmiştir. (Ferhengistan-ı Hüner 2014). Ayrıca bu eser, tarafımızdan Türkçe'ye de çevirilmiştir.

hayatta)⁶ şerhleri de bu dönemden günümüze ulaşanlardır. Bu döneme nispet edilen ve makalemizin konusunu oluşturan bir diğer *Edvâr Şerhi* de dönemin ünlü hattâtı Abdullâh-ı Sayrafi'ye nisbet edilen *Hulâsatü'l-efkâr fî ma'rifeti'l-Edvâr* isimli eserdir.

2. SAYRAFI'NİN HAYATI

Asıl adı Şehâbeddin Abdullah b. Mahmud Sayrafi-i Tebrizî (745/1344'te hayatta) olan müellif 8./14. yüzyılın büyük hattatlarındandır. Sayrafi'nin doğum yılı bilinmemektedir. Bazı kaynaklar, Sayrafi'yi, Yâkût-i Müsta'sımî'nin (ö. 698/1299) aklâm-ı Sitte'yi öğrettiği altı üstattan birisi olduğunu ve bazı kaynaklar da Yâkût-i Müsta'sımî'nin talebelerinden olan Seyyid Haydar Gündenüvis'in⁷ (726/1325) talebesi olduğunu kaydetmektedirler.⁸

Sayrafi birçok mushaf ve kitap istinsah etmiştir. O'nun tarafından istinsah edilen tespit edebildiğimiz en eski nüsha 707/1307 yılına ait bir mushaftır. Topkapı Sarayı kütüphanesinde (nr. Y.5725) bulunan bu mushafın tezhibi, tezyinatı ve işlenen kitap sanatlarından dolayı, bir sultan veya büyük makam sahibi birisi için hazırlandığı anlaşılmaktadır (Karatay, 1962, s.41). Dolayısıyla Sayrafi'nin bu tarihte tanınmış üstat ve büyük bir hattat olup sultan ve devlet ricaliyle irtibatta olduğu söylenebilir. Buna dayanarak, üstün hat sanatıyla ve bir sultan için eser istinsah edebilecek kabiliyette olan Sayrafi'nin bu tarihte küçük yaşlarında olmayıp en az 20-25 yaşlarında olduğu düşünülebilir. Ayrıca büyük hattât Hâfız Hüseyin-i Kerbelâ'î (ö. 997/1588), *Ravzatü'l-cinân ve cennetü'l-cenân* adlı eserinde, Sayrafi'nin Yâkût-i Müsta'sımî'nin talebesi olmasa da onun döneminde yaşadığını belirtmektedir. Bu bilgilere dayanarak Sayrafi'nin en az 682-687/1283-1288 yılları arasında doğduğu tahmin edilebilir.

Sayrafi, hat sanatındaki maharetiyle zamanın sultanlarının ilgisini çekmiştir. İlhanlı hükümdarı Ebû Said Bahadır Han (717-736/1317-1335) için *Ebû Said Nâme*, *Kelile ve Dimne* ve *Mi'râc-nâme* kitaplarını istinsah etmiştir (Herevî, TSMK., nr. H.2154, vr. 18b). Bu kitaplar sultanî atölyelerinde hazırlanmış ve Ahmed Musa gibi dönemin büyük sanatkarları tarafından yapılan minyatürler ve tezhipler ile süslenmiştir. Sayrafi ayrıca birçok sultan ve devlet erkânı tarafından yaptırılan mimari yapıların kitabelerini de yazmıştır (Kâreng, 1975, s. 232).

Sayrafi'nin vefat tarihi de tam olarak bilinmemektedir. Kaynaklarda 725/1324 ve 742/1341 (el-Kürdî, 1939, s. 240; Terbiyet, 2000, s. 238-239) tarihleri verilmiştir. Ancak 745/1344 yılında istinsah ettiği bir mushaftan dolayı (Karatay, 1962, 1/44; TSKM, nr. E.H. 49), bu yılda hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Yine de vefatının, yaş itibari ile bu tarihten çok geç olmadığı düşünülmektedir.

Sayrafi'nin istinsah ve kitâbet eserleri dışında İslam aleminde ilk müstakil hat risâlesi olarak kabul edilen Farsça telif ettiği *Risâle-i âdâb-ı hat* eseri günümüze ulaşmıştır.⁹ Sayrafi'nin bu eserinden başka, mûsikî alanında *Hulâsatü'l-efkâr fî ma'rifeti'l-Edvâr* isimli eseri de zikredilmiştir.

2.1. Sayrafi'ye Atfedilen *Hulâsatü'l-Efkâr Fî Ma'rifeti'l-Edvâr* Adlı Eserin Nüshaları

Fakat Sayrafi hakkında bilgi aktaran kaynaklarda, O'nun hat sanatı dışında mûsikî dâhil olmak üzere ilgilendiği herhangi bir konudan bahsedilmemiştir, hatta küçük bir işaret dahi bulunmamaktadır. Sayrafi'nin mûsikî ile ilgilendiğine ve *Hulâsatü'l-efkâr fî ma'rifeti'l-Edvâr* adlı eseri olduğuna dair tek bilgi, Celâleddin-i Hümâyî (ö. 1980) tarafından nakledilmiştir (Hümâyî, ty., s. 171). Hümâyî, bu bilginin kaynağını Tebriz'de gördüğü eserin bir nüshasına dayandırmaktadır. ve araştırmacılar da eseri görmeksizin ve incelemeden aynı bilgiyi tekrar etmişlerdir.

⁶ Tam adıyla Lutfullah b. Muhammed b. Mahmud b. Muhammed b. Es'ad Semerkandî, Sa'düddîn-i Tefrâzânî'nin (ö. 792/1390) meşhur talebelerindendir (Sehâvî, c. 1, s. 86, c. 6, s. 233.) 798 yılının Cemâziyelahir'in son günlerinde (Nisan 1396) Emirzâde Seyyidî'nin bir mecliste isteği üzere *Edvâr*'ı tercüme ve şerh etmiştir. Bu telif tarihi, İran Melik ktp., (nr. 1647, vr. 2a) nüshasında Arapça'daki yetmiş ve doksan kelimelerinin (سبعين/تسعين) yazım benzerliklerinden dolayı 778/1376 yılı kaydedilmiştir. Bu tarih, Receb 954/Ağustos 1547 yılında istinsah edilen Şîrâz Nûrânî Visâl kütüphanesindeki nüsha da Medrese-i Sadr nüshası gibi 798/1396 olarak kaydedilmiştir. (Semerkandî, Medrese-i Sadr ktp., nr. 330, vr. 2a-2b; Dânişpejûh, M. ve Afşâr, İ., 1968, s. 293)

⁷ Celi kalem ile yazdığı için büyük manasında Günde sıfatıyla meşhur olmuştur. Bk. Fazâilî, 1984, s. 317-318; Habib İsfahânî, 1991, s. 68.

⁸ Herevî, Topkapı Sarayı Ktp., nr. H.2154, vr. 12a; Kadî Mir Ahmed, 1988, s. 21; Kerbelâî, 2005, s. 270; Sipih, s. 14.

⁹ Bu eser üstat Necib-i Mayil-i Herevî tarafından 1994 yılında Tehran'da neşredilmiştir.

Celâleddin-i Hümâyî, gördüğü nüshayı baz alarak başka bir nüsha istinsah ettirerek iki sayfalık da bir önsöz eklemiştir. Bu önsözdeki bilgilere göre, Hümâyî, 1348/1930 yılında Tebriz'deyken Hacı Mîrzâ Mahmud Ağa Sıkâatü'l-İslâmî'nin (ö.1911) kütüphanesinde mûsikî ile ilgili dört risâleden oluşan bir nüsha görmüş ve istinsah etmek için emanet olarak almıştır. Kendi işlerinin dolayı nüshanın istinsahını Gulam Rıza Lebîb adlı liseden mezun bir gence bırakmıştır (Sayrafî, Milli Ktp., nr. 1235533, vr. 1a). Hacı Mîrzâ Mahmud Ağa Sıkâatü'l-İslâmî'nin bu nüshasıyla ilgili herhangi bir malumat mevcut olmamakla beraber halihazırda da bu nüshanın nerede olduğu bilinmemektedir. Sadece Celâleddin-i Hümâyî'nin buna dayanarak istinsah ettirdiği nüsha elimize ulaşmıştır. Bu nüshada *Hulâsatü'l-efkâr fî ma'rifeti'l-Edvâr* dışında üç eser daha bulunmaktadır.

Celâleddin-i Hümâyî'nin ifadesine göre, Hacı Mîrzâ Mahmud Ağa'nın nüshasındaki her dört risâle bir kişi tarafından istinsah edilmiştir. Bu dört risâlenin hiç birinin sonunda da ferağ kaydı bulunmamaktadır, ayrıca diğer üç risâlenin isimleri ve müellifleri de metinlerinde geçmemektedir. Fakat bu üç risâlenin içeriğine bakılınca bu risâlelerin 16. yüzyıl ve sonrasına ait olduğu söylenebilir.

Hümâyî tarafından 1348/1930'da istinsah ettirilen ve şuan İran Milli Kütüphanesinde nr. 1235533 ile bulunan nüsha dışında, Süleymaniye (Fatih, nr. 3661) ve Ankara Milli (nr. A 5238) Kütüphaneleri olmak üzere 15. yüzyılda istinsah edilmiş iki nüsha daha tespit edilmiştir, ancak bu iki nüshada müellif ve eser isimleri bulunmamaktadır. Ayrıca zahriyelerinde de eser ismi farklı olarak kaydedilmiştir.

Fatih nüshası (nr. 3661), eserin en eski nüshası olup iki risâleden oluşmaktadır. Birinci risâlesi, Safiyüddîn-i Urmevî'nin (ö. 693/1294) *Kitâbü'l-Edvâr*'ıdır ve nüshanın 1b-19b varakları arasında yer almaktadır. Nüshanın ikinci risâlesi de makalemizin konusunu teşkil eden eser olup nüshanın 20b-43b varaklarında bulunmaktadır. Nüshanın birinci risâlesinin ferağ kaydındaki bilgilere göre, Fahreddîn Evhad b. Es'ad b. Behrâm el-Müstevfî el-Beyhakî tarafından 21 Ramazan 824 (19 Eylül 1421) yılında Nişâbü'r'da istinsah edilmiştir (Urmevî, Fatih, nr. 3661, vr. 19b):

«ولنكتف بهذا القدر في هذا الفن، ونختم الكتاب والحمد لله أولاً وآخراً؛ فرغ من تسويده اضعف عباد الله، اوحى بن اسعد بن بهرام المستوفى البيهقي - اصلح الله احواله - في الحادى والعشرين من رمضان المبارك سنة اربع وعشرين وثمانماية هجرية ببدة النيسابور»

Bahse konu olan eserimizin bu nüshada sonu noksandır. Ancak nüshadaki bu iki risâlenin istinsah usulüne göre aynı kişi tarafından istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Nüsha ilk dönem nestâlik hattıyla 27 satırda istinsah edilmiştir. Varaklarının ebadı 250x169 ve yazı alanı ebadı da 155x90 mm'dir (Hüseyini, 2013, s. 164-165). Zahriye sayfasının ortasında küçük tezhipli bir şemse yer almaktadır. Başlıklar, rumuz harfleri ve şekiller kırmızı mürekkeple istinsah edilmiştir. 1b varığında tezhipli bir serlevha işlenmiştir. onumuz olan eserin adı da *Kitâb-ı Fârsî fî fenni'l-elhân* şeklinde kaydedilmiştir. (Fatih, nr 3661, vr. 20a)

Eserin ikinci nüshası, Ankara Milli Ktp. (nr. A 5238) nüshasıdır. Bu nüsha nestâlik hattıyla 19 satırda istinsah edilmiştir. Varakların ebadı 215x125 ve yazı alanı ebadı da 157x85 mm'dir. Miklebi kopmuş, kenarları vişne çürüğü meşin, ebru kâğıtla kaplı ve mukavva bir cildi vardır. Sayfalar geniş yaldız ve siyah mürekkeple çerçevelenmiştir. Konu başlıkları, şekiller, işaretler ve rumuz harfleri kırmızı mürekkep ile istinsah edilmiştir.

Bu nüshada ise dört risâle bulunmaktadır. Birinci risâle, Abdulkâdir-i Merâgî'nin *Mekâsidü'l-elhân*'ı olup nüshanın 1b-98a varaklarında yer almaktadır. Nüshanın zahriyesinde (1a varığında), eser ve müellif ismi sülüs hattıyla yazılmıştır. Ayrıca Abdülbâki Nâsır Dede'nin (1765-1821) temellük kaydı da bulunmaktadır (Ankara, nr. A 5238, vr. 1a).¹⁰ Nüshanın ferağ kaydına göre (Ankara, nr. A 5238, vr. 98a), Abdullah b. Hüseyin Yoldaş es-Sebzvârî tarafından 20 Rebiülevvel 844 (19 Ağustos 1440) tarihinde istinsah edilmiştir. Müstensih, ferağ kaydında, Abdulkâdir-i Merâgî'yi “vahîdû'd-dehr, ferîdû'l-asr, bürhâneddîn” gibi lakablar ile methetmiştir. Nüshanın ikinci risâlesi makalemizin konusu olan risâle olup nüshanın 101b-134b varaklarında yer almaktadır. Eserin ismi, nüshanın zahriye sayfasında (Ankara, nr. A 5238, vr. 101a) “Kitâbün şerîfün garîb fî haze'l-fenn, kile li'l-Allâme eş-Şîrâzî” (كتاب شريف غريب في هذا الفن قيل للعلامة الشيرازي) şeklinde kaydedilmiştir. Bu sayfanın sol kenarında 1198/1783 yılında Sâlih adlı bir şahsa ait temellük kaydı ve mührü bulunmaktadır. Bu risâle de, birinci risâlenin müstensihisi olan Abdullah b. Hüseyin es-Sebzvârî tarafından 22 Receb 844 (17 Aralık 1440)

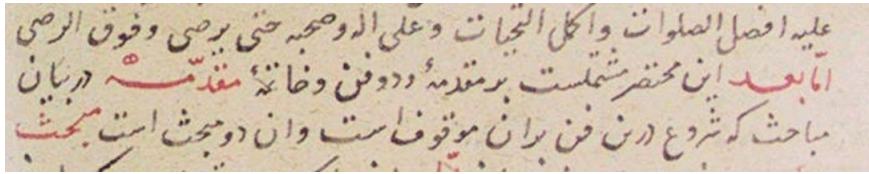
¹⁰ «استصحبه الفقير الحقير، درويش سيد عبد الباقي المولى ابن الشيخ السيد ابو بكر المولى، شيخ بمولويخانه باب جديد سابقاً»

tarihinde istinsah edilmiştir. Üçüncü risâle, *Mücmelü'l-Hikme*'dir. Bu eser nüshanın 136b-142b varaklarında yer almaktadır. Eser, *Resâ'ilü İhvâni's-Safâ ve hullâni'l-vefâ*'dan serbest bir şekilde 13. yüzyılda Farsça'ya tercüme edilen mûsikî risâlesidir. Eserin ferağ kaydı yoktur ama istinsah üslûbundan dolayı aynı müstensih tarafından istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Nüshanın dördüncü ve son risâlesi müellifi belli olmayan *Kitâbü'l-hurûf ve'l-esvât ve sünûfi'n-nağamât* adlı eserdir. Bu eser 145b-156a varakları arasında yer almaktadır. Eserin zahriye sayfasında (Ankara, nr. A 5238, vr. 145a) “bu ilimde garib ve ilginç bir risâle” mânâsında “Risâletün garîbetün bedî'a fi haze'l-fen” (رسالة غريبة في هذا الفن) ibâresi kaydedilmiştir. Eser nüshada yer alan diğer üç risâlenin müstensihî tarafından istinsah edilmiştir. Ferağ kaydının bilgisine göre istinsahı 23 Zilkade 844 (15 Nisan 1441) tarihinde tamamlanmıştır.

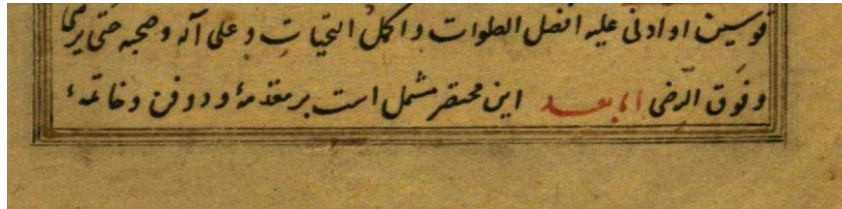
2.2. Sayrafî'ye Nisbet Edilen *Hulâsatü'l-Efkâr Fî Ma'rifeti'l-Edvâr* Adlı Eser Hakkında Tereddütler

Görüldüğü gibi eserin 1930'da istinsah edilen (İran Milli Ktp. 1235533) nüshasında müellifi (Sayrafî) ve eserin ismi (*Hulâsatü'l-efkâr fî ma'rifeti'l-edvâr*) kaydedilmişken, 824/1421 tarihinde istinsah edilmiş Fatih nüshasında müellif zikredilmemiş eser adı *Kitâb-ı Fârsî fî fenni'l-elhân* olarak not edilmiş ve 844/1440 tarihinde istinsah edilmiş Ankara Milli Kütüphane nüshasında eserin ismi kaydedilmeden müellifi de Allâme eş-Şîrâzî olarak yazılmıştır.

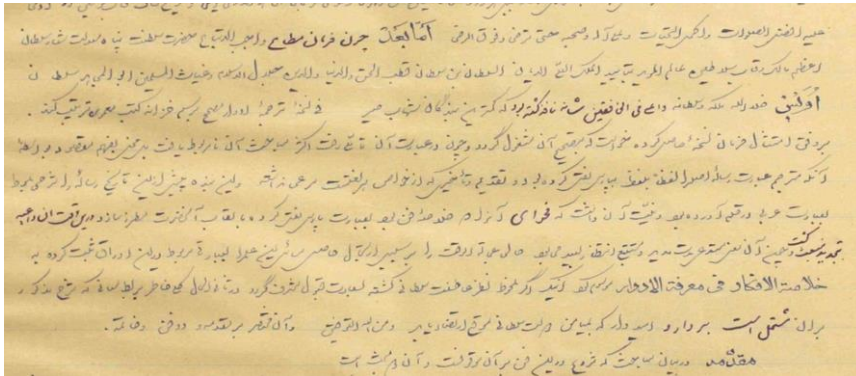
Eserin nüshalarındaki farklılıklar, 1930'da istinsah edilen nüshanın dibâce kısmındaki bir eklentiden kaynaklıdır. Fatih ve Ankara nüshalarında dibâcenin bitiminden sonra “amma ba'd” (اما بعد) kelimesi ile eserin konusu başlanmıştır. (şekil 1 ve 2). Ancak 1930 yılında istinsah edilen nüshada “amma ba'd” kelimesinden sonra bir paragraf fazladan eklenmiştir. (şekil 3)

Şekil 1: Fatih ktp., nr. 3661, vr. 20b

Şekil 2: Ankara ktp., nr. A 5238, vr. 101b

Şekil 3: İran Milli ktp., nr. 1235533, vr. 3a

1930'da istinsah edilen Hümâyî nüshasında eklenen paragraf, bu cümlelerden ibârettir:

«اما بعد چون فرمان مطاع واجب الاتباع حضرت سلطنت پناه معدلت شعار سلطانی اعظم مالک رقاب سلاطین عالم الموبد بتایید الملك العلی الدیان السلطان بن سلطان قطب الحق والدنیا والدین جلال الاسلام و غیاث المسلمین ابو المجاهد سلطان اویس ... گفته بود که کمتر بین بندگان شهاب صیرفی نسخه ترجمه امور مصحح به رسم خزانه کتب معمره ترتیب کند. بر وفق امتثال فرما نسخه ای حاصل کرده خواست که به تصحیح آن مشغول گردد و چون در عبارت آن تأملی رفت اکثر مباحث آن نا مربوط

یافت ... و این بنده پیش از این تاریخ رساله را شرحی مبسوط به عبارت عربی در قلم آورده بود و نیت آن داشت که فحوای آن را که خلاصه فن بود به عبارت پارسی نقل کرده به القاب آن حضرت مطرز سازد ... در این اوراق ثبت کرده به خلاصه الافکار فی معرفة الادوار موسوم کرد ...»

Bu ibareden eserin müellifi Şehâbeddin Abdullah Sayrafi'nin Sultan Üveys'in emri üzere Sultanî Kütüphanesi için Urmevî'nin *Edvâr*'ını sahil bir şekilde Farsça'ya tercüme etmekle görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Sayrafi, yukarıda metinde zikrettiği gibi eserin Farsça'ya tercüme edilmiş bir nüsha bulur, ancak bu tercümenin çok zayıf ve hatalı olduğundan dolayı daha önce Arapça olarak *Edvâr*'a yazdığı şerhini Farsça'ya tercüme ederek *Hulâsatü'l-efkâr fî ma'rifeti'l-Edvâr* adıyla Sultan Üveys'e takdim eder.

Hümâyî nüshasında eklenen bu paragrafın eserin 15. yüzyılda istinsah edilen diğer iki nüshasında (Ankara, nr. A 5238 ve nr. 3661) bulunmaması şüphe uyandırıcı bir husus olmakla beraber bir takım tutarsızlıkları da içermektedir.

Öncelikle, Sultan Üveys 757-776 (1356-1374) yılları arasında hüküm sürmüştür. Eğer bu olayın Sultan Üveys'in ilk saltanat yılı (757/1356) olan tarihte olduğu kabul edilirse Sayrafi'nin bu yıllarda hayatta olduğu ihtimali pek kuvvetli değildir. Hayatta olsa da seksen yaşlarında olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu yaşta eserin müellifi olma ihtimali zayıftır. Nitekim Sayrafi, gençliğinden beri hep sultanlar ve devlet erkânının yanında bulunmuş bir zattır, dolayısıyla bu yaşlarında zamanın sultanı huzurunda bulunması gayet meşhur bir şahsiyet olduğunu akla getirmektedir. Halbuki bu yıllara ait kaynaklarda Sayrafi'den İkincisi şu ki; metne göre Sultan Üveys, Sayrafi'den *Edvâr*'ın sahil bir Farsça tercümesini istemiştir. Sultan'ın bu isteğine rağmen, Sayrafi eseri Farsça'ya tercüme etmek yerine, tercüme edilmiş bir nüsha bulup üzerinde çalıştıktan sonra tercümeyi çok hatalı ve kusurlu bulduğu için ondan vazgeçerek kendisinin daha önce Arapça olarak kaleme aldığı *Şerhu'l-Edvâr* kitabını Farsça'ya çevirerek Sultan'a sunmuş olamaz.

Ayrıca metinde Sayrafi'nin iddiasına göre Sultan Üveys'e sunduğu *Hulâsatü'l-efkâr fî ma'rifeti'l-edvâr* adlı eseri daha önce Arapça olarak telif ettiği *Şerhu'l-Edvâr* adlı eserinin tercümesidir. Fakat eserin içeriğine baktığımızda *Edvâr*'ın şerhi olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Bu dönemlerden elimize ulaşan Mübarekşâh-ı Buhârî (784/1382'de hayatta), Yahya Kâşî (754/1353'te hayatta), Lutfullah-i Semerkandî (798/1396'da hayatta) ve Hâce Abdulkâdir-i Merâğî'nin şerhlerine baktığımızda, *Edvâr*'ın bölümleri ve ibarelerine bağlı kalarak kaleme alındıkları gözlenmektedir. Mübarekşâh, *Edvâr*'ın ibarelerine yer vererek Arapça, Merâğî de aynı metodla Farsça olarak şerh etmişlerdir. Kâşî eserini tamamen Farsça olarak, Lutfullâh-ı Semerkandî ise şerhini bir mukaddime ve iki kısımda düzenleyerek özet bir şekilde Farsça-Arapça yazmıştır. Halbuki *Hulâsatü'l-efkâr fî ma'rifeti'l-edvâr* ismi ile Sayrafi'ye nisbet edilen eser incelendiğinde *Edvâr* şerhi olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Bu eser, edebî bir dibâceden sonra bir mukaddime, fenn-i evvel ve fenn-i sâni adlarıyla iki bölüm ve bir hâtimeden müteşekkildir. Mukaddimedede mûsikînin tarifi, hudûdu ve konusu, nağme tarifi, nisbetler ve oranlar, tizlik ve pestlik sebepleri ve nağmât-ı şerif gibi konulara değinerek mûsikî ilmine ait temeller ve ilkelerden söz edilmiştir. Birinci bölüm olan Fenn-i Evvel'de telîf-i elhân ilmine ait lahin tarifi, taksîm-i desâtîn, bu'dlar, nağmelerin birbirine benzetmesi, tanînî, bakîyye ve mücenneb bu'dlarının meydana gelmesi, cemler, uyumluluk ve uyumsuzluk sebepleri, birinci tabaka olan zi'l-erba'alar (dörtlü) ve cinsler, ikinci tabaka olan zi'l-hamslar (beşli), devirler, zi'l-küllün (oktav) oluşumunda iki zi'l-erba' ile bir tanînînin terkipleri, birinci tabaka (zi'l-erba') ile ikinci tabakanın (zi'l-hams) terkipleri, uşşâk, buhârî, azrâ, nevâ, hazzân, bûselîk, gülîstân, bostân, râst, zengûle, isfahân, gerdânîde, muhayyer, hüseyinî, hicâzî, zîrefkend, nühüft, râhuvî, hicâzî (hicâzî-yi mütekaddimân), büzürg, gevâşt ve isfahânek, vâmîk, mâhûrî gibi devirleri, meşhur dâireler, isimleri ve keyfiyetleri, meşhur on iki makâm, devirlerin tabakaları, âvâzeler, devirlerin nağmelerinin iştirâkları, mûsikî sâzları, sınıfları ve akordları, ud tabakalarında devirlerin uygulama keyfiyeti konulardan bahsedilmiştir. İkinci bölüm ise ilm-i ikâ'ya ait olarak ikâ' tarifi, nakra ve zaman, sebep, veted ve fâsıla, ikâ' zamanlarının terkipleri ve ikâl türlerinden bahsedilmiştir. Hâtime kısmında da mûsikînin icrâ ve uygulamasına yer verilerek intikâller, şedlerin özellikleri, devirlerin insan nefsine etkisi ve parmaklar ile uygulama keyfiyeti gibi konular işlenmiştir. Eserin bölümleri ve işlenen konular, Urmevî'nin *Edvâr*'ından farklı olmanın yanısıra bir cümle dahi *Edvâr*'dan nakl edilmemiştir.

Eserde, Urmevî'ye sadece altı yerde işaret edilmiştir.

Birincisi, Urmevî'nin *Edvâr*'ındaki zi'l-hams kısımları ile alakalı olan bu ibâresiyle ilgilidir (Urmevî, 2002, s. 109).

“eğer Zi'l-hams bu'dunda sırf bu'dun iki tarfi şart olup “yhe” nağmesi atlanırsa, Lehnîyyât bu'dları olan Taninî, Mücenneb ve Bakıyyenin iştirâki ile uyumsuzluğa uğramaz, bu şekilde on üçüncü bir kısım da on iki kısma ilâve edilebilir.”

Bu on iki kısma, bir kısım Abdülkadir-i Merâgî tarafından eklenmiştir (Merâgî, 1988, s. 78; Buhârî, 2014, s. 127; Maarif, 2005, s. 241). Makalemizin konusu olan eserde bu sayıya altı kısım daha eklenerek 19'a yükseltılmıştir. Eserin müellifi “*Edvâr*” ve “*Sâhib-i Edvâr*” ibareleri ile Urmevî'ye işaret edilmiştir. (Ankara, nr. A 5238, vr. 8b-9a; Fatih, nr. 3661, vr. 6a) İkincisi, “*Sâhib-i Edvâr*” adıyla Urmevî'nin görüşüne değinilmiştir (Ankara, nr. A 5238, vr. 10a; Fatih, nr. 3661, vr. 6b). Üçüncüsü devirler kısmında yine Urmevî'nin *Edvâr*'ında getirdiği on iki zi'l-hams kısımlarına “*Sâhib-i Edvâr*” kaydıyla işaret etmiştir (Ankara, nr. A 5238, vr. 11a; Fatih, nr. 3661, vr. 7b). Dördüncüsü, 54. dâire olan *Hicâzîye* de “*Sâhib-i Edvâr*” yazılarak Urmevî'ye atıf yapılmıştır (Ankara, nr. A 5238, vr. 16a; Fatih, nr. 3661, vr. 12a). Beşincisi, Urmevî'nin râst devrin 17 tabakası için *Edvâr*'ında getirdiği tablo (Urmevî, 2002, s. 54), Urmevî'yi kaynak gösterilerek aynen nakledilmiştir (Ankara, nr. A 5238, vr. 22a; Fatih, nr. 3661, vr. 16a). Urmevî'ye işaret edilen yerlerin altıncısı da müellif tarafından “*dâire-i Mevlânâ Safiyyüddîn*” ismi verilen Urmevî'nin *îkâda* yaptığı bir usulden söz edilmiştir (Ankara, nr. A 5238, vr. 30b; Fatih, nr. 3661, vr. 23a):

«و استاد صفی‌الدین دایره‌ای وضع کرده است که بر چهارده زمان می‌گردد و بر آن چند تصنیف ساخته و ترکیب آن از یک سبب و سه فاصله است چون: «تَنْ تَنْ تَنْ تَنْ تَنْ» (بروزن (مقتعلن فعلن))»

“*Üstâd Safiyyüddîn*, bir Sebeb ve üç Fâsıladan müteşekkil on dört zamanlı bir devir icâd etmiş ve birkaç beste de o devirde tasnîf etmiştir, “[t^en, tⁿeⁿeⁿ, tⁿeⁿeⁿeⁿ, tⁿeⁿeⁿeⁿ]” gibi ve (Müfteilün, Fa'ilün, Fa'ilün) vezninde”

Görüldüğü gibi, Sayrafi'ye nisbet edilen eserde Urmevî'nin tek bir cümlesi bile nakl edilmemiştir. Dolayısıyla iddia edildiği gibi bu eser *Edvâr*'ın şerhi değildir. Sonuç olarak, Hümâyî'nin 1930 yılında istinsah ettirdiği nüshada eklenen paragraftaki bilgilerin doğru olmadığı kanaatine varılmaktadır. Eserin *Edvâr* şerhi olmadığına dair başka deliller ve ipuçları ise eserin içerisinde geçmektedir.

275

Eserde müellif, *îkâ*' bölümü olan ikinci Fennde *îkâ*' vezinlerini idrâk etmenin şiirlerin vezinlerini idrâk etmekten daha dikkat ve özen istediğini vurgulayarak birçok insanın şiir tabiatlarının olduğunu fakat *îkâ*' tabiatından mahrum bulduklarını bu şekilde dile getirmiştir (Ankara, nr. A 5238, vr. 26a; Fatih, nr. 3661, vr. 20a):

«و بدانک ادراک وزن ایقاع، ادقّ است از ادراک وزن شعر؛ چه تعداد حروف و تمیز میان متحرک و ساکن چندان صعوبت ندارد که تقدیر زمان ایقاع به مجرد ذهن، پس بسیار باشند که ایشان را طبع شعر بود و طبع ایقاع نه. اما عکس این نادر واقع شود و ما مشاهده کردیم یکی از مشاهیر ارباب عملی موسیقی را که در تصنیف الحان و تألیف آن *وحدید العصر* بود و قطعاً طبع شعر نداشت، چنانک بسیار اشعار در تصانیف مکسور ساخته است.»

“*Îkâ*'nın vezinlerini idrâk etmek, şiirlerin vezinlerini idrâk etmekten daha dikkat ve özen ister. *Zirâ* *îkâ*'ların zamanlarını ölçmek, şiirdeki harflerin sayısını teşhis etmek ve harekeli ve sakinlerini birbirinden ayırtmak kıyasına daha zordur. Birçok insan var ki şiir tablaları var ama *îkâ*' tabından mahrum, bunun tersi de nâdiren bulunur. Biz de mûsikî amelî erbâbından meşhur birisini gördük ki *elhân* tasnifi ve telifi konusunda zamanın yegânesi (*vahîdü'l-asr*) idi ancak katiyen şiir tabından yoksun, öyleki tasniflerinde birçok şiiri bozuntuya uğratmıştır.”

Bu ibarede, müellif, kendisinin bizzat bir mecliste, *elhân* tasnifi ve telifi konusunda üst seviyede ve şiir tabından yoksun birisini gördüğü zikretmektedir. Müellif bu şahsın ismini vermeksizin “*vahîdü'l-asr*” sıfatıyla övmüştür.

Müellifin gördüğü kişinin isminin açıklanmaması bu zâtın meşhur olup bir nevi itibara ve yüksek mevkiye sahip birisi olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu dönemlerde pek çok mûsikîşinasın hayatta olduğu bilinmektedir. Ancak “*Vahîdü'l-asr*” sıfatıyla şöhret bulan ve bu lakaba layık olan sadece Hâce Abdülkâdir-i Merâgî'dir (ö. 838/1435). Dönemin sultanları tarafından Abdülkâdir-i Merâgî'ye yazılan hümâyûnî mektuplar ve sultânî hükümlerde de bu lakaplar görülebilir. Sultan Hüseyin-i

Celâyîr¹¹ (ö. 784/1382) tarafından yazılan mektupta (Hüseyini, 2010, s. 35) “yegâne-i zaman ve nâdire-i devrân” ve “nâdire-i asr, Bedû'z-zaman” sıfatlarıyla, Timur (ö. 807/1405) da Merâgî için yazdığı mektubunda (a.g.e., s. 50) “kudvetü'l-fusahâ fi'l-âlem, evhad-i zaman, nâdire-i devrân” ibâreleri ile övmüş methetmiştir. Merâgî, sultanlar haricinde dönemin ulema tabakasının önde gelenlerinden Allâme Sa'düddîn-i Teftâzânî (ö. 792/1390) ve Mir Seyyid Şerif-i Cürçânî (ö. 816/1413) tarafından da bu sıfatlarla anılmıştır.¹² Mûsikî yazarları nezdinde de aynı şekilde vasf edilmiştir. Mevlânâ Benâyî 888/1483 yılında kaleme aldığı eserinde “Vahîdü'd-dehri ve'l-evân ve ferîdü'l-asri ve'z-zamân” gibi ibareler ile Merâgî'yi övmüştür (Benâyî, 1990, s. 26). Yine konumuz olan eserin Ankara Milli kütüphane nüshasının müstensihisi olan Abdullah b. Hüseyin Yoldaş es-Sebzevârî tarafından 20 Rebiülevvel 844/19 Ağustos 1440 yılında istinsah edilen Abdulkâdir-i Merâgî'nin Mekâsîdü'l-elhân'ının ferağ kaydında, Merâgî'yi aynı şekilde “vahîdü'-dehr” ve “ferîdü'l-asri ve'z-zaman” sıfatlar ile övmüştür.¹³

Bu hususu güçlendiren başka bir delil ise araştırma konumuz olan eserde, *Câmi'u'l-elhân*'daki bazı ibârelerin neredeyse aynısının nakledilmesidir. Buna örnek olarak, Merâgî'nin *Câmi'u'l-elhân*'nın altıncı babının "Edvâr tabakaları ve kâideleri" başlıklı ikinci faslında, Temdîd konusunda kullandığı cümleler ile üzerindeki olduğumuz eserin birinci fenninde geçen cümlelerin aynı olmasıdır.

Câmi'u'l-elhân: (Merâgî, 1988, s. 129)

«و چون قبل از این گفتیم که هر ذی الاربعی که در طرف ائقل بعد ذی الكل واقع شود، آن را طبقه اولی خوانند و ذی الاربعی که در ذی الخمس است طبقه ثانیه. پس طبقات عبارت از ذی الاربعیاتند و تفاوت هر تمیدی ...»

Sayrafi'ye atfedilen eser: (Ankara Milli Ktp., nr. 5238, vr. 21b)

«و چون پیش از این گفتیم که هر ذوالاربع که در طرف ائقل ذوالکل واقع بود او را طبقه اول خوانند و ذوالاربع دوم را طبقه دوم؛ پس طبقات عبارت از ذی الاربعها باشد، و چون تفاوت تمیدات ...»

Bu iki cümlelerin mana açısından birbirinden hiçbir farkları yoktur. Fark sadece Arapçası yerine Farsça karşılığı kullanılan birkaç kelimedir. “Önce” manasını veren kelime için *Câmi'u'l-elhân*'da Arapçası olan (قبل) kelimesi ve Sayrafi'ye nisbet edilen eserde Farsça'sı olan (پیش) kelimesi kullanılmıştır. “İkinci” manası için de *Câmi'u'l-elhân*'da Arapçası olan (ثانیه) kelimesi geçerken, diğer eserde Farsçası olan (دوم) kelimesi geçmektedir. Bir başka fark da “zi'l-erba'lar” kelimesinde Merâgî tarafından Arapça çoğul eki (ات), çalıştığımız eserde Farsça çoğul eki (ها) kullanılmıştır.

Bu deliller Hümâyî nüshasında eklenen paragraftaki bilgilerin doğru olmadığı kanaatini güçlendirmektedir. Bu açıklamalardan yola çıkarak, eserin müellifinin Merâgî (ö. 838/1435) döneminde yaşayan bir zat olduğu ve eserini Merâgî'nin *Câmi'u'l-elhân*'ından sonra kaleme aldığı söylenebilir. *Câmi'u'l-elhân*'dan müellif hatıyla 816/1413¹⁴ ve 818/1415 tarihlerinde istinsah edilen Bodleian (nr. Marsh 282) ve Nuruosmaniye (nr. 3644) kütüphanelerinde olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Dolayısıyla araştırma konumuz olan eserin telif tarihinin, *Câmi'u'l-elhân*'ın telif yılından (816/1413) sonra ve eserin en eski nüshası olan Fatih nüshasının istinsah tarihinden (824/1421) önce olduğu söylenebilir.

Değinilmesi gereken başka bir husus, eserin en eski tarihli nüshasının müstensihidir. Daha önce de zikredildiği gibi bu nüsha Fahreddîn-i Müstevfî adıyla meşhur olan Fahreddîn Evhad b. Es'ad b. Behrâm el-Müstevfî el-Beyhakî tarafından istinsah edilmiştir. Fahreddîn-i Müstevfî, 14. yüzyılın

¹¹ Bu mektubun başında, Sultan Üveys tarafından yazıldığına dair bir başlık bulunmaktadır. Ancak mektubun içerisinde 784/1382 tarihinde yazıldığı kaydedilmiştir. Halbuki Sultan Üveys 777/1375 tarihinde vefat etmiştir. (Celâyîr, Melik, nr. 823, vr. 180a)

¹² Allâme Sa'düddîn-i Teftâzânî (ö. 792/1390) Merâgî için yazdığı mektubunda “nevâdirü'l-felek ve ferîdi asrihi ve vahîdi dehrihi” ibareleri ile ve Mir Seyyid Şerif-i Cürçânî'de (ö. 816/1413) “yegâne-i rûzgâr ve ferzâne-i edvâr ve enmûzec-i âsâr-ı kudret-i Perverdegâr, ... ucûbetü'z-zaman, nâdireti'd-devrân” cümleleri ile medhetmiştir. bk. Fatih ktp., nr. 5365 ve Nuruosmaniye ktp., nr. 4940, vr. 216b-217a; Hüseyini, 2013, s. 468; Hüseyini, 2016, s. 733)

¹³ Merâgî, Ankara Milli Küt., nr. A.5238, vr. 97b.

¹⁴ Merâgî bu eserin telifini 808/1405 yılında başlamış, üzerinde tashihler ve düzeltmeler yaparak 816/1413 yılında tamamlamış ve son haline getirmiştir.

sonu ve 15. Yüzyılın başlarında yaşamış ilim ve edep erbâbından bir şahsiyettir. Müstevfî ile çağdaş olup kendisi ile aynı dönemden olan dönemin büyük şahsiyetleri Devletşâh-ı Semerkandî (ö. 900/1494?)¹⁵, Mir Alişîr-i Nevâî (ö. 906/1501), (Nevâî,1944, s. 26) ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifî (ö. 910/1505), (Kâşifî, Esad Efendî, nr. 1969, vr. 3a-5a), Müstevfî'yi hem ilmî yönden hem de ahlakî açısından büyük metihler ve övgüler ile anmışlardır. (Hüseyini, 2021, s. 194-206) Devletşâh-ı Semerkandî, Müstevfî'nin kendi evinde kurduğu bin ciltlik bir kütüphanesinden söz eder. (Semerkândî, 2004, s. 449) Semerkandî'nin aktardığı bilgilere göre, Müstevfî özen ve hassasiyetle müellif nüshaları, müellif nüshası üzerinden istinsah edilen ve diğer sahih nüshaları toplamıştı. Ayrıca bazen de eserin sahih ve müellif hattı nüshalarını karşılaştırarak nüsha derkenarlarında kayıtlar düşmüştü. Müstevfî'nin bu özelliği göz önünde bulundurularak O'nun Sayrafi'ye nisbet edilen eseri istinsah ettiği nüshada, Sayrafi'ye ve *Hulâsatü'l-efkâr fî ma'rifeti'l-edvâr* şeklinde eser adına hiçbir şekilde işaret edilmemesi, zikredilen diğer deliller ile beraber 1930 yılında istinsah edilen nüshaya eklenen paragraftaki bilgilerin yanlış olduğunu göstermektedir.

Müstevfî'nin mûsikî ilmine vâkıf olduğu ve ilgilendiği diğer ilim dalları istinsah ettiği nüshadan (Fatih, ktb., nr. 3661) ve derkenarlarında yazdığı açıklamalardan anlaşılmaktadır. Ayrıca Emînüddin Muhammed Nazlâbâdî-i Müstevfî, 808/1405¹⁶ yılında Meşhed'de Fahreddîn-i Müstevfî'nin himayesinde tamamladığı *Mesnevî-yi Cemâl u Celâl* eserinde hâmisini "Âsaf" sıfatı ve mûsikî istihlâhlarıyla methetmiştir (Nazlâbâdî, 2004, s. 138 ve 62). Bu bilgiler ile Devletşâh-ı Semerkandî'nin, Müstevfî hakkında zikrettiği hassasiyetleri ve özen göstermeleriyle eserin müellifi Müstevfî olarak ve istinsah ettiği nüshanın zahriyesinde eser ismini *Risâle fî fenni'l-elhân* olarak kaydettiği isim düşünülebilir.

Sonuç

Urmevî'nin *Edvâr*'ı, mûsikî nazariyatı tarihinde içerdiği yeni sınıflandırmalar ve sistemiyle önemli bir yere sahiptir. Nitekim *Edvâr*'dan sonra kaleme alınan mûsikî risâlelerinde *Edvâr*'ın etkisi açıkça görülmektedir. Ayrıca *Edvâr* üzerinde birçok şerhin yazıldığı da kaynaklardan ve elimize ulaşan eserlerden anlaşılmaktadır. Günümüzdeki araştırmacılar tarafından *Edvâr* şerhi olarak zikredilen eserlerden birisi de 14. yüzyılın ilk yarısında yaşayan ünlü hattât Sayrafi'ye atfedilen *Hulâsatü'l-efkâr fî ma'rifeti'l-edvâr* isimli eserdir. Bu eser hakkındaki bilgiler Hümâyî'nin 1930'da istinsah ettirilen nüshasında dibâce ile metnin arasında yazılan bir paragrafa dayanmaktadır. Bu paragrafta, müellifin adı Sayrafi olarak zikredilmiş, Sultan Üveys'in emri üzerine *Edvâr*'ı Farsça'ya tercüme etmekle görevlendirildiği, O'nun da eserin Farsça'ya tercüme edilmiş bir nüshasını bulup onu hatalı gördüğü için vazgeçtiği ve sonuç olarak daha önce *Edvâr*'a yazdığı Arapça şerhini Farsça'ya çevirip *Hulâsatü'l-efkâr fî ma'rifeti'l-Edvâr* ismi ile Sultana sunduğunu dile getirilmiştir. Fakat bu bilgilere herhangi bir başka kaynakta rastlanmamıştır. Eserin Fatih ve Ankara Milli kütüphanelerinde olmak üzere 1421 ve 1440 yıllarında istinsah edilen iki nüshası daha tespit edilmiştir. Bu iki nüshada 1930 yılında istinsah edilen nüshadaki paragraf bulunmamaktadır. Söz konusu eklenen paragrafta bilgi tutarsızlığı da farkedilmektedir. Bu makalede paragrafta geçen bilgilerin doğru olmadığı yönündeki soru işaretleri ve deliller şu şekilde sıralanmıştır. Sayrafi, Sultan Üveys'e sunduğu eseri, eğer Üveys'in ilk saltanat yıllarında (1356) sunmuş olduğu farzedilirse Sayrafi bu tarihte seksene yakın bir yaşta olmalıdır. Ki bu yaşta bu eseri yazmış olması muhtemel değildir. Yine Sayrafi *Edvâr*'ın Farsça'ya tercümesiyle görevlendirilmesine rağmen, Farsça'ya tercüme edilmiş bir nüsha ile iştiğal etmiş?, sonunda da bu tercümeyle hatalı bulmuştur. Bu paragrafta Sayrafi, eserini daha önce *Edvâr*'a yazdığı Arapça şerhin tercümesi olarak belirtir. Halbuki bu eser, *Edvâr* şerhi değildir. Müellif eserin içerisinde, kendisinin bir mecliste çok ünlü bir mûsikîşinâsı gördüğünden söz eder. Gördüğü şahsın

¹⁵ Devletşâh-ı Semerkandî, yıllarca telifi süren *Tezkiretü's-şu'arâ* eserinde, Emîr Şâhî maddesinde, "şu an 857/453'te olduğumuz yılda" ifadesiyle Fahreddîn-i Müstevfî'ye de işaret ederek Şeyh-i Âzerî, Yahya Sîbek ve Mevlânâ Hasan Selimî Tûnî ile beraber Emîr Şâhî ile çağdaş olup gördüğünü aktarır. (Semerkândî, 2004,s. 429)

¹⁶ Eserin telif tarihi Mesnevî'de geçmektedir, Purcevadi bu tarihi şüpheli görüp müstensihin hatasından kaynaklandığını öne sürerek 848/1444 yılını tahmin etmiştir. Sonraki dönem kaynaklar Fahreddîn-i Müstevfî'nin bir makam sahibi olduğuna dair herhangi bir kayda rastlanmadığı gibi biz de bu tahminin doğru olmadığı kanaatindeyiz. (Purcevadi, 2005, s. 87)

ismini zikretmeden “vahîdü'l-‘asr” sıfatıyla methederek, şiir aruzunda yetersiz olduğunu açıklar. Biz bu şahsın, Abdülkâdir-i Merâgî olduğunu sunduğumuz delillerle ortaya koymaya çalıştık.. Zira eser içerisinde, Merâgî'nin *Câmi'u'l-elhân*'ından bazı cümlelere yer verilmiştir. Sonuç olarak eserin müellifinin Sayrafî olmadığı, eserin müellifinin Merâgî ile çağdaş olup eserini *Câmi'u'l-elhân*'dan (1413) sonra telif ettiği anlaşılmaktadır. Eserin en eski nüshası, 15. yüzyılın ilk yarısının ünlü ilim simâlarından olan Fahreddîn-i Müstevfî tarafından istinsah edilmiştir. Müstevfî ile çağdaş olan dönemin büyük zatları onun ilmî ve ahlakî mertebelerinden övgü ile bahsetmişlerdir. Müstevfî hakkında zikredilen özelliklerinden biri Beyhak'da kurduğu kütüphane ve mümkün oldukça topladığı eserlerin müellif nüshaları, müellif nüshası üzerinden istinsah edilen nüshalar ve sahih nüshalarıdır. Müstevfî'nin bu özelliği dikkate alınırca 1421'de istinsah ettiği nüshasında 1930'da bulunan paragrafın bulunmaması bu paragrafın sonradan eklenti olduğuna dair başka bir delil olarak sayılabilir. Müstevfî, Merâgî ile çağdaş, mûsikî ilmini bilen ve Merâgî gibi sultanların meclislerinde bulunan bir şahsiyettir. Bununla birlikte kütüphanesinden istifade eden Semerkandî, Nevâî ve Kâşifî, Müstevfî'nin eserleri ve istinsah ettiği nüshaların olduklarına rağmen Müstevfî'nin eserlerinden söz etmemeleri, Müstevfî'nin sûfiyâne, tevazu sahibi ve şöret kazanma hevesinde olmadığını da göz önüne alınırca, Sayrafî'ye atfedilen eserin müellifi olasılığını düşündürmektedir.

Kaynakça

- Benâyi, M. K. (1990). *Resâle der mûsikî*. (1. Baskı). (D. Saffvat, thk.). Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî.
- Buhârî, M. (2014). *Şerhü'l-edvâr*. (1. Baskı). (A. Envar, thk.). Ferhengistan-i Hüner.
- Celâyir, Sultan Hüseyin. *Mektub*. Tehran: Kitâbhâne ve Muze-i Melik, nr. 823. vr. 180a.
- Dânişpejûh, M. ve Afşâr, İ. (1968), *Neşriye-i nüshehâ-yi hattî-i ktâphâne-i merkezi-i dânişgâh-ı Tehran*. (1. Baskı). (c. 5), İntişarat-ı Dânişgâh-ı Tehran.
- el-Habeşî, A. M. (2004). *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşî*, (1. Baskı). Ebûzabî, BİA.
- el-Kürdî, M. T. (1939). *Târihu'l-hattî'l-Arabîyye ve adabih*. (1. Baskı).Mektebü'l-hilal.
- Fârâbî. (1967). *el-Mûsîka'l-kebîr*. (1. Baskı). (G. A. Haşebe ve M.A. el-Hafnî, thk.). Dârü'l-kitabî'l-Arabî.
- Fazâilî, H. (1984). *Atlas-ı hat*. (1. Baskı). İntişârât-ı Meş'al.
- Herevî, Dust Muhammed. *Murakka-i Behram Mîrzâ*. İstanbul: Topkapı Sarayı Ktp., nr. H.2154.
- Hümâyî, C. (tarihsiz). *Tarih-i edebiyat-ı İran*. (1. Baskı). Kitabforuşi-i Furugi.
- Hüseyini, S. M. T. (2010). *Nağme-i rud*. (1. Baskı).Sure-i Mihr.
- Hüseyini, S. M. T. (2013). *Fihrist-i destnîvîshâ-yı Fârsî-yi kitâphâne-i Fâtih*. (1. Baskı).Kitabhane-i Meclis.
- Hüseyini, S. M. T. (2016). *Fihrist-i destnîvîshâ-yı Fârsî-yi kitâphâne-i Nuruosmaniye*. (1. Baskı).Bünyâd-ı Şükûhî.
- Hüseyini, S. M. T. (2021). Fahreddîn-i müstevfî, hayatı ve bin ciltlik kütüphanesinden geriye kalanlar. *Arşiv Dünyası*, 8 (2) , 194-206. DOI: 10.53474/ad.1014009.
- İhsanoğlu, E. Ve Rozenfeld, B. (2003). *Mathematicians, astronomers and other scholars of Islamic civilisation and their works (7Th-19Th C.)*, (1. Baskı).Research Centre for Islamic History, Art, and Culture.
- İsfahânî, H. (1991). *Tezkire-i hat ve hattâtân*. (1. Baskı). (R. Çavuş Ekberî, Çev.). Kitabhane-i Müstevfî.
- Kadî Mir Ahmed-i Münşî. (1988). *Gülistân-ı hüner*. (1. Baskı). (A. Süheyli Hansârî, thk.). Menuçehrî.
- Karatay, F. E. (1962). *Topkapı Sarayı müzesi kütüphanesi Arapça yazmalar kataloğu*, (1. Baskı). (C.1). Milli Eğitim Bakanlığı.

- Kâreng, A. (1975). *Âsâr-ı bâstânî-i Azerbâyçân*. (1. Baskı). Encümen-i Asar ve Mefâhir-i Ferhengi.
- Kâşî, İmâdüddin Yahya. *Şerh-i edvâr*. Berlin: Staatsbibliothek, Ms. or. oct. 2854.
- Kâşî, İmâdüddin Yahya. *Şerh-i edvâr*. Tehran: Kitâbhâne-i Meclis, nr. 2207.
- Kâşîfî, Hüseyinî Vâ'iz-i Herevî. *Lübâbü'l-ihâyât fî ta'yîni'l-evkât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendî, nr. 1969.
- Kerbelâî, H. H. (2005). *Ravzatü'l-cinân ve cennetü'l-cenân*. (1. Baskı). (Sultan el-Qurrâî, thk.). İntişarat-ı Sütude.
- Kurbânî, E. (1998). *Zindigînâme-i riyâzî-dânân-ı devre-i İslâmî* (III-XI.h.). (1. Baskı). Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî.
- Maarif, A. (2005). *Şerh-i edvâr*. (1. Baskı). Sure-i Mihr.
- Merâgî, A. (1988). *Câmiu'l-elhân*. (1. Baskı). (T. Bineş, thk.). Bongâh-ı Tercüme.
- Merâgî, A. (1992). *Şerh-i edvâr*. (1. Baskı). (T. Bineş, thk.). Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî.
- Merâgî, A. *Mekâsidü'l-elhân*. Ankara: Milli kütüphane, nr. A.5238, vr. 1b- 97b.
- Merâgî, Abdülkadir. *Câmiu'l-elhân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, nr.3644.
- Merâgî, Abdülkadir. *Câmiu'l-elhân*. Londra: Oxford Üniversitesi Bodleian ktp., nr. Marsh 282.
- Nazlâbâdî, M. (2004). *Mesnevî-yi cemâl u celâl*. (1. Baskı). (Ş. Kubâdî, thk.). Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî.
- Nevâî, A. (1944). *Tezkire-i mecâlisü'n-nefâis*. (1. Baskı). (H.Ş. Kazvinî, Çev.). Menûcehrî.
- Purcevadî, N. (2005). Mesnevi-yi cemel u celal ve sorayende-yı ân, *Aine-i Mirâs*. 24, Mirâs-i Mektub. *Risâle fî fenni'l-elhân*. Ankara: Milli kütüphane, nr. A 5238, vr. 101b-134b.
- Risâle fî fenni'l-elhân*. İstanbul: Süleymaniye kütüphanesi, Fatih, nr. 3661, vr. 20b-43b
- Sâlihî, M. A. (2014). *Âsâr-ı Yahya b. Ahmed-i Kâşânî, Mirâs-ı şahâb*. 79-80, (1. Baskı). Kitâbhâne-i Ayetullah Mer'aşî-i Necefî.
- Sayrafî, Şehabeddin Abdullah. *Hulâsatü'l-efkâr fî ma'rifeti'l-edvâr*. Tehran: Kitâbhâne-i Milli-i İran, nr. 1235533.
- Sehâvî, Ş. M. (tarihsiz), *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*. (1. Baskı). Dâru mektebeti'l-hayât.
- Semerkindî, D. (2004). *Tezkiretü's-su'arâ*. (1. Baskı). (E. Braun, haz.). İntişârât-ı Esâtîr.
- Semerkindî, Lutfullah. *Şerh-i Edvâr*. İsfahan, Kitâbhâne-i Medrese-i Sadr, nr. 330.
- Semerkindî, Lutfullah. *Şerh-i edvâr*. Tehran, Kitâbhâne ve Muze-i Melik, nr. 1647.
- Sezikli, U. (2007). *Abdülkâdir-i merâgî ve camiu'l-elhân'ı*. [Yayımlanmamış Doktora tezi] Marmara Üniversitesi.
- Sipîhr, H. L. (tarihsiz). *Tezkire-i hoşnivasân*. (1. Baskı). Yesâvülî.
- Terbiyet, M. A. (2000). *Dânişmendân-ı Azerbâyçân*. (1. Baskı). Tab' ve Neşr.
- Urmevî, S. (1986). *Kitâbü'l-edvâr fî'l-mûsîka*. (1. Baskı). (G. A. Haşebe, thk.). Al-hay'at al-misriyyat al-'âmmat li-al-kitâb.
- Urmevî, S. (2002). *el-edvâr ve terciüme-i Farsî*. (1. Baskı). (A. Rüstemi, thk.). Mirâs-ı Mektüb.
- Urmevî, S. *el-Edvâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 3662.
- Urmevî, S. *el-Edvâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, nr. 3653.
- Uygun, M. N. (2002). *Kitâbü'l-edvâr, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 26, ss.97-98), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Menâkıb Literatürüne Katkı:

Menâkıb-ı Üveys El-Karenî (el-Mevâhibü'l-İlâhiyye fi'l-Menâkıbi'l-Karenîyye), Bilal Alpaydın ve Yunus Emre Varol, Buhara Yayınları, ISBN: 978-605-4530-60-1, 2020, 112.

Oğuzhan GÜNDÜZ

*İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi,, İstanbul, Türkiye,
oguzhangunduz2021@ogr.iu.edu.tr*

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 26.01.2022

Kabul/Accepted: 28.02.2022

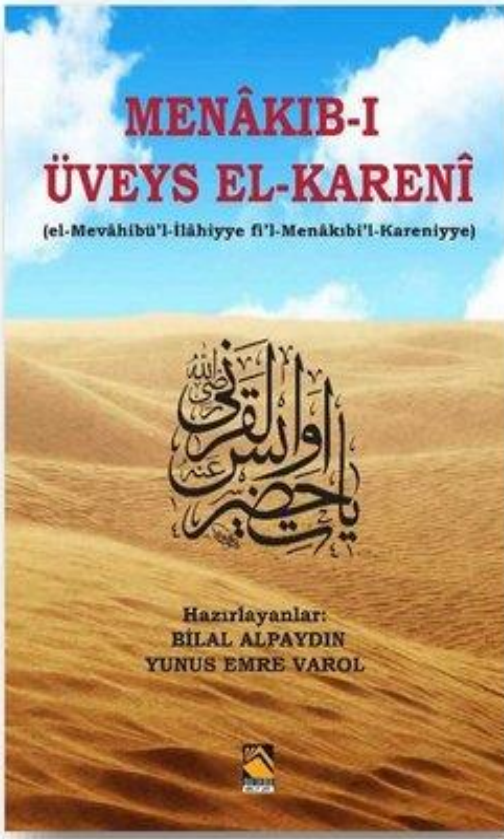
Sayfa/ Page: 280-282

mecmua.1063340

Atıf/Citation: GÜNDÜZ, O. (2022). Menâkıb literatürüne katkı: Menâkıb-ı Üveys El-Karenî (el-mevâhibü'l-ilâhiyye fi'l-menâkıbi'l-karenîyye), Bilal Alpaydın ve Yunus Emre Varol, Buhara Yayınları, ISBN: 978-605-4530-60-1, 2020, 112. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 280-282

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder/ederler.

Yayın Değerlendirme/Publication Review

Anadolu halk kültüründe Veysel Karenî olarak da bilinen Üveys el-Karenî, zâhidlik yönüyle mutasavvıfların örnek aldığı bir şahsiyettir. Veysel Karenî, Hz. Peygamber'i ziyaret etmek amacıyla Medine'ye gitmiş fakat gittiği gün Hz. Peygamber'i evde bulamamış, annesine verdiği sözden dolayı da geri dönmek zorunda kalmıştır. Hz. Peygamber'i göremese de manevî yoldan ondan feyz aldığı kabul edilmiştir. Bu yüzden de Hz. Peygamber'i, Veysel Karenî'yi veya herhangi bir şeyhi görmeden ondan manevî yolla eğitim alınmasına Üveysîlik denmiştir. Veysel Karenî'nin gerçek hayatı ile menkabevî hayatı birbirine karışmış dolayısıyla onun hakkında çeşitli eserlerde menkabeler anlatılmıştır. Bazı kaynaklarda, Hz. Peygamber'in hırkasını Veysel Karenî'ye vermesi için Hz. Ali'ye bıraktığı ve Hz. Ali'nin de Veysel Karenî'ye bu hırkayı ulaştırdığı belirtilmiştir. (Tosun, 2013, s. 74-75)

Veysel Karenî ile alakalı Bilal Alpaydın ve Yunus Emre Varol'un beraber hazırladıkları *Menâkıb-ı Üveys El-Karenî (el-Mevâhibü'l-İlâhiyye fi'l-Menâkıbi'l-Karenîyye)* adlı çalışma, 2020 yılında Buhara Yayınları'ndan çıktı. Çalışma, *Menâkıb-ı Üveys el-Karenî Hakkında Birkaç Söz* başlığı altında kitap hakkında yapılan genel değerlendirmelerle

başlamaktadır. Buna göre eser, Cemâleddin Muhammed bin es-Sıddık el-Hâs el-Hanefî tarafından, "el-Mevâhibü'l-İlâhiyye fi'l-Menâkıbi'l-Karenîyye" adıyla Arapça olarak kaleme alınmıştır. Daha sonra Ohrili Hüseyin Mazhar bu eseri Bursalı Mehmet Tâhir'in ricası üzerine 1914 yılında Menâkıb-ı

Üveys el-Karenî adıyla Türkçeye tercüme etmiştir. Çalışmada eserin müellifi hakkında Arapça iki tabakat kitabından yola çıkılarak tespit edilen bilgiler ilk defa burada yer almaktadır. Müellif hakkında verilen biyografik bilgiler şu şekilde geçmektedir:

“*Cemâleddin Muhammed bin es-Siddik el-Hâs el-Hanefi el-Yemenî ez-Zebîdî. İmam, şeyh, âlim, seyyah, muhakkik. H. 4 Şaban 996 (m. 29 Haziran 1588) tarihinde yaşı doksan civarında iken vefat etti. Naaşu Bâb-ı Sihâm'a defnedilmiştir. Yaşadığı dönemde de ilminden dolayı hürmet gören, Yemen Zebîd'de devrin önde gelen âlimlerinden olup Hanefî fâkihadir.*” (Alpaydın, Varol, 2020, s. 28).

Çalışmada, “*Edebiyatta Üveys el-Karenî Seçkisi?*” başlığı altında Ferîdüddin Attâr'ın Tezkiretü'l-Evliyâ'sından ve Lâmi'î Çelebi'nin Menâkıb-ı Üveys el-Karenî'sinden örnekler verilmiştir. Bunun yanında Yunus Emre, Nakşî İbrahim Efendi, Şeref Hanım, Kaygulu Şeyh Halil Efendi, Kul Himmet, Hatayî gibi şairlerin şiirlerinden ve manzum bir destan olan Destân-ı Hazret-i Veysel-Karenî'den bir bölüm alıntılanarak Üveysilik'in önemine değinilmiştir.

Kitabın “İfade” bölümünde ise mütercimim sebep-i telifi verilmiştir. Çalışmada mütercim, eserin sebep-i telifini şöyle belirtmektedir:

“*Müşârün-ileyhin menâkıb-ı şâyi'asına nisbetle menâkıb-ı muharreresi velev mahdûd olsun, bununda mazbûyyeti yalnız Arapçaya münhasır kalması elbette câ'iz olamaz. Nevâdir-i âsârın bî-adîl bir kâşifi bulunan üstâd-ı muhterem Bursalı Mehmet Tâhir Beyefendi, Hazret-i Üveys'in menâkıbını mutazammın ve emsâline fâik Arapça yazılmış bir risâleyi teveccüh-i kıymet-şinâsîleri sâ'ikasıyla bana göstererek vaktim müsait ise Türkçeye tercüme edilmesini teklif eylemesi üzerine kendisine beyân-ı teşekkürle arzusunun yerine getirmeğe çalışacağıma söz verdim.*” (Alpaydın, Varol, 2020, s. 7-8).

Bu bölümden sonra sekiz fasıldan oluşan tercümenin Latin harflerine aktarımı yapılmıştır. Çalışmada ayrıca metinde yer alan kişilerin biyografik bilgileri, ayet iktibaslarının meali ve metinde yer alan eserler hakkında bilgiler dipnotta detaylı olarak açıklanmıştır. Birinci fasılda Veysel Karenî'nin doğumu, sınıfı, nesebi ve künyesinden bahsedilmektedir. Kitaptaki bu bölüme göre Üveys el-Karenî'nin ismi Ebû Âmir Üveys'tir ve “üveys” kelimesinin “kurt” manasına gelen “evs”in tasgiri olduğu belirtilmektedir.

Daha sonraki fasıllarda Üveys el-Karenî hakkında çeşitli menkabeler yer almakta; onun zühd ve takvasından, seyyidü't-tâbi'in olduğundan ve Veysel Karenî'nin hayattayken Hz. Peygamber'i ziyaret edememesinden bahsedilmektedir. Zira anne sözüne itaatin farz olmasından dolayı Veysel Karenî annesinin sözünden çıkmamış dolayısıyla da Hz. Peygamber'i görememiştir. Fakat eserde, Hz. Peygamber'i görememesi onun velilik mertebesine bir eksiklik getirmediği belirtilmektedir.

Ayrıca mütercim, “İstitrâd” başlığı açarak esere dâhil olmaktadır. Mütercim bu bölümde Veysel Karenî'nin âlim ve fakih olduğunu ve Kur'an'ın manalarını derin bir surette anlama gücünün olduğunu belirtir. Bunun yanında bu bölümde; Kur'an, namaz, iman, sabır gibi konulardan bahsedilmektedir.

Son olarak sekizinci fasılda Üveys el-Karenî'nin vefat tarihi ve defnolunduğu mahal hakkında bilgiler verilmektedir. Bir rivayete göre Veysel Karenî, Siffin Vakası'nda Hz. Ali tarafında hizmet ettiği sırada şehit düşmüştür. Diğer bir rivayete göre Hz. Ömer'in halifeliği döneminde vefat etmiştir. Fakat eserde ilk rivayetin daha doğru gözüktüğü belirtilmektedir. Veysel Karenî'nin ya Meşhed'de defnolduğu ya orada doğduğu yahut hayattayken orasının ibadet mahali olduğu ifade edilmektedir.

Kitap, “Lügatçe”, “Kaynakça” ve “Dizin” kısmı ile son bulmaktadır.

Veysel Karenî, Arap ve Fars edebiyatının yanında Türk edebiyatı, Türk tasavvuf edebiyatına da etkisi olan ve hakkında pek çok eser yazılan önemli bir şahsiyettir. Bu sebeple eser, Türk edebiyatı ve özellikle Türk tasavvuf edebiyatı araştırmaları için yeni ve önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

Alpaydın, B. ve Varol, Y. E. (2020). *Menâkıb-ı Üveys El-Karenî (el-Mevâhibü'l-İlâhiyye fi'l-Menâkıbi'l-Karenîyye)*. Buhara Yayınları.

Tosun, N. (2013). Veysel Karanî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 43, ss.74-75). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.